کشف الباری
عما فی
صحیح البخاری
جلد ۷
تصنیف
حضرت مولانا سلیم اللہ خان

کشف الباری

عما فی

صحیح البخاری

کتاب الجهاد والسِّیر (دوم)

تالیف ← صدر وفاق المدارس مولانا سلیم الله خان مدظله العالی
شیخ الحدیث جامعه فاروقیه کراچی

ترتیب وتحقیق ← مولانا حبیب حسین صاحب

ترجمه ← مولانا شاه فیصل فاضل وفاق المدارس، امداد العلوم

خصوصیات

جلد ۷

① د احادیثو تخریج
② د تعلیقات بخاری تخریج کول
③ د اسماء الرجال مختصر تعارف
④ د گرانو لغاتو لغوی صرفی او نحوی حل
⑤ ماقبل باب سره د ربط په باره کښې پوره تحقیق
⑥ د شرحې د هرې خبرې په حاشیه کښې حواله ورکول
⑦ د ترجمة الباب مقصد په بیانولو کښې پوره تحقیق
⑧ د مختلفو مذاهبو تحقیقی بیان او بیا د مذهب حنفی ترجیح
⑨ د حدیث اطراف بیانول چه په بخاری کښې د احدیث په کوم کوم ځائې کښې دې

خورونکی فیصل کتب خانه محله جنگی پیښور
موبائل:- ۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵

فهرست مضامين

شميره	مضمون	صفحه

باب۹۸: هل يرشد المسلم اهل الكتاب اويعلمهم الكتاب

باب ۹۹: الدعاء للمشركين بالهدى ليتألفهم

باب ۱۰۰: دعوة اليهود والنصارى، وعلى مايقاتلون عليه، وماكتب النبى صلى الله عليه وسلم إلى كسرى وقيصر، والدعوة قبل القتال

باب ۱۰۱: دعا النبی ﷺ إلی الاسلام والنبوة، وأن لایتخذ بعضهم بعضًا أربابًا من دون الله

باب ۱۱۰: عزم الامام على الناس فيما يطيقون

شمیره	مضمون	صفحه

باب-۱۱۳ من غزا وهو حدیث عهد بعرسه

باب-۱۱۴ من اختار الغزو بعد البناء

باب-۱۱۵ مبادرة الامام عند الفزع

شمیره	مضمون	صفحه

باب-۱۱۶ السرعة والركض فى الفزع

باب الخروج فى الفزع وحده

باب-۱۱۷: الجعائل والحملان فى السبيل

باب-۱۱۸ ماقیل فی لواء النبی صلی الله علیه وسلم

شمیره	مضمون	صفحه

شمیره	مضمون	صفحه

باب-۱۲۴: الارتداف فی الغزو والحج

باب-۱۲۵: الردف على الحمار

شمیره	مضمون	صفحه

شمیره	مضمون	صفحه

شمیره	مضمون	صفحه

باب ۱۳۶: الجهاد باذن الابوین

باب ۱۳۷: ماقیل فی الجرس ونحوه فی أعناق الابل

باب ۱۳۸: من اکتتب فی جیش فخرجت امرأته حاجة، وکان له عذر، هل یؤذن له

باب ۱۳۹: الجاسوس

شمیره	مضمون	صفحه

باب ۱۴۲: ألاسارى فى السلاسل

باب ۱۴۳: فضل من أسلم من أهل الكتابين

باب ۱۴۴: أهل الدار يبيتون، فيصاب الولدان والدرارى

شمیره	مضمون	صفحه

باب ۱۴۵: قتل الصبیان فی الحرب

شمیره	مضمون	صفحه

باب ۱۴۶ قتل النساء فی الحرب

باب ۱۴۷: لایعذب بعذاب الله

شمیره	مضمون	صفحه

شمیره	مضمون	صفحه

باب ۱۵۱: حرق الدور والنخيل

باب ۱۵۲: قتل النائم المشرك

شمیره	مضمون	صفحه

باب ۱۵۴: الحرب خدعة

باب ۱۵۵: الكذب فى الحرب

باب ۱۵۶: الفتك بأهل الحرب

شمیره	مضمون	صفحه

باب ۱۷۰: دواء الجرح بأحراق الحصير، وغسل المرأة عن أبيها الدم عن وجهه وحمل الماء في الترس

باب ۱۷۱: مایکره من التنازع والاختلاف فی الحرب، وعقوبة من عصی إمامه

شمیره	مضمون	صفحه

باب ۱۲۸: فكاك الاسير

شمیره	مضمون	صفحه

باب ۱۲۹ فداء المشركين

شمیره	مضمون	صفحه

شمیره	مضمون	صفحه

باب ۱۷۷: کتابة الامام الناس

شمیره	مضمون	صفحه

باب: ۱۸۹ من تأمر فی الحرب من غیر إمرة إذا خاف العدو

شمیره	مضمون	صفحه

شمیره	مضمون	صفحه

باب - ۱۸۵ الغلول

شمیره	مضمون	صفحه

باب - ۱۸۶ القليل من الغلول

باب - ۱۸۷ مايكره من ذبح الابل والغنم فى المغانم

شمیره	مضمون	صفحه

باب – ۱۸۸ البشارة فی الفتوح

باب – ۱۸۹ ما یعطی البشیر

شمیره	مضمون	صفحه

باب - ۱۹۰ لا هجرة بعد الفتح

باب - ۱۹۱ إذا اضطر الرجل إلى النظر فی شعور أهل الذمة والمؤمنات اذا عصين الله وتجريدهن

باب - ۱۹۲ استقبال الغزاة

شمیره	مضمون	صفحه

باب- ۱۹۳ ما یقول إذا رجع من الغزو

شمیره	مضمون	صفحه

باب - ۱۹۵ الطعام عند القدوم

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

باب ۹۸: هل يرشد المسلم اهل الكتاب اويعلمهم الكتاب

حديث نمبر ۲۷۷۸ [1] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ أَخْبَرَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا ابْنُ أَخِي ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عَمِّهِ قَالَ أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ مَسْعُودٍ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ - رضى الله عنهما - أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - كَتَبَ إِلَى قَيْصَرَ، وَقَالَ «فَإِنْ تَوَلَّيْتَ فَإِنَّ عَلَيْكَ إِثْمَ الأَرِيسِيِّينَ». [ر: ۷]

باب سابق سره مناسبت:- په سابقه باب كښې د كافرانو دپاره د بد دعا ذكروو دلته د خير دُعا يعنى د اسلام طرف ته رهنمائى او دقرآن دتعليم چه د رشداو هدايت اصل اومنبع ده. ددې ذكردې.

دترجمة الباب مقصد: دترجمه دوه اجزادى ① ارشادالمسلم اهل الكتاب ② تعليم القرآن لاهل الكتاب
امام بخارى رحمه الله دلته خودل غواړى چه آيا مسلمان د اهل كتاب دحق طرف ته لارخودنه كولى شى كه نه؟ اوهغوى ته د قرآن كريم تعليم وركولې شى كه نه؟ د رومبى جزباره كښې ابن بطال رحمه الله فرمائى چه داهل كتاب رهنمائى اوهغوى ته د دين تعليم وركول په مسلمانانو حاكمانو باندې واجب دى اودادهغوى په ذمه وارئى كښې شامل دى. [2]

كافرانوته د قران دتعليم وركولوحكم:- البته په دويم جزكښې اختلاف دې. دامام اعظم ابوحنيفه رحمه الله په نيزكه كافر حربى وى كه ذمى، هغه ته د قرآن، فقه اوعام علوموخودلوكښې هيڅ حرج نشته. ممكن دى چه هغه ددې علم په بركت سره داسلام طرف ته راغب شى. [3] امام مالك رحمه الله مطلقًا ناجائزګرځولې دى. د امام شافعى رحمه الله نه دواړه شان اقوال نقل دى [4] امام احمد رحمه الله د اسلم قبلولوپه شرط باندې جائزګرځوى. دهغوى په نيزكه داسلام قبلولواميدنه وى نوبياكافرانوته د قرآن تعليم وركول جائزنه دى. [5]

د احنافو دلائل:- امام طحاوى رحمه الله د احنافو د طرف نه مختلف دلائل وركړى دى:
① هرقل ته چه كوم خط مبارك ليګلې شوې وو په هغې كښې د قرآن كريم پوره يوآيت موجود دې چه يقينًا د قرآن پاك تعليم دې بلكه هغه په يوقسم باندې په زده كولوسره مجبوركړې شو چه هغه دې د قرآن په آيت باندې د پوهيدلوكوشش اوكړى. څكه چه روميان دعربى نه واقف نه وو آيت باندې بغيرد ترجمې نه شو پوهيدلې. په معنى دپوهيدلودپاره په قرآن پوهيدل او

---

[1]) قدمر تخريجه فى بدء الوحى. انظر كشف البارى: ۱/۳۷۷.
[2]) شرح ابن بطال: ۵/۱۱۲. وعمدة القارى: ۱۴/۲۰۷.
[3]) ردالمختار ۱/۷۱.
[4]) ايضًا.

زده کول ضروری دی. [1]

② دَ الله تعالی فرمان ﴿ وَاِنْ اَحَدٌ مِّنَ الْمُشْرِكِيْنَ اسْتَجَارَكَ فَاَجِرْهُ حَتّٰى يَسْمَعَ كَلٰمَ اللّٰهِ ثُمَّ اَبْلِغْهُ مَاْمَنَهٗ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْلَمُوْنَ ﴾ [2]

وقال ابن أبي نجيح عن مجاهد في تفسير هذه الاية قال: إنسان يأتيك يسمع ما تقول وما أنزل عليك فهو آمن حتى يأتيك فتسمعه كلام الله.... إلى آخر ما قال. [3] یعنی که یومشرک تانه پناه او امان اوغواړی نو تاسو هغوی ته پناه ورکړئ دې دپاره چه هغوی دَالله تعالی کلام واوری نو داهم دَقرآن تعلیم دې.

③ حضرت اسامه بن زید ﷺ په روایت په کوم کښې چه نبی کریم ﷺ دَ مشرکانو او یهودیانو په مجلس تیریدو اوهغوی ته دَ قرآن اورولوذکردې. دَ روایت الفاظ دادی: مر النبي صلى الله تعالى عليه وسلم على عبدالله أبي قبل أن يسلم، وفي المجلس أخلاط من المسلمين والمشركين واليهود، فقرأ عليهم القرآن. [4] رسول الله اکرم ﷺ دَعبدالله بن ابی په خوا تیریدو کله چه هغه اسلام نه وو راوړلې. په مجلس کښې مسلمانان مشرکان او یهودیان مختلف خلق شریک وو رسول الله ﷺ دَ دغه ټولو په وړاندې دَ قرآن کریم تلاوت اوفرمائیلو.

④ حمادبن سلمة، حبیب المعلم نه نقل کوی چه مادَحضرت حسن بصری رحمه الله نه معلومه کړه چه آیا زه ذمیانوته قرآن لوستلې شم؟ هغوی اوفرمائیل ولې هغوی تورات او انجیل نه لولی؟ هغه هم دَالله تعالی کتابونه دی. [5]

دَ مالکیه دلائل:- ① دَهغوی اولنې دلیل دَ قرآن کریم دا آیت دې ﴿ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْۤا اِنَّمَا الْمُشْرِكُوْنَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هٰذَا ۚ وَاِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيْكُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖۤ اِنْ شَآءَ ۚ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ﴾ [6] یعنی مشرکان خوهم نجس دی.

② دَمالکیه استدلال دَدې احادیثونه هم دې په کوم کښې چه قرآن کریم سره دَ کافرانو دَ ملکونوطرف ته دَ سفرکولونه نهی اوممانعت واردشوې دې چه چرته قرآن مجید دکافرانو په لاس اونه لګی. ښکاره خبره ده چه په دې کښې دَ بې حرمتئی اندیښنه ده. چنانچه په مسلم شریف کښې دَحضرت عبدالله بن عمر ﷺ یوروایت دې "نهى رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم أن يسافر بالقرآن إلى أرض العدو" [7]

---

[1]) فتح الباری ۱۰۷/۲، عمدة القاری: ۱٤/۷،شرح ابن بطال:۱۳/۵.

[2]) سورة النور:۶.

[3]) تفسیرابن کثیر:۳۳۷/۲.

[4]) عمدة القاری: ۲۰۷/۱٤، وشرح ابن بطال: ۱۱۳/۵.

[5]) شرح ابن بطال: ۱۱۳/۵.

[6]) سورة التوبة: ۲۸.

[7]) صحیح مسلم کتاب الامارة، باب النهی أن یسافر بالمصحف إلی أرض الکفار إذا خیفة.... بایدیهم (رقم الحدیث ٤۸٤)

رسول الله ﷺ د دښمن ملك ته قرآن مجيد او ړلو سره سفر كولو نه منع فرمائيلې ده.

دغه شان د صحيح مسلم يو بل روايت كښې دا اضافه ده " مخافة أن يناله العدو" يعنى قرآن خان سره په سفر كښې د اوړلو دممانعت وجه داده چه چرته قرآن د دښمن په لاس اونه لگى. البته بعض مالكيه په كومو كښې چه علامه أبى ښكاره دې دعوت اسلام دپاره دوعظ په توگه د يو يا دوو آياتونو د جواز قائل دې (١)

د حافظ ابن حجر رحمه الله محاكمه:- حافظ صاحب فرمائى چه صفاستره خبره داده چه په دې مسئله كښې تفصيل دې. د كوم سړى باره كښې چه دا اميدوى چه هغه به اسلام قبول كړى يا دهغه نه كم نه كم د نقصان خطره نه وى نوداسې سړى ته د قرآن پاك تعليم وركولو كښې هيڅ حرج نشته خوداسې سړې د كوم باره كښې چه داخبره معلومه شوې وى چه د قرآن زده كول دهغه دپاره فائده مندنه دى او چه داسې سړې قرآن زده كړى نو دين به پيغورونو او بداخلاقو ښنه جوړ كړى نوداسې سړى ته د قرآن تعليم وركول جائز نه دى. (٢)

دامام بخارى رحمه الله خيال:- امام بخارى رحمه الله ددې خبرې طرف ته مائل دې چه كافرانو ته لار خودلې شى او هغوى ته د قرآن تعليم هم وركولې شى. سرور كونين ﷺ چه قيصرروم ته كوم خط ورليگلې وو په هغې كښې دا دواړه خبرې مخې ته وې.

د حديث باب ترجمة الباب سره مطابقت:- نبى كريم ﷺ چه قيصرروم ته كوم خط ليكلې وو په هغې كښې د قرآن كريم يوپوره آيت هم موجود وو

﴿قُلْ يَاأَهْلَ الْكِتٰبِ تَعَالَوْا إِلٰى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللّٰهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهٖ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ ۚ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُوْلُوا اشْهَدُوْا بِأَنَّا مُسْلِمُوْنَ﴾ (٣)

د ترجمه دوه جزونه دى رومبى جزسره مناسبت خو "فان توليت" نه معلوميږى ځكه چه په دې جمله كښې دننه د هدايت او حق لارې طرف ته ښودنه كيږى. "أسلم تسلم يؤتك الله أجرك مرتين" كښې ترغيب دې. "فان توليت" كښې زجر او "فان عليك إثم الاريسيين" كښې وعيددې. دويم جز نه انطباق نامه مبارك ليگل ماخوذ دى. (٤) اوداخو معلومه شوې ده چه په دې كښې د قرآن كريم آيت مذكوره موجود وو نودا يقيناً هم د قرآن تعليم دې.

تنبيه:- ددې روايت تشريح وړاندې په تفصيل تيره شوې ده. (٥)

باب ٩٩: الدعاء للمشركين بالهدى ليتألفهم

[حديث نمبر ٢٧٧٩] (٦) حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمٰنِ قَالَ

---

(١) إكمال إكمال المعلم: ٢١٦/٥.

(٢) فتح البارى: ١٠٧/٦.

(٣) سورة آل عمران: ٦٤.

(٤) عمدة القارى: ٢٠٧/١٤.

(٥) كشف البارى: ٥٥٦/١.

(٦) اخرجه البخارى فى كتاب المغازى: ٦٣٠/٢. باب قصة دوس والطفيل بن... [بقيه حاشيه برصفحه آئنده

قَالَ أَبُوهُرَيْرَةَ -رضي الله عنه قَدِمَ طُفَيْلُ بْنُ عَمْرٍو الدَّوْسِيُّ وَأَصْحَابُهُ عَلَى النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ دَوْسًا عَصَتْ وَأَبَتْ، فَادْعُ اللَّهَ عَلَيْهَا. فَقِيلَ هَلَكَتْ دَوْسٌ. قَالَ «اللَّهُمَّ اهْدِ دَوْسًا وَائْتِ بِهِمْ». [۲۹۳۷، ۴۱۳۱، ۶۰۳۴]

ماقبل سره ربط:- دَسابقه باب نه وړاندې باب ذکرشو "باب الدعاء علی المشرکین بالهزیمة والزلزلة" اودلته "باب الدعاء للمشرکین بالهدی لیتالفهم" لکه چه دلته مناسبت کښې تضاددې په ماقبل کښې دَ مشرکانو دَپاره بددعا ذکرشوه او اوس دلته هغوی دَپاره دَهدایت ذکرکیږی

دَ ترجمة الباب مقصد:- امام بخاری رحمه الله ددې باب په قایم کولوسره دابنودل غواړی چه دَ مشرکانودَپاره دَ هدایت دعا کول جائزدی کله چه دَهغوی .. دَ اسلام دَ قبلولوتوقع وی (۱) دلته داخبره دَ ذکرقابل ده چه بعض وخت رسول الله ﷺ مشرکانوته بددعا فرمائیلې او بعض وخت نی دَ هغوی دَپاره دَهدایت دعافرمائیلې ده. دادَحالاتودَ بدلون اوتغیرنتیجه ده. کله چه به دَ مشرکانو په طاقت کښې زیاتوالې کیدو نودَهغوی دَ طرف نه به مسلمانانوته تکلیفونه او سزاګانې رسولوسلسله اوږدیده او مسلمانان به دَهغوی دَ شرنه غیرمحفوظ کیدل نو نبی کریم ﷺ به مشرکانوته بددعا فرمائیله لکه څنګه چه نبی کریم ﷺ دَ قریشودسردارانودَپاره بددعا فرمائیلې وه. دَ کومې په نتیجه کښې چه دَهغوی اکثر کسان په غزوه بدرکښې قتل کړې شو.

اوکله چه به نبی کریم ﷺ دَ کافرانودَ شر نه اطمینان اوتسلی محسوس کوله اودَاسلام طرف ته به ئی دَ هغوی توجه ته کتل نودَهغوی دَهدایت دَپاره به ئی دعافرمائیله. څکه چه نبی کریم ﷺ ته دَخلقو مسلمان کیدو اودَ هغوی دَ ایمان راوړلوزیات شوق وو. په بددعاکولوکښې به نبی کریم ﷺ دَ تندئی نه کارنه اخستلو بلکه ډیره حده پورې به ئی احتیاط فرمائیلو (۲) لږشان ګورئی چه حضرت طفیل رضی الله عنه دَ بددعادرخواست کوی اورسول الله ﷺ دَ هغوی دَپاره دَ هدایت او خیردعا فرمائی. یقینًا دادَحضورپاك دَ عظیم اخلاقویوه کارنامه وه اودَ سرور کائنات فخرموجودات حضرت محمد مصطفی ﷺ دَ رحمة للعالمین کیدو یوه لویه نښه وه (۳)

دَ حدیث باب مختصر تشریح:- حضرت طفیل بن عمرودوسی رضی الله عنه دَ هجرت نه وړاندې مکه ته راغلې وو اسلام ئی قبول کړې وو بیاهغه خپلې قبیله ته دَ تبلیغ دَپاره واپس لاړو خودَهغوی والد صاحب او حضرت ابوهریره رضی الله عنه نه بغیرچاهم اسلام قبول نه کړو (۴) نوهغه واپس راغلو او نبی کریم ﷺ ته دَ قبیله دوس دَنافرمانئی او سرکشئی شکایت اوکړو اوعرض ئی اوکړو چه

...بقیه ازحاشیه گذشته] عمرو الدوسی (رقم ۴۳۹۲). وفی کتاب الدعوات: ۹۴۶/۲. باب الدعاء للمشرکین (رقم الحدیث:۶۳۹۷).ومسلم: ۲۱۶ج۲ فی فضائل الصحابه. باب من فضائل غفاروجهینة. (رقم الحدیث: ۲۵۲٤)

(۱) فتح الباری: ۱۰۸/۶. وعمدة القاری: ۲۰۷/۱٤.

(۲) فتح الباری: ۱۰۸/۶. وعمدة القاری: ۱۰۷/۱٤. والقسطلانی: ۱۱۰/۵. وشرح ابن بطال: ۱۱٤/۵.

(۳) شرح الکرمانی: ۱۸٤/۱۲. والقسطلانی: ۱۱۰/۵.

(٤) الاصابة: ٤ /۲۱۰-۲۰۲.

يا رسول الله! تاسو د قبيلې دوس دپاره بد دعا اوكړئى نوحاضرينو اووئيل دوس دې برباد شى بعض رواياتو كښې دى چه حضرت طفيل ﷺ په قبيله دوس كښې سود او زنا غوندې خبيث وبا او اخلاقى بيمارو خوريدو شكايت اوكړو (١) ليكن رحمة للعالمين ﷺ دعا كولوسره اوفرمائيل اې الله دوس ته هدايت اوكړې او هغوى مونږ له راولې.

حضرت طفيل ﷺ - ابن اسحاق په مغازى كښې صالح بن كيسان په طريق باندې نقل كړى دى چه نبى كريم ﷺ هغوى د قبيله دوس بت "ذوالكفين" ماتولوپه مهم باندې روان كړې وو هغوى دغه بت په اور باندې اوسوزولو اوايره ئى كړو هغه وخت دوى دا اشعار لوستل:

ياذاالكفين لسنامن عبادكا ميلادنا أكبرمن ميلادكا وقدحشوت السارفى فؤادكا (٢)

يعنى اې ذوالكفين! مونږ ستا بنديګان نه يوزمونږ د تخليق مقصد ستاد تخليق د مقصدنه اوچت اوغوره دې اوما ستا زړه د اور نه ډك كړې دې.

د حضرت طفيل بن عمرو ﷺ لقب "ذوالنور" وو د دې تفصيل وړاندې كتاب المغازى كښې راروان دې. (٣)

ترجمة الباب سره مطابقت:- د رسول الله ﷺ دعائيه كلمات "اللهم اهددوساوائت بهم" سره د ترجمة الباب انطباق بالكل واضح دې. (٤) يعنى نبى كريم ﷺ د قبيله دوس د زړه ساتنې د خاطره هغوى ته د هدايت دعا اوفرمائيله.

باب ١٠٠ : دعوة اليهود والنصارى، وعلى مايقاتلون عليه، وماكتب النبى ﷺ إلى كسرى وقيصر، والدعوة قبل القتال

[حديث نمبر ٢٧٨٠] (٥) حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْجَعْدِ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسًا - رضى الله عنه - يَقُولُ لَمَّا أَرَادَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - أَنْ يَكْتُبَ إِلَى الرُّومِ، قِيلَ لَهُ إِنَّهُمْ لاَ يَقْرَءُونَ كِتَابًا إِلاَّ أَنْ يَكُونَ مَخْتُومًا . فَاتَّخَذَ خَاتَمًا مِنْ فِضَّةٍ، فَكَأَنِّى أَنْظُرُ إِلَى بَيَاضِهِ فِى يَدِهِ، وَنَقَشَ فِيهِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ. [ر: ٦٥]

د ترجمة الباب مقصد:- امام بخارى رحمه الله چه دلته كومه ترجمه قايم كړې ده د هغې څلوراجزادى:

① **دعوة اليهود والنصارى:** يعنى اهل كتاب ته دعوة وركول پكاردى كه نه؟

② **على مايقاتلون عليه:** يعنى په كوم بنياد باندې به هغوى سره جنګ كولې شى چه هغوى د توحيد منكرنه دې؟

③ **وماكتب الرسول صلى الله تعالى عليه وسلم إلى كسرىٰ وقيصر:** يعنى دغه دواړوته د ليكلې

---

١) عمدة القارى: ٢٠٨/١٤.

٢) السيرة النبوية لابن هشام: ٣٨٥/١، والاصابة: ٢٢٥/٢.

٣) كشف البارى كتاب المغازى ص: ٦١٣ – ٦١٤.

٤) عمدة القارى: ٢٠٨/١٤، وفتح البارى: ١٠٨/٦.

٥) قدمر تخريجه فى كتاب العلم، انظر كشف البارى: ١٧٦/٣.

شوی خطونومضمون څه وو؟

④ **الدعوة قبل القتال**: یعنی دَ جنګ نه وړاندې دَ دعوت ورکولوڅه حکم دې؟ [1]

کافرانوته دَ جهادنه وړاندې دَاسلام دعوت دې ورکړې شی که نه؟:- په دې مسئله کښې اختلاف دې او درې مذاهب دی: ① دعوت ورکول مطلقًا واجب نه دی دَحافظ ابن حجر رحمه الله داقول امام شافعی رحمه الله طرف ته منسوب کړې دې. [2] حالانکه علامه نووی رحمه الله دامذهب دَ چاطرف ته دَ منسوب کولونه بغیرډیر ضعیف یا باطل ګرځولې دې. [3]

② دعوت مطلقًا واجب دې اوترهغه وخته پورې کافرانوسره جنګ جائزنه دې ترکومې چه هغوی ته دَاسلام دعوت ورنه کړې شی که هغوی ته دې نه وړاندې دَاسلام دعوت رسیدلې وی اوکه نه وی رسیدلې. [4]

البته چه کوم یهود نصارئ اوغیرمسلم خلق دارالاسلام سره نیزدې اوسیږی دَهغوی دپاره داحکم نه دې بلکه بغیردَ څه پیشګی اطلاع نه په هغوی حمله کولې شی ځکه چه هغوی په ګاونډکښې اوسیږی اودَ اسلام باره کښې معلومات لری. اودَهغوی په زړونوکښې دَ مسلمانانوخلاف دَنفرت اوعداوت اُور لګیدلې دې اوهغوی یوشان په مسلمانانوحملې کوی او شرخوره وی داسې خلق دَ غفلت په حالت کښې راګیرول پکاردی.

خوهغه خلق چه دَ دارالاسلام نه لرې دی هغوی ته به دعوت ورکولې شی اودَهغوی دَ شکونواو شبهاتو دَ لرې کولوکوشش به کولې شی. بیاهم که هغوی نه منی نو هغوی سره به جنګ کولې شی. دادَ مالکیه مذهب دې. [5]

③ که یوقوم ته دَ جنګ نه وړاندې دَاسلام دعوت نه وی رسیدلې نوپه داسې صورت کښې دعوت واجب دې اوبغیردَدعوت نه هغوی سره جنګ کول ناجائزدی. اوکه چرې دغه قوم ته دعوت رسیدلې وی نو په داسې صورت کښې دَ جنګ نه وړاندې دعوت ورکول مستحب دی هم دغه راجح اودَ جمهورائمه مذهب دې.

وهذا قول الحسن البصري والنخعي وربيعة والليث وأبي حنيفة والثوري والشافعي وأحمد وإسحاق وأبي ثور. [6]

دَ مالکیه دلائل:- **ړومبې دلیل**: ابن المنذر، عمر بن عبدالعزیز رحمه الله باره کښې نقل کوی فرمائی

---

[1]) عمدة القاری: ٢٠٨/١٤، وإرشاد الساری: ١١٠/٥.

[2]) فتح الباری: ٤٧٨/٧.

[3]) شرح النووی علی صحیح مسلم: ٨١/٢، کتاب الجهاد، باب جواز الاغارة علی الکفار الذین بلغتهم دعوة الاسلام من غیر تقدم إعلام بالاغارة.

[4]) المدونة الکبری: ٣/٢، وقیه "قلت: أکان مالک یری أن یُدعوا قبل القتال ولایری الدعوة قدبلغتهم قال: نعم"

[5]) المدونة: ٢/٢.

[6]) الهدایة: ٢ /٥٥٨ – ٥٥٩، کتاب الجهاد، وشرح النووی علی صحیح مسلم: ٨١/٢، کتاب الجهاد: باب جواز الاغارة علی الکفار الذین بلغتهم دعوة الاسلام من غیرتقدم أعلام بالاغارة والمغنی: ١٧٢/٩، مسالة (٧٤٣٦)، وشرح ابن بطال: ١١٧/٥، والشامی: ٢٤٣/٣.

چه هغوى به د لښكرامراء ته د جنګ نه وړاندې د دعوت وركولو حكم وركولو [1]
دويم دليل - حضرت على ﷺ به ترهغه وخته پورې حمله نه كوله تركومې چه به هغوى دښمن ته درې ځل د اسلام دعوت نه وركولو [2]
دريم دليل - حديث باب كوم چه د سهل بن سعد ﷺ نه روايت دې د دې الفاظ په واضحه توګه د جنګ نه وړاندې دعوت وركول مطلقا واجب كيدو باندې دلالت كوى ځكه چه د خيبر يهوديانو ته د اسلام دعوت وړاندې رسيدلې وو خودد دې باوجود نبى كريم ﷺ اوفرمائيل "على رسلك! حتى تنزل بساحتهم، ثم ادعهم إلى الاسلام....." صبراوكړئى تردې چه تاسو د مشركانو په علاقه كښې داخل شئى بياهغوى ته د اسلام دعوت وركړئى.
د جمهورودلائل - **رومبى دليل**: د ابورافع ابن ابى الحقيق اوكعب بن اشرف قتل كوم چه په دهوكه سره اوكړې شو. [3]
دويم دليل - نبى كريم ﷺ په بنى المطلق باندې ناڅاپى حمله كړې وه په كوم وخت چه د هغوى څاروو اوبه څكلې هغه خلقو د حضورپاك د دغه ناڅاپى حمله طاقت رانوړلې شو اوهغوى ماتې اوخوړلو حضورپاك جنګ كونكى قتل كړل اوكوم چه ژوندى پاتې شوهغوى قيد كړل [4]
دريم دليل - د سنن ابى داؤد روايت دې چه حضورپاك ﷺ حضرت اسامه بن زيد ﷺ ته حكم وركړو چه "أبنى" [5] باندې د سحر په وخت حمله اوكړه او كلى ئى اوسوزولو. [6]
څلورم دليل - صعب بن جثامة ﷺ روايت كښې دى چه نبى كريم ﷺ نه د حمله كولو په نتيجه كښې هلاك كيدونكو ماشومانو اوښځوباره كښې معلومه كړه نو حضورپاك اوفرمائيل "هم منهم" يعنى د هغوى په دې وخت د وژلو هيڅ حرج نشته هغه هم د مشركانو په حكم كښې دى. [7]
داخبره بالكل واضحه ده چه حملة ناڅاپى او په بې خبرئى كښې كولې شى هغه وخت دعوت وركړې كيدې شى اونه هغوى خبرداركولې شى ګنى حمله به بې مقصده پاتې شى.
د دې ټولو روايتونونه داخبره ثابته شوې ده چه كوم قوم ته دعوت رسيدلې وى هغوى ته د جنګ نه وړاندې دعوت وركول واجب يا ضرورى نه دى. تركومې چه د دې احاديثو تعلق دې په كوم كښې چه د دعوت وركولوذكر دې نود هغې محمل د جمهورو په نيز دادې چه چرې يوداسې

---

[1]) المدونة الكبرى:٣/٢ وشرح ابن بطال:١١٧/٥.
[2]) المدونة الكبرى: ٣/٢.
[3]) صحيح بخارى:٢/٥٧٦-٥٧٧. كتاب المغازى، باب قتل كعب بن الاشرف. (رقم:٤٠٣٧) وباب قتل أبى رافع عبدالله بن أبى الحقيق، رقم: ٤٠٤ – ٤٠٣٨.
[4]) صحيح البخارى:٥٩٣/٢، كتاب المغازى باب غزوة بنى المصطلق من خزاعة رقم:٤٠٣٨ – ٤٠٣٩.
[5]) أبنى: بضم الهمزة وسكون الموحدة وبعدها نون وآخرها ألف مقصورة. موضع من بلاد فلسطين بين عسقلان والرملة و "يبنى" أيضاكما فى الحديث الاتى بعده. (رقم: ٢٦١٧)
[6]) أبوداؤد. كتاب الجهاد،باب فى الحرق فى بلاد العدو (رقم: ٢٦١٦)
[7]) البخارى:٤٢٣/١. كتاب الجهاد. باب أهلالدار يبيتون فيصاب الولدان والذرارى: (رقم: ٣٠١٢).

قوم سره جنګ کولې شی نو دوباره هغوی ته دعوت ورکول مستحب دی. (١)

یو اشکال او دهغې جواب:- دلته دا اشکال پیداکیږی چه د حدیث صعب بن جثامة نه په بې خبرئی کښې د حملې کولو جواز معلومیږی خو د حضرت انس ﷺ په حدیث باب کښې تر سحره پورې انتظار کولو او بیا د اذان په آواز باندې د فیصلې کولو ذکر دې. یعنې چه نبی کریم ﷺ به په یوه علاقه کښې د اذان اواز اوریدلو یا د اسلام څه ظاهری علامت به نې لیدلو نو حمله به نې نه کوله ګنی حمله به نې کوله. لکه چه په حدیث صعب بن جثامة نه ثابتیږی چه د غفلت په حالت کښې حمله کول مباح ګرځولې شی خو د حضرت انس ﷺ حدیث د دې برعکس دې.

جواب:- په دې دواړو احادیثو کښې هیڅ تعارض نشته ځکه چه د صعب ﷺ حدیث تعلق هغه خلقو سره دې کوموته چه اول دعوت رسیدلې دې په داسې خلقو باندې په غفلت کښې حمله کولې شې. او د حضرت انس ﷺ تعلق داسې خلقو سره دې کوموته چه تر دغه وخته پورې دعوت نه وی رسیدلې یا د هغوی حالاتو نه مسلمانان پوره واقفیت نه وی. (٢)

د موجوده وخت د کافرانو حکم:- د دې تفصیل نه معلومه شوه چه زمونږ د زمانې کافرانوته د اسلام دعوت ورکول مستحب دی واجب نه دی. د دعوت نه بغیرهم هغوی سره جنګ کولې شی ځکه چه هغوی د اسلام د صداقت او پیغام نه ښه خبردی. چنانچه امام شافعی ﷫ فرمائی:

لاأعلم أحدًا من المشركين لم تبلغهم الدعوة اليوم. (٣) د امام احمد ﷫ نه هم دغه قول نقل دې. (٤)

د احنافو هم دغه مذهب دې ځکه چه دعوت اسلام هرطرف ته خورشوې دې او د نن صباجدید دور کښې چه ذرائع ابلاغ ښه ترقی کړې ده. داخبره لرې معلومیږی چه یوقوم یا کس ته د اسلام دعوت نه وی رسیدلې. خو داهم کیدې شی چه د دنیا په یوګوټ کښې داسې قومونه آباد وی کوموته چه تر دغه وخته دعوت نه وی رسیدلې په داسې صورت کښې هغوی ته دعوت ورکول واجب دی. په تاتارخانیه کښې دی چه داسې قومونه کوموته چه دعوت رسیدلې دې خو هغوی ته دا نه ده معلومه چه مسلمانان جزئیه هم قبلوی. په داسې صورت کښې هغوی سره تر هغه وخته پورې جنګ جائزنه دې تر کومې چه هغوی ته د جزئیې باره کښې خبرنه کړې شی. (٥) والله اعلم وأتم وأحكم

د لفظ قیصر معنی:- قیصر په رومی ژبه کښې هغې ته وئیلې شی د چاخیته چه پرې کړې شوې وی. د هرقل مور د حمل په حالت کښې وفات شوې وه نو د هرقل د مورخیته شلولوسره راویستې وو. هغه به په دې کارفخر کولو چه هغه د شرمګاه په لارنه دې راغلې. (٦)

---

١) المغنى:١٧٢/٩، مسالة (٧٤٣٦) وشرح ابن بطال: ١١٨/٥.

٢) شرح ابن بطال: ١٢٠/٥-١١٩.

٣) شرح ابن بطال: ١١٧/٥.

٤) المغنى:١٧٢/٩، مسالة: ٧٤٣٦.

٥) البحرالرائق: ٧٥/٥، وفتح القدير: ١٩٦/٥، وردالمختار: ٢٤٤/٣، والتناوی التتغارخانية: ٢٢٧/٥-٢٢٦، كتاب السير، الفصل الثانى فى بيان شرائط جواز قتال الكفرة.

٦) عمدة القاري: ٢٠٨/١٤، وأرشادالساری:١١٠/٥.

په خطونو باندې دمهرلګولو حيثيت: قران كريم كښې د حضرت سليمان عليه السلام نوم مبارك ته كتاب كريم ونيلې شوې دې. حافظ سيوطى رحمه الله درمنثور (١) اوامام طبرى رحمه الله په خپل تفسير كښې دَدې معنى مهر لګولې شوې كړې ده. (٢) بل دَ نبى كريم ﷺ نه يوروايت نقل دې "كرامة الكتاب ختمه" يعنى دَخط عزت خودَهغې مهردې.(٣) داحديث په كتاب العلم كښې په تفصيل سره تيرشوې دې (٤)

دَ حديث ترجمة الباب سره مطابقت:-علامه عينى رحمه الله فرمائى دَ ترجمة الباب څلوراجزادى اول جز سره مطابقت دادې چه رسول الله ﷺ په خط كښې هرقل ته دَاسلام دعوت وركړې وو هغه نصرانى وو. يهود هم په دې حكم كښې داخل دى ځكه چه هغوى هم اهل كتاب وو. معلومه شوه چه اهل كتاب ته به هم دَ اسلام دعوت وركولې شى. (٥)

دويم جزسره داسې انطباق دې دَ هغه والا نامه مقصد چرته چه په واضح توګه هرقل او روميانوته دعوت اسلام پيش كول دى بل طرف ته دَدې نه دامطلب هم وتلې شى كه چرې تاسو دا دعوت قبلولوسره اسلام قبول نه كړئى نوتاسو سره به جنګ كولې شى. دَدې خبرې تصريح په وړاندې باب كښې دَحضرت على رضى الله عنه په روايت كښې راځى دَدې نه معلومه شوه چه اسلام نه قبلولو په بنيادباندې به هغوى سره جنګ كولې شى.

دريم جز نه مطابقت بالكل واضح دې چه حضورپاك په دعوت اسلام باندې مشتمل مضمون نامه مبارك كښې اوليكل. او څلورم جز سره مطابقت داسې دې چه نبى كريم ﷺ روميانوته دَ توحيد او نبوت محمدى (على صاحبها الصلوات والتسليمات) دَ تصديق كولودعوت وركړو دادعوت دَ جنګ نه وړاندې دې ځكه چه دې نه وړاندې دَمسلمانانو اوروميانو په مينځ كښې هيڅ جنګ نه وو شوې. (٦)

[حديث نمبر ٢٧٨١] (٧) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِى عُقَيْلٌ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِى عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - بَعَثَ بِكِتَابِهِ إِلَى كِسْرَى، فَأَمَرَهُ أَنْ يَدْفَعَهُ إِلَى عَظِيمِ الْبَحْرَيْنِ، يَدْفَعُهُ عَظِيمُ الْبَحْرَيْنِ إِلَى كِسْرَى، فَلَمَّا قَرَأَهُ كِسْرَى خَرَّقَهُ، فَحَسِبْتُ أَنَّ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ قَالَ فَدَعَا عَلَيْهِمُ النَّبِى صلى الله عليه وسلم - أَنْ يُمَزَّقُوا كُلَّ مُمَزَّقٍ. [ر: ٦٤]

---

١) درمنثور: ١٠٦/٥.
٢) تفسير الطبرى، النمل ص: ٩٥. بل اوګورئى: شرح ابن بطال: ١١٥/٥.
٣) الجامع الصغير: ٨٩/٢ وشرحه فيض القدير: ٥٥٠/٤.
٤) كشف البارى: ١٧١/٣ – ١٧٥.
٥) عمدة القارى: ٢٠٩/١٤.
٦) عمدة القارى ٢٠٩/١٤.
٧) قدم حتخريجه فى كتاب العلم اوګورئى كشف البارى: ١٧١/٣.

د بددعاكولووجه:- كسرى د رسول الله ﷺ خط مبارك شلولې وو داد نبوت د شان توهين دې لهذا نبى كريم ﷺ بددعا اوكړه چه الله تعالى رب العزت دې دده سلطنت ټكړې ټكړې كړې واضحه دې وى چه دين پورې توقې كول اودين توهين كول كفردې اودين په معاملاتوكښې بې خايه مداخلت اوګستاخى كونكې سياستاً قتل كولې هم شى الله تعالى دغه كبيره ګناه كفر ګرخولوسره فرمائيلى دى ﴿ وَلَئِن سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ ۚ قُلْ أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ ۝ لَا تَعْتَذِرُوا قَدْ كَفَرْتُم بَعْدَ إِيمَانِكُمْ ۚ ﴾ يعنى كه چرې ته ددوى نه تپوس اوكړې نودوى به زراوواني چه مونږ خوهسې ګپ شپ او زړه خوشحالولو. تاسو (هغوى) ته اووايئى آيا تاسو د الله تعالى آياتونو اودهغه رسول ﷺ سره توقې كولې؟ عذر مه بنايئى بيشكه تاسو خلقو د كفر ارتكاب كړې دې دخپل ايمان نه پس.

معلومه شوه چه دخط شلول او ددين توهين او شان رسالت كښې ګستاخى وه د كوم په وجه چه كسرى د بددعا موجب شو. (١)

تنبيه:-دلته په نوروآياتونوكښې په ځائى د "خرقه" "مزقه" واردشوې دې(٢) د دواړو معنى ذره ذره كول شلول ده. (٣)يعنى داسې قوم هيڅ كله كامياب كيدې نه شى چه د حكومت واك اختيار ئى ښځوته حواله كړې وى. (٤)

د روايت ترجمة الباب سره مطابقت:- په دې روايت كښې راغلى دى "بعث بكتابه إلى كسرى" مطابقت هم په دې جمله كښې دننه دې. (٥) د دې حديث متعلق نورتفصيل كتاب العلم لاندې تيرشوې دې. (٦)

باب ١٠١: دعا النبى ﷺ إلى الاسلام والنبوة، وأن لايتخذ بعضهم بعضًا أربابًا من دون الله

وَقَوْلِهِ تَعَالَى (مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ) إِلَى آخِرِ الآيَةِ. [آل عمران ٧٩]

د ترجمة الباب مقصد:- په دې باب كښې امام بخارى رحمه الله د تيرشوو ابوابو كوم چه دعوت سره متعلق وو دهغې نور وضاحت كولوسره خودل غواړى چه نبى كريم ﷺ دعوت اسلام سره سره د نبوت اقرار او د شرك نه د خلاصى عوت هم وركولو. داخوښكاره خبرده چه يهود اونصارى سره ددې چه اهل كتاب دى حضرت عزير عليه السلام او حضرت عيسى عليه السلام ته دخدائى درجه

---

(١) شرح ابن بطال: ١١٥/٥.

(٢) البخارى، كتاب العلم، باب مايذكر فى المناولة وكتاب أهل العلم بالعلم إلى البلدان، (رقم:٦٤) وكتاب المغازى، باب كتاب النبى صلى الله عليه وسلم إلى كسرى وقيصر رقم (٤٤٢)، كتاب أخبار الاحاد، باب ماكان يبعث النبى صلى الله عليه وسلم من الامروالرسل واحداً بعد واحد، رقم (٧٢٦٤).

(٣) تقدم تخريجه، كشف البارى، كتاب العلم ص: ١٧٥.

(٤) حواله بالا، بل اوګورئى عمدة القارى: ٢١٠/١٤.

(٥) پورتنئ حواله .

(٦) كشف البارى، كتاب العلم ص ١٧٦.

ورکوله دَ الله تعالى ارشاد دي ﴿ وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرُ ابْنُ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصٰرَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ﴾[1] يعنى يهودوونيل چه عزير عليه السلام دَ الله تعالى خوئى دي او نصارى ونيل حضرت مسيح عليه السلام دَ الله تعالى خوى دي. حالانکه دادواړه بشردى او بشرد خدائى اهل نه دي.
امام بخارى رحمه الله دَدي باب لاندې هغه روايات نقل کړى دى په کوم کښې چه اهلِ روم چه نصرانى وو اواهل خيبرچه يهود وو دوى ته دَ توحيد، نبوت محمدى ﷺ او دَ شرك نه دَخلاصى دعوت ورکولوذکردي.
دَ ايت دَ ذکرکولومقصد :- دَدي آيت مبارك دلته ذکرکولومقصد په هغه خلقو باندې ردکول دى چه خلقوته دَالله تعالى دَ عبادت په ځائى دَ خپل عبادت دعوت ورکوى. لکه چه دَ اهل کتابودَ طورطريقې ذکرکولوسره الله تعالى ارشاد فرمائيلې ﴿ كُونُوا عِبَادًا لِّي مِن دُونِ اللَّهِ ﴾[2] يعنى ته الله تعالى پرېږده زما بنده جوړشه. او بل ارشاد دې ﴿ يٰعِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ ءَأَنتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلٰهَيْنِ مِن دُونِ اللَّهِ ﴾[3] يعنى اې عيسى عليه السلام بن مريم آياتادې خلقوته وئيلى ووچه تاسو ما او زما مور معبودان جوړکړئى دَالله تعالى نه بغير؟ او بل ارشاد دې ﴿ اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللَّهِ ﴾[4] هغوى خپل عالمان او پيران خپل رب جوړکړل دَالله تعالى نه سوا. يعنى يو داسې سړې چه الله تعالى ورته کتاب حکمت او نبوت ورعطا کړې دې هغه سره دا مناسب نه دى چه هغه دې خلق دَ الله تعالى دَ عبادت طرف ته دَ متوجه کولو په ځائى دَخپل ذات طرف ته متوجه کړى.
نوچه کله يورسول يا نبى دَپاره داخبره ښه نه ده چه هغوى دَالله تعالى مقرب ترين او خوښ بنديګان دى نود نورو دَپاره که هغه ولى وى يا عالم وى څنګه به نه وى. دَ غيرالله عبادت کول به په طريقه اولى ناجائز وى ليکن اهل کتاب دَ خپلو علماؤ او راهبانو دَ الله تعالى په شان عبادت کولو لکه چه دَالله تعالى ارشاد مبارك دي ﴿ اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلٰهًا وَاحِدًا لَّا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ سُبْحٰنَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴾[5] يعنى هغوى خپل عالمان او خپل پيران دَالله تعالى نه سوا خپل رب جوړکړل او مسيح ابن مريم هم حالانکه هغوى ته صرف ددې خبرې حکم ورکړې وو چه هغوى دې هم دَ يوخدائى بندګى کوى.
[حديث نمبر ۲۷۸۲] [6] حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ حَمْزَةَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ صَالِحِ بْنِ كَيْسَانَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ - رضى الله عنهما - أَنَّهُ أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - كَتَبَ إِلَى قَيْصَرَ يَدْعُوهُ إِلَى

---

[1]) التوبه: ۳۰.
[2]) آل عمران: ۷۹.
[3]) المائدة: ۱۱۶.
[4]) التوبة: ۳۱.
[5]) ايضاً.
[6]) أخرج البخارى طرقه فى كتاب الجهاد، باب هل يرشد المسلم أهل الكتاب أو يعلمهم الكتاب؟ (رقم ۲۵۳۶)

الإسلام، وبعث بكتابه إليه مع دحية الكلبي، وأمره رسول الله - صلى الله عليه وسلم - أن يدفعه إلى عظيم بصرى ليدفعه إلى قيصر، وكان قيصر لما كشف الله عنه جنود فارس مشى من حمص إلى إيلياء، شكرا لما أبلاه الله، فلما جاء قيصر كتاب رسول الله - صلى الله عليه وسلم - قال حين قرأه التمسوا لي ها هنا أحدا من قومه لأسألهم عن رسول الله - صلى الله عليه وسلم -

قال ابن عباس فأخبرني أبو سفيان أنه كان بالشام في رجال من قريش، قدموا تجارا في المدة التي كانت بين رسول الله - صلى الله عليه وسلم - وبين كفار قريش، قال أبو سفيان فوجدنا رسول قيصر ببعض الشام فانطلق بي وبأصحابي حتى قدمنا إيلياء، فأدخلنا عليه، فإذا هو جالس في مجلس ملكه وعليه التاج، وإذا حوله عظماء الروم فقال لترجمانه سلهم أيهم أقرب نسبا إلى هذا الرجل الذي يزعم أنه نبي قال أبو سفيان فقلت أنا أقربهم نسبا. قال ما قرابة ما بينك وبينه فقلت هو ابن عمي، وليس في الركب يومئذ أحد من بني عبد مناف غيري. فقال قيصر أدنوه. وأمر بأصحابي فجعلوا خلف ظهري عند كتفي، ثم قال لترجمانه قل لأصحابه إني سائل هذا الرجل عن الذي يزعم أنه نبي، فإن كذب فكذبوه. قال أبو سفيان والله لولا الحياء يومئذ من أن يأثر أصحابي عني الكذب لكذبته حين سألني عنه، ولكني استحييت أن يأثروا الكذب عني فصدقته، ثم قال لترجمانه قل له كيف نسب هذا الرجل فيكم قلت هو فينا ذو نسب. قال فهل قال هذا القول أحد منكم قبله قلت لا. فقال كنتم تتهمونه على الكذب قبل أن يقول ما قال قلت لا. قال فهل كان من آبائه من ملك قلت لا. قال فأشراف الناس يتبعونه أم ضعفاؤهم قلت بل ضعفاؤهم. قال فيزيدون أو ينقصون قلت بل يزيدون. قال فهل يرتد أحد سخطة لدينه بعد أن يدخل فيه قلت لا. قال فهل يغدر قلت لا، ونحن الآن منه في مدة، نحن نخاف أن يغدر. قال أبو سفيان ولم تمكني كلمة أدخل فيها شيئا أنتقصه به لا أخاف أن تؤثر عني غيرها. قال فهل قاتلتموه أو قاتلكم قلت نعم. قال فكيف كانت حربه وحربكم قلت كانت دولا وسجالا، يدال علينا المرة وندال عليه الأخرى. قال فماذا يأمركم قال يأمرنا أن نعبد الله وحده لا نشرك به شيئا، وينهانا عما كان يعبد آباؤنا، ويأمرنا بالصلاة والصدقة والعفاف والوفاء بالعهد وأداء الأمانة. فقال لترجمانه حين قلت ذلك له قل له إني سألتك عن نسبه فيكم، فزعمت أنه ذو نسب، وكذلك الرسل تبعث في نسب قومها، وسألتك هل قال أحد منكم هذا القول قبله فزعمت أن لا، فقلت لو كان أحد منكم قال هذا القول قبله قلت رجل يأتم بقول قد قيل قبله. وسألتك هل كنتم تتهمونه بالكذب قبل أن يقول ما قال فزعمت أن لا، فعرفت أنه لم

يَكُنْ لِيَدَعَ الْكَذِبَ عَلَى النَّاسِ وَيَكْذِبَ عَلَى اللَّهِ، وَسَأَلْتُكَ هَلْ كَانَ مِنْ آبَائِهِ مِنْ مَلِكٍ فَزَعَمْتَ أَنْ لاَ، فَقُلْتُ لَوْ كَانَ مِنْ آبَائِهِ مَلِكٌ قُلْتُ يَطْلُبُ مُلْكَ آبَائِهِ . وَسَأَلْتُكَ أَشْرَافُ النَّاسِ يَتَّبِعُونَهُ أَمْ ضُعَفَاؤُهُمْ فَزَعَمْتَ أَنَّ ضُعَفَاءَهُمُ اتَّبَعُوهُ، وَهُمْ أَتْبَاعُ الرُّسُلِ، وَسَأَلْتُكَ هَلْ يَزِيدُونَ أَوْ يَنْقُصُونَ فَزَعَمْتَ أَنَّهُمْ يَزِيدُونَ، وَكَذَلِكَ الإِيمَانُ حَتَّى يَتِمَّ، وَسَأَلْتُكَ هَلْ يَرْتَدُّ أَحَدٌ سَخْطَةً لِدِينِهِ بَعْدَ أَنْ يَدْخُلَ فِيهِ فَزَعَمْتَ أَنْ لاَ، فَكَذَلِكَ الإِيمَانُ حِينَ تَخْلِطُ بَشَاشَتُهُ الْقُلُوبَ لاَ يَسْخَطُهُ أَحَدٌ، وَسَأَلْتُكَ هَلْ يَغْدِرُ فَزَعَمْتَ أَنْ لاَ، وَكَذَلِكَ الرُّسُلُ لاَ يَغْدِرُونَ . وَسَأَلْتُكَ هَلْ قَاتَلْتُمُوهُ وَقَاتَلَكُمْ فَزَعَمْتَ أَنْ قَدْ فَعَلَ، وَأَنَّ حَرْبَكُمْ وَحَرْبَهُ تَكُونُ دُوَلاً، وَيُدَالُ عَلَيْكُمُ الْمَرَّةَ وَتُدَالُونَ عَلَيْهِ الأُخْرَى، وَكَذَلِكَ الرُّسُلُ تُبْتَلَى، وَتَكُونُ لَهَا الْعَاقِبَةُ، وَسَأَلْتُكَ بِمَاذَا يَأْمُرُكُمْ فَزَعَمْتَ أَنَّهُ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَعْبُدُوا اللَّهَ وَلاَ تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا، وَيَنْهَاكُمْ عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُكُمْ، وَيَأْمُرُكُمْ بِالصَّلاَةِ وَالصِّدْقِ وَالْعَفَافِ وَالْوَفَاءِ بِالْعَهْدِ، وَأَدَاءِ الأَمَانَةِ، قَالَ وَهَذِهِ صِفَةُ النَّبِيِّ، قَدْ كُنْتُ أَعْلَمُ أَنَّهُ خَارِجٌ، وَلَكِنْ لَمْ أَظُنَّ أَنَّهُ مِنْكُمْ، وَإِنْ يَكُ مَا قُلْتَ حَقًّا، فَيُوشِكُ أَنْ يَمْلِكَ مَوْضِعَ قَدَمَيَّ هَاتَيْنِ، وَلَوْ أَرْجُو أَنْ أَخْلُصَ إِلَيْهِ لَتَجَشَّمْتُ لُقِيَّهُ، وَلَوْ كُنْتُ عِنْدَهُ لَغَسَلْتُ قَدَمَيْهِ . قَالَ أَبُو سُفْيَانَ ثُمَّ دَعَا بِكِتَابِ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فَقُرِئَ فَإِذَا فِيهِ « بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ مِنْ مُحَمَّدٍ عَبْدِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ، إِلَى هِرَقْلَ عَظِيمِ الرُّومِ، سَلاَمٌ عَلَى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَى، أَمَّا بَعْدُ فَإِنِّي أَدْعُوكَ بِدِعَايَةِ الإِسْلاَمِ، أَسْلِمْ تَسْلَمْ، وَأَسْلِمْ يُؤْتِكَ اللَّهُ أَجْرَكَ مَرَّتَيْنِ، فَإِنْ تَوَلَّيْتَ فَعَلَيْكَ إِثْمُ الأَرِيسِيِّينَ وَ (يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَنْ لاَ نَعْبُدَ إِلاَّ اللَّهَ وَلاَ نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلاَ يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ) . قَالَ أَبُو سُفْيَانَ فَلَمَّا أَنْ قَضَى مَقَالَتَهُ، عَلَتْ أَصْوَاتُ الَّذِينَ حَوْلَهُ مِنْ عُظَمَاءِ الرُّومِ، وَكَثُرَ لَغَطُهُمْ، فَلاَ أَدْرِي مَاذَا قَالُوا، وَأُمِرَ بِنَا فَأُخْرِجْنَا، فَلَمَّا أَنْ خَرَجْتُ مَعَ أَصْحَابِي وَخَلَوْتُ بِهِمْ قُلْتُ لَهُمْ لَقَدْ أَمِرَ أَمْرُ ابْنِ أَبِي كَبْشَةَ، هَذَا مَلِكُ بَنِي الأَصْفَرِ يَخَافُهُ، قَالَ أَبُو سُفْيَانَ وَاللَّهِ مَا زِلْتُ ذَلِيلاً مُسْتَيْقِنًا بِأَنَّ أَمْرَهُ سَيَظْهَرُ، حَتَّى أَدْخَلَ اللَّهُ قَلْبِي الإِسْلاَمَ وَأَنَا كَارِهٌ .[ر: ٧]

ددې حديث تخريج اوتشريح په تفصيل سره تيره شوې ده[1] خويوڅوخبرې بياهم دَذکرقابل دی:

① داروايت په بدء الوحي کښې تيرشوې دې. هرقل يولس سوالونه کړی دی او په ترتيب سره حضرت ابوسفيان رضي الله عنه دهغې يولس واړو سوالونوجوابونه ورکړې دی. بياهرقل په ترتيب سره په دغه جوابونو باندې تبصره کړې ده خود بدء الوحی په ترتيب کښې څه اختلال واقع شوې دې. البته دکتاب الجهاد ترتيب اَولی دې.[2]

---

[1]) کشف الباری: ۱/۴۵۷ – ۴۷۷.

[2]) کشف الباری: ۱/۵۱۵.

④ **لما أبلاه الله**:- أبليته، أبليه، أبلاء دَ باب افعال نه دى نودَ دې معنى دَخير كيرى اوبلوته بلاء دَ باب نصر نه معنى شر كيرى. قال الله تعالى ﴿ وَنَبْلُوكُم بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً ﴾[1] "من أبلى فذكر فقد شكر"[2] يعنى چاته چه يونعمت وركړې شو اوهغه الله تعالى يادكړو نوهغه شكراداكړو او په حديث كعب بن مالك كښې دى "ماعلمت أحدا أبلاه الله أحسن مما أبلاني"[3] يعنى زه يومسلمان نه پيژنم (دَ رښتياؤدَ وجه) چه الله تعالى ورته دومره وركړې وى څومره نى چه ماته راكړې دى.
او ابتلاء په خيراوشر دواړو معنوكښې استعماليږى. دَدې اصل معنى امتحان او ازميښت دې. اوس دَ دې عبارت مطلب داشو چه كله الله تعالى قيصر ته په ايرانيانو باندې فتح وركړه نوهغه دَ شكرانې په توګه "حمص" دَشام نه "ايلياء" بيت المقدس ته تلې وو.[4]

③ **ببعض الشام**:- دې نه مراد مشهوربښار غزة دې[5] چه اوس په فلسطين كښې واقع دې.

④ **فتكون لها العاقبة**:- په صحيح بخارى كښې بعض طرق سره په ځائى دَ لها لهم راغلې دې[6] په دواړو صورتونو كښې ضمير الرسل طرف ته راجع دې.

ترجمة الباب سره مطابقت:- دَحديث شريف ترجمة الباب سره مطابقت بالكل واضح دې چه دَ حديث په الفاظوسره په پوهه كښې راځى.[7] يعنى دَ رسول الله ﷺ دَ خط الفاظ دى "من محمد عبدالله ورسوله" دا دَ نبوت دَ طرف نه دعوت دې بياوړاندې دى "فانى أدعوك بدعاية الاسلام" دادَ اسلام دعوت دې. والله أعلم وعلمه أتم وأحكم

[حديث نمبر ٢٧٨٣] [8] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ الْقَعْنَبِي حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ -رضى الله عنه- سَمِعَ النَّبِيَّ -صلى الله عليه وسلم- يَقُولُ يَوْمَ

---

[1]) الانبياء: ٣٥.

[2]) أبوداود: ٣٠٧/١، كتاب الادب باب شكر المعروف، رقم (٤٨١٤) وفيه "فذكره".

[3]) البخارى: ٢٨٦/١، كتاب الوصايا، باب إذا تصدق أو وقف بعض ماله أو دوابه، فهوجائز، رقم (٢٧٥٧) والابلاء بمعنى الاحسان والانعام كما فى قوله تعالى ﴿ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءً حَسَنًا ﴾ الانفال: ١٧.

[4]) النهاية لابن الثير: ١٥٥/١، عمدة القارى: ٢١٣/١٤.

[5]) عمدة القارى: ٢١٣/١٤.

[6]) انظر صحيح البخارى: ٣٩٣/١ كتاب الجهاد باب قول الله تعالى ﴿ قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَا إِلَّا إِحْدَى الْحُسْنَيَيْنِ ﴾ رقم (٢٨٠٤) والحرب سجال و كتاب التفسير باب: ﴿ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَىٰ كَلِمَةٍ ﴾: ٦٥٣/٢، (رقم: ٤٥٥٣).

[7]) عمدة القارى: ٢١٢/١.

[8]) أخرجه البخارى: ٤٢٢/١، فى كتاب الجهاد، باب فضل من أسلم على يديه رجل رقم (٣٠٠٩)، وفى: ٥٦٥/١، كتاب فضائل أصحاب النبى صلى الله تعالى عليه وسلم، باب مناقب على بن أبى طالب رضى الله عنه، رقم (٣٧٠١) وفى المغازى: ٦٠٣/٢، باب غزوة خيبر، رقم (٤٢١٠/٤٢٠٩) ومسلم: ٢٧٨/٢، كتاب المناقب، باب ماجاء فى مناقب على رضى الله عنه، رقم (٣٧٢٤).

خَيْبَرَ «لَأُعْطِيَنَّ الرَّايَةَ رَجُلاً يَفْتَحُ اللَّهُ عَلَى يَدَيْهِ». فَقَامُوا يَرْجُونَ لِذَلِكَ أَيُّهُمْ يُعْطَى، فَغَدَوْا وَكُلُّهُمْ يَرْجُو أَنْ يُعْطَى فَقَالَ «أَيْنَ عَلِيٌّ». فَقِيلَ يَشْتَكِي عَيْنَيْهِ، فَأَمَرَ فَدُعِيَ لَهُ، فَبَصَقَ فِي عَيْنَيْهِ، فَبَرَأَ مَكَانَهُ حَتَّى كَأَنَّهُ لَمْ يَكُنْ بِهِ شَيْءٌ فَقَالَ نُقَاتِلُهُمْ حَتَّى يَكُونُوا مِثْلَنَا. فَقَالَ «عَلَى رِسْلِكَ حَتَّى تَنْزِلَ بِسَاحَتِهِمْ، ثُمَّ ادْعُهُمْ إِلَى الإِسْلاَمِ، وَأَخْبِرْهُمْ بِمَا يَجِبُ عَلَيْهِمْ، فَوَاللَّهِ لأَنْ يُهْدَى بِكَ رَجُلٌ وَاحِدٌ خَيْرٌ لَكَ مِنْ حُمْرِ النَّعَمِ». [۲۸۴۷، ۳۴۹۸، ۳۹۷۳]

رسول الله ﷺ د خيبر په ورځ اوفرمائيل په خدائی چه زه به صبا جهنډا داسې يوکس ته حواله کوم د چا په لاس به الله تعالى فتح ورکوی. ټول صحابه کرام رضی الله عنهم د دې نيک بختنی د حاصلولو دپاره په انتظاروو. چه سحرشو نو رسول الله ﷺ د حضرت على رضی الله عنه تپوس اوکړو نوورته اووئيلې شو چه هغوی د سترګو خوږيدو بيماری ده هغه ئې راوغوښتلو اوهغوی په سترګو کښې ئې خپل لعاب مبارك اولګولې نوهغه تکليف داسې ختم شو لکه هډو وو نه

حضرت على رضی الله عنه عرض اوکړو چه مونږ به د هغوی سره ترهغه وخته پورې جنګيږو ترکومې پورې چه هغوی زمونږ په شان نه شی يعنی مسلمانان شی. حضورپاك اوفرمائيل لږ شان حصار شه کله چه ته دهغوی په علاقه کښې ورکوز شې نوهغوی ته د اسلام دعوت ورکړه او هغوی ته دهغوی د ذمه واروباره کښې اوښايه. والله که يوسړی ته هم ستا د وجې نه هدايت ملاؤشو نودا ستادپاره د ډيرو سرو اوښانونه بهتردی.

فائده:- د حضرت على رضی الله عنه سترګې خوږيدې د حضورپاك لعاب يعنی توکانړې لګيدوسره ټيك شوې دادَ نبی کريم ﷺ معجزه ده.

يشتکي عينيه: يوبل روايت کښې "وکان به رمد" الفاظ واردشوی دی په دې کښې د سترګو خوږيدو تصريح ده.([1])

حمرالنعم: سره اوښان چه په عربو کښې ورته بهترين او ښکلې خيال کولې شی.([2])

على رسلك: رسل بکسرالراء وسکون السين. نرمئی اوتوقف ته وئيلی شی دلته محاورةً استعمال شوې دې يعنی لږ شان حصارشه په مزه او په عزت سره ([3])

ترجمة الباب سره مطابقت:- دلته ترجمة الباب سره مطابقت په دې جمله کښې دې. ثم ادعهم إلى الاسلام([4]) چونکه دلته د يهودو دپاره داسلام د دعوت ذکردې اوښکاره خبره ده چه داسلام په دعوت کښې اقرار د نبوت ذکرکول لازمی وی.

[حديث نمبر ۲۷۸۴ /۲۷۸۵] ([5]) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ عَمْرٍو حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ عَنْ حُمَيْدٍ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسًا - رضى الله عنه - يَقُولُ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله

---

[1]) صحيح بخاری: ۲۲۵/۱. کتاب فضائل أصحاب النبی، باب مناقب علی بن أبی طالب رقم (۳۷۰۲).

[2]) القسطلانی: ۱۱۴/۵.

[3]) مختار الصحاح للرازی: علی رسلک بالکسر أی اتئد فيه كما يقال على هِيْنَتِكَ.

[4]) عمدة القاری: ۲۱۳/۱۴.

[5]) قدمر تخريجه فی کتاب الصلوة، باب مايذکر فی الفخذ. رقم (۳۷۱).

علیه وسلم - إِذَا غَزَا قَوْمًا لَمْ يُغِرْ حَتَّى يُصْبِحَ، فَإِنْ سَمِعَ أَذَانًا أَمْسَكَ، وَإِنْ لَمْ يَسْمَعْ أَذَانًا أَغَارَ بَعْدَ مَا يُصْبِحُ، فَنَزَلْنَا خَيْبَرَ لَيْلاً.

رسول الله ﷺ چه به کله چرته غزوه ته تشریف اوړلو نوترسحرکیدوپورې به نې حمله نه کوله. دَ سحر په وخت کښې چه به نې دَ اذان آواز اوریدو نومنع کیدو به ګنې حمله به نې کوله.

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ حُمَيْدٍ عَنْ أَنَسٍ أَنَّ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - كَانَ إِذَا غَزَا بِنَا.

امام بخاری رحمه الله دلته حدیث انس ﷺ په دویمه طریقه ذکرکوی. (۱) دلته په روایت کښې اختصار دې مکمل روایت کتاب الصلوة، باب مایحقن بالاذان من الدماء کښې تیرشوې دې. (۲)

[حدیث نمبر ۲۷۸۵] (۳) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ حُمَيْدٍ عَنْ أَنَسٍ - رضى الله عنه أَنَّ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - خَرَجَ إِلَى خَيْبَرَ فَجَاءَهَا لَيْلاً، وَكَانَ إِذَا جَاءَ قَوْمًا بِلَيْلٍ لاَ يُغِيرُ عَلَيْهِمْ حَتَّى يُصْبِحَ، فَلَمَّا أَصْبَحَ، خَرَجَتْ يَهُودُ بِمَسَاحِيهِمْ وَمَكَاتِلِهِمْ، فَلَمَّا رَأَوْهُ قَالُوا مُحَمَّدٌ وَاللَّهِ، مُحَمَّدٌ وَالْخَمِيسُ.

فَقَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - « اللَّهُ أَكْبَرُ، خَرِبَتْ خَيْبَرُ، إِنَّا إِذَا نَزَلْنَا بِسَاحَةِ قَوْمٍ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ ». [ر: ۳۶۴]

دا دَحدیث انس دریم طریق دې. "لم یغر" دَ باب افعال نه اغارة معنی حمله کول.

"بمساحیهم" مَسَاحی، دَ مسحاة جمع ده کودالې ته وائی. سحوت الطین عن وجه الارض وسحیته معنی دَ زمکې نه خاوره راویستل. "مَکَاتِلُ" دَ مِکْتَلٌ جمع ده ټوکرئی ته وئیلې شی. (۴)

دَ رسول الله ﷺ دَ توقف اوانتظارسبب:- دَ حضورپاك دَ انتظارکولومقصد حقیقت حال معلومول وو چه دې قوم ته دَاسلام دعوت رسیدلې دې که نه؟ نبی کریم ﷺ به ترسحرپورې انتظارکولو دې دَپاره چه دَ اذان یا بل شعاراسلام نه دَ هغوی دَ صحیح حالت علم اوشی. (۵)

یواشکال اودَ هغې جواب:- بیا دلته حتی یصبح الفاظ دی اودَې نه دَ سحر طلوع کیدل مراد دی په دې باندې اشکال کیږی چه دَ صحیح بخاری روایت کښې خیبر ته دَ راتلووخت دَ سحردَ طلوع کیدو وخت خودلې شی اودَ صحیح مسلم روایت کوم چه "حماد بن سلمة عن ثابت عن أنس" په طریق سره نقل شوې دې. په هغې کښې "فانیناهم حین بزغت الشمس" (۶)

---

(۱) عمدة القاری: ۲۱۴/۱۴.

(۲) صحیح البخاری: ۸۶/۱ (رقم ۶۱۰)

(۳) قدمر تخریجه فی کتاب الصلوة، باب مایذکر فی الفخذ، رقم (۳۷۱).

(۴) عمدة القاری: ۲۱۵/۱۴، وفتح الباری: ۱۱۲/۶.

(۵) عمدة القاری: ۲۱۴/۱۴.

(۶) صحیح مسلم: ۱۱۱/۲، کتاب الجهاد باب غزوة خیبر.

یعنی د نمر د راختو وخت وو.
په حقیقت کښې په دواړو روایتونو کښې هیڅ تعارض نشته ځکه چه حبیب پاک ﷺ لښکر سره د ښار په مضافات کښې داخل شوې نو هغه د سحر د طلوع کیدو وخت وو. هلته کښې حضور پاک غلس یعنی په تیاره کښې د سحر مونځ اداکړو او بیاوړاندې روان شو. کوم وخت چه لښکر آبادئی ته داخل شو نود نمر د راختو وخت وو. دغه وخت حضورپاك د خیبر په کوڅو کښې اس اوزغلولو. (١)
الله أکبر، خربت خیبر:- دلته دې ځوك هم دا شك نه کوی چه دامقفی عبارت حضورپاك ځنګه اوفرمائیلو داخوپه عام توګه د شعرخصوصیت وی او په قرآن کریم کښې ارشاد دې ﴿وَمَا عَلَّمْنٰهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِىْ لَهٗ﴾ دا اشکال په دې وجه صحیح نه دې چه داعبارت شعر نه دې بلکه یومقفی عبارت دې. اوکه چرته شعریاموزون عبارت د نبی کریم ﷺ بلاتکلف صادرشوې نوبیا هم په هغې کښې د اشکال څه خبره نشته. (٢)
دلته یواشکال کیدې شی چه په خیبرباندې خولا تردغه وخته قبضه نه وه شوې نونبی کریم ﷺ خربت د ماضی صیغه ولې استعمال کړه؟
د دې دوه جوابونه دی: ① کیدې شی چه الله تعالی د حضورپاك غالب کیدل اود خیبرتباه کیدلوخبر نبی کریم ﷺ ته د اول نه ورکړې وی اود هغوی دا پیشنګوئی هم د دغه قبیل نه وی. ② داخبره هم ممکن ده چه دا خبره ئی د ښه فال په توګه فرمائیلې وی. رسول الله د یهودیانو په لاسونوکښې کدالې رمبی او ماتولو آلات وغیره کتلو سره ارشاد اوفرمائیلو. بل دا خبره هم په خیال کښې ساتل پکاردی چه دا د عربو عام عادت دې چه د کومې واقعې راتلل په مستقبل کښې یقینی وی هغه د ماضی په صیغه سره بیانوی. (٣) لکه ځنګه چه په قرآن کریم کښې د قیامت واقعات د ماضی په صیغوسره بیانولې شی. (٤)
قاعده فقهیه:- حکم د ظاهرمطابق لګولې شی. د دې حدیث نه دا فقهی قاعده هم مستنبط کیږی چه حکم په ظاهر باندې لګولې شی. رسول الله ﷺ صرف د آذان په اوریدو باندې د جنګ نه بندیدو او اذان خوصرف یوظاهری علامت دې. معلومه نه ده چه هغوی په حقیقت کښې مسلمانان شوی دی که د ځان بچ کولو د پاره اذان کوی. (٥)
حدیث باب سره د ترجمة الباب مطابقت:- د دې حدیث ترجمة الباب سره مطابقت ډیر واضحه
-دې البته علامه عینی رحمه الله فرمائی چه د دې مطابقت "إن سمع أذانا أمسك" نه په پوهه کښې
-ی ځکه چه ترجمه د اسلام د دعوت ده او په اذان سره د هغوی په اسلام دلالت کیږی. (٦)

(١) عمدة القاری: ٢١٥/١٤ وفتح الباری: ١١٢/٦.
(٢) ایضاً.
(٣) عمدة القاری: ٢١٥/١٤.
(٤) کقوله تعالی ﴿أَتٰى أَمْرُ اللّٰهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوْهُ﴾
(٥) فتح الباری: ١١٢/٦، وعمدة القاری: ٢١٥/١٤.
(٦) عمدة القاری: ٢١٤/١٤.

حضرت گنګوهی رحمه الله فرمائی چه ترجمه سره مطابقت هم په دې جمله "فان سمعه أذانا أمسك" سره دې ښکاره خبره ده چه اذان هم د دعوت یوصورت دې دا یوه بله خبره ده چه داعی پخپله دهغوی نه دې چاسره چه جنګ کول مقصود دې. لهذا فی الجمله دا روایت دلته په ذکر کولو کښې هیڅ قباحت نشته (۱) خود شیخ الحدیث حضرت مولانا زکریا رحمه الله دا خیال دې چه د دې روایت دلته ذکرکول د تکلف نه خالی نه دی. (۲)

[حدیث نمبر ۲۷۸۶] (۳) حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ - رضي الله عنه - قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - «أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ. فَمَنْ قَالَ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ، فَقَدْ عَصَمَ مِنِّي نَفْسَهُ وَمَالَهُ، إِلاَّ بِحَقِّهِ، وَحِسَابُهُ عَلَى اللَّهِ» رَوَاهُ عُمَرُ وَابْنُ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم [ر ۲۵، ۱۳۳۵]

دا حدیث په مختصرطرق سره مروی دې په دې کښې بعض طرق کښې اضافه ده او بعض کښې اختصار. دلته د حضرت ابوهریره رضی الله عنه په روایت کښې صرف د توحید اقرار د ځان اومال د حفاظت د پاره کافی ګرځولې شوې دې خو په صحیح مسلم کښې هم د حضرت ابوهریره رضی الله عنه په روایت کښې توحیدسره د رسالت اقرار هم د ځان اومال د حفاظت شرائطو کښې شامل دې. د روایت الفاظ دادی: حتی یشهدوا أن لا إله إلا الله وأن محمد رسول الله. (۴)

د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما روایت په کتاب الایمان کښې تیرشوې دې په هغې کښې د اقامت صلوة او ایتاء الزکوة اضافه ده. د روایت په الفاظو کښې أمرت أن أقاتل الناس حتی یقولوا لاإله إلاالله وأن محمدًا رسول الله ویقیموا الصلوة ویؤتوا الزکوة، فاذا فعلوا ذلك عصموا منی دماء هم وأموالهم إلا بحق الاسلام، وحسابهم علی الله. (۵) یعنی ماته حکم راکړې شوې دې چه خلقوسره جنګ اوکړم ترهغه وخته پورې چه د دې خبرې ګواهی ورکړی چه د الله تعالی نه علاوه بل څوك معبود نشته او محمد صلی الله علیه وسلم د الله تعالی رسول دې. مونځ قایم کړئی اوزکوة اداکړئی کله چه دا دریواړه کارونه اوکړی نوزما نه به خپل ځان اومال محفوظ کړی مګرد اسلام په حق سره او د هغې حساب به په الله تعالی باندې وی.

---

(۱) لامع الداری: ۲٤۸/۷.

(۲) حاشیة لامع الداری: ۲٤۹/۷.

(۳) أخرجه البخاری: ۱۸۷/۱. فی کتاب الزکوة. باب وجوب الزکوة. (رقم:۱۳۹۹) و (۱۰۲۳/۲) فی کتاب استابة المرتدین. باب قتل من أبی قبول الفرائض، رقم: ٦۹۲٤، ومسلم ۳۷/۱ فی کتاب الایمان. باب الامر بقتال الناس حتی یقولوا: لاإله إلاالله محمدرسول الله رقم: ۲۱، والترمذی: ۸۸/۲. فی کتاب الایمان الباب الاول رقم: ۲٦۰۶. والنسائی: ۳۳۵/۱ فی کتاب الزکوة. باب مانع الزکوة رقم: ۲٤٤۵ وفی إبی داؤد: ۳۵۵/۱ کتاب الجها.. باب علی مایقاتل المشرکین رقم: ۲٦٤۰.

(۴) صحیح مسلم ۳۷/۱ کتاب الایمان باب الامر بقتال الناس.... رقم: ۲۱.

(۵) [illegible]اری: ۵/۱ کتاب الایمان باب فان تابوا وأقاموا الصلوة وآتوا الزکوة فخلوا سبیلهم: رقم ۷۵.

دغه شان د حضرت انس رضي الله عنه په روايت كښې استقبال قبله او اكل ذبيحه اضافه ده. د روايت الفاظ دادي. أمرت أن أقاتل الناس حتى يقولوا لا إله إلا الله، فإذا قالوها وصلوا صلاتنا واستقبلوا قبلتنا وأكلوا ذبيحتنا، فقد حرمت علينا دماؤهم وأموالهم إلا بحقها، وحسابهم على الله. [1] يعني ماته حكم راكړې شوې دې چه زه خلقوسره جنګ اوکړم ترهغه وخته پورې چه دوي خبرې ګواهي ورکړي چه الله تعالى نه سوا څوك معبودنشته. كله چه دا اووائى اوزمونږ په شان مونځونه قايم کړي زمونږ قبلې طرف ته (مانځه کښې) مخ اوګرځوي اوزمونږ ذبح کړې شوې ځاروي اوخوري نو په مونږ باندې د هغوی ځان اومال حرام شو مګر د څه حق په بدله کښې (يعنى دوينې قصاص) اود هغې حساب په الله تعالى باندې دې.

د دې تفصيل نه معلومه شوه چه د روايت په الفاظوكښې كافى فرق دې. په دې مختلفو الفاظو كښې تطبيق وركول سره علامه طبرى رحمه الله دا توجيح پيش كړې ده چه په كومو روايتونو كښې صرف د توحيد اقرار ذكر دې د هغې تعلق بت پرست اومنكرين توحيدسره دې د كوم باره كښې چه د الله تعالى ارشاد دې ﴿إِنَّهُمْ كَانُوٓا۟ إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا ٱللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ﴾ [2] او په كومو روايتونوكښې د رسالت تصديق اضافه ده د هغې ذكر حضورپاك هغه وخت فرمائيلې وو كوم وخت چه اهل كتاب سره جنګ كيدلو ځكه چه هغوى د توحيد قائل وو خود حبيب پاك ﷺ د نبوت په كلى توګه يا جزئى توګه منكر وو. نوتركومې چه اهل كتاب د رسول الله ﷺ د نبوت تصديق اونه كړي او حضورپاك نبى اونه منى هغوى سره به جنګ كيږي. او هغوى به محقون الدم والمال نه شى تصوركولې. [3]

او په كوموروايتونوكښې چه د زياتى عباداتو او معاملاتو اضافه ده په هغې كښې د دې خبرې طرف ته اشاره كړې ده چه كوم سړې مسلمان وى د توحيد او نبوت اعتراف كوى او طاعات په ځائى نه راوړى هغه سره هم جنګ كولې شى ترڅو چه هغه په شريعت باندې عمل كونكې شى. [4] يا داسې وئيلې شى چه په دې روايت كښې د توحيد سره سره اهم اسلامى شعائر مونځ د قبله طرف ته مخ كول او ذبح ذبيحه ذكر دې او مطلب دادې چه د توحيد او نبوت سره د اسلامى شعائر هم ضرورى دى اوكه څوك دا شعائر په ځائى نه راوړى نوهغوى سره جنګ كيدې شى.

قوله: **أمرت أن أقاتل الناس**:- نبى كه امرت په صيغه د مجهول اووائى نود دې مطلب دا وى چه الله تعالى ماته حكم راكړې دې اوكه چرې دامقوله د صحابى وى نود دې مفهوم به دا وى چه نبى ماته حكم راكړې دې. [5] الناس: دا د عام او ارادة الخاص د قبيل نه

---

[1]) صحيح البخارى: ۵۶/۱ كتاب الصلوة باب فضل استقبال القبلة رقم: ۳۹۱-۹۳.

[2]) الصافات: ۳۵.

[3]) عمدة القارى: ۲۱۵/۱۴، فتح البارى: ۱۱۲/۶، وشرح ابن بطال: ۱۲۲/۵.

[4]) فتح البارى: ۱۱۲/۶.

[5]) عمدة القارى: ۲۱۵/۱۴.

دي. ددې نه مراد عام خلق نه دی بلکه دې نه مراد دعربو مشرکان دی. د چانه چه جزئیه نه شی قبلولې اهل کتاب ترې مراد نه دی. دد دې تائید د سنن نسائی د دې روایت نه کیږی د کوم الفاظ چه دادی أمرت أن أقاتل المشركين (۱) لکه چه الناس الف لام عهد خارجی دې داستغراق نه دې.

قوله: حتى يقولوا لاإله إلاالله :- دا تسمیه الکل باسم الجزء د قبیل نه ده. دې نه مراد مکمل دین دې ځکه چه لاإله إلاالله د دین اسلام عنوان دې لکه چه څوك اووائی ما یس لوستلې داعنوان دې مراد پوره سورت دې. (۲)

قوله: إلا بحقه :- د اسلام حقونه درې دی. ① هغه قتل کوم چه موجب قصاص وی ② زنا بعد الاحصان ③ ارتداد یعنی د اسلام قبلولونه پس بیاد کفرطرف ته واپس ګرځیدل. که څوك په دې کښې چرته د یوهم رعایت نه کوی نودهغوی خان اومال به غیر محفوظ تصور کولې شی. (۳)

قوله: وحسابه على الله :- یعنی که یوسړې د کلمې وئیلوسره په زړه کښې نفاق پټ ساتی نودهغه ددې عمل مونږ ذمه وارنه یو مونږ خو به هم په ظاهرباندې حکم لګوو د زړه په حال خو الله تعالی خبردې دهغې حساب هم دهغه په حواله دې. د مخلصین دپاره ثواب اود منافقین دپاره عذاب به مقرروی. ګناهګارانوته به سزا ورکولې شی یا د الله تعالی د رضا لاندې به معاف کولې شی. (۴) د دې حدیث تفصیلی تشریح په کتاب الایمان کښې تیره شوې ده. (۵)

د حدیث باب ترجمة الباب سره مطابقت:-دحدیث شریف مطابقت ترجمة الباب سره داسې دې چه دلته ذکردی چه ترهغه وخته پورې به ورسره جنګ کولې شی ترکومې چه دا خلق لاإله إلاالله اونه وائی لکه چه دوی ته د لاإله إلاالله دعوت ورکولې شی د نه قبلولوپه صورت کښې به دې سره جنګ کیږی. والله اعلم.

قوله: رواه عمروابن عمر رضی الله عنهما عن النبی صلی الله تعالی علیه وسلم. حضرت امام بخاری رحمه الله دحضرت عمر رضی الله عنه دا روایت کتاب الزکوة کښې موصولاً ذکرکړې دې. (۶) دغه شان د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما روایت هم کتاب الایمان کښې موصولاً نقل کړې دې. (۷)

باب ۱۰۲: من أراد غزوة فوری بغیرها، ومن أحب الخروج یوم الخمیس

د ترجمة الباب مقصد:- دلته د ترجمة الباب دوه جزونه دی ① من أراد غزوة فوری بغیرها

---

(۱) ارشادالساری: ۱۱۵/۵.
(۲) شرح الکرمانی: ۱۹۳/۲.
(۳) عمدة القاری: ۲۱۵/۱٤.
(۴) عمدة القاری: ۲۱۵/۱٤.
(۵) کشف الباری: ۲/۳۳۱، ۳۵۱.
(۶) کتاب الزکوة باب وجوب الزکوة ۱۸۸/۱ رقم: ۱۳۹۹.
(۷) صحیح البخاری: ۵/۱ کتاب الایمان باب فان تابوا وأقاموا الصلوة... رقم: ۲۵.

۲ ومن أحب الخروج يوم الخميس

رسول اکرم ﷺ که به د مشرق طرف ته سفرکولونود مغرب حالات به نی معلومول او چه د مغرب طرف ته چه به نی تشریف اوړلو نود مشرق احوال به نی معلومول دې ته توریه ونیلې شی (۱)

غرض به په کښې دا وو چه دښمن ته د رسول الله ﷺ د ارادې او عزم پته اونه لګی اوهغوی د دفاع د پاره خپل تیارې مکمل نه کړی لیکن داخه قانون نه وو چه همیشه به نی داسې کول لکه چه د غزوه تبوك په موقع باندې اوشو حضورپاك د جنګ د پوره تیاری حکم ورکړو ځکه چه سفر اوږد اوسخت وو اوحضورپاك د خلقو نه صحیح صورت حال نه پټول غوښتل

امام بخاری رحمه الله دلته داخودل غواړی که د توریه نه کارواخستې شی نو هیڅ بدیت نشته اودا دروغ نه دی اوکه دا حالاتو او ظروف دا تقاضاوی چه صفا صفا ورته اوخودلې شی نو بیاهم څه حرج نشته ددې هم ګنجائش شته. (۲)

ددې نه پس دویم جزدې ددې مقصد داخودل دی چه د جمعرات په ورځ سفرکول ډیر خوښ کړې شوې دې خو ضروری نه دې (۳) د کوم تائید چه د طبرانی د یوضعیف حدیث نه هم کیږی د کوم الفاظ چه دادی: **بورك لامتي في بكورها يوم الخميس** (۴) لیکن علامه عینی رحمه الله فرمائی د جمعرات په ورځ د سفرحکمت په یوضعیف حدیث سره ثابتولو ضرورت نشته ځکه چه په حدیث باب کښې تصریح هم وارد شوې چه نبی کریم ﷺ به د جمعرات په ورځ سفرخوښولو او د رسول الله ﷺ خوښوالې د یوحکمت نه خالی کیدې نه شی. (۵)

نود جمعرات یعنی زیارت په ورځ سفرکول د خیراوبرکت سبب دې اود جمعرات په ورځ سفرکول زیات مناسب دی ځکه چه د رسول الله ﷺ ژوندزمونږ د پاره نمونه اودلارې مشال دې (۶) د رسول الله ﷺ بعض سفرونه د هفتې په ورځ هم شوی دی کیدې شی چه حضورپاك په دغه ورځ باندې سفرکول هم خوښ کړی وی لکه چه بعض روایاتو کښې دی **بارك الله لامتي في سبتها وخميسها** (۷) یعنی الله تعالی زما د امت د پاره د هفتې اوزیارت دواړو ورځو کښې برکت

---

۱) التورية ويسمى الابهام أيضًا وهوأن يطلق لفظ له معنيان: قريب وبعيد، ويراد به البعيد یعنی چه د دوو معنووالا څه لفظ اوونیلې شی چه په هغې کښې یوه معنی قریب وی اوبله بعید اوچه بعیدمعنی مرادوی نودا توریه ده لکه الرحمن على العرش (سورة طه) استواء معنې نیزدې نیغ اودریدل او بعید معنی د غالب راتلو ده. اوهم دغه په آیت کښې مراد دې د نور تفصیل د پاره اوګورئی تلخیص المفتاح مع شرحه مختصر المعاني ص: ۴۶۵ وانظرشرح الخطابی ۱۴۱۱/۲.

۲) عمدة القاری: ۲۱۶/۱۴، وشرح ابن بطال: ۱۲۳/۵، وفیض الباری: ۴۳۸/۳.

۳) فتح الباری: ۱۱۳/۶، وارشاد الساری: ۱۱۶/۵.

۴) فتح الباری: ۱۴۰۹/۶ قدیمی.

۵) عمدة القاری: ۲۱۶/۱۴

۶) شرح ابن بطال: ۱۲۳/۵.

۷) عمدة القاری: ۳۰۱/۱۴ داراکتب العلمیة بیروت.

واچوي. خود امام بخاري رحمه الله په نيز هم د يوم الخميس روايت ثابت دې په دې وجه هغوی هم دا روايت ذکرکړې دې. (۱)

[حديث نمبر ۲۷۸۷- ۲۷۹۰] (۲) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ كَعْبٍ- رضى الله عنه- وَكَانَ قَائِدَ كَعْبٍ مِنْ بَنِيهِ قَالَ سَمِعْتُ كَعْبَ بْنَ مَالِكٍ حِينَ تَخَلَّفَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ- صلى الله عليه وسلم-. وَلَمْ يَكُنْ رَسُولُ اللَّهِ- صلى الله عليه وسلم- يُرِيدُ غَزْوَةً إِلَّا وَرَّى بِغَيْرِهَا.

[۲۷۸۸] وحَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا يُونُسُ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ سَمِعْتُ كَعْبَ بْنَ مَالِكٍ- رضى الله عنه- يَقُولُ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ- صلى الله عليه وسلم- قَلَّمَا يُرِيدُ غَزْوَةً يَغْزُوهَا إِلَّا وَرَّى بِغَيْرِهَا، حَتَّى كَانَتْ غَزْوَةُ تَبُوكَ، فَغَزَاهَا رَسُولُ اللَّهِ- صلى الله عليه وسلم- فِي حَرٍّ شَدِيدٍ، وَاسْتَقْبَلَ سَفَرًا بَعِيدًا ومَفَازًا، وَاسْتَقْبَلَ غَزْوَ عَدُوٍّ كَثِيرٍ، فَجَلَّى لِلْمُسْلِمِينَ أَمْرَهُمْ، لِيَتَأَهَّبُوا أُهْبَةَ عَدُوِّهِمْ، وَأَخْبَرَهُمْ بِوَجْهِهِ الَّذِي يُرِيدُ.

[۲۷۸۹] وَعَنْ يُونُسَ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ كَعْبَ بْنَ مَالِكٍ- رضى الله عنه- كَانَ يَقُولُ لَقَلَّمَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ- صلى الله عليه وسلم- يَخْرُجُ إِذَا خَرَجَ فِي سَفَرٍ إِلَّا يَوْمَ الْخَمِيسِ.

[۲۷۹۰] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا هِشَامٌ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ عَنْ أَبِيهِ- رضى الله عنه- أَنَّ النَّبِيَّ- صلى الله عليه وسلم- خَرَجَ يَوْمَ الْخَمِيسِ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ، وَكَانَ يُحِبُّ أَنْ يَخْرُجَ يَوْمَ الْخَمِيسِ. [ر: ۲۶۰۶]

وَرَّي:- دَدې اصل وَرْيٌ دې کوم ځيزچه شاته کيخودې شي اوکه چرې خبره صفاصفا بيان نه کړې شي بنوداسې ده لکه چه شاته دې کيخودې وی. اهل لغت دا وراء يعنی مهموز لولی او محدثين بغيرد همزه په آسانتی سره وری لولی.

مفازا: د دې معنی ده د کاميابئ ځائی اودا د صحرادپاره استعماليږی کوم چه د هلاکت او بربادئی ځائی دې. دا تفاول يعنی نيك فالئی دپاره استعماليږی چه هغه خطرناك صحرا د کاميابئ او سلامتی ځائی ثابت شی. لکه لديغ يعنی د مارتك وهلې ته سليم وئيلې شی. (۳)

---

۱) عمدة القاري: ۲۱۶/۱۴

۲) مر تخريج احاديث الباب فی کتاب الوصايا باب ذا تصدق او وقف بعض ماله او بعض رقيقه او ...... فهوجاز. رقم الحديث: ۲۷۵۷.

۳) شرح ابن بطال: ۱۲۷/۵، وعمدة القاري: ۲۱۷/۱۴.

اوډ ابن الاعرابی رائې داده چه دا فوز د تفویزنه ماخوذدې. د کوم معنی چه هلاکت دې. دا د قبیل اضدادنه دې. معنی کامیابی اوخلاصې دې هم دغه شان ددې معنی دهلاکت هم ده.[1]
د صحرا نه مراد د مدینې منورې او شام په مینځمې فاصله کښې پریوتونکې صحرادې.[2]

لقلما: یعنی ډیر زیات کم لام د تاکید دپاره دې لکه قل رجل یفعل کذا إلایزید یعنی ډیر کم څوک داسې کوی مګرزید یعنی د رسول الله ﷺ اکثرسفرونه هم د جمعرات په ورځ وو.

قوله: فجلی للمسلمین أمرهم لیتأهبوا أهبة عدوهم فأهب للحرب: یعنی نبی کریم ﷺ په مسلمانانوباندې د سفرطرف ښکاره کړودې دپاره چه صحابه کرام رضی الله عنهم د دښمن دمقابله د پاره تیارشی.

من بنیه: دحضرت کعب بن مالک رضی الله عنه درې خامن ووعبدالله عبیدالله او عبدالرحمن. په آخره کښې چه کله د کعب رضی الله عنه نظر په تلوشو نودهغوی څوئی عبدالله به د هغوی رهنمائی کوله.

باب ۱۰۳: الخروج بعد الظهر

د ترجمة الباب مقصد: امام بخاری رحمه الله دلته د خروج بعد الظهرذکرکړې دې په دې کښې د صخرغامدی رضی الله عنه د روایت طرف ته اشاره کول مقصود دی په کوم کښې چه د سحروخت ډیره برکت ګرځولې شوې دې. د هغې الفاظ دادی اللهم بارك لامتی فی بکورها. حضرت صخر رضی الله عنه فرمائی چه حضورپاک ﷺ چه به کله لښکر لیګلو نود ورځې په شروع کښې به ئې لیګلو. راوی وائی چه حضرت صخر رضی الله عنه یوسوداګرسړې دې هغه به سحروختی خپل کاروزګار شروع کولو د کوم چه دانتیجه وه چه هغه دومره مالدارشوې وو چه هغه نه پوهیدلوچه خپل مال کوم ځائی او چرته کیږدی.
بعض حفاظو د دې روایت طرق راجمع کړو نومعلومه شوه چه داروایت د شلو صحابه کرامو رضی الله عنهم نه نقل دی.[3] امام احمد او اصحاب سنن ددې حدیث تخریج کړې دې.[4] او ابن حبان رحمه الله ددې تصحیح کړې ده.[5]
ددې روایت نه معلومیدله چه د ورځې په شروع کښې سفرکول ډیرمناسب او بهتردی او په

---

[1]) الصحاح للجوزی مادة فوز.
[2]) شرح الکرمانی:۱۲/۱۹۳.
[3]) فتح الباریک۶/۱۱۴.
[4]) أبوداؤد:۲/۳۵۱، کتاب للجهاد باب فی الابتکار فی السفر رقم:۲۶۰۶، والترمذی:۱/۲۲۰ کتاب البیوع باب فی التکبیر فی التجارة رقم:۱۲۱۲، وابن ماجهو کتاب التجارات، باب مایرجی من البرکة فی البکور رقم:۲۲۴۶، وسنن الدارمی:۲/۲۸۳، کتاب السیر، باب بارک لامتی بکورها، رقم: ۲۴۳۵، وأحمد: ۳/۴۱۶، ۴۳۲، و ۴/۳۸۴، ۳۹۰، ۳۹۱.
[5]) انظر الحسان بترتیب صحیح ابن حبان: ۸/۱۲۲ – ۱۲۳، ذکر مایستحب للمرء أن یکون إنشاء، الحرب وابتداء الامور فی الاسباب بالغدوات تبرکا بدعاء المصطفیٰ صلی الله تعالی علیه وسلم فیه رقم: ۴۷۳۵.

نورو وختونوکښې سفر کول مناسب نه دی. امام بخاری رحمه الله دلته خودل غواړی چه وختونه ټول یوشان وی او یووخت منحوس او سپیره نه وی اونه بې برکته وی. د سحروخت ته د برکت وخت فرمانیلوسره دا لازم نه راځی چه نوروختونه د برکت نه خالی دی. خود سحروخت د چستنی وی او په دې وخت سړې تکړه او تازه وی هغه وخت چه کوم کارکولې شی هغه بهتراو ښه وی. اودغه وخت خلق د خپل خپل کارونو شروع کوی. په دې وجه نبی کریم په خاص توګه د دغه وخت د پاره د برکت دعا فرمائیلې ده دې د پاره چه د رسول الله ﷺ د دعابرکت ټولوته حاصل شی.

رسول ﷺ چه کله د حج سفرکړې دې نود ماسپښین مونځ ئی په مدینه منوره کښې کړې دې او بیا هغه روان شوې دې او د مازیګرمونځ ئی ذوالحلیفه کښې اداکړې دې. ددې د پاره چه اول سفرپه نهارکښې نوبیاهم ډیره ښه خبره ده اوچه د ورځې په آخره کښې وی نوهغه هم ټیک دې.[1]

[حدیث نمبر ٢٧٩١] [2] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ أَنَسٍ - رضی الله عنه أَنَّ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - صَلَّى بِالْمَدِينَةِ الظُّهْرَ أَرْبَعًا، وَالْعَصْرَ بِذِي الْحُلَيْفَةِ رَكْعَتَيْنِ، وَسَمِعْتُهُمْ يَصْرُخُونَ بِهِمَا جَمِيعًا. [ر: ١٠٣٩]

يصرخون: بفتح الراء وضمها يعنی په زوره زوره ئی لبیك لبیك وئیل. بهما: أی بالحج والعمرة.[3]

ترجمة الباب سره مطابقت:- د حدیث ترجمة الباب سره مطابقت واضح دې. په روایت کښې راغلی دی چه رسول الله ﷺ څلورر کعته د ماسپښین مونځ په مدینه منوره کښې اوکړو او په ذوالحلیفه کښې د ماژیګرمونځ په قصرسره اوکړو. ښکاره خبره ده چه د ماسپښین مونځ ئی په مدینه منوره کښې کړې دې نوسفرخوهم د ماسپښین نه پس شروع شوې دې.[4]

باب ١٠٤: الخروج آخر الشهر

د ترجمة الباب مقصد:- د امام بخاری رحمه الله مقصد دلته د جهالیت تردید کوی. د اهل جهالیت به په اصل کښې داخیال کیدلو چه که چرې د میاشت په آخره کښې سړې په سفرروانیږی نود میاشتې ختمیدل نیزدې وی په دې وجه به هغوی د دې نه بدفالی اخستله چه څنګه د میاشت په آخره کښې عمرکمیږی دغه شان به زمونږ کارونه هم په تاوان کښې وی اوزمونږ مقصدبه فوت شی او زمونږ به په دغه مدعی کښې کامیابی حاصله نه شی خو رسول الله ﷺ خود دغه خرابو رسوماتو او غلطو عقیدو د ختمولو د پاره راغلې وو په دې وجه نبی کریم ﷺ د حج د سفر د پاره د میاشت په آخره کښې روان شو.[5]

علامه کرمانی رحمه الله فرمائی چه د امام صاحب مقصد دلته د دغه خلقو تردید دې کوم چه د

---

[1] شرح ابن بطال: ١٢٤/٥.

[2] مر تخريج فی كتاب تقصيرالصلوة باب يقصر إذا خرج من موضعه رقم:١٠٨٩.

[3] عمدة القاری: ٢١٨/١٤.

[4] ايضًا.

[5] شرح ابن بطال: ١٢٥/٥ وفتح الباری: ١١٤/٦ وعمدة القاری: ٢١٨/١٤.

نجومیانو د کرښو مطابق د میاشت په آخر کښې سفرسپیره او ناخوښه ګنړلو. (۱) حضرت علامه انورشاه کشمیری رحمه الله فرمائی دامام صاحب مقصد دلته د دې روایت د ضعف طرف ته اشاره کول دی په کوم کښې چه د میاشت آخره منحوس یعنی سپیره ګرځولې شوې دی. (۲) نور بعض خلقو د في يوم مستمر تفسير دمیاشتې آخری چارشنبې سره کړې دې. (۳) نوامام صاحب تنبیه اوفرمائیله چه دابې کاره خبرې دی ځکه چه نبی کریم ﷺ د میاشت په آخره کښې سفرکړې دې. (۴)

[حدیث نمبر ۲۷۹۲] وَقَالَ كُرَيْبٌ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ - رضي الله عنهما - انْطَلَقَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - مِنَ الْمَدِينَةِ لِخَمْسٍ بَقِينَ مِنْ ذِي الْقَعْدَةِ، وَقَدِمَ مَكَّةَ لأَرْبَعِ لَيَالٍ خَلَوْنَ مِنْ ذِي الْحِجَّةِ. [ر: ۱۴۷۰]

دلته روایت معلق دې امام بخاری رحمه الله دا په کتاب الحج کښې موصولاً ذکرکړې دې. (۵)

یواشکال اودهغې جواب: - په روایت کښې دی چه کوم وخت نبی کریم ﷺ په سفرباندې اووتلو هغه وخت د ذیقعده پنځه ورځې پاتې وې. پنځه ویشتم تاریخ باندې د مدینې نه اووتلو او د ذی الحجه په څلورم تاریخ مکې ته اورسیدو.

اوس دلته یواشکال پیداکیږی که چرې رسول الله ﷺ د حج دسفردپاره د هفتې په ورځ وتلو نو د ذیقعده څلور ورځې باقی پاتې کیدلې ځکه چه د ذی الحجه رومبې تاریخ د جمعرات په ورځ وو اووقوف عرفه د جمعه په ورځ وه اوکه د سفرشروع د جمعرات په ورځ شوې وی نود ذیقعده شپږ ورځې باقی پاتې کیدې. د سفرد شروع د پاره د جمعه ورځ خو قطعاً نه جوړیږی ځکه چه دحضرت انس رضي الله عنه روایت اوس تیرشوې دې صلى الظهر بالمدينة أربعًا اوښکاره خبره ده چه د ماسپښین مونځ د جمعه په ورځ نه اداکیږی نو لخمس بقين څنګه صحیح کیدې شی؟

ددې جواب دادې چه د سفرشروع ئی هم د هفتې په ورځ کړې ده لیکن د ذیقعده میاشت د دیرشو په ځائی د یوکم دیرش وه نوراوی په دې خیال سره چه میاشت به مکمل شی ځکه چه هم دغه اصل دې نولخمس بقين ئی اووئیل. (۶) حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه د اکثر علماؤ دغه جواب دې اویوجواب داهم ورکولې شی چه یوم الخروج یعنی د هفتې ورځ د سفرپه ورځو کښې اوشمیرلې شی نوبیا هم معنی ټیک کیدې شی سره ددې چه په وتلووتلوکښې غرمه

---

(۱) شرح الکرمانی: ۱۲/۱۹۴، وعمدة القاری: ۱۴/۲۱۸.

(۲) انظر: کنزالعمال: ۲/۱۱ رقم: ۲۹۳۱.

(۳) الدرالمنثور: ۶/۳۱۵ وفیه: وأخرج وکیع عن الغرر وابن مردویه والخطیب بسندضعیف عن ابن عباس قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم آخر أربعاء فی الشهریوم نحس مستمر وانظرالالی المصنوعة للسیوطی: ۱/۴۴۱ وتنزیه الشریعة: ۲/۵۵.

(۴) فیض الباری: ۳/۴۳۸.

(۵) البخاری: ۱/۲۰۹ کتاب الحج باب مایلبس المحرم من الثیاب والاردیة والازر. رقم: ۱۵۴۵.

(۶) شرح الکرمانی: ۱۲/۱۹۴ — ۱۹۵ وفتح الباری: ۶/۱۱۴.

شوې وه او تیارې خو ئې یقینا د وړاندې نه شوې وو لکه چه کوم وخت هغوی تیارې او کړو نو هفتې په شپه هغوی د سفر په ورځو کښې شمیر کړه نو دا پنځه ورځې شوې (۱)

فائده: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي چه لخمس بقین او لاربع لیال خلون دا د تاریخ لیکلو فصیح طریقه ده چه د میاشت اول نصف د یوې ورځې د تاریخ بیانولو د پاره لفظ خلا او آخری نصف د پاره د تاریخ ذکر کولو د پاره لفظ بقي استعمال کړې شی (۲) مثلاً چه میاشت د دیرشو ورځو وی نو د شروع پنځلس ورځې اول نصف او آخری پنځلس ورځو ته نصف آخر وئیلې شی که د نصف اول تاریخ بیانولو سره اووئیلې شی چه زید ۵ شوال باندې سفر اوکړو نو د دې فصیح عربی تعبیر به وی سافر زید لخمس خلون من شوال خو سافر زید فی الخامس من شوال به غیر فصیح تعبیر وی که د زید سفر د نصف آخر ۲۵ تاریخ کښې شوې وی نو د دې فصیح تعبیر به وی سافر زید لخمس بقین من شوال خو فی الخامس والعشرین به غیر فصیح تعبیر وی.

خلون، بقین: دا دواړه د جمع مؤنث صیغې دی: خلا یخلو خلوا و خلاء د باب نصر نه. الیوم: ورځ تیره شوې ده او بقی، یبقی بقاء د باب سمع نه. الیوم: ورځ باقی ده.

[حدیث نمبر ۲۷۹۳] (۳) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ عَمْرَةَ بِنْتِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّهَا سَمِعَتْ عَائِشَةَ - رضى الله عنها - تَقُولُ خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - لِخَمْسِ لَيَالٍ بَقِينَ مِنْ ذِى الْقَعْدَةِ، وَلاَ نُرَى إِلاَّ الْحَجَّ، فَلَمَّا دَنَوْنَا مِنْ مَكَّةَ أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - مَنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ هَدْىٌ إِذَا طَافَ بِالْبَيْتِ وَسَعَى بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ أَنْ يَحِلَّ. قَالَتْ عَائِشَةُ فَدُخِلَ عَلَيْنَا يَوْمَ النَّحْرِ بِلَحْمِ بَقَرٍ فَقُلْتُ مَا هَذَا فَقَالَ نَحَرَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - عَنْ أَزْوَاجِهِ. قَالَ يَحْيَى فَذَكَرْتُ هَذَا الْحَدِيثَ لِلْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ فَقَالَ أَتَتْكَ وَاللَّهِ بِالْحَدِيثِ عَلَى وَجْهِهِ. [ر: ۲۹۰]

ذیقعده: بفتح القاف وکسرها، کیناستونکې میاشت ځکه چه عربو به په دې میاشت کښې جنګ پریخودو او کیناستل به. (۴)

لاتری إلا الحج: صیغه مجهول أی لانظن یعنی زمونږ د حج نه بغیر هیڅ اراده نه وه.

فدخل علیها یوم النحر بلحم بقر: یعنی د قربانئی په ورځ زمونږ د غوا غوښه راوړلې شوه. (۵)

قال یحیی: فذکرت.....: یعنی یحیی بن سعید انصاری د کوم ذکر چه د حدیث په سند کښې شوې دې هغه قاسم بن محمد بن ابی بکر صدیق رضی الله عنه ته دا حدیث واورولو نو هغوی

---

(۱) فتح الباری: ۱۱۵/۶.

(۲) فتح الباری: ۱۱٤/٦.

(۳) مر تخریج فی کتاب الحیض باب الامر بالنفساء إذا أنفس، رقم: ۲۹٤.

(۴) إرشاد الساری: ۱۷/۵.

(۵) عمدة القاری: ۲۱۸/۱٤.

اووئيل چه په خدائى چه عمره بنت عبد الرحمن تاته بالكل صحيح حديث خودلې دې [1] والله اعلم
ترجمة الباب سره مطابقت:- مطابقت په دې جمله كښې دننه دې خرجنا مع رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم لخمس ليال بقين من ذي القعدة پنځه ويشتم تاريخ د مياشت آخر دې او په دې تاريخ باندې حضورپاك ﷺ د حج د سفرد پاره اووتلو. [2]

باب ۱۰۵: الخروج في رمضان

د ترجمة الباب مقصد:- امام بخارى رحمه الله دلته د رمضان په مياشت كښې د سفرجواز بيانوى اودې سره په هغه خلقو باندې رد كول هم مقصد دې چه د رمضان په مياشت كښې سفرمكروه گڼرى [3] په اصل كښې دا شبه كيدې شوه چه د رمضان مياشت خود عبادت مياشت ده په دې كښې په عبادت كښې مشغول كيدل ډير مناسب دى چرته په دې كښې به سفركول خو ناخوښه نه وى. نو امام بخارى رحمه الله اوخودل چه حضورپاك په رمضان كښې پخپله سفركړې دې او د مكې د فتح واقعه هم په رمضان كښې راغلې ده په دې وجه به په رمضان سفركول ناخوښه نه شى گرځولې.

[حديث نمبر ۲۷۹۴] [4] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ حَدَّثَنِي الزُّهْرِيُّ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ -رضى الله عنهما- قَالَ خَرَجَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- فِي رَمَضَانَ، فَصَامَ حَتَّى بَلَغَ الْكَدِيدَ أَفْطَرَ. قَالَ سُفْيَانُ قَالَ الزُّهْرِيُّ أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ. وَسَاقَ الْحَدِيثَ. [ر: ۱۸۴۲]

الكديد:- په وزن د رغيف چه د يوچينې نوم دې چه د مكې نه د دوو فرلانګو په فاصله باندې د قديد او عسفان په مينځ كښې واقع ده. [5]

قوله: قال سفيان: قال الزهري....:- د دې تعليق دلته ذكركولو مقصد دادې چه د مذكوره حديث په سندكښې سفيان بن عيينه رحمه الله فرمائى حدثنى الزهرى عن عبيدالله يعنى سفيان دا روايت د امام زهرى رحمه الله نه په تحديث سره نقل كړې دې اوامام زهرى رحمه الله د حضرت عبيدالله نه عنعنة سره نقل كړې دې. اوس دلته سفيان فرمائى قال الزهرى أخبرنى عبيدالله. يعنى دلته تحديث دې نه چه عنعنه او امام زهرى رحمه الله دغه مذكوره روايت د عبيدالله نه عنعنه سره نقل كولو اودلته ئى په اخبار سره نقل كوى. [6]

د مستملى په روايت كښې دلته دا اضافه هم ده: قال أبوعبدالله: هذا قول الزهرى: وإنما يؤخذ بالآخر

---

[1]) عمدة القارى: ۲۱۹/۱٤.
[2]) عمدة القارى: ۲۱۸/۱٤.
[3]) عمدة القارى: ۲۱۹/۱٤ وفتح البارى: ۲۱۵/۶
[4]) انظر صحيح البخارى: ۲۶۱/۱ كتاب الصيام باب إذا عام أياما من رمضان ثم سافر، رقم: ۱۹٤٤.
[5]) ارشادالسارى: ۱۱۸/۵.
[6]) عمدة القارى: ۲۱۹/۱٤.

من فعل رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم. (۱)

دَدې عبارت ذکر کولو مقصد:- داتعلیق دلته دَ ذکرکولو ضرورت خکه پیښ شو چه دَ دې حدیث راوی سفیان بن عیینه ته داتامل پیښ شوې وو چه دادَ چاقول دې؟

چنانچه دَ صحیح مسلم په روایت کښې دی قال سفیان: لاأدری من قول من هو؟ یعنی: وإنما یؤخذ بالاخر من قول رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم. چه دَ چاقوله ده نو امام بخاری اوخودل چه دادَ امام زهری رحمه الله قول دې هم دغه روایت وړاندې په کتاب المغازی کښې راخی امام بخاری رحمه الله هلته هم تصریح کړې ده. قال الزهری: وإنما یؤخذ من امر رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم الاخر فالاخر. (۲)

یووهم اودَهغې ازاله:- علامه کرمانی رحمه الله ته په دغه عبارت باندې پوهیدوکښې وهم شوې دې هغه دا فرمائی چه دَ ابن شهاب زهری رحمه الله مذهب دادې چه که په رمضان کښې سفرشروع شی نو افطار مباح نه دې خکه چه داسړې شاهدشهررمضان دې اوکوم سړې چه شاهدشهررمضان شی دَهغه دپاره ﴿فَمَنْ شَهِدَ مِنكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ﴾ (۳) دَ قاعدې لاندې رژوه ساتل ضروری کیږی. امام بخاری رحمه الله دَ امام زهری رحمه الله په دې نقطه نظرباندې رد کوی چه وانما یؤخذ.....الخ. یعنی دَ رسول الله صلی الله علیه وسلم آخری عمل دَ ماقبل دَ احکامودپاره ناسخ کیږی نو په سفرکښې به افطار مباح شی لکه څنګه چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم په دې سفرکښې روژه افطارکړې وه. (۴)

خو چه علامه کرمانی رحمه الله چه کوم مطلب دَدې عبارت بیان کړې دې هغه غلط دې. عجیبه خبره داده چه علامه عینی رحمه الله علامه قسطلانی رحمه الله او شیخ الاسلام زکریا انصاری رحمه الله هم دَهغه اتباع کړې ده. (۵)

دَدې عبارت صحیح مطلب هم هغه دې کوم چه اول لیکلې شوې دې چه دَ سفیان شك وو چه وإنما یؤخذ بالاخر من فعل رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم. دَ چاقول دې نوامام بخاری رحمه الله اوخودل چه دا دَ زهری رحمه الله قول دې. (۶) لکه چه حافظ ابن حجر رحمه الله په خپل کتاب الصوم کښې دَ دې تصریح کړې ده. (۷)

باب ۱۰۶: التودیع

دَ ترجمة الباب مقصد:- امام بخاری رحمه الله دلته داخودل غواړی چه دَسفرپه وخت میلمانه یا هم

---

(۱) ارشادلساری:۲۱۸/۵.

(۲) صحیح بخاری: ۶۱۳/۲ کتاب المغازی باب غزوة الفتح فی رمضان رقم:۴۲۸۶.

(۳) سورة البقرة: ۱۸۵.

(۴) شرح الکرمانی:۱۲/۱۹۵- ۱۹۶.

(۵) عمدة القاری للعینی: ۲۱۹/۱۴ وإرشاد الساری للقسطلانی: ۱۱۸/۵.

(۶) حاشیه لامع الداری: ۲۵۳/۷.

(۷) فتح الباری: ۱۸۱/٤.

خپل یوسرې رخصت کولو دپاره چه کوم اهتمام کولې شی دا صحیح دی او په سنت کښې د دې اصل موجود دې.(۱)

[حدیث نمبر ۲۷۹۵](۲) وَقَالَ ابْنُ وَهْبٍ أَخْبَرَنِي عَمْرٌو عَنْ بُكَيْرٍ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ-رضي الله عنه-أَنَّهُ قَالَ بَعَثَنَا رَسُولُ اللَّهِ-صلى الله عليه وسلم-فِي بَعْثٍ، وَقَالَ لَنَا «إِنْ لَقِيتُمْ فُلاَنًا وَفُلاَنًا». -لِرَجُلَيْنِ مِنْ قُرَيْشٍ سَمَّاهُمَا- فَحَرِّقُوهُمَا بِالنَّارِ. قَالَ ثُمَّ أَتَيْنَاهُ نُوَدِّعُهُ حِينَ أَرَدْنَا الْخُرُوجَ فَقَالَ «إِنِّي كُنْتُ أَمَرْتُكُمْ أَنْ تُحَرِّقُوا فُلاَنًا وَفُلاَنًا بِالنَّارِ، وَإِنَّ النَّارَ لاَ يُعَذِّبُ بِهَا إِلاَّ اللَّهُ، فَإِنْ أَخَذْتُمُوهُمَا فَاقْتُلُوهُمَا». [۲۸۵۳]

دلته دا روایت معلق دې خووړاندې امام بخاری رحمه الله یو باب قایم کړې دې. باب لایعذب بعذاب الله ولې هلته ئې په دویم طریق سره هم دا روایت موصولاً ذکر کړې دې.(۳) البته اسماعیلی په مستخرج کښې او امام نسائی په کتاب السیر کښې هم د ابن وهب په طریق سره روایت موصولاً ذکر کړې دې.(۴)

حضرت ابوهریره رضی الله عنه فرمائی رسول الله ﷺ مونږ یو لښکرسره روان کړو حکم ئې ورکړو چه که فلانکې اوفلانکې قریشی تاسو ته ملاؤشی (اودا دواړو نومونه ئې هم واخستل) نو هغه دواړه په اور کښې اوسوزوئی. بیا فرمائی چه مونږ کله د سفر دپاره اراده اوکړه نو د رخصت اخستلو دپاره د حضورپاك په خدمت کښې حاضرشو. نونبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ما تاسو ته د فلانکی اوفلانکی په اورکښې د سوزولو حکم درکړې وو اوس دا سې مه کوئی ځکه چه په اور سره عذاب ورکول سوا د الله تعالی نه بل چا له ښه نه ښائی. او که هغه دواړو ستاسو په قبضه کښې راغلل نو قتل ئې کړئی.

د واقعه تفصیلات:- ابوالعاص بن الربیع چه د حضرت خدیجه رضی الله عنها خورئی وو. نبی کریم ﷺ د ام المؤمنین په درخواست باندې د خپلې لوربی بی حضرت زینب رضی الله عنها نکاح ابوالعاص رضی الله عنه سره کړې وه. روستوچه کله الله تعالی سرورکائنات ﷺ الله تعالی د نبوت په منصب باندې فائزکړو نو قریشو په حضورپاك باندې د دباؤ اچولو دپاره د حضورپاك لونړوته طلاق ورکړو. ابوالعاص د قریشو په سخت اصرارباندې د حضرت زینب رضی الله عنها نه ځان ډډې ته کړو او د سعیدبن العاص لورسره ئې نکاح اوکړه.(۵)

ابوالعاص په جنګ بدر کښې ګرفتارشو نوحضرت زینب رضی الله عنها تر دغه وخته پورې په مکه کښې وه هغې د فدیه په توګه د قیدی د خلاصولو دپاره خپل کالی اولیګل هم په دغه کالو کښې

(۱) عمدة القاری: ۲۱۹/۱۴.

(۲) اخرجه البخاری: ۴۲۳/۱ کتاب الجهاد والسیر. باب لا یعذب بعذاب الله. رقم: ۳۰۱۶. والترمذی: ۲۸۶/۱ کتاب السیر باب الاخراق بالنار. رقم: ۱۵۷۱. والدارمی: ۲۹۳/۲. وأحمد: ۲۰/۳۰۷،۳۳۸،۴۵۳.

(۳) فتح الباری: ۱۱۵/۶. وصحیح البخاری رقم: ۳۰۱۶.

(۴) هدی الساری: ص:۴۷ وتغلیق التعلیق: ۵۵۰/۳.

(۵) سیرة ابن هشام: ۲۵۴/۲. دارالکتاب العربی بیروت.

یو هار هم وو چه حضرت ام المؤمنین حضرت خدیجه رضي الله عنها خپلې لور ته د ابوالعاص سره د نکاح په وخت ورکړې وو دې منظر کتلو سره د نبی کریم ﷺ زړه راډك شو
نبی کریم ﷺ صحابه کرامو رضي الله عنهم ته اوفرمائيل که چرې تاسو غواړئ نو خپل قیدی پرېږدئ نی خلاص نی کړئی او دا مال هم واپس کړئی (دا درخواست وو حکم نه وو) نو صحابه کرامو عرض اوکړو چه په سر سترگو مونږ خو ستاسو غلامان یو نو ابوالعاص نی خلاص کړو او مال نی هم واپس کړو
د ابوالعاس گرفتارکونکې او بغیرفدیه خلاصونکی صحابی نوم خراش بن الصمه رضي الله عنه دې (١)
او بعض حضرات وائی چه هغه عبدالله بن جبیر رضي الله عنه وو (٢) نبی کریم ﷺ ته ابوالعاص دا باور ورکړې وو چه هغه به حضرت زینب رضي الله عنها مدینې ته رالیگی. رسول الله ﷺ د حضرت زینب رضي الله عنها په حفاظت سره د راوستلو دپاره حضرت زید بن حارثه رضي الله عنه او یو انصاری صحابی مکې ته لیگلې وو.
ابوالعاص مکې ته په رسیدو سره د خپل رور کنانه بن ربیع په ذریعه د حضرت زینب رضي الله عنها مدینې ته د رسولو بندوبست کړې وو قریش خبر شو نو هغوی وریسې شو او په وادی ذی طوی کښې ئې د حضرت زینب او بنه راحصاره کړه هبار بن الاسود او نافع بن عبد قیس په کجاوه کښې ناسته حضرت زینب رضي الله عنها اوویروله. هبار په خپله نیزه باندې کجاوې ته دیکه ورکړه نو حضرت زینب رضي الله عنها په یو کانړی باندې راپریوتله په کوم سره چه د هغې حمل ساقط شو. (٣)
نبی کریم ﷺ ته چه کله د دې دردناك واقعه خبر اوشو نو حضور پاك هغه لښکر اولیگلو د کوم ذکر چه په روایت کښې دې د لښکر مشر حضرت حمزه بن عمرو اسلمی رضي الله عنه وو. خو هبار بن الاسود او نافع بن عبد قیس دواړه بچ اووتل. هبار بن الاسود روستو بیا مسلمان شوې وو. کله چه هغه مسلمان شو او مدینې ته راغلو نو صحابه کرامو به په هغه باندې طنزکولو خو نبی کریم ﷺ صحابه کرام د داسې سلوك کولو نه منع کړل (٤) هبار رضي الله عنه د حضرت امیرمعاویه رضي الله عنه د دورخلافت پورې ژوندې وو. (٥)

نافع بن عبدقیس:- حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه ماته په صحابه کرامو کښې د دوی ذکر چرته ملاؤ نه شو کیدې شی ه هغه اسلام نه وی قبول کړې. (٦) په مسند بزار کښې د دوی نوم خالد بن عبدقیس راغلې دې دا تصحیف دې. (٧)

د ابوالعاص بن ربیع رضي الله عنه د اسلام واقعه:- حضرت ابوالعاص رضي الله عنه به تجارت کولو د فتح مکه نه

---

(١) سیرة ابن هشام:٦٥١/٢.
(٢) سیرة ابن هشام:٦٥١/٢.
(٣) د نور تفصیل دپاره اوگورئی سیرة ابن هشام:٦٥١/٢- ٦٥٩.
(٤) عمدة القاری:٢٢٠/١٤.
(٥) فتح الباری:١٥٠/٦.
(٦) فتح الباری:١٥٠/٦.
(٧) فتح الباری:١٥٠/٦.

يوځوميا شتې وراندې هغه دَ شام نه دَ تجارت مال راخستې واپس راروان وو چه مسلمانانو هغه ګرفتار کړو دَهغه نه ئې مال اوسامان هم واخستو ابوالعاص ﷺ دَ شپې په تياره کښې دَحضرت زينب ﷺ په کورکښې داخل شو هغه دَحضرت زينب نه امان اوغوښتلو نوحضرت زينب ﷺ امان ورکړو.

سحرچه کله نبی کریم ﷺ دَ سحر مونځ ورکولو نودَحضرت زينب ﷺ آواز راغلو چه ا ابوالعاص ته امان ورکړې دې دَ سلام ګرځولونه پس نبی پاك ﷺ دَ دغه آواز متعلق تپوس اوکړو نوصحابه کرامو تصديق اوکړو چه مونږ هم دغه آواز اوريدلې دې. نبی اکرم ﷺ اوفرمائيل چه په مسلمانانوکښې دَ يوادنیٰ سړی پناه هم معتبره ده بياحضورپاك خپلې لور کره تشريف راوړو اوونې فرمائيل لورې دَده اکرام اوکړه خوياد ساته دې ستادَپاره حلال نه دې.

دې نه پس نبی کریم ﷺ هغه لښکرته پيغام اوليګلوچه دَ ابوالعاص مال او اسباب ئې خپله قبضه کښې اخستې وو چه دَدې سړی ماسره کومه رشته ده تاسو ټولوته معلومه ده کوم مال چه تاسو دَده نه اخستې دې که تاسو هغه واپس کړئې نوزما داخوښه ده اوکه غواړئې نوتاسو ئې خپل ځان سره ساتلې هم شئې ځکه چه دا مال الله تعالی تاسو ته درکړې دې تاسو دَدې ډيرحقدار يئې.

ځانونه قربانی کونکو صحابه کرامو عرض اوکړوچه مونږ دا مال واپس کوو. هغوی دَ ستن برابر څيز هم ځان سره پرينخودو. حضرت ابوالعاص ﷺ دې مال سره مکې ته واپس لاړو او هغه حقدارانو ته خپل حقونه ورکړل او امانتونه ئې مالکانوته حواله کړل بياهغه قريشوته مخاطب شو وئې وئيل اې قريشو ستاسو څه څيزخوماسره پاتې نه دې؟ هغوی اووئيل نه. الله تعالی دې تاته بهترينه بدله درکړی ته يووفادارا اوايماندار سړې ئې.

دې اوريدوسره ابوالعاص ﷺ دَشهادت کلمه اووئيله اومسلمان شو بياهغه اووئيل چه هم په مدينه کښې به مسلمان شوې ووم خو ماسره داويره وه چه هسې نه تاسو دا اووايئې چه ابوالعاص ﷺ زمونږ مال قبضه کړو. اوس زه ستاسودَ امانتونونه فارغ شوم. دَدې نه پس هغه مدينې ته لاړو. دلته دَهغوی دَ ژوندملګرې حضرت زينب ﷺ هغه ته په نوې نکاح سره واپس کړې شوه.

دَ رواياتوپه الفاظوکښې تعارض اودَهغې حل:- دَ ابوداؤد په روايت کښې فلانا فلانا دوو ځلو په ځائی يو ځل فلانا راغلې دې دَ روايت الفاظ دادی إن وجدتم فلانا فاحرقوه بالنار، فوليت فنادانی، فرجعت إليه فقال: إن وجدتم فلانا فاقتلوه ولاتحرقوه، فإنه لايعذب بالنار إلا رب النار. (١)

که چرې فلانکې (مشرك) ملاؤ شی نوهغه په اورکښې اوسوزوئې (راوی وائې) کله چه ما شاکړه لاړم نو رسول الله ﷺ آواز راکړو زه واپس شوم حضورپاك اوفرمائيل که ته فلانکې سړې اووينې نوهغه قتل کړه البته په اورکښې مه سيزه ځکه چه دَاورعذاب هم هغه ذات ورکوی څوك چه دَ دې خالق دې.

---

١) سنن أبی داؤد:٢/٦كتاب الجهاد باب كراهية تحريق العدوابالنار. رقم:٢٦٧٣.

علامه عینی رحمه الله تطبیق ورکولو سره فرمائی چه دفلانکی یوخل ذکرکولومقصد صرف هبار بن اسود ذکرکول دی خکه چه اصل خو هم هم هغه وو باقی نافع عبد قیس خود هغوی تابع وو. (١)

ترجمة الباب سره مطابقت:- دَ حدیث ترجمة الباب سره مطابقت په دې جمله کښې دې ثم أتيناه نودّعه. دلته په حدیث کښې دَ مقیم نه دَ مسافر رخصت اخستلو ذکر دې. نو دَمقیم مسافر رخصت کول خو په طریقه اولی ثابتیږی بلکه دغه دویم صورت ډیر وقوع پذیردې. (٢)

فائده:-په دې حدیث سره داهم ثابتیږی چه مسافرله په سفرباندې تللو په وخت دَخپل ښار مشران صلحاء او علماء سره ملاقات کول پکاردی. بل دَ اکابرو دپاره هم مناسب دی چه هغوی خپل متعلقینوته په سفر دَ تللووخت کښې رخصت کړی. (٣)

باب ۱۰۷: السمع والطعة للامام

دَ ترجمة الباب مقصد:- امام بخاری رحمه الله دَدې باب قایم کولو سره دَ امیر دَ اطاعت وجوب بیانول غواړی. دَهغه وخته پورې دَامیر اطاعت واجب دې ترکومې چه هغه دَ گناه او غیرشرعی امورو حکم ورنه کړی. (٤)

[حدیث نمبر ۲۷۹۶] (٥) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي نَافِعٌ عَنِ ابْنِ عُمَرَ-رضي الله عنهما-عَنِ النَّبِيِّ-صلى الله عليه وسلم-. وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ صَبَّاحٍ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ زَكَرِيَّاءَ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ-رضي الله عنهما-عَنِ النَّبِيِّ-صلى الله عليه وسلم-قَالَ «السَّمْعُ وَالطَّاعَةُ حَقٌّ، مَا لَمْ يُؤْمَرْ بِالْمَعْصِيَةِ، فَإِذَا أُمِرَ بِمَعْصِيَةٍ فَلَا سَمْعَ وَلَا طَاعَةَ». [۶۷۲۵]

داحدیث په دوو طرق سره دلته نقل کړې شوې دې. البته الفاظ په دې باب کښې دویم طریق دی. وړاندې کتاب الاحکام کښې اول یعنی دَمسدد دَ طریق الفاظ داسې دی: السمع والطاعة على المرء المسلم فيما أحب وكره مالم يؤمر بمعصية، فإذا أمر بمعصية فلا سمع ولا طاعة. (٦)

---

(١) عمدة القاری: ۲۲۰/۱٤.

(٢) عمدة القاری ۱۱۹/۱٤، فتح الباری: ۱۱۵/۶.

(٣) عمدة القاری: ۲۲۱/۱٤.

(٤) عمدة القاری: ۲۲۱/۱٤.

(٥) اخرجه البخاری: ۱۰۵۷/۲ فی کتاب الاحکام باب السمع والطاعة للامام مالم تکن معصية، رقم: ۷۱٤٤، ومسلم: ۴۷۶۳/۲ کتاب الامارة باب وجوب طاعة الامراء فی غیرمعصية وتحريمها فی المعصية وأبوداؤد: ۳۵۹/۱، کتاب الجهاد باب فی الطاعة رقم: ۲۶۲۶، والترمذی: ۳۰۰/۱، أبواب الجهاد باب ماجاء فی لاطاعة لمخلوق فی معصية الخالق رقم: ۱۷۰۷، والنسائی: ۱۸٤/۲، کتاب البيعة، باب جزاء من أمر بمعصية فاطاع رقم: ٤۲۱۱، ابن ماجه، کتاب الجهاد باب لاطاعة فی معصية الله رقم: ۲۷۶٤.

(٦) اخرجه البخاری: ۱۰۵۷/۲ فی کتاب الاحکام باب السمع والطاعة للامام مالم تکن معصية. رقم: ۷۱٤٤.

قوله السمع والطاعة حق : يعنى د امير خبره اوريدل او د هغه د احكامو تعميل كول دا په مامورينو او ماتحتانو باندې واجب دى په دې شرط چه هغه د گناه حكم ورنه كړى او كه هغه د ناجائز امورو حكم ورکړى نو لا طاعة لمخلوق فى معصية الخالق مطابق د داسې امير طاعت جائز نه دې نو هر يو داسې كار په كوم كښې چه د مخلوق په تابعدارنى سره د خالق نافرمانى لازم راخى په شريعت كښې د هغې گنجائش نشته. (۱)

د حضرت على ﷺ روايت په كتاب المغازى كښې راروان دې چه نبى كريم ﷺ د يو انصارى صحابى عبدالله بن حذافه سهمى ﷺ د يو لښكر مشر جوړ ولو سره اوليګلو. په يوه موقع هغه غصه شو او هغه لرګى راجمع كولو سره د اور لګولو حكم وركړو چه كله اور سورشو نو هغه اوو ئيل تاسو ته نبى كريم ﷺ زما د اطاعت حكم نه وو دركړې؟ ورداننګئى دې اور ته صحابه كرامو د اطاعت د جذبه نه مغلوب كيدو سره په اور كښې ورداننګل خو يو بل ئې رانيولو سره ئې وئيل چه مونږ خو هم د اور نه د بچ كيدو د پاره هم د نبى كريم ﷺ اطاعت كړې دې او اسلام مو قبول كړې دې. هم په دې كشمكش كښې كښې د اور او اميرصاحب غصه سړه شوه. كله چه دا خبره نبى كريم ﷺ ته معلومه شوه نو هغوى اوفرمائيل كه هغوى اور ته ورداننګلې وې نو ترقيامته پورې به نه وو راوتلى. اطاعت خو د نيكئى په كارونو كښې وى. (۲)

علامه ابن بطال ﷫ فرمائى چه خوارج د دې حديث نه استدلال كولو سره وائى چه د ظالم حكمرانانو خلاف بغاوت كول واجب دى. د جمهور امت موقف دا دې چه صرف د ظلم په وجه د بغاوت اجازت نه شى وركولې او كه چرې هغه د شرعى احكامو نفاذ هم كوى او د هغه حكومت هم مستحكم وى نو د داسې حكمرانانو وجود خو كم نه كم د خان مال او عزت د تحفظ ضامن خودى. كه د هغوى خلاف خلق راپاسى نو هرطرف ته به بدامنى خوره شى او ګړبړبه پيداشى. نو داسې حكمرانانو خلاف بغاوت كول جائزنه دى چه ظلم خو هم كوى ولې د دينى امورو لكه مونځ وغيره هم اهتمام كوى او دين پورې توقې مسخرې نه كوى نو په داسې حالت كښې د هغوى خلاف بغاوت كونكو سره ملګرتيا كول جائزنه دى.

د صحيح مسلم روايت دې چه د نبى كريم ﷺ ارشاد دې ستاسو بهترين حكمرانان هغه دى چاسره چه تاسو محبت كوئى او هغوى تاسو سره محبت كوى تاسو د هغوى د پاره دعاكوئى او هغوى ستاسو د پاره دعاكوئى. او ستاسو بدترين حكمرانان هغه دى چانه چه تاسو نفرت كوئى او هغوى تاسو نه نفرت كوى تاسو په هغوى باندې لعنت كوئى او هغوى په تاسو باندې لعنت كوى.

تپوس اوكړې شى ايا مونږ هغوى سره جنګ اونه كړو؟ نبى كريم ﷺ دوه خل اوفرمائيل نه. تركومې چه هغوى په تاسو كښې مونځونه قايم كوى نه. تركومې چه هغوى په تاسو كښې

---

(۱) عمدة القارى: ۲۲۱/۱۴.

(۲) صحيح البخارى: ۶۲۲/۲ كتاب المغازى باب سرية عبدالله بن حذافة السهمى رضى الله عنه، وعلقمة بن مجزز المدلجى ويقال: ويقال: إنها سرية الانصارى رقم: ۴۳۴۰.

مونځونه قایم کوی دهغوی د ګناهونونه تاسو ضرور نفرت کوئی خودهغوی اطاعت مه پریږدئی.[1]
لیکن که چرې حکمرانان د ظلم سره سره مونځ هم نه قائموی اود شریعت په ښکاره توهین هم کوی اویا حاکم مرتد شوې وی نو په داسې صورتونوکښې د حکمرانانو خلاف بغاوت کول اوهغوی معزول کول واجب دی. اودا د مسلمانانو ذمه واری ده.[2]
ایا په ملکی قانون کښې دامام اطاعت واجب دې؟:- د شریعت داقاعده ده چه طاعة الامام فیما لیس بمعصیة واجبة یعنی د امام اطاعت په هغه کارونوکښې واجب دې چه ګناه نه وی البته چه کوم ملکی قوانین د شریعت سره متصادم وی په هغې کښې د امام اطاعت جائزنه دې که امام عادل وی که ظالم.[3]
چنانچه د ټریفك قوانین او نور انتظامی اموروکښې په ملکی قوانینوباندې عمل کول ضروری دی ځکه چه د دغه قوانینوتعلق ادارت اوانتظام سره وی. په دې وجه دې حکام د شریعت په دائره کښې اوسیدوسره د نظم وغیره دخلاف ورزئی په نتیجه کښې کومې جرمانې چالانونه او سزاګانې مقرر کوی په هغې کښې د حکام تابعداری کول واجب دی.[4]
واضحه دې وی چه د جدید دور شایدیوه مسئله داسې وی د کوم بنیادی قواعد او اصول چه فقهاؤ نه واضحه کړې. شرعی اصول مخې ته کولوسره د اسلامی ملك قوانین داسې جوړول پکاردی چه مسلمانانوته دخپل خالق په جوړ کړې شوی قانون باندې عمل کولو موقع ملاؤشی. په دویم صورت کښې داسې حکمرانان چه د خدائی قانون په مقابله کښې د خپلو جوړوشوو قوانینو اوچتوالې غواړی دهغوی اطاعت جائزنه دې بلکه هغوی دې معزول او برطرف کړې شی اود حکمرانئی واګې دې دداسې کسانو په لاس کښې ورکړی چه د قرآن اوسنت قانون په ملك کښې رائج کړی. دالله تعالی ارشاد دې ﴿وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ﴾[5] بل ځائی ارشاد دې ﴿وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾[6] او بیائی د یوآیت نه پس اوفرمائیل ﴿وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾[7]
د دې آیات کریمه نه معلومیږی چه دالله تعالی د احکامو مطابق آئین سازی کول ضروری دی اوچه کوم حاکم قاضی یا امیرد وخت د الله تعالی نازل کړې شوی شریعت مطابق د عناد او سرکشئی د وجې نه فیصله نه کوی د قرآن په رڼاکښې درجه په درجه کافر ظالم او فاسق دې.

---

[1]) صحیح مسلم: ۱۲۹/۲ کتاب الامامت باب خیار الائمة وشرارهم. ۴۸۰۴ – ۴۸۰۶.
[2]) شرح ابن بطال: ۱۲۷، ۵/۱۲۶ . دنورتفصیل دپاره اوګورئی الدرالمختار مع شرحه ردالمختار:۳۴۰/۳.
[3]) الدرالمختار مع شرحه ردالمختار:۳۴۰/۳.
[4]) د ټریفك د قوانینودپاره اوګورئی بحوث فی قضایا فقهیة معاصرة ص:۲۷۶ – ۳۱۰ للاستاذ تقی العثمانی.
[5]) المائدة: ٤٤.
[6]) ایضاً: ٤٥.
[7]) ایضاً:٤٧.

(۱) چنانجه کافرانو ظالمانو او فاسقانو ته د زمانې اقتدار په خوشحالئی سره څنګه حواله کولې شی او د هغوی د اطاعت جواز به څنګه ثابتیدې شی؟

ترجمة الباب سره مطابق: - د حدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت بالکل واضح دې یعنی باب قایم کړې شوې دې باب السمع والطاعة للامام او د حدیث الفاظ دی السمع والطاعة حق. (۲)

باب ۱۰۸: یقاتل من وراء الامام ویتقي به

د ترجمة الباب مقصد: - امام المسلمین د یو ډال حیثیت لری هغه د خپلې رعایا د دښمن نه حفاظت کوې او د دین ساتنه کوی او د نظریاتی سرحدونو ساتنه کوی. د هغه په دفاع کښې به جنګ کولې شی او د دښمن د شرفساد او ظلم نه د بچ کیدو د پاره به د امام پناه اخستلې شی. ځکه چه که د امام عادل په تائیداو حمایت کښې جنګ نه شی کولې نو فتنې به راخورېږی اوهرطرف ته به بدامنی خورېږی اوهرطرف ته به فساد وی. د فتنونه دبچ کیدو د پاره د امام په حمایت کښې جنګیدل ضروری دی. (۳)

ورائه: - لفظ وراء د اضدادنه دې د دې معنی وړاندې او روستو دواړه راځی. په قرآن کریم کښې دی ﴿وَكَانَ وَرَآءَهُمْ مَّلِكٌ﴾ (۴) أی أمامهم. که دا د وړاندې په معنی کښې واخستې شی نودا معنی به وی چه د جهاد په وخت امام نه دی وړاندې کول پکار بلکه مجاهدینوله وړاندې جنګ پکاردې. (۵) اوکه د دې معنی روستو واخستې شی نومطلب به داوی چه د امام په ماتحتئی کښې جنګ کول پکاردې. یعنی چه څنګه امام منصوبه او ترتیب جوړ کړی اوچه څنګه هغه حکم ورکړی هغه طریقه د جنګ په ډیره مناسب بهتر بلکه ضروری وی. (۶)

[حدیث نمبر ۲۷۹۷] (۷) حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ أَنَّ الْأَعْرَجَ حَدَّثَهُ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ - رضی الله عنه - أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ - صلی الله علیه وسلم - يَقُولُ «نَحْنُ الآخِرُونَ السَّابِقُونَ». وَبِهَذَا الإِسْنَادِ «مَنْ أَطَاعَنِي فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ، وَمَنْ عَصَانِي فَقَدْ عَصَى اللَّهَ، وَمَنْ يُطِعِ الأَمِيرَ فَقَدْ أَطَاعَنِي، وَمَنْ يَعْصِ الأَمِيرَ فَقَدْ عَصَانِي، وَإِنَّمَا الإِمَامُ جُنَّةٌ يُقَاتَلُ مِنْ وَرَائِهِ وَيُتَّقَى بِهِ، فَإِنْ أَمَرَ بِتَقْوَى اللَّهِ وَعَدَلَ، فَإِنَّ لَهُ بِذَلِكَ أَجْرًا، وَإِنْ قَالَ بِغَيْرِهِ، فَإِنَّ عَلَيْهِ مِنْهُ». [۷۱۸، وانظر: ۲۳۶]

---

(۱) معارف القرآن ج ۲ ص ۴۴۳ – ۴۵۲ و ج ۳ ص ۱۵۴ – ۱۶۵.

(۲) عمدة القاری: ۲۲۱/۱۴.

(۳) عمدة القاری: ۲۲۱/۱۴.

(۴) سورة الکهف: ۷۹.

(۵) ارشادالساری: ۱۱۹/۵.

(۶) فیض الباری: ۴۴۰/۳ وحاشیة السندی علی البخاری: ۴۴۲/۱.

(۷) قدمر فی کتاب الوضوء باب البول فی الماء الدائم رقم: ۲۳۸.

قوله: نحن الآخرون السابقون:- دَدې حدیث شریف سره متعلق مباحث کتاب الوضوء باب البول فی الماء الدائم لاندې تیرشوی دی.

من أطاعنی فقد أطاع الله، ومن عصانی فقد عصی الله، ومن یطع الامیر فقد أطاعنی.[1]

په روایت کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائیلی چاچه زما اطاعت اوکړو هغه دَالله تعالی اطاعت اوکړو. چاچه زما نافرمانی اوکړه هغه دَالله تعالی نافرمانی اوکړه اوڅوك چه دَ امیر اطاعت کوی هغه لکه چه هم زما اطاعت کوی اوڅوك چه دَ امیرنافرمانی کوی لکه چه زما نافرمانی کوی. امیرخود یوډال په شان وی دَهغوی دَ دفاع دَ پاره جنګیږی اوهم دَامیرپه ذریعه دَ (دښمن دَ شرنه)بچ کیږی. که هغه دَ پرهیزګارئی حکم اوکړی او انصاف اوکړی نوهغه ته به دَ دې په بدله کښې نیکی ملاویږی اوکه دَانصاف اوتقوی په ځائی دَ نورو خبروحکم ورکوی نو په هغه باندې به دَهغې نقصان وی.

علامه خطابي رحمه الله فرمائی چه دَعربودَ قبائلوسرداران دَ امارت دَ نظام نه خبرنه وو هغوی دَخپلو قبیلودَ سردرانونه علاوه دَ چاخبره نه منله. بیادَ اسلام راتلونه پس چه کله په هغوی باندې امیران مقررکړې شو نودَهغوی زړه دَ دوی نه مورشو اوبعض خلقو دَ امیرانو تابعداری او دَهغوی دَخبرې منلونه انکاراوکړو. رسول الله ﷺ دَهغوی دَ پوهه کولودَپاره هغوی ته اوفرمائیل چه دَامیراطاعت زما اطاعت دې اودَ هغوی نافرمانی هم زما نافرمانی ده. مقصد داوو چه دَ عربوقبائل دَ نبی کریم ﷺ دَمقررکړې شوو حاکمانو اطاعت او حکم منل اوکړی اوبغاوت اوسرکشی اونه کړی.

دې نه معلومه شوه چه دَ امراء اطاعت په دې وجه کولې شی چه هغوی دَ رسول الله ﷺ اطاعت کوی نو په دوی کښې چه څوك دَ رسول الله ﷺ دَ شریعت مطابق حکم نه ورکوی اودَ حضورپاك اطاعت نه کوی نودَهغوی اطاعت واجب نه دې.[2]

قوله: من أطاعنی فقد أطاع الله:- داجمله دَالله تعالی دَ ﴿ مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللهَ ﴾[3] تفسیر دې. رسول الله ﷺ خپل اطاعت دَ الله تعالی اطاعت ګرځوی ځکه چه حضورپاك خو مبلغ دې حکم خوهم دَالله تعالی دې.[4]

قوله: إنما الامام جنة:- جُنَّةٌ: (په ضمه دَجیم او تشدیددَ نون) ډال ته وئیلې شی.[5] یعنی امام دَ مسلمانانودَپاره ډال حیثیت لری لکه څنګه چه په ډال سره جنګ کونکی خپل حفاظت

---

[1]) الحدیث اخرجه البخاری ایضًا: ۱۰۵۷/۱ فی کتاب الاحکام باب قول الله تعالی: ﴿أَطِيعُوا اللهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ﴾ رقم:۷۱۳۷.

[2]) أعلام الحدیث للخطابی:۲/۱۴۲۰ – ۱۴۲۱.

[3]) سورة النساء: ۸۰.

[4]) إرشاد الساری:۱۱۹/۵.

[5]) ایضًا.

كوى هم داسې مسلمان هم دامام په ذريعه د دښمنانو اوبدخواهانود شرونو اوسازشونو نه خپل حفاظت كوى اودهغه په لمن كښې پناه اخلى. (١)

حضرت گنگوهى رحمه الله فرمائى ډال سره تشبيه امام سره په يوځائى جنګيدلو كښې ده كه وړاندې وى اوكه روستو لكه څنګه چه جنګ كونكې د ډال نه شاته وى دغه شان مجاهدهم د امام شاته وى. (٢)

د يوفقيهى قاعدې استنباط: داحنافومذهب دې چه كه چادَ حاكم حكم اومنلواويوكارئې اوكړو بيا هغه ته معلومه شوه چه داكارخودَ شريعت خلاف وو نومرتكب به معذورګنړلې شى اوګناه به دَ حكم وركونكى كيږى. علامه خطابى رحمه الله فرمائى إنما الإمام جنة دَ احنافودَقاعدې دَپاره دَ دليل په توګه پيش كولې شى. (٣) يعنى دَ امام دَ ډال كيدو دَ وجې به هغه دَ دغه ګناه دَ شرنه محفوظ شى څكه چه حكم خو هم امام وركړې وو او دويم خو په اطاعت كولوباندې مجبوروو.

ويتقى به:- دادَ مجهول صيغه ده دَدې تكړې يوه معنى خوداده كومه چه علامه كرمانى رحمه الله ذكركړې ده چه دامام په ذريعه دَ دښمن دَ شرفساد اوظلم نه بچ كيدې شى څكه چه هم هغهِ دَ مسلمانانو دَ دين ساتنه كوى. (٤) يوه بله معنى علامه ابن بطال رحمه الله بيان كړې فرمائى: **قوله يتقى به أى: يرجع إليه فى الرأى والفعل وغيرذلك مما لايجب أن يقضى فيه إلا برأى الامام وحكمه، ويتقى به الخطائى الدين والعمل من الشبهات وغيرها.** (٥) يعنى چه كوم كاردَ امير دَ رائې اوحكم نه بغيرنه دى كيدل پكار په هغې كښې دې دَاميردَ رائې طرف ته رجوع اوكړې شى بل دَ دين په معاملاتوكښې دَ غلطئى او شك شبه نه دَ بچ كيدو دَپاره هم دَ اميرپناه اخستلې شى.

فان قال بغيره:- يعنى كه چرې حاكم دَ دې (تقوى) نه علاوه دَ بل څه خبرې حكم دركړى.

دَ قال أمر معنى كښې استعماليږى بعض حضرات قال ته بمعنى فعل هم وائى خو بهتردادى چه قال دلته په معنى أمر وى څكه چه دَدې نه وړاندې أمر لفظ استعمال شوې دې لكه چه دَ روايت الفاظ دى: فان أمربتقوى الله وعدل...... (٦) علام خطابى رحمه الله فرمائى دَ قال معنى دلته دَ فيصله كولوده لكه چه وئيلې شى چه دا دَ القيل نه مشتق دې دَ قبيله حميرپه لغتى ژبه كښې قيل داسې بادشاه ته وئيلې شى دكوم حكم چه منلې شى. (٧)

---

(١) عمدة القارى: ٢٢٢/١٤.

(٢) لامع الدرارى: ٢٥٤/٧.

(٣) أعلام الحديث للخطابى: ١٤٢٠/٢ - ١٤٢١.

(٤) شرح الكرمانى: ١٩٧/١٢.

(٥) شرح ابن بطال: ١٢٨/٥.

(٦) فتح البارى: ١١٦/٦. وعمدة القارى: ٢٢٢/١٤.

(٧) أعلام الحديث للخطابى: ١٤٢١/٢ والنهاية فى غريب الحديث: ١٢٢/٤ وقال أو عبيدة: الاقبال ملوك باليمن دو الملک الاعظم وأحدهم قيل انظرلسان العرب: ق/و/ل.

فإن عليه منه - دلته وزر] محذوف دې مكمل عبارت داسې دې فإن عليه منه وزرا څنګه چه د سنن په روايت كښې دې (۱) اوس د عبارت مطلب داشو ه چرې حاكم د غير شرعى امورو حكم وركړى نو د هغې ګناه او نقصان به هم په هغه وى ليكن ظاهره ده چه د حكم تعميل كونكى به هم د وبال نه نه شى بچ كيدې (۲)

يوسبق وركونكې واقعه: - كله چه عمربن هبيره، د يزيدبن عبدالملك د طرف نه د عراق عامل مقرركړو نو هغه د بصره او كوفه فقهاؤ خپل خانى ته د راتللو دعوت وركړو په دې فقهاؤ كښې امام شعبى رحمه الله اوحضرت حسن بصرى رحمه الله هم وو. عمربن هبيره اووئيل اميرالمؤمنين يزيدبن عبدالملك ماته د بعض غيرشرعى كارونوحكم راكوى آيا زما د پاره د هغې پوره كول جائزدى؟ امام شعبى رحمه الله اوفرمائيل ته خو مامور ئى ته هم هغه شان كوه څنګه چه تا ته حكم كولې شى ګناه خو د حكم وركونكى باندې ده كله چه امام شعبى رحمه الله خپله خبره مكمل كړه نو حضرت حسن بصرى رحمه الله اوفرمائيل: **أتق الله ياعمر! فكانت بملك قد أتاك فاستنزلك، فاخرجك من سعة قصرك إلى ضيق قبرك إن الله ينجيك من يزيد وإن يزيد لا ينجيك من الله، فاياك أن تعرض لله بالمعاصى، فانه لاطاعة لمخلوق فى معصية الخالق.** (۳) يعنى اې عمر! د الله تعالى اوويريږه لكه چه د مرګ فرښته راغلې ده هغه به تا ستا د وسعت نه راؤباسى او د قبرتنګ ځائى ته به دې اورسوى. يقينا الله تعالى تا د يزيدنه بچ كولې شى خو يزيد تا د الله رب العزت نه نشى بچ كولې. خبردار! په ګناهونو سره د الله تعالى مقابله مه كوه ځكه چه د مخلقو اطاعت كول سره د خالق نافرمانى كول جائزنه دى

ترجمة الباب سره مطابقت: -حديث شريف سره د ترجمة الباب مطابقت وإنما الامام جنة يقاتل من ورائه ويتقى به كښې دې.(۴)

د علامه بن منير رحمه الله رائې او د حافظ ابن حجر رحمه الله رد: - ابن منير رحمه الله فرمائى د ترجمة الباب نحن الآخرون السابقون سره مطابقت داسې دې. چه يقاتل من ورائه معنى من أمامه ده. يعنى وراء، د أمام په معنى كښې مستعمل دې. ځكه چه فوج په ظاهره د امام نه وړاندې جنګيږى په حقيقت كښې هغوى د امام شاته وى. هم د غه شان نبى آخرزمان صلى الله عليه وسلم د زمانې په اعتبارسره د ټولونه په آخره كښې تشريف راوړى دې خو د انبياء متقدمين عليهم السلام نه دا عهد اخستې شوې وو كه چرې دوى ته د نبى كريم صلى الله عليه وسلم زمانه ملاؤشى نو هغوى به پرې ايمان راوړى او د هغوى امداد به كوى. نوچه كله حضرت عيسى عليه السلام دوباره تشريف راوړى نو د هغه حيثيت به د يوامتى وى. لكه چه انبياء سابقين عليهم السلام چه په ظاهره د نبى پاك صلى الله عليه وسلم نه وړاندې

---

(۱) النسائى:۲/۱۸۴ كتاب البيعة باب مايجب للامام وما يجب عليه.

(۲) عمدة القارى:۱۴/۲۲۲.

(۳) أعلام الحديث للخطابى: ۲/ ۱۴۱۷ – ۱۴۱۶.

(۴) عمدة القارى: ۱۴/۲۲۲.

مبعوث شوی دی خو په حقیقت کښې هغه ټول د نبی کریم ﷺ تابع دی. سره د دې چه حضورپاک ﷺ په ظاهره آخری نبی دې. ولې د وړاندینو امام دې.[1]

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دا تکلف دې ځکه چه نحن الآخرون السابقون د حدیث باب ټکړه نه ده بلکه دا جمله د دې سند شعیب عن أبي الزناد عن الاعرج عن أبي هريرة د پاره د علامت راوړلې شوې دې. او بهذا الاسناد وئیلو سره حدیث بیانولې شی او د دې التزام وجه داده چه راوی داسې حدیث نقل کړې دې. دامام بخاری رحمه الله دا عادت دې لکه ځنګه چه دامام مسلم رحمه الله عادت دادې چه هغه معمر عن همام بن منبه عن أبي هريرة والاسند سره نقل کیدونکې هرحدیث په شروع کښې فرمائی. فذكر أحاديث منها وقال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم كيت وكيت.....[2] والله اعلم بالصواب.

باب ۱۰۹: البيعة في الحرب أن لايفروا، وقال بعضهم على الموت

لقول الله تعالى: ﴿لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ﴾

د ترجمة الباب مقصد: علامه ابن المنیر رحمه الله فرمائی چه په دې باب سره امام بخاری رحمه الله داخودل غواړی چه په جهاد کښې کوم بیعت وی هغه بیعت علی عدم الفرار یعنی د تختیدو ثابت قدم اوسیدو وی. لکه چه امام صاحب دلته آیت ذکر کړې دې ﴿لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ﴾ وړاندې دی ﴿فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ﴾ او سکینه په حالت د جنګ کښې سکون او اطمینان ته وئیلې شی. نودا آیت په دې خبره باندې دلالت کوی چه بیعت کولوخت کښې به د صحابه کرامو ﷺ په زړونو کښې د عدم فرار نیت او ثابت قدمی وه نه چه مرګ.[3]

دحافظ ابن حجر رحمه الله وینا ده چه دا بیعت علی الموت دې. ددې دلیل دادې چه امام صاحب د آیت کومه ټکړه نقل کړې ده په دې کښې د مطلق بیعت ذکرشوې دې په وړاندینې روایت کښې په دې باندې تفصیل راځی. حضرت سلمه بن الاکوع رضی الله عنه (چه د بیعت رضوان د شرکاؤ نه دې) پخپله فرمائی چه دابیعت علی الموت دې.[4] خوواضحه دې وی چه دا یولفظ اختلاف دې په معنوی اعتبارسره بیعت علی عدم الفرار او بیعت علی الموت کښې هیڅ فرق نشته. ځکه چه کوم سړې په دې خبره باندې بیعت کوی چه هغه به په جنګ کښې نه تختی نودهغه مخې ته هم دغه وی چه هغه به ترمرګه پورې جنګیږی اود وینې د آخری څاڅکی پورې به هغه خپله وعده پوره کوی. اوداخبره خو بالکل واضحه ده چه د بیعت علی الموت مطلب هیڅ کله دانه دې چه هغه دې خامخا په دغه جنګ کښې مړشی بلکه دې نه مقصد هم هغه

---

[1]) المتواری ص: ۱۵۷ – ۱۵۹.

[2]) فتح الباری: ۱۱۶/۶.

[3]) المتواری ص: ۱۶۱.

[4]) فتح الباری: ۱۱۸/۶.

ثابت قدمی ده (۱) هم د دې وجه حضرت نافع فرمائی بل بايعهم علی الصبر څکه چه د صبر معنی ده کلك اوسبدل او دا مطلب مرګ او نه تختیدو دواړو ته جامع دې (۲)

الشجرة- دا د څه څیز ونه وه؟ یوقول خودادې چه دا د کیکرونه وه دویم قول دادې چه د بیرې ونه وه (۳)

احدیث نمبر ۲۷۹۸ (۴) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَةُ عَنْ نَافِعٍ قَالَ قَالَ ابْنُ عُمَرَ-رضی الله عنهما- رَجَعْنَا مِنَ الْعَامِ الْمُقْبِلِ فَمَا اجْتَمَعَ مِنَّا اثْنَانِ عَلَى الشَّجَرَةِ الَّتِي بَايَعْنَا تَحْتَهَا، كَانَتْ رَحْمَةً مِنَ اللَّهِ. فَسَأَلْتُ نَافِعًا عَلَى أَيِّ شَيْءٍ بَايَعَهُمْ عَلَى الْمَوْتِ قَالَ لاَ، بَايَعَهُمْ عَلَى الصَّبْرِ.

حضرت ابن عمر رضی الله عنهما فرمائی چه مونږه بل کال د بیعت رضوان ځائی ته راغلو نوداسې دوه کسان ملاؤنه شو چه هغه ونې ئی پیژندلې وه د کومې لاندې چه مونږ بیعت کړې وو او داد ونې پټیدل د الله تعالی رحمت ثابت شو ځکنی خلق به په دغه شرکښې راګیرویږ. راوی یعنی جویریه وائي چه ما د نافع نه تپوس اوکړو چه په کوم څیزباندې حضورپاك د هغوی نه بیعت اخستې وو. آیا هغه په مرګ باندې بیعت وو؟ نو نافع وئیل نه بلکه حضورپاك د هغوی نه په استقامت او ثابت قدمئی باندې بیعت اخستې وو.

قوله: فَمَا اجتمع منا اثنان على الشجرة:- یعنی داسې دوه کسان به نه ملاویدل چه هغه ونه ئی متعین کړې وه. اوس دلته دا سوال پیداکیږی چه هغه ونه چرته لاړه؟ علامه کرمانی رحمه الله فرمائی چه یوقول خودادې چه ونه هم هلته وه خود صحابه کرامو رضی الله عنهم د پاره د هغه ونې پیژندګلوکول ګران شوې وو. دویم قول دادې چه هغه سیلاب بهیولې وه

قوله: كانت رحمة من الله:- د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما د دې جمله دوه مطلبونه بیان کړې شوې دی. ① د هغه ونې پټیدل د الله تعالی یورحمت وو. علامه نووی رحمه الله فرمائی چه د دغه ونې په وجه د خلقو په فتنه کښې د اخته کیدو اندیښنه وه څکه چه د دغه ونې لاندې خیر. د الله رضا او سکینه په صحابه کرامو رضی الله عنهم باندې نازل شوې که دغه ونه متعین کیدله نوکلې وال او جاهلان خلق به د دې په تعظیم کښې اخته کیدل او د دې نه هم نور زیات به نی د نفع اونقصان مالك ګنړلوسره به د دغه ونې عبادت کولې شو. نوداً د الله تعالی رحمت دې چه دا ونه ئی پټه کړه. (۵)

② دویم مطلب د دغه جمله دادې چه دا ونه د الله تعالی د رحمت د نزول مقام او د الله تعالی د

---

(۱) فتح الباری: ۱۱۸/۶، وعمدة القاری: ۲۲۳/۱۴.

(۲) فتح الباری: ۱۱۸/۶ وشرح ابن بطال: ۱۳۰/۵.

(۳) إرشاد الساری: ۱۲۰/۵ وعمدة القاری: ۲۲۳/۱۴.

(۴) تفرد به البخاری.

(۵) حاشية صحيح مسلم: ۱۲۹/۲ کتاب الجهاد باب استحباب مايعة اللجيش عندإرادة القتال الخ. ص ۱۳۰.

رضا د حاصلولو خائې وو.[1]

فسألت:- ما تپوس اوکړو د پښتني والاجويريه بن اسماء ده چه دا روايت د نافع نه نقل کوی

على الموت؟:- آيا بيعت په مرګ شوې وو؟ په اصل کښې دلته همزه د استفهام مقدر دې عبارت داسې دې أعلى الموت؟ يا داسې أبايعهم على الموت؟[2]

د يو اشكال جواب:- دلته اسماعيلى دا اشكال کړې دې چه لا، بل بايعهم على الصبر مسند نه دې يعني دا د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما قول نه دې بلکه د حضرت نافع رحمه الله قول دې. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دا قول هم مسند دې ځکه چه حضرت نافع رحمه الله دا خبره يقيناً د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما نه اوريدلې وی. نوځکه خوهغه جواب ورکولوسره د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما حواله ورکولو ضرورت نه دې محسوس کړې.[3]

ترجمة الباب سره مطابقت:- د دې حديث شريف ترجمة الباب سره مطابقت بل بايعهم على الصبر نه مستنبط دې ځکه چه بيعت على الصبر مطلب هم دغه دې چه بيعت د جنګ نه نه تختيدل او کلك پاتې کيدو باندې اخستې شوې دې.[4]

[حديث نمبر ۲۷۹۹][5] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا وُهَيْبٌ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ يَحْيَى عَنْ عَبَّادِ بْنِ تَمِيمٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدٍ-رضى الله عنه- قَالَ لَمَّا كَانَ زَمَنَ الْحَرَّةِ أَتَاهُ آتٍ فَقَالَ لَهُ إِنَّ ابْنَ حَنْظَلَةَ يُبَايِعُ النَّاسَ عَلَى الْمَوْتِ. فَقَالَ لاَ أُبَايِعُ عَلَى هَذَا أَحَدًا بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ-صلى الله عليه وسلم-. [۳۹۳۴]

حضرت عبدالله بن زيد رضي الله عنه فرمائی چه د واقعه حره په زمانه کښې يوسړې هغوی له راغلو ووئيل عبدالله بن حنظله د خلقو نه په مرګ باندې بيعت اخلی. نو عبدالله بن زيد اوفرمائيل د رسول الله ﷺ نه پس به زه د چاپه لاس په مرګ باندې بيعت اونه کړم.

قوله: **لما كان زمن الحرة**:- حرة: بفتح الحاء المهملة وتشديد الراء داسې کاڼيزې زمکې ته وائی د کومې کاڼې چه په ليدوسره سوزيدلې معلوميږی. د حرة جمع حرات، أحرون حرار او حرون ده. داسې زمکې د عربو په ملك کښې ډير زياتې دی. د مدينې د اطرافو نه ترشام پورې د حرار يو اوږده سلسله ده. علامه ياقوت حموی د دې تفصيل په خپل کتاب کښې ذکر کړې دې.[6]

---

[1]) شرح الكرمانى: ۱۲ يا ۱۹۸/۲، وفتح البارى: ۱۱۸/۶.

[2]) عمدة القارى: ۲۲۳/۱۴ والقسطلانى: ۱۲۰/۵.

[3]) فتح البارى: ۱۱۸/۶.

[4]) عمدة القارى: ۲۲۳/۱۴.

[5]) أخرجه البخارى فى كتاب المغازى باب غزوة الهدسة رقم: ۴۱۶۷ ومسلم فى كتاب الامارة، باب اسحباب مبايعة الامام لجيش عند إرادة القتال وبيان بيعة الوضو تحت الشجرة، رقم: ۴۸۲۴.

[6]) معجم البلدان: ۲ ۲۴۵ — ۲۵۰.

دلته چه د كوم حره ذكر كيږى هغې ته حرة واقم ونيلې شي [1]

د واقعه حرة تفصيلات - دلته چه په روايت كښې د كومې واقعې طرف ته اشاره كولې شى د هغې تعلق ۶۳ هجرى سره دې كله چه د حضرت معاويه رضي الله عنه انتقال اوشو او د يزيدبن معاويه د پاره بيعت اخستې شو نو د مدينې والا يووفد د يزيد د ملاقات د پاره لاړو. هغوى په يزيد كښې بعض نامناسب خبرې اوليدلې او مدينې ته په واپس راتلو باندې ئى د يزيد د اطاعت نه انكار اوكړو او د حضرت عبدالله بن زبير رضي الله عنهما په لاس باندې اهل مدينه بيعت اوكړو.

د دې خبرې چه كله يزيد ته خبر اوشو نو هغه د مسلم بن عقبه په مشرتى كښې د مدينې طرف نه روان كړو. مسلم د حد نه د ډير ظلم د وجه نه به خلقو مسرف بن عقبه په نوم باندې يادولو. هغه په حره واقم كښې ډيره واچوله چه د مدينې مشرقى طرف ته واقع دې. بل طرف ته حضرت عبدالله بن حنظله رضي الله عنهما ميدان ته راغلو خود رياست او حكومت په وړاندې هغوى كلك نه شو او هغه د خپلو اووه ځامنو سره شهيد شو.

د مسلم بن عقبه لښكريانو ښه د قتل او تباهئى بازار ګرم كړو او ډيره بربادى ئى اوكړه. تقريباً اوولس سوه انصار او ديار لس سوه قريش او عام خلق او ماشومانو او ښځونه علاوه لس زره كسان قتل كړل. مدينه منوره ئى تباه او برباد كړه مال او اسباب ئى لوټ كړو د پاكو او آزادو ښځو بې عزتى ئى اوكړه اته سوو ښځو به دې زياتى سره حمل شو هغه ماشومان چه كوم د دې حمل نه پيداشو په اولاد الحرة سره به يادېدل. [2]

حضرت عبدالله بن حنظله رضي الله عنهما:- دا د حضرت حنظله غسيل الملائكه ځوئى دې د خپل پلار د شهادت نه نهه مياشتې پس هغه پيداشو. د هغه د مور نوم جميله بنت عبدالله بن ابى بن سلول وو. حضرت عبدالله رضي الله عنه حضورپاك په اوښه باندې طواف كولو سره ليدلې دې. د رسول الله ﷺ د وفات په وخت د هغه عمر اووه كاله وو. هغه د حضورپاك ﷺ نه صرف يوروايت نقل كړې دې. د كوم الفاظ چه دا دى. إن رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم أمر بالوضوء لكل صلوة طاهرا أو غيرطاهر. [3] مطلب دا چه رسول الله ﷺ ته د هرمونځ د پاره د اودس حكم وركړې شوې وو كه هغه وخت به حضورپاك په اودس كښې وو او كه بې اودس به وو.

بل هغوى د حضرت عبدالله بن سلام، حضرت عمر او كعب احبار رضي الله عنهم نه احاديث روايت كړې دى. د هغوى نه روايت كونكو كښې صالح بن حسان مدنى، ضمضم بن جوش هفانى عباس بن سهل بن سعد ساعدى، عبدالله بن أبى مليكه، عبدالله بن يزيد خطمى انصارى و قيس بن سعد بن عبادة انصاري او اسماء بنت زيد بن الخطاب رحمهم الله په خاص توګه د ذكر قابل دى.

حضرت عبدالله به د حره په واقعه كښې د انصار قائد وو او قريشو عبدالله بن مطيع بن اسود په لاس باندې بيعت كړې وو. حضرت عبدالله د حره په ورځ ډير په بهادرئى او ځوانمردئى سره جنګ كړې وو او تر آخره پورې جنګيدلو او خپل ځامن به ئى وړاندې ليګل تردې چه اووه واړه

---

[1]) معجم البلدان: ۲/۲۴۹.

[2]) رجع للتفصيل: معجم البلدان: ۲/۲۴۹ وعمدة القارى: ۱۴/۲۲۴.

[3]) سنن أبى داؤد: ۱/۸ كتاب الطهارة باب السواک رقم: ۴۸.

خامن ئې په دغه معركه كښې شهيدان شو. دهغوى اكثر ملګرى شهيدان شوې وو كله چه دَ مسلم بن عقبه فوج په مدينه كښې داخل شو هغوى هم هغه شان جهنډا نيولې وه هغه وخت دَهغوى نه چاپيره پنځه كسان هم نه وو. هغوى چه كله دا ددردنه ډكه نظاره اوليدله نو خپله زغره ئې كوزه كړه ميدان ته ئې وراودانګل او تردې چه شهيد شو.

مروان دَ هغوى رضي الله عنه په نعش باندې تيريدو دَهغوى دَ شهادت ګوته هغه وخت هم پورته اوچته وه. په دې كتو سره مروان اووئيل په خدائى چه تادا ګوته دَمرګ نه پس هم اوچته كړې وى نو دَ حيرانتياخبره نه ده تاخو په ژوند كښې هم مونږ ته دغه ګوته اوچته كړې ده يعنى په مونږ دې تنقيد كړې دې.

په طبقات كښې ابن سعد رحمه الله نقل كړى دى چه هغوى په خوب كښې اوليدلې شو هغوى ديرزيات ښكلې اوښائسته ليدلې شو دهغوى علم يعنى جهنډا هغوى سره وه. خوب ليدونكى سړى معلومه كړه اې عبدالرحمن! آيا ته وژلې شوې نه وې؟ هغوى اوفرمائيل ولې نه زما خپل رب سره ملاقات شوې زما رب زه جنت ته داخل كړم. اوس زه چه دَ جنت په باغونو كښې څه غوارم اوچرته تلل غواړم كولې شم. ما تپوس اوكړو چه ستادهغه ملګرو څه اوشو؟ هغوى اوفرمائيل هغه هم ماسره دى زما جهنډې سره چاره چه دَهغوى غوټې هم تراوسه پورې نه دى كولاؤ شوى. (۱)

دَ ابن حنظله په تعيين كښې دَكرمانى رحمه الله وهم: - علامه كرمانى رحمه الله ته دَ ابن حنظله په تعيين كښې دوه وهمونه مخې ته شوى دى: ① يوخودا چه هغوى اوفرمائيل چه ابن حنظله هغه سړې دې چه دَ يزيدبن معاويه دَ طرف نه بيعت اخستلوباندې ماموروو.

② يادَ ابن حنظله نه مراد هم پخپله يزيد دې لكه چه دا نسبت دَ يزيدنيكه حضرت ابوسفيان رضي الله عنه طرف ته دې. ځكه چه دَهغوى كنيت ابوحنظله هم وو نوتقديرى عبارت به داسې شى ابن أبي‌حنظلة يعنى أبي دَ تخفيف په توګه حذف شوې دې يادا نسبت دَ يزيد تره حنظله بن ابى سفيان طرف ته دې چونكه دَحنظل معنى دَ اندرائن چه ډير سخت تره وه ميوه ده په دې وجه دَ يزيدپاره دَ ابن حنظله نسبت دَهغه دَ تريخوالى اوډَيرظلم دَ وجه نه استعماليدلو. (۲)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى دا دواړه احتمالات غلط دى. رومبې احتمال خوځكه چه ټولو مورخينو دَ يزيدپه بيعت اخستلوباندې ماموري نوم مسلم بن عقبه ليكلې دې ځوك چه به خلقو دَ خپل ظلم اوستم دَ وجې نه مسرف يادولو اوحضرت عبدالله بن حنظله رضي الله عنه دَانصارو اميروو لكه چه عبدالله بن مطيع دَ قريشو اومهاجرينو اميروو اودا دواړه په دغه معركه كښې شهيدان شوى وو. اوس راځو دويم احتمال ته چه دى نه پخپله هم يزيد مراد دى.

دا احتمال ځكه غلط دې چه هم په بخارى كتاب المغازى كښې هم دغه روايت راغى دَ كوم الفاظ چه دادى: لما كان يوم الحرة والناس يبايعون لعبدالله بن حنظلة، فقال ابن زيد على ما يبايع ابن

---

(۱) دَ دې تفصيلى حالاتو دپاره اوګورئى: تهذيب الكمال: ۴۳۶/۱۴ وسير أعلام النبلاء: ۳۲۱/۳ و طبقات ابن سعد: ۶۵/۵ والتاريخ الكبير للبخاري: ۶۷/۵ رقم الترجمة: ۱۶۸.

(۲) شرح الكرماني: ۱۹۹/۱۲.

حنظلة الناس: [1]
د دې تفصیل نه معلومه شوه چه د ابن حنظله نه مراد د حضرت حنظله رضی الله عنه خوئې هم عبدالله وو چه په واقعه حره کښې د انصارو مشرې کولو سره د شهادت مرتبه ته رسیدلې وو [2]

قوله لاأبایع علی هذا أحدا بعد رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم: - د حضرت عبدالله بن زید د دې قول نه معلومیږی چه هغوی د رسول الله صلی الله علیه وسلم په لاس مبارك باندې د مرګ بیعت کړې وو خو د دې خبرې صراحت هغوی نه دې کړې په دې وجه امام بخاری رحمه الله د روایت نه پس زر د حضرت سلمه رضی الله عنه روایت نقل کړې دې په کوم کښې چه د بیعت علی الموت تصریح ده [3]

بیعت علی الموت نه د انکاروجوهات: - علامه ابن بطال رحمه الله فرمائی چه د عبدالله بن زید د بیعت نه کولووجه داوه چه هغه به د فتنو په وخت کښې په کورکښې ناست وو او د یوې ډلې تائیداوحمایت نه کول نی مناسب ګڼړل. لکه چه په حدیث کښې راځی ستکون فتن القاعد فیها خیر من القائم [4] یعنی ډیر زر فتنې شروع شوې په کوم کښې چه ناست سړې به د ولاړ نه بهتروی اود بعض سلف هم دغه مذهب دې. [5]

علامه ابن المنیر رحمه الله فرمائی چه په هرمسلمان باندې لازم وه چه خپل ځان قربان کړی اود نبی کریم صلی الله علیه وسلم حفاظت اوکړی اود صحابه کرامو رضی الله عنهم د پاره داضروری وه چه رسول الله صلی الله علیه وسلم پریخودوسره د میدان نه اونه تختی. بلکه ترآخری وخته پورې دې جنګیږی. نودا د حضورپاك خصوصیت وو د بل چاداحکم نه وو چه خپل ځان ورکړئی اودهغوی حفاظت اوکړئی. په دې وجه حضرت عبدالله بن زید په مرګ باندې د بیعت کولونه انکاراوکړو [6]

ترجمة الباب سره مطابقت: - د دې حدیث شریف مطابقت ترجمة الباب سره د دویم جز وقال بعضهم علی الموت سره دې ځکه چه د حضرت عبدالله بن زید رضی الله عنه قول چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه پس د بل چا په لاس باندې د مرګ بیعت نه کوم نه داخبره معلومیږی چه هغوی د سرورکائنات صلی الله علیه وسلم په لاس باندې د مرګ بیعت کړې وو. [7]

---

[1]) صحیح بخاری: ۵۹۹/۲ کتاب المغازی باب غزوة الحدیبیة رقم:۴۱۶۷.
[2]) فتح الباری: ۱۱۸/۶ وعمدة القاری: ۲۲۴/۱۴.
[3]) فتح الباری: ۱۱۸/۶ وعمدة القاری: ۲۲۴/۱۴.
[4]) صحیح البخاری: ۱۰۴۸/۷ کتاب الفتن باب تکون فتنة القاعدفیها خیرمن القائم: رقم: ۷۰۸۱ – ۷۰۸۲.
[5]) شرح ابن بطال: ۱۳۲/۵.
[6]) فتح الباری: ۱۱۹/۶.
[7]) عمدة القاری: ۲۲۴/۱۴.

احديث نمبر ۲۸۰۰] [۱] حَدَّثَنَا الْمَكِّيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي عُبَيْدٍ عَنْ سَلَمَةَ - رضى الله عنه - قَالَ بَايَعْتُ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - ثُمَّ عَدَلْتُ إِلَى ظِلِّ الشَّجَرَةِ، فَلَمَّا خَفَّ النَّاسُ قَالَ «يَا ابْنَ الأَكْوَعِ، أَلاَ تُبَايِعُ». قَالَ قُلْتُ قَدْ بَايَعْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ. قَالَ «وَأَيْضًا». فَبَايَعْتُهُ الثَّانِيَةَ. فَقُلْتُ لَهُ يَا أَبَا مُسْلِمٍ، عَلَى أَيِّ شَيْءٍ كُنْتُمْ تُبَايِعُونَ يَوْمَئِذٍ قَالَ عَلَى الْمَوْتِ.[۳۹۳۶، ۶۷۸۰، ۶۷۸۲]

حضرت سلمه بن اكوع رضي الله عنه فرمائى چه ماد رسول الله ﷺ په لاس مبارك باندې بيعت اوكړو. بيازه د يوې ونې لاندې لاړم كيناستم. كله چه د خلقو ګڼړه خوره شوه نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل اې د اكوع خويه آيا ته بيعت نه كوې؟ مااوونيل چه حضرت ماخواوكړو حضور پاك اوفرمائيل يوځل بيا نومادوباره بيعت اوكړو. راوى يزيدبن ابى عبيد وائى چه ما اوونيل اې ابومسلم (دحضرت سلمه رضي الله عنه كنيت دې) تاسو حضراتو به د څه څيزبيعت كولو؟حضرت سلمه رضي الله عنه اوفرمائيل مونږ خلقو به د مرګ بيعت كولو.

يولسم ثلاثى حديث:- ثلاثى حديث مطلب داوى چه د راوى او نبى كريم ﷺ په مينځ كښې صرف درې واسطې وى[۲] لكه چه د سندنه واضح دى.

دحضرت سلمه رضي الله عنه نه د دوو ځلوبيعت اخستلو وجه:- علامه ابن بطال رحمه الله فرمائى چه د بيعت د تكرارمقصد د بيعت تاكيداو پوخوالې دې ځكه چه حضرت سلمه رضي الله عنه په بهادرئى مال دارئى او ثابت قدمئى كښې يوامتيازى حيثيت لرلو په دې وجه دهغه نه په دويم ځل بيعت واخستلې شو. [۳] حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه حضرت سلمه رضي الله عنه يولوئى جانباز او مجاهد وو. سوربه هم جنګيدو او پياده به هم جنګيدو. لكه چه هغه د مجاهدينو قائم مقام وو نوحضورپاك ﷺ دهغه نه په دويم ځل بيعت واخستلو.[۴]

مولانا رشيداحمد ګنګوهى فرمائى د حضرت سلمه رضي الله عنه نه دوه ځل بيعت اخستلوكښې حكمت دادې چه د بهادرانو او جانبازانو بيعت كښې شدت اهتمام د دښمنانودپاره د ويرې او جنګيرى نوهغه د ازميښتونو پرواه نه كوى بلكه په ميدان كښې كلك ولاړ وى اوخپل ځان په داؤ لګوى. ښكاره خبره ده چه د داسې بهادر سړى د ثابت قدمئى او نه ويريدوسره به د دښمن كافى نقصان كيږى. [۵]

---

[۱]) أخرجه البخارى ايضًا فى صحيحه :۵۹۹/۲ فى كتاب المغازى باب غزوة الحديبيه: رقم:۴۱۶۹ وفى الاحكام ۱۰۶۹/۷ - ۱۹۷۰ فى كتاب الامارة باب استحباب مبايعة الامام الجيش عند إرادة القتل رقم: ۱۸۶. والترمذى فى جامعه: ۲۸۸/۱ فى السير باب ماجاء فى بيعة النبى صلى الله عليه وسلم: رقم: ۱۹۵۲.

[۲]) راجع للتفصيل، كشف البارى :۲۵/۱.

[۳]) شرح ابن بطال: ۱۳۰/۵.

[۴]) فتح البارى:۱۱۹/۶.

[۵]) لامع الدرارى: ۲۵۶/۷.

شيخ الحديث مولانا زکريا رحمه الله مختلف اقوال نقل کولونه پس فرمائي چه د حضرت ګنګوهی رحمه الله دا توجيه ډيره بهتره ده (١)

[حديث نمبر ۲۸۰۱](٢) حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ حُمَيْدٍ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسًا -رضى الله عنه- يَقُولُ كَانَتِ الأَنْصَارُ يَوْمَ الْخَنْدَقِ تَقُولُ:

نَحْنُ الَّذِينَ بَايَعُوا مُحَمَّدَا عَلَى الْجِهَادِ مَا حَيِينَا أَبَدَا

فَأَجَابَهُمُ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- فَقَالَ:

اللَّهُمَّ لاَ عَيْشَ إِلاَّ عَيْشُ الآخِرَهْ فَأَكْرِمِ الأَنْصَارَ وَالْمُهَاجِرَهْ

کتاب الجهاد باب حضر الخندق لاندې دا حديث اول تيرشوې دې

دحديث ترجمة البابسره مطابقت:- ددې حديث شريف ترجمة الباب سره مطابقت د صحابه کرامو رضي الله عنهم قول على الجهاد ماحيينا ابدا نه ماخوذ دې. ځکه چه ترژونده پورې د جهاد کولوهم دغه معنى ده چه هغه به د جنګ نه هيڅ کله نه تختى (٣)

[حديث نمبر ۲۸۰۲](٤) حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ سَمِعَ مُحَمَّدَ بْنَ فُضَيْلٍ عَنْ عَاصِمٍ عَنْ أَبِي عُثْمَانَ عَنْ مُجَاشِعٍ -رضى الله عنه- قَالَ أَتَيْتُ النَّبِيَّ -صلى الله عليه وسلم- أَنَا وَأَخِي فَقُلْتُ بَايِعْنَا عَلَى الْهِجْرَةِ. فَقَالَ «مَضَتِ الْهِجْرَةُ لأَهْلِهَا». فَقُلْتُ عَلاَمَ تُبَايِعُنَا قَالَ «عَلَى الإِسْلاَمِ وَالْجِهَادِ».[۲۹۱۳، ۴۰۵۴، ۴۰۵۵]

مجاشع بن مسعود رضي الله عنه:- دامجاشع بن مسعود بن ثعلبه بن وهب اسلمى رضي الله عنه دې د دوى نسب د مضربن نزار په واسطه جناب رسول کريم صلى الله عليه وسلم سره ملاويږى. دهغه د رور نوم مجالد بن مسعود رضي الله عنه دې د دوى د مورپى بى نوم مليکة بنت سفيان دې. هغه د نبى کريم صلى الله عليه وسلم نه دوه احاديث نقل کړى دى. امام بخارى مسلم ابوداؤد اوترمذى رحمهم الله د ده روايات نقل کړى دى. د دوى نه روايت کونکى ابوساسان حصين بن منذر رقاضى، عبدالملک بن عمير، کليب بن شهاب جزمى، رافع بن خديج رضي الله عنه وراره يحيى بن اسحاق او ابوعثمان نهدى رحمهم الله وغيره دى (٥)

---

١) حاشية اللامع: ۲۵۶/۷.

٢) قدمر تخريجه فى كتاب الجهاد باب التحريض على القتال وقول الله عزوجل: ﴿حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ﴾ (الانفال:٦٥) رقم: ٢٨٣٤.

٣) عمدة القارى: ٢٢٥/١٤.

٤) أخرجه البخارى فى كتاب الجهاد باب لا هجرة بعد الفتح، رقم: ٣٠٧٨ وفى كتاب المغازى باب بلاترجمة بعد باب مقام النبى صلى الله تعالى عليه وسلم بمكة زمن الفتح رقم:٤٣٠٥ – ٤٣٠٨ ومسلم فى كتاب الامارة باب المبايعة بعد فتح مكة على الاسلام والجهاد والخير وبيان معنى لاهجرة بعدالفتح رقم: ١٨٦٣ ومسنداحمد ٣/٤٦٨ – ٤٦٩.

٥) تهذيب الكمال فى اسماء الرجال: ٢١٤/٢٧.

دَ حضرت مجاشع رضی الله عنه اس - علامه کرمانی رحمه الله لیکی دی چه حضرت مجاشع رضی الله عنه به دَ اسونو په مقابله کښې شرکت کولو یوځل دَهغه اس پنځوس زره دینار په انعام کښې حاصل کړل (۱) حضرت مجاشع رضی الله عنه په واقعه جمل کښې شهید شوې (۲)

دَ حدیث تشریح - حضرت مجاشع رضی الله عنه فرمائی چه زه دَ خپل رور سره دَ رسول الله صلی الله علیه وسلم دربارته حاضرشوم اوعرض مې اوکړو یارسول الله صلی الله علیه وسلم زمونږ نه په هجرت کولوباندې بیعت واخله نوحضورپاک اوفرمائیل هجرت خو مهاجرینو سره ختم شو نوماعرض اوکړو نوبیابه تاسو زمونږ نه دَ څه ځیز بیعت اخلئ؟ نبی کریم صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل په اسلام او جهاد باندې بیعت.....

وأخي - دَحضرت مجاشع رضی الله عنه دَ رور نوم مجالد رضی الله عنه او ابومعبد کنیت دې (۳) دَ فتح مکه نه پس مسلمان شوې (۴) هغوی دَ نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه صرف یو روایت نقل کړې دې چه ابوعثمان نهدی رحمه الله دهغوی نه نقل کوی (۵)

عمرو بن علی فرمائی چه ماته دَهغه دَ یومستقل روایت علم نشته البته کوم روایت چه دهغوی نه مروی دې هغه په اصل کښې دَخپل رور مجاشع رضی الله عنه دَ روایت تصدیق دې (۶) دَابوعثمان نهدی رحمه الله مطابق حضرت مجالد رضی الله عنه دَ حضرت مجاشع رضی الله عنه نه په عمرکښې زیات وویعنی مشروو (۷)

دَ قصو وئیلومذمت - حافظ ابن حجر رحمه الله دَحضرت حسن بصری رحمه الله په حواله سره دَهغوی یوه واقعه نقل کوی چه کله بصره کښې اسود بن ذریع دَ قصوکولو شروع اوکړه نو یوه هنګامه راوچته شوه. حضرت مجالد بن مسعود یوځل دَ قصوکولومجلس ته تشریف راوړو نوخلقو دَ احترام دَ وجه نه هغوی ته ځائی ورکړو. بیا حضرت مجالد رضی الله عنه دغه خلقو ته مخاطب شو وئې فرمائیل په خدائی زه دلته تاسو له تاسو سره کیناستودپاره نه یم راغلې لیکن زه ګورم چه تاسو خلقو یوداسې کارشروع کړې دې کوم چه مسلمانان ناخوښه کوی زه تاسو ته تنبیه درکوم دَ داسې کارونو نه بچ شئ کوم چه مسلمانان ناخوښه کوی اونفرت ترې کوی (۸) ابن حبان رحمه الله فرمائی چه هغوی ۳۶ هجری واقعه جمل کښې شهیدشوې (۹) خوحافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی په واقعه جمل کښې شهید کیدونکې دَهغه رور حضرت مجاشع رضی الله عنه دې او

---

۱) شرح الکرمانیک۲۰۰/۱۷.
۲) تقریب التهذیب ص: ۵۲۰.
۳) تهذیب الکمال: ۲۲۷/۲۷..
٤) عمدة القاری: ۲۲۵/۱٤.
۵) خلاصه خزرجی ص: ۳۶۹.
۶) تهذیب التهذیب: ۱۰/٤۱-٤۰.
۷) تهذیب التهذیب: ۱۰/٤۱.
۸) الاصابة: ۳/۳۶۳.
۹) الثقات لابن حبان: ۵/٤٤۸.

مجالد رحمه الله تر ۴۰ هجری پورې ژوندي وو (۱)

علام - دا په اصل کښې علی ما؟ وو ما استفهامیه اوما خبریه ،موصوله تامه وغیره کښې فرق واضح کولودپاره دلته تخفیف کولوسره علام فیم الامرونیلي شي، اوقاعده داده چه کلمه ما استفهامیه مجرور وی نو په هغې کښې تخفیف ضروری دي لکه ﴿عَمَّ يَتَسَآءَلُونَ﴾ (۲)

ترجمة الباب سره مطابقت - د حدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت د حضورپاك ﷺ قول والجهاد کښې دي په دي وجه دصحابه کرامو رضي الله عنهم د جهاد بیعت هم ددي مقصددپاره شوي وو چه هغوی به د میدان نه تیخته نه کوی بلکه ترمرګه به جنګیږی. (۳) والله اعلم وعلمه اتم واحکم

باب ۱۱۰: عزم الامام علی الناس فیما یطیقون

د ترجمة الباب مقصد - امام بخاری رحمه الله په دي باب بیانولوسره دابیانول غواړی چه دامام اطاعت په اندازه د طاقت واجب دي. امام له پکاردی چه هغه خپلو ماتحتانوته د حکم ورکولوپه وخت ددي خبرې خیال اوساتی چه دخلقو دپاره هغه حکم قابل عمل هم وی اودهغوی د طاقت نه بهرهم نه وی. (۴)

[حدیث نمبر ۲۸۰۳] حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ أَبِي وَائِلٍ قَالَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ - رضى الله عنه - لَقَدْ أَتَانِي الْيَوْمَ رَجُلٌ فَسَأَلَنِي عَنْ أَمْرٍ مَا دَرَيْتُ مَا أَرُدُّ عَلَيْهِ، فَقَالَ أَرَأَيْتَ رَجُلاً مُؤْدِيًا نَشِيطًا، يَخْرُجُ مَعَ أُمَرَائِنَا فِي الْمَغَازِي، فَيَعْزِمُ عَلَيْنَا فِي أَشْيَاءَ لاَ نُحْصِيهَا. فَقُلْتُ لَهُ وَاللَّهِ مَا أَدْرِي مَا أَقُولُ لَكَ إِلاَّ أَنَّا كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - فَعَسَى أَنْ لاَ يَعْزِمَ عَلَيْنَا فِي أَمْرٍ إِلاَّ مَرَّةً حَتَّى نَفْعَلَهُ، وَإِنَّ أَحَدَكُمْ لَنْ يَزَالَ بِخَيْرٍ مَا اتَّقَى اللَّهَ، وَإِذَا شَكَّ فِي نَفْسِهِ شَيْءٌ سَأَلَ رَجُلاً فَشَفَاهُ مِنْهُ، وَأَوْشَكَ أَنْ لاَ تَجِدُوهُ، وَالَّذِي لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ مَا أَذْكُرُ مَا غَبَرَ مِنَ الدُّنْيَا إِلاَّ كَالثَّغْبِ شُرِبَ صَفْوُهُ وَبَقِيَ كَدَرُهُ.

رجال الحدیث

① عثمان بن ابی شیبه - داعثمان بن محمدبن قاضی ابوشیبة ابراهیم بن عثمان عبسی کوفی رحمه الله دي

② جریر - داجریر بن عبدالحمید بن قرط ضبی رازی رحمه الله دي.

③ منصور - دامنصور بن معتمر ابوعتاب سلمی کوفی رحمه الله دي. د دي دریوارو حضراتو

---

(۱) تهذیب التهذیب: ۴۱/۱۰ وتقریب التهذیب ص: ۵۲۰.

(۲) عمدة القاری: ۲۲۵/۱۴.

(۳) عمدة القاری: ۲۲۵/۱۴.

(۴) عمدة القاری: ۲۲۵/۱۴.

حالات کتاب العلم باب من جعل لاهل العلم ایاما معلومة لاندې تیرشوی دی. [۱]

④ **ابووائل** :- دا ابووائل شقیق بن سلمه اسدی کوفی رحمه الله دې. دَ دوی حالات کتاب الایمان باب خوف المؤمن من أن یحبط عمله وهولایشعر لاندې تیرشوی دی. [۲]

⑤ **عبدالله بن مسعود** رضی الله عنه :- دامشهورصحابی حضرت عبدالله بن مسعود هذلی دې دَ دوی تذکره کتاب الایمان باب ظلم دون ظلم لاندې تیره شوې ده. [۳]

دَ حدیث مفهوم :- حضرت عبدالله رضی الله عنه فرمائی چه نن ماله یوسړې راغلو هغه زمانه دَ یوخبرې تپوس اوکړو ماته نه ده معلومه چه زه هغه ته څه جواب ورکړم؟ هغه اووئیل چه که یوتکړه او مسلح سړې دغه امراؤ سره په جنګونو کښې اوځی اوهغوی ده ته دَ داسې کارونوحکم ورکوی چه هغه ئی نه شی کولې نوتاسو ماته اووایئی چه په دغه سړی باندې دَ داسې احکامو پوره کول ضروری دی؟ نوماهغه ته اووئیل په الله قسم چه ماته نه ده معلومه چه زه تاته څه جواب درکړم. مونږ خو به نبی کریم صلی الله علیه وسلم سره وَو ډیرکم به حضورپاك مونږ ته دَ یوڅیز حکم راکولو چرته کله کله به ئی فرمائیل نوهغه به ئی هم یوځل فرمائیل اومونږ به زر هغه پوره کړو. یادساتئی په تاسو خلقو کښې به ترهغه وخته پورې خیر وی ترکوم وخته پورې چه تاسودَ الله تعالی نه ویریږئی. اوکله چه ستاسو په زړه کښې دَ یوڅیزباره کښې شك پیداشی (چه کول پکاردی که نه) نوچرته دَداسې سړی نه تپوس اوکړئی چه ستاسو تسلی اوشی. اوهغه وخت هم راتلونکې دې چه څوك داسې سړې هم (چه صحیح صحیح مسئلې اوښائی) به تاسو ته نه ملاویږی. دَهغه ذات قسم دَ چانه بغیرچه بل معبود نشته څومره دنیاچه باقی پاتې ده هغه دَ وادئ دهغه اوبوپه شان ده دَ کومې ښه اوصفا حصه خو څکلې شوې ده اوخیرنې اوبه پاتې دی.

علامه مهلب رحمه الله فرمائی چه داحدیث دَ امام او هغه مقررکړې شوی کسانو په اطاعت باندې دلالت کوی اودَ هغې اهمیت بیانوی. دلته دَ سائل داپښتنه کول چه آیا چرته څه داسې صورت راوتلې شی په کوم کښې چه ګنجائش وی چه هغه دې امیر اطاعت نه کوی اودَ امراء داحالت وی چه هغوی دې خپل ماتحتان تکلیف مالایطاق باندې مجبور کړی. اودَحضرت ابن مسعود رضی الله عنه په فتوی ورکولو کښې احتیاط کول دَدې خبرې دلیل دې چه دَامام اطاعت ډیراهم دی.

په ناجائزکارونوکښې دَ امام دَ اطاعت حکم :- په داسې حالاتوکښې چه کله مامور دَ حکم په خائی راوړلوباندې قادرنه وی نودَدې څه حکم دې؟ دا رسول الله صلی الله علیه وسلم بیان کړې دې. په کتاب المغازی کښې حدیث راروان دې په کوم کښې چه عبدالله بن حذافه انصاری رضی الله عنه خپلو مامورینوته په اور کښې دَ وردانګلو حکم ورکړې وو. [۴]

کله چه داحضرات واپس حضورپاك له راغلل اوهغوی واقعه واوریده نو په دې باندې ئی نکیر

---

[۱] کشف الباری: ۲۲۹/۳ – ۲۳۴.

[۲] کشف الباری: ۵۵۹/۲.

[۳] کشف الباری: ۲۵۷/۲.

[۴] صحیح البخاری ۶۲۲/۲ کتاب المغازی باب سریة عبدالله بن حذافة السهمی رقم الحدیث: ۴۳۴۰.

فرمانيلو سره اوفرمائيل لودخلتموها ماخرجتم منها أبدا أنما الطاعة في المعروف يعنى كه چرې تاسو اورته وردانګلې وې نوکله به هم د دې نه راوتلې نه وئ اطاعت خو صرف په نيکو کارونوکښې دې بل د الله تعالى ارشاد ﴿ لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا ﴾ (۱) هم په دې باره کښې واضح دې انسان خو صرف د هغه خبرو مکلف دې د کوموچه هغه طاقت لرى (۲)

د حضرت عبدالله د توقف وجه:- حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه په جواب ورکولوکښې د اشارې نه کاراخستې دې لکه څنګه چه هغوى فرمائى مونږ ته خو به رسول الله ﷺ کله کله د حکم راکولوضرورت محسوس کولو نومونږ به زر د حکم تعميل کولواو سستى به مونه کوله.

د دې خبرې نه اشاره ملاويږى چه د امير اطاعت کول پکاردى خو په صورت مسؤله کښې څه کول پکاردى؟ د دې صراحت نه ملاويږى. آخر ابن مسعود رضي الله عنه په صراحت سره ولې جواب ورنه کړو؟

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى کله چه امير يولښکر د جهاد يا بل څه اهم مهم د پاره تشکيل کوى نوهغه لښکروالا د دې مهم د پاره متعين کيږى اوهغه ذمه وارى د هغوى د پاره د فرض عين په شان درجه اختياره وى. اوس که په سپاهيانو کښې يوسړې داسې کيله کوى چه امير مونږ هسې بې خايه د احکاماتو پوره کولوباندې مجبوره وى نود مفتى د پاره يوه لار اختيارول مشکل کيږى. که مفتى د وجوب طاعت فتوى ورکوى نود زمانې د فساد د وجه نه مسئله جوړيږى خکه چه اکثرحکمرانان هم ظالمان وى اوکه د عدم وجوب طاعت فتوى ئې ورکړه نودا هم د فتنه سبب دې. د چا زړه چه نه غواړى د مشکل مهماتونه پاتې کيدو د پاره به زر بهانه کوى چه زه دا نه شم برداشت کولې اودا زما د طاقت نه بهردې. او په تکليف مالايطاق کښې د امير اطاعت واجب نه دې د غه شان به د جزيات معاملات د خواهشاتوتابع کيدو سره هم د غه شان پاتې شى. په دې وجه حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه په جواب ورکولوکښې توقف نه کار واخستلو اود خاص صورت مسؤله د جواب ورکولوپه خائى عمومى جواب ورکړو که د امير حکم د تقوى موافق وو نو اطاعت ضرورى دې. (۳)

يوه فقهى قاعده:- د دې حديث شريف نه يوه فقيهى قاعده هم مستنبط کيږى هغه دا چه که د يوې مسئلې مختلف اړخونو او د يو اړخ ترجيح ورکول مشکل وى نومفتى له پکاردى چه هغه په د غه مسئله کښې توقف اختيارکړى لکه څنګه چه دلته عبدالله ابن مسعود رضي الله عنه توقف نه کاراخستې دې. (۴)

د حديث د بعض اړخونوتشريح: أتاني اليوم رجل: داسړې څوک وو؟ د دې تعين اونه کړې شو.

مادريت ماأرادعليه:- زما په خيال کښې نه راځى چه زه ده ته څه جواب ورکړم؟

---

(۱) سورة البقرة:۲۸۶.

(۲) شرح ابن بطال:۵/ ۱۳۲ — ۱۳۳.

(۳) فتح البارى: ۵/ ۱۲۰ ملخصًا وأرشاد السارى: ۵/۱۲۲.

(۴) فتح البارى: ۵/ ۱۲۰ ملخصًا وأرشاد السارى: ۵/۱۲۲.

دری: درایة ودریة پیژندل پوهیدل دَ باب رَی ونیل شی **لاأدری** زه نه پوهیږم **ماأرد علیه**:- داموصوله دې پوره جمله محل نصب کښې مفعول به واقع کیږی. دریت دَ فعل دَپاره دې [۱]

رجلامؤدیا ای ذا أداة للحرب یعنی مسلح وو علامه کرمانی رحمه الله قویا متمکنا یعنی طاقت ور او په دښمن باندې قابوبیاموندونکې بیان کړې دې [۲] رومبې مطلب زیات واضحه دې اودویم تفسیر باللازم دې څوك چه په وسله باندې پوره وی هغه به طاقتور او قابو بیاموندونکې هم وی [۳] دا مهموز دې دَ دې همزه حذف کول ناجائزدی خکه چه بیا به مودیا نه التباس لازم راځی دَ کوم معنی چه هلاك کیدونکې ده [۴]

یخرج مع أمرائنا:- یعنی هغه په جنګونو کښې زمونږ حاکمانو سره اوځی. علامه کرمانی رحمه الله فرمائی دَ قیاس تقاضا خوداده چه **یخرج مع أمرائه** وی ځکه چه دې نه وړاندې فعل **رجلا** ذکردې نو **أمرائه** ضمیر **رجلا** طرف ته به راجع وی. خو دلته دَالتفات نه کاراخستې شوې دې دَ **رجلا** معنی **أحدنا** دې یا **رجلا** صفت محذوف دې تقدیرعبارت داسې دې **رجلا منا یخرج منا أمرائنا** [۵] حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه بعض روایاتوکښې **یخرج مع أمرئنا** واردشوې دې په دې صورت کښې التفات عن الغائب الی المتکلم به وی [۶]

دَالتفات مطلب:- درې صیغې دی متکلم مخاطب او غائب. اوس خبرې کونکې دَ دریواړو صیغونه یوه تعبیرکولو سره دَ دویمې صیغې طرف ته خلاف ظاهر دَخپلې خبرې رخ تاؤکړی نودې ته به التفات ونیلې شی. لکه دَالله تعالی اراشاد ﴿ وَمَا لِيَ لَآ أَعۡبُدُ ٱلَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيۡهِ تُرۡجَعُونَ ﴾ [۷] نودلته دَ ماقبل په مناسبت سره وإلیه أرجع کیدل پکاردی. خو خلاف ظاهر صیغه متکلم نه صیغه دَ خطاب طرف ته التفات کړې شوې دې. التفات دَعلم بدیع یوقسم دې دَ کوم مقصد چه اوریدونکې بیدارول دی. او په هغه کښې نشاط پیداکول وی ځکه چه هم په یوه طریقه سره خبره کولوسره اوریدونکې ستړې کیږی. [۸]

لانحصیها:- دَ دې جملې دوه مطلبونه بیان کړې شوی دی. ① **لانطیقها** یعنی مونږ دَدې طاقت

---

[۱]) عمدة القاری: ۱۴/ ۲۲۶ وفتح الباری: ۶/ ۱۱۹.

[۲]) شرح الکرمانی ۱۲/ ۲۰۰.

[۳]) فتح الباری: ۶/ ۱۱۹.

[۴]) فتح الباری: ۶/ ۱۱۹.

[۵]) شرح الکرمانی ۱۲/ ۲۲۰.

[۶]) فتح الباری: ۶/ ۱۱۹.

[۷]) سورة یس: ۲۲.

[۸]) مختصر المعانی بحث الالتفات ص: ۱۵۴ قدیمی.

اوقدرت نه لرو ددې معنی تائید فرمان الهی ﴿ عَلِمَ أَنْ لَنْ تُحْصُوْهُ ﴾ [1] سره هم کیږی
② دویمه معنی دابیان کړې شوې ده چه مونږ داتعین نه شوکولې چه په داسې کارونوکښې دحکمرانانو خبره منل نیکی ده که بدی په دې کښې ثواب دې که گناه؟
د دواړو مطلبونو توجیه - حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی رومبې مطلب د امام بخاری رحمه الله ترجمة الباب سره مطابق دې د کوم الفاظ چه دادی فیمایطیقون چنانچه لاتحصیها معنی لاتطیقها شوه او دویم مطلب دحضرت ابن مسعود رضی الله عنه قول إذا شك فی نفسه شئ سال رجلا فشفاه منه موافق دې یعنی دا دتقوی نښه ده چه کومه خبره زړه ته نه لگی او شك پیداکوی نو په هغه خبره باندې ترهغه وخته پورې عمل مه کوه ترکومې چه د یوعالم نه په تپوس کولوسره تسلی اونه کړی [2]

إذاشك فی نفسه شئ - د شك په معنی کښې دلته دوه احتماله دی ① شك په معنی د حق ولزم اینختل لیگیدل د یوځیز بل ځیز سره کیدل [3]
②شك یعنی شبه پیداکیدل ددې احتمال په صورت کښې په عبارت کښې قلب یعنی تقدیم اوتاخیرشوې دې اصل عبارت داسې دې إذا شك نفسه فی شئ.یعنی که دهغه زړه په څه خبره کښې شك شبه محسوس کړی..... [4]

فشفاه منه -دا جزاء شرط دې یعنی که په زړه کښې د یوې خبرې باره کښې شك پیداشی چه داکارکول پکاردی که نه؟ نوهغه له پکاردی چه د یوعالم نه تپوس اوکړی چه دده شك او تردد لرې کولوسره دې مطمئن کړی [5]
داد اضدادنه دې الزمان الغابر یعنی هغه زمانه چه تیره شوې یا هغه زمانه کومه چه باقی ده. په دواړو معنوکښې استعمالیږی [6] په دې عبارت کښې د دواړو معنواحتمال دې یعنی ابن مسعود رضی الله عنه د زمانه ماضی تشبیه ثغب سره ورکوی یا د باقی زمانې تشبیه بیانوی علامه ابن جوزی رحمه الله دماضی معنی راجح گرځولې ده ځکه چه دې نه وړاندې ماأذکر راغلې دې د کوم معنې چه ماته نه یادیږی کومه زمانه چه تیره شوې ده مگر د دې مثال داسې دې لکه هغه اوبه چه د کومې صفا حصه څکلې شوې ده او خیړنه حصه نې پاتې ده [7] لکه چه د تیرې شوې زمانې تشبیه ئې صفا اوبوسره ورکړې ده اوموجوده زمانې تشبیه نې گنده اوخیړنواوبوسره ورکړې ده.

---

[1]) سورة المزملک ۲۰.
[2]) فتح الباری:۱۱۹/۶.
[3]) لسان العرب ۴۵۲/۱۰ فصل الشین المعجمة.
[4]) عمدة القاری: ۲۲۶/۱۴
[5]) عمدة القاری: ۲۲۶/۱۴
[6]) شرح الکرمانی ۲۰۱/۱۲.
[7]) عمدة القاری:۱۴/۲۲۷

کالثغب:- بفتح الثاء المثلثة وسکون الغین المعجمة ویجوز فتحها یعنی غین فتح سره لوستل هم جائزدی دَدې جمع ثغاب په وزن دَ کتاب او أثغاب په وزن دَ أصحاب راځی اوچه غین مفتوح وی نو دَدې جمع ثغبان وثغبان بکسر الثاء وضمها دواړه شان راځی. ثغب: هغه تالاب ته وائی چه دَ غرېه لمن یعنی سوری کښې وی اونمر هلته نه لګی او په دغه وجه باندې دَ هغې اوبه صفا یخې او ښکلې وی (١)

قوله: **ذهب صفوه وبقی کدره**:- یعنی حضرت ابن مسعود رضی الله عنه دَ باقی پاتې دنیاژوندله دغه تالاب سره تشبیه ورکړې ده دَ کوم صفا اوبه چه ختمې شوی دی اوګنده اوبه ئې باقی پاتې شوی دی

دَ غورقابل خبره:- اوس دلته داخبره دَ غور قابله ده که دَحضرت عبدالله اندازه دَخپل وخت باره کښې داسې وه چه دَهغه انتقال دَحضرت عثمان رضی الله عنه دَ شهادت او عظیم فتنو واقع کیدو نه وړاندې شوې دې نوزمونږ دَدې زمانو اوحالاتو باره کښې به دَهغوی څه اندازه وه اودهغوی به څه رائې وه......؟ (٢) بل ابن مسعود رضی الله عنه په دې حدیث کښې دَعلماء حق قلت اودخلقو دَ طریقې نه په کوم چه هغوی رسول الله صلی الله علیه وسلم پرېخودې وودَانحراف شکوه کوی. (٣) الله تعالی دې مونږ سره دخپل عافیت اودَخپل خصوصی فضل اوکرم معامله اوکړی. آمین.

ترجمة الباب سره مطابقت:- دَحضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه ددې اثر ترجمة الباب سره مطابقت دَدې جملې نه ماخوذ دې **فیعزم علینافی أشیاء لانحصیها** (٤)اوشاته مونږ بیان کړې دې چه دَ**لاتحصیها**مطلب دلته**لانطیقها** دې. لکه څنګه چه په ترجمة الباب کښې هم **فیمالایطیقون** استعمال شوې دې. والله اعلم بالصواب.

باب ١١١: کان النبی صلی الله علیه وسلم إذالم یقاتل أول النهارأخرالقتال حتی تزول الشمس

دَ ترجمة الباب مقصد:- امام بخاری رحمه الله دلته دابیان کول غواړی چه که حضوراکرم صلی الله علیه وسلم به دَ ورځ په شروع کښې دَ جنګ نه شروع کولو نو رسول الله صلی الله علیه وسلم به جنګ روستو کولو. بیا دَ آفتاب دَ زوال نه پس به حضورپاک جنګ کولو. دې نه معلومه شوه چه دواړه اوقات ټیک دی دَ موقع مناسبت سره چه څنګه هم وی. که اول نهاروی، بیا په اول نهارکښې دَ صبح صادق دَ طلوع کیدو وخت ډیر اولی او غوره دې. ځکه چه داد دښمن دَغفلت وخت وی اودغه وخت دَ یخو یخو هواګانووی. اوکه دَڅه عارض دَ وجې نه دَ سحروخت دَ جنګ شروع اونه کړې شی نود

---

(١) مصباح اللغات ص:٩٣وعمدة القاری: ١٤/٢٢٧.
(٢) عمدة القاری:١٤/ ٢٢٧ وفتح الباری:٦/ ١٢٠.
(٣) شرح ابن بطال: ٥/ ١٣٣.
(٤) عمدة القاری ١٤/ ٢٢٦.

زوال نه پس شروع کیدل پکاردی بهرحال په دې معامله کښې وسعت دې په دواړو وختونو کښې چه کوم مناسب وی په هغې کښې جنګ شروع کولې شی

دَ افتاب دَ زوال پورې دَ جنګ روسته کولوحکمتونه ① چونکه اکثرهواګانې دَ زوال دَنمر نه پس چلیږی نوجنګ کونکی ډیرستړیوالې نه محسوس کوی اونه هغوی له زیات مشقت کول وی ځکه چه هغه وخت دَوسلې اودمیدان دَ ګرموالی نه هغوی بچ وی اوبدنی چست او سپک وی اوداقسم صورت حال په جنګ کښې ډیره فائده ورکوی.[1]

② علامه مهلب رحمه الله فرمائی په اصل کښې دَ رسول الله ﷺ داعمل دَحضورپاك دَ قول تفسیردې په کوم کښې چه حضورپاك خپل امتیازی صفات بیان کړی دی ارشاد نبوی ﷺ دې **نصرت بالصباء وأهلك عاد بالدبور**[2] یعنی دَ بادصبا په ذریعه زما امدادفرمائیلې دې اودَ عاد قوم دَبوردَ وجه نه تباه شو.

نبی کریم ﷺ دَ نیك فالئی په توګه په دې اوقاتوکښې جنګ شروع کول خوښول دې دَپاره چه د حدیث مطابق دهواګانو په ذریعه دَ هغوی امدادوی او دښمن ته ماتې وی.[3] ددې خبرې تائیددَحضرت نعمان بن مقرن مزنی رضی الله عنه روایت سره هم کیږی دَ کوم الفاظ چه دادی. **فقال النعمان: ربما أشهدك مثلها مع النبی صلی الله علیه وسلم فلم یندمك ولم یخزك، ولكنی شهدت القتال مع رسول الله صلی الله علیه وسلم، كان إذا لم یقاتل فی أول النهار انتظرحتی تهب الارواح وتحضر الصلوات.**[4]

یعنی نعمان اووئیل الله تعالی تاسو له په داسې جنګونوکښې دَ رسول الله ﷺ سره دَ شرکت توفیق درکړې دې کوم چه نه تاسو شرمنده کړئی اونه ذلیل. زه رسول الله ﷺ سره په جنګ کښې شریك ووم (طریقه داوه) که حضورپاك به سحر وختی دَ جنګ شروع اونه کړه نو (دَنمر دزوال پورې) انتظارکولو. تردې چه هواګانې چلیږی او مونځونو (ماسپښین اومازیګر) وخت به راؤرسیدو.

ددې حدیث نه معلومیږی چه نبی کریم ﷺ به دَ مونځونودَوختونو هم انتظارکولو اوښکاره خبره ده چه دَمونځونو وختونه غوره وختونه دی په کوموکښې چه دعاګانې قبلیږی چه خلق مونځونه کوی نودَ لښکردَ فتح دَپاره به دعاګانې هم کوی.

[حدیث نمبر ۲۸۰۴] [5] **حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ عَمْرٍو حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ عَنْ سَالِمٍ أَبِي النَّضْرِ مَوْلَى عُمَرَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ وَكَانَ كَاتِبًا لَهُ**

---

[1]) عمدة القاری ۲۲۶/۱٤.

[2]) صحیح البخاری:۱٤۱/۱ أبواب الاستسقاء باب قول النبی صلی الله تعالی علیه وسلم: نصرت بالصبا رقم الحدیث: ۱۰۳۵.

[3]) شرح ابن بطال: ۵/۱۳٤.

[4]) صحیح البخاری: ٤٤٦/۱ کتاب الجزیة والموادعة باب الجزیة والموادعة أهل الذمة والحرب رقم:۳۱۶.

[5]) قد مر تخریجه فی کتاب الجهاد باب الجنة تحت بارقة السیوف رقم:۲۸۱۸.

قَالَ كَتَبَ إِلَيْهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي أَوْفَى - رضى الله عنهما - فَقَرَأْتُهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فِي بَعْضِ أَيَّامِهِ الَّتِي لَقِيَ فِيهَا انْتَظَرَ حَتَّى مَالَتِ الشَّمْسُ . ثُمَّ قَامَ فِي النَّاسِ قَالَ « أَيُّهَا النَّاسُ ، لاَ تَتَمَنَّوْا لِقَاءَ الْعَدُوِّ، وَسَلُوا اللَّهَ الْعَافِيَةَ ، فَإِذَا لَقِيتُمُوهُمْ فَاصْبِرُوا، وَاعْلَمُوا أَنَّ الْجَنَّةَ تَحْتَ ظِلاَلِ السُّيُوفِ ، ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ مُنْزِلَ الْكِتَابِ وَمُجْرِيَ السَّحَابِ وَهَازِمَ الأَحْزَابِ، اهْزِمْهُمْ وَانْصُرْنَا عَلَيْهِمْ » . [ر: ۲۶۶۳]

رجال الحديث

① عبدالله بن محمد:- دا ابوجعفربن محمدبن عبدالله بن جعفربن یمان بن اخنس جُعفی بخاری مسندی دې. د دوی حالات کتاب الایمان باب امور الایمان کښې تیرشوی دی.[1]

② معاویه بن عمرو:- داابوعمرو معاویه بن عمرو بن مهلب ازدی کوفی رحمه الله دې. د ده تذکره تیره شوې ده.[2]

③ ابواسحاق:- دا ابواسحاق ابراهیم بن محمدبن حارث بن اسماء بن خارجه فزاری رحمه الله دې د ده تذکره تیره شوې ده.[3]

④ موسیٰ بن عقبه:- داموسیٰ بن عقبه اسدی مدنی رحمه الله دې. د ده تذکره تیره شوې ده.[4]

⑤ سالم:- دا ابوالنصرسالم مدنی تیمی رحمه الله دې د ده تذکره تیره شوې ده.[5]

⑥ عبدالله بن ابی اوفی رضی الله عنه:- دا صحابی رسول حضرت عبدالله بن ابی اوفی علقمه اسلمي رضی الله عنه دې. د دوی حالات وړاندې تیرشوی دی.[6]

ددې روایت سره متعلق تفصیلی بحثونه باب الجنة تحت بارقة السیوف او باب الدعاء علی المشرکین بالهزیمة والزلزلة لاندې تیرشوی دی.

د حدیث ترجمة الباب سره مطابقت:- ددې حدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت په دې جمله کښې دې انتظرحتی مالت الشمس یعنی حضورپاک ﷺ به د زوال شمس انتظار فرمائیلو.[7] واضحه دې وی چه دلته په حدیث کښې إذالم یقاتل أول النهار تصریح نه ده خکه چه دا د ترجمة الباب یوه حصه ده. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه امام بخاری رحمه الله په دې جمله

---

[1]) کشف الباری: ۱/۶۵۷.
[2]) صحیح بخاری کتاب الاذان باب إقبال الامام علی الناس عند تسویة الصفوف رقم: ۷۱۹.
[3]) صحیح البخاری کتاب الجمعة باب القائلة بعد الجمعة رقم: ۹۴.
[4]) صحیح البخاری کتاب الوضو باب إسباغ الوضوء رقم: ۱۳۹.
[5]) صحیح البخاری کتاب الوضوء.
[6]) کتاب الوضوء باب من لم یرالوضوء إلا من المخرجین من القبل والدبر.
[7]) عمدة القاری: ۱۴/۲۲۷.

سره د کتاب الجزیه والا روایت طرف ته اشاره کوی کوم چه دحضرت نعمان بن مقرن نه مروی دې د کوم الفاظ چه دادی: کان اذالم یقاتل اول النهار انتظرحتی تهب الارواح وتحضر الصلوات([1])

باب-۱۱۲ باب استئذان الرجل الامام

د ترجمة الباب مقصد:- امام بخاری رحمه الله ددې باب قایمولوسره داخودل غواړی که یوسړې د ضرورت د لاندې یادخه مجبورئی په وجه دامام نه اجازت واخلی او په جنگ کښې شریك نه شی یا د شرکت کولونه پس زر دخپل کوروالاته واپس کیدل غواړی نو په دې کښې څه حرج نشته.([2])

لِقَوْلِهِ (إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَى أَمْرٍ جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتَّى يَسْتَأْذِنُوهُ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ) إِلَى آخِرِ الآيَةِ. /النور: ۶۲/.

وړاندې دی ﴿ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ۚ فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأْذَن لِّمَن شِئْتَ مِنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمُ اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴾ ([3])

د ایت مطلب:- ایمان والاخوهغه دی چه په الله تعالی باندې یقین دې اودهغه په رسول باندې واجب کیږی هغوی سره خو په یواجتماعی کارکښې ځی خونه ترکومې چه دهغوی نه اجازت وانخلی. کوم خلق چه تاسونه اجازت اخلی هم دغه خودی چه منونکی دی الله تعالی اودهغه رسول. بیا چه کله اجازت اوغواړی تاسونه دخپل څه کارنوورکړه اجازت په هغوی کښې چاته چه غواړې. اودهغوی دپاره معافی غواړه دالله تعالی نه الله تعالی بخښونکې اومهربان دې.

د نزول سبب:- امام مقاتل رحمه الله فرمائی چه دا آیت دحضرت عمر رضی الله عنه باره کښې نازل شوې دې کوم وخت چه د غزوه تبوك نه د واپسئ دپاره هغوی اجازت اغوښتلو نو نبی کریم صلی الله علیه وسلم هغوی ته اجازت ورکولو سره اوفرمائیل انطلق، فوالله ماانت بمنافق یعنی زه په خدائی ته منافق نه یئی مقصدمنافقانوته اورول وو.

اوحضرت ابن عباس رضی الله عنهما فرمائی چه حضرت عمر رضی الله عنه د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د عمرې اجازت غوښتلې وو اجازت ورکولو سره نبی کریم صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل یااباحفص، لاتنسنا فی صالح دعائك یعنی اې ابوحفص په خپلو نیکو دعاګانو کښې مونږ مه هیره وه.([4])

د امرجامع مطلب:- دامرجامع نه مراد هغه کاردې په کوم کښې چه حاکم ته د خلقوراجمع کولوضرورت وي که هغه چرته د عمومی فائدې معامله وی یا بل څه دینی مسئله وی یا د دښمن د مقابله دپاره یا ویرولودپاره دخلقو راجمع کول وی. داټول صورتونه دامرجامع معنی

---

[1]) فتح الباری: ۱۲۰/۶ والروایة فی صحیح البخاری فی کتاب الجزیة، باب الجزیه والموادعة مع اهل الذمة والحرب. رقم: ۳۱۶۰.

[2]) عمدة القاری: ۲۲۸/۱۴.

[3]) سورة النور: ۶۲.

[4]) تفسیر القرطبی: ۳۲۱/۱۲.

کښې شامل دی اوددې اجتماع ضرورت ولې دې؟ ځکه چه دالله تعالى په فرمان کښې رسول الله ﷺ ته خطاب دې ﴿ وَشَاوِرْهُمْ فِى الْأَمْرِ ﴾ [1] یعنی په معاملاتو کښې خلقوسره مشوره کوه. نوچه څۀ داسې معامله به پیښه شوه دَ کومې نفع اونقصان چه تړلو خلقو سره متعلق وی نو ټول خلق دَ مشورې دَپاره راجمع کول پکاردی اود چا دَمشورې دَمجلس نه بغیردَ څه عذر نه پاسیدل مناسب نه دی بل په اجازت غوښتلوسره تتلو کښې څه بدګمانی هم نه پیدا کیږی. امام مکحول رحمه الله او علامه زهری رحمه الله فرمائی جمعه دَ امرجامع نه ده. [2] نور جنګ هم امرجامع دې اوهرهغه کارچه دَ خلقوپه شریکه دکولووی. [3]

علامه مهلب رحمه الله فرمائي چه دا آيت په دې باره کښې دَ قاعدې اوقانون حیثیت لری چه کله حاکم خلق دَمسلمانانو دمعاملاتو دَ مشورې او دَ دښمن دَ دفاع دَپاره جمع کړی نو یوکس دې هم دَ حاکم دَ اجازت نه بغیرنه ځی ځکه چه دَالله تعالى فرمان دې ﴿ فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأْذَنْ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ ﴾ [4]

دَدې آيت نه معلومه شوه چه حاکم اجازت ورکولویا منع کولواختیارلری. هغه دَ اجازت غوښتونکی په معامله کښې سوچ کولوسره خوبه یا اجازت ورکوی یابه ئې منع کوی هغه ته دَ دواړو صورتونو اختیاردې. ځکه چه که خلق داسې په خپله مرضئی پریخودې شی نوخلقو به حضورپاك پریخودې وې اوتللې به وو دکوم په وجه به چه په امت کښې کمزوری پیداکیده مجمع به خوریده او دښمن ته به موقع ملاویدله نوهغوی به په مسلمانانوباندې حمله کوله او مسلمانانوته به ئې زیات نقصان رسولو. [5]

[حديث ۲۸۰۵] [6] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ أَخْبَرَنَا جَرِيرٌ عَنِ الْمُغِيرَةِ عَنِ الشَّعْبِيِّ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ - رضى الله عنهما - قَالَ غَزَوْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - قَالَ فَتَلاَحَقَ بِيَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - وَأَنَا عَلَى نَاضِحٍ لَنَا قَدْ أَعْيَا فَلاَ يَكَادُ يَسِيرُ فَقَالَ لِي «مَا لِبَعِيرِكَ». قَالَ قُلْتُ عَيِيَ. قَالَ فَتَخَلَّفَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فَزَجَرَهُ وَدَعَا لَهُ، فَمَا زَالَ بَيْنَ يَدَىِ الإِبِلِ قُدَّامَهَا يَسِيرُ. فَقَالَ لِي «كَيْفَ تَرَى بَعِيرَكَ». قَالَ قُلْتُ بِخَيْرٍ قَدْ أَصَابَتْهُ بَرَكَتُكَ. قَالَ «أَفَتَبِيعُنِيهِ». قَالَ فَاسْتَحْيَيْتُ، وَلَمْ يَكُنْ لَنَا نَاضِحٌ غَيْرُهُ، قَالَ فَقُلْتُ نَعَمْ. قَالَ «فَبِعْنِيهِ». فَبِعْتُهُ إِيَّاهُ عَلَى أَنَّ لِي فَقَارَ ظَهْرِهِ حَتَّى أَبْلُغَ الْمَدِينَةَ. قَالَ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي عَرُوسٌ، فَاسْتَأْذَنْتُهُ فَأَذِنَ لِي، فَتَقَدَّمْتُ النَّاسَ إِلَى الْمَدِينَةِ حَتَّى

---

[1]) سورة آل عمران: ۱۵۹.

[2]) تفسير القرطبى: ۳۲۱/۱۲.

[3]) تفسير الطبرى: ۱۹/۱۳۳.

[4]) سورة النور: ۶۲.

[5]) شرح ابن بطال: ۱۳۵/۵.

[6]) قوله: عن جابر.... قدمر تخرجه فى كتاب الصلوة باب الصلوة اذا قام من سفر، رقم: ۱۸۰۱.

أَتَيْتُ الْمَدِينَةَ، فَلَقِيَنِي خَالِي فَسَأَلَنِي عَنِ الْبَعِيرِ، فَأَخْبَرْتُهُ بِمَا صَنَعْتُ فِيهِ فَلَامَنِي، قَالَ وَقَدْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - قَالَ لِي حِينَ اسْتَأْذَنْتُهُ «هَلْ تَزَوَّجْتَ بِكْرًا أَمْ ثَيِّبًا». فَقُلْتُ تَزَوَّجْتُ ثَيِّبًا. فَقَالَ «هَلاَّ تَزَوَّجْتَ بِكْرًا تُلاَعِبُهَا وَتُلاَعِبُكَ». قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ تُوُفِّيَ وَالِدِي - أَوِ اسْتُشْهِدَ - وَلِي أَخَوَاتٌ صِغَارٌ، فَكَرِهْتُ أَنْ أَتَزَوَّجَ مِثْلَهُنَّ، فَلاَ تُؤَدِّبُهُنَّ، وَلاَ تَقُومُ عَلَيْهِنَّ، فَتَزَوَّجْتُ ثَيِّبًا لِتَقُومَ عَلَيْهِنَّ وَتُؤَدِّبَهُنَّ. قَالَ فَلَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - الْمَدِينَةَ غَدَوْتُ عَلَيْهِ بِالْبَعِيرِ، فَأَعْطَانِي ثَمَنَهُ، وَرَدَّهُ عَلَيَّ. قَالَ الْمُغِيرَةُ هَذَا فِي قَضَائِنَا حَسَنٌ لاَ نَرَى بِهِ بَأْسًا. [ر: ۴۳۲]

رجال الحدیث

① **اسحاق بن ابراهیم:-** دااسحاق بن ابراهیم بن مخلد حنظلی مروزی رحمه الله دي دابن راهویه په نوم سره مشهوردي. دَ دوی تذکره دکتاب العلم لاندې تیره شوې ده. (۱)

② **جریر:-** داجریربن عبدالحمید قرط ضبی رازی رحمه الله دي. دَ دوی حالات هم کتاب العلم لاندې تیرشوی دی. (۲)

③ **مغیره:-** دامغیره بن مقسم ابوهشام ضبی کوفی رحمه الله دي دَدوی تذکره کتاب الایمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویده لاندې تیره شوې ده. (۳)

⑤ **جابربن عبدالله:-** داجلیل القدرصحابی حضرت جابربن عبدالله رضي الله عنه دي. دَ دوی تفصیلی حالات شاته تیرشوی دی. (۴)

دَحدیث دَالفاظوتشریح:- نَاضِح:- هغه اوښ چه دَاوبو راوړلو او اوړلودپاره استعمالیږی. (۵)

فَقَارُظَهْرِهِ:- دَ فاء زیرسره شاته دَملا مهروته وئیلې شی. مطلب دادې چه حضرت جابر رضي الله عنه دَ رسول الله ﷺ نه په دغه خرڅ کړې شوی اوښ باندې دَمدینې پورې دَ سفرکولواجازت اوغوښتلو. (۶)

عَيِيَ:- دَ ابوذر او کشمیهنی په نسخه کښې اعیي دي (۷) دَ دواړه معنی ستړیوالي ناچاقی او عاجزی ده مطلب داچه هغه اوښ دَ تګ نه عاجزوو اوستړې شوې وو. (۸)

---

(۱) کشف الباری: کتاب العلم:۳۷/۳.

(۲) کشف الباری کتاب العلم باب من جعل العلم ایامامعلومة:۲۳/۳.

(۳) کشف الباری:۶۷۹/۱.

(۴) کتاب الوضوء باب صب النبی صلی الله علیه وسلم الوضوء علی المغمی علیه.

(۵) مختار الصحاح مادة: نضح.

(۶) عمدة القاری: ۲۲۹/۱۴.

(۷) ارشاد الساری: ۱۲۴/۵.

(۸) عمدة القاری: ۲۲۹/۱۴.

عروس:-واده كړې دا لفظ دَ ښځې اوسړى دواړو دَپاره استعماليږى لكه رجل عروس وامراة عروس، البته دَمذكرجمع عرس ده اود مؤنث جمع عرائس ده. (۱)

فلامنى:- يعنى زما ماما زه په اوښ خرڅولوباندې ملامته كړم. ځكه حضرت جابر ﷛ سره هم دغه يو اوښ وو. دَدې توجيه تاويل دَحضرت جابر ﷛ دَ قول نه هم كيږى. فاستحبت، ولم تكن لنا ناصح غيره. (۲) دَحضرت جابربن عبدالله ﷛ دوه ماماګان وو ① ثعلبه بن عنمه بن عدى ② عمرو بن عنمه ﷛. ملامت كونكې ثعلبه وو. (۳)

دَحديث نه مستنبط شوې فائدې:-علامه مهلب ﷬ فرمائى چه دَدې حديث نه معلوميږى كه دَ يوسړى نوې نوې واده شوې وى اويا دَهغه زړه په كوراوبچو پورې اينختې وى نودَهغه دَپاره زر واپس كيدودَپاره اجازت اخستلوكښې څه حرج نشته. (۴)

يوه نحوى مسئله:-علامه ابنِ مالك ﷬ فرمائى لكه چه دَهمزه استفهام نه پس ام متصلة راوړل جائزدى هم دغه شان دَهل نه پس هم ام متصله راوړل جائزدى. هغه دَ الفاظ حديث هل تزوجت بكرا ام ثيبا نه استدلال او استشهادكوى. ځكه چه دَواده باره كښې خوهغوى ته معلومه وه ليكن حضورپاك ﷺ دَ باكره يا ثيبه دَتعين باره كښې معلومات كولو. اوهم دغه مقصد دَ همزه استفهام نه پس دَام راوړلووى كوم ته چه ام متصله وئيلې شى.

چنانچه دَهل نه پس هم ام متصله راوړل تيك دى ځكه چه دَحديث رسول ﷺ نه هم په كلام عرب كښې استشهاد كولې شى. خودادَابن مالك ﷬ تفرددې جمهوريه دې رائې كښې دَهغوى مخالف دى. دَهغوى موقف د ادې چه دا ام منقطعة هم كيدې شى متصلة كيدل څه ضرورى نه دى اوكله چه په يوه مسئله كښې دَتاويل ګنجائش وى نودَ جمهورو مذهب پريخودوسره تفرداختيارول مناسب نه دى. اوس به تقدير عبارت داسې شى **هل تزوجت بكرا ام اتزوجت ثيبا**.لكه چه دلته دَام نه پس دوباره استفهام دې نوثيبا فعل محذوف تزوجت مفعول به دې. نواوس به هره جمله مستقل وى او ام منقطعه به وى. (۵)

قوله:قَال المغيرة: هذا فى قضائنا حسن، لانرى به بأسا:-داعبارت مذكوره سندسره موصول دې. دامغيره بن مقسم كوفى دې. دكوفې اهم فقهاؤ كښې دَهغوى شمير كيدلې شو. (۶)

دَعبارت مقصد:- دَدې عبارت نه دَحضرت مغيره ﷬ مراد دادې چه په بيع كښې داسې معلوم

---

(۱) مختار الصحاح مادة ع ر س.
(۲) ارشاد السارى: ۱۲٤/۵.
(۳) راجع للتفصيل ارشاد السارى: ۱۲٤/۵.
(۴) شرح ابن بطال:۱۳۵/۵.
(۵) عمدة القارى:۲۲۹/۱٤ وفتح البارى:۱۲۲/٦.
(۶) فتح البارى:۱۲۲/٦.

شرط لګول چه د جګړې سبب نه وي او په هغې کښې دهوکه نه وي نو صحيح دې او په دې کښې هيڅ بدي نشته لکه چه حضرت جابر ﷺ چه اوښ خرڅولو دپاره دمدينې پورې د سفرکولوشرط لګولې وو اورسول الله ﷺ داقبول کړې هم وو (۱)
ددې حديث تفصيلي تشريح او مسئله اشتراط في البيع تحقيق کتاب الشروط کښې تيره شوې ده (۲)

باب-۱۱۳ من غزاوهوحديث عهدبعرسه

فيه جابر،عن النبي ﷺ.ار ۲۸۰۵]

دترجمة الباب مقصد امام بخاري ﷫ يوحکم بيانولوغواړي دکوم چه دوه صورتونه کيدې شي.
① يوصورت خو دادې چه د يوسړي رخصتي کيدونکې ده اوهغه جهاد ته تلل غواړي. که هغه ددغه رخصتئ دپاره حصارشي او څلور ورځې خپلې بي بي سره پاتې شي اوبياجهادته لاړشي نودهغه په نفس کښې به يوه تسلي وي اوکه هغه رخصتي پريږدي لاړشي نو طبيعت به ئې ګډوډ اوخفه وي. په دې وجه د رخصتئ نه پس چه واده نيزدې وي جهادته نه دې تلل پکار. مناسب هم دغه دي خوکه لاړشي نو بياهم څه بديت نشته.
② دويم صورت دادې چه ديوسړي نوې نوې واده شوې دې اوهغه خپلې بي بي سره يوڅو ورځې تيرې کړې دي اود نور اوسيدو خواهش ئې دې خود جهاد داهميت په وړاندې هغه خپله نوې ناوې ښځه پريږدي اوجهاد ته لاړشي نودا ډيرښه دي.(۳) دحضرت جابر ﷺ هم نوې واده شوې وو اوهغه لږ وخت په کورکښې تيرولونه پس نبي کريم ﷺ سره جهادته تللې وو.

بعرسه:- دا په دوه قسمه لوستلې شوې دې ① په ضمه د عين يعني چه د واده زمانه نيزدې وي او رخصتي کيدونکې وي. ② په کسره دعين سره يعني چه ښځې سره ئې څه وخت تير کړې وي. د کشميهني په نسخه کښې بعرس بغيرد اضافت نه راغلې دې دې نه وړاندې د احتمال تائيد کيږي يعني چه د رخصتئ زمانه نيزدې وي. (۴)

قوله:فيه جابرعن النبي صلى الله تعالى عليه وسلم:- دې نه مراد دحضرت جابر مذکوره روايت دې چه اوس په وړاندينئ خبره کښې تيرشو په روايت کښې دي يارسول الله، اني عروس. (۵)

ترجمة الباب سره مطابقت:- دحديث شريف ترجمة الباب سره مطابقت باب سابق روايت په دې جمله کښې دې. يارسول الله اني عروس نوره توضيح کتاب النکاح په روايت (۶) سره

---

۱) عمدة القاري: ۲۲۹/۱۴ وفتح الباري: ۱۲۲/۶.
۲) صحيح البخاري کتاب الشروط. باب اذا اشترط البائع ظهر الدابة الى مکان مسمى جاز رقم: ۲۷۱۸.
۳) فتح الباري: ۱۲۲/۶ وعمدة القاري: ۲۲۹/۱۴.
۴) حواله بالا.
۵) تغليق التعليق: ۴۵۰/۳ وفتح الباري: ۱۲۲/۶.
۶) صحيح البخاري کتاب النکاح باب تزويج الشباب رقم: ۵۰۷۹.

كيږي. دكوم الفاظ چه دادي: فقال مايعجلك؟ قلت: كنت حديث عهد بعرس.[1] يعنى رسول اكرم ﷺ فرمائيلى جابر په تا دومره تادى ولې ده؟ ما وئيل زما نوې واده شوې دې.

باب-۱۱۴ من اختار الغزو بعد البناء.

د ترجمة الباب مقصد: - د دې باب مقصد داخودل دى كه يوسړې جهاد ته تلل غواړى نوهغه له پكاردى چه خپل زړه پوره د جهاد دپاره فارغ كړى بيا پوره تندئى او تازګئى سره دې د خپل كارطرف ته توجه اوكړى اوهم په هغې كښې دې اخته شى. كه د چا نوې نوې واده شوې وى نوهغه دې يوڅو ورځې خپلې ښځې سره تيرې كړى اوبيادې د جهاد سفراوكړى ځكه چه كله د چانكاح كيږى نود هغه زړه خپلې بى بى سره لګيدلې وى خو كه بى بى سره څه وخت تير كړى او لاړشى نو ذهنى ګډوډوالې به هم نه وى او غم به ئې هم سپك شى. د دې مثال داسې دې لكه چه د مانځه وخت كښې خوراك مخې ته وى اواولګه هم ښه لګيدلې وى نواول خوراك كول مناسب دى ګنى كه مونځ كول دې شروع كړه نو ټول مونځ كښې به دې د خوراك په خيالونو كښې تيرشى او خشوع به حاصله نه وى.[2]

فِيهِ أَبُوهُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِي -صلى الله عليه وسلم-. ﷺ [ر: ۲۹۵۶]

په دې عبارت سره امام بخارى رحمه الله كتاب الخمس كښې راتلونكى روايت طرف ته اشاره فرمائى. د كوم الفاظ چه دادى: غزا نبى من الانبياء، فقال لقومه لايتبعنى رجل ملك بضع امرأة، وهو يريدأن يبنى بها ولما يبن بها.[3] يعنى يونبى عليه السلام چه كله جنګ له تللو نوهغوى دااعلان كړې وو چه د چانوې واده شوې وى اوهغه د واده شپه نه وى تيره كړې اود هغه زړه غواړى چه هغه دې يوڅو ورځې خپلې بى بى سره تيرې كړى نوداسې سړې دې مونږ سره نه ځى.

ترجمة الباب سره دحديث مناسبت باندې اشكال اودهغې جواب: - **رومبې خبره:** علامه داؤدى رحمه الله ته دلته يواشكال مخې ته شوې دې هغه فرمائى په حديث كښې خواختيار بناء بالزوجة قبل الغزو ذكردې او ترجمة قايم كړې شوه د اختار الغزوقبل البناء. نو په حديث او ترجمة الباب كښې انطباق نشته دې.

حافظ ابن حجر رحمه الله د دې اعتراض دوه جوابونه وركړى دى: ① يوجواب دادې چه د دې اعتراض منشاء په ترجمة الباب كښې تحريف دې كوم چه د علامه داؤدى په نسخه كښې موجوددې. ځكه چه ترجمة الباب من اختار الغزو بعد البناء اود علامه داؤدى په نسخه كښې باب من اختار الغزوقبل البناء چه محرف دې. ② دويم جواب تسليمى دې يعنى كه چرته د علامه

---

[1]) فتح البارى:۶/۱۲۲.

[2]) فتح البارى:۶/۱۲۲.

[3]) صحيح البخارى كتاب فرض الخمس باب قول النبى صلى الله عليه وسلم أحلت لكم الغنائم، رقم:۳۱۲۴ وكذا فى كتاب النكاح، باب من أحب البناء بعدالغزو رقم:۵۱۵۷.

داؤدی اعتراض صحیح اوګڼړلې شی نودابه وئیلې شی چه دلته استفهام مقدردې نوتقدیر د عبارت به داسې شی. ماحکم من اختار الغزو وقبل البناء؟ آیا دَمذکوره حدیث شریف مطابق د نکاح نه پس د رخصتی نه وړاندې جهادته تلل جائزدی که ناجائز؟
اوس په وړاندینی باب کښې تیرشو چه په دې کښې هیڅ مضائقه نشته په دواړو صورتونو کښې جائزدی. البته مناسب دادی چه رخصتی کولوسره یوځو ورځې تیرې کړی دې دپاره چه په جهادکښې د زړه په شوق او تسلسل سره جهاد او شی. د حدیث باب هم دغه محمل او مطلب دې چه افضل اواولی صورت هم دغه دې چه رخصتی دې اوکړی بیادې خی. (۱)
دَ روایت نه ذکرکولووجه:- علامه کرمانی رحمه الله فرمائی چه دلته امام بخاری رحمه الله **فیه أبوهریرة** فرمائیلوسره دَ روایت طرف ته اشاره خواوکړه لیکن روایت ئی ذکرنه کړو ځکه چه کیدې شی دا روایت دَهغه په شرائطوپوره نه وی. (۲)
واضحه دې وی چه دَعلامه کرمانی رحمه الله داخبره ټیك نه ده ځکه چه دا روایت موصولاً وړاندې کتاب الخمس کښې راځی. اودخبره فیصله شوې ده که چرې داروایت دَهغه دَ شرط برابرنه دې نوهغه به دا روایت په خپل صحیح کښې نه نقل کولو ځکه چه دَ شرائطورعایت په پوره کتاب کښې ضروری وی. صحیح جواب دادې چه دَ امام صاحب غالب عادت هم دغه دې که چرته دَ یوحدیث سند په دواړو ځایونوکښې مشترك وی نواکثردَتکرارنه دَ بچ کیدلوکوشش کوی اودَ اختصاریا اشاره نه کاراخلی چرته یوځائی کښې ئی ذکرکوی. (۳)
دلته دَدې خبرې وضاحت مناسب معلومیږی چه دا سوال اوجواب په تیرباب کښې هم کیدل پکاروو ځکه چه روایت خو هلته هم نه دې ذکرشوې. دَدې جواب دادې چه په دواړو ابوابو کښې یوواضح فرق دې هغه دا چه په تیرشوی باب کښې دَروایت طرف ته اشاره کیدله اوپه دې باب کښې دَراتلونکی روایت طرف ته اشاره کیږی. والله اعلم بالصواب.
دَ حدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت:- دَحدیث ترجمة الباب سره مطابقت بالکل واضحه دې. په روایت کښې دی **لایتبعنی رجل ملك بضع امرأة، وهویرید أن یبنی بها ولما یبن بها** ددې مقصد داخودل دی چه په غزوه کښې بناء نه پس تلل پکاردی.
تنبیه:- دَ دې حدیث شریف نوروضاحت وړاندې **کتاب الخمس باب قول النبی صلی الله علیه تعالی علیه وسلم: أحلت لکم الغنائم** لاندې راځی.

باب-۱۱۵ مبادرة الامام عند الفزع

دَ ترجمة الباب مقصد:- دَدې ترجمة الباب مقصد دابیانول دی چه دویرې په حالت کښې ډیر په تیزئی سره تلل اودَ حالاتوجائزه اخستل به دَامام دپاره مناسب وی اودحالاتونه ځان خبرول به

---

۱) فتح الباری: ۱۲۲/۶ وعمدة القاری: ۲۲۹/۱۴.
۲) شرح الکرمانی: ۲۰۴/۱۲.
۳) فتح الباری: ۱۲۳/۶.

ډیر ضروری وی دې دپاره چه د خطراتو دمقابلې دپاره دوخت نه وړاندې منصوبه بندی اوکړې شی.[۱]

[حدیث ۲۸۰۶][۲] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ شُعْبَةَ حَدَّثَنِي قَتَادَةُ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ- رضى الله عنه- قَالَ كَانَ بِالْمَدِينَةِ فَزَعٌ، فَرَكِبَ رَسُولُ اللَّهِ- صلى الله عليه وسلم- فَرَسًا لأَبِى طَلْحَةَ، فَقَالَ «مَا رَأَيْنَا مِنْ شَىْءٍ، وَإِنْ وَجَدْنَاهُ لَبَحْرًا». [ر: ۲۴۸۴]

رجال الحدیث

①**مسدد:** دا مسدد بن مسرهد اسدی دې. د ده تذکره تیره شوې ده.[۳]

②**یحیٰی:**- دا یحیٰی بن سعید القطان دې. د دوی حالات وړاندې تیره شوې دی.[۴]

③**شعبه:**- دا امیرالمؤمنین فی الحدیث شعبه بن حجاج عتکی ازدی دې. د دوی حالات وړاندې تیره شوې دی.[۵]

④**قتاده:** دا قتاده بن دعامه قتاده سدوسی بصری دې. د دوی حالات وړاندې تیره شوې دی.[۶]

⑤**انس** رضي الله عنه:- دا حضرت انس بن مالك خزرجي انصاری رضي الله عنه دې. د دوی حالات باب من الایمان أن یحب لاخیه مایحب لنفسه. لاندې تیر شوی دی.[۷]

داحدیث ډیرځلې تیرشوې دې دلته به د بعض امورو ذکروی. **فزع**:- د فزع اصل معنی ویره ده اودلته لازم معنی مراد ده یعنی امداد اونصرت کله چه څوك اوویریږی اود دهشت حادثه اوشی.[۸]

فرس لابی طلحة: دَهغه اس نوم مندوب وو لکه چه په روایت کښې دَدې تصریح راغلې ده. یقال له: المدوب[۹] او ابوطلحه د حضرت انس رضي الله عنه میرنې پلاردې د ده نوم زید بن سهل انصاری دې.[۱۰]

وإن وجدناه لبحرا: دا أن مخففه دې. او بحر کښې لام د تاکید دپاره دې.[۱۱]

---

[۱]) عمدة القاری:۱٤/۲۲۹.
[۲]) قدمر تخرجه فی کتاب الهبة باب استعار من الناس الفرس.
[۳]) کشف الباری:۲/۲.
[۴]) کشف الباری:۲/۲.
[۵]) کشف الباری:۱/۶۷۸.
[۶]) کشف الباری:۲/۳.
[۷]) پورتنۍ حواله ص:٤.
[۸]) النهایة لابن الاثیر:۳/٤٤۳.
[۹]) صحیح البخاری کتاب الهبة باب من استعار من الناس الفرق: رقم:۲۶۲۷.
[۱۰]) عمدة القاری:۱٤/۲۳۰.
[۱۱]) عمدة القاری:۱٤/۲۳۰.

ترجمة الباب سره مطابقت:- دحديث شريف ترجمة الباب سره مطابقت د حديث دمعنى نه ماخوذ دي چه كوم وخت ويره او دهشت محسوس شى نوامام الانبياء حضرت محمد مصطفى ﷺ به زر د حالاتوجائزه اخستلودپاره بهرراوتلو او حضورپاك ﷺ د مبادرت او سبقت نه كار اخستلو (۱)

باب-۱۱۶ السرعة والركض فى الفزع

د ترجمة الباب مقصد:- ددې ترجمة الباب مقصد د وړاندينى سره يوشان دې البته په دې ترجمه كښې ددې خبرې وضاحت كيږى چه امام له د سورلئى بندوبست كولوسره زر نه زر اس له پونده وركول يا گاډې تيزولو سره د حادثه ځائى رسيدل او د حالاتوتجزيه كولوسره مناسب اقدامات كول پكار دى. (۲)

[حديث ۲۸۰۷] (۳) حَدَّثَنَا الْفَضْلُ بْنُ سَهْلٍ حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ - رضي الله عنه - قَالَ فَزِعَ النَّاسُ فَرَكِبَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فَرَسًا لأَبِي طَلْحَةَ بَطِيئًا، ثُمَّ خَرَجَ يَرْكُضُ وَحْدَهُ، فَرَكِبَ النَّاسُ يَرْكُضُونَ خَلْفَهُ، فَقَالَ «لَمْ تُرَاعُوا، إِنَّهُ لَبَحْرٌ». فَمَا سُبِقَ بَعْدَ ذَلِكَ الْيَوْمِ. [ر: ۲۴۸۴]

رجال الحديث

① **فضل بن سهل**: داحافظ فضل بن سهل الاعرج ابوالعباس بغدادى رحمه الله دې. ددوى حالاتو وړاندې تيرشوى دى. (۴)

② **حسين بن محمدالمعلم**:- داحسين بن محمدبهرام تميمى دې. د دوى تذكره هم په كتاب الجهاد كښې شاته تيره شوې ده. (۵)

③ **جريربن حازم**:- دا ابوالنضر جرير بن حازم بن زيد بصرى رحمه الله دې. ددوى تذكره وړاندې تيره شوې ده. (۶)

④ **محمد بن سيرين**:- دامشهورتابعى تعبيررؤيا امام شيخ الاسلام ابوبكرمحمدبن سيرين انصارى بصرى دې. د دوى تفصيلى حالات كتاب الايمان باب اتباع الجنائزمن الايمان لاندې تيرشوى دى. (۷)

---

(۱) عمدة القاري: ۱۴/۲۳۰.

(۲) عمدة القاري: ۱۴/۲۳۰.

(۳) قدمرتخرجه فى كتاب الهبة باب من استعار من الناس الفرس رقم: ۲۶۲۷.

(۴) كتاب الاذان باب إذا لم يتم الامام وأتم من خلفه رقم: ۶۹۴.

(۵) كتاب الجهاد والسيرباب من أتاه سهم غرب فقتله، رقم: ۲۸۰۹.

(۶) كتاب الصلوة باب الخوخة والممر فى المسجد، رقم: ۴۶۶.

(۷) كشف البارى: ۲/۵۲۴.

⑤**انس بن مالک**:- حضرت انس خادم رسول انصاری رضي الله عنه حالات کتاب الایمان کښې تیرشوی دی.[1]

یرکض وحدہ:- یعنی رسول الله ﷺ مبارك به ځان له په ځان له په اس باندې سوریدوسره پونده ورکوله او تللوبه. دَ رکض رکضا معنی ده منډه وهل په خپه وهل. [2] لکه چه په قرآن کریم کښې دی ﴿ أُرْكُضْ بِرِجْلِكَ ﴾ [3] رکض الفرس: اس له پونده ورکول

لم تراعو:- لم دلته دَ ناهية په معنی کښې دې يعنې ته مه ویریږه.

ترجمة الباب سره مطابقت:- ترجمة الباب سره دَ حدیث مطابقت ثم خرج یرکض وحده کښې دی. چه حضوراکرم زر اس له پونده ورکړه اوپه تیزئی سره دَ ویرې ځائی ته لاړو اودَتندنی داحال وو چه تن تنها روان شو. صحابه کرام رضي الله عنهم روستو رسول الله ﷺ پسې لاړل.

باب الخروج في الفزع وحده

ترجمة الباب مقصد:- په دې باب کښې دابیانولې شی چه ضرورت پیښ شی نو امام اوحاکم به ځان له په ځان له هم دَ دهشت اوویرې په حالاتوکښې بهرراځی اودَحالاتوواوقعاتو تپوس پښتنه به کوی لکه چه امام الانبیاء ﷺ فرمائیلی.

دَ باب لاندې حدیث نه ذکرکولووجه:- امام بخاری رحمه الله دَدې باب لاندې یوروایت یا اثرنه دې نقل کړې. دَدې علامه کرمانی رحمه الله مختلف توجیهات بیان کړی دی. ① کیدې شی چه هغه ته دَخپل شرط مطابق څه روایت نه وی ملاؤشوې. ② یاکیدې شی چه ترجمه ئی قایم کولوسره یوحدیث ذکرکول غوښتل لیکن موقع نه وی ملاؤشوی. ③ یائی دَ ماقبل حدیث کافی ګنړلې وی ځکه چه دَهغې الفاظ ثم خرج یرکض وحده نه دَ ترجمة الباب اثبات واضح دی. [4]
حافظ ابن حجر رحمه الله دویمه توجیه راجح ګرځولې ده. [5] بل علامه قسطلانی رحمه الله دَ حافظ صاحب متابعت کولوسره فرمائی چه کیدې شی امام بخاری رحمه الله دَ حضرت انس رضي الله عنه څه بل طرق دلته ذکرکول غوښتل خو موقع نه وی ملاؤشوې. [6]

دَ حدیث نه مستنبط فوائد:- علامه ابن بطال رحمه الله فرمائی چه دَدې احادیثو حاصل دادې چه امام دې بغیردَ څه وجې هسې خپل ځان په خطراتوکښې نه اچوی بلکه خپل ځان دې قیمتی اوګنړی ځکه چه هم دَهغه په وجه خودَ حکومت نظام موجود دې اومسلمانان دَ یوې جهنډې لاندې راجمع دی. اودا ده چه حاکم ډیر طاقتور او دَ بې پرواه طبیعت مالك وی لکه چه نبی

---

[1]) کشف الباری:۲/۴.
[2]) النهاية: ۲/۲۵۹.
[3]) سورة ص:۴۲.
[4]) شرح الکرمانی:۱۲/۲۰۵.
[5]) فتح الباری:۶/۱۲۳.
[6]) إرشاد الساری:۵/۱۲۶.

کریم ﷺ به یقینا پوهیدلو چه الله تعاې به دهغوی حفاظت او تائید فرمائی اود خپل نصرت او امداد نه به نی نه محروم کوی (۱) نود داسې بهادر نه ویریدونکی او مردمیدان دپاره په داسې خطراتو کښې خان له په خان له وردانګلو کښې هیڅ حرج نشته دې دپاره چه نورخلق هم دامام په اتباع کښې د خپلو خانونو بازی اولګوی (۲) خو هرسړې د نبی کریم ﷺ په شان دمردانه صفاتو څنګه حامل کیدې شی. په دې وجه امیرله پکاردی چه هغه دې خپل خان په خطراتو کښې نه اچوی خکه چه په دې سره امیرته نقصان کیدې شی دکوم په وجه چه دامت د ګډوډ کیدو خدشه اواندیښنه ده.

۱۱۷ : باب- الجعائل والحملان فی السبیل

وَقَالَ مُجَاهِدٌ قُلْتُ لِابْنِ عُمَرَ الْغَزْوَ. قَالَ إِنِّي أُحِبُّ أَنْ أُعِينَكَ بِطَائِفَةٍ مِنْ مَالِي. قُلْتُ أَوْسَعَ اللَّهُ عَلَيَّ . قَالَ إِنَّ غِنَاكَ لَكَ ، وَإِنِّي أُحِبُّ أَنْ يَكُونَ مِنْ مَالِي فِي هَذَا الْوَجْهِ.[ر: ۴۰۵۶]

د جعائل اوحملان معنی:- جعائل: دا جعیلة یا جعالة (بالحرکات الثلث) جمع ده. جعل په فتح د جیم مصدر او په ضمه سره اسم دې. وئیلې شی وذلك جَعلا وجُعلا یعنی ماستاد څه خبرې یا کار دا امزدوی درکړې ده. اوشرعاً هغه مال ته وئیلې شی چه مجاهد ته دالله تعالی په لارکښې د لارې دتوښې په توګه ورکولې شی دې دپاره چه هغه خپل کار په ښه طریقه سره سرته اورسولې شی. (۳) حملان: دامصدردې. د حمل په شان لکه چه د یحمل دوه مصادر دی الحمل والحملان (۴)

السبیل: دې نه مراد جهاددې.

د ترجمة الباب مقصد:- علامه ابن بطال رحمه الله فرمائی دامام بخاری رحمه الله مقصد دلته دا بیانول دی که یوسړې خپل مال دالله تعالی په لارکښې تطوعاً د ثواب په نیت خرچ کول غواړی لکه چه حضرت ابن عمر رضی الله عنهما کړی. چاسره چه مال نه وی اوهغه د نورو آلاتو او اسبابو د جهاد په ذریعه دمجاهد امداد کول غواړی لکه چه حضرت عمر رضی الله عنه اس ورکولوسره مجاهدله سورلی ورکړه نودا یوډیرښه عمل دې اوقابل تقلید نمونه ده. اوداهغه جعل نه دې کوم چه مختلف فیه دې (۵)

خو حافظ ابن حجر رحمه الله د ترجمة الباب یوبل مقصد بیانوی. دهغوی خیال دې چه امام صاحب دلته په اصل کښې د یواختلاف طرف ته اشاره کول غواړی. ددې تفصیل دادې چه غازی کوم دلارې توښه او خرچ اخلی آیا هغه د دې سفر د خرچ جهاد د وجه نه مستحق دې تردې چه هغه د

---

۱) کما فی قوله تعالی: ﴿وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ﴾ (سورة المائدة:۶۷).
۲) شرح ابن بطال:۱۳۶/۵.
۳) المغرب:۱۴۸/۱ (جعل) وعمدة القاری: ۲۳۰/۱۴.
۴) النهایه: ۴۴۲/۱ (رحمن).
۵) شرح ابن بطال: ۱۳۷/۵.

جهاد نه بغیربل چرته دغه مال نه شی خرج کولې یاهغه ددغه مال مالك کیږی چرته چه نی زړه غواړی خرچ کولې شی.[1]

په نورو لفظونوکښې مونږ داسې وئیلې شو چه مجاهدته کومې پیسې دَ لارې دَتوښې دَپاره ورکولې شی دا په صورت دَ اباحت دئ یا په صورت دَ تملیك؟ د دې مسئلې تفصیل وړاندې

باب إذاحمل علی فرس فرآهاتباع لاندې راځی.

دَ مسئله جعل تفصیل:- دَ جعل دوه صورتونه دی: ① چه یوسړې پخپله جهادته نه ځی خودَتلونکی مجاهدسره تعاون کوی هغه ته دَ سفرخرچه ورکوی او سورلی ورته ورکوی نوداعمل اوصورت ښکلې کاردې. ② په تشکیل کښې خوئی نوم راغلې دې خوهغه خپل ځان پټیوی اوبل ځوك دَخپل ځان په ځائی لیګی اودخپل طرف نه مزدوری او سورلی هم ورکوی نو په دې مسئله کښې اختلاف دې.

دَمالکیه مذهب:- دَ مالکیه په نیزکه چرته رضاکاروی نوهغه جهاد دَ بل چا په بدله کښې جعل یعنی مزدوری اخستلو سره کوی نودامکروه دی اوکه چرې تنخواه دار وی اوهغه دَخپل ځان په ځائی بل چاته جعل ورکړی وئی لیګی نو په دې هیڅ قباحت نشته. ځکه چه مقصد خودَ سرحداتو ساتنه او حفاظت کول دی اوهغه په دغه صورت کښې هم پوره کیږی. دَامام مالك رحمه الله دلیل تعامل اهل مدینه دې.[2]

دَ احنافو مذهب:- که په بیت المال کښې دَ مجاهدینودَپاره دَ لارې دَتوښې ګنجائش وی نودَ خلقونه جعل اخستل مکروه دی په دې وجه دَبیت المال مقصد ناڅاپی آفات او په مسلمانانو باندې پریوتونکی مشکلاتو بندوبست کول دی او مجاهدین دا عظیم مقصد په ډیر ښه شان سره پوره کوی په دې وجه هغوی ددې ډیر حقداردی. خوکه چرې په بیت المال کښې ګنجائش نه وی نومسلمانانوله پکاردی چه هغوی دې مجاهدینوته دَ لارې توښه او سورلی ورکړی. واضحه دې وی چه دا تعاون یوشکل دې نه چه دَ بدلې دې.[3]

دَ شافعیه مذهب:- امام شافعی رحمه الله دَ جهاددَپاره جعل اخستل بالکل ناجائزګرځولی دی البته دَحاکم وخت نه که مجاهدجعل اخلی نودَدې ګنجائش شته په دې وجه چه هغه حاکم سره تعاون کوی. دَامام شافعی رحمه الله دلیل دادې چه جهاد فرض کفایه دې ځوك چه کوی هغه خپله ذمه واری پوره کوی نودَبل چانه به هغه ددې مزدوری اومعاوضه اخستلو مستحق نه وی. بل دَحضرت ابن عمر رضی الله عنهما روایت دې **کان القاعد ینحالغازی، فاما أن یبیع الرجل غزوه، فلا أدری ماهو؟**[4] فاعدبه غازی ته هدیه ورکوله خوبیاهم که یوسړې خپله غزوه(دَ نه شریك کیدو په وجه)خرڅوی نودَدې حکم ماته معلومات نشته.

---

[1]) فتح الباری:۶/۱۲۴.

[2]) شرح صحیح البخاری لابن بطال:۱۳۷/۵ والمدونة الکبری:۴۲/۲.

[3]) ردالمختار:۲۴۳/۳.

[4]) شرح ابن بطال:۱۳۷/۵.

قوله: وقال مجاهد: قلت لابن عمر: الغزو - الغزو دلته منصوبه ده تقدير عبارت دادې أريد الغزو حافظ ابن حجر رحمه الله يوبل احتمال هم ذكر كړې دې يعنى دا منصوب على الاغراء دې.[1] او تقدير عبارت دادې عليك الغزو [2]

علامه عينى رحمه الله فرمائى چه دا احتمال غلط دې په دې سره په معنى كښې فساد راځى ځكه چه مجاهد رحمه الله پخپله دخپل خان باره كښې اطلاع وركوى چه زه جهاد كول غواړم نه چه هغه ابن عمر رضي الله عنهما ته ترغيب وركوى چه هغه دې جهاد ته لاړشى. ددې تائيد د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما په دې قول سره كيږى. إنى أحب أن أعينك بطائفة من مالى. يعنى ستاسو امداد كول غواړم دخپل مال په ذريعه سره [3] او اغراء خوبل ته ترغيب وركولو ته وائى. د كشميهنى په نسخه كښې أنغزو بالنون استفهام سره راغلې دې. [4]

قوله: إن غناك لك، وإنى أحب أن يكون من مالى فى هذا الوجه - مطلب دا چه كه مالدار دې خو دخپل خان دپاره دې، زما داخواهش دې چه زما څه مال په جهاد كښې خرچ شى. دحضرت ابن عمر رضي الله عنهما داقول په دې خبره باندې دلالت كوى كه يوسړې د ثواب په نيت سره يومجاهد سره مالى امداد كوى يا سورلى وركوى نو په دې كښې هيڅ حرج نشته اودا په هغه جعل اومزدورئى كښې نه راځى كوم چه مختلف فيه ده. [5]

دمذكوره تعليق تخريج:- دااثر دلته تعليقاً نقل شوې دې اوامام بخارى رحمه الله ددې اثر معنى كتاب المغازى باب غزوة الفتح كښې موصولاً نقل كړې دې. [6]

وَقَالَ عُمَرُ إِنَّ نَاسًا يَأْخُذُونَ مِنْ هَذَا الْمَالِ لِيُجَاهِدُوا، ثُمَّ لَا يُجَاهِدُونَ، فَمَنْ فَعَلَهُ فَنَحْنُ أَحَقُّ بِمَالِهِ، حَتَّى نَأْخُذَ مِنْهُ مَا أَخَذَ.

دا تعليق ابن ابى شيبه رحمه الله په مصنف [7] اوامام بخارى رحمه الله التاريخ الكبير كښې موصولاً ذكر كړې دې. [8] حافظ رحمه الله فرمائى وهو إسناد صحيح. [9]

دحضرت عمر رضي الله عنه د اثرنه مستنبط فوائد:- ① ړومبئى فائده خو داده كه يوسړى د بيت المال نه

---

[1]) الاغراء: هوتنبيه المخاطب على أمر محبوب ليفعله. مثل: الزكاة الزكاة وانظر للبسط موسوعة النحو والصرف: مادة: الاغراء، ص: ۱۲۱ وجمع الجوامع للسيوطى، ص: ۱۷۰.

[2]) فتح البارى: ۶/۱۲۴.

[3]) عمدة القارى: ۱۴/۲۳۱.

[4]) عمدة القارى: ۱۴/۲۳۱.

[5]) عمدة القارى: ۱۴/۲۳۱.

[6]) فتح البارى: ۶/۱۵۴ قديمى.

[7]) المصنف ۶/۴۵۱ كتاب السير باب ماقالو فى الرجل ياخذ المال للجهاد ولايخرج رقم: ۳۲۸۱۶.

[8]) التاريخ الكبير: ۶/۳۶۴ ترجمة رقم: ۲۶۵۱ وتغليق التعليق: ۳/۳۵۲.

[9]) فتح البارى: ۶/۱۱۴.

دځه کارد پاره پیسې واخستې او هغه دغه کار نه پوره کوي نو به هغه باندې لازم دي چه د بیت المال پیسې واپس کړي

② دویمه فائده داده چه یوسړې د بیت المال نه دځه ذمه دارئی تنخواه اخلي او هغه د دغه ذمه دارئی د اداکولو هډو قابل نه دې نودده نه به هغه تنخواه اخستې شي او هغه به د دغه مال مستحق نه وي.[1]

یوه بله شبه او دهغې ازاله:- علامه ابن المنیر رحمه الله فرمائي په دې خبره سره داشك نه دی کیدل پکار چه د بیت المال د مال اصل حکم خو د مسلمانانو د پاره اباحت دې نودا په مذکوره دواړو صورتونو کښې اخستې شوې مال د واپس کولو څه مطلب؟ د دې جواب دادې چه د بیت المال نه د مال د حصول دوه صورتونه دی: ① یوخو داد چه هغه مسلمان دې او هم په دې حیثیت سره مطالبه کوي. نو د ضابطه مطابق به هغه ته خپله حصه خامخا ملاویږي. ② دویم صورت دادې چه هغه د یوکار د کولو اجرت اخلي نو په دې صورت کښې هغه کار یا ذمه واري پوره کول ضروري دی ګنې هغه به د بیت المال د مال مستحق نه وي.[2]

وَقَالَ طَاوُسٌ وَمُجَاهِدٌ إِذَا دُفِعَ إِلَيْكَ شَيْءٌ تَخْرُجُ بِهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَاصْنَعْ بِهِ مَا شِئْتَ، وَضَعْهُ عِنْدَ أَهْلِكَ.

یعنی حضرت طاؤس رحمه الله او مجاهد رحمه الله فرمائي که تاسو ته د جهاد د پاره څه څیز در کړې شي نو هغې سره چه څه غواړئی کوئی (تر دې چه) خپل کوروالاسره ئی هم کیخودې شي.

حضرت طاؤس رحمه الله او حضرت مجاهد رحمه الله قول په دې باندې دلالت کوي چه هغوی د جهاد د پاره څه اخستل نه ناخوښه کوي. نو که یو مجاهد ته مال ورکړې شي نو هغه په ضروریاتو او متعلقات جهاد کښې څنګه چه غواړي خرچ کولې شي که د کور والا په خرڅ خوراك باندې خرچ کوي څکه چه د هغوي د ضرورتونو خیال ساتل هم د مجاهد د جهاد سره متعلق دی دې د پاره چه د خپل بال بچ د طرف نه مطمئن وي.[3]

حضرت سعید بن مسیب، امام لیث او امام ابوسفیان ثوری رحمهم الله هم دغه مذهب دې.[4]

د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما یو اثر موطا امام مالك کښې نقل کړې شوی دی **إذا بلغت وادی القری،** **نشانك به** یعنی چه کله وادی قری ته اورسئی (که جنګ وی او که نه وي) په دغه مال کښې چه څنګه تصرف کول غواړئی اوکړئی.[5] دې نه معلومه شوه چه کوم مال مجاهد ته ورکولې شي که هغه د جنګ میدان پورې لاړشي نو که جنګ شوې وی او که نه وی شوې په دواړو صورتونو کښې هغه مال د مجاهد دې هغه په دې کښې هر قسم تصرف کولې شي.

---

[1] عمدة القاري: ۲۳۱/۱٤ نقلا عن ابن المنیر.

[2] المتواري لابن المنیر، ص: ۱۶۲.

[3] عمدة القاري: ۱۳۱/۱٤.

[4] فتح الباري: ۱۲۵/٤.

[5] الموطاللامام مالك.

خود حضرت ابن عباس اوحضرت زبير رضی الله عنهما قول دحضرت طاؤس رحمه الله او حضرت مجاهد رحمه الله خلاف نقل دې. حضرت ابن عباس رضی الله عنهما فرمائی أنفقها في الكراع والسلاح يعنی مال دَ سورلنی او وسلې په مدكښې خرچ كړنی اودَحضرت ابن زبير رضی الله عنهما قول دې أنفقها في سبيل الله. بل امام ابرهيم نخعی رحمه الله فرمائيل چه خلقو په جهاد كښې دَ مال اخستلو په ځائې وركول ډير خوښول.[1]

دَدې مسئلې په اعتبار دَ مذاهبو تفصيل اوجزئيات باب إذاحمل على فرس، فرآها تباع لاندې راځی.

[حديث ۲۸۰۸][2] حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ سَمِعْتُ مَالِكَ بْنَ أَنَسٍ سَأَلَ زَيْدَ بْنَ أَسْلَمَ، فَقَالَ زَيْدٌ سَمِعْتُ أَبِي يَقُولُ قَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ - رضى الله عنه - حَمَلْتُ عَلَى فَرَسٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، فَرَأَيْتُهُ يُبَاعُ، فَسَأَلْتُ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - أَشْتَرِيهِ فَقَالَ «لاَ تَشْتَرِهِ، وَلاَ تَعُدْ فِي صَدَقَتِكَ». [ر: ۱۴۱۹]

رجال الحديث

① **الحميدی**: دا ابوبكر عبدالله بن زبير حميدی رحمه الله دې. دَدوی حالات روستوتيرشوی دی.[3]

② **سفيان**: دا سفيان بن عيينه بن ميمون ابو محمد كوفی رحمه الله دې. دَدوی تذكره تيره شوې ده.[4]

③ **مالك**: دا مشهور امام مالك بن انس بن مالك مدنی رحمه الله دې. دَدوی تذكره هم تيره شوې ده.[5]

④ **زيد بن اسلم**:- دا ابواسامه زيد بن اسلم قرشی مدنی رحمه الله دې دَدوی تذكره په كتاب الايمان كښې تيره شوې ده.[6]

⑤ **اسلم** رحمه الله:- دا دَ حضرت عمر رضی الله عنه خادم خاص اومولی اسلم عدوی مخضرمی رحمه الله دې.[7]

⑥ **عمربن خطاب** رضی الله عنه:- دا حضرت اميرالمؤمنين عمر بن الخطاب رضی الله عنه دې دَ دوی حالات بدء الوحی كښې راغلی دی.[8]

دَحديث شريف ترجمة الباب سره مطابقت:- دَدې حديث ترجمة الباب سره مطابقت داسې دې چه حضرت عمر رضی الله عنه كوم اس هغه مجاهد ته وركړې وو هغه دَحملان قبيل نه وو اوهغه وقف نه وو ځكه كه هغه اس دَ وقف وې نوهغه خرڅول به جائزنه وو. دَدې خبرې تائيد دَ رسول الله صلی الله عليه وسلم دَدې فرمان نه كيږی: لاتعد في صدقتك. دا قول په دې خبره دلالت كوی چه هغه اس حملان يعنی دَ

---

[1]) شرح ابن بطال: ۱۳۸/۵.
[2]) تقدم تخريجه فی كتاب الزكوة باب هل يشتری صدقته؟ رقم: ۱۴۹۰.
[3]) كشف الباری: ۲۳۷/۱.
[4]) كشف الباری: ۱/۲۳۸.
[5]) كشف الباری: ۲۹۰/۱.
[6]) كشف الباری: ۲۰۳/۲.
[7]) تقدم تخريجه فی كتاب الزكوة باب هل يشتری صدقته؟ رقم: ۱۴۹۰.
[8]) كشف الباری: ۲۳۹/۱.

صدقه په توګه ورکړې شوې وو. هغه وقف یا سرکاری اس نه وو.[1]

[حدیث ۲۸۰۹][2] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ- رضی الله عنهما أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ حَمَلَ عَلَى فَرَسٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، فَوَجَدَهُ يُبَاعُ، فَأَرَادَ أَنْ يَبْتَاعَهُ، فَسَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فَقَالَ « لاَ تَبْتَعْهُ، وَلاَ تَعُدْ فِي صَدَقَتِكَ». [ر: ۱۴۱۸]

رجال الحدیث

① **اسماعیل**:- دا ابوعبدالله اسماعیل بن ابی اویس مدنی دې. دَ امام مالک رحمه الله خوریې دې ددوی حالات کتاب الایمان کښې تیرشوی دی.[3]

② **مالک**:- دا امام دارالهجرة حضرت مالک بن انس رحمه الله دې.[4]

③ **نافع**:-دا ابوسهیل حضرت نافع بن مالک مدنی رحمه الله دې. په کتاب الایمان کښې ددوی تذکره تیره شوې ده.[5]

④ **عبدالله بن عمر**:- دادَحضرت عمر رضی الله عنه خوئی عبدالله رضی الله عنه دې. ددوی حالات شاته تیرشوی دی.[6]

⑤ **عمربن الخطاب**:- دا امیرالمؤمنین حضرت عمر بن خطاب رضی الله عنه دې.[7]

په ړومبی روایت او دې روایت کښې صرف دَ رواة معمولی شان فرق دې. يباع:- دا په ترکیب کښې وجد دَپاره مفعول ثانی واقع کیږی. أن يبتاعه، لاتبتعه: دَ باب افتعال نه دَدې معنی دَ لفظ شراء راځی.[8]

[حدیث ۲۸۱۰][9] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ الأَنْصَارِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو صَالِحٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ - رضى الله عنه - قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - « لَوْلاَ أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي مَا تَخَلَّفْتُ عَنْ سَرِيَّةٍ، وَلَكِنْ لاَ أَجِدُ حَمُولَةً، وَلاَ أَجِدُ مَا

---

[1]) شرح ابن بطال: ۱۳۸/۵ وعمدة القاری: ۲۳۲/۱۴.
[2]) تقدم تخریجه فی کتاب الزکوة باب هل یشتری صدقته؟ رقم: ۱۴۹۰.
[3]) کشف الباری: ۱۱۳/۲.
[4]) کشف الباری: ۲۹۰/۱.
[5]) کشف الباری: ۲۷۱/۲.
[6]) کشف الباری: ۶۳۷/۱.
[7]) کشف الباری: ۲۳۹/ ۱.
[8]) عمدة القاری: ۲۳۲/۱۴.
[9]) تقدم تخریجه فی کشف الباری: ۳۰۵/۲.

أَحْمِلُهُمْ عَلَيْهِ، وَيَشُقُّ عَلَيَّ أَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنِّي، وَلَوَدِدْتُ أَنِّي قَاتَلْتُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَقُتِلْتُ، ثُمَّ أُحْيِيتُ ثُمَّ قُتِلْتُ، ثُمَّ أُحْيِيتُ». [ر: ۲۶۴۴]

قوله: ولكن لا أجد حمولة ولا أجد ما أحملهم عليه:- علامه رشید احمد ګنګوهی رحمه الله فرمائی چه ددې دواړو جملو جدا جدا مراد متعین کول ضرور دی دې د پاره چه تکرار لازم رانه شي. هغوی دوه احتمالات ذکر کړی دی: ① یوخودا چه ړومبې جمله لا احد حموله نه هغه سورلی مرادده چه په ذاتی ملکیت کښې وی نومطلب به داشی زما سره خپله هیڅ زیاتی ذاتی سولی نشته ګنی هم مجاهدته به مې ورکوله. دویمه جمله ما احملهم نه هغه سورلی مرادده چه ملکیت اوسبب مثلاً په عاریت وغیره کښې حاصله کړې شی په عاریت کښې مې هم څه سورلی نه ده اخستې ګنی هم هغه به مې ورکوله.

② دویم احتمال دادې چه د ړومبې جملې نه مراد نفس حموله یعنی د سورلئی حصول دې دویمې جمله نه مراد هغه وسائل دی په کوم سره چه سورلی اخستې شی لکه سره زر روپئی پیسې وغیره. یعنی نه سورلی موجود ده اونه ئی وسائل شته.[1]

نکته:- هم دغه روایت کتاب الایمان اوائل کښې هم راغلی دی په کوم کښې چه د شهادت دا خواهش په قتلت باندې ختمیږی. او دلته په دې روایت کښې أحییت باندې ختمیږی. علامه کرمانی رحمه الله دلته د دې نکته طرف ته اشاره فرمائیلې ده. د کوم حاصل چه دادې چه دکوم روایت په آخره کښې أقتل واردشوې دې په دې کښې د اصل حقیقی سعادت اونیك بختئی سبق ذکرکړې شوې دې. حقیقتاً د سعاد حاصلیدو ذریعه شهادت دې او په کوم روایت کښې چه أحیا یا أحییت لفظ واردشوې دی په هغې کښې د واقع او حقیقت ذکردې چه د دنیا د ژوند اومرګ نه پس په آخره کښې راتلونکې څیزهم حیات دې چه الله تعالی به تول په آخره کښې راژوندی کوی اوهغه ژوندون ابدی دې. اوس حاصل دادې چه رسول اکرم ﷺ بار بار د شهادت او د بیا ژوندون حاصلولو تمنااوکړه لکه چه رسول الله ﷺ داخواهش کولو چه ماته شهادت ملاؤشی بیا ژوند ملاؤشی اودوباره بیا شهادت ملاؤشی اوبیا ژوند حاصل شی. تردې چه په آخرت کښې کوم حیات ماته حاصل وی هغه دې د شهادت نه پس حاصل وی. والله اعلم[2]

باب-۱۱۸ ما قیل فی لواء النبی ﷺ

د ترجمة الباب مقصد:- دلته امام بخاری رحمه الله په ترجمة الباب کښې د لواء ذکرکړې دې. خو په مذکوره روایاتوکښې لواء او رایه دواړو ذکرراغلې دې. غالباً امام صاحب لواء، رایه او عَلَم کښې فرق نه کوی او لغوی حضرات هم دا کلمات مترادفات شمیری. حافظ ابن حجر رحمه الله لیکی اللواء: بکسر اللام والمد هی الرایة ویسمی أیضاً العلم[3]

---

[1]) لامع الدراری:۷/۲۶۰.

[2]) شرح الکرمانی:۱۲/۲۰۷.

[3]) فتح الباری:۶/۱۲۶.

امام ترمذی رحمه الله لواء او رایة کښې د فرق قائل دې. هغه ذهریودپاره جدا جدا باب قایم کړې دې. باب الاوية ترجمه قايم کولوسره هغوی دحضرت جابر رضي الله عنه روایت نقل کړې دې. أن رسول الله صلی الله تعالیٰ علیه وسلم دخل مکة ولواءه أبیض (١)

او بیا باب فی الرایات ترجمه قایم کولوسره دحضرت براء رضي الله عنه حدیث ذکرکړې دې. أن راية رسول الله صلی الله علیه وسلم کانت سوداء مربعة من نمرة. (٢)

او په حدیث ابن عباس رضي الله عنهما سره ئې نور فرق واضحه کړو کانت رایته سوداء ولواءه أبیض (٣) قاضی ابوبکرابن العربی وائی چه لواء هغه جهنډې ته وائی چه په نیزه باندې اوتړلې شی اوراغونډه کړې شی. او رایه هغه جهنډې ته وائی چه اوتړلې شی اوچته کړې شی اوهغه په هواکښې خوزیږی. (٤) بعض خلق وائی چه رایه غټې جهنډې ته وائی او لواء وړې جهنډې ته وائی. بعض حضرات وائی چه رایه هغه ده چه سپه سالارسره وی اولواء هغه ده چه فوجی دستوسره وی اوبعضو دَدې عکس وئیلی دې. (٥)

بهرحال که دواړه جدا اومنلې شی نووئیلې به شی چه سره دَدې چه جدا جدا دی خو دواړه هم جهنډې دی اودواړه د علامت او شعارپه توګه استعمالیږی. اودَ غټې وړې فرق کیدې شی اوداستعمال دمواقع په اعتبارسره فرق هم کیدې شی. (٦) په دې وجه امام بخاری رحمه الله دَلواء ترجمه کولوسره که رایه او لواء دواړه روایتونه ذکرکړی نو په دې کښې هیڅ مضائقه نشته.

[حدیث ۲۸۱۱](٧) حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ قَالَ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ قَالَ أَخْبَرَنِي عُقَيْلٌ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي ثَعْلَبَةُ بْنُ أَبِي مَالِكٍ الْقُرَظِيُّ أَنَّ قَيْسَ بْنَ سَعْدٍ الْأَنْصَارِيَّ -رضی الله عنه- وَكَانَ صَاحِبَ لِوَاءِ رَسُولِ اللَّهِ -صلی الله علیه وسلم- أَرَادَ الْحَجَّ فَرَجَّلَ.

رجال الحديث

① **سعیدبن ابی مریم:-** سعیدبن حکم بن محمد ابومحمدابن ابی مریم مصری رحمه الله دې دهغوی حالات کتاب العلم کښې تیرشوی دی. (٨)

② **لیس بن سعد:-** لیث بن سعد رحمه الله دې دَده حالات شاته تیرشوی دی. (٩)

---

(١) الجامع للترمذی:١/٢٩٧ أبواب الجهاد باب ماجاء فی الالوية رقم:١٦٧٩.
(٢) الجامع للترمذی:١/٢٩٧ أبواب الجهاد باب ماجاء فی الرايات رقم:١٦٨٠.
(٣) ايضاًرقم:١٦٨١.
(٤) فتح الباري:٦/١٢٦.
(٥) فتح الباری:٦/١٢٦.
(٦) عمدة القاری:١٤/٢٣٢.
(٧) أخرجه الاسماعيلی نقلا عن فتح الباری:٦/١٢٧ وعمدة القاری:١٤/١٣٣.
(٨) كتاب العلم:٤ باب من سمع شيئا فراجع حتى يعرفه.
(٩) كشف البارى:١/٣٢٤.

④**عقیل**:- دا قعقیل بن خالد بن عقیل رحمه الله دې په کتاب العلم کښې ددوی حالات راغلی دی.[1]

⑤**ابن شهاب**:- دامشهور محدث ابن شهاب زهری رحمه الله دې دَ دوی حالات تیرشوی دی.[2]

⑥**ثعلبة بن ابی مالک قرظی**:- دَ دوی حالات په کتاب الجهاد کښې تیرشوی دی.[3]

⑦**قیس بن سعدبن عبادة**:- داصحابی رسول حضرت قیس بن سعد رضی الله عنه دې دَدوی حالات کتاب الجنائز کښې تیر شوی دی.[4]

دَ حدیث مقصد:- دا روایت دلته دَ ذکرکولومقصدصرف داجمله ذکرکول دی چه حضرت قیس بن سعد انصاری رضی الله عنه دَ رسول کریم صلی الله علیه وسلم علم بردار او جهنډا نیونتکې به وو اودلته دَ لواء ذکر راغلې دې.

ان قیس بن سعد.....:-دا اسم ان دې او اراد الحج فرجل جمله خبرد ان ده. او وکان صاحب لواء.... جمله معترضه ده.[5] مکمل روایت داسې دې فرجل احد شقی راسه فقام غلام له فقلد هدیه فنظرقیس فاذا هدیه قد قلد، فاهل بالحج ولم یرجلشق راسه الاخر.[6] یعنی قیس دَخپل سردَ یوې حصې کمنزه اوکړه دَهغه یوغلام وو اودَهدی یعنی قربانی قلاده اوتړلې شوه کله چه قیس رضی الله عنه اولیدلو چه دَهغه هدی یعنی دَ قربانئی څاروې قلاده تړلې شوې دې نوزر ئې دَ حج تلبیه اووئیله اودَخپل سر دَدویمې حصې کمنزه ئې اونه کړه.

امام بخاری رحمه الله په دې مقام دَحضرت قیس بن سعد رضی الله عنه پوره اثر نقل کولو په ځائې په لږه شانحصه باندې اکتفاکړې ده. دَدې وجه داده چه دا اثر په صحابی باندې موقوف دې او امام بخاری په عام توګه باندې خپل کتاب کښې مرفوع احادیث راوړی. البته دلته کان صاحب لواء النبي صلی الله تعالی علیه وسلم دې حصې ته به مرفوع وئیلې شی ځکه چه دَ لواء هم دَحضوراکرم صلی الله علیه وسلم دَ طرف نه به وی.[7]

دَ روایت ترجمة الباب سره مناسبت:- دَدې اثر ترجمة الباب سره مطابقت بالکل واضحه دې ځکه چه دلته دَلواء ذکر په صراحت سره موجود دې.[8]

....

---

[1]) کشف الباری:۳/.
[2]) کشف الباری:۱/۳۲۶.
[3]) باب حمل النساء القرب الی الناس فی الغزو.
[4]) باب من قام لجنازة یهودی.
[5]) عمدة القاری:۱٤/۲۳۳.
[6]) ارشادالساری:۵/۱۲۸.
[7]) شرح القسطلانی:۵/۱۲۸.
[8]) عمدة القاری:۱٤/۲۳۳.

[حديث ۲۸۱۲] (۱) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا حَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي عُبَيْدٍ عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الأَكْوَعِ - رضى الله عنه - قَالَ كَانَ عَلِيٌّ - رضى الله عنه - تَخَلَّفَ عَنِ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - فِي خَيْبَرَ، وَكَانَ بِهِ رَمَدٌ، فَقَالَ أَنَا أَتَخَلَّفُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فَخَرَجَ عَلِيٌّ فَلَحِقَ بِالنَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم -، فَلَمَّا كَانَ مَسَاءُ اللَّيْلَةِ الَّتِي فَتَحَهَا فِي صَبَاحِهَا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - «لأُعْطِيَنَّ الرَّايَةَ - أَوْ قَالَ لَيَأْخُذَنَّ - غَدًا رَجُلٌ يُحِبُّهُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ - أَوْ قَالَ يُحِبُّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ - يَفْتَحُ اللَّهُ عَلَيْهِ». فَإِذَا نَحْنُ بِعَلِيٍّ، وَمَا نَرْجُوهُ، فَقَالُوا هَذَا عَلِيٌّ، فَأَعْطَاهُ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فَفَتَحَ اللَّهُ عَلَيْهِ. [۳۹۷۲، ۳۴۹۹، ۳۹۷۲]

رجال الحديث

① **قتيبه**:- داقتيبه بن سعید رحمه الله دي. كتاب الايمان كښې ددوی تذکره تیره شوې ده. (۲)

② **حاتم بن اسماعيل**:- داحاتم بن اسماعيل كوفي مدنى رحمه الله دي ددوی تذكره اول تيره شوې ده. (۳)

③ **يزيدبن ابى عبيد**:- ددوی حالات كتاب العلم كښې تيرشوى دى. (۴)

④ **سلمه بن اكوع**:- دامعروف صحابى رسول حضرت سلمه بن اكوع رضي الله عنه دي. ددوی حالات هم كتاب العلم كښې وړاندې تيرشوى دى. (۵)

⑤ **على بن ابى طالب**:- دا اميرالمؤمنين حضرت على رضي الله عنه دي د دوی حالات هم په كتاب العلم كښې په تفصيل سره تيرشوى دى. (۶) ددې حديث تشريح كتاب الجهاد كښې باب دعاء النبي عليه السلام الاسلام والنبوة كښې تيره شوې ده. (۷)

ترجمة الباب سره مطابقت:- ددې روايت ترجمة الباب سره مطابقت لاعطين الراية.... نه مستفاددې. (۸) دې نه داهم معلوميږى چه امام بخارى رحمه الله راية او لواء كښې فرق نه كوى لكه چه واضحه ده چه امام صاحب خو باب په لواء عنوان سره قايم كړې دې خو روايت نې د راية والا

---

(۱) الحديث أخرجه البخارى فى كتاب فضائل اصحه باب النبى صلى الله عليه وسلم ومسلم فى باب من فضائل على ابى طالب رضي الله عنه رقم: ۶۲۲۴.

(۲) كشف البارى: ۱۸۹/۲.

(۳) كتاب الوضوء باب بلاترجمه قبل باب من مضمض واستنشق من غرفة واحدة.

(۴) كشف البارى: ۱۸۲/۴.

(۵) كشف البارى: ۱۸۳/۴.

(۶) كشف البارى: ۱۴۹/۴.

(۷) رقم الحديث: ۲۹۴۲.

(۸) عمدة القارى: ۲۳۳/۱۴ والقسطلانى: ۱۲۸/۵.

نقل کړي دي لکه چه هغه د امام ترمذی رحمه الله په شان په دواړو کښې امتیاز اوفرق نه کوی هم دغه خبره به د راتلونکی روایت باره کښې کولې شی بل هم دغه روایت مسند احمد کښې دحضرت بریده رضی الله عنه په واسطه سره نقل دي دکوم الفاظ چه دادی **یا دافع الواء الی رجل یحبه الله ورسوله** (۱) دا روایت هم په دې دلالت کوی چه لواء او رایة دواړو کښې هیڅ فرق نشته (۲)

فائده- امام طبری رحمه الله فرمائی چه د حضرت علی رضی الله عنه د دې روایت نه دا فائده حاصلیږی چه امام له پکاردی چه د لښکر امیر داسې سړي جوړکړی چه دهغه د طاقت قوت بصیرت هوښیارتوب او پوهه باندې اعتماد کولې شی (۳)

[حدیث ۲۸۱۳] (۴) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ نَافِعِ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ سَمِعْتُ الْعَبَّاسَ يَقُولُ لِلزُّبَيْرِ رضی الله عنهما هَا هُنَا أَمَرَكَ النَّبِيُّ - صلی الله علیه وسلم - أَنْ تَرْكُزَ الرَّايَةَ. [۴۰۳۰]

رجال الحدیث

① **محمدبن علاء**: دا محمدبن علاء ابوکریب همدانی کوفی رحمه الله دي. ددوی حالات کتاب العلم کښې تیرشوی دی. (۵)

② **ابواسامة**:- دا ابواسامه حماد بن اسامه بن زید قرشی کوفی رحمه الله دي. دده تذکره تیره شوې ده. (۶)

③ **هشام بن عروه**:- دا دعروه بن زبیربن عوام رحمه الله خوئی دي

④ **عن ابیه**:- داحضرت عروه بن زبیر رحمه الله دي ددې دواړو حضراتو ذکربه بدء الوحی کښې تیرشوې دي. (۷)

⑤ **نافع بن جبیر**:- دانافع بن جبیر مطعم رحمه الله دي. دده تذکره په کتاب الوضوء کښې تیره شوې ده. (۸)

د حدیث مفهوم:- حضرت نافع رحمه الله فرمائی چه ما دحضرت عباس بن عبدالمطلب دحضرت زبیربن عوام رضی الله عنه نه په مقام حجون کښې ښتنه کونکې واؤریدو چه آیا هم دغه هغه ځائی دي چرته چه رسول الله صلی الله علیه وسلم تاته د جهنډې خښولو حکم درکړې وو؟ نوحضرت زبیر رضی الله عنه اوفرمائیل

---

(۱) فتح الباری: ۱۵۷/۶ قدیمی.
(۲) فتح الباری: ۱۲۷/۶.
(۳) ایضاً.
(۴) أخرجه البخاری فی کتاب المغازی باب ابن رکزالنبی صلی الله علیه وسلم الرایة یوم الفتح.
(۵) کشف الباری:۳۵۷/۳.
(۶) کشف الباری:۴۱۴/۳.
(۷) کشف الباری:۱۱/۱.
(۸) باب الرجل یوضئ صاحبه رقم:۱۸۲.

اوجى كتاب المغازى كښې دا روايت په تفصيل سره راروان دې.[1]

فائده:- علامه مهلب رحمه الله فرمائى چه حديث زبير رضي الله عنه په دې خبره دلالت كوى چه جهنډا دامام دحكم او اجازت نه بغيرنه شي خښولې. ځكه چه دغه جهنډا دامام اودهغه دحكم نشاندهى كوى. نوپه داسې اهم معامله كښې به د امام د اجازت او دهغه د حكم نه بغير جنډا لګول مناسب نه وى.

د دې خبرې دليل چه جهنډا خښولوكښې هم دامام د احازت ضرورت شته هغه حديث دې په كوم كښې غزوه موته كښې حضرت جعفر بن ابى طالب او عبدالله بن رواحه رضي الله عنهما د شهادت نه پس جهنډا زيد بن حارثه رضي الله عنه نيولې وه او هغه شهيدشو او بيا حضرت خالدبن وليد رضي الله عنه بغير د اجازت اوحكم نه جهنډا اونيوله الله تعالى دهغوى په لاس باندې مسلمانانوته فتح وركړه.

اخذ الراية زيد فاصيب ثم اخذها خالد من غير امرة ففتح له.[2] نودا روايت په دې خبره دنص صريح درجه لرى چه دعلم او جهنډې نيولوذمه وارى پخپله دامام ده اوهغه ته مكمل اختياردې چه هغه جنډا چاله غواړى وركړى اودعلم بردارئى چاله چه غواړى اجازت وركولې شى.[3]

باب-١١٩ : الاجير

د ترجمة الباب مقصد:- دې باب قايمولوسره امام بخارى رحمه الله يوحكم خودل غواړى چه اجير في الغزو ته به مال غنيمت نه حصه ملاويږى كه نه؟[4]

د اجيرفي الغزو دوه حالتونه دى: ① ياخو به **اجيرفي الخدمت** وى ② يابه **اجيرللقتال** وى.

① **د اجيرفي الخدمت حكم**:- اجير خدمت هغه كس وى چه د يومجاهدذاتى خدمت دپاره يادهغه د اس وغيره د خيال ساتلودپاره ورسره شوې وى. دا په اتفاق سره جائزدې. خو دمال غنيمت نه به هغه ته حصه ملاويږى كه نه؟ په دې اختلاف دې. د احنافوپه نيز به ده ته سهم نه ملاويږى صرف اجرت به ملاويږى ځكه چه هغه د جنګ په اراده سره نه دې تلې. اوكه هغه خدمت پريخودواوپه جنګ كښې شامل شو نوهغه به هم د لښكرنه شميرلې شى اوهغه ته به هم سهم غنيمت ملاويږى. دې نه علاوه په بل صورت كښې به هغه هيڅ كله مستحق نه وى ځكه چه دهغه په جنګ كښې شركت نه كولوسره داخبره واضحه شوه چه هغه د جنګ په اراده سره نه دې راغلې.[5]

امام مالك رحمه الله[6] ابن المنذر ، ليث بن سعد ، سفيان ثورى رحمهم الله نه د حنفيه موافق قول

---

[1] كشف البارى:ص ٥٠٨ كتاب المغازى.
[2] كشف البارى، ص:٤٨١ كتاب المغازى باب غزوة مؤته من ارض الشام.
[3] شرح ابن بطال: ١٤١/٥.
[4] عمدة القارى: ٢٣٤/١٤.
[5] بدائع الصنائع: ١٢٦/٧ كتاب السيرمطلب فى بيان من يتنفع بالغنائم.
[6] المدونة الكبرى: ٢٣/٢بتب سهما النساء والتجار والعبيد.

نقل دي (۱) اود امام احمد رحمه الله نه دوه اقوال نقل دي. يوروايت دَ احنافو موافق دي خودويم روايت مطابق اجيرخدمت ته به سهم غنيمت مطلقا نه ملاويږي. دَامام اوزاعی او اسحاق رحمهم الله هم دغه مذهب دې چه په ذاتی خدمت باندې مقرراجيرته به دَغنيمت نه حصه نه ملاويږي. (۲)

دَ اجيرقتال حکم: - دَحنفيه په نيز اجيرقتال ته به په مال غنيمت کښې حصه ملاويږي مزدوري به نه ملاويږي. امام محمد رحمه الله په سيرکبيرکښې ليکلي دی که يوسړې دَبل سړی په بدله کښې جنګ دَپاره لاړشي نوهغه ته به مزدوری نه ملاويږی ځکه چه دادَ طاعات نه دی دکوم اجرچه به الله تعالى ورکوی اوکوم سړي چه په طاعات باندې عمل کوی هغه دَالله تعالى په دربارکښې نيزديکت حاصلوی اودخپلې نفع اوفائدې دَپاره عمل کوی نودَهغه مزدوری به په بل انسان باندې څنګه وی؟

دغه شان دَ مال غنيمت حاصليدو په صورت کښې دې سړی ته به حصه ملاويږی چه په جنګ کښې شريك شوې وی نه چه دَهغه سړی کوم چه دې په مزدورئی او اجرت باندې جنګ له راوستې دې.(۳) دَ احنافو دليل دَحضرت عمر رضي الله عنه روايت الغنيمة لمن شهدالوقعة دکوم حاصل چه دادې که يوسړې په ميدان جنګ کښې موجود وی او په جنګ کښې هم شريك شوې وی نوهغه ته به په مال غنيمت کښې حصه ملاويږی. (۴)

دَ شوافع هم دغه مذهب دې دَ کوم تفصيل چه دادې که مسلمان آزاد بالغ دَ جنګ په صفونو کښې موجود وو نوهغه ته به سهم غنيمت ملاويږی ځکه چه په هغه باندې جهادفرض دې. دکوم دَ اجرت چه استحقاق نه وی او که هغه غلام وی یانابالغ وی يا کافروی نودَمزدورئی اواجرت استحقاق به ئی وی. (۵)

په نقل مذهب کښې دَ حافظ ابن حجر رحمه الله تسامح: - دلته دَ حافظ صاحب دَ احنافو مذهب نقل کولوکښې تسامح شوې دې. دَاحنافو مذهب په دې مسئله کښې دَ شوافع موافق دې. (۶) دَ مالکيه او حنابله موقف دادې چه اجيرللقتال ته به صرف دَهغه اجرت ملاويږی. دَدې حضراتو استدلال حديث باب نه دې په کوم کښې چه حضرت يعلى بن امير رضي الله عنه يوسړې په درې ديناره دَ اجير جوړولوذکر موجوددې. اودا چه هغه سړی ته ئی هم درې ديناره ورکړل.(۷)

حنفيه داسې روايات په کوم کښې چه دَاجرت ورکولوذکر دې هغې ته اجيرللخدمة باندې

---

(۱) المغنی:۹/۲٤٤الفصل رقم: ۷۶۰۰ کتاب الجهاد حکم ملوا استاجر الامير قوما يغزون مع المسلين وحکم الاجير للخدمة.

(۲) پورتننی حواله .

(۳) السير الکبير:۲/۱۶۶ نقلا عن اعلاءالسنن:۱۲/۲۲۳.

(۴) راجع للتفصيل: اعلاء السنن:۱۲/۱۳۸، ۲۲۵.

(۵) فتح الباری: ۶/۱۲۵.

(۶) اعلاء السنن:۱۲/۲۲۳.

(۷) المغنی: ۹/۲٤٤ مساله رقم:۷۵۹۹حکم ماله استاجر الا مام قوما يغزون مع المسلمين.

محمول کوی (۱) قال الحسن وابن سیرین: یقسم للاجیر من المغنم.
دَ تعلیق تخریج:- دا تعلیق په مصنف عبدالرزاق کښې او مصنف ابن ابی شیبه کښې موصولاً ذکرکړې شوې دې (۲) واخذ عطیة بن قیس فرسا علی النصف، فبلغ سهم الفرس اربعمائة دینار، فاخذ مائتینك واعطی صاحبه مائتین

عطیه بن قیس:- دا جلیل القدر تابعي او مجاهد عطیه بن قیس کلاعي یا کلابي ابویحیی احمصی دمشقی دې. دَنبی کریم ﷺ په زمانه ۷هجری کښې پیداشوې. هغه علوم قرآن دَ ام درداء رضی الله عنها نه حاصل کړل ام درداء رضی الله عنها دَ قرآن عالمه وه. هغې دَ قرآن تعلیم دَخپل خاوند ابودرداء رضی الله عنه نه حاصل کړې وو. عطیه بن قیس دَ امیرمعاویه رضی الله عنه په زمانه کښې دَ اسلامی فوج قاری وو. هغه به خلقو ته قرآن خودلو او خلقو به هغه سره دَخپلو لیکلوشوو قرآنی نسخو تصحیح کوله. هغوی به تلاوت کولو اوخلقو به اصلاح کوله. هغه دَ قسطنطنیه په جهاد کښې هم شرکت کړې چرته چه دَحضرت ابوایوب انصاری رضی الله عنه انتقال اوشو او هم هلته دفن شو.
سعیدبن عبدالعزیزوائی چه دَعطیه رحمه الله په مجلس کښې به دَ دنیادَخبرو هیڅ ذکرنه وو اونه به مونږ ددې امیدلرلو چه دَ دنیاوی خبرو تذکره دَهغوی په محفل کښې اوچیرِلی شی. هغوی دَ حضرت ابی بن کعب عبدالله بن عمرو ابن عمر نعمان بن بشیر معاویه بن سفیان نورو صحابه کرامو رضی الله عنهم نه حدیث روایت کړې دې. دَهغوی نه روایت کونکو کښې دَهغوی خامن سعدابوبکر بن ابی مریم عبدالله بن علاء بن زبیر عبدالرحمن بن یزید بن جابروغیره دی. دَ حضرت عطیه وفات یوسل څلورکاله په عمرکښې ۱۰۴ هجری کښې شوې یوقول دَ ۱۲۱ هجری هم نقل دې (۳)

دَ عطیه رحمه الله دَ اثرمفهوم:- حضرت عطیه رحمه الله یواس دَ جهاددَپاره په اجرت باندې اخستې وو. فیصله داشوې وه چه مال غنیمت کښې به نیمه حصه دَاس اجرت وی. هغوی ته څلور سوه دینار ملاؤشو دوه سوه دینارئی خپل ځان سره کړل او دوه سوه ئی دَاس والاته ورکړل. اوس دَ عطیه بن قیس دَدې عمل په حکم کښې دَ فقهاؤ اختلاف دې. ائمه ثلاثه دې قسم اجاره ته ناجائزوائی. ځکه چه دا اجاره مجهوله ده اوداځکه چه دَغنیمت مال حاصلول څه یقینی او فیصله شوې خبره نه ده.
البته امام اوزاعی رحمه الله او امام احمد بن حنبل رحمه الله دا جائزګرځوی. (۴) که چرې داسې اجاره اوکړې شی نو صاحب فرس ته به مثل اجرت ملاویږی اوغنیمت به ټول په ټوله دَ مجاهدوی.

(۱) انظراعلاء السنن:۱۲/ ۲۲۴.
(۲) مصنف عبدالرزاق ۲۲۹/۵ کتاب الجهاد باب هل یسهم للاجیر رقم:۹۴۵۶ وتغلیق التعلقی ۴۵۱/۳.
(۳) راجع: تهذیب الکمال:۲۰/ ۱۵۳ وسیراعلام النبلاء ۳۲۴/۵.
(۴) فتح الباری:۱۲۵/۶ وشرح ابن بطال:۵/ ۱۴۰.

احدیث ۲۸۱۴[1] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ عَطَاءٍ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَعْلَى عَنْ أَبِيهِ - رضي الله عنه - قَالَ غَزَوْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - غَزْوَةَ تَبُوكَ، فَحَمَلْتُ عَلَى بَكْرٍ، فَهُوَ أَوْثَقُ أَعْمَالِي فِي نَفْسِي، فَاسْتَأْجَرْتُ أَجِيرًا، فَقَاتَلَ رَجُلاً، فَعَضَّ أَحَدُهُمَا الآخَرَ فَانْتَزَعَ يَدَهُ مِنْ فِيهِ، وَنَزَعَ ثَنِيَّتَهُ، فَأَتَى النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - فَأَهْدَرَهَا فَقَالَ «أَيَدْفَعُ يَدَهُ إِلَيْكَ فَتَقْضَمُهَا كَمَا يَقْضَمُ الْفَحْلُ».

رجال الحدیث

① **عبدالله بن محمد:-** دابوجعفر عبدالله بن محمد بن جعفی بخاری مسندی دې. د دوی حالات شاته تیرشوی دی.[2]

② **سفیان** -دامشهورمحدث ابومحمدسفیان بن عیینه بن میمون کوفی رحمه الله دې. د تفصیلی حالات کتاب العلم کښې راغلی دی.[3]

③ **ابن جریج:-** داعبدالملک بن عبدالعزیزابن جریج رحمه الله دی. کتاب الحیض کښې د دوی حالات تیرشوی دی.[4]

④ **عطاء:-** دا عطاء بن ابی رباح فرشی ابومحمدجندی یمانی رحمه الله دې. د دوی حالات کتاب العلم کښې راغلی دی.[5]

⑤ **صفوان بن یعلی:-** دا صفوان بن یعلی بن امیه یمیمی رحمه الله دې.

⑥ **یعلی بن امیه:-** حضرت یعلی بن امیه صحابی رسول ﷺ دې د صفوان پلاردې رضی الله عنه. د دې دواړو حالات کتاب الحج کښې تیرشوی دی.[6]

علامه مهلب رحمه الله فرمائی چه په حدیث یعلی کښې د دې خبرې ثبوت خونشته چه نبی کریم ﷺ اجیرته سهم ورکړې وی لیکن امام بخاری رحمه الله داحدیث د سهم اجیرد پاره په توګه د دلیل پیش کړې دې. خکه چه د حدیث نه دامعلومیږی چه د جهاد د پاره آزادسړې اجیرجوړولې شې اوالله تعالی جل شانه آزادو مسلمانانوته خطاب کولوسره فرمانیلی دی. ﴿وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ﴾ [7] اجیرهم په دغه خطاب اوحکم کښې داخل دې نو ده ته به هم د یو مجاهد په شان د مال غنیمت نه حصه ملاویږی. اجرت به ورته نه ملاویږی.[8]

---

[1]) مر أخرجه

[2]) کشف الباری:۱/۶۵۷.

[3]) کشف الباری:۱/۲۳۸.

[4]) کتاب الحیض باب غسل الحائض رأس زوجها وترجیله.

[5]) کتاب العلم باب عظة الامام النساء وتعلیمهن.

[6]) کتاب الحج باب غسل الخلوق ثلاث مرات من الثیاب.

[7]) الانفال:٤١.

[8]) شرح ابن بطال:۵/۱۳۹.

واضحه دي وی چه دلته د اجیرنه مراد اجیرقتال دي اجیرخدمت چه د چادخدمت دپاره میدان جنګ ته راغلي وی او په جنګ کښي شریك شوي نه وی هغه ته به دمال غنیمت نه حصه نه ملاویږی اجرت به ورته ملاویږی د حنفیه چه کوم مشهورمذهب په کتابونوکښي ذکردي چه لایسهم للاجیر ددي هم دغه مطلب دي علی الاطلاق سهم د اجیرنفی مقصودنه ده. ددي مسئلي تفصیل دامام محمدرحمه الله کتاب السیرالکبیر په حواله سره بیان شوي دي.[1]

د حدیث دبعض الفاظوتشریح:- داحدیث وړاندي تیرشوي دي البته د یوڅو الفاظومطالب دلته بیانولي شی. بکر: ځوان اوښ ته وائی او اوښي ته بکره وائی.

أوثق أعمالی:- زما په عمل کښي دټولونه زیات قابل اعتماد عمل دغزوه تبوك شرکت دي. دحموی نسخه کښي أوثق أحمالی دي. یعنی هغه اوښ د سوزلئی او بوج وغیره اچولو په اعتبارسره زما په اوښانوکښي د ټولونه زیات مناسب وو اود مستملی په نسخه کښي أوثق أجمالی راغلي دي. یعنی قابل اعتمادلاوښ، أجمال: دجمل جمع ده. علامه برماوی رحمه الله رومبي قول صحیح ګرځولي دي.[2]

فقاتل رجلا:- ددي قاتل مصداق پخپله حضرت یعلی رضی الله عنه دي. یعنی هغه خپل اجیرسره په جنګ شو.[3]

فتقضمها: قضم، قضما: یوځیزباندي شخوندوهل. یعنی آیا هغه هم خپل لاس ستا په خله کښي واچوی بیاته هغه باندي ځکونه اولګوه لکه چه اوښ شخوندوهی.

دحدیث باب ترجمة الباب سره مطابقت:- د حدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت فاستاجرت أجیرا کښي دي. والله اعلم وعلمه اتم واحکم.

باب- ۱۲۰ قول النبی صلی الله علیه وسلم (نصرت بالرعب مسیرة شهر)

وقوله جل وعز: سنلقی فی قلوب الذین کفروا الرعب بما أشرکوا بالله/آل عمران: ۱۵۱

قاله جابر، عن النبی صلی الله علیه وسلم [ر: ۳۲۸]

د ترجمة الباب مقصد:- د ترجمة الباب مقصد خوبالکل ښکاره دي چه دلته نبی کریم صلی الله علیه وسلم دمنجمله خصائص نه رعب اودبدبي خصوصیت ذکرکولي شی چه د دښمنانو زړونه ترلري لري پوري درسول الله صلی الله علیه وسلم د ویري نه لړزیدل او درزیدل.

علامه مهلب رحمه الله فرمائی چه مونږ د دغه خصوصی رعب پخپله مشاهده کړي ده. ابومحمد اصیلی بیان کوی چه مونږ د ابن أبی عامرپه قیادت کښي برشلونه[4] فتح کړو بیا مونږ ته

---

[1] راجع للتفصیل إعلاء السنن: ۱۲/۲۲۳ – ۲۲۴ باب لایسهم للاجیر...... یقاتلا.
[2] شرح القسطلانی: ۵/۱۲۷.
[3] صحیح مسلم کتاب القسامة والمحاربین باب الصائل علی نفس الانسان وعضوه رقم: ۱۶۷۳.
[4] معجم البلدان: ۱/۳۸٤.

باوثوق ذرائع سره معلومه شوه چه کله اهل قسطنطنیه ته زمونږ په برشلونه د فتح خبر اوشو نو هغوی د ښار دروازې بندې کړې او نورو علاقو ته منتقل شو او برشلونه او قسطنطنیه کښې د دوو میاشتو مسافت وو (۱)

په روایاتو کښې تعارض اودهغې حل:- په طبرانی کښې دحضرت ابوامامه ﷺ په روایت کښې **شهرا أو شهرين**(۲) الفاظ دی. بل هم په طبرانی کښې دحضرت صائب بن یزید ﷺ په روایت کښې **شهرا أمامي وشهراخلفي** (۳) نقل دی. په ظاهره په حدیث باب او دغه دواړو روایتونو کښې تعارض دې لیکن په حقیقت کښې داسې نه ده څکه چه مقصد لرېوالې اومسافت بیانول دی اودا چه د دنیا په ټولو اطرافو کښې زما رعب قایم شی لکه چه حدیث صائب بن یزید الفاظ **أمامي وخلفي** په دې دلیل دې. که هغه د شهرمسافت وی اوکه د شهرین (۴)معلومه شوه چه د شهر قید احترازی نه دې.

نکته:- دحضرت جابر ﷺ په روایت کښې مسیرة شهر وئیلو کښې نکته دا په هغه زمانه کښې چه کوم لوئی طاقتونه او غټ ملکونه وو د مدینې نه دهغې مسافت د میاشت یا دې نه کم جوړیدلو لکه مصر شام عراق یمن وغیره. (۵) هم دغه خلق ووچه د رسول الله ﷺ د بعثت نه ویریدل. د حضرت ابوسفیان مقوله وړاندې راغې **إنه يخافه ملك بني الاصفر**.

وقول الله عزوجل: ﴿سَنُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَا أَشْرَكُوا بِاللَّهِ﴾ (۶) دا آیت امام بخاری ﷺ د روایت دتائید دپاره پیش کړې دې. دآیت حاصل دادې چه دکافرانو په زړونو کښې کوم خوف او اضطراب کیفیت د نبی کریم ﷺ د بعثت نه پس پیداشوې دې هغه د شرك د وجې نه دی او په دې کښې هیڅ شك نشته چه شرك د بزدلئی او ایمان اوعقیده توحید د قوت سبب دې (۷)

یوفقهی مسئله:- اوس دلته په دې مسئله باندې څان پوهه کول پکاردی چه کوم مال په جهاد کښې بغیرد جنګ نه حاصلیږی هغه فئ یادیږی. چونکه دنبي کریم ﷺ په زمانه کښې چه بې کوم مال د دښمن تسلیم کیدو سره حاصلیدلو هغه به د حضورپاك د رعب د وجه نه حاصلیدلو په دې وجه به نبی کریم ﷺ ته په هغه مال کښې مکمل اختیاروو چه چرته غواړې استعمال دې کړی. (۸)

---

۱) شرح ابن بطال: ۱٤۲/۵.
۲) مجمع الزوائد:۲۵۹/۸.
۳) مجمع الزوائد:۲۵۶/۸.
٤) فتح الباری:۱۲۷/۶.
۵) فتح الباری:۱۲۸/۶.
۶) (آل عمران:۱۵۱).
۷) عمدة القاری: ۲۳۵/۱٤.
۸) عمدة القاری: ۲۳۵/۱٤.

قوله قاله جابر عن النبي صلى الله تعالى عليه وسلم - دا تعليق امام بخاري رحمه الله د يزيد الفقير رحمه الله په واسطه سره كتاب الطهارة او كتاب الصلة او كتاب الخمس نبي موصولاً نقل كړې دې.[1]

احديث ٢٨١٥][2] **حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رضي الله عنه - أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - قَالَ « بُعِثْتُ بِجَوَامِعِ الْكَلِمِ ، وَنُصِرْتُ بِالرُّعْبِ ، فَبَيْنَا أَنَا نَائِمٌ أُتِيتُ بِمَفَاتِيحِ خَزَائِنِ الأَرْضِ ، فَوُضِعَتْ فِي يَدِي » . قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ وَقَدْ ذَهَبَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - وَأَنْتُمْ تَنْتَثِلُونَهَا.** [٦٥٩٧، ٦٦١١، ٦٨٤٥]

رجال الحديث

① **يحيى بن بكير**: - دا ابوزكريا يحيى بن كبير قرشي سخروى مصرى رحمه الله دې

② **ليث بن سعد**: - دا ابوالحارث ليث بن سعد بن عبد الرحمن فهمى رحمه الله د.

③ **عقيل**: - دا عقيل بن خالد بن عقيل رحمه الله دې.

④ **ابن شهاب**: - دا ابوبكر محمد بن مسلم بن عبيد الله بن شهاب زهرى رحمه الله دې. د دې څلورو وارو حضراتو تذكره بدء الوحى كښې راغلې ده.[3]

⑤ **سعيد بن مسيب**: - دا سعيد بن مسيب بن حزن رحمه الله دې د دوى تذكره كتاب الايمان كښې تيره شوې ده.[4]

⑥ **ابوهريره**: - دا سيد المحدثين حضرت ابوهريره رضي الله عنه دې. د دوى تفصيلي حالات شانه تيرشوى دى.[5] جوامع الكلم: دا اضافة الصفة الى الموصوف د قبيل نه دې. يعنى الكلم الجوامع دې. علامه خطابى رحمه الله فرمائى معناه: **أيجاز الكلام في إشباع للمعاني، يقول الكلمة القليلة الحروف، فتنتظم الكثير من المعنى، وتتضمن أنواعا من الاحكام.** يعنى مختصر او جامع خبرې دكوم الفاظ چه كم وى او مطالب او فوائد ئې زيات وى ښكاره كړې شى.[6]

---

[1]) تغليق التعليق:٤٥٢/٣.

[2]) أخرجه البخارى فى كتاب التعبير باب رؤيا الليل رقم:٦٩٩٨ وباب المفاتيح فى اليد رقم: ٩٠١٣ وكتاب الاعتصام بالكتاب ولسنة باب قول النبى صلى الله تعالى عليه وسلم: بعثت به جوامع الكلم رقم:٧٣٧٣ ومسلم فى كتاب المساجد ومواضع الصولة رقم:١٧٥٧ ولترمذى فى كتاب السير باب ماجاء فى الغنيمة رقم:١٥٥٣ والنسائى فى كتاب الجهاد باب وجوب الجهاد رقم:٣٠٨٩.

[3]) كشف البارى:٢٢٣/١ – ٢٢٦ بل عقيل د حالات دپاره اوګورئى كشف البارى:٣٩٣/٣.

[4]) كشف البارى:١٥٩/٢.

[5]) كشف البارى:٦٦٩/١.

[6]) أعلام الحديث للخطابى:١٤٢٢/٢.

دجوامع الکلم مصداق:- ابن شهاب زهری ابن التین اواکثرمحدثین ددې په مصداق کښې د عموم قائل دی په کوم کښې چه قرآن اوحدیث دواړه شامل دی یعنی څنګه چه د قرآن کریم مختصر مختصر آیاتونه په خپل خان کښې ډیرې زیاتې معناګانې لرې بالکل هم دغه شان د احادیث نبوی یوه لویه ذخیره د جوامع الکلام مصداق جوړیدې شی [۱] البته علامه مهلب رحمه الله ددې مصداق صرف هم قرآن کریم ګرځولې دې څکه چه د قرآن کریم د یویوآیت مختلف معانې اوتاویلات وی اوهغه د قول بارتعالی ﴿ مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتٰبِ مِنْ شَيْءٍ ﴾ [۲] نه استدلال کوی چه په قرآن کریم کښې هیڅ څیززیاتې نه دې بیان شوې داددې خبرې دلیل دې چه جوامع الکلم مصداق هم قرآن دې بل د قرآن کریم صرف یوآیت ﴿ خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجٰهِلِيْنَ ﴾ [۳] کښې دومره جامعیت دې چه د دنیا اوآخرت د ټولو امورودپاره کافی دې [۴] خود قرآن کریم په دې صفاتوسره دا لازم نه راځی چه احادیث نبویه ته جوامع الکلم وئیل غلط دی یا نامناسب دی. دحدیث نبوی څومره مثالونه داسې دی چه دهغې الفاظ ډیرمختصر اومعانی لکه د سمندر په شان [۵]

چنانچه علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی وهذا شامل للقرآن والسنة فقد كان رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم يتكلم بالمعاني اكثيره في الالفاظ القليلة [۶]

ونصرت بالرعب:- د نبی کریم ﷺ خصوصیت صرف رعب اودبدبه نه وه بلکه د رعب سره سره په دښمنانو باندې غلبه اوفتح هم مراددې. ګنی صرف رعب داصرف د نبی کریم ﷺ خصوصیت نه دې څکه چه ویره خودعامو بادشاهانو هم ترلرې لرې پورې دخلقو په زړونوکښې وی. [۷]

فبينا أنا نائم:- دراصل بين دې په آخیره کښې الف اشباع دې. داد جمله طرف ته مضافات وی. [۸] یعنی په دغه وخت زه اوده ووم......

قوله: أوتيت بمفاتيح خزائن الارض فوضعت في يدي:

د خزائن نه څه مراددې؟:- د خزائن الارض دمراد په تعیین کښې دوه اقواله ذکرکړې شوی دی.

① دې نه مرادکسری او قیصر اود مفتوح قومونو خزانې دی چه د عربوپه شان فقیراو تنګدست قوم ته د رسول الله ﷺ د وجې نه ملاؤشوې اوهغوی ته داسې داسې خزانې

---

[۱]) عمدة القاري: ۲۳۵/۱٤.

[۲]) الانعام: ۳۷.

[۳]) الاعراف: ۱۹۹.

[۴]) شرح ابن بطال.

[۵]) دلائل النبوة للبيهقى رواية عقبة بن عامر الجهنى رضي الله عنه.

[۶]) إرشاد الساري: ۱۲۹/۵.

[۷]) شرح الكرماني: ۱۳/ ٤.

[۸]) عمدة القاري: ۲۳/۱٤.

ملاؤشوي چه سترګې ورته کولاؤ پاتې شوې ترڅو چه د کسری اوقیصر د تاج اوتخت پورې الله رب العزت د مسلمانانو په قدمونو کښې راوچول.(۱)

۲ اوداهم ممکن دی چه دې نه مراد دزمکې معدنیات سره زر سپین زر او اوسپنې وغیره وی اوداصرف په معدنیاتو کښې منحصرنه دی بلکه د رزق اوخوراکونو تولې ذرائع دې نه مراد کیدې شي. نوچه څومره وسائل ښکاری داټول د نبی کریم ﷺ د برکته ورکړې کیدې شی خکه چه د خزانو کنجیانې هم حضورپاک ﷺ ته ورکړې شوې دی.(۲)

نکته - علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی دلته دالله تعالی اودهغه د حبیب ﷺ په مینځ کښې یومناسبت طرف ته اشاره ملاویږی اوهغه دا لکه چه دمفاتیح الغیب اختصاص الله تعالی دخپل خان دپاره کړې دې.(۳) هسې خو مفاتیح خزائن الارض اختصاص د خپل حبیب ﷺ دپاره کړې دې.(۴) **وقال حسان بن ثابت: وشق له من اسمه لیجله فذوالعرش محمود وهذا محمد.** یعنی اوالله تعالی دهغوی د اکرام دپاره خپل نوم سره دهغه نوم مشتق کړې چنانچه دعرش والا محمود دې او تاسو محمد ﷺ ئی.

فوضعت في يدي -دا د الله تعالی وعدې سره کنایه ده چه د حضورپاک ﷺ امت ته به داهرڅه ورکولې شی. اود الله تعالی رب العزت دغه وعده پوره شوه مسلمانانوته فتوحات حاصل شو اود خزانو انبارونه اولګیدل.(۵) خوددې سره مسلمانان د اول په شان جهادسره شوق نه لری الله تعالی دخپلې وعدې مطابق بلاد اسلامیه د هرقسم وسائلونه ډك کړل.

قال أبوهريرة رضي الله عنه: وقد ذهب رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم وأنتم تنتثلونها یعنی نبی کریم ﷺ خوددې دنیا نه رخصت شو اوتاسوخلق دغه خزانې راوباسئی حالانکه پخپله نبی پاك ﷺ په دنیاوی معاملوکښې دومره پرهیزګاره او بې پرواه وو چه هغوی دخپل ذات دپاره دې نه هیڅ هم وانخستل اوچه څه ورته ملاؤشوی هغه ئی تقسیم کړی.

د حضرت مصعب بن عمیر رضی الله عنه باره کښې هم دا مضمون تیرشوې دې چه هغه د دنیا نه په داسې حالت کښې رخصت شوې چه پوره کفن ئی هم نه وو یووړوکې غوندې څادروو چه سربه ئی پټولونوخپې به ئی ښکاره کیدې اوچه خپې به ئی پټولې نو سربه ئی ښکاره کیدو.(۶)

راوی حدیث حضرت حباب بن الارت رضی الله عنه فرمائی چه هغه خلق خو په داسې حال کښې د دنیانه رخصت شو اوس په مونږ کښې څه خلق هغه دی چه دهغوی میوه دهغوی دپاره په دنیاکښې پخه شوې ده اوهغوی دغه میوې راغونډه وی.(۷)

---

۱) شرح ابن بطال:۲ ۵/۱٤ – ۱٤۳ وأعلام الحديث: ۱٤۲۲/۲.
۲) أعلام الحديث للخطابيک ۱٤۲۳/۲ وإرشادالساری:۱۲۹/۵.
۳) قال الله تعالی ﴿وَعِندَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ﴾
٤) شرح القسطلاني:۱۲۹/۵.
۵) إرشاد الساري:۱۲۹/۵.
۶) كتاب الجنائز باب إذالم يجد كفنا إلا مايواري رأسه أوقدميه غطى رأسه.
۷) شرح ابن بطلال:۱٤۳/۵.

تنتثلونها - نثل (ن، ض): نثلت البئر وانتثلتها د كوهى نه خاوره راويستل. (۱)

ترجمة الباب سره مطابقت: دحديث ترجمة الباب سره مطابقت نصرت بالرعب نه مستفاد دي. (۲)

[حديث ۲۸۱۶] (۳) حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ - رضي الله عنهما - أَخْبَرَهُ أَنَّ أَبَا سُفْيَانَ أَخْبَرَهُ أَنَّ هِرَقْلَ أَرْسَلَ إِلَيْهِ وَهُمْ بِإِيلِيَاءَ، ثُمَّ دَعَا بِكِتَابِ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم -، فَلَمَّا فَرَغَ مِنْ قِرَاءَةِ الْكِتَابِ كَثُرَ عِنْدَهُ الصَّخَبُ، فَارْتَفَعَتِ الأَصْوَاتُ، وَأُخْرِجْنَا، فَقُلْتُ لأَصْحَابِي حِينَ أُخْرِجْنَا لَقَدْ أَمِرَ أَمْرُ ابْنِ أَبِي كَبْشَةَ، إِنَّهُ يَخَافُهُ مَلِكُ بَنِي الأَصْفَرِ. [ر: ۷]

په مذكوره سند سره ددې حديث تفصيلي تشريح تيره شوې ده. (٤)

ترجمة الباب سره مطابقت: - دلته ددې روايت د راوړلومقصد دا ټکړه ده إنه يخافه ملك بني الاصفر يعنى د روميانو بادشاه قيصر هم د نبى كريم ﷺ د رعب او ويرې نه رچيدلو. نو مطابقت داسې کیږی چه داتولې خبرې د قيصر حضرت ابوسفيان رضی الله عنه سره د شام په ملك كښې اوشوې او د شام اوحجاز په مینځ کښې د یوې مياشت يا دې نه زيات مسافت دې. (۵) او قيصر دومره لرې ناست وو د ويرې د وجه نه ئى داسې وئيل فان كان ماتقول حقا. فسيملك موضع قدمي هاتين يعنى اې ابوسفيان! كه چرې ستادا بيان رښتوني دې نوهغه (نبى كريم ﷺ) خو به ډيرزر زما په تخت باندې قبضه اوكړى. والله اعلم اتم واحكم

باب - ۱۲۱ حمل الزاد فى الغزو

وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى. /البقرة: ۱۹۷/

د ترجمة الباب مقصد: - د امام بخارى رحمه الله مقصود ددې ترجمة الباب نه ياخوداخودل دى چه جهاد ته د تلو دپاره د توښې انتظام اوكړې شى نودا د توكل منافى نه ده. (۶) ياداخودل غواړى چه د توښې اهتمام كول پكاردى ځكه چه په دې سره د جهاد په قوت كښې زياتوالې كيږى. (۷)

وقول الله تعالى: ﴿ وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى ﴾: - حضرت ابن عباس رضی الله عنهما فرمائى چه يمن والا به كله حج كولو دپاره راتلل نو توښه به ئى ځان سره نه راوړله اوخيربه ئى غوښتلو او وئيل به ئى چه مونږ متوكلين يو. نودا آيت نازل شو چه د سفرتوښه تيار كړئى او بهترين توښه خو

---

۱) أعلام الحديث: ۱٤۷۳/۲.

۲) عمدة القارى: ۲۳۵/۱٤.

۳) قدمر تخريجه البخارى فى بدءالوحى كشف البارى: ۴۷۷/۱ بهذا الاسناد.

٤) كشف البارى: ۴۷۸/۱.

۵) عمدة القارى: ۲۳۶/۱٤.

۶) عمدة القارى: ۲۳۶/۱٤.

۷) عمدة القارى: ۲۳۶/۱٤.

پرهيزګاري ده. (١)
نوبياچه كله دَ دنيادَ سفر دَپاره توښه تيارولوحكم وركړې شوې دې نوهم په دغه مناسبت سره دَ آخرت دَ سفر دَپاره هم دَ توښې تيار ساتلوحكم وركړې شوې دې او خودلې شوې دى چه بهترين توښه تقوى اوپرهيزګارى ده. (٢)

[حديث ۲۸۱۷](٣) حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامٍ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبِي وَحَدَّثَتْنِي أَيْضًا فَاطِمَةُ عَنْ أَسْمَاءَ - رضى الله عنها - قَالَتْ صَنَعْتُ سُفْرَةَ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فِي بَيْتِ أَبِي بَكْرٍ حِينَ أَرَادَ أَنْ يُهَاجِرَ إِلَى الْمَدِينَةِ، قَالَتْ فَلَمْ نَجِدْ لِسُفْرَتِهِ وَلاَ لِسِقَائِهِ مَا نَرْبِطُهُمَا بِهِ، فَقُلْتُ لأَبِي بَكْرٍ وَاللَّهِ مَا أَجِدُ شَيْئًا أَرْبِطُ بِهِ إِلاَّ نِطَاقِي. قَالَ فَشُقِّيهِ بِاثْنَيْنِ ، فَارْبِطِيهِ بِوَاحِدٍ السِّقَاءَ وَبِالآخَرِ السُّفْرَةَ . فَفَعَلْتُ ، فَلِذَلِكَ سُمِّيَتْ ذَاتَ النِّطَاقَيْنِ.[۳۶۹۵، ۵۰۷۳]

رجال الحديث

①**عبيدبن اسماعيل:**- دَ دوى اصل نوم عبدالله ابومحمدهبارى قرشى كوفى رحمه الله دې دَدوى تذكره كتاب الحيض كښې تيره شوې ده. (٤)

② **ابواسامه:**- داحمار بن اسامه بن زيدقرشى رحمه الله دَ. دَدوى تذكره كتاب العلم كښې تيره شوې ده. (٥)

③ **هشام:**- داهشام بن عروه رحمه الله دې بدء الوحى كې دَدوى حالات تيرشوى دى. (٦)

④**ابى:**-دادَ هشام والد حضرت عروه بن زبيربن عوام رحمه الله دې. بدء الوحى كښې دَدوى تذكره تيره شوې ده. (٧) فاطمة: دادَ هشام بى بى فاطمه بنت المنذرده. اواسماء: دا اسماء بنت ابى بكر صديق رضي الله عنها ده. دَ دې دواړو حالات كتاب العلم كښې تيرشوى دى. (٨)

دحديث مفهوم:- حضرت اسماء رضي الله عنها فرمائى چه نبى كريم ﷺ كله دَمدينې طرف ته هجرت كولوتشريف ئى اوړلو نوهغې دَ نبى كريم ﷺ دَ سفرسامان تياركړې وو. دَمشكيزې او دسترخوان تړلودَپاره څه څيزنه ملاويدلو نوهغې خپل پلارحضرت ابوبكرصديق رضي الله عنه ته

---

(١) روح المعاني: ٨٦/٢.
(٢) عمدةالقارى: ٢٣٦/١٤.
(٣) أخرجه البخارى فى كتاب مناقب الانصار باب هجرة النبى صلى الله تعالى عليه وسلم وأصحابه إلى المدينة رقم:٣٩٠٧ وكتاب اطعمة باب الخبز المرقق والاكل على الخوان والسفرة رقم:٥٧٨٨.
(٤) باب نقض المرأة سعرها عندغسل المحيض.
(٥) كشف البارى:٢٥٨/٣.
(٦) كشف البارى:٢٩١/١.
(٧) كشف البارى:٢٩١/١.
(٨) كشف البارى:٤٢١/٣، ٤٢٢.

اوونیل بغیرزماد کمربندنه بل داسې څه څیز پاتې نه شوچه داسامان پرې اوتړلې شي نوهغوی اوفرمانیل کمربند دوه ټکړې کړه یوې سره مشکیزه او بلې سره دسترخوان اوتړه هغې هم داسې اوکړل حضرت اسماء ﷞ ته د دې خدمت د وجه نه ذات النطاقین اوونیلې شو.

سفرة - په ضمه دسین مسافرچه کوم خوراك خپل خان سره په سفرکښې اوړی بیا مطلقًا د دسترخوان دپاره استعمالیدو ددې جمع سُفَر ده.

سقاء - په کسره د سین مشکیزې ته ونیلې شي ددې جمع أسقیة ده. او سقایة بتاء التانیث د اوبوڅکلوپیاله ته وائي.

نطاق - په کسره دنون کمربند اوپیټنۍ ته ونیلې شي داد کپړې یوه ټکړه وی کومه چه ښځې په ملاتړی اوددې پورتنۍ حصه په لاندینۍ حصه اولاندینۍ حصه ئې ترزمکې پورې زوړند وی د کور کارروزګارکولووخت کښې دا راکاړی چه خپې په زمکه باندې اونه نخلی. ددې جمع نُطُق (بضم النون والطاء) ده.(١)

حضرت اسماء ﷞ ته ذات النطاقین وئیلووجه:-اوس سوال داپیداکیږی چه حضرت اسماء ﷞ ته د دوو کمربندوالولې وئیلې شوې ده.؟ په دې کښې د محدثینو مختلف اقوال دی.

① یوه وجه خو پخپله حدیث باب کښې ذکرده چه هغې خپل کمربند په دووټکړو کښې تقسیم کولوسره جناب نبی کریم ﷺ د سفرسامان تړلې وو اوهم دغه قول راجح معلومیږی.(٢)

② دویمه وجه دابیان کړې شوه چه دهغوی عادت وو چه هغې به دوه کمربند تړل او په دې کښې دهغې د فعت اوپاکدامنۍ طرف ته اشاره معلومیږی.(٣)

③ دریمه وجه داده چه د حضرت اسماء ﷞ دوه کمربندوو یوبه ئې تړلو او دویم کښې نبی کریم ﷺ اوحضرت ابوبکر ﷛ دپاره خوراك اوړلو کوم وخت چه هغوی دواړه په غارثورکښې پټ شوی وو.(٤)

فقه الحدیث:- علامه مهلب ﷫ فرمائي چه ددې حدیث شریف نه معلومیږی چه د لرې په سفرونوتللووخت کښې د لارې توښه خان سره اخستل پکاردی اودا بوج نه دی ګنړل پکار. څکه چه نبی کریم ﷺ چه په مخلوق خداکښې د ټولو زیات ښه او د الله تعالی اودهغه په بندیګانو کښې د ټولونه زیات عزت والاود قیامت په ورځ به شفیع الامم وی هغوی به ددې خبرونه بې پرواه کیدل نه نوداد نن صبا اوچوجاهلانو صوفیانو څه ټکانه ده چه د لارې توښه خان سره اوړل د توکل نه خلاف ګنړی اودخلقو نه سوالونه کوی غواړی.(٥)

---

(١) عمدة القاری:١٤/٢٣٧.

(٢) إرشاد الساری: ١٣/٥.

(٣) لامع الدراری:٧/٢٦٢.

(٤) حاشیه لامع الدراری:٧/ ٢٦١ — ٢٦٤، وانظر کتاب المغازی فی کشف الباری، ص :٩٢٠.

(٥) شرح ابن بطال: ١٤٤/٥.

ترجمة الباب سره مطابقت:- دلته دااشكال پيداكيږي چه په حديث كښې خو حمل الزاد في الغزو ذكرنشته ځكه چه دلته خود سفرهجرت د لارې د توښه ذكركيږي. نوترجمة الباب سره به ئې څنګه مطابقت وي؟

علامه كرمانى رحمه الله فرمائى چه په سفرهجرت باندې سفرغزوه قياس كړې شوې دې يعني چه څنګه په سفرهجرت كښې د لارې د توښه ضرورت وى اوحضورپاك به ددې اهتمام كولو هم هغه شان به د جهاد په سفركښې هم كيدل.[1]

[حديث ٢٨١٨][2] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرٍو قَالَ أَخْبَرَنِي عَطَاءٌ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ-رضي الله عنهما- قَالَ كُنَّا نَتَزَوَّدُ لُحُومَ الأَضَاحِي عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ-صلى الله عليه وسلم- إِلَى الْمَدِينَةِ. أطرافه [ر: ١٦٣٢]

رجال الحديث

① **على بن عبدالله**:- دا ابوالحسن على ابن المدينى رحمه الله دې. كتاب العلم كښې د دوى تفصيلى حالات تيرشوى دى.[3]

② **سفيان**: دا ابومحمد بن عيينه كوفي رحمه الله دې. بدء الوحى كښې د دوى تذكره تيره شوې ده.[4]

③ **عمرو**: دا ابومحمد عمروبن دينارمكى رحمه الله دې. كتاب العلم كښې د دوى ذكرتيرشوې دې.[5]

④ **عطاء**:- دا عطاءبن ابى رباح يمانى رحمه الله دې. كتاب العلم كښې د دوى ذكرتيرشوې دې.[6]

⑤ **جابربن عبدالله**:- دامشهورصحابى حضرت جابر رضي الله عنه د دوى تذكره كتاب الوضوء كښې تيره شوې ده.[7]

د حديث نه مستنبط فوائد:- د دې حديث شريف نه يوڅو فائدې مستنبط كيږي. ① يوخودا چه سفركه د هرقسم نه وى د سفرسامان ځان سره اوړل مشروع دى اود توكل په نوم باندې د لارې توښه نه اخستل لكه چه د خشك اوجاهلانو صوفيانو طريقه ده غلطه خبره ده.

② بل دا چه د قربانۍ غوښه ځان سره په سفركښې اوړلوكښې هيڅ خرابى نشته. په حديث شريف كښې دى چه رسول الله صلى الله عليه وسلم به په شروع كښې درې ورځې پس د قربانۍ غوښه خوړلونه منع فرمائيله بيانبى كريم صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل كلوا وتزودوا وادخروا يعنى خورئى او سفركښې ځان

---

[1]) شرح الكرمانى: ٥/١٣.

[2]) قوله جابربن عبدالله مرتخرى فى كتاب الحج باب ماياكل من البدن ومايتصدق رقم: ١٧١٩.

[3]) كشف البارى: ٢٥٦/٣.

[4]) كشف البارى: ٢٣٨/١.

[5]) كشف البارى: ٣٠٩/٤.

[6]) باب عزظة الامام النساء وتعليمهن.

[7]) كتاب الوضوء باب صب النبى صلى الله تعالى عليه وسلم الوضوء على المغمى عليه.

سره اوړنى او محفوظ کونى (۱)

③ د قربانئ غوښه ټول خلق خوړلې شى که هغه قربانى کونکې مالدار ولې نه وى. اوچه کله په سفر کښې ځان سره اوړلې شى نودې نه خوړل هم ثابتيږى (۲)

ترجمة الباب سره مطابقت:- د دې حديث ترجمة الباب سره مطابقت كنا نتزود لحوم الاحضاحي کښې دې. په مطابقت کښې کوم اشکال پيداکيږى د هغې جواب د روستونى حديث لاندې تيرشوې دې. (۳)

[حديث ۲۸۱۹] (۴) **حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ قَالَ سَمِعْتُ يَحْيَى قَالَ أَخْبَرَنِي بُشَيْرُ بْنُ يَسَارٍ أَنَّ سُوَيْدَ بْنَ النُّعْمَانِ - رضى الله عنه - أَخْبَرَهُ أَنَّهُ خَرَجَ مَعَ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - عَامَ خَيْبَرَ، حَتَّى إِذَا كَانُوا بِالصَّهْبَاءِ - وَهْىَ مِنْ خَيْبَرَ وَهْىَ أَدْنَى خَيْبَرَ - فَصَلَّوُا الْعَصْرَ، فَدَعَا النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - بِالأَطْعِمَةِ، فَلَمْ يُؤْتَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - إِلاَّ بِسَوِيقٍ، فَلُكْنَا فَأَكَلْنَا وَشَرِبْنَا، ثُمَّ قَامَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - فَمَضْمَضَ وَمَضْمَضْنَا، وَصَلَّيْنَا.** [ر: ۲۰۶]

رجال الحديث

① **محمدبن المثنى**:- داابوموسى محمدبن مثنى بصرى عنزى رحمه الله دې د دوى تذکره په کتاب الايمان کښې تيره شوې ده. (۵)

② **عبدالوهاب**:- داابومحمد عبدالوهاب بن عبدالمجيدثقفى رحمه الله دې. شاته د دوى حالات تيرشوى دى. (۶)

③ **يحيى**:- دايحيى بن سعيدمدنى رحمه الله دې. کتاب الايمان کښې د دوى تذکره تيره شوې ده. (۷)

④ **بشيربن يسارژسويدبن نعمان**:- اول الذکرابوکيسان انصارى رحمه الله دې اودويم حضرت سويدبن نعمان انصارى رضي الله عنه دې د دواړو حضراتو تذکره تيره شوې ده. (۸)

فلکنا:- لاك يلوك لوكاً السويق: ستوان صفاکول او په اوبو کښې ورګډول اوڅکل.

---

۱) صحيح مسلم كتاب الاضاحى باب بيان ماكان من النهى عن أكل لحوم الاضاحى بعد ثلاث فى أول الاسلام وبيان نسخه وإباحته إلى متى شاء رقم: ۵۱۰۴.

۲) عمدة القارى: ۲۳۷/۱۴.

۳) عمدة القارى: ۲۳۷/۱۴.

۴) قدمر تخريجه فى كتاب الوضوء باب من مضمض من السويق ولم يتوضا.

۵) كشف البارى: ۲۵/۲.

۶) كشف البارى: ۲۶/۲.

۷) كشف البارى: ۳۲۱/۲.

۸) كتاب الضوء باب من مضمض من السويق ولم يتوضا.

ترجمة الباب سره مطابقت:- دحديث شريف ترجمة الباب سره مطابقت په دوو ځايونوکښې دي ① فدعا النبی صلی الله تعالی علیه وسلم بالاطعمة ② فلم یؤت النبی صلی الله تعالی علیه وسلم إلا بسويق دادواړه جملې په دې خبره باندې دلالت کوی چه نبی کریم ﷺ اوصحابه کرامو ﷺ به په جهاد کښې د لارې توښه ځان سره اوړله دخوراك مختلف څیزونه به وو دلته د ستوانو ذکردې (۱)

[حديث ۲۸۲۰] (۲) حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ مَرْحُومٍ حَدَّثَنَا حَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي عُبَيْدٍ عَنْ سَلَمَةَ - رضي الله عنه قَالَ خَفَّتْ أَزْوَادُ النَّاسِ وَأَمْلَقُوا، فَأَتَوُا النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - فِي نَحْرِ إِبِلِهِمْ، فَأَذِنَ لَهُمْ، فَلَقِيَهُمْ عُمَرُ فَأَخْبَرُوهُ فَقَالَ مَا بَقَاؤُكُمْ بَعْدَ إِبِلِكُمْ فَدَخَلَ عُمَرُ عَلَى النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا بَقَاؤُهُمْ بَعْدَ إِبِلِهِمْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - «نَادِ فِي النَّاسِ يَأْتُونَ بِفَضْلِ أَزْوَادِهِمْ». فَدَعَا وَبَرَّكَ عَلَيْهِ، ثُمَّ دَعَاهُمْ بِأَوْعِيَتِهِمْ، فَاحْتَثَى النَّاسُ حَتَّى فَرَغُوا، ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - «أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ، وَأَنِّي رَسُولُ اللَّهِ». [ر: ۲۳۵۲]

رجال الحديث

داحديث بعينه هم په دې سندسره شاته تيرشوې دې د رجال د مفصل حالاتودپاره حواله جات هم هلته اوګورئی. (۳)

د حديث مفهوم:- حضرات صحابه کرامو ﷺ د په جنګ دخوراك مشکلات راپيښ شو نوهغوی حضورپاك ﷺ ته د يوڅو اوښانود ذبح کولو درخواست اوکړو چه منظورکړې شو. حضرت عمر فاروق ﷺ ته ددې خبرې خبراوشونو د نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضرشو اوعرض ئې اوکړو يارسول الله! چه اوښان ذبح کولې شي نودوی ګذاره به څنګه کيږي؟ رسول کریم ﷺ د حضرت عمر ﷺ مشوره قبوله کړه او وئی فرمائيل خلقواعلان اوکړئی چاسره چه څه باقي پاتې وی هغه دې راوړی رادې شي. کوم څه چه راجمع شو رسول الله ﷺ په هغې باندې د برکت دعااوفرمائيله بياخلقو ته د خپلو خپلو لوښوراوړلو حکم اوشو او هغوی به موټې ډکولاو لوښی به ئی ترې ډکول تردې چه هغوی فارغ شو. (چونکه دا يوه معجزه وه څکه) نبی کریم ﷺ اوفرمائيل أشهد أن لا إله إلا الله وأنی رسول الله

د حديث د بعض الفاظو تحقيق: خفت أزواد الناس وأملقوا يعنی خلقو سره د خوراك کمې شو اوهغوی محتاج شو دلته حافظ ابن حجر ﷫ علامه عينی ﷫ علامه زرکشی ﷫ علامه برماوی ﷫ ددې مطلب دااخستې دې چه د لارې توښه بالکل ختمه شوې وه. خود

---

(۱) عمدة القاري: ۲۳۷/۱٤.

(۲) مرتخريجه فی کتاب الشرکة باب الشرکة فی الطعام والنهد والعروض رقم: ۲٤۷٤.

(۳) مرتخريجه فی کتاب الشرکة باب الشرکة فی الطعام والنهد والعروض رقم: ۲٤۷٤.

صاحب مصابيح وينا ده چه حقيقت دانه دي لكه چه خفت نه معلوميږي چه خوراك كم شوي ووبالكل ختم شوي نه وو او واقعتا هم داسې وه ځكه چه كوم خوراك باقي پاتې شوي وو هغه صحابه كرامو ﷡ د حضورپاك ﷺ په وړاندې راجمع كړو په كوم چه رسول الله ﷺ د بركت دعا اوونيله (۱)

مابقاءكم بعد إبلكم - يعني د اوښانو ذبح كولونه پس به ستاسو گذاره څنګه كيږي؟

دحديث نه مستنبط فوائد - ① دحضرت عمر ﷛ د دې قول نه دا فائده مستنبط كيږي چه نائب وزيرله پكاردى چه هغه دې خپل اميرته صحيح او صائب مشوره وركړي كه اميردهغه نه په دغه معامله كښې مشوره غواړي اوكه نه. ځكه چه د هغه منصب دهغه نه دخيرخواهئ تقاضاكوي اوهغه ته دمداخلت اختيار وركوي.

② دويمه خبره دامعلوميږي چه دمسافردپاره اهم ترين څيز دهغه سورلي ده خاص كرد حجاز په گرم او شگلنه علاقه كښې چرته چه سورلي نه وي نو په ظاهره هم مرگ دهغه مقدردې. دهغه ځائي په صحراگانو كښې پيدل تگ څه آسان كارنه دې (۲) په دې وجه د سورلئ د حفاظت اهتمام او خيال ساتل پكاردى.

③ دلته دحضرت عمر ﷛ منقبت اوفضيلت ښكاره كيږي چه دهغه د نبي كريم ﷺ د دعا د قبليدو يقين وو. (۳)

④ په دې قول سره دحضرت عمر ﷛ دمسلمانانودپاره د شفقت اوهمدردئ د جزبې ښه اندازه كيږي. (۴)

قوله نادى الناس يأتون: حافظ ابن حجر ﷫ د يأتون نه وړاندې فهم مقدرمنى (۵) په دې صورت كښې جمله مستانفه ده اوعلامه عيني ﷫ په دې ردكوي اودا حال گرځوي د الناس نه. (۶) په دې صورت كښې به دا هم يوه جمله شي.

علامه مهلب ﷫ فرمائي چه د دې حديث نه بعض فقهاؤ دااستنباط كړې دې كه چرې قحط اود خوراك كمې پيداشي نود حاكم دپاره جائزدى چه د ضرورت نه چاسره زياتى خوراك وي هغه دې په غله خرڅولوباندې مجبوركړي ځكه چه دعام انسانانو بهتري هم په دې كښې ده البته امام مالك ﷫ د دې اجازت نه وركوي چه يوكس چه هغه د يوڅيزمالك وي دهغې په خرڅولوباندې مجبوركړي. (۷)

---

(۱) إرشاد السارى:۱۳۱/۵.
(۲) شرح ابن بطال: ۱۴۵/۵.
(۳) شرح ابن بطال: ۱۴۵/۵.
(۴) عمدة القارى:۲۳۸/۱۴.
(۵) فتح البارى:۱۳۰/۶.
(۶) عمدة القارى: ۲۳۸/۱۴.
(۷) شرح ابن بطال:۴۴/۵.

فاحتثی الناس - خلقوډك ډك موټی واخستل یعنی هغه جمع کړې شوې خوراك دَنبی کریم ﷺ د دعاپه برکت دومره زیات شوې ووچه خلقو ډك ډك موټی یوړل داد نبی کریم ﷺ معجزه وه لږ شان خوراك دَ ټولو خلقوډپاره کافی شو.(۱)

قوله:ثم قال رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم: أشهد أن ......:- دَ نبی کریم ﷺ دمعجزې ښکاره کیدونه پس زر شهادتین لوستل ددې خبرې دلیل دې چه په معجزاتوسره دَ رسالت تائید کیږی.(۲)

فائده:- ددې حدیث شریف نه دَ نبی کریم ﷺ ښکلې اخلاق ډیرښه واضحه کیږی چه هغوی ﷺ به دَخپلو ملګرو دَضرورتونوخیال ساتلو تردې چه کله هغوی دَاوښانو دَ ذبح کولو درخواست اوکړو نودَهغوی دَ ضرورتونوخیال کولو سره ئې دا درخواست هم قبول کړو. اوبیا چه حضورپاك دَحضرت عمر په مشوره کښې دَمسلمانانو بهتری اوکتله نو زر ئې دَهغه مشوره قبوله کړه.(۳)

ترجمة الباب سره مطابقت:- دَحدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت خفت ازوادالناس او بفضل ازوادهم کښې دې.(۴) والله اعلم وعلمه اتم واحکم.

باب-۱۲۲ حمل الزاد علی الرقاب

دَ ترجمة الباب مقصد:- امام بخاری رحمه الله ښائی چه چاسره سورلی نه وی نوهغه له خپل سامان په اوږه اوچتول پکاردی.(۵)

حضرت شیخ الحدیث زکریا رحمه الله فرمائی دَامام صاحب مقصد داخودل دی چه مسافرله زیات سامان اوړل نه دی پکار. بس چه دومره سامان وی چه کله ضرورت پیښ شی چه سرې پخپله هم هغه اوچت کړې شی.(۶)

[حدیث ۲۸۲۱](۷) حَدَّثَنَا صَدَقَةُ بْنُ الْفَضْلِ أَخْبَرَنَا عَبْدَةُ عَنْ هِشَامٍ عَنْ وَهْبِ بْنِ كَيْسَانَ عَنْ جَابِرٍ-رضی الله عنه- قَالَ خَرَجْنَا وَنَحْنُ ثَلَاثُمِائَةٍ نَحْمِلُ زَادَنَا عَلَى رِقَابِنَا، فَفَنِيَ زَادُنَا، حَتَّى كَانَ الرَّجُلُ مِنَّا يَأْكُلُ فِي كُلِّ يَوْمٍ تَمْرَةً. قَالَ رَجُلٌ يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ، وَأَيْنَ كَانَتِ التَّمْرَةُ تَقَعُ مِنَ الرَّجُلِ قَالَ لَقَدْ وَجَدْنَا فَقْدَهَا حِينَ فَقَدْنَاهَا، حَتَّى أَتَيْنَا الْبَحْرَ فَإِذَا حُوتٌ قَدْ قَذَفَهُ الْبَحْرُ، فَأَكَلْنَا مِنْهَا ثَمَانِيَةَ عَشَرَ يَوْمًا مَا أَحْبَبْنَا.[ر: ۲۳۵۱]

---

(۱) إرشاد الساری:۱۳۱/۵.

(۲) إرشاد الساری:۱۲۱/۵ وعمدة القاری: ۲۳۸/۱۴.

(۳) إرشاد الساری:۱۲۱/۵ وعمدة القاری: ۲۳۸/۱۴.

(۴) إرشاد الساری:۱۲۱/۵ وعمدة القاری: ۲۳۸/۱۴.

(۵) فتح الباری:۱۳/۶.

(۶) الابواب والتراجم للشیخ زکریا ص:۱۰.

(۷) مرتخریجه فی کتاب الشرکة باب الشرکة فی الطعام والنهد والعروض الخ رقم: ۲۴۷۴.

رجال الحدیث

① **صدقه بن الفضل**- دا ابوالفضل صدقة بن فضل مروزی رحمه الله دي دَدوی تذکره کتاب الصلوة کښې تیره شوې ده. (۱)

② **عبده**- دا عبده بن سلیمان کلابی کوفی رحمه الله دي دَدوی حالات کتاب الایمان کښې تیرشوی دی (۲)

③ **هشام**:-دا ابوالمنذریا ابوعبدالله هشام بن عروه رحمه الله دي بدء الوحی کښې دَدوی تذکره تیره شوې ده (۳)

④ **وهب بن کیسان**:- داابوالزبیراسدی رحمه الله دي کتاب البیوع کښې دَدوی حالات تیرشوی دی (۴)

جابربن عبدالله:-مشهورصحابی حضرت جابر رضی الله عنه دي. دَدوی تذکره تیره شوې ده. (۵)

دَحدیث دَ بعض الفاظوتشریح:- قال رجل: دَدې نه مراد راوی حدیث وهب بن کیسان دي چه دَ حضرت جابر رضی الله عنه نه ئی سوال کړې وو. (۶)

قوله: وأين كانت التمرة تقع من الرجل؟:-یعنی دکهجورې په یوه دانه باندې به دَ یوسړی څه اوشی؟

قوله: لقدوجدنافقدهاحين فقدنا:-یعنی دَ دغه یوې کهجورې نه ملاویدو پریشانی هغه وخت محسوس کړه چه کله دَدې ملاویدل هم بندشو. وجدنا: وجد یجد وجداً وموجدة: پریشانه کیدل خفه کیدل. داحدیث غزوه سیف البحرسره متعلق دي دکوم تفصیل چه کتاب المغازی کښې راروان دي. (۷)

ترجمة الباب سره مطابقت:- دَحدیث مبارك ترجمة الباب سره مطابقت بالکل واضحه دې کوم چه په دې جمله کښې دې ونحن ثلاث مائة نحمل زادنا علی رقابنا مونږ درې سوه کسان وو او دَ لارې توښه موبه خپلو اوږوباندې اوچته کړې وه. (۸)

فائده:- ددې دواړو ابوابونه داهم معلومیږی چه امیرلښکر مجاهدین په سختئی او تکلیفونو برداشت کولو باندې مجبورکولې شی. اودَ اولګې او دَلارې دَتوښې دَنشت والی باوجود

---

(۱) باب الصلوة فی مواضع الابل.

(۲) کشف الباری:۲/۹٤.

(۳) کشف الباری:۱/۲۹۱.

(٤) باب الشراء الدواب والحمیر باب من لم یرالوضوء الامن المخرجین من القبل والذکروالدبر.

(۵) کتاب الوضوء باب صب النبی صلی الله علیه وسلم الوضوء علی المغمی علیه.

(۶) کتاب المغازی باب غزة سیف البحر رقم:٤٣٦٠.

(۷) کتاب المغازی باب غزة سیف البحر رقم ٤٣٦٠.

(۸) عمدة القاری: ۱٤/۲۳۸.

هغوى په ميدان نه پريخودو باندې پابند كولې شى (١)
تنبيه - دلته د ترجمة الباب د اثبات دپاره علامه مهلب رحمه الله فرمائى صحابه كرامو د لارې توښه خپل خان سره اخستې وه خوچه كله هغه ختمه شوه نوهغوى دكهجورې په يوه يوه دانه باندې په گذاره كولو باندې مجبورشو بيا چه كله كهجورې هم ختمې شوې نو خبره په اولګه راغله سره ددې چه الله تعالى جل شانه په دې باندې قادردې چه د كانړو نه مالوچ او غرونو نه ميوې راپيداكړى خوداسې هيڅ يوه خبره خلاف عادت مخې ته رانغله ددې نه دا سبق ملاويږى چه د لارې د توښې انتظام كول پكاردى او د كرامتونو انتظارنه دى كول پكار (٢)

باب - ١٢٣ ارداف المرأة خلف أخيها

ربط اومناسبت: - چونكه په جهاد كښې په عام توګه باندې هم سفركيږى په دې وجه امام بخارى رحمه الله وړاندې بابونو كښې د سفرمسائل بيانوى.
د ترجمة الباب مقصد: - حضرت مولانارشيداحمد ګنګوهى رحمه الله فرمائى چه خور رور پسې په سورلئى شاته كينول داسې معامله ده چه ددې ضرورت په سفركښې پيښيږى. خصوصاً په جهاد كښې د مشقت نه ډك سفرونوكښې په كوم كښې چه هرطرف ته خطرې اومشكلات وى داسې ضرورتونه ډير پيښيدې شى. په دې وجه امام بخارى رحمه الله ددې صورت جواز دلته بيان كړو كه خور رور پسې شاته په سورلئى كينولې شى نو په دې كښې هيڅ بدى نشته. (٣) البته احتياط كول پكاردى.
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى امام بخارى رحمه الله ددې ځائى نه بيان كول غواړى چه د ښځو جهاد حج دې. لكه چه د حضرت عائشه صديقه رضي الله عنها په روايت كښې چه راغلى دى جهادكن الحج (٤) امام بخارى رحمه الله هم په كتاب الجهاد كښې دا روايت نقل كړې دې. (٥) خوظاهره ده چه د حضرت ګنګوهى رحمه الله توجيهه ډيره جامع ده ځكه چه دې سره د ترجمة الباب مقصد او د كتاب الجهاد نه ددې روايتونو مناسبت هم واضحه كيږى. خو د حافظ رحمه الله توجيهه كتاب الجهادسره مناسبت خوپه ذهن كښې راځى ليكن د ترجمة الباب مقصد دې نه واضح كيږى نه.
[حديث ٢٨٢٢- ٢٨٢٣] (٦) حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ الأَسْوَدِ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ عَنْ عَائِشَةَ - رضي الله عنها - أَنَّهَا قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ، يَرْجِعُ أَصْحَابُكَ بِأَجْرِ حَجٍّ وَعُمْرَةٍ، وَلَمْ أَزِدْ عَلَى الْحَجِّ. فَقَالَ لَهَا «اذْهَبِي وَلْيُرْدِفْكِ عَبْدُ الرَّحْمَنِ». فَأَمَرَ

---

(١) شرح ابن بطال: ١٤٥/٥.
(٢) حواله بالا ص: ١٤٦.
(٣) لامع الدرارى: ٢٦٥/٧.
(٤) فتح البارى: ١٣١/٢.
(٥) وفى حاشية الامع افاده الشيخ مقدس سره أجود مما قاله الحافظ: ٢٦٥/٧.
(٦) قوله عن عائشة....مر تخريج فى كتاب الحيض باب الامربالنفساء إذاتنفس رقم: ٢٩٤.

عَبْدَ الرَّحْمَنِ أَنْ يُعْمِرَهَا مِنَ التَّنْعِيمِ، فَانْتَظَرَهَا رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - بِأَعْلَى مَكَّةَ حَتَّى جَاءَتْ.

رجال الحديث

① **ابوحفص عمرو بن على:**- داعمرو بن على بن بحرباهلى رحمه الله دي دَدوى حالات كتاب الوضوء كښې تيرشوى دى. (۱)

② **أبوعاصم:**- دده نوم ضحاك بن مخلدبني ضحاك بن مسلم شيبانى رحمه الله دې كتاب العلم كښې ددوى تذكره شوې ده. (۲)

③ **عثمان بن اسود:**- عثمان بن اسود جمحى رحمه الله حالات تيرشوى دى. (۳)

④ **ابن ابى مليكه:**- داابوبكر عبدالله بن عبيدالله بن مليكه زهير رحمه الله دې كتاب الايمان كښې ددوى تذكره تيره شوې ده. (۴)

⑤ **عائشه:**- دا سيده ام المؤمنين حضرت عائشه صديقه رضي الله عنها ده. بدء الوحى كښې دَدې تذكره تيره شوې ده. (۵)

ترجمة الباب سره مطابقت:- دَحديث شريف ترجمة الباب سره مطابقت په دې جمله كښې دې إذهبى وليردفك عبدالرحمن كوم چه بالكل واضح دې. (۶)

[حديث ۲۸۲۳] (۷) حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ أَوْسٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ - رضى الله عنهما - قَالَ أَمَرَنِي النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - أَنْ أُرْدِفَ عَائِشَةَ وَأُعْمِرَهَا مِنَ التَّنْعِيمِ. [ر: ۱۶۹۲]

رجال الحديث

① **عبدالله:**- دا عبدالله بن محمد ابوجعفر مسندى رحمه الله دې. كتاب الايمان كښې ددوى تذكره تيره شوې ده. (۸)

② **ابن عيينه:**- دا ابومحمدسفيان بن عيينه دې. بدء الوحى كښې دَ دوى تذكره تيره شوې ده. (۹)

---

(۱) باب الرجل يوضئ صاحبه.
(۲) كتاب العلم: ۱۲۲/۳.
(۳) كتاب الشركة باب الشتراک فى الذهب والفضة وما يكون فيه الصرف.
(۴) كشف البارى: ۲۴۸/۲.
(۵) كشف البارى: ۲۹۱/۱.
(۶) عمدة القارى: ۲۳۹/۱۴.
(۷) .مر تخريج فى كتاب العمرة باب عمرة النعيم.
(۸) كشف البارى: ۶۵۷/۱.
(۹) كشف البارى: ۲۳۸/۱.

③**عمروبن دينار**:- داعمروبن دينارجرمى رحمه الله دي. كتاب العلم كښې دَدوى تذكره تيره شوې ده [1]

④**عمروبن اوس**:- داعمرو بن اوس سقفى رحمه الله دي. كتاب التهجد كښې دَدوى حالات تيرشوى دى [2]

⑤ **عبدالرحمن بن ابى بكرصديق**:- داصحابى رسول حضرت عبدالرحمن بن ابى بكر صديق رضى الله عنهما دي. دَدوى حالات تيرشوى دى. [3]

ترجمة الباب سره مطابقت:- دَ حديث شريف ترجمة الباب سره مطابقت أمرني النبي صلى الله عليه تعالى عليه وسلم أن أردف عائشة واعمرهامن التنعيم نه واضح كيږى [4] والله اعلم وعلمه اتم واحكم.

فقه الحديث:- علامه مهلب رحمه الله فرمائى چه دَدې حديث نه معلوميږى چه په يوه سورلئى (كه هغه ځاروې وى يا موټر يا موټرسائيكل وغيره وى) دوه كسان سوريدې شى او دَ سورلئى دَ طاقت اوبرداشت خيال ساتل پكاردى خاص په هغه وخت چه كله سورلى بې زبانه ځناوروى اوښځې په سورلئى باندې دَ سړو مخې ته نه دى كينول پكار. كه هغه محرم ولې نه وى. سنت هم دادى چه هغه دې شاته كينولې شى اوهم دغه ادب او دَ وقار تقاضاهم ده. لكه څنګه چه دَحضرت موسىٰ عليه السلام دَحضرت شعيب عليه السلام لور هغوى ته لارخودنه كولوسره وړاندې وړاندې تلله او په هواسره دَهغې كپړې اوچتيدلې نو خپل شاته دَ تللو او په اشاره سره دَلارخودلوئى ورته اووئيل. حضرت شعيب عليه السلام لوربى بى په واپسئى كښې خپل پلارته اووئيل ﴿ إِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْأَمِينُ ﴾ [5] يعنى هغې خپل پلارته دَ موسىٰ عليه السلام دَ طاقت پاكبازئى اوامانت باره كښې خبرور كړو. [6]

باب- ۱۲۴ الارتداف في الغزووالحج

دَ ترجمة الباب مقصد:- مناسبت خو بيان شو چه دَ سفردَمسائلوپه جهادكښې ضرورت پيښيږى. روستونى باب كښې داخودلى وو چه خور رور پسې شاته په سورلئى كيناستل جائزدى اوس دابښائى چه په غزوه كښې روان وى كه په حج كښې هلته هم دويم كس خپل رديف جوړلوكښې څه حرج نشته. [7]

---

[1]) كتاب العلم باب العلم والعظة بالليل.

[2]) كتاب التهجدباب من نام عندالسحر.

[3]) كتاب الحيض باب نقض المرأة شعرهاعندغسل المحيض.

[4]) عمدة القارى: ۲۳۹/۱٤.

[5]) القصص: ۲۶.

[6]) شرح ابن بطال: ۱٤۷/۵.

[7]) عمدة القارى: ۲۳۹/۱٤.

احدیث ۲۸۲۴] (۱) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ أَنَسٍ -رضی الله عنه- قَالَ كُنْتُ رَدِيفَ أَبِي طَلْحَةَ، وَإِنَّهُمْ لَيَصْرُخُونَ بِهِمَا جَمِيعًا الْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ. [ر ۱۰۳۹]

رجال الحدیث

① **قتیبه**:- دا قتیبه بن سعید ثقفی رحمه الله دي کتاب الایمان کښې دَدوی تذکره تیره شوې ده. (۲)

② **عبدالوهاب**:- دا ابومحمد عبدالوهاب ثقفی رحمه الله دي.

③ **ایوب**:- دا ابوبکر ایوب سختیانی رحمه الله دي.

④ **ابوقلابة**:- دا ابوقلابة عبدالله بن زید جرمی رحمه الله دي. دَدې دریواړو حضراتو حالات کتاب الایمان کښې تیرشوی دی. (۳)

⑤ **انس**:- دا خادم رسول حضرت انس رضي الله عنه دي دَدوی تذکره هم کتاب الایمان کښې تیره شوې ده. (۴)

قوله: کنت ردیف أبي طلحة، وإنهم لیصرخون بهما جمیعا: الحج والعمرة:- حضرت انس رضي الله عنه فرمائی چه دَحج په سفرکښې حضرت ابوطلحه رضي الله عنه صرف هم په یوخاروې باندې سوروو اوخلقو (تلبیه کښې) حج اوعمرې دواړو چغې وهلې. دا واقعه دَ حج سفرسره متعلق ده خوجهاد هم دَحج په شان عبادت دي په دې وجه دا روایت دَ جهاد په ابواب کښې ذکرکړې شو.

فقه الحدیث:- ددې حدیث شریف نه یو څو فوائد مستنبط کیږی.

① په حج او جهاد کښې یوبل سره تعاون کول پکاردی. ② ارداف سنت دي اوّ سلف صالحین طریقه ده دي نه دَعاجزئی اظهارکیږی.

ترجمة الباب سره مطابقت:- دَمذکوره حدیث ترجمة الباب سره مطابقت کنت ردیف أبي طلحة کښې دي. اودَ جهاد سفرئی دَ حج په سفرباندې قیاس کړې دي. (۵)

باب- ۱۲۵ الردف علی الحمار

دَ ترجمة الباب مقصد:- خردَ اس په مقابله کښې یو وړوکې شان څناور دي په دې وجه شك کیدې شو چه په دې باندې به دَ دوو کسانو کیناستل جائزنه وی. نو امام بخاری رحمه الله اوخودل چه په دې کښې هیڅ حرج نشته.

باقی دا شرط خو په هرڅناورکښې دي چه هغه دَ سور بوج اوچتولې شی کنی څناورته بې ځایه

---

(۱) .مر تخریج فی کتاب تقصیر الصلوة باب یقصر إذا اخرج من موضعه: ۱۰۸۹.

(۲) کشف الباری: ۱۸۹/۲.

(۳) کشف آلباری: ۲۶/۲.

(۴) کشف الباری: ۴/۲.

(۵) عمدة القاری: ۲۳۹/۱۴.

تکلیف ورکول جائزنه دی چه د څومره سورلو بوج دغه څناور اوچتولی شی په هغې باندې هم هغه هومره بوج اچول پکاردی. که اوښ وی که اس وی اوکه بل څناور.(۱)

[حدیث ۲۸۲۵] (۲) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا أَبُو صَفْوَانَ عَنْ يُونُسَ بْنِ يَزِيدَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ - رضي الله عنهما - أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - رَكِبَ عَلَى حِمَارٍ، عَلَى إِكَافٍ عَلَيْهِ قَطِيفَةٌ، وَأَرْدَفَ أُسَامَةَ وَرَاءَهُ. [۴۲۹۰، ۳۵۳۹، ۵۶۱۹، ۵۸۵۴، ۵۸۹۹]

رجال الحديث

① **قتيبه**:- دا قتیبه بن سعید ثقفی رحمه الله دی کتاب الایمان کښې د دوی تذکره تیره شوې ده.(۳)

② **ابوصفوان**:- د دوی نوم عبدالله بن سعید رحمه الله دی کتاب الاذان کښې د دوی حالات تیرشوی دی.(۴)

③ **یونس بن یزید**:- دا ابوالنجار ایلی رحمه الله دی بدء الوحی کښې تذکره راغلې ده.(۵)

④ **ابن شهاب**:- دا ابوبکر محمدبن سلم ابن شهاب زهری رحمه الله دی. د دوی حالات بدء الوحی کښې تیر شوی دی.(۶)

تحقیق کلمات حدیث:- أَكَاف: په کسره د همزه او کاف بالواؤ هم مستعمل دی. د دې جمع اُكُفْ او آكفة ده. د خرلمسی ته وئیلې شی.

قطیفة: د دې جمع قطائف ده مالوچی څادرته وائی. یعنی نبی کریم ﷺ په خربانديې سوروو او په لمسی اوکته باندې څادرخورشوې وو اوحضرت اسامه رضی الله عنه حضوریاك پسې شاته ناست وو.

فقه الحدیث:- د دې حدیث نه د نبی کریم ﷺ ډیر متواضع کیدل ثابتیږی. رسول الله ﷺ به د خرغوندې څاروی باندې هم سورلی کوله او خپل ځان پسې به ئی شاته څوك کینولو کښې هم شرم نه محسوس کولو.(۷)

---

(۱) لامع الدراری: ۲۶۵/۷ وعمدة القاری: ۲۳۹/۱٤.

(۲) .الحدیث أخرجه البخاری فی کتاب التفسیر باب ولتسمعن من الذین أوتوا الکتاب رقم:٤٥٦٦وکتاب المرضی باب عیادة المریض راکبا وماشیا وردفا علی الحمار رقم:٥٦٦٣ وکتاباللباس باب الارتداف علی الدابة: ٥٨٦٤ وکتاب الادب باب کنیة المشرک رقم: ٦٢٠٧وکتابالاستدذان باب التسلیم فی مجلس فیه أخلاط من المسلمین والمشرکین رقم:٦٢٥٤ ومسلم کتاب الجهاد باب دعاء النبی صلی الله علیه وسلم وصیره علی أذی المنافقین.٤٦٥٩.

(۳) کشف الباری:۱۸۹/۲.

(۴) باب الانفتال والانصراف عن الیمین والشمال.

(۵) کشف الباری:٤٦٣/۱..

(۶) کشف الباری:۳۳۰/۱.

(۷) شرح ابن بطال: ۱٤٨/٥.

علامه طبری رحمه الله فرمائی چه رسول الله ﷺ به دخپل لوئی شان اوعظمت باوجود خپل امت ته دتعلیم ورکولو دپاره داهرڅه کول دي دپاره چه خلق دخرسورلی معیوب اونه گنړی اوخپل ځان پسې شاته څوك سورول د ذلت سبب اونه گنړی لکه چه دکبرژنوخلقو طریقه اوعادت وی. [1]

بل دا چه حضرت اسامه بن زید رضی الله عنهما د رسول الله ﷺ د محبت اوتعلق اندازه هم دَدې واقعه نه دوړاندینی روایت نه ښه لګولې شی. [2]

دلته د روایت صرف هغه حصه ذکرکړې شوه دکومې چه ترجمة الباب سره تعلق دې تفصیلی واقعه وړاندې کتاب التفسیر کښې راروانه ده. [3]

ترجمة الباب سره مطابقت:- دحدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت أن النبی صلی الله تعالی علیه وسلم رکب علی حمار.....وأردف أسامة وراء. نه واضح دې.

[حدیث ۲۸۲۶] [4] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ قَالَ يُونُسُ أَخْبَرَنِي نَافِعٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ - رضی الله عنه أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صلی الله علیه وسلم - أَقْبَلَ يَوْمَ الْفَتْحِ مِنْ أَعْلَى مَكَّةَ عَلَى رَاحِلَتِهِ، مُرْدِفًا أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ وَمَعَهُ بِلَالٌ وَمَعَهُ عُثْمَانُ بْنُ طَلْحَةَ مِنَ الْحَجَبَةِ، حَتَّى أَنَاخَ فِي الْمَسْجِدِ، فَأَمَرَهُ أَنْ يَأْتِيَ بِمِفْتَاحِ الْبَيْتِ، فَفَتَحَ وَدَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ - صلی الله علیه وسلم - وَمَعَهُ أُسَامَةُ وَبِلَالٌ وَعُثْمَانُ، فَمَكَثَ فِيهَا نَهَارًا طَوِيلًا ثُمَّ خَرَجَ، فَاسْتَبَقَ النَّاسُ، وَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ أَوَّلَ مَنْ دَخَلَ، فَوَجَدَ بِلَالًا وَرَاءَ الْبَابِ قَائِمًا، فَسَأَلَهُ أَيْنَ صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ - صلی الله علیه وسلم - فَأَشَارَ لَهُ إِلَى الْمَكَانِ الَّذِي صَلَّى فِيهِ، قَالَ عَبْدُ اللَّهِ فَنَسِيتُ أَنْ أَسْأَلَهُ كَمْ صَلَّى مِنْ سَجْدَةٍ. [ر: ۳۸۸]

رجال الحدیث

① **یحیی بن بکیر**:- دَدوی کنیت ابوزکریا دې. ② **لیث**:-دا ابوالحارث لیث بن سعد فهمی رحمه الله دې. ددې دواړو حالات بدء الوحی کښې تیرشوی دی. [5]

③ **یونس**:- دایونس بن یزید ایلی رحمه الله دې. د دوی حالات بدء الوحی کښې تیرشوی دی. [6]

④ **نافع**:- دا ابوسهیل نافع بن مالك اصبحی رحمه الله دې. دَدوی حالات تیرشوی دی. [7]

⑤ **عبدالله** – دا عبدالله بن عمر رضی الله عنهما دې. کتاب الایمان کښې ئی تذکره تیره شوې ده. [8]

---

[1] شرح ابن بطال:۱۴۸/۵.

[2] عمدة القاری:۲۴۰/۱۴.

[3] کشف الباری کتاب التفسیر ص: ۱۲۶.

[4] قدمر تخریجه فی کتاب الصلوة باب قوله تعالی ﴿وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى﴾ رقم: ۳۹۷.

[5] کشف الباری:۳۲۳/۱ – ۳۲۴.

[6] کشف الباری:۴۶۳/۱.

[7] کشف الباری:۲۷۱/۲.

[8] کشف الباری:۶۳۷/۱.

ترجمة الباب سره مطابقت - دلته دمطابقت په سلسله كښې يواشكال پيداكيږى چه باب خو ردف على الحمار قايم كړې اوپه مذكوره حديث كښې د نبى كريم ﷺ په اوښ باندې سوريدو ذكردې اوداښكاره خبره ده چه نبى كريم ﷺ د فتح مكه په ورځ په خرباندې سورلى نه ده كړې (١) علامه عينى رحمه الله فرمائى رتداف خو په دواړوصورتونوكښې هم يوشان دې او په خناوركښې فرق دې. په دې سره د حديث شريف د ترجمة الباب په انطباق باندې هيڅ اثر نه پريوځى. (٢)

الحجبة: داد حاجب جمع دهددې معنى ده دربان څوكيدار دلته ددې نه مراد د بيت الله شريف چابيانې ساتونكې دې

قوله: قال عبدالله: فنسيت أن أساله كم صلى من سجدة - دلته خو حضرت عبدالله بن عمر رضى الله عنهما دافرمائى چه هغه داخبره هيره كړې ده چه حضورپاك ﷺ څورکعته كړې وو. خود كتاب الصلوة والاروايت (٣) كښې تصريح موجود ده چه نبى كريم ﷺ په خانه كعبه كښې دننه دوه ركعته كړى نو په دې دواړو روايتونوكښې په ظاهر تعارض ښكارى؟

ددې اشكالاتوجوابونه كتاب المغازى كښې مونږ په تفصيل سره بيان كړى دى (٤) دلته دهغې خلاصه بيانولې شى. ① يوجواب خودا وركړې شو چه صلى ركعتين والا روايت وهم دې خودا جواب ضعيف دې. ② حضرت ابن عمر رضى الله عنهما صراحتاً ددې خبرې پښتنه نه وه كړې البته حضرت بلال رضى الله عنه اشارة خودلې وه چه دوه ركعته ئى كړى. لكه چه ددې روايت د سياق نه معلوميږى كوم چه په كتاب الصلوة كښې ذكردې ③ صلى ركعتين په اقل متيقن باندې محمول دې. يعنى په يقينى توګه باندې كم نه كم مونځ هم دوه ركعته وى. والله اعلم وعلمه اتم واحكم

باب - ١٢٦ من أخذ بالركاب ونحوه

د ترجمة الباب مقصد: دلته امام بخارى رحمه الله داخودل غواړى چه دسور ركاب نيول اوپه سوريدو كښې امداد كول دا يونيك اود فضيلت علم دې خاص كر په هغه وخت چه سوريدونكى د جهاد دپاره خپه په ركاب كښې وى نوددې په فضيلت كښې نورهم زياتوالې كيږى. (٥)

حضرت ابن عباس رضى الله عنهما يوځل دحضرت زيد بن ثابت رضى الله عنه ركاب اونيولو نوهغه اووئيل اې د نبى دتره ځويه داسې مه كوه . ابن عباس رضى الله عنهما اوفرمائيل مونږ ته د خپلو علماؤ سره هم د داسې سلوك كولوحكم راكړې شوې دې دې اوريدو سره حضرت زيد رضى الله عنه د ابن عباس رضى الله عنهما لاس

---

(١) فتح البارى: ١٣٢/٦.
(٢) عمدة القارى: ٢٤٠/١٤.
(٣) باب قوله تعالى ﴿وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى﴾
(٤) كشف البارى كتاب المغازى ص:٥١٥.
(٥) شرح ابن بطال:٤٨/٥ وعمدة القارى:٢٤٠/١٤.

اونیولواو بنکل نی کړو نوهغه اوونیل داسې مه کوه نو حضرت زید رضی الله عنه اوونیل مونږ ته د آل رسول صلی الله علیه وسلم سره د داسې میني کولو حکم راکړې شوې دې (۱)

اوداخبره هم په ذهن کښې ساتل پکاردی چه په دې کښې د رکاب نیونکی تذلیل کیږی نه د سوریدونکی د پاره دا د څه فخرخبره ده په سفرکښې هم داسې کیږی او د دې ضرورت راځی چه ځوک راکوز کړې شی او یا سور کړې شی

احدیث ۲۸۲۷] (۲) حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ هَمَّامٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رضی الله عنه - قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلی الله علیه وسلم - « كُلُّ سُلاَمَى مِنَ النَّاسِ عَلَيْهِ صَدَقَةٌ كُلَّ يَوْمٍ تَطْلُعُ فِيهِ الشَّمْسُ ، يَعْدِلُ بَيْنَ الاِثْنَيْنِ صَدَقَةٌ ، وَيُعِينُ الرَّجُلَ عَلَى دَابَّتِهِ، فَيَحْمِلُ عَلَيْهَا، أَوْيَرْفَعُ عَلَيْهَا مَتَاعَهُ صَدَقَةٌ، وَالْكَلِمَةُ الطَّيِّبَةُ صَدَقَةٌ، وَكُلُّ خَطْوَةٍ يَخْطُوهَا إِلَى الصَّلاَةِ صَدَقَةٌ، وَيُمِيطُ الأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ صَدَقَةٌ». [ر: ۲۵۶۰]

رجال الحدیث

① **اسحاق**:- دااسحاق بلانسبت ذکرشوې دې. او باب فضل من حمل متاع صاحبه فی السفر (۳) کښې دا روایت داسحاق بن نصر او کتاب الصلح (۴) کښې اسحق بن منصور نه مروی دې. اوس دلته سوال داپیداکیږی چه دلته دابن نصر اوابن منصورنه کوم یوراوی مراددې اودا دواړه هم دعبدلرزاق نه روایت کوی.

حافظ ابن حجر اوعلامه عینی رحمهما الله فرمائی چه دا ابویعقوب اسحاق بن منصور بن بهرام کوسج مروزی رحمه الله دې. ځکه چه د ابوذر په نسخه کښې هم اسحاق بن منصور راغلې دې. اودویمه خبره داده چه کتاب الصلح والا روایت(کوم چه د ابن منصورنه مروی دې) اود روایت باب الفاظ بالکل یوشان دی. خودابن نصرد روایت سیاق څه قدرې مختلف دې کوم چه په کتاب الجهاد کښې تیرشوې دې.(۵) د اسحاق بن منصور تفصیلی حالات کتاب الایمان کښې راغلی دی. (۶)

② **عبدالرزاق**:- داابوبکرعبدالرزاق صنعانی رحمه الله دې ددوی حالات بدء الوحی لاندې تیرشوی دی. (۷)

---

(۱) شرح ابن بطال:۵/۴۸ وعمدة القاری:۱۴/۲۴۰.
(۲) مر تخریجه فی کتاب الصلح باب فضل الاصلاح بین الناس والعدل بینهم:۲۷۰۷.
(۳) کتاب الجهاد رقم الحدیث : ۲۸۹۱.
(۴) انظرحاشیة الثالثة.
(۵) فتح الباری:۵/۳۰۹و ۶/۱۳۲، وعمدة القاری:۱۳/۲۸۶، ۱۴/۱۴۱.
(۶) کشف الباری:۲/۴۲۰ - ۴۲۱.
(۷) کشف الباری: ۱/۴۶۵.

③ **معمر** - دا ابوعروه معمر بن راشد بصرى رحمه الله دي بدء الوحي کښې د دوی تذکره تیره شوې ده.[1]

④ **همام** - دا ابوعقبه همام بن منبه رحمه الله دي د دوی حالات کتاب الایمان کښې تیرشوی دی

⑤ **ابوهریرة** - دا حضرت ابوهریره رضی الله عنه دي. د دوی حالات کتاب الایمان کښې تیرشوی دی.[2]

د حضرت ابوهریره رضی الله عنه په دې روایت کښې نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمائیلی د انسان د بدن په هر یو جوړ باندې نمر راختلو سره یوه صدقه واجب کیږی. په دوو کسانو کښې انصاف کول صدقه ده. یوسړی له په سوریدو کښې امداد کول صدیقه ده دغه په سورلئی باندې دغه سامان وغیره بار کول صدقه ده. چاسره ښه خبره کول صدقه ده او هرهغه قدم چه د مانخه دپاره اوچت شی صدقه ده. او د لارې نه تکلیف ورکونکې څیز اخوا کول صدقه ده.

د سلامی معنی:- د دې مفرد سلامیة دې. بعض حضرات وائی چه دا جنس دې یعنی د دې واحد جمع برابر دې او د دې جمع سلامیات دې. په ړونکو هډوکو کښې هرجوړ والا هډوکې لکه د ګوتو هډوکی بیا د دې اطلاق په هریو هډوکی او هډوکی په جوړ باندې کیدلو.

علامه ابوعبید رحمه الله فرمائی چه سلامی هغه هډوکی ته وائی چه د اوښ د نوکې په غاړه باندې وی.[3] بهرحال حاصل دا دې چه د انسان په هرهډوکی باندې روزانه یوه صدقه لازم ده. د الله تعالی ټول نعمتونه داسې دی چه د هغې شکرادا کول د انسان د وس کارنه دې خو د هډوکو په خاص توګه د ذکر کولو وجه دا ده چه د انسان حرکت او سکون د خوزیدو راخوزیدو مدار اکثرهم په دغه هډوکو دې.[4]

په صحیح مسلم کښې دی سلامی د انسانی بدن جوړونو ته وائی د کوم شمیرچه درې سوه شپیته جوړیږی.[5] امام قرطبی رحمه الله فرمائی د دې حدیث د ظاهرنه معلومیږی چه دا صدقه اداکول واجب دی خو د الله تعالی شان کریمی او ګوره په معمولی معمولی مستحب اعمالو سره هم دا ذمه واری اداکیږی.[6]

علیه صدقة:- چونکه سلامی مؤنث دې په دې وجه اعتراض کیږی چه علیه په ځائی عنها ذکر کیدل پکاردی. د صاحب الفیه ابن مالک رحمه الله وینا ده کل چه کله مضاف وی د یونکره طرف ته نو د مضاف الیه اعتبارکیږی لکه آیت ﴿ كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ ﴾ کښې **نفس** مضاف الیه اعتباردې. نو د دې دپاره **ذائقة** خبرمؤنث راوړلې شوځکه چه **نفس** هم مؤنث دې. خو دلته داسې نه دی بلکه دلته د مضاف **کل** اعتبارکړې شوې دې او د دې طرف ته علیه ضمیرمذکر راجع دې.

---

[1]) کشف الباری:٢/٤٢٨.

[2]) کشف الباری:١/٦٥٩.

[3]) النهاية: ٢/٩٦.

[4]) فتح الباری:٢/١٣٦.

[5]) صحیح مسلم:١/٢٣٥کتاب الزکوة باب بیان أن اسم الصنفة یقع علی کل نوع من المعروف.

[6]) عمدة القاری:١٣/٢٨٧.

قاعده خو هم دغه ده کومه چه ابن مالک رحمه الله ذکر کړې ده او ددې تقاضا هم دغه ده چه علیها وی

ځکه چه سلامی مؤنث دې. یا سلامی په ضمن کښې موجود معنی عظم یا مفصل طرف ته ضمیر مذکر راجع دې [1]

قوله یعدل بین الاثنین صدقة-دلته ان مقدر دې. بیادا تاویل مصدر مبتدا جوړیږی ومثله وتسمع بالمعیدی خیرمن أن تراه. [2]

قوله کل خطوة یخطوها إلی الصلوة- یعنی هرقدم کوم چه جمات او مانځه دپاره اوچتیږی هغه صدقه ده. په دې کښې ددې خبرې ترغیب ورکولې شی چه څومره قدمونه زیات وی هم هغه هومره به اجرزیات وی. بل په دې کښې ددې خبرې تنبیه هم ده چه جمات طرف ته تللوسره منډې یا تادی کول ښه خبره نه ده بلکه وقار او تسلی په خیال کښې ساتل پکاردی [3]

ترجمة الباب سره مطابقت:- دحدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت ویعین الرجل علی دابته فیحمل علیها نه مستنبط دې. ځکه چه د سوریدونکی اعانت او امداد عموماً په رکاب نیولوسره او سامان وغیره بارکولوسره کیږی. [4]

باب-۱۲۷ کراهیة السفربالمصاحب ألی إرض العدو

د نسخو اختلاف:- په ترجمة الباب کښې لفظ کراهیة اضافه صرف دمستملی په نسخه کښې ده. د کوم د وجې نه چه ابن بطال رحمه الله فرمائی وکذلك یروی... دلته غلط دې. ددې دپاره دې نه وړاندې څه څیزېه ماقبل کښې مذکورنه دې دکوم طرف ته چه دکذلك سره اشاره اوکړې شی. ترتیب داکیدل پکاروو چه اول روایت مالک رحمه الله نی ذکرکولو بیا د وکذلك سره دې طرف ته اشاره کوله. [5]

لیکن حافظ ابن حجر رحمه الله دهغوی داګرفت غلط ګرځولوسره وئیلی دی چه دا باب السفر.... نه دې بلکه باب کراهیة السفر... دې. لکه څنګه چه دمستملی په نسخه کښې دې. د وکذلك....

مشار الیه هغه کراهیة السفردې کوم چه د محمدبن بسر په روایت کښې دې. کره رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم... [6]

د ترجمة الباب مقصد:- امام بخاری رحمه الله دلته خودل غواړی چه د دښمن ملک ته تلوسره قرآن کریم ځان سره اوړل مکروه دی که چرې حفاظت اونه کړې شی او که چرې حفاظت او تسلی وی

---

[1]) فتح الباری:۱۳۲/۱.

[2]) عمدة القاری:۲٤۱/۱٤.

[3]) عمدة القاری:۲٤۱/۱٤.

[4]) شرح ابن بطال:۱٤۸/۵.

[5]) شرح ابن بطال:۱٤۹/۵.

[6]) فتح الباری:۱۳۳/٦.

نو جائزدی. (۱)

دَ دښمن زمکې اوملک ته مصحف اوړلوحکم: په دې مسئله کښې دَعلماء کرامو درې اقوال دی ① مطلقاً ناجائز دی دا دَامام مالک رحمه الله مذهب دې ② مطلقاً جائزدی. علامه ابن المنذروانی چه دادَ امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله مذهب دې (۲) ③ چه دَ قرآن کریم دَاهانت خطره وی نوبیاخوناجائزدی اوکه داسې څه خطره نه وی نو څه حرج نشته قرآن کریم ځان سره اوړلې شی. دا دَامام شافعی امام احمد اکثراحنافو اوبعض مالکیه مذهب دې. ځکه چه دَدې حکم مدار په دې علت باندې دې **مخالفة أن يناله العدو**

نوچرته چه قرآن کریم ته دَ دښمن دَ لاس لګیدو یادَدې دَ بې عزتئی اندیښنه وی نوهلته مصاحف ځان سره اوړل نه دی پکار. لکه چه چهاپه مار لښکروی چه اکثربه کم شمیر کښې وی هلته داخطره ډیره موجود وی. امام نووی رحمه الله فرمائی **هذا هوالصحيح وبه قال أبوحنيفة والبخاري وآخرون...** (۳)

علامه شامی رحمه الله فرمائی چه هرهغه واجب احترام څیز دَ کوم سپکاوې اوبې ادبی کول چه حرام وی داسې څیزونه دکافرانو ملکونوته اوړل منع دی. لکه قرآن فقه اوحدیث کتابونه وغیره. حاصل دا چه امام مالک رحمه الله سفربالمصحف مطلقاً ناجائزګرځوی ځکه چه په حدیث کښې هیڅ داسې قید نشته چه لښکر غټ وی که وړوکې بهرحال په غفلت کښې دَمصحف دَ دښمن په لاس دَلګیدو اندیښنه خووی. (۴) او جمهور فقهاء دَدې جواز قائل دی چه کله لښکر غټ وی مامون وی ځکه چه مدار دَ دښمن په لاس دَ لګیدو ویره ده اوچه کله ویره نه وی نوجائزدې. (۵) دې نه معلومه شوه چه اختلاف دَ لوئی لښکر او وړو چهاپه مار ټولګودَپاره په اتفاق دَائمه مصحف ځان سره اوړل جائزنه دی. (۶)

دَمالکیه استدلال: مالکیه دَحدیث باب نه استدلال کوی دکوم الفاظ چه دی: **أن رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم نهى أن يسافر بالقرآن إلى أرض العدو** په دې روایت کښې مطلقاً ممانعت واردې که لښکرغټ وی اوکه وړوکې. (۷)

دَ جمهورواستدلال: جمهورڅوک چه دَ تفصیل قائل دی هغوی دَ صحیح مسلم دَ روایت نه استدلال کوی دکوم په یو طریق کښې **مخافة أن يناله العدو** او په دویم طریق کښې **فإني لا آمن أن**

---

(۱) عمدة القاري: ۱۴/ ۲۴۱ لامع الدراري: ۷/ ۲۶۵.

(۲) شرح النووي على صحيح مسلم: ۲/ ۱۳۲، طبع قدیمی کتب خانه.

(۳) پورتنی حواله. نور اوګورئی أوجزالمسالک: ۸/ ۲۱۸، وإعلاء السنن: ۱۲/ ۲۶.

(۴) المنتقى نقلا عن أوجزالمسالک: ۸/ ۲۱۸.

(۵) راجع للتفصيل أوجزالمسالک: ۸/ ۲۱۸.

(۶) التمهيد لابن عبدالبر ۱۵/ ۲۵۴.

(۷) التمهيد لابن عبدالبر ۱۵/ ۲۵۴.

ینا له العدو اضافه ده اوښکاره خبره ده چه ویره په لویولښکرونوکښې نه وی بلکه وړو ټولګوکښې وی (١) بل امام بخاری رحمه الله چه کوم متابعت ذکرکړې دې دهغې نه هم د جمهورو تائید کیږی. ځکه چه د قرآن تعلیم دې خبرې ته مستلزم دې چه هغوی به خان سره لیکلې شوې قرآن اوړلو ځکه چه ټول صحابه کرام خود قرآن کریم حافظان نه وو (٢)

علامه مهلب رحمه الله فرمائی چه دا نهی تحریمی نه ده بلکه نهی استحباب ده. یعنی د قرآن کریم اکرام ددې خبرې تقاضاکوی چه ددې دداسې خایونو او خلقو نه حفاظت اوکړې شی چرته چه د توهین او بې ادبۍ خطره وی. ځکه چه پخپله نبی کریم ﷺ قیصرروم ته کوم خط لیګلې وو په هغې کښې پوره یوآیت موجود وو اونبی کریم ﷺبنه پوهیدلو چه داکافران ناپاك دی او هغوی به دالولی او دې ته به لاس لګوی. نومعلومه شوه چه دا نهی مطلق نه ده اونه د محفوظ اومامون لښکروسره ددې څه تعلق دې. (٣) علامه نووی رحمه الله په دې خبره باندې د فقهاؤ اجماع نقل کړې ده چه کافرانوته د دعوت د مقصد دپاره داسې خطونه لیګلې شی په کوم کښې چه یویا د یونه زیات آیاتونه درج وی. اود حضرت مصطفی سرورکائنات ﷺ هرقل او قیصرروم ته خط لیکل ددې دلیل دې. (٤)

د مخافة أن یناله العدو اضافه ثابته ده که نه؟:- مونږ اول ذکرکړې دی چه مداراختلاف هغه دامذکوره الصدر جمله ده. اوس دلته د مالکیه دعوی داده چه دا اضافه ثابته نه ده بلکه دامدرج دې. علامه ابن بطال مالکی رحمه الله فرمائی **ولم تصح هذه الزیادة عند مالك ولاعند البخاری إنما هی من قول مالك.**(٥) د مالکیه دا دعوی صحیح نه ده ځکه چه صحیح مسلم (٦) سنن نسائی (٧) اوسنن ابن ماجه (٨) داروایت د لث عن نافع په طریق سره نقل کړې دې په هغې کښې دا اضافه موجودده. بل امام مسلم (٩) د ایوب په طریق سره هم دا روایت نقل کړې دې. داد دې خبرې دلیل دې چه داروایت مرفوع دې مدرج نه دې او دې نه د جمهورو استدلال صحیح دې.

یواشکال اودهغې جواب:- اوس دلته دا یواشکال پیداکیږی چه پخپله د امام مالك رحمه الله نه ابن وهب رحمه الله کوم روایت نقل کړې دې په هغې کښې خو خشیة أن یناله العدو د حدیث په توګه ذکرکړې دې لکه چه ابن عبدالبر رحمه الله په التمهید کښې دا ذکرکړې دې(١٠) خو په موطاکښې دا

---

(١) الصحیح مسلم:۲/۱۳۱ قدیمی.

(٢) شرح ابن بطال:۵/۱۵۰.

(٣) شرح ابن بطال:۵/۱۵۰.

(٤) شرح النووی علی صحیح مسلم:۲/۱۳۲ قدیمی.

(٥) شرح ابن بطال:۵/۱۵۱.

(٦) صحیح مسلم:۲/۱۳۱کتاب الامارة باب النهی أن یسافربالمصحف إلی أرض الکفارإذاخیف وقوعه بادیهم

(٧) سنن النسائی الکبری: ۵/۲۴۳.

(٨) کتاب الجهادباب النهی أن یسافر بالقرآن إلی أرض العدو رقم:۲۷۸۹ – ۲۷۸۰.

(٩) کتاب الامارة باب النهی أن یسافر بالمصحف إلی أرض الکفارإذا خیف وقوعه بایدیهم.

(١٠) التمهیدلابن عبدالبر: ۱۵/۲۵۳.

اضافه دحدیث په توګه نه ده ذکر کړې بلکه دامام مالك رحمه الله قول جوړ لوسره ئې ذکر کړې دې[1]
دغه شان په ابوداؤد کښې هم دي.[2]

حافظ ابن حجر رحمه الله ددې جواب ورکولوسره فرمائی **لعل مالکا کان یجزم به ثم صار یشك فی رفعه فجعله من تفسیر نفسه**[3] یعنی اول خو به امام صاحب شاید دامرفوع خیال کولو روستو دهغوی په مرفوع کیدو باندې شك پیداشو نوهغه دا اضافه خپل قول جوړ کړو. پاتې شوه داخبره چه دا دابن وهب رحمه الله تفرد دې نودې تفصیل مونږ پورته بیان کړې دې امام مسلم امام نسائی اوامام ابن ماجه رحمهم الله دعن نافع په طریق سره دا اضافه مرفوعاً نقل کړې ده. بل سنن ابن ماجه کښې عبدالرحمن بن مهدی عن مالك په طریق هم دا اضافه مرفوعاً نقل کړې ده.[4]
دمحمدبن بشر کوم روایت طرف ته چه دلته اشاره کړې شوې ده په هغې کښې هم دا اضافه ثابته ده. مسنداسحاق بن راهویه کښې دا روایت موصولاً ذکرکړې شوې دې دکوم چه دادی: **کره رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم أن یسافر بالقرآن إلی أرض العدو، مخافة أن یناله العدو**[5] **قوله: وکذلك یروی عن محمدبن بشر.....**[6] **قوله: وتابعه ابن اسحاق عن نافع عن ابن عمر......**[7]
دمتابعت تخریج:- مسنداحمد کښې ددې روایت تخریج یزید بن هارون عن ابن اسحاق په طریق سره کړې دې.[8]
ددې متابعت دذکرکولومقصد:- حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی ددې متابعت ذکر کولو مقصد دمحمد بن بشیر په روایت کښې وارد **کراهیت سفربالمصحف** تائید کول دی واضحه دې وی چه دا متابعت لفظی نه دې بلکه معنوی متابعت دې. ځکه چه دابن اسحاق په روایت کښې کره لفظ نه دې راغلې بلکه **نهی أن یسافربالمصحف إلی أرض العدو** راغلې دې[9] بل څه څیزنه نهی ممانعت ، کراهت تقاضاکوی ځکه چه نهی دکراهت تنزیهی یا تحریمی نه خالی نه وی.[10]
علامه ابن بطال رحمه الله د متابعت مقصداسې بیان کړې دې چه امام صاحب په اصل کښې داخودل غوارې چه مخافة ان یناله العدو چه کومه اضافه بعض حضراتو کړې ده هغه صحیح

---

[1]) الموطا للامام مالک: ۲/٤٤٦ کتاب الجهاد باب النهی عن أن یسفار بالقرآن إلی أرض العدو بیروت.
[2]) سنن أبی داؤد کتاب الجهاد باب فی المصحف یسافر به إلی أرض العدو: ۳٦۱۰.
[3]) فتح الباری: ٦/۱۳٤.
[4]) ابن ماجه کتاب الجهاد بابالنهی أن یسافر بالقرآن إلی أرض العدو: ۲۸۷۹.
[5]) فتح الباری: ٦/۱۳۳.
[6]) انظر لروایة فی المصدر السابق وتغلیق التعلیق: ۳/٤٥۳.
[7]) انظر لروایة فی المصدر السابق وتغلیق التعلیق: ۳/٤٥۳.
[8]) المسندللامام أحمد: ۲/۷٦.
[9]) المسندللاحمد: ۲/۷٦.
[10]) فتح الباری: ٦/۱۳۳.

نه ده. لکه چه دمحمدابن اسحاق په روايت کښې دا اضافه موجودنه ده. (1) ددې مسئلې تفصيل ماقبل کښې مونږ بيان کړې دې.

حاصل داچه حافظ رحمه الله دمتابعت مقصد كراهة السفر تائيدګرځوی اوداخبره واضحه ده ځکه چه دمحمد بن بشيرپه روايت کښې کړه... راغلې اود محمدبن اسحاق په روايت کښې نهی... او په نهی کښې خوکراهت وی. اوابن بطال رحمه الله ددې متابعت مقصد ددې اضافه عدم صحت تائيدګرځولی دې. خودمحمدبن بشيرپه روايت کښې دااضافه موجود ده او دمحمد ابن اسحاق په روايت کښې دا اضافه موجودنه ده.

وقد سافر النبى صلى الله تعالى عليه وسلم وأصحابه فى أرض العدو وهم يعلمون القرآن

علامه مهلب رحمه الله فرمائى ددې عبارت مقصد په دې باندې خبردارې کول دی چه نهی عمومی نه ده بلکه ددې ممانعت تعلق دغه وړو لښکرو اوټولګوسره دې دکوموحفاظت چه غيريقينی وی اوکه لښکرلوئی وی نو په هغې کښې قرآن پاك ځان سره اوړلوکښې څه حرج نشته. ځکه چه صحابه کرام رضي الله عنهم به ددښمن په ملکونوکښې هم د قرآن په زده کړه او خودلوکښې مشغول وو. اوښکاره خبره ده چه ټول خو به حافظ قرآن نه وو. ددې نه د امام بخاری رحمه الله ميلان دامام اعظم ابوحنيفه رحمه الله قول طرف ته معلوميږی. (2)

حافظ رحمه الله فرمائى چه ددې عبارت مقصددادې چه دانهی د قرآن كريم متعلق ده حامل قرآن سره نه ده. (3) چنانچه قراء سبعين نبى كريم صلى الله عليه وسلم د جهاددپاره ليګلې وو اوهغوی د بئر معونه په مقام باندې د شهادت جام نوش کړو. نور هم دغه شان ډيرواقعات دی په کوم کښې چه دقرآن پاك د حافظان جهادته تلل ثابت دی.

[حديث ۲۸۲۸] (4) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ - رضى الله عنهما - أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - نَهَى أَنْ يُسَافَرَ بِالْقُرْآنِ إِلَى أَرْضِ الْعَدُوِّ.

رجال الحديث

① **عبدالله بن مسلمه:-** داابوعبدالرحمن عبدالله بن مسلمه بصرى رحمه الله دې. ددوی حالات کتاب الايمان کښې تيرشوی دی. (5)

---

1) شرح ابن بطال:۱٤۹/٥.

2) شرح ابن بطال:۱٥۰/٥.

3) فتح البارى: ۱۳۳/٦.

4) الحديث أخرجه فى كتاب الامارة باب النهى لمن يسافر بالمصحف إلى أرض الكفار إذا خيف وقوعه بايديهم رقم:٤۰٤۱ – ۲۹ وأبوداؤد فى كتاب الجهاد باب فى المصحف يسافر به إلى أرض العدو :۲٦۱۰ وابن ماجة فى كتاب الجهاد باب النهى أن يسافر بالقرآن إلى أرض العدو: ۲۸۸۰- ۷۹.

5) كشف البارى:۷۰/۷.

① **مالک**:- دامشهور امام ابوعبدالله بن انس مدنی رحمه الله دې. دَدوی تفصیلی تذکره تیره شوې ده (۱)

② **نافع**:- دا ابوسهیل نافع بن مالک اصبحی رحمه الله دې. دَدوی حالات هم کتاب الایمان کښې تیرشوی دی (۲)

③ **عبدالله بن عمر**:- دا صحابی رسول حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما دې. دَدوی حالات شاته تیرشوی دی (۳)

ترجمة الباب سره مطابقت:- دَحدیث مبارک ترجمة الباب سره مطابقت واضح دې. خکه چه دلته دَقرآن نه مصحف مراد دې نه چه نفس قرآن کوم چه دَحافظانو په سینوکښې وی. (۴) والله تعالی اعلم وعلمه اتم واحکم.

باب-۱۲۸ التکبیر عند الحرب

دَ ترجمة الباب مقصد:- دلته داخودل غواړی چه په جنګ کښې تکبیرونیل مشروع او جائزدی. (۵) دَحضرت علی رضی الله عنه نه نقل دی چه کله به ئی توره وهله نوتکبیربه ئی وئیلو. په لیلة الهریر کښې هغوی څلورنیم سوه تکبیرونه وئیلی. دَ لیلة الهریرنه مراد دَ جنګ صفین شپه ده دَمسلم په یوروایت کښې نبی کریم صلی الله علیه وسلم پیشنګوئی فرمائیلې ده چه تاسوخلق به ښارته حئي دَهغې یوهحصه په اوچه او یوه حصه په اوبوکښې ده. هلته لااله الاالله. الله اکبر وایئی نتیجتاً به دَدې یوه حصه پریوځی. (۶) دې نه مراد قسطنطنیه ده. (۷) دغه شان دَابن ماجه په روایت کښې راغلی دی القسطنطنیة بالتسبیح والتکبیر... (۸)

[حدیث ۲۸۲۹] (۹) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَنَسٍ -رضى الله عنه- قَالَ صَبَّحَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- خَيْبَرَ وَقَدْ خَرَجُوا بِالْمَسَاحِي عَلَى أَعْنَاقِهِمْ، فَلَمَّا رَأَوْهُ قَالُوا هَذَا مُحَمَّدٌ وَالْخَمِيسُ، مُحَمَّدٌ وَالْخَمِيسُ. فَلَجَئُوا إِلَى الْحِصْنِ، فَرَفَعَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- يَدَيْهِ وَقَالَ «اللَّهُ أَكْبَرُ، خَرِبَتْ خَيْبَرُ، إِنَّا إِذَا نَزَلْنَا بِسَاحَةِ قَوْمٍ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ». وَأَصَبْنَا حُمُرًا فَطَبَخْنَاهَا، فَنَادَى مُنَادِي النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- إِنَّ اللَّهَ

---

(۱) کشف الباری:۲/۸۰.
(۲) کشف الباری:۲/۲۷۱.
(۳) کشف الباری:۱/۶۳۷.
(۴) عمدة القاری:۱/۷۴۲.
(۵) عمدة القاری:۱۴/۲۴۳.
(۶) صحیح مسلم :۲/۳۹۶
(۷) شرح النووی علی مسلم: ۲/۳۹۶.کتاب الفتن باب فتح بلدة جانبها فی البر وجانبها فی لبحر رقم: ۷۳۳۳.
(۸) سنن ابن ماجة کتاب الفتن باب الملاحم : ۴۰۹۴.
(۹) امر تخریجه فی کتاب الصلوة باب مایذکرفی الفخذ رقم:۳۸۱.

وَرَسُولَهُ يَنْهَيَانِكُمْ عَنْ لُحُومِ الْحُمُرِ، فَأُكْفِئَتِ الْقُدُورُ بِمَا فِيهَا . تَابَعَهُ عَلِي عَنْ سُفْيَانَ رَفَعَ النَّبِي -صلى الله عليه وسلم- يَدَيْهِ .[ر: ٣٦٤]

رجال الحديث

① **عبدالله بن محمد**:- داعبدالله بن محمد مسندی رحمه الله دي دَدوی حالات کتاب الایمان کښې تیرشوی دی.[1]

② **سفیان**: دا سفیان بن عیینه رحمه الله دي ، ددۀ تذکره په بدء الوحی کښې شوې ده.[2]

③ **ایوب**: دا ایوب سختیانی رحمه الله دي ، ددۀ تذکره په کتاب الایمان کښې تیره شوې ده.[3]

④ **محمد**: دامحمد بن سیرین رحمه الله دي ددۀ تذکره په کتاب الایمان کښې تیره شوې ده.[4]

⑤ **انس**: دا خادم رسول حضرت انس رضی الله عنه دي ، ددوی حالات هم په کتاب الایمان کښې تیر شوی دی.[5]

دا حدیث مبارک ډیرخل په ماقبل کښې تیرشوې دې، دې سره متعلقه مباحث په متعلقه ابوابو کښې کتلې شئ، اود خر دغوښې حکم په کتاب الصیدوالذبائح کښې راروان دې.

فائده: په جنګونو کښې تکبیر وئیل ددې امت خصوصیت دې .دې سره دالله تعالی دکبریائ اود عظمت اظهار کیږی.[6]

دترجمة الباب سره مطابقت: دحدیث شریف دترجمة الباب سره مطابقت دنبی کریم ﷺ په دې قول کښې دې : ,, الله اکبر .خربت خیبر..[7]

قوله: تَابَعَهُ عَلِي عَنْ سُفْيَانَ رَفَعَ النَّبِي -صلى الله عليه وسلم- يَدَيْهِ:

یعنی علی بن المدینی رحمه الله دعبدالله بن محمد مسندی متابعت کړې دې ـ دې متابعت لره امام بخاری رحمه الله په کتاب المناقب کښې موصولاً ذکرکړې دې.[8]

متابعت لره دذکرکولو مقصد: رفع النبی صلی الله تعالی علیه وسلم یدیه ، ، اضافه چونکه ددې روایت په دویم طریق کښې نشته[9] دې وجې نه ئې ددې متابعت په ذریعه وضاحت اوکړوچې علی بن المدینی هم دا اضافه نقل کړې ده دکوم نه چې دروایت باب تائید کیږی ـ والله اعلم بالصواب

---

[1]) کشف الباری کتاب الایمان:١/٦٥٧.

[2]) کشف الباری : (ج١ص٢٣٨) ـ

[3])کشف الباری : (ج٢ص٢٦) ـ

[4])کشف الباری : (ج٢ص ٤)ـ

[5])کشف الباری : (ج٢ص ٤)ـ

[6]) شرح ابن بطال (ج٥ص١٥١) ـ

[7])عمدة القاری (ج١٤ص٢٤٣)ـ

[8]) اوګورئ صحیح البخاری ،کتاب المناقب ،باب ،رقم (٣٦٤٧) ـ

[9]) فیض الباری :ج٣ص٤٤٣)ـ

۱۲۹_ باب مَا يُكْرَهُ مِنْ رَفْعِ الصَّوْتِ فِي التَّكْبِيرِ.

دترجمة الباب مقصد : امام بخاری رحمه الله دا فرمائي چې دجنګ دننه تکبيروائيل مشروع خودی ليکن ډيرې زياتې چغې وهل اودضرورت نه زيات آواز اوچتول مکروه دی [1] څکه چې ډيرو چغوسره دانسان په قوت کښې کمزوری پيداکيږي ـ

دعلامه انورشاه کشميری رحمه الله رائې دا ده چې رفع الصوت بالتکبير دکراهت خبره هغه دجهاد نه سوادې ،دجهاد دننه که چرته رفع الصوت بالتکبير او شي نو دې کښې څه خبره نشته [2]

شاه صاحب درِوايت په ظاهرباندې اعتماد کړې دې ليکن دبخاری دترجمې اطلاق نې نه دې ملحوظ ساتلې ،دامام بخاری دترجمې داطلاق هم دا تقاضاکوی چې په جهاد کښې هم د ضرورت نه زيات آوازاوچتول بنه نه ده ـ

(۲۸۳۰)[3] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَاصِمٍ عَنْ أَبِي عُثْمَانَ عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ -رضى الله عنه- قَالَ كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم-، فَكُنَّا إِذَا أَشْرَفْنَا عَلَى وَادٍ هَلَّلْنَا وَكَبَّرْنَا ارْتَفَعَتْ أَصْوَاتُنَا، فَقَالَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- «يَا أَيُّهَا النَّاسُ، ارْبَعُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ، فَإِنَّكُمْ لاَ تَدْعُونَ أَصَمَّ وَلاَ غَائِبًا، إِنَّهُ مَعَكُمْ، إِنَّهُ سَمِيعٌ قَرِيبٌ، تَبَارَكَ اسْمُهُ وَتَعَالَى جَدُّهُ». [۳۹۶۸، ۶۰۲۱، ۶۰۴۶، ۶۲۳۶، ۶۹۵۲]

تراجم رجال

① **محمد بن يوسف :** داابومحمدبن يوسف بيکندی رحمه الله دې ،ددوی حالات تيرشوی دی [4]

مسئله دذکربالجهر: ددې حديث نه استدلال کولوسره بعضې علماء دجهری ذکرنه منع کوی [5] دويم طرف ته کوم حضرات چې دجهری ذکر دجوازقائل دی نوهغوی دداسې رواياتومختلف توجيه کوی ـ

---

[1] لامع الدراری :ج ۷ص۲۶۸)_

[2] فيض الباری (ج ۳ص۴٤۳) _

[3] الحديث اخرجه البخاری فی کتاب المغازی،باب غزوة خيبر. (رقم :٤٢٠٢) وکتاب الدعاء ،باب الدعاء اذاعلاعقبه (٦٣٨٤) وباب قول لاحول ولاقوة الابالله (٦٤٠٩) وکتاب القدر،باب لاحول ولاقوة الابالله (٦٦١٠) . وکتاب التوحيد ،باب وکان الله سميعا بصيرا (٨٦٧٣) .ومسلم فی کتاب الذکر،باب استحباب خفض الصوت بالذکرالا فی المواضع التی وردالشرع برفعه فيها کالتلبية وغيرها (٦٨٦٢) . والترمذی فی کتاب الدعاء باب کون الذکرخيراعمالکم واذکاها عندمليککم ((٣٣٧٤) .وباب ماجاء فی فضل التسبيح والتکبير والتهليل والتحميد (٣٤٦١) .وابوداود فی کتاب الوتر.باب فی الاستغفار (ج٢٦ص١٥٢٧) _ وانسانی فی کتاب النعوت ،باب السميع القريب (٧٦٧٩) .وفی کتاب السير،باب شده رفع الصوت بالتهليل والتکبير(٨٨١٤)، وابن ماجة فی کتاب الادب ،باب ماجاء فی.. لاحول ولاقوة الابالله (٣٨٢٤)_

[4] کشف الباری :(۳ ج۳ص۳۳۵) _

[5] ارشادالساری :(ج۵ ص ۱۳۵) _

① په حدیث کښې دچغوسورو اودشور جوړولو نه منع کړې شوې ده اوددې خبرې تائیدپه خپله دحدیث دالفاظونه کیږی ،، اربعوا علی انفسکم،، یعنی دخپل ځان سره دنرمۍ معامله اوکړئ؛ اوظاهرده چې ذکربالجهرکوم چې دمشایخوپه نیزرائج دې په هغې کښې نه چغې سورې وی اونه سختی وی (١)

حضرت مولانارشیداحمدګنګوهی رحمه الله فرمائی چې په دې حدیث کښې کوم ممانعت راغلې دې ددې تعلق ذکرسره نه دې ځکه چې دذکریوقسم هم ممنوع نه دې بلکه دلته دآواز اوچتولونه ځکه منع شوې ده چې هغه دښمنانوعلاقه وه، اودشورشغرپ سره به هغوی بیدار شوی وو

بس چرته چې دجهرنه د تکلیف اوداِیذاء امکان وی نوهلته داجهرمکروه دې ګنې نه ـ نودا ممانعت دکوم امرخارج دوجې نه کیدې شی .ځکه چې د ذکرالهی یوقسم هم منهی عنه نه دې (٢) اوداختلاف دا احوالو اواشخاصودوجې نه هم حکم بدلیدې شی ـ (٣)

دمذکورالصدر توجیهاتونه داخبره بلکل واضحه کیږی چې هغه ذکردکوم کیفت چې د (قوالی او دهمال) پشان وی چې ښه شورشغرپ اودرز غوبل اود،، وجد،،په نوم باندې توپونه وهل وی،نوداسې اموروسره دشریعت دلرې نه هم تعلق نشته دې،جائزاومشروع خولا پریګده ـ

حضرت علامه عبدالحی لکهنوی دذکربالجهرپه مسئله کښې ،، سبحة الفکر فی الجهربالذکر،، نومې کتاب مرتب کړې دې په کوم کښې چې هغه دذکربالجهرجوازد اته څلویښ روایتونونه ثابت کړې دې (٤)

دبعضې الفاظ حدیث تشریح :

اشرفنا: داشراف په معنی کښې دې :دپاس نه کتل یعنی چې کله مونږپه یوکندې ته راشو ..

قوله: ارتَفَعَتْ أَصْوَاتُنَا : داجمله فعلیه حال واقع کیږی، دلته قد ،،مقدردې کما فی قوله تعالی) اوجاءکم حصرت صدورهم) ای قدحصرت.

قوله : ارْبَعُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ: ربع (ف) ربعا : توقف کرنا ،انتظارکرنا ، وائیلې کیږی ،، ربع الرجال بالمکان ،، سفرختمیدونه پس په یوځې کښې پړاؤ اچول ـ علامه خطابی رحمه الله فرمائی چې ددې جملې مطلب دې :شورمه کوئ آواز مه اوچتوئ ـ اوداِبن قرقول وایناده چې دخپل ځان سره دنرمۍ معامله کوئ اوسختی پریګدئ ـ (٥)

دترجمة الباب سره مطابقت دحدیث شریف دترجمةالباب سره مطابقت دحدیث نه حاصل شده معنی نه مستنبط دې . ځکه چې جناب نبی کریم ﷺ دلته درفع صوت لره ناخوښه کړې ده ـ

---

(١) لامع الدراری :ج٧ص٢٦٨)ـ
(٢) الکوکب الدری :ج ٤ص ٣٤٦) ـ
(٣) سباحة الفکر.ص:١٤. فی المجلد الثالث من مجموعة رسائل العلامة اللکنوی) ـ
(٤) مجموعة رسائل اللکنوی :ج٣ص٤٩٦ـ٤٦٥. ادارة القرآن کراچی .
(٥) عمدة القاری :ج١٤ص٢٤٥و اعلام الحدیث للخطابی(ج٢ص١٤٢٤) ـ

۱۳۰_ باب التَّسْبِيحِ إِذَا هَبَطَ وَادِيًا.

دترجمة الباب مقصد: دلته امام بخاری رحمه الله دا وائیل غواړي چې صحابه کرام (عنهم) به چې کله يوې وادی ته کوزېدل نوتسبيح به ئې لوستل دتسبيح معنی دتنزيه وی، مطلب دادی چې دښکته طرف ته کوزېدو نو داخيال ساتل پکار دی چې الله تعالی مقدس اومنزه دې، ځنګه چې نشيب لره په فرازباندې اولوړه دجوړې په مقابله کښې کمه ګڼړلې شی، کوم چې عيب دې نوښکته کوزېدوکښې داخيال کول پکاردی چې الله تبارک وتعالی دهرقسمه ښکته والی اوهرقسمه عيب نه پاک دې _ (۱)

[۲۸۳۱] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ حُصَيْنِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ - رضى الله عنهما - قَالَ كُنَّا إِذَا صَعِدْنَا كَبَّرْنَا، وَإِذَا نَزَلْنَا سَبَّحْنَا. [۲۸۳۲]

تراجم رجال

① **محمدبن يوسف**: دا ابواحمد محمدبن يوسف بيکندی رحمه الله دې، په کتاب العلم کښې ددوی تذکره تيره شوې ده (۲)

② **سفيان**: دا سفيان بن عيينه رحمه الله، په بدء الوحی،، کښې ددوی تذکره تيره شوې ده (۳)

③ **حصين بن عبد الرحمن**: دحصين بن عبد الرحمن رحمه الله تذکره تيره شوې ده_ (۴)

④ **سالم بن ابی الجعد**: دسالم بن ابی الجعد رحمه الله تذکره تيره شوې ده _ (۵)

⑤ **جابربن عبدالله**: دصحابی رسول حضرت جابربن عبد الله رضی الله عنه دې ددوی حالات مخکښې تيرشوی دی. (۶)

قوله: كُنَّا إِذَا صَعِدْنَا كَبَّرْنَا، وَإِذَا نَزَلْنَا سَبَّحْنَا: ،،چې کله به مونږ پورته ختلونومونږبه الله اکبروائيل اوچې کله به مونږ ښکته کوزيدلونومونږبه سبحان الله وائيل _

دلته دآداب سفر نه يوادب بيان شوې دې چې پورته ختولو په وخت ،، الله اکبر اود کوزيدلو په وخت سبحان الله وائيل پکاردی_

نکته: علامه مهلب رحمه الله فرمائی چې په لوړغورونوباندې ختلوپه وخت کښې تکبير، دعظمت باری تعالی داظهاردپاره دې چې دټولونه بلنداوبالااودټولونه ارفع اواعلی دالله رب العزت ذات دې_

---

(۱) شرح ابن بطال: (ج۵ص۱۵۳) _ (۲۸۳۱) اخرجه البخاری فی کتاب الاتی: باب التکبيراذاعلامشرفا والنسائ فی الکبری فی کتاب عمل اليوم والليلة، باب مايقول اذاانحدرمن ثنية (۱۰۳۷۵) _

(۲) کشف الباری: ج۳ص۳۸۷)_

(۳) کشف الباری: ج۳ص۳۳۸)_

(۴) اوګورئ: کتاب المواقيت الصلوة باب الاذان بعد ذهاب ا لوقت

(۵) اوګورئ: کتاب الوضوء باب التسمية علی کل حال وعند الوقوع (رقم: ۱۴۱)

(۶) کتاب الوضوء، باب من لم يرالوضوء الامن المخرجين، من القبل والذکروالد بر_

او د وادیانو په لوړه جوړه کښې تسبیح دحضرت یونس علیه السلام دعمل نه مستنبط ده چې هغوی د کب په ګیډه کښې الله تعالی تسبیح بیان کړې ده، څنګه چې دالله جل شانه قول دې ﴿فلولا انه کان من المسبحین ۝ للبث فی بطنه الی یوم یبعثون﴾ (۱) . بس دتسبیح په دولت الله جل شانه هغوی ته د کب د ګیډې دتیارو نه نجات عطاء کړونوجناب نبی کریم ﷺ دحضرت یونس علیه السلام په اتباع کښې دوادیانو دننه تسبیحات لوستلو چې الله جل شانه دوی لره ددښمن دشرنه اوددغه خې دشرنه په حفاظت سره اوباسي. (۲)

دترجمة الباب سره مطابقت : دحدیث شریف دترجمة الباب سره مطابقت په .. واذانزلنا سبحنا .. کښې دې .دنزول اودهبوط دواړومعنی دکوزیدو ده . (۳)

باب ۱۳۱ : التكبيرإذاعلاشرفًا

دَ ترجمة الباب مقصد:- امام بخاری رحمه الله داخودل غواړی چه صحابه کرام رضي الله عنهم به دَ حج او غزواتو په سفر کښې په اوچت ځائی ختل نو الله اکبر الله اکبر به ئې وئیل. مطلب دا چه اوچتوالی ته دَ ختو په وخت دزمکې او آسمان هغه خالق نه دی هیرول پکار چه دَ ټولو اوچتو اولوړ والونه اودَ ټولو رفعتونونه اعلی دې.

دَمجاهدینو دَپاره ضروری دی چه دَ شورشر په ځائی دَالله تعالی په ذکر کښې مشغول شی. دَدې طریقه داده چه دَ اوچت ځائی دَ ختو په وخت دَالله اکبرورد په ژبه باندې کوئی او دَ راکوزیدو په وخت سبحان الله وئیل. (۴)

[۲۸۳۲] (۵) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ حُصَيْنٍ عَنْ سَالِمٍ عَنْ جَابِرٍ -رضی الله عنه- قَالَ كُنَّا إِذَا صَعِدْنَا كَبَّرْنَا، وَإِذَا تَصَوَّبْنَا سَبَّحْنَا. [ر: ۲۸۳۱]

رجال الحديث

① **محمد بن بشار**:- دامحمد بشار بن عثمان بصری رحمه الله دې. دَدوی تذکره تیره شوې ده. (۶)

② **ابن ابی عدی**:- دامحمد بن ابراهیم بن ابی عدی السلمی التیمی ابوعمرو بصری رحمه الله دې. کتاب الغسل کښې دَدوی تذکره تیره شوې ده. (۷)

③ **حصین**:- داحصین بن عمران رحمه الله دې ددوی تذکره شاته تیره شوې ده. (۸)

---

(۱) الصافات :ج۱۴۳، ۱۴۲)

(۲) شرح ابن بطال ا(ج۵ص۱۳۵)_

(۳) عمدة القاری: ج ۱۴ص۱۴۵) _

(۴) عمدة القاری:۲۴۵/۱۴ وشرح ابن بطال: ۱۵۳/۵.

(۵) قدمر تخریجه فی الباب سابق ذکرالان.

(۶) کشف الباری:۲۵۸/۳.

(۷) باب إذا جامع ثم عادومن دارعلی نسائه فی غسل واجب:۲۶۷.

(۸) کتاب مواقیت الصلوة باب الاذان بعد ذهاب الرقت:۵۹۵.

④ **سالم** ذا سالم بن ابی الجعد رحمه الله دي. ددوی تذکره تیره شوې ده. (۱)

⑤ **جابر** - داصحابی رسول حضرت جابربن عبدالله انصاری رضي الله عنه دي. د دوی حالات تیرشوی دی. (۲)

ترجمة الباب سره مطابقت:- ددې حدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت په دې جمله کښې دې کنا إذا صعدنا کبرنا یعنی چه کله به مونږ پورته ختلونو تکبیر به مو ونیلو. (۳)

[حدیث نمبر ۲۸۳۳] (۴) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ صَالِحِ بْنِ كَيْسَانَ عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ - رضي الله عنهما - قَالَ كَانَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - إِذَا قَفَلَ مِنَ الْحَجِّ أَوِ الْعُمْرَةِ - وَلاَ أَعْلَمُهُ إِلاَّ قَالَ الْغَزْوِ - يَقُولُ كُلَّمَا أَوْفَى عَلَى ثَنِيَّةٍ أَوْ فَدْفَدٍ كَبَّرَ ثَلاَثًا ثُمَّ قَالَ «لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ، وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهْوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، آيِبُونَ تَائِبُونَ عَابِدُونَ سَاجِدُونَ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ، صَدَقَ اللَّهُ وَعْدَهُ، وَنَصَرَ عَبْدَهُ، وَهَزَمَ الأَحْزَابَ وَحْدَهُ». قَالَ صَالِحٌ فَقُلْتُ لَهُ أَلَمْ يَقُلْ عَبْدُ اللَّهِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ قَالَ لاَ. [ر: ۱۷۰۳]

رجال الحدیث

① **عبدالله**:- دا ابن یوسف دي. یا ابن صالح دي. یاابن رجاء العدانی دي په دې کښې اختلاف دې ابو علي جیلانی رومبې قول معتمد کرځولې دې. (۵) ددوی تذکره بدء الوحی کښې تیره شوې ده. (۶)

② **عبدالعزیزبن ابی سلمه**:- داعبدالعزیزبن عبدالله بن ابی سلمه رحمه الله دي. کتاب العلم کښې ددوی تذکره تیره شوې ده. (۷)

③ **صالح بن کیسان**:- داابومحمد یاابوالحارث صالح بن کیسان دي. ددوی تذکره کتاب الایمان لاندې رواندې تیره شوې ده. (۸)

④ **سالم بن عبدالله**:- دا د حضرت ابن عمر خوئې دي ددوی تذکره هم کتاب الایمان کښې تیره شوې ده. (۹)

---

(۱) کتاب الوضوء باب التسمية على كل حال وعند الوقاع: رقم:۱٤۱.
(۲) کتاب الوضوء باب من لم يرالوضوء إلا من المخرجين من القبل والدبر. رقم:۱۷٦٥.
(۳) عمدة القاری:۲٤٥/۱٤.
(٤) الحديث قدمر تخريجه فى الباب العمرة باب مايقول إذا رجع من الحج أو العمرة أوالغزو. رقم:۱۷۹۷.
(٥) إرشاد الساری:۱۳٦/٥.
(٦) کشف الباری:۲۸۹/۱.
(۷) کشف الباری:٥۱۸/٤.
(۸) کشف الباری: ۱۲۱/۲.
(۹) کشف الباری: ۱۲۸/۲.

⑤ **عبدالله بن عمر**:- داحضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما دي ددوی حالات کتاب الایمان کښې تیرشوی دی.(۱)

دَ حدیث دَبعض الفاظوتشریح:- **قفل**: په معنی رجع یعنی چه کله به حضوریاك دَ حج نه واپس کیدلو

قوله: ولا أعلمه إلا قال الغزو:- یعنی چه کله به ابن عمر رضی الله عنهما دا روایت ذکرکولونوحج اوعمرې سره به نی دَ غزوه ذکرضرور کولو.

یقول: کلما أوفى:- دَ یقول ضمیرحضرت ابن عمر رضی الله عنهما طرف ته اود أوفى ضمیر جناب رسول الله ﷺ طرف ته راجع دې. أوفى معنی ده ختل مطلب دا چه حضرت ابن عمر رضی الله عنهما وائی چه کله به نبی کریم ﷺ وادئی ته ورختلو نو دغه مذکوره دعابه نی لوستله.

فَدْفَدْ:- کانړیجنه سخته زمکه چه اوچته وی. **آیبون**:- دلته مبتدا محذوف ده تقدیرعبارت دې نحن آیبون..... آب یؤب أوبا معنی ده. راګرځیدل، واپس کیدل یعنی مونږ خلق دَالله تعالی طرف ته راواپس کیدونکی یو. **لربنا**: دَدې متعلق پنځه احتماله دی. ① ماقبل ساجدون سره متعلق دې ② مابعد حامدون سره متعلق دې ③ دې دواړوسره متعلق دې ④ دَماقبل صفات اربعه سره متعلق دې ⑤ پنځوواړو صفتونوسره علی سبیل التنازع متعلق دې یعنی هریو سره متعلق دې. لکه آیبون لربنا، تائبون لربنا...... (۲)

قوله: قال صالح: فقلت له: ألم یقل عبدالله إن شاء الله؟ قال: لا:- صالح بن کیسان رحمه الله راوی وائی چه ما دَحضرت ابن عمر رضی الله عنهما خوئی سالم ته اووئیل آیا ستا پلار عبدالله رضی الله عنه ان شاء الله نه دې وئیلې؟ نوسالم جواب اوکړو نه. یعنی **هغوی وهزم الاحزاب وحده إن شاء الله** نه دې وئیلې.(۳)

تنبیه:- دَ ابوداؤد په روایت کښې دا اضافه هم نقل ده. **کان النبی صلی الله تعالی علیه وسلم وجیوشه إذا علوا الثنایا کبروا، وإذا هبطوا سبحوا، فوضعت الصلوة علی ذلك** (۴) دا اضافه مدرج ده مسندنه ده ځکه چه امام ابوداؤد رحمه الله دا روایت دَعبدالرزاق په طریق سره نقل کړې دې او امام عبدالرزاق دا په خپل کتاب کښې دَ ابن جریج قول ګرځولې دې (۵) لکه چه داقول دَابن جریج دَ مراسیل

---

(۱) کشف الباری:۱/۶۳۷.

(۲) عمدة القاری:۱۴/۲۴۶.

(۳) عمدة القاری:۱۴/۲۴۶.

(۴) بذل المجهود:۱۲/۱۰۰ وعون المعبود:۷/۲۵۹ وسنن إبی داؤد کتاب الجهاد باب مایقول الرجل إذا سافر. رقم: ۲۵۹۹.

(۵) مصنف عبدالرزاق: ۵/۱۶۰ رقم:۹۲۴۵.

نه دي خوامام ابوداؤد رحمه الله دا موصولاً نقل کوی. په دې باندې شراح ابوداؤد نه چاتنبیه کړې
اونه شراح د بخاری شریف نه چا نیول کړی دی [1]

ترجمة الباب سره مطابقت: - د حدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت په دې جمله کښې دې
كلما أوفى على ثنية أوفدفد كبر ثلاث یعنی کله چه به نبی کریم ﷺ چرته د غریه څوکه ختلو نو درې
ځل به نې تکبیرونیلو. [2] والله اعلم وعلمه اتم واحکم.

باب ۱۳۲: يكتب للمسافر مثل ما كان يعمل في الاقامة

د ترجمة الباب مقصد. - امام بخاری رحمه الله دلته دا بیانوی چه کوم سړې په حالت اقامت کښې په
کومو نفلی اعمالو باندې همیشه والې اوپابندی کوی او د هغه هم دغه نیت وی چه زه به
همیشه دغه شان اعمال کوم. نوکه چرې هغه سفرته ځی او د سفر د وجې نه هغه دغه اعمال نه
شی اداکولې نوهغه ته به ثواب ملاویږی. د عمل منقطع کیدوسره ثواب نه منقطع کیږی خو په
دې شرط چه سفر د ګناه په نیت سره نه وی. لکه چه څوك الله تعالې دې نه کړی د چاناحقه قتل
کولود پاره په سفرځی نودا فضیلت به هغه ته حاصل نه وی. [3]

[حدیث نمبر ۲۸۳٤] [4] حَدَّثَنَا مَطَرُ بْنُ الْفَضْلِ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ حَدَّثَنَا الْعَوَّامُ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ أَبُو إِسْمَاعِيلَ السَّكْسَكِيُّ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا بُرْدَةَ وَاصْطَحَبَ هُوَ وَيَزِيدُ بْنُ أَبِي كَبْشَةَ فِي سَفَرٍ، فَكَانَ يَزِيدُ يَصُومُ فِي السَّفَرِ فَقَالَ لَهُ أَبُو بُرْدَةَ سَمِعْتُ أَبَا مُوسَى مِرَارًا يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - « إِذَا مَرِضَ الْعَبْدُ أَوْ سَافَرَ، كُتِبَ لَهُ مِثْلُ مَا كَانَ يَعْمَلُ مُقِيمًا صَحِيحًا ».

رجال الحديث

① **مطربن الفضل:** - دا مطربن فضل مروزی رحمه الله دې. د دوی حالات تیرشوی دی. [5]
② **یزیدبن هارون:** - دا یزیدبن هارون زادان السلمی ابوخالدواسطی رحمه الله دې د دوی تذکره تیره شوې ده. [6]
③ **عوام:** - دا ابوالحارث عوام بن حوشب شیبانی ربعی دې. د دوی حالات تیرشوی دی.
④ **ابراهیم:** - داابوابراهیم بن عبدالرحمن بن اسماعیل سکسکی رحمه الله دې. د دوی تذکره هم

---

[1]) وقد تنبه له الحافظ ابن حجرفی تخريج الاذكارالنووية كما فى الفتوحات الربانية لابن علان:٥/١٤٠.
[2]) عمدة القاری:١٤/٢٤٦.
[3]) عمدة القاری:١٤/٢٤٦.
[4]) احديث اخرجه ابوداود فى كتاب الجنائز باب إذا كان الرجل يعمل عملا صالحا فشغله عنه مرض او سفر. رقم: ٣٠٩١ وأحمد فى مسنده: رقم: ٣٦٤.
[5]) كتاب الصلوة باب كراهية التعرى فى الصلوة رقم:٣٤٦.
[6]) كتاب الوضوء باب التبرزفی البيوت رقم:١٤٩

وړاندې تیره شوې ده.[1]

⑤ **ابوبرده/ابوموسیٰ اشعری** رضي الله عنه:- ددې دواړو حضراتو تذکره **کتاب الایمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده** کښې تیره شوې ده.[2]

⑥ **یزید بن ابی کبشه**:- دا تابعی دې د دوی د پلارنوم یَحویل یا جبریل بن یسار دې هغه دخپل پلار ابوکبشه، مروان بن الحکم او د یوصحابي نه روایت حدیث کړې دې امام حاکم رحمه الله د صحابی نوم شرجیل بن اوس نقل کړې دې.[3] ددوی نه روایت کونکی ابوبشرجعفربن ابی وحشیة حکم بن عتیبه علی بن الاقمر معاویة بن قرة مزنی او ابراهیم بن عبدالرحمن سکسکی رحمه الله وغیره دی.

په اموی دورحکومت کښې دې په مختلفواوچتوعهدوباندې پاتې دې دعراق گورنر جوړشو اود سند ه نه دخراج وصول کولوذمه واری هم هغوی پوره کړې د عبدالملك بن مروان په زمانه کښې د پولیس او مجاهدینو مشر جوړشو. اهل شام به دهغوی ډیرعزت اودرناوې کولو. ډیرکم روایت به ئې کول. په صحیح بخاری کښې دهغوی تذکره صرف هم دغه راغلې ده چه هغه به په سفرکښې روژې ساتلې نوحضرت ابوبرده بن ابی موسیٰ اشعری دهغه نه دا حدیث اوریدلې دې.

حافظ ابن حجر رحمه الله تقریب التهذیب[4] کښې هغه مقبول او فتح الباری[5] کښې ثقة گرځولې ابن حبان رحمه الله هغه په کتاب الثقات کښې ذکرکړې دې.[6] حافظ ذهبی رحمه الله فرمائی وکان کبیرالشان رحمه الله.[7] د هجری کال په رومبی صدئې آخره کښې د سلیمان بن عبدالملك په دور کښې په سند ه کښې وفات شو.[8]

د ابراهیم سکسکی وینا ده چه مادابوبرده نه اوریدلی دی چه هغه اویزیدبن ابوکبشه په سفرکښې وو اویزیدبه په سفر کښې روژې ساتلې. نو ابوبرده اووئیل چه ما د (خپل پلار) حضرت ابوموسیٰ اشعری رضي الله عنه نه څوځل اوریدلی دی چه جناب نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی که یوسړې بیمارشي یا په سفرکښې اوځي نود هغه په اعمل نامه کښې هم هغه شان اعمال لیکلې کیږی لکه څنگه چه د هغه په اقامت او د صحت په حالت کښې عادت وو.

---

[1]) د دواړو راویانود تذکره دپاره اوگورئی کتاب البیوع باب مایکره من الحلف فی البیع. رقم:۲۰۸۸.
[2]) کشف الباری:۶۹۰/۱.
[3]) تهذیب التهذیب: ۳۵۴/۱۱.
[4]) تقریب التهذیب ص: ۶۰٤ رقم الترجمة: ۷۷۶۵.
[5]) فتح الباری:۱۳۶/۶.
[6]) کتاب الثقات: ۵٤٤/۵.
[7]) سیرأعلام النبلاء: ٤٤۳/٤.
[8]) حواله بالا دنوروتفصیل دپاره اوگورئی تهذیب الکمال:۲۲۸/۳۲.

علامه مهلب رحمه الله فرمائي چه د قرآن کريم آيت ﴿ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴾[1] کښې هم دغه مضمون راغلې دې که د صحت د خرابئ او د سفرد وجه نه يوسړې خپل معمولات پوره نه کړې شي نوهغه ته به اجر ملاويږي.[2]
دلته د دې خبرې خيال ساتلی چه د دې حديث تعلق نوافل سره دې ځکه چه فرائض خويه دې دواړو صورتونو کښې نه ساقط کيږي. بيمار که په قيام باندې قادر نه وی نو په ناسته به مونځ کوی او مسافر به قصر کوی. په حديث شريف کښې راځي چه کوم سړې تهجد کوی او د تهجد په وخت د هغه ستر کې ورغلې نوهغه ته به ثواب ملاويږي او دغه خوب د هغه دپاره صدقه ده.
د حديث الفاظ دادي: مامن امرئ تكون له صلوة في الليل يغلبه عليها نوم أو وجع إلا كتب له أجر صلاته، وكان نومه صدقة عليه.[3] بل د دې حديث نه داهم معلومه شوه چه دا اجر اوثواب د دې سړي دپاره دې چه په صحت او اقامت کښې د يونيك عمل عادت وی. صرف بيماريدو يا په سفر تللو سره څوك د دې فضيلت مستحق نه شي جوړيدې ځکه چه دغه مرض ياسفردې د خپلو معمولاتو نه منع کړې نه دې. چه د معمولاتو او نيکو اعمالو د هغه عادت نه وونو د هغه دپاره به څه ليکلې شي؟[4] د ابوداؤد په روايت کښې د دې تصريح موجود ده.[5]

قوله: کتب له مثل ماکان يعمل مقيما صحيحا: دلته لف اونشر غير مرتب دې ځکه چه د حديث په شروع کښې لفظ مرض مقدم دې او سافر مؤخر دې. اودلته د مرض مقابل صحيحا مؤخر دې او سافر مقابل مقدم دې.[6]

ترجمة الباب سره مطابقت:- د حديث شريف ترجمة الباب سره مطابقت د حديث نه بالکل واضح دې او کتاب الجهاد سره مناسبت دادې چه اکثر په جهاد کښې اسفار او امراض خو پيښيږي نو د دې وجه نه چه کوم نيك اعمال او معمولات پاتې کيږي په هغې باندې خفه کيدل نه دي پکار بلکه هغه ثواب جاري وی.

باب ١٣٣: السير وحده

د ترجمة الباب مقصد:- امام بخاری رحمه الله د خان له سفر کولو حکم بيانول غواړي چه دا عمل جائز دې که ناجائز؟ دلته دوه احاديث ذکر دی په يو کښې د حضرت زبير رضي الله عنه خان له د سفر کولو ذکر دې او په دويم روايت کښې خان له د سفر کولو نه منع کړې شوې ده. په دې وجه امام بخاری رحمه الله ترجمة الباب مبهم پريخودې دې او څه واضحه حکم ئې نه دې لګولې.[7]

---

[1] التين: ٦.
[2] شرح ابن بطال: ٥/١٥٤.
[3] عمدة القاري: ١٤/٣٥٣ دارالكتب العلمية بيروت.
[4] شرح ابن بطال: ٥/١٥٤ – ١٥٥.
[5] أبوداؤد كتاب الجنائز رقم: ٣٠٩١.
[6] فتح الباري: ٦/١٣٦.
[7] عمدة القاري: ١٤/٢٤٧.

خان له د سفرکولوحکم:- مهلب رحمه الله فرمائی چه د شپې خان له سفرکولونه منع کولوکښې حکمت دادې چه د شپې وخت کښې د شیطانانو بهرخوریدوکښې تکلیف رسولو اودخلقو په زړونوکښې وسوسې اچولووخت وی په دې وجه جناب نبی کریم ﷺ د شپې ماشومان بهر ویستلونه منع فرمائیلی وو. لیکن داحرام نه دی که څه عذرنه وی نو مکروه دی اوکه د سفرڅوك ملګری وی نودا افضل اوبهتردی.[1]

حدیث نمبر ۲۸۳۵ [2] حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُنْكَدِرِ قَالَ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ -رضى الله عنهما- يَقُولُ نَدَبَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- النَّاسَ يَوْمَ الْخَنْدَقِ، فَانْتَدَبَ الزُّبَيْرُ، ثُمَّ نَدَبَهُمْ فَانْتَدَبَ الزُّبَيْرُ، ثُمَّ نَدَبَهُمْ فَانْتَدَبَ الزُّبَيْرُ، قَالَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- «إِنَّ لِكُلِّ نَبِيٍّ حَوَارِيًّا، وَحَوَارِيَّ الزُّبَيْرُ». قَالَ سُفْيَانُ الْحَوَارِيُّ النَّاصِرُ.[ر: ۲۶۹۱]

رجال الحدیث

① **حمیدی:** داعبدالله بن زبیرحمیدی رحمه الله دې. دَدوی حالات بدء الوحی کښې تیرشوی دی.[3]

② **سفیان:-** داسفیان بن عیینه رحمه الله دې دَ ده تذکره ماقبل کښې تیره شوې ده.[4]

③ **محمدبن المنکدر:-** دامحمدبن المنکدر رحمه الله دې دَدوی حالات شاته تیرشو.[5]

④ **جابربن عبدالله رضی الله عنهما:-** دا صحابی رسول حضرت جابربن عبدالله رضی الله عنهما دې دَدوی تذکره وړاندې تیره شوې ده.[6]

ترجمة الباب سره دَحدیث په مناسبت باندې اشکال اودَهغې جواب:- داحدیث دَدې باب لاندې ذکرکولوباندې امام اسماعیلی رحمه الله ته دا شبه شوې ده چه داحدیث دې باب سره مناسبت نه لري ځکه چه دلته د حضرت زبیر رضی الله عنه دَخان له سفرکولوهیڅ ذکرموجودنه دې. کیدې شی چه څوك بل هم هغوی پسې شاشاته تلې وی. علامه ابن المنیر رحمه الله هم ددې تائیدکړې دې. حافظ ابن حجر رحمه الله دَدې شبه د ختمولودپاره فرمائی چه دلته دَدې ذکر خو نشته لیکن هم دغه واقعه مناقب زبیر کښې راځی [7] دکوم نه چه معلومیږی چه هغوی دا سفرخان له کړې وو هلته حضرت عبدالله بن زبیر رضی الله عنهما فرمائی: ماخپل پلارځو ځل بنوقریظه طرف ته په تلو راتلولیدلې دې. مادَهغوی نه تپوس اوکړویاأبي رأيتك تختلف یعنی باباجانه تاسو باربار بنوقریظه طرف ته

---

[1]) شرح ابن بطال: ۵/۱۵۵.

[2]) احدیث قد مر تخریجه ابوداود فی کتاب الجهاد باب فضل الطلیعة: ۲۸٤٦.

[3]) کشف الباری:۱/۲۳۷.

[4]) کشف الباری:۱/۲۳۸.

[5]) کتاب الوضوء باب صب النبی صلی الله علیه وسلم وضوءه علی المغمی علیه رقم:۱۹۶.

[6]) کتاب الوضوء باب من لم یرالوضوء إلا من المخرجین من القبل والدبر: ۱۷۶.

[7]) کتاب فضائل أصحاب النبی صلی الله تعالی علیه وسلم باب مناقب الزبیربن العوام رضی الله عنه رقم:۳۷۱۹.

خنى راخنى آخرځه خبره ده؟ هغوى اوونيل جناب نبى كريم ﷺ مونږ ته فرمائيلى دى چه د بنوقريظه خبربه څوك راوړى؟ نوزه لاړم (۱)

نورد سنن النسائى روايت خو بالكل واضحه اوبى ګرده دې په كوم كښې چه وهب بن كيسان رحمه الله په دې الفاظوسره دغه واقعه ذكركوى: أشهدلسمعت جابربن عبدالله........ فلم يذهب أحد فذهب الزبير (۲) لكه چه دتاكيدد پاسه تاكيد دې اودغه شان درې خل اوشو اودريواړه خل هم حضرت زبير رضي الله عنه لاړو. په دومره صفا الفاظوسره داواقعه ذكركولې شى بياهم دا احتمال راويستل چه كيدې شى بل څوك هم دوى سره وى. نودې ته به هم بې ځايه تكلف وئيلى شى

قوله: قال سفيان: الحوازى الناصر - دالفظ مفرددې اومنصرف دې اود حواء طرف ته منصوب دې. دا په كراسى يا جوارى باندې نه دى قياس كول پكار خكه چه دا الفاظ جمع دى مفردنه دى. (۳)

حديث نمبر [۲۸۳۶] (۴) حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا عَاصِمُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنِ ابْنِ عُمَرَ -رضى الله عنهما- عَنِ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم-.
حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا عَاصِمُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ زَيْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- قَالَ:
«لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ مَا فِي الْوَحْدَةِ مَا أَعْلَمُ مَا سَارَ رَاكِبٌ بِلَيْلٍ وَحْدَهُ.»

رجال الحديث

رومبې سند: ① **ابوالوليد:** - داهشام بن عبدالملك رحمه الله دې ددوى حالات كتاب الايمان كښې تيرشوى دى. (۵)

② **عاصم بن محمد:** - دا عاصم بن محمدبن عبدالله بن عمر رحمه الله دې كتاب الايمان كښې ددوى تذكره راغلې ده. (۶)

③ **ابى:** - داد حضرت عاصم پلارمحمدبن زيد رحمه الله دې. كتاب الايمان كښې ددوى تذكره راغلې ده. (۷)

---

(۱) فتح البارى:۶/۱۳۸ وعمدة القارى:۱۴/۲۳۷.
(۲) سنن النسائى الكبرى:۵/۲۶۴ كتاب السير باب ذهاب الطليعة وحده: رقم:۳/۸۸۴۳.
(۳) إرشادالسارى:۵/۱۳۷.
(۴) اخرجه الترمذى فى كتاب الجهاد باب ماجاء فى كراهية أن يسافر الرجل وحده: رقم: ۶۷۳ والنسائى فى الكبرى:۵/ كتاب الجهاد باب النهى عن سيرالراكب وحده رقم: ۸۵۰.
(۵) كشف البارى:۲/۳۸.
(۶) باب عقدالازارعلى القفافى الصلوة رقم:۳۵۲.
(۷) كشف البارى: ۲/۱۳۵.

③ **ابن عمر**: داصحابی رسول حضرت عبدالله بن عمر بن الخطاب ﷺ دي ددوی حالات شاته تیرشوی دی. [1]

دویم سند: ① **ابونعیم**: دافضل بن دکین ﷫ دي. ددوی حالات کتاب الایمان کښې تیرشوی دی. [2] باقی رجال سند بعینه د پورتنی رومبی سند مطابق دی. دحضرت عبدالله بن عمر ﷺ نه روایت دي چه نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی که خلقو د ځان له سفرکولونقصانات زما په شان پيژندل نوهيڅ يومسافربه د شپې يوازې سفرنه کولو.

قوله: مافی الوحدة ماأعلم ماسار راکب: مافی الوحدة کښې ماء خو یا زانده ده او ظرف فی الوحدة محل نصب کښې ده. یا ما مصدریه ده تقدیرعبارت داسې دې. لویعلم الناس أی شیٔ فی الواحدة؟ اوداهم په محل نصب کښې دې. [3] ما أعلم کښې ماموصوله ده اوجمله مفعول کیدوسره محل نصب کښې واقع ده. ماسار راکبا کښې ما نافیه ده اوجمله جزاء ده.

په دواړو روایتونوکښې تعارض اوددې ازاله: په رومبی روایت کښې د حضرت زبیر ﷺ د ځان له سفرذکردې خو په دې روایت سره ددې ممانعت معلومیږی. بل الواکب شیطان والواکبان شیطانان والثلاث رکب. [4] په دې روایت کښې د ځان له سفرکولونه صراحةً ممانعت واردشوې دې. چنانچه په دواړو روایتونو کښې په ظاهره تعارض معلومیږی. په دې کښې مختلف تطبیقات ورکړې شوی دی.

① د څه ضرورت یا مصلحت دخاطره ځان له سفرکول جائزدی اوممانعت د عاموحالاتو په اعتبار سره دې. په جاسوس وغیره کښې ضرورت اوحکمت هم دغه دې چه هغه یوازې وی.

② که چرته امن وی اود ځان له سفرکولوضرورت پیښ شی نوجائزدی. د ویرې په حالت کښې ناجائزدی. [5]

③ بعض حضرات وائی چه دممانعت تعلق اوږدوسفرونوسره دې په کوم کښې چه د مونځ قصرکیږی په مختصراوکم مسافت والاسفرونوکښې هیڅ بدیت نشته. [6]

④ داممانعت نهی تادیبی دې نهی تحریمی نه دې. یعنی دآدابواومستحباتونه دې چه سړې دې ځان له سفرنه کوی ځکه چه په دې سره وحشت کیږی لکه څنګه چه رسول کریم ﷺ د لوښی د مینځ نه خوراك کول، مشکیزه باندې خله کیخودوسره اوبه څکل او په ړاګه چهت باندې د شپې سملاستونه منع فرمائیلې ده اودې نه علاوه هم نور ډیرمثالونه دی د کوموتعلق

---

[1]) کشف الباری: ۶۳۷/۱.

[2]) کشف الباری: ۶۶۹/۲.

[3]) إرشاد الساری:۱۳۸/۵.

[4]) إرشاد الساری:۱۳۸/۵.

[5]) إرشاد الساری:۱۳۸/۵.

[6]) عمدة القاری:۱۴۲/۱۴.

چه آدابو سره دې د جواز اوعدم جوازسره نه دي
په دې کښې دَخلقو حالات اوطبائع ته هم کتل وي. چه یوسړي بزدل دې اودَهرمنظرنه ویریږي دَهر سړی نه خوف خوري او په هرکښ کړپ باندې توپ وهي نوښکاره خبره ده چه دداسې سړي ځان له سفرکول دَخطرې نه خالي نه دی. د بهادرو اوتکړه خلقو حکم ددې نه بالکل مختلف دې (۱) هم په دې تناظرکښې دَحضرت عمر رضی الله عنه داقول دې که سړې ځان له سفرکوي او هغه مړشي یا په هغه باندې څه اوشي نو زه به دَچانه تپوس پوښتنه کولودپاره ګرځم ؟
دَ حدیث ترجمة الباب سره مطابقت:- دَ ړومبی روایت مطابقت په سلسله کښې مونږ خودلی دی چه حضرت زبیر رضی الله عنه به په دې مهم باندې ځان له تشریف اوړلو دَ دویم روایت مطابقت په دې اعتبارسره دې چه ترجمه مبهم قائمه کړې شوه څه حتمی حکم نی دَ ځان له سفرکولوباره کښې اونه لګولو چه جائزدی که ناجائز؟ نو په دې روایت کښې دابیان کړې شو چه بغیر ضرورت نه ځان له سفرنه دی کول پکار (۲)
فائده:- دَحضرت جابر رضی الله عنه دَ روایت نه معلومیږي چه امیرله څوك په خطرناك مهم باندې جبراً نه دی لیګل پکار سره دَدې چه هغه ته اختیارحاصل دې بلکه دَ ترغیب اوشوق په ذریعه سره دَخلقو جذبات راؤچتول پکاردی. چه کوم سړې په خپله خوشحالئی سره دَ دغه کارذمه په خپل سراخلی نودَخپل صلاحیتونویه خاطر هغه داسې وي اوهغه دَ بهترکارکردګئی سبب جوړیږي دَ رسول الله ﷺ دا عمل یوه بهترینه نمونه ده کنی هغه ته اختیاردې چه هغه چاته هم حکم ورکړي چه اې فلانکی لاړ شه او خبر راوړه اودَدې حکم نه دَانکار دَ چا هیڅ مجال نه وو. لقوله تعالی ﴿ اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ ﴾ (۳) یعنی چه کله هم نبی کریم ﷺ تاسو غواړي نو زر لبیك وایئی. (۴) والله اعلم بالصواب.

باب ۱۳۴: السرعة فی السیر

دَ ترجمة الباب مقصد:- دلته دافرمائی چه هسې خو په تسلئی اووقارسره تګ پکاردې اصل هم دغه دې. خوکله کله دَ تیزتللوضرورت هم پیښیږي نودَ ضرورت په وخت په دې کښې هیڅ بدیت نشته. دلته شراح رحمهم الله رجوع إلی الوطن قیدلګولې دې. په باب کښې ذکرشوو احادیثونه هم دغه په ذهن کښې راځی چه دَوطن طرف ته واپس کیدو کښې تندی پکارده.
لیکن ترجمة الباب مطلق دې په دې وجه دَ ضرورت په وخت تیز تګ جائزدې. که دَ وطن طرف ته واپس کیدل وي او که دَدښمن طرف ته تیزئی سره ورتګ وي یابل څه موقع وي. بهرحال په تیزتګ کښې دَ ضرورت په وخت هیڅ بدی نشته.

---

۱) شرح ابن بطال: ۵/۵۵ – ۵۶.
۲) عمدة القاری: ۱۴/۱۴۲.
۳) الانفال: ۲۴.
۴) شرح ابن بطال: ۵/۵۴.

قَالَ أَبُو حُمَيْدٍ قَالَ النَّبِي -صلى الله عليه وسلم- «إِنِّي مُتَعَجِّلٌ إِلَى الْمَدِينَةِ، فَمَنْ أَرَادَ أَنْ يَتَعَجَّلَ مَعِي فَلْيَعْجَلْ». [ر ۱۴۱۱]

ابوحمید: یعنی ابوحمید دا عبدالرحمن ساعدی انصاری رضی الله عنه دې دَدوی تذکره په کتاب الصلوة کښې تیره شوې ده.[1] نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی زه دَمدینې طرف ته زر خم څوک چه ماسره زر تلل غواړی نوزر دې تیارې اوکړی

دا روایت مصنف رحمه الله کتاب الزکوة باب خرص التمر کښې موصولاً ذکرکړې دې[2]

حدیث نمبر ۲۸۳۷ [3] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ هِشَامٍ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبِي قَالَ سُئِلَ أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ -رضى الله عنهما- كَانَ يَحْيَى يَقُولُ وَأَنَا أَسْمَعُ فَسَقَطَ عَنِّي - عَنْ مَسِيرِ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ، قَالَ فَكَانَ يَسِيرُ الْعَنَقَ، فَإِذَا وَجَدَ فَجْوَةً نَصَّ. وَالنَّصُّ فَوْقَ الْعَنَقِ. [ر ۱۵۸۳]

رجال الحدیث

① **محمدبن المثنی**:- داد امام بخاری رحمه الله شیخ محمدبن مثنی رحمه الله دې دَدوی تذکره کتاب الایمان کښې تیره شوې ده.[4]

② **یحیی**:- دا یحیی بن سعید قطان رحمه الله دې دَ دوی تذکره هم کتاب الایمان کښې تیره شوې ده.[5]

③ **هشام**:- داهشام بن عروه رحمه الله دې دَدوی حالات بدء الوحی کښې تیرشوی دی.[6]

④ **أبی**:- داعروه بن زبیر رحمه الله دې. دَدوی حالات بدء الوحی کښې تیرشوی دی.[7]

⑤ **اسامة بن زید**: داصحابی رسول حضرت اسمه بن زید رضی الله عنهما دې دَدوی تذکره تیره شوې ده.[8]

قوله: وكان يحيى يقول وأنا أسمع فسقط عني:- دادَ یحیی بن سعید القطان قول دې اوجمله معترضه ده. په دې کښې دَ امام بخاری رحمه الله شیخ محمدبن المثنی دا وضاحت فرمائی

---

[1]) باب فضل استقبال القبلة: رقم:۳۹۱.

[2]) تنبية: قد تسامح فی تخريج هذا التعليق محقق تغليق التعليق حيث أشار إلى أن المؤلف رحمه الله ذكره موصولاً فی كتاب العمرة فی باب من أسر ناقته إذا بلغ المدينة، رقم: ۱۸۰۲ وكتاب فضائل المدينة فی باب بلاترجمة بعد باب المدينة تنفی الخبث، رقم: ۱۸۸۶وقد خلط حميد وأبوحميد انظر حاشية تغليق التعليق: ۳/۳۵٤ والله اعلم بالصواب.

[3]) قد مر تخريجه فی كتاب الحج باب السير إذا رجع من عرفة، رقم: ۱۶۶۶.

[4]) كشف البارى:۳/۲۵.

[5]) كشف البارى:۲/۲.

[6]) كشف البارى:۱/۲۹۱.

[7]) كشف البارى:۱/۲۹۱.

[8]) كتاب الوضوء باب إسباغ الوضوء: رقم:۱۳۹.

چه زمونږ شیخ دا روایت دعروه نه تعلیقًا یا مسنداً نقل کولو او دَ حضرت عروه قول وأنا أسمع دهغه نه پاتې شوې وو نو یحیی دهغې تصریح اوکړه. دَ دې تائید دَ مسلم شریف دَ روایت نه هم کیږی دَ کوم الفاظ چه دادی: سئل أسامة وأنا شاهد كيف كان مسير النبی صلی الله تعالی علیه وسلم. (۱)
بل هم دَ صحیح بخاری روایت کوم چه کتاب الحج کښې تیر شوې دې په هغې کښې دی: سئل أسامة وأنا جالس..... (۲)
حاصل دادې چه کوم وخت رسول الله ﷺ دعرفه نه دَ واپسئ سره متعلق داخبره حضرت اسامه رضی الله عنه نه معلوموله نوهغه وخت حضرت عروه رحمه الله هم هلته تشریف ایخودې وو. تقدیر عبارت داسې دې. قال البخاری: قال ابن المثنی: كان يحيی يقول تعليقًا عن عروة أو مسندًا إليه. قال: سئل أسامة وأنا أسمع السؤال......

قوله: عن مسير النبي صلى الله تعالى عليه وسلم:- داعبارت دَ سئل متعلق دې یعنی دحضرت اسامه رضی الله عنه نه د مسیر نبی علیه السلام باره کښې پوښتنه اوکړه. (۳)

فجوة:- خالی ځائی یادَ دوو څیزونو په مینځ کښې کولاؤ ځائی، سورت کهف کښې دی: ﴿وَهُمْ فِي فَجْوَةٍ مِّنْهُ﴾ (۴) یعنی په غار کښې دننه اصحاب کهف په ارت او کولاؤ ځائی کښې پراته دی.

النص فوق العنق:- نص: ډیر په تیزئی سره سورلی شړل. عنق: په تیزئی سره تلل. په دواړو کښې دَ رفتار فرق دې او نص عنق نه زیات تیز تللوته وائی. (۵) یعنی جناب نبی کریم ﷺ دَ عرفه نه په واپسئ باندې تیز روان وو او وکله چه ارت ځائی ملاؤ شو نوحضور پاك به نور هم رفتار تیزولو.

ترجمة الباب نه انطباق:- دَحدیث شریف ترجمة الباب سره مناسبت نص نه واضح دې. دلته دَ نبی کریم ﷺ دَ تیز تلل اختیارولو ذکر دې. (۶)

حدیث نمبر ۲۸۳۸] (۷) حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ قَالَ أَخْبَرَنِي زَيْدٌ - هُوَ ابْنُ أَسْلَمَ - عَنْ أَبِيهِ قَالَ كُنْتُ مَعَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ - رضی الله عنهما - بِطَرِيقِ مَكَّةَ، فَبَلَغَهُ عَنْ صَفِيَّةَ بِنْتِ أَبِي عُبَيْدٍ شِدَّةُ وَجَعٍ، فَأَسْرَعَ السَّيْرَ حَتَّى إِذَا كَانَ بَعْدَ غُرُوبِ الشَّفَقِ، ثُمَّ نَزَلَ

---

۱) صحیح مسلم:۴۱۷/۱ کتاب الحج باب الافاضة من عرفات إلى المزدلفة.
۲) کتاب الحج باب السير إذا دفع من عرفة رقم:۱۶۶۶.
۳) عمدة القاری:۲۴۹/۱۴.
۴) الکهف:۱۷.
۵) النهاية: ۳۱۰/۳ و: ۶۴/۵.
۶) عمدة القاری: ۲۴۹/۱۴.
۷) قد مر تخريجه في تقصير الصلوة باب تصلى المغرب ثلاثا في السفر رقم: ۱۰۹۱.

فَصَلَّى الْمَغْرِبَ وَالْعَتَمَةَ، يَجْمَعُ بَيْنَهُمَا، وَقَالَ إِنِّي رَأَيْتُ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - إِذَا جَدَّ بِهِ السَّيْرُ أَخَّرَ الْمَغْرِبَ وَجَمَعَ بَيْنَهُمَا. [ر: ۱۰۴۱]

دا حديث بعينه هم په دې سند او متن سره كتاب العمرة كښې تيرشوي دي (١)

ترجمة الباب سره مطابقت - دحديث شريف ترجمة الباب سره مناسبت إذا جدبه السير كښې دي يعني چه كله رسول الله ﷺ ته دتيز تللو ضرورت پيښ شو نودماښام مونځ ئې روستوكړو او د ماسخوتن هغې سره ئې يوځائې كړو. (٢)

حديث نمبر ۲۸۳۹ (٣) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ سُمَيٍّ مَوْلَى أَبِي بَكْرٍ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رضى الله عنه - أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - قَالَ «السَّفَرُ قِطْعَةٌ مِنَ الْعَذَابِ، يَمْنَعُ أَحَدَكُمْ نَوْمَهُ وَطَعَامَهُ وَشَرَابَهُ، فَإِذَا قَضَى أَحَدُكُمْ نَهْمَتَهُ فَلْيُعَجِّلْ إِلَى أَهْلِهِ». [ر: ۱۷۱۰]

دا حديث بعينه هم په دې سند او متن سره كتاب العمرة كښې تيرشوي دي

قوله نومه وطعامه وشرابه:- دامنصوبه بنزع الخافض ده تقديرعبارت دادې يمنع أحدكم من نومه....... يا مفعول ثانى دي د يمنع ځكه چه منع هم د اعطى په شان د دواړو مفعولو تقاضا كوى. مطلب دا چه په سفركښې د خوراك څښاك سهولت خوحاصل وى ولې په مكمل توګه سكون او راحت سره نه وى لكه چه په كوركښې داقامت په وخت وى. په دې وجه د زر نه زر خپل ضرورت پوره كولوسره خپل كورطرف ته راواپس كيدل پكاردى. دې دپاره چه پخپله هم راحت حاصل كړى او بال بچ هم مطمئن شى.

نهمته:- دنون زيرسره لوستلې شى ددې معنى ده شوق اورغبت. يعنى چه كله رغبت پوره شى اودسفرنه ئې زړه موړشى نو زردې د خپل كورطرف ته د واپسئى سفرشروع كړى. (٤)

ترجمة الباب سره مناسبت:- د حديث شريف ترجمة الباب سره مناسبت فليعجل إلى أهله نه ښكاره دي. (٥)

د احاديث باب نه مستنبط شوې فوائد:- علامه مهلب رحمه الله فرمائى چه په ړومبى او آخرى حديث كښې دوه فائدې دي. ① د سفرد مشقت نه به زر خلاصې ملاؤشى. ② اهل اوعيال او اهل مدينه ، خصوصاً دحضورپاك په زرواپسئى باندې به خوشحاله شى. په دې وجه به نبى كريم ﷺ د وطن مدينې طرف ته د زر نه زر د واپس راتلو كوشش كولو. اودې به ئې نورو ته هم ترغيب وركولو. د دويم حديث نه دافائده حاصليږى كه دعرفه نه په تيزئى سره زر اووتلې نو

(١) باب فى المسافغر إذا جدبه السير وتعجل إلى أهله رقم:١٨٠٥.

(٢) عمدة القارى:١٤/٤٩.

(٣) باب السفر سقطعة من العذاب رقم: ١٨٠٤.

(٤) عمدة القارى:١/٢٤٩ وفتح البارى:١/١٣٩.

(٥) عمدة القارى: ١٤/٢٤٩.

مزدلفه ته په رسیدو به دعا اود الله تعالی سره د راز اونیاز دپاره وخت ډیر ملاؤشی خکه چه په مزدلفه کښې د دعا وخت ډیرکم وی اوهغه هم په کال کښې یوځل په دې شرط چه د حج سعادت هم درنصیب شی

په دریم حدیث کښې د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما د عمل نه دافوائدحاصلیږی. ① د صفیه رضی الله عنها په ژوند کښې هغې سره ملاقات اوشی چه دخپل مینځ خبرې چه د ښځې خاوند په مینځ کښې راز وی هغه اوشی

② صفیه رضی الله عنها بیماره وه اوخاوندنی په سفرو زر رسیدو سره هغه خوشحالول مقصد وو په کوم سره چه په بیمارئی کښې د افاقه کیدو امکان وی.

③ د دې نه د هغوی د تواضع اود تکبرنه د ویزاره کیدو هم اظهار کیږی ؟ (۱)

باب ۱۳۵: إذا حمل على فرس فرآها تباع

د ترجمة الباب مقصد:- د علامه قسطلانی رحمه الله په نیزد ترجمة الباب مقصد دادې چه په جهاد کښې د استعمال په غرض هبه کړې شوې اس باره کښې که صدقه کونکی ته معلومه شی چه داخرڅوی نوآیا صدقه کونکې پخپله دا اخستې شی؟ (۲) د دې جواب د باب لاندې ورکړې شوی حدیث کښې راغلې دې. په دې وجه امام بخاری رحمه الله په ترجمة الباب کښې د جواب تصریح نه ده کړې.

لیکن حضرت شیخ الحدیث رحمه الله فرمائی چه علامه قسطلانی رحمه الله د کومې مسئلې طرف ته اشاره کړې ده هغه مختلف فیها ده اود صحیح بخاری کتاب الزکوة کښې باب هل یشتری صدقته لاندې تیرشوی دی. په دې وجه که چرې ترجمة الباب رجوع فی الهبه په معنی باندې محمول کړې شی (اوډیره قرین قیاس هم دغه ده) نومستبعدنه ده. په دې صورت کښې به د ترجمة الباب مقصد داشی که چاد الله تعالی په لارکښې د جهادپه غرض سره اس صدقه کړو روستوورته معلومه شوه چه هغه دا د ده د رضا نه خلاف خرڅوی نو په دې صورت کښې صدقه کونکی ته دخپلې هبه د رجوع کولواختیارشته که نه؟ (۳)

حدیث نمبر ۲۸۴۰] (۴) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ- رضی الله عنهما أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ حَمَلَ عَلَى فَرَسٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَوَجَدَهُ يُبَاعُ، فَأَرَادَ

---

(۱) شرح ابن بطال: ۱۵۶/۵.

(۲) إرشاد الساری: ۴۷۳/۵.

(۳) قال المحدیث الکاندهلوی رحمه الله (الابواب والتراجم ص:۲۰۱) قلت والمسئلة التی أشار إلیها القسطلانی خلافیة تقدمت فی باب هل یشتری صدقته من کتاب الزکوة. ولایبعد عندی أن یحمل الترجمة علی معنی الرجوع ی الهبة. فالمغنی إذا تصدق رجل فرسا لیجاهد علیه فی سبیل الله ثم رأی المتصدق أنها تباع علی خلاف ما أراد من التصدق. فهل یرجع فی تلک الصدقة أم لا؟

(۴) مرتخریجه فی کتاب الزکوة، باب هل یشتری صدقته؟ ... رقم:۱۴۹۰.

أَنْ يَبْتَاعَهُ ، فَسَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فَقَالَ « لاَ تَبْتَعْهُ ، وَلاَ تَعُدْ فِى صَدَقَتِكَ.[ر: ۱۴۱۸]

رجال الحدیث

① **عبدالله بن یوسف:**- دا عبدالله بن یوسف تنیسی دمشقی رحمه الله دي. دَدوی حالات بدء الوحی کښې تیرشوی دی. ([1])

② **مالک**:- دا امام دارالهجرة ابوعبدالله مالك بن انس بن مالك اصجی مدنی دي. دَدوی حالات کتاب الایمان کښې تیرشوی دی. ([2])

③ **نافع**:-دا ابوسهیل نافع بن مالك اصجی تمیمی دي. دَدوی حالات هم دکتاب الایمان لاندې وړاندې تیرشوی دی. ([3])

④ **عبدالله بن عمر** رضی الله عنهما:- دا مشهورصحابی رسول عبدالله بن عمر رضی الله عنهما دي. دَ دوی حالات کتاب الایمان لاندې تیر شوی دی. ([4])

⑤ **عمربن الخطاب** رضی الله عنه:- دا حضرت عمر بن الخطاب رضی الله عنه دي دَدوی حالات هم کتاب الایمان لاندې تیرشوی دی. ([5])

أن عمربن الخطاب رضی الله عنه حمل علی فرس له فی سبیل الله، فوجده یباع، فاراد أن یبتاعه. حضرت عمر رضی الله عنه دَ الله تعالی په لارکښې یواس دَ سورلئی دَپاره ورکړو بیا(هغه دا خرڅول) اولیدل نو دانی غوښتل چه پخپله ئی واخلی.

په طبقات ابن سعد کښې دی چه دَدغه اس نوم ورد وو کوم چه تمیم داری رضی الله عنه رسول الله صلی الله علیه وسلم ته دَهدیه په توګه ورکړې وو. روستوبیاحضورپاك حضرت عمر رضی الله عنه ته هدیه کړو. ([6])

حضرت عمر رضی الله عنه دا اس دوباره ولې اخستل غوښتل؟ دَدې دوه وجوهات دی: ① یودا چه هغه ښکلې ښائسته او تیزوو. دَحضرت عمر رضی الله عنه په استعمال کښې پاتې وو اوهغوی ته دَده خوبیانې معلومې وې. په دې وجه ئې غوښتل دا دوباره واخلی. دَ صحیح مسلم دَ روایت نه هم دغه معلومیږی چه حضرت عمر رضی الله عنه دَدې اس دَ ښکلې والی معترف وو. دَ روایت الفاظ دی: حملت علی فرس عتیق في سبیل الله ([7])امام نووی رحمه الله وائی چه عتیق ښکلې مزیدار او تیزرفتاراس ته وئیلې شی. ([8])

---

[1]) کشف الباریک ۲۸۹/۱.

[2]) کشف الباری:۸۰/۲.

[3]) کشف الباری:۲۷۱/۳.

[4]) کشف الباری:۶۳۷/۱.

[5]) کشف الباری:۴۷۴/۲.

[6]) طبقات ابن سعد:۴۹۰/۱.

[7]) صحیح مسلم: ۲/ کتاب الهبات باب کراهیة الانسان ماتصدق به ممن تصدق علیه.

[8]) قال النووی رحمه الله: العتیق: الفرس النفیس الجواد السابق انظرشرح النووی علی صحیح مسلم:۳۶/۲.

② دويمه وجه دا كيدې شي چه دا اس رسول الله ﷺ هغه ته هبه كړې وو د كوم ذات سره چه دحضرت عمر رضي الله عنه ډيره زياته مينه اوعقيدت وو. ممكن ده چه ددغه عقيدت د وجه نه ئې دااخستلوسره د دوباره حاصلولوخواهش ئې پيدا شوې وي. (والله اعلم)

قوله: فسال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم فقال: لاتبتعه ولاتعد في صدقتك: - حضرت عمر رضي الله عنه د رسول الله ﷺ نه تپوس اوكړو هغوى اوفرمائيل دامه اخله او په خپله صدقه كښې دوباره واپس كړه. حضرت عمر رضي الله عنه هغه اس په بيع اخستلوسره حاصلول غوښتل. بيا رسول الله ﷺ دا معامله عودفي الصدقة فرمائيلو سره حضرت عمر رضي الله عنه د بيع نه ولې منع كړو؟ د دې جواب دادې چه هغه اس حضرت عمر رضي الله عنه هديه كړې وو كه هغه ده اخستې وې نومتصدق عليه به د هغوى د احسان لاندې راتلود وجه نه مروتاً قيمت كښې كمې كولو. ښكاره خبره ده چه كله يوسړې چاته بغير قيمت نه هبه يا هديه كړى اوبياهغه واهب يا متصدق هغه څيز موهوب له ياد متصدق عليه نه اخلى نوهغه موهوب له اومتصدق عليه په قيمت كښې كمې كوى. لهذا هغه سړې چه په قيمت كښې كمې كوى په دې اعتبارسره به حضرت عمر رضي الله عنه عودفى الصدقة كونكې كيدو. [1]

ترجمة الباب سره مناسبت: - حضرت شيخ الحديث رحمه الله چه د ترجمة الباب كومه توجيهه كړې ده د هغې پيش نظر ترجمة الباب سره به د روايت تطبيق داسې كيږى چه حضرت عمر رضي الله عنه واهب اومتصدق وو د هغوى د احسان لاندې د راتلود وجه نه موهوب له اومتصدق عليه په قيمت كښې كمې كوى نوحضرت عمر رضي الله عنه عودفى الصدقة مرتكب كيدو په دې وجه نبى كريم ﷺ هغه ته د اس د اخستلو اجازت ورنه كړو او وئې فرمائيل لاتبتعه ولاتعد فى صدقتك اود ترجمة الباب سره د دې مناسبت ښكاره دې.

په فرس باندې متصدق عليه د ملكيت مسئله: - كله چه صدقه كونكې د جهاد په نيت اس هديه كړى نو چه په چاباندې صدقه كړې دې هغه له په دې باندې د ذاتى مال په شان تصرف حاصل دې. اوهغه به د ده ملكيت وى يابه هغه اس وقف وى. دا په جهاد كښې د استعمالولونه پس به بيت المال ته واپس كول ضرورى وى؟ په دې كښې اختلاف دې.

امام مالك رحمه الله په دې مسئله كښې د متصدق د الفاظو اعتباركړې دې. هغه فرمائى كه متصدق د صدقه په وخت وهولك في سبيل الله اووئيل نود متصدق عليه ملكيت به په دغه اس باندې تام شى. او په دې باندې به هغه ته د ذاتى مال په شان د تصرف حق حاصل شى. اوكه چرې متصدق د صدقه كولوپه وخت هو في سبيل الله اووئيل نوبيا به د دغه اس حيثيت د وقف وى. [2] لهذا په جهاد كښې د استعمال نه پس په متصدق عليه باندې دغه اس په بيت

---

[1]) إرشادالسارى ٤٧٣/٦ قال القسطلانى:سمى الشراء عوداً فى الصدقة، لان العادةجرت بانسامحة مهن البايع فى مثل ذلك للمشترى فاطنق على القدر الذى يسامح به رجوعًا.

[2]) شرح ابن بطال: ١٥٧/٥.

المال کښې حواله کول واجب وي.
دَ متصدق په اول اودویم قول کښې فرق دې. په قول اول کښې دَمتصدق علیه دَ ملکیت تصریح ده. په کوم چه هولك الفاظ دال دی. او په قول ثانی کښې علی الطلاق هوفی سبیل الله سره دَوقف حیثیت مستفاد کیږي. لهذا دَامام مالك رحمه الله په نیزدوارو صورتونوکښې به دَ صدقه حیثیت جدا جدا وي. په اول صورت کښې دَمتصدق علیه ملکیت او دویم صورت کښې وقف یا بیت المال حصه جوړیدو سره دَ مجاهدین اسلام عمومی ملکیت.
امام اعظم رحمه الله او امام شافعی رحمه الله فرمائی چه هغه اس به دَ متصدق علیه ذاتی ملکیت جوړیږي او په دې به هغه ته هم هغه شان دَتصرف حق حاصل وي کوم چه په ذاتی اموالوباندې حاصل وي.(۱) په دې وجه په جهاد کښې دَ استعمال نه پس به هغه اس په بیت المال کښې جمع کول واجب نه وي.
چنانچه حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دَ رروایت الفاظ په ظاهره هم په دې باندې دلالت کوی چه حضرت عمر رضی الله عنه هغه اس دَ تملیك په توګه صدقه کړې وو. نودَ وقف شوې څیزبیع جائز نه ده په دې وجه که دغه اس وقف وې نو حضرت عمر رضی الله عنه به هغه هیڅ کله نه اخستلو. دَباب په دویم روایت کښې العائدفی صدقته نه هم معلومیږی چه دا صدقه دَ تملیك وه که وقف وې نو هغوی العائدفی حبسه یا العائدفی وقفه فرمائیل.(۲) والله اعلم.

حدیث نمبر ۲۸۴۱] (۳) حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ - رضى الله عنه - يَقُولُ حَمَلْتُ عَلَى فَرَسٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَابْتَاعَهُ - أَوْ فَأَضَاعَهُ - الَّذِي كَانَ عِنْدَهُ، فَأَرَدْتُ أَنْ أَشْتَرِيَهُ، وَظَنَنْتُ أَنَّهُ بَائِعُهُ بِرُخْصٍ، فَسَأَلْتُ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - فَقَالَ «لاَ تَشْتَرِهِ وَإِنْ بِدِرْهَمٍ، فَإِنَّ الْعَائِدَ فِي هِبَتِهِ كَالْكَلْبِ يَعُودُ فِي قَيْئِهِ». [ر: ۱۴۱۹]

رجال الحدیث

① **اسماعیل**:- دا ابوعبدالله بن ابی اویس اصبحی مدنی رحمه الله دې. دَ دوی تذکره کتاب الایمان کښې تیره شوې ده.(۴)
② **مالك**: دا امام مالك بن انس رحمه الله دې. دَ دوی تذکره هم کتاب الایمان کښې تیره شوې ده.(۵)

---

(۱) شرح ابن ابطال:۱۵۷/۵.
(۲) فتح الباری:۴۴۵/۳ ویدل علی أنه حمل تملیک قوله ولاتعد فی صدقتک ولوکان حبسا لعلله به. کتاب الزکوة باب هل یشتری صدقته؟
(۳) قد مرتخریجه فی کتاب الزکوة، باب هل یشتری صدقته؟ولاباس بان یشتری صدقة غیره، لان النبی صلی الله تعالی علیه وسلم إنما نهی المتصدق خاصة عن الشراء ولم ینه غیره. رقم:۱۴۹۰.
(۴) کشف الباری:۱۱۳/۲.
(۵) کشف الباری:۸۰/۲.

④ **زیدبن اسلم** - دا ابواسامه یا ابوعبدالله زیدبن اسلم قرشی عدوی مدنی رحمه الله دې. د دوی تذکره هم کتاب الایمان کښې تیره شوې ده.[1]

④ **ابیه** - دې نه د عمر بن الخطاب رضی الله عنه آزاد کړې شوې غلام اسلم العدوی مرادې. د دوی تذکره کتاب الزکوة کښې تیره شوې ده.[2]

⑤ **عمر بن الخطاب رضی الله عنه** - دا دویم خلیفه حضرت عمربن خطاب رضی الله عنه دې. د دوی تذکره کتاب الایمان کښې تیره شوې ده.[3]

سمعت عمربن الخطاب رضی الله عنه یقول: حملت علی فرس فی سبیل الله، فابتاعه أو فاضاعه الذی کان عنده، فاردت أن أشتریه راوی وائی چه ما حضرت عمربن خطاب رضی الله عنه داسې فرمائیلو سره واوریدو چه ما فی سبیل الله د سورلئی د پاره یو اس ورکړو (کوم سړی ته چه ئی ورکړې وو) هغه خرخول غوښتل (یائی اوفرمائیل چه) هغه ئی ضایع کړو. په دې وجه ما په بیع د اخستلو اراده اوکړه ما اوونیل چه هغه به دا په ارزان قیمت باندې خرخه وی.

فابتاعه مطلب: - دا د باعه په معنی کښې ده.[4] علامه عینی رحمه الله وائی که دا د باعه په معنی کښې وانخستې شوه نو ابتاعه به یوبې معنی لفظ شی. په ظاهره هم دامعلومیږی چه ابتیاع دلته د بیع په معنی کښې دې.[5] دویم قول دادې چه دا د راوی تصحیف دې په اصل کښې دا اباعه دې او عرضه للبیع په معنی کښې دې.[6]

علامه رشیداحمد گنگوهی رحمه الله دلته یوه منفردتوجیه کړې ده هغه فرمائی چه فابتاعه د متکلم صیغه فابتاعه هم کیدې شی. دکوم معنی چه ده أردت ابتیاعه لکه چه دلته د ماضی یوه قریبی واقعه په صیغه د استقبال بیان کړې شوه.[7] دویمه خبره هغه دافرمائیلې چه که چرې فابتاعه د ماضی غائب صیغه وی نوبیا دا الالتفات من المتکلم إلی الغائب د قبیل نه به وی.[8] چه په عربو کښې یوبلیغ اسلوب دې. مطلب دادې چه معنی به بیا هم د متکلم وی. والله اعلم

أوفاضاعه. - أومفید شك دې.[9]

د ضایع کولو څه مطلب دې؟ شراح حدیث د دې جملې په تشریح کښې درې اقوال نقل کړی دی.

---

[1]) کشف الباری: ۲۰۳/۲.

[2]) کتاب الزکوة باب هل یشتری صدقته؟ ولاباس أن یشتری صدقة غیره. لان النبی صلی الله تعالی علیه وسلم إنما نهی المتصدق خاصة عن الشراء ولم ینه غیره. رقم: ۱۴۹۰.

[3]) کشف الباری: ۲/۴۷۴.

[4]) عمدة القاری: ۲۴۷/۱۴ وإرشاد الساری: ۱۳۹/۵.

[5]) عمدة القاری: ۲۴۷/۱۴ وإرشاد الساری: ۱۳۹/۵.

[6]) عمدة القاری: ۲۴۷/۱۴ وإرشاد الساری: ۱۳۹/۵.

[7]) لامع الدراری: ۲۷۱/۷.

[8]) لامع الدراری: ۲۷۱/۷.

[9]) فتح الباری: ۱۷۲/۶ وعمدة القاری ۳۴۷/۱۴.

① ړومبې قول دادې چه هغه سړې به د اس خدمت او خیال کولوکښې کوتاهی کوله خوراك اوکیابه ئې هم ورته صحیح نه ورکوله [1]

② بعض حضرات وائی چه داس د قدراوقیمت نه ناخبره وو اوهغه ئې په کم قیمت باندې خرڅولو [2]

③ یوقول دادې چه حضرت عمر رضی الله عنه د کوم مقصدد پاره دغه اس هدیه کړې وو هغه د مقصدد پاره نه استعمالیدلو [3]

ړومبې قول راجح دې او ددې تائیدد صحیح مسلم د روایت نه کیږی په کوم کښې چه دی:

فوجدہ قد أضاعه وكان قليل المال [4] او د وکان قلیل المال د الفاظونه د ضیاع علت معلوم شو چه دمتصدق علیه دغربت د وجه نه به اس ته ښه ګیانه ملاویدله یابه ورته په وخت نه شوه ورکولې د څه په نتیجه کښې چه هغه ناکاره شو

قوله وظننت أنه بائعه برخص - حضرت عمر رضی الله عنه فرمائی چه زما خیال ووچه هغه به دااس په ارزان قیمت باندې خرڅه وی. رخص: (د راء په ضمه اوخا په سکون سره) د دې معنی ده ارزان کم قیمت او غلاء ددې ضد دې [5]

فسالت رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم فقال: لاتشتره وإن بدرهم فان العائد فى هبة كالكلب يعود فى قيئه. ما د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه تپوس اوکړو نوحضورپاك اوفرمائیل چه په یودرهم کښې ئې هم مه اخله ځکه چه صدقه ورکول اوواپس اخستل د سپی په شان دی چه قې اوکړی اوواپس ئې اوڅټی. علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی چه لاتشتره کښې نهی تنزیهی ده او په مبالغه باندې محمول دی. وإن بدرهم الفاظ هم مبالغتًا استعمال شوی. مطلب دادې چه که دومره ارزان نرخ باندې ملاؤشی نوبیاهم دا مه اخله. [6]

په روایت کښې د صدقه یا هبه متعلق دا تعلیم ورکړې شوې دې چه په دې کښې رجوع کول ډیر زیات ناخوښه او قبیح عمل ګرځولې شوې دې. ددې مثال ئې د سپی سره ورکړې دې چه قې اوکړی اوهغه بیا اوڅټی. مطلب دا چه په صدقه یا هبه کښې رجوع کول داسې ناخوښه عمل دې لکه چه سړې قې اوکړی او بیائی اوڅټی. علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی چه دلته صدقه کښې رجوع کونکې سپی سره او صدقه او هبه قی سره او رجوع فى الصدقه د رجوع الكلب

---

[1]) شرح صحیح مسلم للنووی: ۳۶/۲ کتاب الهبات باب کراهة شراء الانسان ماتصدق به ممن تصدق علیه، فتح الباری:۴٤٥/۳ کتاب الزکوة باب هل یشتری صدقته؟

[2]) تکملة فتح الملهم:۵۱/۲.

[3]) تکملة فتح الملهم:۵۱/۲.

[4]) صحیح مسلم للنووی: ۳۶/۲ کتاب الهبات باب کراهة شراء الانسان ماتصدق به ممن تصدق علیه،

[5]) مجمع البحار:۳۱۰/۷.

[6]) إرشاد الساری:۱۳۹/۵.

فی قیئه سره تشبیه ورکړې شوې ده. خلاصه دا ده چه په دې تشبیه سره رجوع فی الصدقه قباحت بیانول مقصود دی [1]

ترجمة الباب سره مناسبت:- په حدیث باب کښې دی لاتشتره........ فان العائد فی هبته کالکلب یعود فی قیئه. په دې کښې دَعود في الصدقة کراهت بیان کړې شوې دې. حضرت شیخ الهند رحمه الله چه دَ ترجمة الباب کومه توجیه کړې ده دَهغې په رڼا کښې دَ ترجمة الباب سره دَ روایت ددې جملې مناسبت واضحه دې.

باب ۱۳۶: الجهاد باذن الابوين

دَ ترجمة الباب مقصد:- دَ امام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه دَ جهاد دَپاره دَ والدین نه اجازت اخستل ضروری دی. علامه عینی رحمه الله فرمائي چه دَ جهاد احکام په مختلفو احوالو اوظروفو کښې بدلیږی. او په دې کښې دَ ائمه دَ اختلاف تفصیل هم دې. په دې وجه امام بخاری رحمه الله ترجمه مطلق اوساتله او دَ تفصیل مذاهب طرف ته ئې اشاره اونه فرمائیله [2]

[حدیث نمبر ۲۸۴۲] [3] حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا حَبِيبُ بْنُ أَبِي ثَابِتٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا الْعَبَّاسِ الشَّاعِرَ - وَكَانَ لاَ يُتَّهَمُ فِي حَدِيثِهِ - قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَمْرٍو - رضي الله عنهما - يَقُولُ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - فَاسْتَأْذَنَهُ فِي الْجِهَادِ فَقَالَ «أَحَيٌّ وَالِدَاكَ». قَالَ نَعَمْ. قَالَ «فَفِيهِمَا فَجَاهِدْ». [۵۶۲۷]

رجال الحديث

① **ادم:-** دا ابوالحسن آدم بن ابی ایاس عبدالرحمن العسقلانی رحمه الله دې. دَدوی تذکره کتاب الایمان کښې تیره شوې ده. [4]

② **شعبة:-** دا امیرالمؤمنین شعبة بن الحجاج بصری رحمه الله دې. دَدوی تذکره هم کتاب الایمان کښې تیره شوې ده. [5]

---

[1]) إرشاد الساری: ۱۳۹/۵.

[2]) عمدة القاری: ۲۵۱/۱۴ کذاأطلق ولکن فیه خلاف وتفصیل. فلذلک أبهم.

[3]) وعندالبخاری ایضاً (۸۸۳/۲) فی الادب باب لایجاهدإلا باذن الابوین رقم: ۵۹۷۲، وعند مسلم فی صحیحه (۳۱۳/۲) قد مرتخریجه فی کتاب الزکوة، باب هل یشتری صدقته؟ولاباس بان یشتری صدقة غیره، لان النبی صلی فی کتاب البروالصلة والادب، باب بروالوالدین وأیهما أحق به رقم: ۶۵۰۴، وعند الترمذی فی جامعه (۲۹۶/۱)فی الجهاد باب ماجاء فیمن خرج إلی الغزو وترک أبویه رقمک ۱۶۷۱، وعندأبی داؤد فی سننه (۳۴۹/۱) فی الجهفاد باب فی الرجل یغزو وأبراه کارهان رقم: ۲۵۲۹وعند السنائی فی سننه (۵۳/۲) فی الجهاد باب الرخصة فی التخلف لمن له والدان رقم:۳۱۰۵.

[4]) کشف الباری: کتاب الایمان ۶۷۸/۱.

[5]) کشف الباری: کتاب الایمان ۶۷۸/۱.

④ **حبيب بن ابى ثابت**:- دا ابويحيٰى قيس بن ديناراسدى كوفى ﷫ دي. دَدوى تذكره كتاب الصوم كښې تيره شوې ده.(١)

④ **ابوعباس الشاعر**:- دا سائب بن فروخ شاعرمكى ﷫ دي دَدوى تذكره كتاب التهجد كښې تيره شوې ده.(٢)

قوله وكان لايتهم فى حديثه:- يعنى دَ سندراوى ابوالعباس باندې به په روايت حديث كښې تهمت نه شولګولې. شاعران اكثرمبالغه آرائى كوى. دلته په سندكښې دحبيب بن ابى ثابت شيخ ابوالعباس سائب بن فروخ محدث كيدو سره شاعرهم وو. وكان لايتهم في حديثه نه دَ امامِ بخارى ﷫ مقصددادې چه ابوالعباس رښتونې وو شاعرخووو ليكن دهغه شاعرانه كلام دَ عربودعاموشاعرانو په شان دَ مبالغه او افتراپردازنى نه پاك وو.(٣) په خپل دې وصف باندې هغه دَ حديث په روايت كښې يولوړمقام لرلو اومتهم بالكذب نه وو. مختصردا چه دَ وكان لايتهم في حديثه قيدلګولوسره امام بخارى ﷫ دَ ابوالعباس ﷫ توثيق كړې دې چه دَدوى روايات مقبول دى اوهغه دَعامو مبالغه كونكوشاعرانو په شان مه ګڼړئى.

⑤ **عبدالله بن عمرو** ﷠:- دَدوى حالات هم په كتاب الايمان كښې تيرشوى دى.(٤)

جاء رجل إلى النبى صلى الله تعالى عليه وسلم فاستاذنه فى الجهاد فقال أحى والداك؟ قال: نعم، قال: ففيهما فجاهد. يعنى عبدالله بن عمر ﷠ فرمائى دَ رسول الله ﷺ په خدمت كښې يوسړې حاضرشو اودهغوى نه جهادته دَتللو اجازت اوغوښتلو. حضورپاك اوفرمائيل ستا موريلارژوندى دى؟ هغه وئيل اوجى حضورپاك اوفرمائيل نوبيا هم په هغه دواړوكښې جهاداوكړه.

دَ رجل نه څوک مراددې؟:- دَ باب په روايت كښې دَ نوم تصريح نشته چه داڅوك وو البته دَ نورو رواياتونه ثابتيږى چه دا جاهمه بن عباس وو چه په جهادكښې دَ شركت دَ اجازت دَ پاره دَ رسول الله ﷺ خدمت كښې حاضرشوې وو. چنانچه امام احمد او امام نسائى رحمهم الله دَ معاويه بن جاهمه په طريق يوروايت نقل كړې دې په هغې كښې دى: **أن جاهمة جاء إلى النبى صلى الله تعالى عليه وسلم فقال يارسول الله ! أردت الغزو وجئت لاستشيرك، فقال: هل لك من أم؟ قال: نعم: قال: الزمها.**(٥) يعنى جاهمه دَ رسول الله ﷺ په خدمت كښې حاضرشو عرض ئې اوكړو يارسول الله ! زماجهاد ته دَ تللو خواهش دې تاسو سره دَ مشورې دَپاره حاضرشوې يم. حضور پاك اوفرمائيل آياستامورژوندۍ ده؟ هغه وئيل اوجى حضورپاك اوفرمائيل هم هغې سره اوسيږه.

---

(١) كتاب الصوم باب صوم داؤد ﵇ رقم:١٩٧٩.

(٢) كتاب التهجد باب بعدمايكره من ترك قيام الليل لمن كان يقومه رقمک١١٥٣.

(٣) عمدة القارى:٢٤٨/١٤ وإرشادالسارى: ١٣٩/٥ وتحفة البارى:٤٨٦/٣.

(٤) كشف البارى: كتاب الايمان: ٦٧٩/١.

(٥) رواه النسائى فى سننه:٥٣/٢ فى كتاب الجهاد باب الرخصة فى التخلف لمن له والدة، وأحمد فى مسنده:٤٢٩/٣ وفتح البارى:١٧٣/٦.

په دې روايت کښې تصريح ده چه جهادته د تللودپاره د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضريدونکې سړې هم جاهمه وو. دغه شان امام بيهقي رحمه الله عن ابن جريج عن محمدبن طلحه بن ركانه عن معاوية بن جاهمه السلمى عن ابيه په طريق سره روايت نقل کړې دې. د کوم راوى چه پخپله هم جاهمه دې هغه وائى: أتيت النبى صلى الله تعالى عليه وسلم أستاذنه فى الجهاد [1] زه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې د جهاد د اجازت اخستلودپاره حاضرشوم.

قوله: ففيهما فجاهد: د مفهوم د ادائيګئى دپاره خو فجاهد فيهما تعبيرهم صحيح وو خو ففيهما جارمجرور د اختصاص دپاره د امر نه مقدم کړو. د کوم نه چه د مورپلار اهميت اودهغوى خدمت مقدم کولوتاکيدمقصوددې. حافظ ابن حجرعلامه عينى او علامه قسطلانى رحمهم الله فرمائى چه دلته فجاهد ظاهرى معنى مرادنه ده کوم چه په اضرار يعنى چاته د ضرراوتکليف رسولويه معنى کښې استعماليږى. بلکه دالفظ د مشاکلت په توګه واردشوې دې جاهمه د جهاد د اجازت دپاره راغلى وو نوحضورپاك په دغه مناسبت سره اخدمهما په ځائى د مشاکلت د پاره فجاهد اوفرمائيل. په نورو الفاظوکښې داسې وئيلې شى چه دلته قدرمشترك مراد دې. په جهادکښې مال خرچ کيږى او بدن ستړې کيږى. نولکه چه حضورپاك جاهمه ته د مورپلار خدمت کولوسره دنفس اودمال د جهاد حکم ورکړو. فجاهد تعبيريه دې مناسبت سره داسې شى أبذل مالك وأتعب بدنك فى رضا والديك [2] يعنى ته دمورپلارد رضادپاره خپل مال خرچ کړه او خپل بدن ستړې کړه.

خوعلامه شوکانى رحمه الله په دې باندې رد کولوسره فرمائى: لايخفى أن كون المفهوم من تلك الصيغة إيصال الضرر بالابوين إنما يصح قبل دخول لفظ فى عليها، وأما بعد دخولها، كما هوالواقع فى الحديث، فليس ذلك المعنى هوالمفهوم منها، فانه لايقال جاهد فى الكفار بمعنى جاهدهم كما يقول جاهد فى الله، فالجهاد الذى يراد منه إيصال الضرر لمن وقعت المجاهدة له هو. جاهده لاجاهد فيه وله. [3]

يعنى د صيغه فجاهد استعمال إيصال الضرربالابوين په معنى کښې به هله صحيح وى کله چه په دې باندې في حرف جرداخل وى. مطلب دا چه مطلقا صيغه فجاهد خود إيصال الضرر والا په معنى باندې دلالت کوى خوکه په دې باندې في حرف جرداخل کړې شى لکه چه په حديث باب کښې وارد دې نوبيابه ددې معنى ايصال ضررنه وى. جاهدالکفار (چه د ايصال ضرر په معنى کښې مستعمل دې) په ځائى جاهدفى الکفاروئيل به صحيح نه وى. مختصردا چه مطلقا صيغه جاهد نه ايصال ضرر معنى مراد وى ليکن جاهد فيه يا جاهدله د محنت اومشقت په معنى کښې استعماليږى. نولکه چه د علامه شوکانى رحمه الله په نيز ففيهما فجاهد نه ايصال ضرر معنى مرادنه ده بلکه دا د محنت اوکوشش په معنى کښې دې. په رواياتوکښې دغه شان

[1] السنن الكبرى للبيهقي:۲۶/۹ كتاب السير باب الرجل يكون له أبوان مسلمان أوأحدهما فلا يغزوإلا باذنها.
[2] عمدة القارى: ۳۴۸/۱۴ وفتح البارى:۱۷۳/۶ وإرشاد السارى:۱۳۹/۵.
[3] نيل الاوطار للشوكانى:۴۰/۹.

نور واقعات هم نقل دی چه دَ جهاد اجازت دپاره څوك راغلل نوحضورپاك هغوی ته دَ جهاد په ځائی دَ مورپلاردَ خدمت حکم ورکړو.

صحیح مسلم کښې عن ناعم مولى ام سلمة عن عبدالله بن عمرو په طریق سره روایت مروی دی چه یوسړی دَ رسول الله ﷺ په لاس مبارك باندې دَ هجرت او جهاد بیعت کولوخواهش ښکاره کړو. حضورپاك دَهغه نه تپوس اوکړو فهل من والدیك أحدحی؟ آیا ستاوالدین کښې څوك ژوندی شته؟ هغه عرض اوکړو اوجی دواړه ژوندی دی. حضور پاك اوفرمائیل ارجع إلى والديك فاحسن صحبتهما [۱] خپل مورپلارله لاړشه اوهغوی سره اوسیدوکښې ښه سلوك کوه.

په بل طریق سره هم دغه روایت سنن ابوداؤدکښې هم نقل دې. په هغې کښې دی یوسړې دَ رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضرشو عرض ئی اوکړو. جئت أبايعك على الهجرة وتركت أبوى يبكيان یعنی زه تاسونه په جهاد باندې بیعت کولوته راغلې یم اوخپل مورپلارمې په داسې حال کښې پریخودی راغلې یم چه هغوی ژړل. رسول الله ﷺ اوفرمائیل ارجع فاضحكهما كما أبكيتهما [۲] خپل مورپلارله لاړشه خنګه چه دې هغوی ژړولی هم هغه شان ئی اوخنده وه.

په مذکوره روایاتوکښې رسول الله ﷺسائل ته دَ جهادپه ځائی دَوالدین دَخدمت حکم ورکړو.

خو په صحیح ابن حبان کښې دَحضرت عبد الله بن عمرو ﷺ یوروایت دې: جاء رجل إلى رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم فساله عن أفضل الاعمال، قال: الصلوة. قال ثم مه؟ قال الجهاد. قال فان لى والدين، قال آمرك بوالديك خيرا. فقال والذى بعثك بالحق نبياً لاجاهدن ولاتركنهما. قال: فانت أعلم. [۳]

دَ رسول الله ﷺ په خدمت کښې یوسړې حاضرشو هغه دَ حضورپاك نه سوال اوکړو چه دَ ټولونه بهترعمل کوم یودې؟ حضورپاك اوفرمائیل مونځ. هغه عرض اوکړو بیاکوم یوعمل غوره دې؟ حضورپاك اوفرمائیل جهاد. هغه عرض اوکړو زما مور پلار ژوندی دی. حضورپاك اوفرمائیل زه تاته مورپلارسره دَ ښه سلوك کولوحکم درکوم. هغه عرض اوکړو په خدائی چاچه ته په حقه سره نبی جوړکړې رالیګلې. زه به ضرور جهادکوم اومورپلاربه پریږدم اوځم به. حضورپاك اوفرمائیل ته ډیربوهیږې.

دَ وړاندې ذکرشوو روایاتوسره ددې روایت تطبیق ورکولوسره دَ حدیث شارحین فرمائی چه دا روایت فرض عین جهاد باندې محمول دې. کله چه دَ جهادنفیرعام وی او فرض عین شې نودمورپلاردَ خدمت حکم ساقط کیږی. [۴] په دې وجه په دې روایت کښې دَ والدین دَخدمت دَ حکم نه باوجودچه سائل جهادته دَتللو خواهش ښکاره کړو نوحضورپاك نکیراونه فرمائیلو. په

---

[۱]) صحیح مسلم:۳۱۳/۲کتاب البروالصلة باب برالوالدین وأیهما أحق به رقم:۲۵۴۹.

[۲]) سنن أبی داؤد:۳۴۲/۱ کتاب الجهادباب فی الرجل یغزو لغیره وأبواه کارهان رقم: ۲۵۳۰.

[۳]) صحیح بخاری ابن حبان باب فضل الصلوات الخمس رقم:۱۷۱۹.

[۴]) فتح الباری:۱۷۳/۶ وعمدة القاری: ۲۴۸/۱۴ وفتح القدیر:۱۹۱/۵ وتکملة فتح الملهم:۳۳۰/۵.

كومو روايتونو كښې رسول الله ﷺ د والدين د خدمت حكم وركړې وو هغه وخت جهادفرض عين نه وو فرض كفايه وو نفيرعام نه كيدو په صورت كښې د يوځوكسانو تللوسره فرض كفايه اداكيږى. اود خدمت محتاج والدين پريخودل اوجهادته تلل جائزكيږى نه په دې وجه حضورپاك د والدين دخدمت حكم وركړو.

په جهادكښې دموريلارد اجازت حيثيت: - جمهورفقهاء امام ابوحنيفه، امام مالك امام شافعى امام احمد او سفيان ثورى رحمهم الله فرمائى كه نفيرعام نه وى اوجهادفرض كفايه وى نودموريلارد اجازت نه بغيرجهاد ته تلل جائز نه دى. د والدين خدمت فرض عين او جهاد فرض كفايه دې. فرض عين پريخودل او فرض كفايه اداكول گناه ده. [١] ددوى استدلال د حديث باب صحيح مسلم اوسنن ابوداؤد مذكوره رواياتونه دې چه رسول الله ﷺ سائل نه د جهاد په ځائى د والدين د خدمت حكم وركړو.

البته كه نفيرعام وى اوجهادفرض عين وى نو په دغه صورت كښې په ټولو مسلمانانو باندې وتل واجب دى د والدين اختيارباقى نه پاتې كيږى د هغوى د اجازت نه بغيرتلل واجب دى. [٢] علامه ابن حزم مراتب الاجماع كښې فرمائى كه په جهاد كښې د شركت په وجه د والدين د هلاكت يا ضياع انديښنه وى نوبالاجماع د جهادفرضيت ساقط كيږى خوكه د ځان د هلاكت انديښنه نه وى نوبياهم وتل د جمهورو په نيز د والدين په اجازت باندې موقوف دى. [٣] علامه ابن حزم رحمه الله چه د جمهوروطرف ته د كوم مذهب نسبت كړې دې په هغې كښې د ده نه تسامح شوې ده. صحيح دادې چه د جمهورو په نيز كه د والدين د ضياع انديښنه وى نود جهاد فرضيت نه ساقطيږى دهغوى د اجازت نه بغيرجهادته تلل جائزدى. مسنداحمد او مستدرك حاكم كښې دعمرو الغفارى مرفوع روايت دې. لاطاعة لمخلوق في معصية خال. [۴]

علامه ظفراحمد عثمانى رحمه الله ددې نه استدلال كولوسره فرمائى: **فيه دلالة على أنه لاحاجة إلى إذن الوالدين، إذا كان الجهاد فرض عين، وإن منعاه عنه فلا طاعة لهما.** [٥] يعنى دا روايت په دې باندې استدلال كوى چه كله جهاد فرض عين وى نود والدين اجازت ضرورى نه دې كه چرې هغوى د وتلو نه منع كوى نودهغوى اطاعت جائزنه دې.

د احنافو او شوافع په نيز جد او جده يعنى نيااونيكه دواړه دوالدين په حكم كښې دى. [۶] يعنى د جهادفرض كفايه كيدو په صورت كښې دهغوى خدمت به واجب وى اوكه فرض عين وى نو خروج به واجب وى اود هغوى اطاعت به جائزنه وى.

كه چرې والدين مسلمانان نه وى؟: - د جمهورفقهاؤ په نيز كه چرې والدين غيرمسلم وى نو

---

[١]) فتح البارى:۶/١٧٣ وعمدة القارى: ١۴/٢۴٨ وفتح القدير:۵/١٩١ وتكملة فتح الملهم:۵/٣٣٠.
[٢]) فتح البارى:۶/١٧٣ وعمدة القارى: ١۴/٣۴٧.
[٣]) عمدة القارى:١۴/٣۴٧.
[۴]) مسنداحمد۵/۶۶. ومستدرك حاكم:٣/۴۴٣ مناقب الحكم بن عمر الغفارى.
[٥]) إعلاء السنن: ١٢/١٣.
[۶]) فتح البارى:۶/١٧٣ وإعلاء السنن: ١٢/١١.

هغوی نه د فرض کفایه جهاد په صورت کښې هم د اجازت اخستلو ضرورت نشته (۱)
سفیان ثوری رحمه الله فرمائی چه د غیر مسلم والدین هم هغه حکم دې کوم چه د مسلمان والدین حکم دې لهذا د غیر مسلم والدین نه هم اجازت اخستل ضروری دی. د هغوی دلیل دادې چه په کوموروایاتو کښې رسول الله ﷺ سائل ته د جهاد په ځائې د والدین د خدمت حکم ورکړې. په دې کښې عموم دې چه والدین کافروی یا مسلمان د هغوی د خدمت مطلقاً حکم دې. په کوم کښې چه کافراومسلمان والدین دواړه شامل دی. لهذا چه څنګه د مسلمان والدین نه اجازت اخستې شی هغه شان به د کافر والدین نه اجازت هم اخستل ضروری وی. (۲)
د جمهورو استدلال دادې چه د صحابه کرام رضی الله عنهم یولوئی تعداد په جهاد کښې شرکت کړې دې دکومو والدین چه کافران اومشرکان وو. لکه ابوبکر صدیق، ابوحذیفه بن عتبه او ابوعبیده رضی الله عنهم ابوحذیفه بن عتبه د رسول الله ﷺ سره په جنګ بدر کښې شریك وو. د دوی پلار رئیس المشرکین وو دغه شان د ابوعبید رضی الله عنه د پلار هم د هغه د توري په وار باندې مرګ واقع شو. (۳)
جمهورو د سفیان ثوری رحمه الله استدلال جواب دا ورکړې دې چه د کوم روایاتو سره د عموم حکم ثابتیږی د مذکوره واقعاتو د وجه نه هغه عموم باقی پاتې نه شو په دې وجه فرض کفایه د جهاد په صورت کښې د مشرك والدین د اجازت څه حیثیت پاتې نه شو. (۴)
ترجمة الباب سره مطابقت:- په روایت باب کښې د والدین نه د اجازت اخستلو څه ذکر نشته په دې وجه ترجمة الباب سره په ظاهره د دې مناسبت نشته. علامه عینی او زکریا انصاری رحمهم الله فرمائی چه په طریق استنباط **ففیهما فجاهد** ترجمه سره مناسبت دې. رسول الله ﷺ په روایت د والدین د خدمت حکم ورکړې دې. د دې حکم تقاضا داده چه د والدینو رضاحاصله کړئی اوچه کله رضاحاصله شی نولکه چه اجازت ملاؤ شو. (۵)

باب ۱۳۷: ماقيل في الجرس ونحوه في أعناق الابل

د ترجمة الباب مقصد:- د اوښ په غاړه کښې جرس وغیره زوړندول د عربو په معاشره کښې یوعام رواج وو. د دې ترجمه نه د امام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه د اوښانو په غاړه کښې جرس وغیره زوړندول مکروه دی. (۶)

الجرس:- د جیم اوراء په فتحه سره ټلئی ته وائی کوم چه د ځناورو په غاړه کښې تړلې شی. البته د راء په سکون سره الجرس د ټلئی غږ یدو نه پیدا کیدونکی آواز ته وئیلې شی. (۷)

---

۱) المغنی لابن قدامة: ۳۷۸/۱ والمجموع شرح المهذب: ۲۷/۲۱.
۲) المغنی لابن قدامة: ۳۷۸/۱۰.
۳) المغنی لابن قدامة: ۳۷۸/۱.
۴) المغنی لابن قدامة: ۳۷۸/۱.
۵) عمدة القاری: ۳۴۷/۱۴ وتحفة الباری: ۴۸۶/۳.
۶) عمدة القاری: ۳۴۷/۱۴ وتحفة الباری: ۳/۴۸۶.
۷) عمدة القاری: ۳۴۹/۱۴ وتحفة الباری: ۱۷۴/۶.

ونحوه - دې نه مراد مرو نه جوړشوې هار يا اميل مراد دې. دَامام بخارى رحمه الله مقصد دادې چه داكراهت صرف په جرس كښې نه دې بلكه دَ مرو نه جوړشوې اميل كښې هم دې چه دَ بدنظرنه دَ حفاظت په توګه دَ اوښ په غاړه كښې زوړندولې شي.
په ترجمة الباب كښې امام بخارى رحمه الله صرف دَ اوښ ذكركړې دې حالانكه دغه څيزونه دَ نورو خناورو په غاړوكښې هم زوړندولې شي. دَ دې تخصيص وجه داده چه په حديث كښې دَ ابل ذكرشوې دې. دَامام صاحب عادت دې چه دَ حديث يولفظ يا جمله نه ترجمة الباب ثابتيږى نو هغه دَ ترجمه جز جوړه وى. دويمه وجه دَ ابل دَ تخصيص داهم كيدې شى چه په عربوكښې به غالب استعمال هم دَ اوښانو كيدلو او دَهغې په غاړوكښې به اميلونه اچولې شو.

[حديث نمبر ۲۸۴۳] (1) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ عَنْ عَبَّادِ بْنِ تَمِيمٍ أَنَّ أَبَا بَشِيرٍ الأَنْصَارِيَّ - رضى الله عنه - أَخْبَرَهُ أَنَّهُ كَانَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فِي بَعْضِ أَسْفَارِهِ - قَالَ عَبْدُ اللَّهِ حَسِبْتُ أَنَّهُ قَالَ - وَالنَّاسُ فِي مَبِيتِهِمْ، فَأَرْسَلَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - رَسُولاً أَنْ لاَ يَبْقَيَنَّ فِي رَقَبَةِ بَعِيرٍ قِلاَدَةٌ مِنْ وَتَرٍ أَوْ قِلاَدَةٌ إِلاَّ قُطِعَتْ.

رجال الحديث

① **عبدالله بن يوسف**:- داعبدالله بن يوسف تنيسى دمشقى رحمه الله دې. دَ دوى حالات بدء الوحى كښې تيرشوى دى. (2)

② **مالك**:- داابوعبدالله بن مالك بن انس بن مالك اصجى مدنى رحمه الله دې دَدوى حالات هم تيرشوى دى. (3)

③ **عبدالله بن ابى بكر**:- داعبدالله بن ابى بكر بن محمدبن عمرو بن حزم انصارى مدنى رحمه الله دې. دَ دوى تذكره كتاب الوضوء كښې تيره شوې ده. (4)

④ **عباد بن تميم**:- دا عباد بن تميم بن زيد المازنى رحمه الله دې. دَ دوى تذكره هم كتاب الوضوء كښې تيره شوې ده. (5)

⑤ **ابوبشير انصارى** رضى الله عنه:- دا صحابى رسول ابوبشيرالانصارى الساعدى الحارثى المدنى رضى الله عنه دې. جمهور مؤرخين او شراح حديث فرمائى چه دَدوى صحيح نوم معلوم نه دې. دَ يوقول

1) الحديث أخرجه مسلم: ۲۰۲/۲ فى اللباس باب كراهة قلادة الوترفى رقبة البعير رقم: ۵۵۴۹ وأبوداؤد فى الجهاد باب تقليد الخيل بالاوتار رقم: ۲۵۵۲.
2) كشف البارى: ۲۸۹/۱.
3) كشف البارى: ۸۰/۲.
4) كتاب الوضوء باب الوضوء مرتين مرتين.
5) كتاب الوضوء باب لايتوضامن الشك حتى يتيقن.

مطابق د دوی نوم قیس بن عبید الله بن الحریر بن عمرو بن الجعد خودلی شوې دې. [۱] لیکن داقول ضعیف دې حقیقت دادې چه ددوی نوم پټ دې په دې وجه حافظ ابن عبدالبر رحمه الله فرمانیلی دی لایوقف له علی اسم صحیح وقیل اسمه قیس بن عبید ولایصح. [۲] د ده صحیح نوم معلوم نه کړې شو چه دده نوم قیس بن عبید دې دا صحیح نه دې

دغه شان ابواحمد حاکم رحمه الله د ده تذکره دهغه صحابه کرامو په فهرست کښې کړې ده د چانومونه چه معلوم نه دی. [۳] علامه واقدی رحمه الله فرمائی چه د واقعه حره نه پس ددوی انتقال شوې دې او اوږد عمر ئی وو [۴] واقعه حره په ۶۳ هجری کښې پیښه شوې یوقول دادې چه په ۴۰ هجری کښې ددوی انتقال شوې [۵] حافظ ابن حجر رحمه الله د واقدی رحمه الله قول ته ترجیح ورکړې ده چه دهغوی وفات ۶۳ هجری کښې شوې [۶]

هغوی د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه درې احادیث روایت کړی دی یو د صحیح بخاری هم دغه ترجمة الباب روایت دې او باقی دوه احادیث صحیح مسلم او سنن ابوداؤد کښې نقل دی. [۷] علامه عینی رحمه الله د دې سند مختلف خصوصیات بیان کړی دی هغوی فرمائی فیه التحدیث بصیغة الجمع فی موضع، وبصیغة الاخبار کذلك فی موضع، وبصیغة الافراد فی موضع، وفیه ثلاثة مدنیون مالك وشیخه وشیخ شیخه، وثلاثة أنصاریونه وهم عبدالله وعباد وأبوبشیر. وفیه تابعیان وهما عبدالله وعباد. وفیه أنه لیس لابی بشیر فی البخاری غیر هذا الحدیث الواحد

د روایت په سند کښې په یوځائی کښې تحدیث د جمع په صیغه سره دې یوځائی صیغه اخبار سره او یوځائی عنعنه ده. او په دې کښې درې راویان مدنی دی امام مالك اودهغه شیخ او د شیخ شیخ دغه شان په دې کښې درې انصار دی یعنی عبدالله عباد او ابوبشیر او دوه تابعی دی عبدالله او عباد. یوخصوصیت دادې چه په پوره صحیح بخاری کښې د حضرت ابوبشیر رضی الله عنه نه د دې روایت نه علاوه بل روایت نقل نه دې. [۸]

قوله: أنه کان مع رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم فی بعض أسفاره.

ابوبشیر انصاری رضی الله عنه فرمائې چه هغه رسول الله صلی الله علیه وسلم سره په یو سفر کښې وو. شراح حدیث کښې چاته هم معلومه نه شوه چه د دې نه کوم یو سفر مراد دې. [۹]

---

[۱] تهذیب الکمال: ۷۹/۳۳ وتهذیب التهذیب لابن حجر: ۲۲/۱۲.
[۲] الاستیعاب لابن عبدالبر علی هامش الاصابة: ۲۴/۴.
[۳] الاصابة فی تمییز الصحابة: ۲۰/۴ وتهذیب الکمال: ۲۲/۱۲.
[۴] تهذیب الکمال: ۸۰/۳۳ وتهذیب التهذیب: ۲۲/۱۲.
[۵] الاصابة فی تمییز الصحابة: ۲۱/۴.
[۶] تهذیب التهذیب: ۲۲/۱۲.
[۷] تهذیب الکمال: ۸۰/۳۳.
[۸] عمدة القاری: ۲۵۲/۱۴.
[۹] فتح الباری: ۱۴۱/۶ عمدة القاری: ۳۵۰/۱۴.

قوله :قال عبدالله، حسبت أنه قال: والناس في مبيتهم- عبدالله وائی زما خیال دې چه هغوی دا (هم) وئیلی دی چه هغه وخت خلق د خپل خوب ځایونوکښې وو. دَعبدالله نه مراد پخپله راوی حدیث عبدالله بن ابی بکر دې. هغوی ته دَ والناس في مبيتهم باره کښې شك دې چه دا جمله دَهغه شیخ عبادبن تمیم وئیلې وه که نه. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دا روایت دَ عبدالله په طریق چرته هم مروی دې په هغې کښې دَ شك دا الفاظ موجود دی. (۱)

فارسل رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم رسولا: لایبقین فی رقبة بعیر قلادة من وتر- أو قلادة- إلاقطعت
رسول اکرم ﷺ دَ یوقاصدپه ذریعه پیغام اولیګلو چه دَ یواوښ په غاړه کښې امیل یا (اوفرمائیل) امیل پاتې نه شی هغه پرې کړئی. حافظ ابن عبدالبر رحمه الله فرمائی چه دا قاصد دَ رسول الله ﷺ آزاد کړې شوې غلام حضرت زیدبن حارثه رضي الله عنه وو. (۲) دلته لفظ أو دَ شك یا تنویع دَپاره ذې، (۳)
دَ ابوداؤد په روایت کښې أوقلادة په ځائی ولاقلادة ذکردې. داعطف دَ عام علی الخاص دَ قبیل نه دې. (۴) راجح أو قلادة دې. علامه مهلب رحمه الله هم دَدې تائید کړې دې. (۵)

قلادة:-دَ قاف کسره سره دَدې معنی ده امیلِ دَ څاروی دَ غاړې پټئی، انعامی تمغه کومه چه په غاړه کښې اچولې شی. په هغې باندې هم دَ قلادة اطلاق کیږی. (۶)

وتر:- دَ واؤ اوتاربرسره دَ لندې پټې ته وائی. (۷) دَدې جمع اوتار او وتار راځی. (۸) وتربه تولو روایاتوکښې تاء مثناة سره منقول دې. (۹) بعض حضرات دَ تاء په ځائی باء سره وبر روایت کړې دې. علامه ابن التین وائی داؤدی په دې باندې جزم کړې دې چه دا لفظ هم وبردې. وبرد اوښ نه ویستلې شوې ویښتوته وائی کوم چه دَ وړئی په شان وی. علامه ابن التین وائی چه دا دَ داؤدی تصحیف دې. صحیح هم وتر دې. (۱۰) علامه ابن جوزی رحمه الله دَخپل مزاج مطابق دلته

---

(۱) فتح الباری:۶/۱٤۱.
(۲) التمهیدلابن عبدالبر:۱۷/۱۶۱.
(۳) فتح الباری:۶/۱٤۱ وعمدة القاری: ۱٤/۳۵۰.
(٤) فتح باری: ۶/۱٤۱وعمدة القاری:۱٤/۳۵۰.
(۵) فتح باری: ۶/۱٤۱وعمدة القاری:۱٤/۳۵۰.
(۶) قال العلامة الفیروز آبادی القلادة ما جعل فی العنق انرر القاموس المحیط ص: ۲۸۲ باب الدال فصل القاف وفی المعجم المحیط (القلادة): ما جعل فی العنق من خلی ونحوه ووسام یجعل فی العنق نمسحه الدولة لمن تشاء تقدیر أله ص: ۷۵٤و ماده (قلد)
(۷) فتح الباری:۶/۱۷۵.
(۸) فتح الباری:۶/۱۷۵.
(۹) فتح الباری:۶/۱۷۵ وعمدة القاری:۱٤/۳۵۰.
(۱۰) فتح الباری:۶/۱۷۵ وعمدة القاری:۱٤/۳۵۰.

هم سخت الفاظ استعمال کړی دی هغه فرمائی ربما صحف من لا علم له بالحدیث فقال: وبر یعنی چاته چه علم حدیث سره مناسبت نه وی هغه تصحیف کولوسره وتر وبر لولی.[1]

قلاده ترلونه دممانعت وجه:- په حدیث باب او نورو روایاتوکښې د څاروو په غاړه کښې قلاده ترلو چه کوم ممانعت واردشوې دې شراح حدیث ددې ممانعت مختلف توجیهات کړی دی:

① امام مالک رحمه الله فرمائی چه د جاهلت په زمانه کښې د خلقو داعقیده وه چه دتانت قلاده د بدنظرنه محفوظ ساتی په دې وجه به هغوی اوښان د بد نظر اوبیمارو وغیره نه د بچ کیدو دپاره په غاړه کښې قلاده ترله اودا به ئې مؤثربالذات ګنړله. په دې وجه رسول الله ﷺ دامنع اوګرځوله چه قلاده قطعاً مؤثرنه ده هغه دالله تعالی هیڅ یوحکم نه شی روستوکولې.[2] الله تعالی چه په تقدیرکښې څه لیکلی وی په قلاده کښې داسې هیڅ اثرنشته چه هغه بدل کړی.

ددې تائید دعقبه بن عامر دمرفوع حدیث نه کیږی د کوم الفاظ چه دادی: من علق تمیمة فلا أتم الله له.[3] تعویذ په قلاده کښې ترلوسره په عام توګه د بد نظر نه د بچ کیدودپاره په غاړه کښې زوړندولې شی. ددې روایت نه معلومیږی چه قلاده د څناور وغیره نظر بدنه بچ کولو دپاره غاړوکښې زوړندیدلو.

حافظ ابن عبدالبر رحمه الله فرمائی: إذا اعتقد الذی قلدها أنها ترد العین فقد ظن أنها ترد القدر وذلک لایجوز اعتقاده.[4] یعنی چه کوم سړی قلاده په دې عقیده د څناور په غاړه کښې زوړندکړه چه هغه د بدنظرنه محفوظ شی نودهغه به ضرور داعقیده هم وی چه قلاده تقدیرلړه وی اوښکاره خبره ده چه داعقیده جائزنه ده چه قلاده تقدیر بدلوی.

② امام محمد رحمه الله فرمائی چه د قلاده ترلونه څکه منع کړې شوې ده چه کله څاروې تیزې منډې وهی نودقلاده د وجه نه دهغه مرئی خفه وی.[5] حافظ ابن حجر رحمه الله اوعینی رحمه الله فرمائی چه د امام محمد رحمه الله ددې توجیه تائید د ابوعبیده رحمه الله په قول سره هم کیږی. ابوعبیده رحمه الله فرمائی قلاده ترلونه څکه منع شوې ده چه په دې سره د څناورو مرئی خفه کیږی او په څرن کښې ورته تکلیف محسوس کیږی. اوچه کله دا چرته ونې پورې اوترلې شی نو مرئی خفه کیږی یا په تګ کښې ورته بندیزپیدا کیږی.[6]

③ دریم قول د علامه خطابی رحمه الله دې هغه فرمائی رسول اکرم ﷺ د قلاده ترلوممانعت څکه

---

[1]) فتح الباری:۶/۱۷۵ وعمدة القاری: ۱۴/۳۵۰.
[2]) موطا امام مالک:۷/۹۳۷ والتمهید لابن عبدالبر: ۱۷/۶۰ وفتح الباری: ۶/۱۷۵.
[3]) رواه أحمد فی مسنده: ۴/۱۵۴ والحاکم فی المستدرک: ۲۱۶ والطبرانی فی معجمه:۱۷/۸۲۰ من حدیث عقبة بن عام رضی الله عنه وماقال الحافظ فی الفتح:۶/۱۷۵ أخرجه أبوداؤد أیضاً فقد أخطا. لم نعز علیه فی سنن أبی داؤد ولا فی الصحاح.
[4]) فتح الباری:۶/۱۷۵.
[5]) عمدة القاری:۱۴/۳۵۰ فتح الباری:۶/۱۷۵.
[6]) فتح الباری:۶/۱۷۵ وعمدة القاری: ۱۴/۳۵۰.

د امام بخاري رحمه الله ترجمة الباب هم د دې (۱) قول تائيد کوي ځکه چه په حديث باب کښې د جرس لفظ نه دې وارد شوې صرف د قلادو ذکر دې. خو امام بخاري رحمه الله په ترجمه کښې د جرس تصريح کړې ده د علامه خطابي رحمه الله چه کومه توجيه ده چه په حديث کښې قلاده ځکه منع کړې شوې ده چه په دې کښې به جرس زوړندولې شو. د دې تائيد سنن نسائي او سنن ابوداؤد کښې د ام المؤمنين حضرت ام حبيبه رضي الله عنها د دې مرفوع روايت نه کيږي چه رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمائيلي دي: لاتصحب الملائكة رفقة فيها جرس (۲) هم دغه حديث امام نسائي رحمه الله د ام سلمه رضي الله عنها نه هم روايت کړې دې. (۳)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي چه په ظاهره دامعلوميږي چه په ترجمة الباب کښې لفظ جرس نه امام بخاري رحمه الله د حديث باب د دويم طريق طرف ته اشاره کړې ده په کوم کښې چه د جرس تصريح ده. دا روايت امام دارقطني رحمه الله د عثمان بن عمر په طريق باندې نقل کړې دې. د کوم الفاظ چه دا دي: لاتبقين قلادة من وتر ولا جرس في عنق بعير الا قطع. (۴)

د قلاده ممانعت تحريمي دې که تنزيهي؟:- علامه نووي رحمه الله فرمائي چه جمهور وعلماؤ په نيز دا نهي کراهت تنزيهي باندې محمول ده.(۵) يو قول دا دې چه دا نهي تحريمي ده.(۶) دريم قول دا دې چه ضرورت وی نو قلاده تړل جائز دی. د ضرورت نه کيدو په وخت کښې ناجائز دی (۷) امام مالک رحمه الله فرمائي چه دا کراهت صرف د تانت نه جوړې شوې قلاده دې کومه قلاده چه د تانت نه وی جوړه په هغې کښې کراهت نشته. خو دا جواز هم په دې شرط دې چه کله په دې کښې د بدنظر نه د بچ کيدلو نيت نه وی. د بدنظر نه د بچ کيدو د پاره خو د هغه قلادو استعمالول هم ناجائز دی کومه چه د تانت نه نه وی جوړه.(۸)

په حقيقت کښې دا نهي د هغه قلادو او تعويذونو سره متعلق ده په کوم کښې چه د قرآن کريم وغيره آياتونه نه وی ليکلې شوې. خو چه په کومو قلادو او تعويذونو کښې قراني اياتونه او مسنون دعاګانې ليکلې شوی وی هغه د څاروو په غاړو کښې زوړندول بلاکراهت جائز دی ځکه چه د دې نه د الله تعالى پناه او د برکت حاصلول وی. (۹) دغه شان قلاده د ښائست د پاره زوړندولو کښې هم څه حرج نشته په دې شرط چه په دې کښې اسراف او تبذير نه وی او ځان

---

۱) فتح الباري: ۱۷۵/۶.

۲) سنن أبي داؤد ۲۴۶/۱ كتاب الجهاد باب في تعليق الاجراس رقم: ۵۲۵۴.

۳) سنن نسائي: ۲۹۰/۲ كتاب الزينة باب الجلالة.

۴) فتح الباري: ۱۷۵/۶.

۵) شرح صحيح مسلم للنووي: ۲۰۲/۲ كتاب اللباس باب كراهة قلادة الوتر في رقبة البعير.

۶) عمدة القاري: ۳۵۰/۱۴ فتح الباري: ۱۷۵/۶.

۷) عمدة القاري: ۳۵۰/۱۴ فتح الباري: ۱۷۵/۶.

۸) عمدة القاري: ۳۵۰/۱۴ - ۳۵۱ فتح الباري: ۱۷۵/۶.

۹) عمدة القاري: ۳۵۱/۱۴ فتح الباري: ۱۷۶/۶.

خودل په مقصودنه وی.[1]

دَ جرس زوړندولوحکم:- په دې کښې مختلف اقوال نقل دي: ① یوقول دادې چه تعلیق جرس مطلقًا ناجائزدې.[2]

② بعض حضراتو وئیلی دی چه بغیردَ ضرورت نه تعلیق جرس ناجائزدې البته دَ ضرورت په وخت جائزدې.[3]

③ دریم قول دادې چه وړوکې جرس زوړندول جائزدی خو لوئی جرس یعنی غټه ټلئی زوړندول جائزنه دی.[4] والله اعلم.

دَ جرس دَ ناخوښه کیدووجه:- جرس ولې ناخوښه ګرځولې شوې دې؟ دَ دې دوه توجیهات دی:

① په صحیح مسلم کښې علاء ابن عبدالرحمن عن ابی هریره په طریق سره مرفوعًا دارِوایت نقل دې چه رسول الله ﷺ فرمائیلی دی: **الجرس من مزامیر الشیطان.**[5] یعنی ټلئی دَ شیطان شپیلئی ده. شارحین حدیث دَدې نه استدلال کولوسره وائی: هذایدل علی أن الکراهة فیه لصوته، لان فیه شبهابصوت الناقوس وشکله.[6] یعنی دَ صحیح مسلم مذکوره روایت په دې خبره باندې دلالت کوی چه داکراهت دَ جرس دَ آوازدَ وجه نه دې ځکه چه دَجرس آواز او ظاهری صورت دواړه دَ ناقوس دَ آواز او صورت په شان دی.

② جرس په عام توګه دَ اوښ او اس په غاړه کښې زوړندولې شی. په هغه زمانه کښې په جهادکښې دَ اس او اوښ نه دَ سورلئې کاراخستې شو. په دې وجه بعض حضراتوفرمائیلی چه دَ سورلئې په تګ سره دَ ټلئی غړیدو آواز پیداکیږی نو په دې سره به دښمن ته دَ مجاهدینو دَ راتلو پته لګی. په دې وجه رسول اکرم ﷺ دَ تعلیق جرس نه منع اوفرمائیله.[7]

ترجمة الباب نه تطبیق:- په باب کښې امام صاحب رحمه الله لفظ جرس ذکرکړې دې خو په حدیث باب کښې دَ جرس تصریح نشته. په دې وجه دلته اشکال کیدې شی چه په ترجمه کښې دَجرس تصریح شته او په حدیث باب کښې هیڅ یو لفظ داسې نشته چه دَ ترجمه په دې لفظ باندې دلالت اوکړی؟

دَعلامه خطابی رحمه الله قول شاته تیرشو چه جرس به په قلاده وغیره کښې زوړندولې شو په دې وجه تعلیق قلائدباره کښې چه کومه نهی په حدیث کښې راغلې ده دغه نهی په حقیقت کښې هم دَ دغه جرس دَ وجه نه راغلې ده. علامه عینی رحمه الله دې قول ته ترجیح ورکړې ده اود مذکوره اشکال جواب ورکولوسره ئی فرمائیلی دی: **وما قیل فی وجه المطابقة بقول الخطابی أوجه،**

---

[1]) عمدة القاری:۳۵۱/۶ فتح الباری:۱۷۶/۶.

[2]) عمدة القاری:۳۵۱/۶ فتح الباری:۱۷۶/۶.

[3]) عمدة القاری:۳۵۱/۶ فتح الباری:۱۷۶/۶.

[4]) عمدة القاری:۳۵۱/۶ فتح الباری:۱۷۶/۶.

[5]) صحیح مسلم: ۲۰۲/۲ کتاب اللباس باب کراهة الکلب والجرس.

[6]) فتح الباری: ۱۷۵/۶ وعمدة القاری: ۳۵۰/۱۴.

[7]) إعلاء السنن:۶۸۵/۱۲.

لان الجرس لايعلق فى أعناق الابل إلا بعلاقة، وهى الوتر ونحوه، فذكر البخارى الجرس الذى يعلق بالقلادة، فاذا ورد النهى عن تعليق القلائد فى أعناق الابل يدخل فيه النهى عن الجرس بالضرورة، والاصل هو النهى عن الجرس ألاترى أنه ورد، أن الملائكة لاتصحب رفقة فيها جرس (۱).

يعنى جرس دَاوښ په غاړه كښې دَ څه واسطې نه بغيرنه شي زوړندولې اوهغه واسطه ښكاره خبره ده چه دَ تانت قلاده وغيره وى. په دې وجه امام بخارى رحمه الله په ترجمة الباب كښې دَجرس ذكركړې دې كوم چه دَ قلاده په ذريعه زوړندولې شى. لهذا دَ اوښ په غاړه كښې چه دَ قلاده تړلومتعلق كومه نهى په حديث كښې راغلې ده هغه نهى بهرصورت هم دَ جرس متعلق هم ده اوحقيقت دادې چه دانهى هم دَجرس باره كښې ده. په حديث شريف كښې دى چه فرښتې دَداسې جماعت ملګرتيانه كوى كوم كښې چه جرس وى.

باب ۱۳۸: من اكتتب فى جيش فخرجت امرأته حاجة، وكان له عذر، هل يؤذن له

اكتتب:- باب افتعال نه معروف ومجهول دواړه شان لوستل صحيح دى.

حاجة:- دا فخرجت امرأته نه حال واقع كيدودَ وجه منصوب دې. (۲)

أوكان:- دَابوذر په نسخه كښې هم دغه شان ضبط شوې دې.(۳) بعض نسخوكښې دَ أو په ځائى واو مذكوردې. (۴)

دَ ترجمة الباب مقصد:- مطلب داچه دَ يوسړى نوم دَ جهادپه لښكركښې ليكلې شوى وى اوبل طرف ته دَهغه بى بى دَ حج په سفرباندې ځى ياهغه ته بل څه عذر پيښ شو. آيا داسې سړى ته به په جهادكښې دَ شركت اجازت وركولې شى؟

علامه عينى رحمه الله فرمائى چه دَ باب لاندې امام بخارى رحمه الله كوم روايت نقل كړې دې په هغې كښې دَدې جواب راغلې دې. (۵)

[حديث نمبر ۲۸۴۴] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرٍو عَنْ أَبِي مَعْبَدٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ - رضى الله عنهما - أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - يَقُولُ «لاَ يَخْلُوَنَّ رَجُلٌ بِامْرَأَةٍ، وَلاَ تُسَافِرَنَّ امْرَأَةٌ إِلاَّ وَمَعَهَا مَحْرَمٌ». فَقَامَ رَجُلٌ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، اكْتُتِبْتُ فِي غَزْوَةِ كَذَا وَكَذَا، وَخَرَجَتِ امْرَأَتِي حَاجَّةً. قَالَ «اذْهَبْ فَحُجَّ مَعَ امْرَأَتِكَ». [ر: ۱۷۶۳]

---

۱) عمدة القارى: ۳٤۹/۱٤.

۲) عمدة القارى: ۳۵۱/۱٤.

۳) إرشاد السارى: ۴۷۶/۶.

۴) إرشاد السارى: ۴۷۶/۶.

۵) عمدة القارى: ۳۵۱/۱٤.

په روایت کښې دی چه رسول اکرم ﷺ اوفرمائیل سړې دې یواجنبی ښځې سره خلوت نه کوی نه دې یوه ښځه د محرم نه بغیرسفرکوی دې اوریدوسره یوسړې اودریدوونی وئیل فلانکی جهاد کښې زما نوم لیکلې شوې دې خوزما ښځه حج له روانه ده.

قوله قال: إذهب، فحج مع امرأتك حضورپاك ﷺ اوفرمائیل زه خپلې ښځې سره حج اوکړه. **فحج** په دې کښې ادغام دې بعض نسخوکښې احجج فك ادغام سره مذکوردې. [1]
مطلب دا که په ښځه باندې حج فرض وی اوجهادفرض عین نه وی نوښځې سره د حج د سفردپاره د خاوند تلل ضرور دی. اوهغه ته به په جهاد کښې دتللو اجازت نه شی ورکولې خکه چه په جهادکښې بل سړې دهغه په ځائې کیدې شی.
په روایت کښې رسول اکرم ﷺ خاوندته ښځې سره د حج کولوحکم ورکړو اود جهادنه ئې منع کړو خکه چه په ښځه باندې حج فرض وو او د حج په سفرکښې دهغې دپاره محرم ضروری وو خوجهاد دغه وخت فرض عین نه وو. لکه چه د جهادپه مقابله کښې حج ډیر اهم وو په دې وجه رسول اکرم ﷺ اوفرمائیل ته جهادپرېږده او ښځې سره حج ته لاړشه. [2]

ترجمة الباب سره مناسبت:- علامه عینی رحمه الله فرمائی **مطابقة للترجمة تؤخذ من قوله: إذهب فحج امرأتك، لانه اكتتب في جيش وأرادت امرأته أن تحج الفرض، فاذن له صلى الله تعالى عليه وسلم، أن يحج مع امرأته، لانه اجتمع له مع حج التوع في حقه تحصيل حج الفرض لامرأته، فكان اجتماع ذلك له أفضل من مجرد الجهاد الذي يحصل المقصود منه بغيره.** [3]
یعنی ترجمة الباب سره دحدیث داجمله مطابقت لری. إذهب فحج مع امرأتك دکوم خلاصه چه داده چه دې سړی خپل نوم د جهاد په لښکرکښې لیکلې وو اودهغه بی بی فرض حج اداکول غوښتل نورسول الله ﷺ هغه ته د ښځې سره د حج کولو حکم په دې وجه ورکړو چه هغه ته به په یووخت کښې دوه فائدې حاصلیدلې د ښځې فرض حج اداکیدل او ښځې سره دخپل ځان دپاره نفلې حج اداکول. دا دواړه فائدې جمع کول دهغه دپاره یوازې د جهاد د تللونه غوره وې. خکه چه د جهاد مقصد خو دهغه نه علاوه د بل چا په تللوسره هم حاصلیدې شو.

دحدیث نه مستنبط فوائد:- د حدیث باب نه دوه فائدې معلومیږی. ① یودا چه د جهادپه لښکرکښې شامل د ټولو کسانونومونه دې اولیکلې شی. [4] ② بل دا چه حاکم وخت یاامیروغیره دخپل رعایا په مصالح او ضروریات باندې نظر اوساتی. [5]

---

[1] حواله بالا وإرشاد الساري: ۳۷۶/۶.
[2] فتح الباري: ۱۷۶/۶ وإرشاد الساري: ۳۷۶/۶.
[3] عمدة القاري: ۳۵۱/۱۴.
[4] فتح الباري: ۱۷۶/۶.
[5] فتح الباري: ۱۷۶/۶.

باب ۱۳۹: الجاسوس

وقول الله تعالى: ﴿لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ﴾ (الممتحنة) اَلتَّجَسُّسُ: اَلتَّبَحُّثُ

دَ ترجمة الباب مقصد: دَ جاسوس دوه قسمونه دى يودا چه دَ كافرانودَ طرف نه وى اودويم دا چه دَ مسلمانانودَ طرفه وى. په دې ترجمة الباب سره امام بخارى رحمه الله دواړه احكام خودل غواړى

الجاسوس: دا دَ فاعول په وزن باندې دې اودَ تجسس نه دې. دَتجسس معنى ده دَ پټوكارونو پته لګول، تفتيش كول. يوقول دادې چه تجسس (جيم سره) معنى ده دَ بل چا دَپاره سراغ اوپته لګول او تحسس (حاسره) معنى ده خپل ځان دَ پاره پته لګول. (۱)

ترجمهة الباب كښې امام بخارى رحمه الله دَ ابوعبيده قول نقل كولوسره دَ تجسس تشريح تبحث سره كړې ده. تبحث دَباب تفعل نه دې دَدې معنى ده پته لګول او تفتيش كول. بحث الفقيه هم دَدې نه اخستې شوې دې ځكه چه فقيه هم دَ مسائلو تفتيش كوى دَهغې پته لګوى. (۲)

وقول الله تعالى ﴿لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ﴾ وقول جاسوس باندې عطف كيدودَ وجه مجرور دې.

علامه عينى رحمه الله فرمائى دلته دَ آيت ذكركولومناسبت دادې چه دَدې نه دَ جاسوس حكم مستنبط شوې دې. داحكم دَ حاطب بن ابى بلتعه رضي الله عنه دَ قصه نه معلوميږى. (۳) حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائيلى دى چه په حديث باب كښې كومه قصه ذكرشوې ده هم دغه دَ دې آيت سبب نزول دې. په دې وجه دَ آيت دَ ذكركولويومناسبت دا هم كيدې شى. (۴)

دَ جاسوس حكم: - دَ جاسوس مختلف قسمونه دى مثلاً كافرحربى، معاهد، ذمى، مسلمان اومستامن. علامه نووى رحمه الله وائى چه كافرحربى جاسوس قتل كول په اجماع سره جائزدى. (۵) معاهد او ذمى كه چرې دَ مسلمانانو خلاف جاسوسى اوكړى نود جمهورفقهاؤ په نيزجاسوسى كولودَ وجه دهغه عهد نه ختميږى. شرح السير الكبير كښې علامه سرخسى رحمه الله ددې دا وجه بيان كړې ده لكه چه دَ جاسوسئى كولودَ وجه نه دَ مسلمان جاسوس ايمان نه ځى دغه شان دَ ذمى عهدهم نه ختميږى. (۶)

احناف او شوافع وائى دا سره ددې چه نقص عهدنه دې ليكن حاكم وخت له پكاردى چه ده ته سخته سزا وركړى او قيدكښې اوساتى. (۷) شوافع وائى چه دَ ذمى يا معاهد نه دَ جاسوسئى نه

---

(۱) النهاية لابن الاثير: ۲۶۶/۱.

(۲) عمدة القارى: ۳۵۲/۱٤.

(۳) عمدة القارى: ۳۵۲/۱٤.

(۴) فتح البارى: ۱۷۷/۶.

(۵) شرح للنووى على صحيح مسلم: ۳۰۲/۲ كتاب الفضائل باب فضائل أهل بدر. وفتح البارى: ۲۹۰۷/۶ وإعلاء السنن: ۵۶/۱٤.

(۶) وإعلاء السنن ۵۷/۱٤.

(۷) وإعلاء السنن: ۵۶/۱٤.

کولو په شرط باندې معاهده شوې وی نو بیا دا نقض عهد دې او دې قتل کول جائز دی. (۱) امام مالک رحمه الله او امام اوزاعی رحمه الله وائی چه د جاسوسئی د وجه نه معاهد او ذمی عهد باقی نه پاتې کیږی. نو دې قتل کول جائز دی. (۲)

که چرې د اهل اسلام خلاف جاسوسی کونکې مسلمان وی نو د احنافو شوافع او جمهور فقهاؤ په نیز به هغه ته سزا (تعزیر) ورکولې شی قتل کول نی جائز نه دی. (۳) بیا په تعزیر کښې د دې حضراتو تفصیل کړې دې. امام شافعی رحمه الله د روایت الباب نه استدلال کولو سره فرمائی که چرې مسلمان جاسوس صاحب حیثیت وی نو هغې دې معاف کړې شی (۴) امام ابوحنیفه رحمه الله او امام اوزاعی رحمه الله فرمائی چه یعزر ویطال حبسه هغه ته دې سزا ورکړې شی او د اوږدې مودې پورې دې قید کښې اوساتلې شی. (۵) امام مالک رحمه الله فرمائی یجتهد فیه الامام (۶) حاکم وخت دې دهغه باره کښې اجتهاد اوکړی. مطلب دا چه هغه ته د تعزیر او قتل کولو دواړو اختیار دې که غواړی نو سزا دې ورکړی پریږدې دی یا دې قتل کړی. د دې نه معلومه شوه چه د امام مالک رحمه الله په نیزد مسلمان جاسوس قتل کول جائز دی.

علامه سرخسی رحمه الله فرمائی که مستامن سره د معاهدې په وخت دا شرط کیخودې شی چه هغه به د مسلمانانو جاسوسی نه کوی خو که د دې باوجود هغه جاسوسی اوکړه نو د هغه په قتل کولو کښې هیڅ حرج نشته. بلکه بهتره دا ده چه هغه قتل کړې شی د دې د پاره چه د نورو د پاره د عبرت نشان اوننبه جوړ شی. (۷)

[حدیث نمبر ۲۸۴۵] (۸) حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ سَمِعْتُهُ مِنْهُ مَرَّتَيْنِ قَالَ أَخْبَرَنِي حَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي رَافِعٍ قَالَ سَمِعْتُ عَلِيًّا - رضى الله عنه - يَقُولُ بَعَثَنِي رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - أَنَا وَالزُّبَيْرَ

---

(۱) شرح للنوی علی صحیح مسلم: ۳۰۲/۲ کتاب الفضائل باب فضائل أهل بدر.

(۲) فتح الباری: ۲۰۷/۶ إعلاء السنن: ۵۶/۱۴.

(۳) شرح صحیح مسلم للنووی: ۳۰۲/۲ وعمدة القاری: ۳۵۶/۶.

(۴) شرح صحیح مسلم للنووی: ۳۰۲/۲ وعمدة القاری: ۳۵۶/۶.

(۵) شرح صحیح مسلم للنووی: ۳۰۲/۲ وعمدة القاری: ۳۵۶/۶.

(۶) شرح صحیح مسلم للنووی: ۳۰۲/۲ وعمدة القاری: ۳۵۶/۶.

(۷) وإعلاء السنن: ۵۷/۱۴.

(۸) الحدیث أخرجه البخاری فی الجهاد باب إذا اضطر الرجل إلی النظر فی شعور أهل الذمة والمؤمنات إذا عصین الله وتجریدهن رقم: ۳۰۸۱ وفی المغازی. باب فضل من شهد بدراً رقم: ۳۹۸۳ وباب غزوة الفتح رقم: ۴۲۷۴ وفی التفسیر سورة الممتحنة. باب لاتتخذوا عدوی وعدوکم أولیاء رقم ۴۷۹۰. وفی الاستئذان باب من نظر فی کتاب یحذ علی المسلمین لیستبین أمره رقم: ۶۲۵۹ وفی استتابة المرتدین والمعاندین وقتالهم. باب ماجاء فی المتاولین رقم ۶۹۲۹ ومسلم فی فضائل الصحابة. باب من فضائل حاطب بن أبی بلتعة وأهل بدر رضی الله عنهم رقم ۶۳۰۱ والترمذی فی التفسیر. باب ومن سورة الممتحنة رقم: ۳۳۰۵ وأبوداؤد فی الجهاد. باب فی حکم الجاسوس إذا کان مسلما رقم: ۲۶۵۰، ۲۶۵۱.

وَالْمِقْدَادَ بْنَ الْأَسْوَدِ قَالَ « انْطَلِقُوا حَتَّى تَأْتُوا رَوْضَةَ خَاخٍ ، فَإِنَّ بِهَا ظَعِينَةً وَمَعَهَا كِتَابٌ، فَخُذُوهُ مِنْهَا » . فَانْطَلَقْنَا تَعَادَى بِنَا خَيْلُنَا حَتَّى انْتَهَيْنَا إِلَى الرَّوْضَةِ، فَإِذَا نَحْنُ بِالظَّعِينَةِ فَقُلْنَا أَخْرِجِي الْكِتَابَ. فَقَالَتْ مَا مَعِي مِنْ كِتَابٍ. فَقُلْنَا لَتُخْرِجِنَّ الْكِتَابَ أَوْ لَنُلْقِيَنَّ الثِّيَابَ. فَأَخْرَجَتْهُ مِنْ عِقَاصِهَا، فَأَتَيْنَا بِهِ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم -، فَإِذَا فِيهِ مِنْ حَاطِبِ بْنِ أَبِي بَلْتَعَةَ إِلَى أُنَاسٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ مِنْ أَهْلِ مَكَّةَ ، يُخْبِرُهُمْ بِبَعْضِ أَمْرِ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم -، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - « يَا حَاطِبُ، مَا هَذَا » . قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ ، لاَ تَعْجَلْ عَلَىَّ ، إِنِّي كُنْتُ امْرَأً مُلْصَقًا فِي قُرَيْشٍ ، وَلَمْ أَكُنْ مِنْ أَنْفُسِهَا، وَكَانَ مَنْ مَعَكَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ لَهُمْ قَرَابَاتٌ بِمَكَّةَ، يَحْمُونَ بِهَا أَهْلِيهِمْ وَأَمْوَالَهُمْ، فَأَحْبَبْتُ إِذْ فَاتَنِي ذَلِكَ مِنَ النَّسَبِ فِيهِمْ أَنْ أَتَّخِذَ عِنْدَهُمْ يَدًا يَحْمُونَ بِهَا قَرَابَتِي ، وَمَا فَعَلْتُ كُفْرًا وَلاَ ارْتِدَادًا وَلاَ رِضًا بِالْكُفْرِ بَعْدَ الإِسْلاَمِ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - « لَقَدْ صَدَقَكُمْ » . قَالَ عُمَرُ يَا رَسُولَ اللَّهِ دَعْنِي أَضْرِبْ عُنُقَ هَذَا الْمُنَافِقِ . قَالَ « إِنَّهُ قَدْ شَهِدَ بَدْرًا، وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ اللَّهَ أَنْ يَكُونَ قَدِ اطَّلَعَ عَلَى أَهْلِ بَدْرٍ فَقَالَ اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ، فَقَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ » . قَالَ سُفْيَانُ وَأَىُّ إِسْنَادٍ هَذَا. [۲۹۱۵، ۳۷۶۲، ۴۰۲۵، ۴۶۰۸، ۵۹۰۴، ۶۵۴۰]

رجال الحديث

① **على ابن عبدالله**:- داامیرالمؤمنین فی الحدیث ابوالحسن علی ابن عبدالله بن جعفر رحمه الله دې چه دَابن المدینی په نوم سره مشهوردې. دَدوی تذکره تیره شوې ده. ([1])

② **سفیان**:- دا ابومحمدسفیان بن عیینه کوفی رحمه الله دې. دَدوی تذکره دکتاب العلم لاندې تیره شوې ده. ([2])

③ **عمرو بن دینار**:- داعمرو بن دینار مکی رحمه الله دې. دَدوی تذکره هم کتاب العلم کښې تیره شوې ده. ([3])

④ **حسن بن محمد**:-داحسن بن محمد رحمه الله دې دَدوی حالات هم تیرشوی دی.

⑤ **عبیدالله بن ابی رافع**:- دادَ رسول اکرم صلی الله علیه وسلم آزادکړې شوې غلام ابورافع اسلم خوئی دې دحضرت علی رضی الله عنه کاتب وو ([4]) دَهغوی خطونه وغیره به ئی لیکل. ابن سعد دَدوی شمیر په مکثرین فی الحدیث کښې کړې دې ([5]) دَ جرح او تعدیل ټولو ائمه حضراتو دَدوی توثیق کړې

---

[1]) كشف البارى: ۲۹۷/۳.

[2]) كشف البارى: ۱۰۲/۳.

[3]) كشف البارى: ۳۰۹/٤.

[4]) تهذيب الكمال: ۳٤/۱۹.

[5]) طبقات: ۶۸۱/۵.

دي (۱) هغه دخپلې مور ام رافع سلمی او د رسول اکرم ﷺ ازادکړې شوی غلام شقران حضرت علی اوحضرت ابوهریره رضي الله عنهما نه احادیث روایت کړی دی. (۲)اودهغوی نه ابراهیم بن عبیدالله بن ابی رافع، بسر بن ابی رافع، بسربن سعد جعفربن محمدبن علی الحسین، حسن بن محمد بن الحنیفة، حکم بن عتبه، سالم ابوالنضر، عاصم بن عبیدالله، عبدالله بن الفضل الهاشمی، علی بن الحسین زین العابدین، ابوجعفر محمدبن علی بن الحسین، محمدبن المنکدر، معاویه بن عبدالله بن جعفربن ابی طالب. (۳)

⑥ علی رضي الله عنه:- داعلی بن ابی طالب رضي الله عنه دي. دَدوی حالات دکتاب العلم لاندې تفصیل سره تیرشوی دی. سمعت علیا رضی الله عنه یقول بعثنی رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم أنا والزبیر والمقدادبن الاسود، قال: انطلقواحتی تأتوا روضة خاخ، فان بها ظعینة، ومعها کتاب فخذوه منها.....الخ.

راوی وائی چه ما حضرت علی رضي الله عنه په دې ویناکولوسره واورېدو چه رسول الله ﷺ زه زبیراومقدادبن اسود اولیګلو. وئی فرمائیل چه روضه خاخ ته لاړشئ هلته به تاسو ته په اوښ باندې سوره یوه ښځه ملاوشی هغې سره خط دې هغه دې نه واخلئ.

روضة خاخ:- دادَمکې اومدینې ترمینځه دَ یوځائی نوم دې اودَمدینې نه دولس میله لرې واقع دې. (۴) علامه سهیلی رحمه الله فرمائی چه هشیم تصحیف کولوسره به خاخ خاج لوستلو. دَهشیم په شان دَ ابوعوانه نه هم دغه تلفظ نقل دې. (۵)

ظعینة:- دَدې معنی ده دَ اوښ په کجاوه کښې ناسته سفرکونکې ښځه. دادَ ظعن نه مشتق دې د کوم معنی چه تګ او دَ سفرکولوده. بیادَدې اطلاق هودج یعنی دَ اوښ کجاوه اوبه دې کښې ناستې مسافرې ښځې دواړو باندې کیدلې شو. (۶) یوقول دادې چه دَهغې نوم ساره وو (۷) دویم قول دادې چه دَهغې نوم کنود وو. (۸) رومبې قول راجح دې. (۹) علامه نووی علامه کرمانی اوعلامه نسفی وغیره دې ته ترجیح ورکړې ده. (۱۰)

ساره مسلمانه وه که مشرکه؟: حافظ ابونعیم رحمه الله، ابن منده رحمه الله (۱۱) او حافظ ابن حجر رحمه الله (۱۲)

---

۱) ثقات ابن حبان:۶۸/۵، تهذیب الکمال:۳۵/۱۹، طبقات:۲۸۲/۵.
۲) تهذیب الکمال:۳٤/۱۹.
۳) تهذیب الکمال:۳۵/۱۹.
٤) إرشاد الساری:٤۷۸/۶.
۵) عمدة القاری:۳۵۳/۱٤.
۶) القاموس المحیط باب النون، فصل الطاء وشرح النووی علی صحیح مسلمک۳۰۲/۲.
۷) عمدةالقاری:۳۵۳/۱٤ وإرشاد الساری:٤۷۸/۶.
۸) عمدة القاری:۳۵۳/۱٤ وإرشاد الساری:٤۷۸/۶.
۹) إرشاد الساری:٤۷۸/۶.
۱۰) إرشاد الساری:٤۷۸/۶.
۱۱) شرح صحیح مسلم للنووی:۳۰۲/۲ فی فضائل أهل بدر.وعمدةالقاری:۳۵۳/۱٤ وشرح الکرمانی:۱۹/۱۳
۱۲) الاصابة فی تمییز الصحابة:۳۲۳/٤.

دا په جمله صحابیات کښې شامل کړې ده. قاضی اسماعیل رحمه الله کتاب الاحکام کښې حاطب بن ابی بلتعه دَ قصه په ضمن کښې کوم روایت نقل کړې دې په هغې کښې دی قال الذین أرسلهم: إن بها امرأة منه المسلمين معها كتاب إلى المشركين، وأنهم لما أرادوا ان يخلعوا ثيابها. قالت: أولستم مسلمين؟ (۱) یعنی رسول الله ﷺ چه دَ ساره دَ گرفتارولود پاره کوم صحابه کرام لیګلې وو هغوی ته ئې فرمائیلی وو چه روضه خاخ سره یوه مسلمانه ښځه ده کومې سره چه دمشرکانو په نوم خط دې. کله چه صحابه کرامو دساره لباس کوزول غوښتل نوهغې دوی ته غیرت ورکولو سره اووئیل آیاتاسو مسلمانان نهٔ یئې؟ خو علامه عینی رحمه الله چه کوم تاریخی شهادتونه پیش کړی دی دهغې نه معلومیږی چه ساره مسلمانه نه وه. نوبیاهغه دَ صحابیاتو په فهرست کښې شامل کول عجیبه خبره ده. مثلاً علامه عینی رحمه الله وائی چه حاکم رحمه الله په خپل کتاب الاکلیل کښې لیکلی دی: وكانت مغنية نواحة تغني بهجاء رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم فامربها يوم الفتح، فقتلت. (۲) یعنی ساره مغنیه (سندرغاړې) اونوحه کونکې وه. دَ رسول الله ﷺ په سپکاوی کښې به ئې اشعاروئیل په دې وجه حضورپاک دَفتح مکه په ورځ دَهغې دَقتل حکم ورکړې وو نوهغه قتل کړې شوه.

دغه شان ابوعبیده البکری په روایت کښې دی فان بها امرأة من المشركين. الفاظ واردی. په دې روایت کښې پخپله دَ رسول الله ﷺ په مبارکه ژبه تصریح ده چه هغه مشرکه وه. (۳) دَحاطب ابن ابی بلتعه دَ مذکوره واقعه باره کښې دا آیت نازل شوې وو ﴿ يَآأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَآءَ ﴾ علامه واحدی رحمه الله فرمائی:

إن هذه الاية نزلت في حاطب ابن بلتعة، وذلك أن سارة مولاة أبي عمرو بن صيفي بن هاشم بن عبد مناف أتت رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم إلى المدينة من مكة وهويتجهز لفتح مكة، فقال: ماجاءبك؟ قالت: الحاجة. قال: أفاين أنت عن شباب أهل المكة؟ وكانت مغنية، قالت: ماطلب مني شئ بعدوقعة بدر، فكساها وحملها، وأتاها حاطب بن أبي بلتعة كتب معها كتابا إلى أهل مكة، وأعطاها عشرة دنانير، وكتب في الكتاب إلى أهل مكة: إن رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم يريدكم فخذوا حذركم. فنزل جبريل عليه السلام بخبرها، فبعث عليا وعمارا وعمر والزبير وطلحة والمقداد بن الاسود وأبامرثد، وكانواكلهم فرسانا، وقال: انطلقوا حتى تاتوا روضة خاخ، فان بها ظغينة معها كتب إلى المشركين فخذوه وخلوسبيلها فان لم تدفعه إليكم فاضربوا عنقها. (۴)

---

(۱) عمدة القاری: ۱۴/۳۵۳.
(۲) عمدة القاری: ۱۴/ ۳۵۳.
(۳) عمدة القاری: ۱۴/ ۳۵۳.
(۴) عمدة القاری: ۱۴/ ۳۵۳.

داآیت د حاطب بن بلتعه باره کښې نازل شوې د دې واقعه سبب داوو چه عمرو بن صیفي بن هاشم آزده کړې شوې وینځه ساره دمکې نه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې دحاضرېدودپاره مدینې ته راغله هغه وخت حضورپاك د فتح مکه تیاری کوله حضورپاك ساره ته اوفرمائیل ولې راغلې؟ د څه ضرورت د وجه نه راغلې یم. حضورپاك اوفرمائیل مکې خوانان چرته دې اوته چرته؟ ساره سندرغاړې وه څه حضورپاك داسې الفاظ استعمال کړل. ساره جواب ورکړو د بدر د واقعه نه پس مانه چاد (ګانې وغیره) مطالبه نه ده کړې. دې نه پس حضورپاك ساره ته د تن د پاره لباس اود سورلئی دپاره اس ورکړو. بیاهغې له حاطب بن بلتعه راغلو حاطب بن بلتعه هغې له د اهل مکې په نوم باندې خط ورکړو دې نه علاوه ئې لس دیناره هم ورکړل. خط کښې ئې لیکلې وو رسول الله ﷺ ستاسو خلاف د جنګ اراده لری نوتاسو د بچاؤ اسباب اوکړئی. په دې موقعه باندې حضرت جبرائیل ﷺ راغلو اود واقعه متعلق خبر ئې ورکړو. دې اوریدو سره رسول الله ﷺ حضرت علی عمار عمر زبیر طلحه او مقداد بن اسود اوابومرثد چه دعربو ښه د اس سورلی کونکی وو ساره پسې شاته وراولیګل. وئې فرمائیل چه روضه خاخ ته لاړشئ هلته په اوښ په یوه ښځه سوره وی هغې سره دمشرکانو په نوم یوخط دې خط واخلئی اوهغه بغیرد مزاحمت نه پریږدئی اوکه دخط ورکولونه انکار اوکړی نو قتل ئې کړئی.

دغه شان په تفسیرنسفی کښې یورروایت دې: أنت ساره من مکة إلی المدینة بعد بدر بسنین ورسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم یتجهز لفتح مکة، فقال رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم أمسلمة جئت؟قالت: لا، قال: أمهاجرة جئت؟ قالت: لا. یعنی د جنګ بدرنه څوکاله پس ساره دمکې نه مدینې منورې ته راغله د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه هغه وخت حضورپاك د فتح مکه په تیاری کښې مصروف وو. حضورپاك دساره نه تپوس اوکړو چه آیا ته مسلمانه شوې راغلې؟ ساره وئیل نه. حضورپاك اوفرمائیل آیا هجرت دې کړې راغلې؟ هغې وئیل نه.

د علامه واحدی او علامه نسفی مذکوره دواړه روایات اکثرمفسرینو نقل کړی دی.[1] ددې روایتونونه هم دغه معلومیږی چه ساره مسلمانه نه وه. علامه عینی رحمه الله هم دا روایات نقل کړی دی دهغه دصنیع نه معلومیږی چه پخپله دهغه رحجان هم دغه دې چه ساره مسلمانه نه وه. والله اعلم.

قوله: فانطلقنا تعادی بنا خیلنا، حتی انتهینا إلی الروضة، فإذا نحن بالظعینة:

راوی وائی اسونوپه منډه مونږ ترلرې پورې یوړو. کله موچه اوکتل نو واقعی مونږ په اوښه باندې سوره یوې ښځې سره وو. مونږ هغې ته اووئیل خط راوباسه هغې وئیل ماسره خوڅه خط نشته. مونږ ورته اووئیل چه خط راوباسې که کپړې درنه اوباسو هغې مجبوراً د خپلې جوړې نه خط رااوویستلو هغه مونږ واخستو اود رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضرشو نوپه هغې کښې تحریروو. د حاطب بن بلتعه د طرف نه د اهل مکه دیوڅومشرکانو په نوم کوم کښې چه حاطب خپل متعلقینوته د رسول الله ﷺ بعض ارادو خبرورکړې وو. رسول الله

[1] تفسیر القرطبی:۱۸/۵۱ والتفسیر الکبیر للامام الرازی:۲۹/۲۹۶.

ﷺ تپوس اوکړو حاطب داڅه قصه ده؟ حاطب اوونیل تاسو تندی مه کوئی زه یوداسې سړی یم چه قریشوله راغلم ملاؤشوم حالانکه زه اصلاً د قریشونه نه ووم دا تاسوسره چه کوم مهاجرین دی ددوی تپولومکې والاسره خپلولئی دی دهغوی دوجه نه دهغوی بال بچ او مالونه محفوظ دی زمادوسره خو خپلولی ده نه ما نه داکار د کفرد وجه کړې اونه د ارتداد د وجه یا د اسلام راوړلونه پس د کفرد خوښولود وجه نه رسول الله ﷺ اوفرمائیل حاطب تاسو خلقوته رښتیااوونیل حضرت عمر ﷺ عرض اوکړو یارسول الله! ماپرېږده یعنی ماته اجازت راکړه چه زه خوددې منافق کارخلاص کړم حضور پاك اوفرمائیل دې د بدرپه جنګ کښې شریك شوې تاته معلومه نه ده چه الله تعالی د بدرخلقوته کتلوسره اوفرمائیل چه څنګه هم عمل کوئی ماستاسو بخښنه کړې ده.

قوله إلی أناس من المشرکین:- راوی دمکتوب الیهم نوم ذکرکولو په ځائی إلی أناس مشرکین اووئیل علامه کرمانی ﷫ فرمائی هوکلام الراوی وضع موضع: إلی فلان وفلان المذکورین فی الکتاب. (۱) داد راوی کلام دې هغه په خط کښې ذکر فلانکې اوفلانکې یعنی دنومونود تصریح په ځائی إلی أناس من المشرکین اووئیل او علامه عینی ﷫ په دې باندې تعریض کولوسره وائی: لم یطلع الکرمانی علی أسماء المکتوب إلیهم، فلذلك قال هکذا، والذین کتب إلیهم هم: صفوان بن أمیة، وسهل بن عمرو، وعکرمة بن ابی جهل. (۲) مطلب دادې چه پخپله علامه کرمانی ﷫ ته هم دمکتوب الیهم نومونه معلوم نه شو په دې وجه هغه فلانکې فلانکې اووئیل اوکه چرې معلوم وو نو تصریح به ئی کړې وه. علامه عینی ﷫ وائی چه حاطب بن بلتعه د چاپه نوم خط لیکلې وو هغه صفوان بن امیه، سهل بن عمرو او عکرمه بن ابوجهل وو

قوله قال سفیان: وأی إسناد هذا:- سفیان اووئیل څه ښکلې اوښائسته سند دې دا سفیان بن عیینه ﷫ د روایت باب په صحت سند او ثقاهت باندې د رشك اظهارکړې دې ځکه چه د روایت ټول راویان اکابر ثقات عدول اوحفاظ دی. او په سند کښې چرته هم انقطاع نشته (۳)

دحدیث نه مستنبط فوائد:- ① حاطب بن ابی بلتعه واقعه نه د رسول الله ﷺ د نبوت تصدیق شوې دې. د دې خفیه واقعې ټول تفصیلات رسول الله ﷺ ته د وحې په ذریعه معلوم شو. (۴)
② جاسوس که ښځه وی اوکه سړې د راز ښکاره کولوډپاره دهغه نه خط وغیره اسختل ضروری دی. (۵)

---

(۱) شرح الکرمانی: ۲/۱۳.
(۲) عمدة القاری: ۳۵۳/۱۴.
(۳) شرح الکرمانی: ۲۱/۱۳ وفتح الباری: ۱۷۷/۶ وعمدة القاری: ۳۵۶/۱۴.
(۴) عمدة القاری: ۳۵۶/۱۴ شرح مسلم للنووی: ۳۰۲/۱۴.
(۵) شرح مسلم للنووی: ۳۰۲/۱۴.

④ د حدیث باب نه یوه خبره دا معلومه شوه چه جاسوسی کولو سره مسلمان د ایمان د دائرې نه نه اوځی .[1]

④ د ضرورت په وخت ښځه بې لباس کول جائز دی .[2]

⑤ حضرت عمر رضی الله عنه حاطب بن ابی بلتعه رضی الله عنه د قتل کولو اراده او کړه نو حضور پاك منع کړو ددې نه معلومه شوه چه د امام د اجازت نه بغیر څوك نه دی قتل کول پکار .[3]

⑥ د حاکم وخت په مخکې ګناهګار سره په سخته لهجه کښې خبره کول او دهغه د قتل اجازت غوښتل جائز دی .[4]

⑦ الله تعالی د اهل بدر د ګناهونو بخشش کړې دې. ددې نه معلومیږی چه الله تعالی خپل وعیدونه نافذ کول او نه نافذ کولو اختیار دې .[5]

ترجمة الباب سره مطابقت:- په حدیث باب کښې لفظ ظعینه مناسبت ترجمة الباب سره ښکاره دې امام بخاری رحمه الله باب د جاسوس قایم کړې دې د حاطب بن ابی بلتعه داخط اوړونکې ښځه هم جاسوسه وه .[6]

باب ۱۴۰ : الکسوة للاساری

د ترجمة الباب مقصد:- ددې ترجمة الباب نه امام بخاری رحمه الله د قیدیانو حکم خودل غواړی که د قیدی په بدن باندې لباس نه وی نو هغه دې په کپړه باندې پټ کړې شی. هغه بې لباس بوتلل صحیح نه دی. د ستریه حکم کښې مسلم او غیرمسلم برابر دی. لکه څنګه چه د مسلمان سترته کتل جائز نه دی دغه شان د غیرمسلم سترته کتل هم جائز نه دی .[7]

[حدیث نمبر ۲۸۴۶][8] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ عَمْرٍو سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ - رضى الله عنهما - قَالَ لَمَّا كَانَ يَوْمَ بَدْرٍ أُتِيَ بِأُسَارَى، وَأُتِيَ بِالْعَبَّاسِ وَلَمْ يَكُنْ عَلَيْهِ ثَوْبٌ، فَنَظَرَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - لَهُ قَمِيصًا فَوَجَدُوا قَمِيصَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أُبَىٍّ يَقْدُرُ عَلَيْهِ، فَكَسَاهُ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - إِيَّاهُ، فَلِذَلِكَ نَزَعَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - قَمِيصَهُ الَّذِي أَلْبَسَهُ. قَالَ ابْنُ عُيَيْنَةَ كَانَتْ لَهُ عِنْدَ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - يَدٌ فَأَحَبَّ أَنْ يُكَافِئَهُ. [ر: ۱۲۱۱]

---

[1]) شرح مسلم للنووی:۲/۳۰۲ وعمدة القاری:۱۴/۴۵۶.

[2]) شرح مسلم للنووی:۲/۳۰۲ وعمدة القاری:۱۴/۴۵۶.

[3]) شرح مسلم للنووی:۲/۳۰۲ وعمدة القاری:۱۴/۴۵۶.

[4]) شرح ابن بطال:۵/۱۶۳.

[5]) شرح ابن بطال:۵/۱۶۳.

[6]) عمدة القاری:۱۴/۲۵۴.

[7]) فیض الباری:۳/۴۴۲.

[8]) مر تخرجه فی الجنائز باب الکفن فی القمیص یکف أولایکف.

رجال الحديث

① **عبدالله بن محمد**:- داابوجعفر عبدالله بن محمد جعفي رحمه الله دي. دَدوى تذكره وړاندې تيره شوې ده.[1]

②**ابن عيينه**:- دا سفيان بن عيينه ابومحمدالكوفي رحمه الله دې. دَ دوى حالات وړاندې تيرشوى دي.[2]

③**عمرو**:-دا عمرو بن دينار رحمه الله دې. دَدوى تذكره وړاندې تيره شوې ده.

④ **جابربن عبدالله** رضي الله عنه:- دَدوى حالات هم تيرشوى دى.[3]

لماكان يوم بدر، أتى بأسارى، وأتى بالعباس، ولم يكن عليه ثوب، فنظر النبى صلى الله تعالى عليه وسلم قميصًا فوجدوله قميص عبدالله بن أبى يقدر عليه فكساه النبى صلى الله تعالى عليه وسلم إياه.

حضرت جابربن عبدالله رضي الله عنه وائى چه دَ بدر ورځ وه اودَ كافرانو قيديان راوستلې شو او حضرت عباس رضي الله عنه هم راوستلې شو دَهغوى په بدن باندې هيڅ لباس نه وو. رسول الله ﷺ دَ هغوى دِپاره قميص اولټولو. صحابه كرامو رضي الله عنهم دَ عبدالله بن ابى قميص دَهغه دَ بدن برابركړو حضورپاك هغوى ته هم هغه قميص واچولو.

يقدرعليه......:- دَحضرت عباس رضي الله عنه باره كښې راځي چه هغه دَ اوچتې خيمې په شان اوږدقدوالا وو. په قدكښې هغه دَ خپل پلارپه شان وو. دَهغوى پلار عبدالمطلب دَهغوى نه زيات اوږدوو. پخپله دَحضرت عباس څوئى عبدالله رضي الله عنه هم اوږدقدوالا وو. كله چه به هغه نورو خلقو سره تللو نوكتونكى به داسې محسوس كوله چه لكه عبدالله رضي الله عنه سور وى او نور خلق پياده روان وى.[4] حضرت عباس رضي الله عنه خودَهغوى نه هم دَ اوږدقدوالاوو.[5] هم دغه وجه وه چه دَهغوى دَ قدبرابر قيمص نه ملاويدلو. عبدالله بن ابى بن سلول دَ اوږد قد والاوو په دې وجه دَهغوى قميص برابرشو نورسول الله ﷺ هغه واخستو او حضرت عباس رضي الله عنه ته ئى واغوستلو.

قوله:**فلذلك نزع النبى صلى الله تعالى عليه وسلم قميصه الذي ألبسه**:- هم په دې وجه رسول اكرم ﷺ خپل قميص كوز كړو او عبدالله بن ابى ته ئى واغوستلو. مطلب دا چه كله عبدالله بن ابى بن سلول وفات شو نورسول الله ﷺ خپل قميص كوز كړو اوهغه ته ئى واغوستلو ځكه چه په جنګ بدركښې كله حضرت عباس رضي الله عنه قيديانوسره اونيولې شو نودَهغه په بدن باندې دَهغه قميص ناكافى وو په دې وجه دَعبدالله بن ابى نه قميص واخستلې شو او

---

[1]) كشف البارى:۱/٦٥٧.

[2]) كشف البارى:۱/۲۳۸.

[3]) كتاب الوضوء باب صب النبى الوضوء على المغمى عليه.

[4]) عمدة القارى:١٤/٤٥٧.

[5]) عمدة القارى: ١٤/٣٥٧.

هغه ته ورواغوستلې شو. دا په رسول الله ﷺ د عبدالله بن ابی احسان وو. د دې بدله حضورپاك داسې وركړه. كله چه عبدالله بن ابی مړشو نوحضورپاك خپل قميص هغه ته واغوستو. د دې روايت متعلق څه تفصيل كتاب الجنائزكښې هم تيرشوې دې.

د حديث نه مستنبط فوائد:- ① علامه مهلب رحمه الله فرمائي چه د روايت باب نه معلومه شوه چه قيديانوسره په ښه سلوك سره مخ كيدل پكاردي. كله هغه بې لباس وي يا د هغه په تن باندې لباس ناكافي وي نوهغوی ته لباس وركول پكاردي. بربنډ دې نه شي پريخودې ځكه چه د مسلمان په شان د غيرمسلم سترته كتل هم ګناه ده. (١)

② لكه څنګه چه په ژوند كښې د چاد احسان بدله په احسان سره وركولې شي. په روايت باب كښې د رسول الله ﷺ د طرزعمل نه ثابته شوه چه د مرګ نه پس هم د احسان بدله وركولې شي. (٢)

باب ۱۴۱: فضل من أسلم على يديه رجل

د ترجمة الباب مقصد:- د دې ترجمة الباب نه امام بخاری رحمه الله د هغه سړي فضيلت بيانول غواړي د چاپه لاس چه څوك اسلام قبول كړي. (٣)

[حديث نمبر ۲۸۴۷] (٤) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدٍ الْقَارِيِّ عَنْ أَبِي حَازِمٍ قَالَ أَخْبَرَنِي سَهْلٌ - رضى الله عنه يَعْنِي ابْنَ سَعْدٍ - قَالَ قَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - يَوْمَ خَيْبَرَ «لأُعْطِيَنَّ الرَّايَةَ غَدًا رَجُلاً يُفْتَحُ عَلَى يَدَيْهِ، يُحِبُّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ، وَيُحِبُّهُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ».

فَبَاتَ النَّاسُ لَيْلَتَهُمْ أَيُّهُمْ يُعْطَى فَغَدَوْا كُلُّهُمْ يَرْجُوهُ فَقَالَ «أَيْنَ عَلِيٌّ». فَقِيلَ يَشْتَكِي عَيْنَيْهِ، فَبَصَقَ فِي عَيْنَيْهِ وَدَعَا لَهُ، فَبَرَأَ كَأَنْ لَمْ يَكُنْ بِهِ وَجَعٌ، فَأَعْطَاهُ فَقَالَ أُقَاتِلُهُمْ حَتَّى يَكُونُوا مِثْلَنَا. فَقَالَ «انْفُذْ عَلَى رِسْلِكَ حَتَّى تَنْزِلَ بِسَاحَتِهِمْ، ثُمَّ ادْعُهُمْ إِلَى الإِسْلاَمِ، وَأَخْبِرْهُمْ بِمَا يَجِبُ عَلَيْهِمْ، فَوَاللَّهِ لأَنْ يَهْدِيَ اللَّهُ بِكَ رَجُلاً خَيْرٌ لَكَ مِنْ أَنْ يَكُونَ لَكَ حُمْرُ النَّعَمِ». [ر: ۲۷۸۳]

رجال الحديث

① **قتيبه بن سعيد:-** دا ابورجاء قتيبه بن سعيد ثقفی رحمه الله دې. د دوی حالات كتاب الايمان كښې تيرشوی دی. (٥)

---

١) شرح ابن بطال: ۱۶۶/۵ عمدة القاری: ۳۵۷/۱۴.

٢) شرح ابن بطال: ۱۶۶/۵ عمدة القاری: ۳۵۷/۱۴.

٣) عمدة القاری: ۳۵۷/۱۴.

٤) الحديث أخرجه البخاری فی التفسير باب كنتم خير أمة أخرجت للناس رقم: ۷۵۵۷ وأبوداؤد فی الجهاد باب الاسير يوثق رقم: ۲۶۷۷.

٥) كشف الباری: ۱۸۹/۲.

② **يعقوب بن عبدالرحمن** - دايعقوب بن عبدالرحمن بن محمدبن عبدالله بن عبدالقارى القرشى الاسكندرانى رحمه الله دي. دَ دوى حالات وړاندې تيرشوى دى. [1]

③ **ابوحازم** - داابوحازم سلمة بن دينار رحمه الله دي. دَدوى تذكره هم وړاندې تيره شوې ده.

④ **سهيل ابن سعد** رضي الله عنه - دَدوى حالات هم وړاندې تيرشوى دى. [2] دا روايت هم كتاب الجهاد كښې باب دعاء الرسول صلى الله تعالى عليه وسلم إلى الاسلام والنبوة لاندې په تفصيل سره تيرشوى دى

ترجمة الباب سره مناسبت - په حديث باب كښې دى. **لان يهدى الله بك رجلا خير لك من أن يكون لك حمر النعم** په خدائى كه ستاسو دَ وجه نه الله تعالى يوسړى ته هدايت (ايمان) نصيب كړى نو دا ستاسو دَ پاره دَ سرو اوښانو نه زيات بهتردى. ترجمة الباب سره ددې مناسبت واضح دې.

باب ۱۴۲: ألاسارى فى السلاسل

دَ ترجمة الباب مقصد - شرعًا تعذيب خلق الله حرام دې ځكه چه دا وهم كيدې شو چه قيدى په زنځيرونوكښې تړل دَ دغه قاعدې لاندې حرام كيدل پكاردى. شيخ الحديث مولانا محمدزكريا رحمه الله فرمائيلى امام بخارى رحمه الله دَدې وهم ترديدفرمائيلې دې. اودائى ثابت كړى دى چه قيديان په زنځيرونو تړل جائزدى اودادَ خلق الله تعذيب نه دې. [3] هم دغه رائې دَ امام ابوداؤد رحمه الله هم ده. هغه كتاب الجهاد باب الاسيريوثق لاندې ثمامه بن اثال او حارث بن برصاء واقعات نه استدلال كړې دې. دَ حارث بن برصاء دَ واقعه متعلق دَ سنن ابى داؤد روايت دَ حضرت جندب بن مكيث رضي الله عنه نه مروى دې. روايت داسې دې. **بعث رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم عبدالله بن غالب الليثى فى سرية، وكنت فيهم، وأمرهم أن يشنوا الغارة على بنى الملوح بالكديد فخرجنا، حتى إذا كنا بالكديد، لقينا الحارث إلى رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم، فقلنا: إن تك مسلما لم يضرك رباطنا يوما وليلة، وأن تكن غير ذلك نستوثق منك، فشددناه وثاقا** [4]

حضرت جندب بن مكيث رضي الله عنه وائى رسول الله صلى الله عليه وسلم عبدالله بن غالب رضي الله عنه دَ ټولګى اميرجوړ كړو دَ بنوالملوح سره دَ جنګ دَپاره اوكديدمقام طرف ته ئى اوليګلو. كله چه مونږ سفرله اووتلو او كديدمقام ته اورسيدو نوهلته زمونږ ملاقات حارث بن برصاء ليثى سره اوشو مونږ هغه راؤنيولو نوهغه اووئيل چه زه خو هم دَ اسلام په اراده سره راغلې يم اوپه حقيقت كښې هم دَ رسول الله صلى الله عليه وسلم په خدمت كښې دَ حاضريدودپاره راوتلې يم. مونږ هغه ته اووئيل چه كه ته مسلمان شوې ئى نو زمونږ ستادَ يوې ورځې اويوې شپې دَپاره تړل به تاته هيڅ نقصان درنه

---

[1]) كتاب الجهاد باب الخطبة على المنبر رقم:۹۱۷.

[2]) ابوحازم او سهيل بن سعيد دواړو تذكره دَپاره اوګورئى كتاب الوضوء باب غسل المرأة أباها الدم عن وجهه رقم:۲۴۳.

[3]) الابواب والتراجم للمحدث زكريا الكاندهلوى ص:۲۰۱.

[4]) سنن أبى داؤد:۲/۷ امداديه.

کړی اوکه ته اسلام نه وی راوړې نو بیامونږ تا نه اطمینان غواړو نومونږ هغه اوتړلو
اود ثمامه بن اثال رضی الله عنه سره متعلق د سنن ابوداؤد د روایت راوی حضرت ابوهریره رضی الله عنه دی
روایت دادې بعث رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم خیلا قبل نجد، فجاءت برجل من بنی حنیفة یقال
له ثمامة بن أثال سید أهل الیمامة فربطوه بساریة من سواری المسجد، فخرج إلیه رسول الله صلی الله تعالی
علیه وسلم، فقال: ماذا عندك یاثمامة؟ قال: عندی یامحمد خیر، إن تقتل تقتل ذادم، وإن تنعم تنعم علی
شاکر، وإن کنت ترید المال فسل تعط منه ماشئت، فترکه رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم حتی إذا کان
الغد، ثم قال له: ماعندك یاثمامة؟ فأعاد مثل هذا الکلام فترکه رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم، حتی
إذا کان بعد الغد، فذکر مثل هذا، فقال رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم: أطلقوا ثمامة، فانطلق إلی نخل قریب
من المسجد، فاغتسل فیه ثم دخل المسجد، فقال: أشهد أن لا إله إلا الله وأشهد أن محمدا عبده ورسوله [1]
حضرت ابوهریره رضی الله عنه فرمائی رسول الله صلی الله علیه وسلم یوتولګې د نجد طرف ته اولیګلو نوهغه سریه د
قبیله بنوحنفیه یوسړې اونیولو اوستلو دهغه نوم ثمامه بن اثال وو چه د اهل یمامه سردار وو
دې خلقو هغه مدینې ته راوستلو او په مسجدنبوی کښې یوستنې پورې اوتړلو رسول الله صلی الله علیه وسلم
هغه سره تیرشو نوحضورپاك اوفرمائیل ثمامه ستا په ذهن کې څه دی؟ ثمامه عرض اوکړو اې
محمد! ماسره خیردې (یعنی د اسلام راوړلواراده ده) که چرې تاسو ماقتل کړې نو تاسو به
یوداسې سړې قتل کړئی چه ذودم دې که تاسو په ما باندې انعام کوئی نو تاسو به په یوداسې
سړی باندې انعام اوفرمائیئ چه ستاسو شکرګذار به وی. که تاسو مال غواړئی نو چه څومره
غواړئ درکولې به شی حضورپاك هغه پریخودو اولاړو په صباله هم دغه سوال جواب اوشو نو
حضورپاك اوفرمائیل ثمامه پریږدئی. ثمامه د هتکړو نه خلاصیدو سره جمات سره نیزدې یو
باغ ته لاړو چرته چه اوبه وې هلته ئی غسل اوکړواوبیاجمات ته راغلوکله شهادت ئی اوونیله.
امام ابوداؤد رحمه الله د دې دواړو روایاتونه ربط الاسیر په جواز باندې استدلال کړې دې.

[حدیث نمبر ۲۸۴۸] [2] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رضي الله عنه - عَنِ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - قَالَ «عَجِبَ اللَّهُ مِنْ قَوْمٍ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ فِي السَّلاَسِلِ».

رجال الحدیث

① **محمدبن بشار** دا محمدبن بشار عبدی بصری رحمه الله دې دوی تذکره کتاب العلم باب العلم قبل القول والعمل لاندې تیره شوې ده [3]

---

[1]) سنن أبی داؤد: ۱/۷ — ۸ باب الاثیر یوثق.
[2]) أخرجه البخاری أیضًا: ۶۵۷/۲ فی کتاب تفسیر باب کنتم خیر أمة أخرجت للناس رقم: ۵۸۸۷ وعند أبی داؤد فی سننه: ۷/۲ فی کتاب الجهاد باب الاسیر یوثق رقم: ۲۶۷۷.
[3]) کشف الباری: ۲۵۸/۳.

② **غندر**:- دا ابوعبدالله محمد بن جعفر هذلی دې د غندر په لقب سره مشهور دې. د دوی حالات کتاب الایمان باب ظلم دون ظلم لاندې تیرشوی دی. [1]

③ **شعبه**:- دا شعبه بن الحجاج واسطی بصری رحمه الله دې. دَ دوی حالات کتاب الایمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویده لاندې وړاندې تیرشوی دی. [2]

④ **محمدبن زیاد**:- دا ابوالحرث محمدبن زیاد حجمی مدنی رحمه الله دې. دَدوی تذکره وړاندې تیره شوې ده. [3]

⑤ **ابوهریرة** رضی الله عنه:- دَ دوی تفصیلی حالات کتاب الایمان باب امور الایمان لاندې تیرشوی دی کشف الباري: ۱/۶۵۹.

قوله: عجب الله من قوم یدخلون الجنة في السلاسل:- الله تعالی په داسې قوم باندې تعجب اوفرمائیلو چه په زنځیرونو کښې تړلې به جنت کښې داخلیږی. تعجب دلته د رضا اوخوشحالئی په معنی کښې دې اومطلب دادې چه دَ داسې خلقو نه به الله تعالی راضی اوخوشحاله وی چه په زنځیرونوکښې تړلې شوی جنت ته داخلیږی. دَ حدیث اکثر شارحینو وئیلی دی چه دې نه هغه کافران مراد دی کوم چه مسلمانانو قیدیان جوړکړی په زنځیرونوتړلې دارالاسلام ته راوستې دی اوهم په دغه حال کښې هغوی مسلمانان شوی دی. دَ جنت نه مراد بعض خلقو اسلام مراد اخستې دې. ځکه چه اسلام دَ جنت دَداخلیدو سبب دې په دې وجه علی سبیل المجاز سبب وئیلوسره مسبب مرادواخستلې شو. [4]

علامه ابن جوزی رحمه الله وضع سلاسل په مجازباندې محمول کولوسره وئیلی دی- یدخلون الجنة في السلاسل -مطلب دا نه دې چه هغه خلق به په زنځیرونوکښې تړلې شوې اسلام کښې داخلیږی بلکه دا دَاکراه نه کنایه ده اومطلب دادې چه هغه خلق قیدی جوړیدوسره دارالاسلام ته راوستې شی خوچه کله دَ اسلام دَ حقانیت معترف کیږی نو په خپله خوشحالئی به په اسلام کښې داخلیږی. [5]

علامه کرمانی رحمه الله اودَهغوی په اتباع کښې علامه برماوی رحمه الله فرمائیلی چه دَ قوم نه دلته هغه مسلمانان قیدیان هم مراد کیدې شی چه کافرانوسره په زنځیرونوکښې تړلې وی او بیا په تړلوکښې وفات شی یاقتل کړې شی نو د حشر په ورځ به هغوی هم دغه شان راوچتولې شی. د داسې خلقو جنت کښې داخلیدل یقینی دی په دې وجه په حدیث کښې دَ حشر په ورځ راوچتیدلوتعبیر دخول جنت سره اوکړې شو. [6]

---

[1]) کشف الباري: ۲/۲۵۰ — ۲۵۱.

[2]) کشف الباري: ۱/۶۷۸.

[3]) کتاب الوضوء باب غسل الاعقاب.

[4]) عمدة القاري: ۶/۴۸۲ إرشاد الساري: ۶/۴۸۲.

[5]) فتح الباري: ۶/۱۷۹ وإرشاد الساري: ۶/۴۸۲.

[6]) شرح الکرماني: ۱۳/۲۲ عمدة القاري: ۱۵/۳۵۸ إرشاد الساري: ۶/۴۸۲.

خلاصه دا چه دَدې حضراتو په نیز "یدخلون الجنة فی السلاسل" حشر نه کنایه ده.
لیکن علامه عینی رحمه الله فرمائیلی دی چه دکرمانی داتوجیه دمجازد قبیل نه ده کله چه لفظ جنت دهغې په حقیقی معنی محمول کولې شی نودا په مجاز باندې د محمول کولوڅه ضرورت دې اوڅه مانع هم نشته چه دَ جنت نه دلته مصداق حقیقی مراد وی او یدخلون الجنة فی السلاسل تقدیر وی. یدخلون الجنة، وکانوا فی الدنیا فی السلاسل. (۱)
علامه طیبی رحمه الله فرمائی دلته دَ سلاسل نه مراد دَ جذب هغه کیفیت دې چه دَ الله تعالی منتخب بندیګان دَ ضلالت نه هدایت طرف ته راکاږي اودَ قعرمذلت نه ښکته پریوتلو نه درجات عالیه طرف پورته راکاږی. ښکاره خبره ده چه دَدې توجیه په صورت کښې دَحدیث الفاظ په حقیقت باندې محمول نه دی. په دې وجه حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه عینی رحمه الله فرمائیلی دی چه دَعلامه طیبی رحمه الله دا توجیه هم دَ مجازدَ قبیل نه ده. (۲) حقیقت دادې چه لفظ جنت نه دلته حقیقی معنی مراد اخستل راجح دی لکه چه دَعلامه عینی رحمه الله رائې ده اودَدې جملې مطلب دادې چه کله کافران مسلمانان په میدان جهادکښې راګیرکړی او په زنځیرونو کښې اوتړی او قتل ئې کړی نوهغوی به هم په هغه حال کښې جنت ته داخلولې شی. دابه دهغوی دپاره داعزاز سبب وی چه هغوی داسې تکلیفونه او سختنې برداشت کولوسره دَالله تعالی په لارکښې خپل ځان قربانی کړو. والله اعلم.
دغه شان وضع سلاسل هم په حقیقت باندې محمول دې. هم دغه رائې دَ حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه قسطلانی رحمه الله هم ده. دَ حافظ ابن جوزی رحمه الله په نیزددې نه اکراه اوعلامه طیبي رحمه الله په نیزدَدې نه دَ جذب کیفیت مراددې. دا صحیح نه ده. حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه قسطلانی رحمه الله فرمائیلی دی چه وړاندې په کتاب التفسیرکښې حضرت ابوهریره رضی الله عنه روایت نه دَدې تائیدکیږی چه وضع سلاسل په حقیقت باندې محمول دې. حضرت ابوهریره رضی الله عنه دَ ﴿كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ﴾ تفسیر داسې کړې دې. خیرالناس للناس یاتون بهم في السلاسل في أعناقهم حتی یدخلوا في الاسلام. (۳)
حافظ ابن حجر رحمه الله دَ یوبل روایت نه هم استدلال کړې دې چه دَ ابوالطفیل رضی الله عنه دَ طریق نه امام بخاری رحمه الله مرفوعًا نقل کړې دې. روایت دادې: رایت ناسا من امتی یساقون إلی الجنة فی السلاسل کرهًا، قلت یارسول الله من هم؟ قال: قوم من العجم یسبیهم المهاجرون فیدخلونهم فی الاسلام مکرهین. (۴)
ترجمة الباب سره مناسبت:- علامه ابن منیر رحمه الله فرمائی که دَ روایت نه حقیقتًا وضع سلاسل مرادوی نوبیاخو ترجمة الباب سره دَدې مناسبت ښکاره دې. خوکه دا په حقیقت باندې

---

۱) عمدة القاری ۳۵۸/۱۵.
۲) فتح الباری:۱۷۹/۶ عمدة القاری:۳۵۸/۱۵.
۳) صحیح بخاری:۶۵٤/۲ کتاب التفسیر باب کنتم خیرأمة أخرجت للناس رقم:۵۸۸۷.
۴) فتح الباری:۱۷۱/۶.

محمول نه وی بلکه دَ اکراه نه کنایه وی نو بیابه په دواړو کښې هیڅ مناسبت نه وی ان کان المراد حقیقة وضع السلاسل فی الاعناق فالترجمة مطابقة، وان کان المراد المجاز عن الاکراه فلیست مطابقة (۱) خو علامه قسطلانی رحمه الله فرمائیلی دی چه دا هم په حقیقت باندې محمول دې اودې تائید دَ سورت آل عمران آیت ﴿کُنتُمْ خَیْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ﴾ لاندې دَ حضرت ابوهریره رضی الله عنه دَدې قول نه کیږی. خیرالناس للناس یاتون بهم فی السلاسل مکرهین؛ (۲) لهذا په ترجمة الباب اوحدیث کښې مناسبت موجود دې

باب ۱۴۳: فضل من أسلم من أهل الکتابین

دَ ترجمة الباب مقصد: - اهل کتابین یعنی یهودو ونصاری کتابین تثنیه ده اودَدې نه تورات او انجیل مراددې دَ ترجمة الباب مقصد دادې که چرې یهودو ونصاری ایمان راوړی نودوی ته به دوچنده ثواب ملاویږی.

احدیث نمبر ۲۸۴۹] (۳) حَدَّثَنَا عَلِیُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْیَانُ بْنُ عُیَیْنَةَ حَدَّثَنَا صَالِحُ بْنُ حَیٍّ أَبُو حَسَنٍ قَالَ سَمِعْتُ الشَّعْبِیَّ یَقُولُ حَدَّثَنِی أَبُو بُرْدَةَ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَاهُ عَنِ النَّبِیِّ - صلی الله علیه وسلم - قَالَ «ثَلاَثَةٌ یُؤْتَوْنَ أَجْرَهُمْ مَرَّتَیْنِ الرَّجُلُ تَکُونُ لَهُ الأَمَةُ فَیُعَلِّمُهَا فَیُحْسِنُ تَعْلِیمَهَا، وَیُؤَدِّبُهَا فَیُحْسِنُ أَدَبَهَا، ثُمَّ یُعْتِقُهَا فَیَتَزَوَّجُهَا، فَلَهُ أَجْرَانِ، وَمُؤْمِنُ أَهْلِ الْکِتَابِ الَّذِی کَانَ مُؤْمِنًا، ثُمَّ آمَنَ بِالنَّبِیِّ - صلی الله علیه وسلم - فَلَهُ أَجْرَانِ، وَالْعَبْدُ الَّذِی یُؤَدِّی حَقَّ اللَّهِ وَیَنْصَحُ لِسَیِّدِهِ». ثُمَّ قَالَ الشَّعْبِیُّ وَأَعْطَیْتُکَهَا بِغَیْرِ شَیْءٍ، وَقَدْ کَانَ الرَّجُلُ یَرْحَلُ فِی أَهْوَنَ مِنْهَا إِلَی الْمَدِینَةِ. [ر: ۹۷]

رجال الحدیث

① **علی بن عبدالله:** - داعلی بن عبدالله بن جعفرابن المدینی رحمه الله دې. دَدوی حالات کتاب العلم باب الفهم فی العلم لاندې مخکښې تیرشوی دی. (۴)

② **سفیان** - داابومحمد سفیان بن عیینه الکوفی دې. دَدوی حالات کتاب العلم باب قول المحدث حدثنا أو أخبرنا وأنبانا لاندې تیرشوی دی. (۵)

③ **صالح بن حي ابوالحسن:** - داصالح بن صالح بن حیان ثوری همدانی رحمه الله دې. دَدوی حالات کتاب العلم باب تعلیم الرجل أمته وأهله لاندې مخکښې تیرشوی دی. (۶)

---

(۱) فتح الباری:۶/۱۷۹، إرشاد الساری:۶/۴۸۲.

(۲) إرشاد الساری:۶/۴۸۲.

(۳) قدمر تخرجه الحدیث فی کتاب العلم باب تعلیم الرجل أمته وأهله.

(۴) کشف الباری:۳/۲۹۷.

(۵) کشف الباری:۳/۱۰۲ – ۱۰۶.

(۶) کشف الباری:۳/۵۹۳.

④ **شعبى** - دا ابوعمرو عامر بن شراحيل شعبى كوفى رحمه الله دې. دَدوى حالات كتاب الايمان باب امور الايمان لاندې تيرشوى دى.[1]

⑤ **ابوبرده** - داعامر ياحارث بن موسىٰ اشعرى رضى الله عنه دې. دَدوى حالات كتاب الايمان باب أي الاسلام أفضل لاندې تيرشوى دى.[2]

⑥ **انه سمع اباه** - ددې نه دَ ابوبرده پلار حضرت ابوموسى اشعرى رضى الله عنه مراد دې. دَ دوى حالات بدء الوحى لاندې تيرشوى دى.[3]

ثلثة يؤتون أجرهم مرتين: الرجل تكون له الامة، فيعلمها فيحسن تعليمها، ويؤد بها فيحسن أدبها، ثم يعتقها فيتزوجها، فله أجران. دَ **ثلاثه** تقديرعبارت دې **ثلاثه من الرجال** دا مبتداء دې **يؤتون أجرهم مرتين** ددې خبردې. **الرجل**: دا دَ مرفوع لوستلو په حالت كښې دوه صورتونه دى ياخو دَ **ثلاثة** نه بدل واقع وى يا بيا مبتداء محذوف خبروى او تقديرعبارت وى **أولهم الرجل**.[4] په روايت كښې دى چه دريو سړوته به دوه چنده ثواب ملاويږى يوهغه سړې چه دَهغه وينځه وى اوهغه دې ته تعليم وركړو اوپه ښه شان سره ئى ورته تعليم وركړو. هغه دې ته ادب اوخودلو او په ښه شان سره ئى ورته اوخودلو بيائى هغه آزاده كړه اوبيائى هغې سره نكاح اوكړه نوده ته به دوچنده اجرملاويږى.

علامه كرمانى رحمه الله فرمائيلى چه دَتعليم تعلق شرعى اموروسره دې اودَتاديب تعلق دَ دنيا امورو سره دې.[5] مطلب دادې چه دَاحكام آخرت تعليم ئى هم وركړو او دَ دنيا دَ اوسيدو تګ راتګ اوتهذيب اوتمدن طور طريقې ئى ورته هم اوخودلې اوبيائى آزاده كړه اوهغې سره نكاح اوكړه نوده ته به ډبل ثواب ملاويږى. رق اوحريت دوه متنافى امور دى دَ هرو دواړو جدا جدا تقاضې دى په دې لحاظ به دغه سړى ته ډبل اجرملاويږى.[6] علامه قسطلانى رحمه الله فرمائى دَ اجران نه اعتاق او تزويج مراد دې يعنى يواجر دَ وينځې په آزادولو او دويم اجرهغې سره په نكاح كولو.[7]

ومومن أهل الكتاب الذى، كان مؤمنا، ثم آمن بالنبى صلى الله تعالى عليه وسلم فله أجران: دويم مومن اهل كتاب چه دَ اول نه (په خپل پيغمبرباندې) ايمان لرلو بيائى په رسول الله صلى الله عليه وسلم باندې ايمان راوړلو نوده ته به هم دوچنده اجرملاويږى.

دَ اهل كتاب مصداق:- اهل كتاب نه عموما يهوداونصارىٰ مراددى خودلته ابوعبد الملك رحمه الله

---

[1] كشف البارى: ۱/ ۶۷۹.
[2] كشف البارى: ۱/ ۶۹۰.
[3] كشف البارى: ۱/ ۲۹۰.
[4] إرشاد السارى: ۶/ ۴۸۳.
[5] شرح الكرمانى: ۲/ ۸۹.
[6] شرح الكرمانى: ۲/ ۸۹.
[7] إرشا السارى: ۶/ ۴۸۶.

او علامه توربشتی رحمه الله فرمائی چه دې نه صرف عیسایان مراد دی. هم دغه روایت په دویم طریق سره وړاندې امام بخاری رحمه الله کتاب احادیث الانبیاء لاندې هم نقل کړې دې په هغې کښې دا الفاظ هم وارد دی: وإذا آمن بعیسیٰ ثم آمن بی (۱) د دغه حضراتو استدلال د روایت هم دغه الفاظ دی په کوم کښې چه په عیسیٰ علیه السلام او بیا په رسول اکرم صلی الله علیه وسلم باندې د ایمان راوړلو تصریح ده. دویم دلیل دادې چه یهودیت د عیسائیت د وجه نه منسوخ شوې دې په منسوخ دین باندې ایمان راوړل نافع نه دی لهذا په روایت باب کښې د اهل کتاب نه هم عیسایان مراد دی. (۲)

علامه طیبی علامه کرمانی حافظ ابن حجر وملاعلی قاری رحمهم الله فرمائی د اهل کتاب نه دلته یهود او نصاریٰ دواړه مراد دی. (۳) ځکه چه په کتاب او سنت کښې د اهل کتاب اطلاق په یهودو اونصاریٰ دواړو باندې کیږی. پخپله د امام بخاری رحمه الله رحجان هم دغه دې په کتاب الباب کښې کتابین تثنیه واردشوې ده د باب لاندې چه کوم روایت امام صاحب نقل کړې دې "ومؤمن أهل الكتاب الذى كان مؤمنا ثم آمن بالنبى فله أجران" د دې نه معلومیږی چه پخپله هم د هغوی په نیز هم روایت باب کښې د اهل کتاب مصداق یهود او نصاریٰ دواړه دی او هم په دې وجه په ترجمة الباب کښې د تثنیه صیغه راوړلې شوه. که چرې په روایت کښې د اهل کتاب نه د هغوی په نیزصرف عیسایان مرادوې نو په ځائی د تثنیه به د مفردصیغه ذکرکولې شوه. والله اعلم.

دفله أجران مطلب:- دادې چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم د بعثت نه وړاندې یابیا د بعثت نه روستو اهل کتاب ته چه ترکومې پورې د رسالت پیغام نه وو ملاؤشوې په حضرت عیسیٰ علیه السلام باندې ایمان لرلو اود یونبی تکذیب ئی نه دې کړې. چه کله رسول الله صلی الله علیه وسلم مبعوث کړې شو نو په هغوی باندې ئی ایمان راوړو. په دې وجه اوفرمائیلې شوچه دوی ته به ډبل ثواب ملاویږی.

ثم قال الشعبى: وأعطيتكها بغيرشئ وقدكان الرجل يرحل فى أهون منها إلى المدينة: بیا شعبی رحمه الله اوفرمائیل چه مونږ تاسو ته دا روایت مفت درکړې دې. سره د دې چه وړاندې به سړې د دې نه هم د کم دپاره د مدینې سفرکولو. په یوروایت کښې واعطیتکها په ځائی صیغه د استقبال سره وأعطیکها وارد شوې دې. (۴) دلته په ظاهره د عامرشعبی رحمه الله دخبرې انداز (خطاب) د صالح طرف ته دې علامه کرمانی رحمه الله هم صالح د شعبی شاګرد ګرځولوسره هم په هغه باندې جزم کړې دې. (۵)

لیکن حقیقت دادې چه دلته خطاب د صالح طرف ته نه دې بلکه د یوخراسانی سړی طرف ته دې. هم د صحیح بخاری یو روایت کښې پخپله صالح تصریح کړې ده.

---

۱) صحیح بخاری: ۴۹۰/۱ کتاب أحادیث الانبیاء باب واذکر فی الکتاب مریم.... رقم: ۳۴۴۶.

۲) فتح الباری: ۱۹/۱.

۳) شرح للطیبی: ۱۲۶/۱ شرح الکرمانی: ۸۸/۲ فتح الباری: ۱۹۱/۱ المرقاة: ۷۸/۱.

۴) عمدة القاری: ۳۵۹/۱۴.

۵) شرح الکرمانی: ۹۰/۲.

أن رجلا من أهل خراسان قال للشعبي فقال الشعبي أخبرنا أبو بردة عن أبي موسى رضي الله عنه (۱)

فائده- علامه عینی رحمه الله فرمائی چه په دې کلام سره د امام شعبی رحمه الله غرض طلب علم حرص اوجذبه پیدا کول مقصود دی خصوصا چه معلم حاضر وی. (۲) مطلب دا چه کله معلم موجود وی نو دغه موقع غنیمت او ګڼړلو سره د معلم نه استفاده کول پکار دی.

باب ۱۴۴: أهل الدار يبيتون، فيصاب الولدان والدراري

بَيَاتًا (الاعراف: ۴) لَيْلًا (لَنُبَيِّتَنَّهُ) النمل: ۴۹/ لَيْلًا، (يُبَيِّتُ) النساء: ۸۱/ لَيْلًا.

حل لغات: أهل الدار- دې نه اهل حرب مراد دی. **يبيتون**: دا تبييت باب تفعيل نه د مجهول صيغه ده. بيت العدو معنى ده په دښمن باندې د غفلت په وخت ناڅاپې حمله کول يلغار کول. د تبييت معنى د نيت کولو د شپې غور او فکر کول هم راځي. (۳) د سنن نسائی په يو روايت کښې دی لاصيام لمن لم يبيت الصيام (۴) **الولدان**: د فعيل په ځائې د وليد جمع ده. د دې معنى ده نوې پيدا شوې ماشوم يا غلام (۵) د مؤنث د پاره ولدة استعماليږي. د دې جمع ولائد ده. (۶) علامه ابن اثير رحمه الله فرمائی وقد تطلق الوليدة على الجارية والامة، وإن كانت كبيرة. (۷) د وليده اطلاق په نوکره او وينځه باندې کيږي سره د دې که هغه د زيات عمر وی. **الذراري**: د يا په تشديد سره د ذرية جمع ده په معنى د انسانی نسل ښځې او سړی دواړه شامل دی. د دې اصل ذريئة دی. عربو به دا هم غير مهموز استعمالولو. په دې وجه د تخفيف د وجه نه همزه حذف کړې شو. (۸) يو قول دا دی چه د دې اصل ذر دې د دې معنى د تفريق او خوريدو ده. انسانی نسل هم الله تعالى په مخ د زمکې خور کړو په دې وجه دې ته ذرية وائی. (۹)

د ترجمة الباب مقصد:- د امام بخاری رحمه الله مقصد دا دې چه په کافرانو باندې د شپې په وخت په بې خبرئې کښې ناڅاپې حمله کول جائز دی. که تبعًا ښځې او ماشومان قتل شی نو دا معفو عنه دې خو قصداً د دوی قتل کول جائز نه دی. امام بخاری رحمه الله باب قايم کړې دې أهل الدار يبيتون

---

(۱) صحيح البخاري: ۱/۴۹۰ كتاب أحاديث الانبياء باب واذكر فى الكتاب مريم.... رقم: ۳۴۴۶.

(۲) عمدة القاري: ۱۴/۳۵۹.

(۳) النهاية لابن الاثير: ۱/۱۷۲.

(۴) سنن النسائی كتاب الصيام باب ذكر اختلاف النافلين رقم: ۲۳۳ وأخرجه الدارمی فى كتاب الصوم باب من لم يجمع الصيام: حديث: ۲/۷.

(۵) النهاية لابن الاثير: ۲/۸۷۸ والقاموس الوحيد ص: ۱۷۹۷ مادة: ولد.

(۶) النهاية لابن الاثير: ۲/۷۸۹.

(۷) النهاية لابن اثير: ۲/۷۸۹.

(۸) النهاية: ۱/۶۰۲ قال ابن الاثير رحمه الله الذرية اسم يجمع نسل الانسان من ذكر وأنثى. وأصلها الهمز. وتجمع على ذريات وذراري مشدداً.

(۹) النهاية: ۱/۶۰۲.

فيصاب الولدان والذرارى. شارحينو ونيلي چه دلته عبارت محذوف دې. تقديرعبارت دې **هل يجوز ذلك أم لا؟** يعنى په اهل حرب باندې اچانك حمله اوكړې شى اوددې په نتيجه كښې ماشومان اوښځې هلاك شى نودا جائزدى كه نه؟ ددې مسئلې حكم په حديث باب كښې تصريح سره راغلې دې په دې وجه امام بخارى رحمه الله ترجمة الباب كښې تصريح نه ده كړې (۱)

بيـاتا ليلا - دَ امام بخارى رحمه الله عادت دې چه دَحديث څه لفظ دَ قرآن مجيدپه آيت كښې واردشوى لفظ سره دَ يوې معنې وى نودهغې تفسير هم په هغه آيت كښې واردشوى لفظ سره كوى. (۲) دَ خپل عادت مطابق دلته هم امام بخارى رحمه الله هم داسې كړې دى چه دَ **بياتا** تفسير ليلا سره كړې. ددې دپاره چه دَ قرآن مجيد په كومو آياتونو كښې دا ماده وارد ده هغه هم دَ ليل په معنى كښې استعمال شوې ده. په حديث باب كښې لفظ **يبيتون** واردشوې دې دلته امام بخارى رحمه الله دَ قرآن مجيددرې آياتونه نقل كړې دى چه لفظ **يبيتون** كښې دَ حديث باب موافق دى بياتا نه دَ سورت اعراف آيت ﴿ وَكَمْ مِّنْ قَرْيَةٍ اَهْلَكْنٰهَا فَجَآءَهَا بَأْسُنَا بَيَاتًا اَوْهُمْ قَآئِلُوْنَ ﴾ (۳) مراد دې. (۴) دَ آيت ترجمه ده څومره كلى مونږ هلاك كړې دى په كومو چه زمونږ عذاب دَ شپې راغلو ياپه داسې حالت كښې چه دَ غرمې اوده كيدونكى وو

دَعلامه ابن منير رحمه الله تسامح: - علامه ابن منير رحمه الله **بياتا** په ځائې **نياما** نقل كړې دې ددوى په نيز دَترجمة الباب عبارت داسې دې. **فيصاب الولدان والذرارى نيامًا ليلا.** ددوى خيال دې چه **نياما ليلا** الفاظ هم دَ ترجمة الباب حصه ده. په امام بخارى رحمه الله باندې اعتراض كولوسره علامه ابن منير رحمه الله وائى داعجيبه خبره ده چه امام بخارى رحمه الله په ترجمه كښې نياما اضافه كړې ده حالانكه په حديث باب كښې دَ نياما تصريح نشته. سره ددې چه ضمنًا ذكرئى راغلې دې ښكاره خبره ده چه **تبييت** يعنى دَ شپې دَ حملې په وخت اكثرخلق اوده وى نولكه چه دَ نيامًا ذكردَ **يبيتون** په ضمن كښې راغلو خودَ نوم قيدلګولو آخرڅه ضرورت وو؟ مشركان كه نيام يعنى اوده كيږى يا **أيقاظ** يعنى ويښيږى په دواړو صورتونوكښې په هغوى باندې دَ حمله كولو هم يوحكم دې. نودَ **تقييدبالنوم هډ**وضرورت نشته.

خلاصه دا چه علامه ابن منير رحمه الله نه دلته دوه هيرې شوى. يودا چه هغه دَ **بياتا**په ځائې نياما نقل كړې دې حالانكه صحيح هم بياتادې. ياخوداپخپله دَهغه تصحيف دې يا بيادا چه هغه سره دَ صحيح بخارى كومه نسخه وه هغه مصحف وو. دويمه هيره دَهغه نه داشوې چه هغه

---

۱) فتح البارى:۶/۱۸۱ وعمدة القارى:۱۴/۳۵۹ وإرشاد السارى:۶/۴۸۵.

۲) فتح البارى:۶/۱۸۱.

۳) سورة اعراف:۴.

۴) ارشادالسارى:۶/۴۸۵.

بیاتاً لیلاً د ترجمه جز گنړلې حالانکه دا د ترجمة الباب جزنه دې بلکه د قرآن آیت دې (۱)
علامه ابن منیر رحمه الله ددې دا جواب ورکړې دې چه د په ویښه مقابله کښې د خوب په حالت کښې حمله کول او ناڅاپي حمله کول په دهوکه اوفریب کښې راځي په دې وجه د نیاما نه امام بخاری رحمه الله ددې د جواز طرف ته اشاره کړې ده چه د خوب په حالت کښې خو حمله کول د دهوکې په ذیل کښې راځي ولې داسې کولو کښې هیڅ حرج او بدیت نشته (۲)
لنبیتنه . دې نه د سورت نمل آیت ﴿قَالُوا تَقَاسَمُوا بِاللَّهِ لَنُبَيِّتَنَّهُ وَأَهْلَهُ ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهِ مَا شَهِدْنَا مَهْلِكَ أَهْلِهِ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ﴾ (۳) مراد دې د آیت ترجمه ده هغوی اوویل په خپل مینځ کښې په الله باندې قسم اوخورئې چه صالح او د هغه په کوروالا باندې حمله اوکړئې بیا د هغه وارث ته اووائی چه مونږ د هغې د خاندان د هلاکت په وخت موجودنه وو او بیشکه مونږ رښتونی یو.
د ابوذر په روایت کښې دالفظ دغه شان بغیرد اضافه دې خو بیا هم په نورو نسخو کښې دی لنبیّتنه لیلاً په دې کښې د لیلا اضافه هم ده. (۴)
بیت . دې نه د سورت نساء آیت ﴿بَيَّتَ طَائِفَةٌ مِّنْهُمْ غَيْرَ الَّذِي تَقُولُ﴾ (۵) مراد دې (۶) د آیت ترجمه ده نو د هغوی نه یوه ډله د شپې راجمع کیدو سره ستا د خبرو خلاف مشوره کوی

[حدیث نمبر ۲۸۵۰] (۷) حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا الزُّهْرِيُّ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ الصَّعْبِ بْنِ جَثَّامَةَ رضي الله عنهم قَالَ مَرَّ بِي النَّبِيُّ صلی الله علیه وسلم بِالْأَبْوَاءِ - أَوْ بِوَدَّانَ - وَسُئِلَ عَنْ أَهْلِ الدَّارِ يُبَيَّتُونَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ، فَيُصَابُ مِنْ نِسَائِهِمْ وَذَرَارِيِّهِمْ قَالَ «هُمْ مِنْهُمْ» وَسَمِعْتُهُ يَقُولُ «لَا حِمَى إِلَّا لِلَّهِ وَلِرَسُولِهِ صلى الله عليه وسلم».

---

[۱]) عمدة القاری:۱۴/ ۳۶۰.

[۲]) قال العینی رحمه الله وقال بعض الشراح، موضع بیاتًا، نیاما، بنون ومیم، من النوم وجعل هذه اللفظه من الترجمة. فقال: والعجب لزیادته فی الترجمة نیاما، وماهو فی الحدیث إلاضمنا. لان الغالب أنهم إذا أوقع بهم فی اللیل لم یخلوا من نائم، وما الحاجة إلی کونهم نیاما أو أیقاظ وهما سواء؟ وکان هذا القائل وقعت له نسخة مصحفة أو تحصف علیه: بیا بنیامًا. عمدة القاری:۱۴/ ۳۶۰.

وقال الحافظ ابن حجر رحمه الله وأغرب ابن المنیر فصحف بیاتًا فجعلها نیاما بنون ومیم ن النوم فصارت هکذا: فیصاب الولدان والذراری نیامالیلا. ثم تعقبه فقال: الجعب من زیادته فی الترجمة نیاما وما هو فی الحدیث إلا ضمنا. إلا أن الغالب أنهم إذا وقع بهم لیلا کان أکثر هم نیامًا. ولکن ماالحاجة إلی التقیید بالنوم. والحکم سواء نیاما کانوا أو أیقاظًا؟ إلا أن یقال: إن قتلهم نیامًا أدخل فی الاغتیال من کونهم أیقاظا. فنبه علی جواز ذلک غانتهی. وقدصحف ثم تکلف. فتح الباری:۶/ ۱۸۱.

[۳]) سورة النمل:۴۹.

[۴]) فتح الباری:۶/ ۱۸۱.

[۵]) سورة النساء:۸۱.

[۶]) فتح الباری:۶/ ۱۸۱.

[۷]) مرتخرجه الحدیث فی کتاب المساقاة، باب لایحمی إلا الله ولرسوله صلی الله تعالی عیه وسلم رقم: ۲۳۷۰

وَعَنِ الزُّهْرِيِّ أَنَّهُ سَمِعَ عُبَيْدَ اللَّهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ حَدَّثَنَا الصَّعْبُ فِي الذَّرَارِيِّ كَانَ عَمْرٌو يُحَدِّثُنَا عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنِ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - فَسَمِعْنَاهُ مِنَ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ الصَّعْبِ قَالَ «هُمْ مِنْهُمْ» وَلَمْ يَقُلْ كَمَا قَالَ عَمْرٌو «هُمْ مِنْ آبَائِهِمْ». [ر: ۲۲۴۱]

رجال الحديث

① **على بن عبدالله**- داعلى بن عبدالله بن جعفربن نجيح سعدى بصرى رحمه الله دي. دَدوى حالات كتاب العلم باب الفهم فى العلم لاندې مخكې تيرشوى دى. (١)

② **سفيان** - داابومحمدسفيان بن عيينه الكوفى دي. دَدوى حالات كتاب العلم باب قول المحدث حدثنا أو أخبرنا وأنبانا لاندې تيرشوى دى. (٢)

③ **زهرى**- دامشهورمحدث عبدالله بن شهاب زهرى رحمه الله دي. دَدوى حالات بدء الوحى لاندې تيرشوى دى. (٣)

④ **عبيدالله**- دا عبيدالله بن عبدالله بن عتبه بن مسعود رحمه الله دي. دَدوى حالات هم بدء الوحى لاندې تيرشوى دى. (٤)

⑤ **ابن عباس** رضي الله عنهما- دامشهورصحابى رسول صلى الله عليه وسلم حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما دي. دَدوى حالات هم بدء الوحى لاندې تيرشوى دى. (٥)

⑥ **صعب بن جثامه**- داصحابى رسول صلى الله عليه وسلم حضرت صعب بن جثامه ليثى رضي الله عنه دي. دَدوى حالات وړاندې تيرشوى دى. (٦)

قوله: مربى النبى صلى الله تعالى عليه وسلم بالابواء-أوودان - لفظ او دلته دَ شك دپاره دې. راوى ته ياد نه دى په دې وجه ئې دَ شك اظهاركړې دې چه رسول الله صلى الله عليه وسلم ابواء يا ودان كښې ماسره تيرشو.

أبواء- ابواء فُرع (دَ فاء ضمه او راء سكون سره) زيرانتظام يوه علاقه وه. (٧) لكه چه دَ ضلع تحصيل وى اوهغه په انتظامى توګه باندې دَ ضلع ماتحت وى. دا دَ مدينې منورې مضافات

---

١) كشف البارى: ٣/٣٠٢.
٢) كشف البارى: ٣/١٠٢.
٣) كشف البارى: ١/٣٢٦.
٤) كشف البارى: ١/٤٦٦.
٥) كشف البارى: ١/٤٣٥.
٦) كتاب جزاء الصيد، باب إذا أهدى للمحرم حمارًا وحشيا لم يقبل.
٧) معجم البلدان للحموى: ٤/٢٥٢.

کښې یوه کولاؤ او مالدار کلې وو. انصارقریش اومزینه دلته آبادوو. (۱) فرع کښې ربض او نجف په نوم باندې دوه چینې وې یاقوت حموی لیکی په دې سره به شل زره د کهجورو ونې خړوب کیدې (۲)

د تبوأ المکان وبه:- معنی ده حصاریدل، مقیم کیدل ځائی جوړول. (۳) چونکه په دې مقام باندې به د سیلاب اوبه حصاریدې او جمع کیدې په دې وجه ددې نوم ابواء شو. (۴) د رسول الله ﷺ د موربی بی انتقال هم په دې مقام شوې وو. (۵)

ودان:- ودان د یولوئی کلی نوم دې چه د ابواء نه اته میله فاصله باندې واقع دې. داهم د فرع زیرانتظام وو. (۶)

قوله: **فسئل عن أهل الدار يبيتون من المشركين فيصاب من نسائهم وذراريهم، قال: هم منهم:-** د رسول الله ﷺ نه د اهل حرب د مشرکینو باره کښې تپوس اوکړې شو چه په هغوی باندې حمله اوکړې شي نو د هغوی ماشومان او ښځې به هم هلاک شی. مطلب ئی دا وو چه ددې څه حکم دې. رسول الله ﷺ اوفرمائیل ښځې اوماشومان هم د هغوی نه دی.

فسئل:- د رسول اکرم ﷺ نه سوال کونکې څوك وو؟ حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه اول زه د هغه د نوم نه واقف نه ووم. بیا په صحیح ابن حبان کښې ماته د محمدبن عمرو بن الزهری په طریق سره د صعب بن جثامه دا روایت ملاؤشو په کوم کښې چه هغه وائی: **سئلت رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم عن أولاد المشركين أنقتلهم معهم؟ قال نعم.** (۷) ما د رسول اکرم ﷺ نه د مشرکانو د بچو باره کښې پوښتنه اوکړه چه مشرکانو سره د هغوی بچی هم مونږ قتل کولې شو؟ حضورپاك اوفرمائیل اوقتل کولې شئی. ددې روایت نه معلومه شوه چه راوی پخپله سوال کونکې دې. (۸)

هم منهم مطلب:- رسول الله ﷺ اوفرمائیل ښځې اوماشومان هم د هغوی نه دی. ددې مطلب هیڅ کله دانه دې چه ښځې اوماشومان په طریقه د قصد سره قتل کول مباح او جائزدی. بلکه مطلب دادې چه د بچود پاسه ختلو نه بغیر د هغوی پلارانو ته رسید ممکن نه وی او که د اختلاط

---

۱) معجم البلدان للحموی: ۲۵۲/٤.
۲) معجم البلدان للحموی: ۲۵۲/٤.
۳) القاموس الوحید ص: ۱۸۵.
٤) عمدة القاری: ۳٦۱/۱٤ وإرشاد الساری: ٦/٤۸۵ - ٤۸٦.
۵) عمدة القاری: ۳٦۱/۱٤.
٦) عمدة القاری: ۳٦۱/۱٤ وإرشاد الساری: ٦/٤۸۵ - ٤۸٦.
۷) مجمع الزائد للهیثمی: ۳۱۵/۵.
۸) فتح الباری: ۱۸۱/٦ وإرشاد الساری: ٤۸٦/٦.

دَ وجه نه ماشومان هم وژلی شی نو تبعا دهغوی بچی قتل کول جائزدی.[۱] گنی اصالتا دَ قدرت نه باوجود ماشومان اوښځې په طریقه دَ قصدسره قتل کول جائزنه دی ځکه چه په نورو صریح روایاتو کښې دَ ماشومانو اوښځودَ قتل کولوممانعت راغلې دې.

دحدیث باب او دې سره معارض روایاتو کښې تطبیق: - دابحث دَ اشکال او جواب په شکل کښې اوګورئ: که دَ چا دا اشکال وی چه دَصعب بن جثامه روایت باب نه دَ ښځو او ماشومانو قتل جائزکیدل ثابتیږی خودَ دې نه وړاندې باب یعنی **باب قتل النساء فی الحرب** کښې دَحضرت عبدالله بن عمر ﷺ په روایت کښې دی **نهیٰ رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم عن قتل النساء والصبیان.** رسول الله ﷺ دَ ښځو اوبچودَ قتل نه منع فرمائیلې ده. دغه شان په صحیح مسلم کښې دَ حضرت بریده نه نقل شوی حدیث کښې دی: **اغزوافلا تقتلوا ولیدا، وسیروا ولا تمثلوا.**[۲]

جامع ترمذی کښې دَحضرت سمرة ﷺ روایت دې چه رسول اکرم ﷺ فرمائیلی دی **اقتلوا شیوخ المشرکین واستبقوا شرخهم.**[۳]

یعنی دَمشرکانو لوئی یعنی ځوانان قتل کړئی اوماشومان پریږدئی. دَ لفظ شیخ استعمال دَ شاب اوصبی دواړو په مقابله کښې وی. یعنی چه دا دَصبی په مقابله کښې استعمال وی نودې نه هم شاب یعنی ځوان مراد وی لکه چه په دې روایت کښې لفظ شیخ صبی په مقابله کښې وارد شوې دې. شرخ دَ شارخ جمع ده شارخ معنی صبی او صغیرده.[۴]

دَ رباح بن ربیع ﷺ په روایت کښې دی په یوه غزوه کښې رسول الله ﷺ خالدبن ولید ته یوسړې اولیګلو اووئی فرمائیل **قل لخالد: لاتقتلن امرأة ولاعسفا.**[۵]

عسیف هغه اجیر اوخادم چه دَ مجاهدخدمت کوی. یعنی خالدته اووایه چه نه یوه ښځه اونه دَ مجاهد څوک خادم دې هیڅ کله قتل نه کړی.

دَ حضرت ابوسعیدخدری ﷺ په روایت کښې دی **نهیٰ رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم عن قتل النساء والصبیان.**[۶] دغه شان دَحضرت انس ﷺ په روایت کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائیلی دی **لاتقتلوا شیخافانیا، ولاطفلاً، ولاصغیرا، ولاامرأة.**[۷]

---

[۱]) قال الحافظ ابن حجر رحمه الله هم منهم أی فی حکم تلک الحالة. ولیس المراد إباحة قتلهم بطریق القصدإلیهم، بل المراد إذا لم یمکن الوصول إلی الاباء إلا بوط الذریة فاذا أصیبوا لاختلاطهم بهم جاز قتلهم. فتح الباری:۱۸۱/۶.

[۲]) صحیح مسلم ۸۲/۲ کتاب الجهاد. باب تامیرالامام الاخراء علی البعوث رقم:۱۷۳۱.

[۳]) جامع الترمذی:۲۸۵/۱ کتاب السیر باب ماجاء فی النزول علی الحکم. وقال حدیث حسن صحیح غریب. رقم:۱۵۸۳ وسنن أبی داؤد:۶۶/۲ کتاب الجهاد باب: فی قتل النساء رقم:۲۶۷۰.

[۴]) النهانیة لابن الاثیر:۸۵۳/۱ دارالمعرفة.

[۵]) أخرجه أبوداؤد فی سننه:۶/۲ فی الجهاد باب فی قتل النساء رقم:۲۶۶۹.

[۶]) مجمع الزوائد للحافظ نور الدین الهیثمی:۳۱۸/۵. باب مانهی عن قتله من النساء وغیر ذلک.

[۷]) أبوداؤد کتاب الجهاد باب دعاء المشرکین رقم:۲۶۱۴.

په دې ټولو روایاتو کښې د ښځو او ماشومانو دقتل کولو ممانعت راغلې دې خود روایت باب الفاظ "هم منهم" نه جواز ثابتیږی.

علامه خطابی رحمه الله ددې اشکال جواب ورکولو سره فرمائیلی دی هم منهم مطلب دادې ښځې اوماشومان د دین او مذهب په اعتبارسره د مشرکانو سرو په حکم کښې دی. ځکه چه د کافر خونی د دین اومذهب په لحاظ حکما دخپل پلار تابع وی په دې قول سره د رسول الله ﷺ منشاء ښځې اوماشومان مباح الدم علی طریق القصد دهغوی قتل کول جائزګرځول نه وو بلکه منشاء ئې داوه چه کله د مشرکانو دسرو پورې رسیدو کښې د ښځو او ماشومانو د قتل کولونه بل څه لارنه وی نوتبعاً ښځې اوماشومان قتل کولوکښې څه حرج نشته په دې وجه که اختلاط بالاباء د وجه نه ماشومان اووژلې شی نو دمجاهدینو به شرعا څه مواخذه نه کیږی د نهی والا روایتونه اصالةً بالقصد دهغوی د وژلو متعلق دی [1] لهذا د هم منهم مطلب دې چه دمشرکانو ښځې او ماشومان په دې صورت کښې هم د مشرکانو سرو په حکم کښې دی اودا ممانعت دنهی والا روایاتو د وجه نه اوس هم موجود دې خودا ممانعت بالقصد دهغوی دقتل سره متعلق دې نه چه دحمله سره متعلق بلکه په دې صورت کښې تبعاً دهغوی وژل معفوعنه دی.

دحملې کولو حکم:- یودی حمله کول ددې په جواز کښې د چاهم اختلاف نشته. امام احمد رحمه الله فرمائی **لاباس بالبیات ولا أعلم أحدًا یکرهه** [2] یعنی په حمله کولو کښې هیڅ خرابی نشته دې ته مکروه ویونکی زما په علم کښې نشته. بل دی په حمله کولو کښې ښځې اوماشومان وژل په دې مسئله کښې د فقهاؤ اختلاف دې. امام مالك رحمه الله او امام اوزاعی رحمه الله فرمائی د ښځو اوماشومانو قتل کول مطلقًا ناجائزدی. تردې چه جنګ کونکی سړی هغوی ډهال جوړولو سره استعمال کړی یا په قلعه کښې پناه واخلی یا په کشتئی کښې سواره وی اوهغوی سره ښځې اوبچی هم وی نوبیاهم هغوی په غشی سره وژل جائزدی اونه ئې تحریق جائزدې [3] ددوی استدلال داحادیث نهی نه دې کوم چه شاته په تفصیل سره تیرشو.

ابن حبیب مالکی رحمه الله فرمائیلی **لایجوز القصد إلی قتلها إذا قاتلت، إلا إن باشرت القتل وقصدت إلیه، وکذلك الصبی المراهق.** [4] مطلب دادې که چرته ښځه جنګیږی نو دهغې د قتل قصد او اراده کول

---

[1]) قال الخطابی: قوله ((هم عنهم)) یرید فی حکم الدین. فان ولدالکافر محکوم له باکفرو ولم ثیرد بهذا القول إباحة دمائهم تعمدا لها. وقصداً إلیهاو وإنما هوإذا لم یمکن الوصول إلی الاباء إلا بهم. فاذا أصیبوا لاختلاطهم بالاباء لم یکن علیهم فی قتلهم شئ. اوګورئی عمدة القاری: ۳۶۳/۱۴.

[2]) المغنی لابن قدامه: ۴۹۵/۱۰ رقم الفصل: ۷۵۷۵.

[3]) قال مالک والاوزاعی: لایجوز قتل النساء والصیبان بحال حتی لوتترس أمن المغرب بالنساء والصیبان أو تحصنوا بحصن أو سفینه وجعلوا معهم النساء والصیبان لم یجزرمیهم وتحریقهم. انظر فتح الباری: ۱۸۲/۶. وعمدة القاری: ۳۶۲/۱۴ وأوجز المسالک ۶۲/۹۰.

[4]) وقال ابن حبیب من المالیکة: لایجوز القصدإلی قتلها إذا قاتلت. إلا إن باشرت القتل وقصدت إلیه انظر فتح الباری: ۱۸۲/۶.

جائز نه دي البته که چرته اقدام قتل کوی نو جائز دی او هم دغه حکم دَ صبي مراهق هم دې
جمهور فقهاء امام اعظم ابوحنیفه، امام شافعي، ثوري وغیره رحمهم الله فرمائی که دَ ښځو او
ماشومانو دَ قتل نه بغیر سرو ته رسیدل ممکن نه وي نو دَ دوی قتل جائز دې.(۱)
دَ دوی رومبې استدلال دَ حدیث باب نه دې چه کله دَ رسول الله ﷺ نه دَ حملې کولو دوران کښې
دَ ښځو او ماشومانو دَ قتل دَ حکم پوښتنه اوکړې شوه نو حضورپاک **هم منهم** فرمائیلو سره
دَ هغوی دَ قتل اجازت ورکړو. دَ هغوی دویم استدلال سنن ابوداؤد کښې دَ رباح بن الربیع رضي الله عنه
دَ روایت نه دې: **كنا مع رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم في غزوة أي الناس مجتمعين على شئ فبعث رجلا فقال انظر على ما اجتمع هؤلا؟ فجاء فقال على امرأة قتيل فقال ماكانت هذه لتقاتل.** (۲)
رباح بن ربیع رضي الله عنه وائی چه مونږ رسول الله ﷺ سره په غزوه کښې شریك وو (دې نه غزوة الفتح مراد ده) نو حضورپاك دَ خلقو یوه ګنړه اولیدله. یوسړې ئی اولیګلو چه اوګوره داخلق ولې راجمع دی. هغه راغلو جواب ئی اوکړو چه یوه ښځه قتل شوې پرته ده. رسول الله ﷺ اوفرمائیل دې خو جنګ نه کولو.
شراح حدیث دَ دې جملې دا مفهوم بیان کړې دې چه دَ حضورپاك منشاء داوه چه ښځه خو جنګ نه کوی خو که جنګ کوی نو بیا ئی وژل جائز دی. (۳)
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه جمهور فقهاؤ جمع بین الحدیثین باندې عمل کړې دې.(۴) دَ ترجمة الباب او سنن ابوداؤد دَ دې دوارو روایاتو نه استدلال کولو سره جمهور فرمائی چه دَ حملې په دوران کښې که دَ ښځو دَ قتل کولو نه بغیر سرو ته رسیدل ممکن نه وی نو بیا دَ دوی قتل جائز دې. خو بیا هم چه په کومو روایاتو کښې دَ ښځو او ماشومانو دَ قتل ممانعت راغلې دې دَ هغې په رڼا کښې دَ جمهور فقهاؤ په نیز هم جهاد کښې ښځې او ماشومان قتل کول قصداً ناجائز دی. خو که ښځې او ماشومان دَ مشرکانو سرو سره دَ مسلمانانو خلاف وسله راواچته کړې نو بیا ترجمة الباب او سنن ابوداؤد کښې دَ رباح بن ربیع رضي الله عنه دَ روایت په رڼا کښې دا ممانعت باقی نه پاتې کیږی او دَ هغوی دَ قتل کولو قصد به جائز شی.
علامه باجی رحمه الله فرمائی **إن قاتلوا فانهن يقتلن، لان العلة التي منعت من قتلهن عدم القتال منهن، فاذا وجد منهن وجدت علة إباحة قتلهن.** (۵) مطلب دادې چه که چرې ښځې جنګ کوی نو دَ هغوی قتل به جائز وی. ځکه چه دَ ښځو دَ قتل نه کوم ممانعت راغلې دې دَ دغه ممانعت علت دَ ښځو دَ طرف نه جنګ نه کول دی خو که دَ ښځو طرف نه جنګ لیدلې شو نو بیا به دَ هغوی دَ قتل کول مباح کیدلو علت هم موجود شی.

---

(۱) عمدة القاري: ۳۶۲/۱۴ وفتح الباري: ۱۸۲/۶ وبذل المجهود: ۲۰۰/۱۲ وأوجز المسالک: ۶۳/۹.
(۲) سنن أبي داؤد: ۶/۲ کتاب الجهاد باب في قتل النساء.
(۳) فتح الباري: ۱۸۲/۲ وبذل المجهود: ۲۰۰/۱۲ وأوجز المسالک: ۶۳/۹.
(۴) فتح الباري: ۱۸۲/۶ والمغني لابن قدامة: ۴۹۵/۱۰ رقم الفصل: ۵۷۵.
(۵) أوجز المسالک: ۶۳/۹.

قوله: وسمعته يقول: لا حمى إلاالله ولرسوله صلى الله تعالى عليه وسلم.- دامستقل حديث دې او كتاب الشرب كښې وړاندې په تفصيل سره تيرشوې دې. چاته اشكال كيدې شى چه دَ حديث داجمله دَدې باب لاندې په كوم مناسبت سره روايت كړې شوې ده؟ علامه عينى اوعلامه قسطلانى دَدې دا جواب وركړې دې چه دَ محدثينوعادت ووچه هغوى به دَ خپل شيخ نه څنګه روايت اوريدو بعينه هم هغه شان به ئى نوروته هم روايت كولو. (۱) دلته هم راوى چه دَخپل شيخ نه څنګه روايت اوريدلې دې هم هغه شان ئى نقل كړې دې.

قوله: وعن الزهرى أنه سمع عبيدالله عن ابن عباس....- داروايت دَ باب رومبى سندسره متصل دې.

قوله: وكان عمرو يحدثنا عن الزهرى.....- علامه كرمانى رحمه الله فرمائى دَدې جملې نه دَ سفيان بن عيينه رحمه الله مقصددا خودل دى چه داروايت به مونږته عمرو بن دينار دَ امام زهرى رحمه الله نه مرسلاً روايت كولو. (۲) روستو مونږ دا روايت دَ عمرو بن دينارپه واسطه سره پريخودو اونيغ په نيغه دَ امام زهرى رحمه الله نه واورېدو نوهغوى عن عبدالله عن ابن عباس عن الصعب په طريق سره متصلاً روايت كړو. عمرو بن دينارهم دَدوى نه روايت كولوسره هم من آبائهم چه كوم الفاظ نقل كړى وو دَهغې په ځائې زهرى رحمه الله هم منهم الفاظ روايت كړل. دلته په روايت كښې دَ الفاظوفرق بيان كړې شو مطلب دَدواړو الفاظوهم يودې.

حافظ ابن حجر رحمه الله دَ علامه كرمانى رحمه الله رائې وهم ګرځولوسره فرمائى عمرو بن ديناردَ عن زهرى په طريق دَ سفيان بن عيينه دې روايت ته مرسل وئيل صحيح نه دى. نورو شراحوهم دې ته مرسل وئيلى دې ته مرسل وئيل غلط دى. (۳) حافظ ابن حجر رحمه الله دَ عمرو بن دينار ددې روايت په يوبل طريق سره استدلال كړې دې. دا روايت علامه اسماعيلى رحمه الله دَ عباس بن يزيدعن سفيان په طريق سره تخريج كړې دې سفيان بن عيينه وائى: **كان عمرو يحدثنا قبل أن يقدم المدينة الزهرى عن الزهرى عن عبيدالله عن ابن عباس عن الصعب ابن جثامة.** (۴) يعنى دَ ابن شهاب زهرى رحمه الله دَ مدينې دَ راتلونه وړاندې عمروبن ديناربه دا روايت مونږ عن الزهري عن ابن عباس عن الصعب ابن جثامة په طريق سره روايت كولو.

---

[1]) عمدة القارى: ۳۶۳/۱۴ وإرشاد السارى: ۴۸۶/۶.

[2]) شرح الكرمانى: ۲۴/۱۳.

[3]) قال الحافظ ابن حجر: قوله فى سياق هذا الباب: عن الزهرى عن النبى صلى الله تعالى عليه وسلم يوهم أن رواية عمروبن دينار عن الزهرى هكذا بطريق الارسال. وبذلك جزم بعض الشراح وليس كذلك فقد أخرج الاسماعيلى من طريق العباس بن يزيدحدثنا سفيان قال: كان عمرو يحدثنا قبل أن يقدم المدينة الزهرى عن الزهرى عن عبيدالله عن ابن عباس عن الصعب. قال سفيان فقدم علينا الزهرى فسمعته يعيده ويبديه . فتح البارى: ۱۸۲/۶.

[4]) فتح البارى: ۱۸۲/۶.

دَ حافظ ابن حجر رحمه الله مقصد داخودل دی چه دَعمرو دینار دا روایت هم په یوطریق سره موصولاً مروی دي لهذا په ترجمة الباب کښې دَ عمروبن دینار داروایت هم موصول دې اودې ته مرسل ونیل غلط دی په دې باندې رد کولوسره علامه عینی فرمائی چه دَ کرمانی رحمه الله رائې صحیح ده دلته دَ عمروبن دینار روایت مرسل دې خکه چه دَدې دا صورت هم دَ ارسال دې کله چه روایت دلته صورتاً مرسل دې نوبیا دَعلامه اسماعیلی تخریج کړې شوې طریق سره دَ ارسال صورت نه شی ختمیدې (۱)

ترجمة الباب سره مطابقت:- حدیث باب کښې دی وسئل عن أهل الدار يبيتون من المشركين فيصاب من نسائهم وذراريهم، قال هم منهم ترجمة الباب سره دَدې مناسبت ظاهر دې (۲)

باب ۱۴۵: قتل الصبيان في الحرب

باب سابق سره مناسبت او دَ ترجمة الباب مقصد:- باب سابق کښې حمله کولودوران کښې دَ ماشومانودَ قتل کولو حکم بیان کړې شوې وو دلته دَ جنګ په دوران کښې دَهغوی دَ قتل حکم بیانولې شی

دَدې ترجمة الباب نه دَامام بخاری رحمه الله مقصددادې چه دَ جنګ دوران کښې ماشومان قتل کول منع دی دَ دې مختلف وجوهات دی یوخودا چه دَ هغوی وړوکوالی دَ وجه نه دَ کفردَ ارتکاب نه عاجزدی دویم دا چه ماشومان ژوندی پریخودو په صورت کښې دَهغوی غلامان جوړولوفائده ده دریم دا چه کوم حضرات دَ ماشومانو په بدله کښې دَ فدیه اخستلو قائل دی نودهغوی دَ قول مطابق دَ ماشومانو په عوض فدیه اخستلوکښې هم فائده ده (۳)

[حدیث نمبر ۲۸۵۱] (۴) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ أَخْبَرَنَا اللَّيْثُ عَنْ نَافِعٍ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ -رضي الله عنه- أَخْبَرَهُ أَنَّ امْرَأَةً وُجِدَتْ فِي بَعْضِ مَغَازِي النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- مَقْتُولَةً، فَأَنْكَرَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- قَتْلَ النِّسَاءِ وَالصِّبْيَانِ. [۲۸۵۲]

---

(۱) عمدة القاری: ۱۴/ ۳۶۴ وقد تبعه القسطلانی أیضاً. انظر إرشاد الساری ک ۶/ ۴۸۶ – ۴۸۷.

(۲) عمدة القاری: ۱۴/ ۳۶۱.

(۳) عمدة القاری: ۱۴/ ۳۶۴ قال العینی رحمه الله هذا باب فی بیان النهی عن قتل الصبیان فی الحرب لقصورهم عن فعل الکفر. ولان فی استیقانهم انتفاعا بالرقبیة أو بالفداء عند من یجوز أن یفادی بهم. (وتبعه القسطلانی أیضاً. انظر إرشاد الساری: ۶/ ۴۸۷)

(۴) أخرجه البخاری أیضاً (۱/ ۴۲۳) حدیث فی کتاب المساقاة، باب لایحمی إلا الله ولرسوله صلی الله تعالی فی الجهاد باب قتل النساء فی الحرب رقم ۳۰۱۵ وعند مسلم فی صحیحه (۲/ ۸۷) فی کتاب الجهاد باب تحریم قتل النساء والصبیان فی الحرب رقمک ۴۵۴۷ وعنده أبی داؤد فی سننه (۲/ ۶) فی کتاب الجهاد باب فی قتل النساء رقم: ۲۳۶۶۸ وعندابن ماجة فی سننه ص: ۲۰۳ فی کتاب الجهادباب الغارة والبیات وقتل النساء

رجال الحدیث

① **احمدبن یونس**:-دا احمدبن یونس بن یونس یربوعی کوفی رحمه الله دي دَدوی حالات کتاب الایمان باب من قال ان الایمان هوالعمل لاندې وړاندې تیرشوی دی.[1]

② **لیث**:- داابوالحارث لیث بن سعد بن عبدالرحمن فهمی رحمه الله دي دَدوی حالات بدء الوحی لاندې تیرشوی دی.[2]

③**نافع**:- داد حضرت ابن عمر رضي الله عنهما آزاد کړې شوې غلام ابوعبدالله نافع عدوی مدنی رحمه الله دي. دَدوی دَ حالاتودَپاره اوګورئی کتاب العلم باب ذکر العلم والفتیا فی المسجد.

④ **عبدالله** رضي الله عنه:- دا صحابی رسول صلی الله علیه وسلم حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما دي. دَدوی حالات کتاب الایمان باب قول النبی صلی الله تعالی علیه وسلم بنی الاسلام علی خمس لاندې تیرشوی دی.[3]

أن امرءة وجدت فی بعض مغازی النبی صلی الله تعالی علیه وسلم مقتولة فانکر رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم قتل النساء والصبیان. حضرت ابن عمر رضي الله عنهما وائی چه دَ رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په یوه غزوه کښې یوه قتل شوې ښځه اولیدلې شوه نو رسول الله صلی الله علیه وسلم دَ ښځواو ماشومانودَ قتل کولونه منع اوفرمائیله.

امرءة:- شارحین حدیث وائی چه دَ دغه ښځې نوم معلوم نه شو.[4]

قوله: فی بعض مغازی النبی صلی الله تعالی علیه وسلم:- دَ امام طبرانی رحمه الله په أوسط کښې تصریح ده چه دَدې غزوه نه فتح مکه مراده ده.[5] مراسیل ابوداؤدکښې عن عکرمة په طریق سره یو روایت کښې هم دغه شان یوه واقعه نقل ده. روایت دا دې: **إن النبی صلی الله تعالی علیه وسلم رأی امرأة مقتولة بالطائف، فقال: ألم أنه عن قتل النساء؟ من صاحبها؟ فقال رجل: أنا یارسول الله أردفتُها، فارادت أن تصرعنی، فتقتلنی فقتلتها، فامربها أن تواری.**[6] یعنې رسول الله صلی الله علیه وسلم په طائف کښې یوه قتل شوې ښځه اولیدله نوئی فرمائیل چه ماتاسو دَ ښځودَقتل نه منع کړې نه وئی؟ دَدې قاتل څوك دې؟ یوسړی اووئیل یارسول الله! ما دا په سورلئی باندې شاته کینوله هغې زه دَ سورلئی نه راګذارکړم قتل کول ئی غوښتلم نوما دا قتل کړه. دې أوریدوسره رسول الله صلی الله علیه وسلم دَ قتل شوې ښځې دَ دفن کولوحکم ورکړو. په دې

---

[1]) کشف الباری:۲/۱۵۹.
[2]) کشف الباری:۱/۳۲٤ — ۳۲۵.
[3]) کشف الباری: ۱/۶۳۷.
[4]) إرشادالساری:۶/٤۸۷.
[5]) إرشادالساری: ۶/٤۸۷ وأوجزالمسالک:۹/۶۰.
[6]) فتح الباری:۶/۱۸۲.

روايت كښې تصريح ده چه د ښځود قتل كولونه ممانعت رسول الله ﷺ د طائف په موقع فرمائيلې وو خو په حديث باب كښې دى چه دا ممانعت د فتح مكه په موقع باندې واردشوې وو. شارحين حديث تطبيق وركولوسره وائي چه دا دواړه جدا جدا واقعات كيدې شي. (١)
دتيرشوى باب لاندې د حضرت صعب بن جثامه ؓ روايت تيرشوې دې هم دغه روايت په صحيح ابن حبان كښې نقل دې او په هغې كښې دا اضافه هم ده ثم نهى عنهم يوم حنين. (٢) په هغې كښې تصريح ده چه دا ممانعت د غزوه حنين په موقع شوې وو. حافظ ابن حجر ؒ فرمائي چه دا جمله مدرج من الراوى ده. (٣)
ايا په جنګ كښې دښځواوماشومانو قتل كول جائزدى؟ :- د جنګ په دوران كښې د ښځو اوماشومانوقتل كول جائزنه دى علامه ابن بطال ؒ په دې باندې اجماع نقل كړې ده. (٤) خو په دې كښې څه قدرې تفصيل دې. دامام مالك ؒ اوامام اوزاعى ؒ په نيز د ښځو او ماشومانو قتل مطلقًا ناجائزدې تردې چه كه سړى هغوى د ډهال په توګه استعمال كړى يا جنګ كونكى سړى په قلعه كښې پناه واخلي يا كشتئى كښې سواره شي او هغوى سره ښځې او ماشومان وى نوبياهم د دې حضراتو په نيز ښځې اوماشومان په غشو ويشتل جائزدى نه تحريق جائزدې. (٥) د هغوى استدلال د دغه رواياتونه دې په كوم كښې چه د ښځو اوماشومانو دقتل ممانعت واردې. دا ټول روايات تيرشوى باب كښې تفصيلاً تيرشوى دى.
د جمهورفقهاؤ په نيز هم په جنګ كښې د ښځو اوماشومانوقتل ناجائزدې. خوداحضرات فرمائي كه ښځې اوماشومان سړو سره وسله راوچته كړى اودمسلمانانو خلاف جنګ كوى نوبيادا ممانعت باقى نه پاتې كيږى اودهغوى قتل جائزدې. (٦) ددوى اول استدلال د سورت بقره دې آياتونونه دې. ﴿ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ ﴾، ﴿ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ ﴾ په دې آياتونو كښې عموم دې چه مسلمانانوسره څوك هم جنګ كوى هغه دې قتل كړې شي. ښكاره خبره ده چه په دې عموم كښې ښځې اوماشومان دواړه شامل دى. (٧)
د جمهورو دويم دليل په سنن ابى داؤد كښې د رباح بن الربيع ؓ روايت دې. دا روايت سابقه باب كښې تيرشوې دې چه رسول الله ﷺ يوه قتل شوې ښځه اوليده نو وئى فرمائيل **ماكانت هذه لتقاتل**. (٨) شراح حديث فرمائي دې جملې نه د حضورپاك منشاء دا وه چه ښځې خو جنګ

---

١) فتح الباري:۱۸۲/۶ وأوجزالمسالک:۸۰/۹.
٢) فتح الباري:۱۸۲/۶.
٣) فتح الباري: ۱۸۲/۶.
٤) شرح ابن بطال:۵/۱۷۰.
٥) فتح الباري:۱۸۶/۶ وعمدة القاري: ۳۶۲/۱٤ وأوجزالمسالک:۶۲/۹.
٦) فتح الباري:۱۸۶/۶ وعمدة القاري: ۳۶۲/۱٤ وبذل المجهود:۲۰۰/۱۲ وأوجزالمسالک: ۶۳/۹.
٧) أحكام القرآن لابى بكرمحمدبن عبدالله المعروف بابن عربى:۱۰٤/۱.
٨) سنن أبي داؤد:۶/۲ كتاب ا لجهاد باب فى قتل النساء.

نه کوی خو که جنگ کوی نو بیا د هغوی قتل جائز دی (۱)

دریم دلیل دادی چه رسول الله ﷺ په غزوه بنوقریظه او غزوه خندق کښې د ښځو او ماشومانو د قتل حکم فرمائیلې وو دغه شان د فتح مکه په ورځ د دوو سندرغاړو ښځو چه د رسول الله ﷺ په سپکاوی مشتمل شعرونه به نې وئیل قتل کړې وې. (۲)

علامه ابن عربی رحمه الله فرمائی: وللمرءة آثار عظيمة في القتال، منها الامداد بالاموال، ومنها التحريض على القتال، فقد كن يخرجن ناشرات شعور هن، نادبات، مثيرات للثار، معيرات بالفرار، وذلك يبيح قتلتهن.(۳) مطلب دادې چه په جنګ کښې د ښځې کردار ډیرمؤثر وی لکه مالی امدادکول خپل سړی د دښمن خلاف په جنګ باندې راؤچتول. د کافرانوښځې به د میدان جنګ طرف ته کولاؤ ویښته راوتلې. په خپلو مړوباندې به نې ژړاګانې اومرثیې کولې اودهغوی د وینه بدله اخستلو مطالبې به نې کولې او د جنګ نه په تیخته به ئې شرم ورکولو هم دغه امور د ښځود قتل کولودپاره دمباح کیدو سبب دې.

ترجمة الباب سره مطابقت:- امام بخاری رحمه الله داترجمة الباب د جنګ په دوران کښې د ماشومانو د قتل ممانعت بیانولو دپاره قایم کړې دې. د حدیث باب لفظ والصبيان مطابقت ترجمة الباب سره ښکاره دې.(۴)

باب ۱۴۶: قتل النساء في الحرب

د ترجمة الباب مقصد:- دامام بخاری رحمه الله مقصددادې چه په جنګ کښې د ښځوقتل کول جائزنه دی.

[حدیث نمبر ۲۸۵۲](۵) حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ قَالَ قُلْتُ لِأَبِي أُسَامَةَ حَدَّثَكُمْ عُبَيْدُ اللَّهِ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ - رضى الله عنهما - قَالَ وُجِدَتِ امْرَأَةٌ مَقْتُولَةً فِي بَعْضِ مَغَازِي رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - ، فَنَهَى رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - عَنْ قَتْلِ النِّسَاءِ وَالصِّبْيَانِ. [ر: ۲۸۵۱]

رجال الحديث

① **اسحاق بن ابراهيم:-** دا مشهورامام فقه او حدیث اسحاق بن ابراهیم بن مخلد حنظلی رحمه الله دې. د ابن راهویه په نوم باندې مشهوردې. کتاب العلم باب فضل من علم وعلّم لاندې د دوی حالات تیرشوی دی. (۶)

---

(۱) فتح البارى: ۶/ ۱۸۶ وبذل المجهود: ۱۲/ ۲۰۰ وأوجز المسالک ۹/ ۶۳.

(۲) شرح ابن بطال: ۵/ ۱۷۰.

(۳) أحكام القرآن لابى بكرمحمدبن عبدالله المعروف بابن عربى: ۱/ ۱۰۵.

(۴) عمدة القارى: ۱۴/ ۳۲۴.

(۵) مرتخريجه فى الباب السابق.

(۶) كشف البارى: ۳/ ۴۲۸.

③**ابواسامة** دا ابواسامه حماد بن اسامه بن زید قرشی رحمه الله دی. دَ دوی حالات هم کتاب العلم باب فضل من علِم وعلّم لاندې تیرشوی دی. (۱)
③**عبیدالله** - داعبیدالله بن عبدالله بن عمر رحمه الله دی. دَدوی تذکره وړاندې تیره شوې ده. (۲)
④**نافع** - دا دَ ابن عمر رضی الله عنهما آزادکړې شوې غلام ابوعبدالله نافع عدوی رحمه الله دی. دَدوی تذکره وړاندې تیره شوې ده. (۳)
⑤ **ابن عمر** رضی الله عنهما - دَدوی حالات کتاب الایمان لاندې تیرشوی دی. (۴)

قوله قلت لابي أسامة: حدثكم عبيدالله عن نافع...... - دلته اسحاق بن ابراهیم رحمه الله وائی چه ما دَ ابواسامه حمادبن اسامه نه تپوس اوکړو چه ایا عبیدالله ابن عبدالله دَ عن نافع په طریق باندې دَ ابن عمر رضی الله عنهما هغه روایت تاسو ته بیان کړې دې په کوم کښې چه هغه فرمائی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم په یوه غزوه کښې یوه قتل شوې ښځه اولیدله نوحضورپاك دَ ښځو اوماشومانو دَ قتل نه منع اوفرمائیله؟ په دې روایت کښې ابواسامه دَ اسحاق بن ابراهیم نه دَ سوال جواب ورکولو په ځائې خاموشی اختیار کړې ده.

ایا دَ شیخ خاموشی دَ اجازت په حکم کښې ده؟:-علامه کرمانی رحمه الله فرمائی وفيه أنه إذا قال لشيخه حدثكم أو أخبركم فلان، وقال نعم، أو سكت في جوابه مع قرينة الاجابة جاز الرواية عنه.(۵) یعنی ددې نه معلومه شوه چه که چرې شاګرد دَ خپل شیخ نه تپوس اوکړي چه فلانکی داحدیث تاسوته روایت کړې؟ ددې په جواب کښې شیخ اقراراوکړي یا دَ اقرار قرینه موجود کیدو دَ وجه نه خاموشی اختیار کړی نو په داسې صورت کښې به شاګردته دَ شیخ دَ روایت اجازت وی.

په علامه کرمانی رحمه الله باندې دَ حافظ ابن حجر رحمه الله رد:- حافظ ابن حجر رحمه الله په علامه کرمانی رحمه الله باندې ردکولو سره فرمائی چه اسحاق بن ابراهیم دا روایت خپل مسند کښې نقل کړې دې. دَ کوم په آخره کښې چه دا اضافه هم ده **فاقربه أبو أسامه وقال: نعم**. چونکه په دې روایت کښې دَ اقرار تصریح ده په دې وجه حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائیلی دی چه روایت باب دَ علامه کرمانی رحمه الله دَ رائې دپاره دلیل نه شی جوړیدې چه دَ اقرار دَ قرینه په موجود ګنی کښې دَ شیخ خاموشې په اجازت باندې محمول وی ځکه چه دص روایت په دویم طریق کښې دَ اسحاق بن ابراهیم دَ سوال په جواب کښې دَهغه شیخ ابوسلمه رحمه الله دَ اقرار تصریح ده. (۶)

ترجمة الباب سره مطابقت:- ترجمة الباب سره عن قتل النساء مطابقت ښکاره دې.

---

[۱]) كشف الباري:۳/ ٤١٤.
[۲]) كتاب الصلوة باب الحلق والجلوس في المسجد.
[۳]) باب العلم والفتيافي المسجد.
[۴]) كشف الباري:۱/ ۶۳۷.
[۵]) شرح الكرماني:۱۳/۹۳/ ۲۵.
[۶]) فتح الباري: ۶/۱۸۳.

باب ۱۴۷: لايعذب بعذاب الله

احديث نمبر ۲۸۵۳] (۱) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ بُكَيْرٍ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رضي الله عنه - أَنَّهُ قَالَ بَعَثَنَا رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فِي بَعْثٍ فَقَالَ «إِنْ وَجَدْتُمْ فُلاَنًا وَفُلاَنًا فَأَحْرِقُوهُمَا بِالنَّارِ» ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - حِينَ أَرَدْنَا الْخُرُوجَ «إِنِّي أَمَرْتُكُمْ أَنْ تُحْرِقُوا فُلاَنًا وَفُلاَنًا، وَإِنَّ النَّارَ لاَ يُعَذِّبُ بِهَا إِلاَّ اللَّهُ، فَإِنْ وَجَدْتُمُوهُمَا فَاقْتُلُوهُمَا».

رجال الحديث

① **قتيبه بن سعيد**:- دا ابو رجاء بن سعيدبن جميل بن طريف ثقفى رحمه الله دي. دَدوى حالات كتاب الايمان باب أفشاء السلام من الاسلام لاندې تيرشو ى دى. (۲)

② **ليث**:- دا ابوالحارث بن سعد فهمى رحمه الله دي دَ دوى حالات بدء الوحى لاندې تيرشوى دى (۳)

③ **بكير**:- دابكيربن عبدالله بن الاشج دي. دَدوى حالات وړاندې تيرشوى دى. (۴)

④ **سليمان بن يسار**:- دادَحضرت ميمونه رضي الله عنها آزادكړې شوې غلام سليمان بن يسار رحمه الله دي. دَدوى حالات وړاندې تيرشوى دى. (۵)

⑤ **ابوهريره** رضي الله عنه:- دَدوى حالات هم كتاب الايمان باب أمور الايمان لاندې تفصيل سره تيرشوى دى. (۶)

قوله: بعثنا رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم فى بعث فقال: إن وجدتم فلانا وفلانا فاحرقوهما بالنار......

حضرت ابوهريره رضي الله عنه وائى چه مونږ رسول الله ﷺ يولښكركښې اوليګلو اووئى فرمائيل چه كه تاسو ته فلانکې فلانکې ملاؤ شى نوهغوى په اور كښې واچوئى وئى سوزوئى بياچه كله مونږ اووتلو نو حضورپاك اوفرمائيل چه ما تاسو ته حكم دركړې وو چه فلانکې اوفلانکې اوسوزوئى خو په اورسره صرف الله تعالى عذاب وركوى كه تاسو دغه دواړو اوليدل نو هغوى قتل كړئى. دَدې واقعه يوراوى حمزه بن عمرو الاسلمى رضي الله عنه هم دي. حضرت ابوهريره رضي الله عنه چه دَ كوم لښكرذكركړې دي حمزه اسلمى رضي الله عنه دَهغې اميروو. په سنن ابى داؤد كښې دا روايت

---

(۱) مرتخريجه فى كتاب الجهاد باب التوديع.
(۲) كشف البارى:۲/۱۸۹.
(۳) كشف البارى:۱/۳۲۴.
(۴) كتاب الوضوء باب من مضمض من السويق ولم يتوضا.
(۵) كتاب الوضوء باب غسل المنى وفركه.....
(۶) كشف البارى:۱/۶۵۹.

نقل دي عن محمد بن حمزة الاسلمي، عن أبيه أن رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم أمره على سرية، قال: فخرجت فيها، وقال: ان وجدتم فلانا فاحرقوه بالنار. فوليت فناداني فرجعت إليه، فقال: إن وجدتم فلانا فاقتلوه، ولاتحرقوه فانه لايعذب بالنار إلا رب النار. (١) حمزه بن عمرواسلمی رضی الله عنه وائی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم زه دَ یولښکر امیرجوړکړم وئی لیګلو. دَ تګ په وخت حضورپاك اوفرمائیل که فلانکي سړی مواولیدونو په اور کښې اوسوزوئی. کله چه زه روان شوم نو حضورپاك آواز کولوسره راؤغوښتم. چه زه واپس راؤګرځیدم نو حضورپاك اوفرمائیل که تاهغه سړې اولیدلو نو قتل ئی کړه په اورکښې مه سوه زوه ځکه چه دَاورعذاب هم هغه ورکوی چه دَ اور خالق دې.

دحضرت ابوهریره رضی الله عنه حدیث حضرت امام بخاری رحمه الله کتاب الجهاد باب التودیع کښې هم ذکرکړې دې په دې روایت کښې چه کومه واقعه بیان کړې شوې ده په هغې باندې تفصیلی بحث په باب التودیع کښې تیرشوې دې. دلته مختصرداؤګنړئی چه دَ حضرت ابوهریره رضی الله عنه په روایت کښې دَ دوو سړو دَ قتل حکم دې دَ یونوم هباربن اسود او دَ بل نوم نافع عبدقیس دې. رسول الله صلی الله علیه وسلم دَدوی دَ قتل حکم ځکه ورکړې وو چه دحضورپاك لوربی بی حضرت زینب رضی الله عنها په اوښه باندې سوره دَ مکې نه مدینې منورې طرف ته په سفرباندې وه. نودې دواړو دَ حضرت زینب سورلی په نیزه وهلې وه او هغه ئی ترې راغورزولې وه. په کوم سره چه دَهغې حمل هم ساقط شوې وو. (٢)

په روایت باب باندې یواشکال اودَهغې جواب:- دلته دا اشکال کیدې شی چه حدیث باب کښې فلانا وفلانا الفاظ ذکردی او په دې کښې دَ دوو سړو دَ قتل حکم ورکړې شوې دې خوسنن ابی داؤد کښې حمزه اسلمی رضی الله عنه په روایت کښې صرف دَ یوسړی دَ قتل حکم واردې؟

حافظ ابن حجر رحمه الله په دواړو روایتونوکښې تطبیق کولوسره فرمائی چه دَ سنن ابی داؤد په روایت کښې فلانا نه هباربن اسودمراد دې اوصرف دَهبارذکرئی ځکه اوکړو چه اصل حمله کونکې هم دغه وونافع عبدقیس خوتابع وو. (٣)

قوله: وإن النار لايعذب بها إلا الله، فإن وجدتموهما فاقتلوهما:- داخبر په معنی دَ نهی دَ قبیل نه دې. (٤) په نورو روایاتوکښې دَ لاینبغی الفاظ تصریح ده. دَ ابن اسحاق په روایت کښې دی: ثم رأيت، أنه لاينبغي أن يعذب بالنار إلا الله.(٥) دغه شان په سنن ابی داؤد کښې دَعبدالله بن مسعود رضی الله عنه په مرفوع روایت کښې دی: إنه لاينبغي أن يعذب بالنار إلا رب النار. (٦)

---

(١) سنن أبي داؤدو: ٧٠٦/٢ كتاب الجهاد باب في كراهية حرق العدو بالنار.
(٢) نصب الراية للزيلعي:٤٠٧/٣.
(٣) فتح الباري:١٨٥/٦.
(٤) فتح الباري:١٨٥/٦.
(٥) السيرة النبوية لابن هشام:٢٩٨/٢ وفتح الباري:١٨٥/٦.
(٦) سنن أبي داؤد:٧٠٦/٢.

اول رسول اللهﷺ د سوزولوحکم ورکړې وو بیا د سوزولو په ځائي د قتل کولو حکم ورکړو. حافظ ابن حجررحمه الله ددې دويم حکم باره کښې فرمائي چه دا حکم به حضورپاک د وحی په ذریعه سره ورکړې وی یا به ني په خپل اجتهاد سره ورکړې وی بهرحال په دواړو صورتونو کښې د ړومبی حکم دپاره ناسخ دې (۱)

د حدیث فوائد: حافظ ابن حجررحمه الله د روایت باب نه مختلف فوائد مستنبط کړی دی. ① رسول اکرمﷺ اول د هبار بن اسود او نافع عبدقیس د سوزولوحکم ورکړو روستوحضورپاک دغه فیصله منسوخ کړه اودهغوی د قتل کولو حکم نې اوکړو. د دې نه دامعلومه شوه چه د اجتهادی فیصله نه رجوع کول جائزدی. (۲)

② رسول کریمﷺ په اورسره دعذاب د حکم نه د رجوع کولودلیل دابیان کړو چه په اور سره عذاب ورکول صرف الله تعالی سره ښائی. ددې نه معلومه شوه چه حکم صادرکولووخت کښې د رفع الباس دپاره دلیل پیش کول مستحب دی. (۳)

③ هباربن اسود او دهغه ملګرې نافع عبدقیس دحضرت زینبؓ سورلی په نیزه اووهله نوهغه په زمکه راپریوتله. په دې واقعه باندې ډیره موده تیریدونه پس حضورپاک دهغوی د قتل حکم ورکړو. ددې نه معلومه شوه چه د سزا مستحق سړی په جرم باندې که ډیره موده تیره شی نودې سره هغه سزا کالعدم کیږی نه. (۴)

④ کتمل او نور حشرات الارض په اور کښې سیزل مکروه دی. (۵) دمسندبزار په روایت کښې عثمان بن حبان وائی چه زه ام درداءؓ سره ووم. ما یوکتمل اونیولواو په اورکښې مې واچولو په دې باندې هغې اوفرمائیل د ابودرداءؓ نه مااوریدلی چه رسول اللهﷺ فرمائیلی: لایعذب بالنار إلا رب النار. (۶) ابن ابی شیبه هم خپل مصنف کښې دا روایت ذکرکړې. (۷)

⑤ یوسنت د بل سنت دپاره ناسخ کیدې شی.

⑥ د مسافرد خپل ښارمشرانوله تلل اورخصت کیدل اود دوستانو ملګرو په سفرباندې تلل او ملګری ته الوداع وئیل جائزدی. (۸)

---

(۱) فتح الباري:۶/۱۸۶.

(۲) فتح الباري:۶/۱۸۶.

(۳) فتح الباري:۶/۱۸۶.

(۴) فتح الباري:۶/۱۸۶.

(۵) فتح الباري:۶/۱۸۶.

(۶) نصب الراية للزيلعي:۳/۴۰۸.

(۷) مصنف ابن أبي شيبه:۱۷/۵۸۶ – ۵۸۷.

(۸) فتح الباري: ۶/۱۸۶.

احديث نمبر ۲۸۵۴] [1] حَدَّثَنَا عَلِي بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ عِكْرِمَةَ أَنَّ عَلِيًا - رضى الله عنه - حَرَّقَ قَوْمًا، فَبَلَغَ ابْنَ عَبَّاسٍ فَقَالَ لَوْ كُنْتُ أَنَا لَمْ أُحَرِّقْهُمْ، لأَنَّ النَّبِي - صلى الله عليه وسلم - قَالَ «لاَ تُعَذِّبُوا بِعَذَابِ اللَّهِ» . وَلَقَتَلْتُهُمْ كَمَا قَالَ النَّبِي - صلى الله عليه وسلم - «مَنْ بَدَّلَ دِينَهُ فَاقْتُلُوهُ».

رجال الحديث

① **على بن عبدالله:**- دا على بن عبد الله بن جعفربن نجيح سعدى رحمه الله دے. دَ ابن المدينى په نوم سره مشهوردے. دَ دوى حالات كتاب العلم باب الفهم فى العلم لاندې تيرشوى دى. [2]

② **سفيان:**- دا ابومحمدسفيان بن عيينه الكوفى رحمه الله دے. دَدوى حالات كتاب العلم باب قول المحدث: حدثنا أو أخبرنا وأنبأنا، لاندې تيرشوى دى. [3]

③ **ايوب:**- داايوب بن ابى تميمه كيسان سختيانى رحمه الله دے. دَ دوى حالات كتاب الايمان باب حلاوة الايمان لاندې تيرشوى دى. [4]

④ **عكرمه:**- دا دَ حديث اوتفسير مشهورامام ابوعبدالله عكرمه مولى عبدالله بن عباس رضى الله عنهما دے. دَدوى حالات كتاب العلم باب قول النبي صلى الله تعالى عليه وسلم: اللهم علمه الكتاب لاندې تيرشوى دى. [5]

قوله: أن عليا حرق قوما:- هم دغه روايت په مسند حميدى كښې هم نقل دے. په دې كښې دى: أن عليا رضى الله عنه حرق المرتدين. [6] په دې كښې دَقوم په ځائې دَ مرتدين تصريح ده. ددې نه عبدالله بن سبا اودَهغه منونكى مراددى كوم چه حضرت على رضى الله عنه دَهغوى دَ باطل او ډيرزيات خطرناك عقائدودَ وجه په اوركښې دَ اچولوحكم وركړے وو.
عبدالله بن سبا په اصل كښې يهودى وو[7] تاريخ دانانوليكلى دى چه عبدالله بن سبا په اسلامى تاريخ كښې هغه ړومبې سړے دے چه دَحضرت على رضى الله عنه امامت فرض كيدو اودَهغوى

---

[1]) أخرجه البخارى أيضاً:۱۰۲۳/۲:في استتابة المرتدين والمعاندين وقتالهم. باب حكم المرتد والمرتدة واستتابتهم رقم:۶۹۲۲ وعند الترمذى فى جامعه (۲۷۰/۱). فى الحدود. باب ماجاء فى المرتد رقم: ۱۴۵۸ وعندأبى داؤد فى سننه:۲۵۰/۲فى الحدود. باب الحكم فيمن ارتد رقم:۴۳۱۵وعند النسائى فى سننه: ۱۶۳/۷فى الحاربة. باب الحكم فى المرتدرقم:۴۰۶۵.

[2]) كشف البارى:۲۹۷/۳.

[3]) كشف البارى:۱۰۲/۳.

[4]) كشف البارى:۲۶/۲.

[5]) كشف البارى:۳۶۳/۳.

[6]) فتح البارى:۱۸۶/۶ وعمدة القارى:۳۶۶/۱۴.

[7]) البداية والنهاية لابن الكثير:۱۶۲/۷ دارالكتب العلمية بيروت.

د ښمنانو نه د خلاصی اعلان کولوسره هغوی کافرکرخولی (۱) عبدالله بن سبا دخپلو غلطوعقیدو په ښکاره باندې تبلیغ کولوسره د متبعینو یولویه ډله جوړه کړې وه چه د سبائیه فرقې په نوم باندې مشهوره شوه عبدالله بن سبا اودهغه پیروکار په حب علی رضی الله عنه کښې دغلونه کاراخستلوسره هغه نبی اومنلواو بیا په محبت کښې دومره ورتیرشو چه هغه نی خپل معبود اواله جوړکړو (۲) ددې گمراهنی خورونکې عقیدې هغه دومره په زور سره تبلیغ اوکړو چه حضرت علی رضی الله عنه ته دهغه ددې خبرو معلومات اوشو نوهغوی داخلق په دوو کوهیانوکښې په اورکښې د اچولوحکم ورکړو د عبدالله بن سبا په اورکښې د اچولویه نتیجه کښې یوشور او غوغا شروع شوه او د حالاتونورو خرابیدو اندیښنه وه په دې وجه هغه نی جلاوطن کړو او ساباط المدائن ته نی اولیګلو (۳) د بعض حضراتو وینا ده چه حضرت علی رضی الله عنه د عبدالله بن سبا پیروکار په اورکښې نه وو اچولی

چنانچه اسماعیلی د ابن أبي عمرعن سفیان او محمدبن عباد عن سفیان په دوو طریقوسره یوروایت نقل کړې دې په کوم کښې چه سفیان بن عیینه رحمه الله وائی چه ما عمروبن دینار ایوب او عمار الدهنی په یومجلس کښې ددغه خلقو تذکره کولوسره اولیدل کوم چه حضرت علی رضی الله عنه په اور کښې اچولی وو بلکه کندې کړې وې او په هغوی باندې د اور لوګی وربریخی وو په دې باندې عمروبن دینار دا اشعار اووئیل

لترمبي المنايا حيث شاءت	إذا لم ترم بي ني الحفرتين
إذا ما أججوا حطبا و نارا	هناك الموت نقدا غيردين. (۴)

یعنی مرګ چه ما کوم ځائی غواړی اودې غورزوی خو په دوو کندوکښې مې دې نه غورزوی ځکه (هغه دوه کندې دومره وحشت ناکې دی) چه کله لرګی بل کړې شی او اور اولګی نوهلته مرګ قرض نه بلکه نقد وی. شاعرد مذکوره واقعه طرف ته اشاره کړې ده چه کله په کندوکښې لرګی واچولې شو او اور سورکړې شو نوهغوی هم هغه وخت د مرګ خلې ته لاړل.
امام بخاری رحمه الله حماد بن زید عن أیوب عن عکرمه په طریق کتاب الحدود کښې کوم روایت نقل کړې دې په هغې کښې هم دتحریق تصریح ده. دروایت الفاظ دادی: أتي علي بزنادقة فأحرقهم. (۵)

---

(۱) المرتضیٰ ص:۲۶۲.

(۲) المرتضیٰ ص:۲۶۲.

(۳) المرتضیٰ ص:۲۶۳.

(۴) فتح الباری:۱۸۶/۶ قال الحافظ: وفی روایة ابن أبی عمرومحمدبن عباد عندالاسماعیلی جمیعا عن سفیان قال: رأیت عمروبن دینا وأیوب وعمار الدهنی أجتمعوا فتذاکروالذین حرقهم علی. فقال أیوب فذکر الحدیث فقال عمارلم یحرقهم. ولکن حفرلهم حفائروخرق بعضهاألی بعض ثم دخن علیهم. فقال عمر ابن دینار: وقال الشاعر:(لترم بی المنایا حیث شاءت) وکان عمرو بن دینار.... أراد بذلک الرد علی عمار الدهنی فی إنکاره أصل التحریق.

(۵) صحیح البخاری:۱۰۲۳/۲ کتاب استتابة المرتدین والمعاندین باب حکم المرتد والمرتدة واستتابتهم رقم:۶۹۲۲.

دغه شان دَ مسند احمد بن حنبل روايت دې: أن عليا أتي بقوم من هؤلاء الزنادقة ومعهم كتب، فامر بنار فاججت ثم أحرقهم وكتبهم. [1] يعنى حضرت على رضي الله عنه بعض زِنادقه (مرتدين) اونيول چاسره چه كتابونه وو. هغوى دَ اور بلولو حكم وكړو اوبيائى هغوى دَ كتابونوسره په اور كښې واچول دغه شان په مصنف ابن ابى شيبه كښې عبدالرحمن بن عبيد عن أبيه په طريق سره چه كوم روايت نقل دې په هغې كښې هم دَ تحريق تصريح ده. روايت دادې:

كان أناس يعبدون الاسنام في الشر ويأخذون العطاء فأتي بهم على رضي الله عنه فوضعهم في السجن، واستشار الناس، فقالوا: اقتلهم، فقال: لا، ولكن أصنع بهم كما صنعوا بابينا إبراهيم، فحرقهم بالنار [2] يعنى څه خلقو به په پټه باندې دَ بتانو عبادت كولو او هدايات به ئى وصول كول، حضرت على رضي الله عنه هغوى اونيول په جيل كښې ئى واچول دَهغوى باره كښې ئى دَ خلقو نه رائې اوغوښتله نوهغوى دا رائې وركړه چه ټول قتل كړئى هغوى اوفرمائيل نه. بلكه زه به دوى سره هغه عمل كوم كوم چه دوى زمونږ پلار حضرت ابراهيم عليه السلام سره كړې وو نوهغه ټول ئى اور كښې واچول.

ابوطاهر المخلص رحمه الله يو اوږد روايت عبدالله بن شريك العامرى عن أبيه په طريق سره نقل كړې دې. په دې كښې مذكوره واقعه دَ نورو رواياتو په نسبت ډيره په تفصيل سره روايت كړې شوې ده.

قيل لعلى إن هنا قوما على باب المسجد يدعون أنك ربهم! فدعاهم، فقال لهم: ويلكم ماتقولون؟ قالوا: أنت ربنا وخالقنا ورازقنا، فقال: ويلكم! إنما أنا عبد مثلكم اكل الطعام كما تاكلون، وأشرب كما تشربون، إن أطعت الله أثابني إن شاء، وإن عصيته خشيت أن يعذبني، فاتقوالله وارجعوا، فابوا، فلما كان الغد غدوا عليه، فجاء قنبر فقال: قدوالله رجعوا يقولون ذلك الكلام! فقال: أدخلهم فقالوا: كذلك، فلما كان الثالث قال: لئن قلتم ذلك لاقتلنكم باخبث قتلة، فابوا إلا ذلك فقال: ياقنبر! ائتني بفعلة معهم مرورهم فخذلهم أخدودا بين باب المسجد والقصر، وقال: احفروا فابعدوا في الارض، وجاء بالحطب فطرحه بالنار في الاخدود قال: إني طارحكم فيها أو ترجعون؟ فابوا أن يرجعوا فقذف بهم فيها حتى إذا احترقوا قال:

إني إذا رأيت أمرا منكرا أوقدت ناري، ودعوت قنبرا [3]

په روايت كښې دى چه حضرت على رضي الله عنه ته اوخودلې شوچه دَ جمات په دروازه كښې څه خلق تاسو خپل رب او اله وئيلو سره رابلى حضرت على رضي الله عنه ټول راوغوښتل ورته ئى اووئيل تاسو تباه شئى دا تاسو څه وايئى؟ هغوى وئيل تاسو زمونږ رب زمونږ خالق او زمونږ رازق ئى.

---

[1]) فتح البارى:۶/۱۸۶.

[2]) مصنف ابن أبى شيبة:۱۷/۵۸۹ كتاب السير باب من رخص فى التحريق فى أرض العدو وغيرها رقم:۳۳۸۲۱.

[3]) فتح البارى:۱۲/۲۶۹ — ۲۷۰ كتاب المرتدين والمعاندين وقتالهم باب حكم المرت. ط: دارالفكر وبذل المجهود:۱۷/۲۸٤ كتاب الحدود باب الحكم فيمن ارتد.

حضرت علی رضی الله عنه اوفرمائیل تاسو تباه شنی زه خوستاسو په شان یوبنده یم لکه څنګه چه تاسوخلق خوراك څښناك کونی هغه شان زه هم خوراك څښناك کوم که زه د الله تعالی اطاعت اوکړم نو د الله تعالی مرضی ده چه ما اوبخښی اوکه د هغه نافرمانی اوکړم نواندیښنه ده چه هغه ماته عذاب راکړی لهذا تاسو هم د الله تعالی نه اوویریږئی او دې خائی واپس شئی. خوهغوی د هغه خبره منلونه انکاراوکړو. صباله سحر هغوی دوباره راغلل قنبرحضرت علی رضی الله عنه له راغلو عرض ئی اوکړو په خدائی چه هغه خلق خوبیا راواپس شوی دی اوهم هغه خبرې کوی هغوی اوفرمائیل دوی دننه راوله کله چه نی هغوی دننه راوستل نوهم هغه خبرې واپس راؤګرځولې. خو چه په دریم ځل هغوی هغه خپله زړه قصه کول شروع کړه نوحضرت علی رضی الله عنه اوفرمائیل که تاسو خلقو هغه زړه خبره اوکړه نوزه به تاسو ډیر په خرابه طریقه سره قتل کړم. خودې خلقو اونه منل او په خپل موقف باندې کلك ولاړ ووو. حضرت علی رضی الله عنه اوفرمائیل قنبر داسې مزدوران راوله چه هغوی سره بیلچې وی. نو د جمات او کور په مینځ کښې کندې اوکنستلې شوې بیائی حکم اوکړو چه دغه کندې ښې ډیرې ژورې کړئی. لرګی راوړل او په بل کړې شوی اور کښې ورغوزارکړل. حضرت علی رضی الله عنه اوفرمائیل واپس کیږئی که نه تاسو ټول دې اور کښې واچوم؟ هغوی د تللونه انکاراوکړو نوهغوی دا ټول په هغه کندو کښې په سورشوی اورکښې واچول. کله چه هغوی اوسوزیدل او سکاره شو نوحضرت علی رضی الله عنه دا شعراولوستلو: کله چه یوه ناخوښه معامله اووینم نو اور بلولوسره قنبر راغواړم

خلاصه داشوه چه د عبدالله بن سبا پیروکار (راجح هم دغه دی) په اورکښې سوزولې شوی وو. خوبیاهم د عبدالله بن سبا په اورکښې اچولوسره فتنه خورونکوته د چغو صورو موقع ملاویدله د دې خطرې دوجه حضرت علی رضی الله عنه هغه جلاوطن کړواو ساباط المدائن ته ئی اولیګلو.(۱)

فبلغ ابن عباس فقال لوکنت أنالم أحرقهم لان النبی صلی الله تعالی علیه وسلم قال لاتعذبوا بعذاب الله. چه حضرت ابن عباس رضی الله عنهما ته د دې واقعه خبر اوشو نو هغوی اوفرمائیل که د علی په ځائی زه ووم نو هغوی به مې کله هم په اورکښې نه وو اچولی. ځکه چه رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمائیلی دی د الله تعالی په عذاب باندې چاته عذاب مه ورکوه.

لوکنت أنا:- دلته خبرمحذوف دې اوتقدیرعبارداسې دې: **لوکنت أنا بدله لقتلتهم** جواب شرط دې او په دې کښې لام د تاکیدد پاره دې.(۲) یعنی که زه د هغه په ځائی ووم یاد هغه په ځائی خلیفه ووم نودوی به مې په اورکښې نه اچول البته قتل کول به مې ضرور. حضرت ابن عباس رضی الله عنهما د حضرت علی رضی الله عنه د طرف نه د بصره والی وو اوهم هلته هغوی ته د تحریق یعنی سوزولو د واقعه خبر رسیدلې وو.(۳)

په سنن ابوداؤد کښې دا روایت تفصیل سره نقل دې. د تحریق په واقعه باندې ابن عباس رضی الله عنهما د

---

(۱) المرتضی ص:۲۶۲.

(۲) شرح الکرمانی:۱۳/۲۶وعمدة القاری:۱٤/۳۶۶ — ۳۶۷ وإرشاد الساری:۶/٤۸۹.

(۳) بذل المجهود:۱۷/۲۸٤.

رسول اکرم ﷺ نه روایت کړې شوې حدیث پیش کولوسره خپل خفګان ښکاره کړې وو حضرت علی رضی الله عنه چه دَ حضرت ابن عباس رضی الله عنهما په خبره باندې خبرشو نوونی فرمائیل ویح ابن عباس یوروایت کښې ویح أم ابن عباس الفاظ وارددی. (۱)

دَ اهل لغت په نیز لفظ ویح بعض مواقعوکښې دَ مدح اوتعریف په معنی کښې هم استعمالیږی. دلته هم په دغه معنی کښې استعمال دې. بعض روایاتوکښې صدق ابن عباس الفاظ هم منقول دی. (۲) لکه چه حضرت علی رضی الله عنه ته دَدې خبرې علم نه ووچه رسول الله ﷺ دَ تحریق نه منع فرمائیلې. هغه په خپله رائې او اجتهاد سره سبایان په اور کښې اچولی وو. په دې وجه چه کله هغه ته دَ ابن عباس رضی الله عنهما په ذریعه دَدې دَ ممانعت علم اوشو نودَ ابن عباس رضی الله عنهما تائیداوتصویب ئی اوکړو. (۳)

په مسئله تحریق بالنار کښې دَ مذاهبوتفصیل:- علامه موفق الدین ابن قدامه رحمه الله فرمائی چه په دښمن باندې قابو موندلونه پس هغوی په اورکښې اچول په اتفاق سره ناجائزدی. که دغه شان دَ تحریق نه بغیرپه دښمن باندې قابوموندل ناممکن وی نوبیاهم تحریق جائزنه دې. خوکه دَتحریق نه بغیرقابوموندل ناممکن وی نو په دغه صورت کښې دَاکثرو علماؤ په نیزتحریق جائزدې. (۴)

په صحابه کرامو کښې دَحضرت عمر رضی الله عنه او حضرت ابن عباس رضی الله عنهما په نیزتحریق مطلقاً ناجائزدې. که دَدې سبب کفروی که قصاص وی یاحالت جنګ کښې کیدل وی.(۵) حضرت علی اوخالد بن ولید رضی الله عنهما په نیزتحریق جائزدې. هم دغه رائې دَ معاذبن جبل او ابوموسی اشعری رضی الله عنهما هم ده.

علامه مهلب رحمه الله فرمائی چه په حدیث کښې نهی عن التحریق تحریمی نه ده بلکه دا نهی علی سبیل التواضع ده. مطلب دادې چه تعذیب بالنار چونکه دَالله تعالی خصوصیت دې په دې وجه تواضعاًلله دَدې ممانعت شو. دَدې دلیل دا دې چه رسول اکرم ﷺ دَعرنیین په سترګوکښې ګرم سلایان راښکلې. دغه شان حضرت ابوبکر رضی الله عنه دَ صحابه کرامو په موجودګئ کښې زناکارې ښځې په اورکښې اچولې وې اوخالدبن ولید رضی الله عنه دَ بعض مرتدینو تحریق کړې وو. اکثرفقهاء مدینه دَ قلعه بند دښمنانو تحریق جائزګرځوی اودَ دښمن دَ سورلئی دَ سوزولو هم قائل دی. دَدې تفصیل نه معلومه شوه چه په حدیث کښې نهی عن التعذیب بالنار تحریمی او وجوبی نه دې بلکه دَ ندب او استحباب په درجه کښې دې. (۶)

---

(۱) بذل المجهود:۱۷/ ۲۸٤.

(۲) بذل المجهود:۱۷/۲۸۵.

(۳) إرشاد الساري:٦/٤٨٩ وشرح الكرماني:۳/۲٦.

(٤) الدرالمنضود:٤/٤٠٢ بحواله تراجم بخاری:۱٤/۱٦.

(۵) فتح الباری:٦/۱۸۵ وإرشادالساری:٦/٤٨۱.

(٦) شرح ابن بطال:۵/۱۷۲قال المهلب: ليس نهيه عليه السلام عن التحريق بالنار على معنى التحريم، وإنما هوعلى سبيل التواضع لله، وأن لايتشبه غضبه بغضبه فی تعذيب الخلق، إذا...

[بقيه برصفحه آئنده...

باب ۱۴۸: فاما منا بعد وإما فداء/ محمد: ۴/

فیه حدیث ثمامة: [ر: ۴۵۰]

وَقَوْلُهُ عَزَّوَجَلَّ (مَاكَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ تَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ (یعنی: یغلب فی الارض) تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا) الآيَةَ. [الانفال: ۶۷/

امام بخاری رحمه الله د خپل عادت مطابق اکثرد قرآن مجید آیت یاحدیث دباب عنوان جوړه وی. دلته هم امام بخاری رحمه الله په ترجمة الباب کښې د سورت محمد د ایت یوه حصه دباب عنوان جوړکړې دې. پوره آیت دې ﴿ فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّى إِذَا أَثْخَنتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَ فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّى تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ذَلِكَ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَانتَصَرَ مِنْهُمْ وَلَكِن لِّيَبْلُوَ بَعْضَكُم بِبَعْضٍ وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَن يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ ﴾ (۱)

یعنی چه کله تاسو د کافرانو په مقابله کښې راشئی نودهغوی ستونه وهئې تردې چه کله دهغوی ښه وینې اوبهیوئی نوکافران قید کړئی اوښه کلك ئی اوتړئی بیاددې نه پس یا خواحسان اوکړئی معاوضه اخستلوسره پریږدئی ترکومې چه جنګ کونکی خپله وسله اونه غورزوی.

د ترجمة الباب مقصد:- ددې ترجمة الباب نه د امام بخاری رحمه الله مقصددادې چه دکافرانو قیدیانونه فدیه واخلئی پریږدئی اوفدیه اخستلونه بغیرپریخودل دواړه صورتونه جائزدی. (۲)

د سورت محمدپه دې آیت کښې داخودلی شوی دی چه کله اثخان یعنی ښه وینې بهیولونه پس د کافرانو همت مات شی اودهغوی شان اوشوکت باقی پاتې نه شی نو (ښکاره خبره ده چه په هغوی کښې به د جنګ حوصله یخه شی په دې وجه) به اوس د جنګ لاراختیارولونه بغیرهغوی په رسوباندې کلك اوتړئی اوقیدئی کړئی. بیامسلمانانوته د دوو خبرو اختیاردې یاخودې احسان اوکړی پریږدې دی اودهغوی نه دې څه مالی معاوضه نه وصول کوی یا دې مالی معاوضه واخلی یعنی فدیه سره دې پریږدی.

د عزوه بدر په موقع مسلمانانوته غیرمعمولی فتح حاصله شوه د مسلمانانولاس ته ډیر مال غنیمت راغلو اود کافرانو اویا سردران ګرفتارکړې شو صحابه کرامو دهغوی نه فدیه اخستلوسره آزادول غوښتل نو په دې باندې د الله تعالی عتاب نازل شو. په دغه موقع چه د سورت انفال کوم آیت نازل شو ﴿ مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَن يَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ ﴾ په دې کښې

.....بقیه ازحاشیه گذشته] القتل یاتی علی مایاتی علیه الاحراق.والدلیل علی أنه لیس بحرام سمل الرسلو، أعین العرنین بالنار فی مصلی المدینه یحضرة الصحابة، وتحریق علی بن أبی طالب الخوارج بالنار، وأکثر علماء المدینة یجزون تحریق الححصون علی أهلها بالنار، وقول أکثرهم بتحریق المراکب، وهذا کله یدل أن معنی الحدیث علی الحض والندب لا علی الایجاب والفرض، والله أعلم. دې نه علاوه اوګورئی فتح الباری:۶/۱۸۵ وإرشادالساری:۶/۴۸۹.

۱) سورة محمد:۴.

۲) عمدة القاری:۱۴/۳۶۷ وإرشا الساری:۶/۴۸۹.

فرمائيلى شوى دى چه دَ اسلام په دښمنانو باندې غلبه بيامونډلونه پس دَ هغوى په شان شوکت او قوت باندې ګذارونه مه کوئى اوقيديا آزاد پريخودل دَ يونبى دَ شان سره برابرنه دى. بهر حال دَسورت انفال په دې آيت کښې دَ دښمن قيديانونه فديه اخستلوسره دَپريخودلو ممانعت راغلې دې. اودَ سورت محمد په آيت کښې داجائزګرځولې شوى دى. په ظاهره دواړه حکمونه معارض دى.

په دې کښې اختلاف دې چه کوم يوآيت ناسخ اوکوم منسوخ دې. عطاء بن ابى رباح شعبى، حسن بصرى، ضحاك او امام ثورى رحمهم الله په نيزد سورت محمد په آيت سره دَ انفال ايت منسوخ دې. (١) دَحضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما نه هم دغه قول مروى دې (٢) ددې حضراتو په نيزدَمسلمانانوامام ته اختياردې چه مالى معاوضه يعنى فديه اخستلوسره پريږدى اويا احسانًا بغيردَ فديه اومعاوضه اخستلو دې پريږدى ياهغه مسلمانان چه دَ دښمن په قيدکښې دى دَهغوى بدلون اوکړى. البته قتل ئى جائزنه دې. خو عبدالله بن عباس قتاده مجاهدسدى ابن جريج عوفى اواکثر اهل کوفه په نيزدَ سورت محمد آيت دَ سورت انفال دَ آيت ﴿ اقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ ﴾ او ﴿ فَإِمَّا تَثْقَفَنَّهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرِّدْ بِهِمْ مَنْ خَلْفَهُمْ ﴾ سره منسوخ دې. (٣)

دَ صاحبين اوپه يوروايت کښې دَ امام اعظم ابوحنيفه رحمه الله قول مشهورهم دغه دې. (٤) ددې حضراتو په نيزدَ سورت محمدآيت دَ منسوخ کيدو وجه نه جنګى قيديان احسانًا يا فديه اخستلوسره آزادول جائزنه دى خومشهورحنفى فقهى مفسر ثناء الله پانى پتى رحمه الله فرمائى:

فهذه الاية ناسخة لقوله تعالى ﴿ مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴾ فانها نزلت فى غزوة بدر سنة اثنين، وقد من رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم على الاسرى بعد ذلك فى الحديبية سنة ست، وغيرذلك. (٥)

يعنى دَ سورت انفال آيت منسوخ دې اودَ سورت محمد آيت ناسخ دى. ځکه چه دَ سورت انفال آيت دَبدر په موقع سن هجرى دويم کال نه پس نازل شوې اورسول اکرم صلى الله عليه وسلم دَ حديبيه په موقع ۶هجرى باندې بعض قيديان بغيردَ معاوضه احسانًا آزادکړى وو. صحيح مسلم کښې دَ حضرت انس رضي الله عنه روايت دې چه وسله بند دَ دښمن اتياکسان دَ کوه تنعيم نه راکوزشواو په رسول الله صلى الله عليه وسلم او صحابه کرامو رضي الله عنهم باندې ئى ناڅاپى حمله کول غوښتل. رسول اکرم صلى الله عليه وسلم هغه ټول ګرفتارکړل او آزادئى کړل. په دې موقع باندې دَ سورت فتح آيت ﴿ وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ ﴾ (٦)

---

(١) الجامع الاحكام القرآن للقرطبى:٢٢٧/١٦، وعمدة القارى:٣٦٧/١٤.

(٢) عمدة القارى:٣٦٧/١٤.

(٣) الجامع الاحكام القرآن للقرطبى: ٢٢٧/٢١٦.

(٤) فتح القدير:٥/٢١٩ — ٢٢٠كتاب السير.

(٥) التفسير المظهرى:٣٣٤/٦.

(٦) صحيح مسلم ١١٤/٢ كتاب الجهاد باب قول الله تعالى:﴿وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ﴾ رقم:٤٤٤٣.

د قاضي ثناء الله پاني پتي رحمه الله او بعض مفسرينو په نيزد سورت انفال آيت اول اوسورت محمد آيت پس نازل شوې چونکه متاخرد متقدم دپاره ناسخ وی په دې وجه دسورت محمد آيت ناسخ اود سورت انفال آيت منسوخ دې اوهم دغه د امام اعظم ابوحنيفه رحمه الله مختار مسلک هم دې د امام اعظم رحمه الله نه دوه قوله نقل دی يودا چه قيديانونه فديه اخستل او آزادول جائزنه دی اودويم قول امام محمد رحمه الله سيرکبيرکښې د جواز نقل کړې دی اوهم دغه قول راجح اواظهردې (۱) اود امام طحاوی رحمه الله رائې هم دغه ده اوهغوی په ډير ښکلې طرز د استدلال سره هم دا مذهب راجح ګرځولې دې. (۲)

حقيقت دادې چه دمضمون اومفهوم په اعتبارسره په دواړو آياتونوکښې تعارض نشته او دواړوکښې يوايت هم ناسخ اومنسوخ نه شي ګرځولې کيدې. ابن زيد او ابوعبيدبن سلام رحمه الله فرمائيلی دا دواړه آياتونه محکم دی اوهم دغه قول د امام مالک امام شافعی امام احمدابوثور او امام اوزاعی رحمهم الله هم دې (۳) حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنهما فرمائی په غزوه بدرکښې د مسلمانانوتعدادکم ووهغه وخت د من وفداء ممانعت راغلو دهغې نه پس چه کله دمسلمانانو شميرزيات شو اودهغوی په شوکت او سلطنت کښې اضافه اوشوه نودمن وفدا اجازت ورکړې شو (۴) ددې روايت نه معلومه شوه چه په غزوه بدرکښې من وفداء د ممانعت او اثخان حکم سره د کفرشان اوشوکت ختمول مقصودوو. په دې وجه الله تعالی ته دامنظورنه شوه چه کافران دې د فديه په عوض ژوندی پريخودې شی. خوچه کله د کفرشان اوشوکت ختم شو اواهل اسلام ته غلبه حاصله شوه اودهغوی شوکت او سرلوړی قايمه شوه نوداثخان ضرورت باقی نه پاتې کيدودوجه نه دمن اوفديه اجازت ورکړې شو. نولکه چه دواړه آياتونه محکم دی. کوم وخت چه داهل اسلام مفاد په اثخان او وينې تويولوکښې مضمروو اود حالاتوتقاضاهم دغه وه نود من اوفداء ممانعت اوشو اوداثخان حکم راغلو. خوچه کله اقتضاء حال بدله شوه اود اثخان ضرورت پاتې نه شو نودمن اوفداء اجازت ورکړې شو په دې وجه دلته يوآيت ته هم منسوخ وئيلوضرورت نشته. د نسخ ضرورت هغه وخت وی کله چه په آيات اوجمع کښې تطبيق ممکن نه وی. (۵)

هم په دې وجه جمهورفقهاؤ فرمائيلی دی چه دوخت امام ته د وخت او مصلحت لاندې په احسان فداء او ترقيق کښې په يواندې د فيصله عمل کولواختيار حاصل دې. پخپله د رسول

---

(۱) السيرالکبيرمع شرحه لمحمدبن أحمد السرخسی رحمه الله :۲۹۶/٤ باب: من الفداء. دارالکتب العلمية بيروت الطبعة الاولی:۱٤۱۷هجری.

(۲) د تفصيل دپاره اوګورئی شرح مشکل الاثار للامام طحاوی:۳۸۶/۱۰ – ۳۸۸باب بيان مشکلمراوی عن رسول الله صلی الله تعالی عليه وسلم من قوله ((ولوکان مطعم ابن عدی حيا وکلمنی فی هولاء النتنی يعنی أسری بدر لاطلقتهم له)) و:۳۹۹/۱۰باب بيان مشکل ماوری عن رسول الله صلی الله تعالی عليهخ وسلم فی الاوساری هل جائزأن يقتلوا أم لا؟

(۳) تفسير الامام البغوی:۱۷۸/٤ وعمدة القاری:۳۶۸/۱٤.

(۴) تفسيرالامام الطبری: ۲۶/۲۷ وتفسيرالبغوی: ۱۷۸/٤ والجامع الاحکام القرآللقرطبی:۲۲۸/۱۶.

(۵) جامع البيان فی تفسير القرآن للامام الطبری:۱۷۸/٤. والجامع الاحکام القرآن للقرطبی:۲۲۸/۱۶.

الله ﷺ په مبارکه زمانه کښې ددې ټولو مثالونه موجوددی. ابوعبيدبن سلام رحمه الله فرمائی:

والقول في ذلك عندنا أن الآيات جميعا محكمات لامنسوخ فيهن، وذلك أنه — صلى الله تعالى عليه وسلم — عمل بالآيات كلها من القتل والأسر والفداء حتى توفاه الله تعالى على ذلك، فكان أول أحكامه فيهم يوم بدر، فعمل بها كلها يومئذ، بدأ بالقتل فقتل عقبة بن أبي معيط والنضر بن الحارث في قفوله، ثم قدم المدينة فحكم في سائرهم بالفداء، ثم حكم يوم بني قريظة سعد ابن معاذ رضي الله عنه، فقتل المقاتلة وسبى الذرية، فنفذه رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم وأمضاه، ثم كانت غزاة بني المصطلق رهط جويرية بنت الحارث — فاستحياهم جميعا وأعتقهم، ثم كان فتح مكة فامر بقتل ابن خطل والقينتين وأطلق الباقين، ثم كانت حنين فنسبي هوازن ومن عليهم وقتل أباغرة الجمحي يوم أحد وقد كان من عليه يوم بدر، وأطلق ثمامة بن أثال. فهذه كانت أحكامه — عليه السلام — بالمن والفداء، والقتل، فليس شئ منها منسوخا، والامر فيهم إلى الامام وهومخير بين القتل والمن والفداء، يفعل الافضل في ذلك للاسلام وأهله.[1]

زمونږ په نيزصحيح قول دادې چه دا ټول آياتونه محکم دی اوپه دې کښې يوهم منسوخ نه دې. ځکه چه رسول اکرم ﷺ د خپل وفات پورې د قتل فديه او قيدد احکامووالا ټولو آياتونوباندې عمل کړې دې. اودمشرکانو باره کښې په دې احکامو باندې د عمل کولوشروع رسول الله ﷺ د بدرپه موقع اوکړه. د غزوه بدر د (اوياؤ قيديانونه) حضورپاك صرف عقبه بن ابی معيط او نضربن حارث قتل کړو. بيامدينې ته په رسيدوباندې ئی د مشرکانو ټول قيديان د فديه په عوض خلاص کړل. بيا رسول الله ﷺ په غزوه بنی قريظه کښې حضرت سعدبن معاذ رضي الله عنه ته د فيصله اختيار ورکړو. سعد رضي الله عنه جنګی سړی قتل او ماشومان اوښځې ئی د قيدکولوفيصله اوکړه نوحضورپاك دهغوی فيصله نافذکړه. دې نه پس غزوه بنی مصطلق پيښه شوه بنومصطلق د جويريه بنت الحارث قبيله وه حضورپاك هغه ژوندئی پريخوده او آزاده ئی کړه. دې نه پس فتح مکه پيښه شوه نوحضورپاك د ابن خطل او ددوو وينځو دقتل حکم اوکړواو باقی ټول ئی آزادکړل. بياد حنين معرکه مخې ته شوه رسول الله ﷺ د هوازن خلق د قيدکولونه پس احسانا آزاد کړل. د احد په ورځ رسول الله ﷺ ابوغره جمحی (څوك چه په بدرکښې احسانا آزادکړې شوې وو) قتل کړو او ثمامه بن اثال رضي الله عنه ئی آزادکړې وو. بهرحال د من فداء ترقيق اوقتل ټول احکام حضورپاك جاری کړی په دې کښې يوحکم هم منسوخ نه دې. دا احکام دامام په رائې باندې موقوف دی هغه ته د قتل من فداء نه په هريوباندې دعمل کولواختياردې چه داسلام او اهل اسلام په مفادکښې وی اوکوم حکم هغه زيات بهترګنړی په هغې باندې عمل کولې شی.

هم دغه رائې د شيخ الاسلام علامه شبيراحمدعثمانی رحمه الله هم ده. د سورت محمد د مذکوره آيت په ذيل کښې هغوی فرمائی:

د حق اوباطل معرکه خو به وی خوچه کوم وخت هم د مسلمانانو اوکافرانو په مينځ کښې

---

[1]) فتح الباری: ۱۸۸/۶.

جنګ اوشي نومسلمانانو له پوره طاقت او بهادرئي نه کاراخستل پکاردی. کله چه د باطل زور مات شي نولوئي لوئي شيطانان به مړه شي اودهغوی دلي به ماتي کړې شي. په دې وجه په ميدان جنګ کښې سستي بزدلي شاته کيدل او تردد ته لازمه ورکوه اود الله تعالی د دښمنانو په سټ وهلوکښې هيڅ باك مه کوه. د پوره جنګ نه پس چه کله ستاسو رعب قايم شي اودهغوی زور مات شي هغه وخت قيدکول هم کافی کيږي. قال تعالی ﴿ مَا كَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَكُوْنَ لَهٗۤ اَسْرٰى حَتّٰى يُثْخِنَ فِى الْاَرْضِ ﴾ داقيداوبند ممکن دې د هغوی دپاره به دعبرت اوسبق کاروركوی اومسلمانانوسره اوسيدوسره به ستاد حالت نه د خبريدو او په اسلامی تعليماتوکښې د غورکولو موقع به ورته ملاوشی. ډيرخلق به په کښې د حق لاراختيارکړی ياکه مصلحت اوګنړی نو بغيرد معاوضه په هغوی باندې احسان کولوسره دقيدنه خلاصې ورکړه. په دې صورت کښې ډيرکسان ممکن دی چه ستاسو د احسان اوښه سلوك نه متاثرشی اوستاسو طرف ته راغب شي اوستاسو دين سره محبت اوکړی اودا هم کولې شنی چه دولت فديه اخستلوسره د مسلمانانوقيديانو په تبادله کښې دهغوی قيديان پريږدنی. په دې کښې مختلف قسم فائدې دی. بهرحال که دا جنګی قيديان دهغوی د وطن طرف واپس کړئی نوهم دوه صورتونه دی: په معاوضه کښې پريخودل يا بغيرمعاوضه پريخودل. په دې کښې چه کوم صورت هم د امام په نيز صحيح وی اختيارولې شی. د احنافو په نيزهم فتح القدير اوشامی وغيره کښې داسې روايات موجود دی.(۱)

فيه حديث ثمامة بن أثال:- حضرت ثمامه بن اثال ﷺ صحابه کرامو ګرفتارکړو او جمات کښې يوې ستنې پورې اوتړلو بيايوځو ورځې پس رسول اکرم ﷺ هغه آزادکړو. په روايت کښې دې چه حضورپاك اوفرمائيل أطلقوا ثمامه ثمامه پرانيزئی خلاص ئی کړئی. امام بخارې ﷫ هم ددې واقعه طرف ته اشاره کړې ده چه ثمامه ﷺ قيدی وو. رسول الله ﷺ هغه احسانا آزادکړو. ترجمة الباب سره ددې الفاظو مطابقت هم ښکاره دې. د ثمامه بن اثال ﷺ دا واقعه وړاندې کتاب المغازی کښې تفصيلاً راروانه ده.

ماكان لنبي أن يكون له أسرى حتى يثخن فى الارض – حتى يغلب فى الارض – تريدون عرض الدنيا:- امام بخاری ﷫ د ابوعبيده ﷫ قول نقل کړې دې. (۲) ابوعبيده يثخن تفسير په يغلب سره کړې دې. يعنی اهل اسلام چه ترکومې دښمن سره د جنګ او په کثرت قتل سره په ملك کښې غلبه حاصله نه کړی ترهغه وخته پورې قيدی کافران باقی ساتل مناسب نه دی. مجاهد ﷫ د اثخان معنی قتل سره کړې ده. (۳) يعنی ترکومې چه په زمکه کښې قتل اونه کړې شی. بعض حضراتووئيلی چه داثخان معنی په قتل کښې دمبالغه ده. په غزوه بدرکښې الله تعالی مسلمانانوته غيرمعمولی فتح ورنصيب کړه. د قريشو ډيرزيات مال مسلمانانوته په غنيمت

---

(۱) تفسيرعثمانی ص:۶۷۲.
(۲) فتح البارى:۱۸۸/۶ وإرشاد السارى:۴۹۰/۶.
(۳) فتح البارى:۱۸۸/۶ وإرشاد السارى:۴۹۰/۶.

کښې ملاؤشو اوهغوی اویاسرداران قیدکړې شو. هم دغه قیدیانو باره کښې سوال پیداشوچه دوی سره څه سلوك اوکړې شی. رسول الله ﷺ صحابه کرامو سره مشوره اوکړه.
حضرت عمر رضي الله عنه رائې ورکړه: هم أئمة الكفر، والله أغناك عن الفداء فاضرب أعناقهم. داد کفرمشران دی الله تعالی ته د فدیه نه موړکړې نی نوبس تاسو ددوی ستونه والوزوئی. حضرت ابوبکر رضي الله عنه رائې ورکړه: هم قومك وأهلك، لعل الله أن يتوب عليهم، خذ منهم فدية تقوى بها أصحابك.
یعنی دا ستاسود قوم اوخاندان خلق دی کیدې شی چه الله تعالی دوی ته د توبه توفیق ورکړی تاسو ددوی نه فدیه وصول کړئی په کوم سره چه به ستاسو ملګروته طاقت ملاؤشی. رسول الله ﷺ د حضرت ابوبکر رضي الله عنه رائې قبوله کړه اودټولونه ئی فدیه وصول کړه اومعاف ئی کړل په دې باندې د سورت انفال مذکوره آیت د عتاب په توګه نازل شو چه د یونبی د شان لائق نه ده چه هغه سره کافران قیدیان وی اوهغه پریږدی بلکه دهغوی طاقت ختمولوډپاره وینه تویول پکاردی دې د پاره چه په اهل اسلام باندې د حمله کولو په دوی کښې حوصله پاتې نه شی. (١)

د سورت انفال ایت ذکرکولومقصد:- حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه د سورت انفال آیت ذکرکولوسره امام بخاری رحمه الله د امام مجاهد رحمه الله مذهب طرف ته اشاره کړې ده. دهغوی په نیزد کافرانوقیدیانونه فدیه اخستل جائزنه دی. (٢) ددې جواب سورت محمد او سورت انفال په آیاتونوکښې تطبیق او مذاهبو تفصیل په ضمن کښې مونږ تفصیلاً ذکرکړې دې.

باب ١٤٩: هل للاسير أن يقتل ويخدع الذين أسروه حتى ينجو من الكفرة

فيه المسور، عن النبي صلى الله عليه وسلم. [ر: ٢٥٨١]

د ترجمة الباب مقصد:- مقصددادې چه آیا د مسلمانانود قیدیانو د راخلاصولو اوکافرانونه نجات حاصلولود پاره قتل یا دهوکه اوفریب کولې شی؟ شراح فرمائیلی دی چونکه دا اختلافی مسئله ده په دې وجه امام بخاری رحمه الله په ترجمه کښې د حکم تصریح نه ده کړې. (٣)
کافران چه کله یومسلمان ګرفتارولوسره قید کړی نولکه چه دا معاهده کیږی چه اوس به ستاسو خلاف وسله نه راوچتوو نوآیا په دې صورت کښې دمسلمان قیدی دپاره د دغه معاهده خلاف ورزی کول جائزدی؟ امام مالك رحمه الله فرمائی دهغه دپاره د کافرانود قید نه تختیدل جائزنه دی. (٤) هم دغه قول د سحنون او ابن مواز هم دې. (٥) خودمالکیه نه اشهب مالکی رحمه الله فرمائی که چرې کافرانویومسلمان په دې غرض سره قیدکړې وی چه دهغه په بدله کښې هغوی یوکافرقیدی خلاص کړی نو په دې صورت کښې مسلمان قیدی د کافرد

---

(١) إرشاد الساري: ٦/٤٩٠.
(٢) فتح الباري: ٦/١٨٨.
(٣) فتح الباري: ٦/١٨٨ وعمدة القاري: ١٤/٣٦٩ وإرشاد الساري: ٦/٤٩١.
(٤) فتح الباري: ٦/١٨٨ وشرح ابن بطال: ٥/١٧٨.
(٥) شرح ابن بطال: ٥/١٧٨.

قيدنه خلاصى حاصلولودپاره قتل هم جائزدى. [1]

امام اعظم ابوحنيفه رحمه الله او امام طبرى رحمه الله فرمائى كه يومسلمان قيدى د څه قسم عهدوپيمان كړې وى او تسلى ئې وركړې وى چه ستاسو په وينا به څم نودامعاهده باطل ده اوده دپاره دغه وعده ماتول جائزدى. [2] مطلب دا چه قتل اودهوكه دواړه جائزدى. دامام بخارى رحمه الله مسلك هم دغه معلوميږى. د باب لاندې هغوى د مسور بن مخرمه د روايت حواله وركولوسره د حضرت ابو بصير رضي الله عنه دواقعه طرف ته اشاره كړې ده چه دمشركانو دقيد نه راتختيدلې مدينې ته راغلې وو او رسول الله ﷺ په هغه باندې هيڅ نكيرنه وو فرمائيلې. دامام بخارى رحجان دې طرف ته دې چه د قيدنه دخلاصى دپاره دهوكه وغيره وركول جائزدى. والله اعلم.

امام شافعى رحمه الله فرمائيلى دى چه عهداوپيمان په صورت كښې تختيدل خوجائزدى خود كافرانو ځان اومال سره سره تعارض جائزنه دې. خوكه څه عهدنه وى شوې نوبيا ده له د كافرانونه د خلاصى دپاره قتل تحريق او اخذ مال نه يولار اختيارولواجازت دې. د مسوربن مخرمه روايت والا واقعه كښې د ابوبصير رضي الله عنه اومشركين مكه په مينځ كښې د هيڅ يومعاهدې تصريح نشته. په دې وجه ابوبصير رضي الله عنه اقدام قتل اوكړو دمشركانو يوسړې هغه قتل كړو او دويم په تختيدوكښې كامياب شو. [3]

ابن قاسم او ابن مواز وغيره فرمائيلى دى مسلمان د كافرانو په قيدكښې راتلونه پس مكره كيږى په حالت اكراه كښې عهدوپيمان باطل دې. نوكه هغه كافرانو سره عهدوپيمان اوكړى اوهغوى له تسلى وركړى چه ستاسود مرضئ نه خلاف به هيڅ كارنه كوم ياقسم ئې خوړلې وى نو هغه به باطل وى كه هغه كافرانو دامن په حالت كښې ساتلې وى اوكه دويرې اوداعهداوحلف ځكه باطل دې چه الله تعالى په مسلمانانوباندې د كافرانود احكامو اطاعت نه كول فرض ګرځولوسره په داسې حالاتوكښې په هغوى باندې هجرت واجب كړې دې. نومسلمان قيدى له د تيختې دپاره هرقسم حربه ا ستعمالولواجازت دې. دې حضراتو د حضرت ابوبصير رضي الله عنه د واقعه نه استدلال كړې دې چه هغه د مكې دكافرانود قيدنه اوتختيدو اومدينې ته راغلو نو رسول الله ﷺ دهغه تصويب اوفرمائيلو اودهغه په دې عمل باندې د رضامندئى اظهاراوكړو. [4]

د ابوبصير رضي الله عنه واقعه:- د حديبيه په موقع چه دمكې مشركانو سره په كوموشرائطو صلح شوې وه په هغې كښې يودا هم ووكه د قريشو نه څوك سړې دخپل آقا او ولى د اجازت نه بغير مدينې ته لاړشى نوهغه به واپس كولې شى كه هغه مسلمان وى اوكه كافر. ابوبصير رضي الله عنه اسلام راوړو دمكې نه مدينې ته راغلو. د اهل مكه د طرف نه دوه كسان دهغه د بوتلودپاره راغلل.

---

[1]) شرح ابن بطال:۱۷۸/۵ فتح البارى:۱۸۸/۶ وعمدة القارى: ۳۶۹/۱٤.

[2]) شرح ابن بطال:۱۷۸/۵ فتح البارى:۱۸۸/۶ وعمدة القارى: ۳۶۹/۱٤.

[3]) فتح البارى:۱۸۸/۶ وعمدة القارى: ۳۶۹/۱٤.

[4]) شرح ابن بطال: ۵/ ۱۸۸ وعمدة القارى: ۳۶۹/۱٤.

رسول الله ﷺ دَ شرط مطابق هغه واپس کړو. په واپسئ کښې په مقام ذوالحلیفه کښې ابوبصیر رضی الله عنه هغه دواړوکښې یوکس قتل کړو اودویم تختیدوسره بچ اووتلو او مدینې ته راغلو دَ رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضرشو. حضورپاك چه هغه اولیدو نو وئی فرمائیل چه ضرور څه خطرناکه خبره شوې ده. هغه وئیل چه زما ملګرې خوقتل شوې دې زه هم قتل کیدونکې یم دې نه پس ابوبصیر رضی الله عنه اورسیدو اوعرض ئی اوکړویارسول الله ﷺ ستاسو چه کومه ذمه واری وه هغه خوالله تعالی پوره کړه تاسو زه واپس کړم بیاالله تعالی ماته دَهغوی نه خلاصې راکړو. حضورپاك اوفرمائیل چه دا خودَ جنګ تیزولو والاکاردې افسوس چه دَده پوهه کونکې څوك وې. دې اوریدوسره ابوبصیر رضی الله عنه پوهه شو چه حضورپاك به ما واپس کوی په دې وجه هغه دَ مدینې منورې نه اووتلو او سمندر سره ئی ډیره واچوله. ابوجندل رضی الله عنه ته معلومه شوه نوهغه هم ابوبصیر رضی الله عنه له لاړو. دَ قریش مکه نه چه به څوك مسلمان کیدو ابوبصیر رضی الله عنه ته به ئی ځان رسولو. تردې چه دَ سمندریه غاړه یوه ډله جوړه شوه. دَ قریشو کومه قافله چه به دَ شام طرف ته تلله دې خلقو به هغه رامنع کوله دَ قافله والا به ئی مړه کړل او مال به ئی ترې واخستو. کله چه دامعامله مخې ته شوه نو قریش مکه حضورپاك ته پیغام اولیګلو چه تاسو دغه خلق خپل ځان له راوغواړئی مونږ دغه شرط واپس اخلو چه زمونږ کوم سړې تاسوله درشی نوهغه به واپس کوئی. کوم سړې هم چه زمونږ نه تاسو ته درشی دهغوی دَ واپس کولوذمه واری به په تاسو نه وی. په دې خبره رسول الله ﷺ هغه ټولو ته پیغام اولیګلو چه واپس راشئی.(۱) خوابوبصیر رضی الله عنه ته چه دَ حضورپاك پیغام رسیدلونوهغه دَ دې دنیا نه رخصت کیدلو په دې وجه مدینې ته رانغللې شو.(۲)

باب ۱۵۰: إذاحرق المشرك المسلم هل يحرق

دَ ترجمة الباب مقصد:- حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی دا باب باب **لايعذب بعذاب الله** نه پس متصلاً ذکرکول زیات مناسب وو کیدې شی چه دا دَناقلینو تصرف وی چه دا باب ئی **لايعذب بعذاب الله** نه دوه ابواب روستو ذکرکړې دې. دَدې تائیددَ نسفی دَ نسخې نه هم کیږی په کوم کښې چه زیرنظر باب، **باب لايعذب بعذاب الله** متصلاً روستودې. او په مینځ کښې دواړه ابواب ساقط دی. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی دَدې باب نه دَامام بخاری رحمه الله مقصددادې چه په ماقبل باب کښې تعذیب بالنار کوم ممانعت واردشوې دې هغه دې صورت سره خاص دې کله چه تحریق بالنار علی سبیل القصاص نه وی خو که بیاهم علی سبیل القصاص دَتحریق

---

۱) صحیح بخاری:۳۸۰/۱کتاب الشروط باب الشروط فی الجهاد مع أهل الحرب.

۲) رسول اکرم ﷺ دَ ابوبصیر رضی الله عنه په نوم خط لیکلې وو چه مدینې ته راشه کله چه خط مبارك اورسیدو نو هغه وخت هغه دَ دنیا نه رخصت کیدو. روح ئی په داسې حال کښې لاړوچه دَ رسول الله ﷺ مبارك خط ئی په لاس کښې وو. ابوجندل رضی الله عنه دهغوی تدفین اوکړو اوهلته ئی یوجمات هم جوړ کړو. فتح الباری:۳۵۱/۵.

نوبت راشی نو په دې کښې څه بدی نشته.[1] لیکن علامه عینی رحمه الله په دې باندې رد کولو سره وائي چه دا باب باب لایعذب بعذاب الله سره متصلاً ذکر څه مهم امر نه دې لهذا موجوده ترتیب د ناقلین تصرف طرف ته منسوب کولو هیڅ ضرورت نشته. حافظ ابن حجر رحمه الله د علامه نسفی د نسخې ترتیب په توګه د تائید حواله ورکړې ده. علامه عینی رحمه الله وائی د دې نسخه د ترتیب نه د حافظ رحمه الله د رائې تائید نه کیږی ځکه چه ساقط څیز د معدوم په درجه کښې وی او یو معدوم څیز د تائید په توګه نه شی پیش کولې.[2]

خو حقیقت دا دې چه هم د حافظ ابن حجر رحمه الله رائې صحیح ده او د علامه عینی رحمه الله رد د تکلف او تعصف نه خالی نه ده. والله اعلم

[حدیث نمبر ۲۸۵۵][3] حَدَّثَنَا مُعَلَّى بْنُ أَسَدٍ حَدَّثَنَا وُهَيْبٌ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ أَبِي قِلاَبَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ - رضى الله عنه - أَنَّ رَهْطًا مِنْ عُكْلٍ ثَمَانِيَةً قَدِمُوا عَلَى النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - فَاجْتَوَوُا الْمَدِينَةَ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ، ابْغِنَا رِسْلاً. قَالَ «مَا أَجِدُ لَكُمْ إِلاَّ أَنْ تَلْحَقُوا بِالذَّوْدِ». فَانْطَلَقُوا فَشَرِبُوا مِنْ أَبْوَالِهَا وَأَلْبَانِهَا حَتَّى صَحُّوا وَسَمِنُوا، وَقَتَلُوا الرَّاعِيَ، وَاسْتَاقُوا الذَّوْدَ، وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلاَمِهِمْ، فَأَتَى الصَّرِيخُ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم -، فَبَعَثَ الطَّلَبَ، فَمَا تَرَجَّلَ النَّهَارُ حَتَّى أُتِيَ بِهِمْ، فَقَطَعَ أَيْدِيَهُمْ وَأَرْجُلَهُمْ، ثُمَّ أَمَرَ بِمَسَامِيرَ فَأُحْمِيَتْ فَكَحَلَهُمْ بِهَا، وَطَرَحَهُمْ بِالْحَرَّةِ، يَسْتَسْقُونَ فَمَا يُسْقَوْنَ حَتَّى مَاتُوا. قَالَ أَبُو قِلاَبَةَ قَتَلُوا وَسَرَقُوا وَحَارَبُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ - صلى الله عليه وسلم - وَسَعَوْا فِي الأَرْضِ فَسَادًا. [ر: ۲۳۱]

رجال الحدیث

① **معلی:-** دا معلی اسد رحمه الله دې. د دوی تذکره وړاندې تیره شوې ده.[4]

② **وهیب:-** دا وهیب بن خالد بن عجلان باهلی بصری رحمه الله دې. د دوی تذکره کتاب الایمان باب تفاضل أهل الایمان فی الاعمال لاندې تیره شوې ده.[5]

③ **ایوب:-** دا ایوب بن ابی تمیمه کیسان سختیانی رحمه الله دې. د دوی حالات کتاب الایمان باب حلاوة الایمان لاندې تیر شوی دی.[6]

④ **ابوقلابه:-** دا مشهور تابعی عبد الله بن زید جرمی رحمه الله دې. او هم په دې کنیت سره مشهور دې.

---

[1] فتح الباری: ۱۸۹/۶.

[2] عمدة القاری: ۳۷۰/۱۴.

[3] مر تخریجه فی کتاب الوضوء باب أبوال الابل ولدواب والغنم ومرابضها رقم: ۲۳۳.

[4] کتاب الحیض باب المرأة تحیض بعدالافاضة.

[5] کشف الباری: ۱۱۸/۲ – ۱۱۹.

[6] کشف الباری: ۲۶/۲.

دَدوی تذکره هم مذکوره کتاب اوباب لاندې تیره شوې ده.(۱)

⑤ **انس بن مالک**:- دَ انس بن مالک رضی الله عنه تذکره کتاب الایمان باب من الایمان أن یحب لاخیه مایحب لنفسه لاندې تیره شوې ده.

دَاهل عرینه واقعه:- د باب لاندې امام بخاری رحمه الله چه کوم روایت نقل کړې دې په دې کښې دَعرنیین مشهوره واقعه ذکرده. دا روایت امام بخاری رحمه الله د مختلفو بابونولاندې ذکرکړې دې. واقعه دا اوشوه چه دَ قبیله عرینه څه کسان مدینې ته راغلل او اسلام ئې قبول کړو اوهم هلته اوسیدل. دَمدینې آب وهوا برابرنه راتلو په وجه تول بیماران شو. رسول الله صلی الله علیه وسلم هغوی ته دَمدینې نه بهرځپلو اوښانوسره دَتللوهدایت اوکړو اوونې فرمائیل چه دَ اوښانو پینې اومتیازې اوڅکئ نو تیك به شئ. دَ پینواومتیازو په څکلوسره هغه تول روغ جوړشو. هغوی دَ اوښانو ساتونکې دَ رسول الله صلی الله علیه وسلم راعی حضرت یسار رضی الله عنه قتل کړو. رسول الله صلی الله علیه وسلم ته ددې واقعه خبراوشو نوهغوی یوڅوکسان صحابه دَهغوی دَ ګرفتارولودپاره اولیګل کله چه هغوی ګرفتارکړې شو او راوستلې شو نوحضورپاك دَهغوی دَ قتل کولو حکم ورکړو. اودهغوی په سترګوکښې په اور سورکړې شوی سلایان راښکلې شو اودهغوی خپې لاسونه پرې کولوسره حره (کانړیزه زمکه) باندې اوغورزولې شو. (۲) ددې واقعه نه استدلال کولوسره امام بخاری رحمه الله دا ثابت کول غواړی چه علی سبیل القصاص تحریق بالنار جائزدې.

دَامام بخاری رحمه الله په استدلال باندې اشکال:- لیکن په دې استدلال باندې اشکال کیدې شی چه په حدیث باب کښې خوددې خبرې تصریح نشته چه عرنیین دَ رسول الله صلی الله علیه وسلم دَ راعی په سترګوکښې سلائی راښکلې وه دَ کوم په نتیجه کښې چه قصاصاً هغوی سره هم دَغه عمل اوکړې شو.

دَ حافظ ابن حجر رحمه الله جواب:- حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی (۳) چه امام بخاری رحمه الله دَدې روایت دویم طرق طرف ته اشاره کړې ده په کوم کښې چه دَ دې خبرې تصریح ده چه عرنیین دَ راعی په سترګوکښې سلائی راښکلې وو. دَ صحیح مسلم په روایت کښې حضرت انس رضی الله عنه فرمائی **إنما سمل النبی صلی الله تعالی علیه وسلم أعین العرنیین لانهم سملوا أعین الرعاة.** (۴) یعنی رسول الله صلی الله علیه وسلم دَعرنیین په سترګوکښې سلائی ځکه راښکلوچه عرنیین دَ راعیانو په سترګوکښې سلائی راښکلې وو.

دَ علامه ابن بطال رحمه الله جواب:- علامه ابن بطال رحمه الله فرمائی که دَ روایت په دویم طریق کښې دَدې خبرې صراحت نه وی چه عرنیین دَ راعی رسول صلی الله علیه وسلم په سترګوکښې سلائی راشکلې وو نوبیاهم دې نه تحریق بالنار جواز ثابتیږی. مطلب دادې چه اهل عرینه دَ راعی رسول صلی الله علیه وسلم په

(۱) کشف الباری:۲/۲۶.

(۲) دتفصیل دپاره اوګورئ فتح الباری:۱/۳۳۷.

(۳) دَ تفصیل دپاره اوګورئ فتح الباری:۱/۳۳۷.

(۴) صحیح مسلم:۲/۵۸ کتاب القسامة باب حکم المحاربین والمرتدین.

ستر ګوکښې سلائی نه وو راښکلی. نو دې باوجود حضورپاک د اهل عرینه په ستر ګوکښې ګرم سلائی راښکل جائزاوګرځول که واقعتا اهل عرینه د دغه شقاوت مظاهره کړې وی نو په دې صورت کښې په طریق اولیٰ دَهغوی په ستر ګو کښې ګرم سلائی راښکل جائز کیدل.(۱)
دَ قصاصا تحريق بالنار حکم: - د شوافع او مالکیه په نیزپه قصاص کښې مساوات ضروری دې هغوی فرمائی چه قاتل دَ کوم فعل په ذریعه دَمقتول قتل کړې وی که چرې هغه مشروع وی اومنهی عنه نه وی نوقاتل هم قصاصاً هم په هغه فعل سره وژلې شی. البته که دَ قاتل عمل چرې غیرمشروع وی نو په هغې کښې مساوات جائزنه دې. مثلاً که قاتل په کانړی ویشتلوسره څوك مړه کړې نوقاتل به هم په کانړی ویشتلوسره مړکولې شی. که قاتل څوك په اوبو کښې ډوب کړو نوهغه به هم ډوبولې شی. خوکه دَقاتل عمل غیرمشروع وی یعنی هغه په چاباندې جادوکولوسره یا شراب څکلوسره یا زنا سره یا لواطت سره مړې کړې وی نودَ قاتل نه به هم په دغه فعل سره قصاص اوبدله نه شی اخستې بلکه په دغه صورت کښې به قصاص صرف په توره سره اخستې شی. (۲) دَ یوروایت مطابق دَامام احمدبن حنبل رحمه الله هم دغه مسلك دې. (۳) دَ هغوی استدلال دَ قرآن مجید دَدې آیت نه دې: ﴿ وَاِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ ﴾ (۴)﴿ فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ ﴾ (۵)﴿ جَزٰٓؤُا سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا ﴾ (۶) په دې آیاتونو کښې دا تعلیم ورکړې شوې دې چه دَ ظلم اوزیاتی بدله هم په هغه اندازه باندې اخستل جائزدی څومره چه بل فریق کړې وی.
دَ امام ابوحنیفه رحمه الله په نیزقصاص صرف په وسله سره اخستل جائزدی. دَهغوی استدلال دَ ابن ماجه دَ روایت نه دې. لاقود إلا بالسيف. (۷) یعنی قصاص دې صرف په توره باندې واخستې شی. دَامام اعظم ابوحنیفه رحمه الله په نیز دَ سیف نه هرقسم وسله مراد ده لهذا دَهغوی په نیزدَتورې نه علاوه ټوپك وغیره سره هم قصاص اخستل جائزدی.(۸)
شوافع او مالکیه چه دَ کومو آیاتونو نه استدلال کړې دې هم دغه آیاتونه دَ احنافوهم مستدل دی په آیاتونوکښې دا حکم ورکړې شوې دې چه په چاباندې ظلم اوزیاتی شوې وی نودَهغې بدله دې هم هغه هومره واخستې شی دَهغې نه دې تجاوز کول حرام دی. که په قصاص کښې په مماثلت او برابروالی باندې عمل اوکړې شی نو په دې کښې په انصاف باندې عمل کول

---

(۱) شرح ابن بطال:۱۷۹/۵ وفتح الباری:۱۸۹/۶.
(۲) المغنی لابن قدامة:۹/۳۹۰ – ۳۹۱ وفتح القدیر: ۱۵۶/۹.
(۳) العدة شرح العمدة فی مذهب الامام أحمدبن حنبل رحمه الله ص:۵۰۱ باب شروط وجوب القصاص واستیفاء والمغنی لابن قدامة:۳۹۱/۹ رقم الفصل:۶۶۵۴.
(۴) سورة النحل:۱۲۶
(۵) سورة البقره:۱۹۴
(۶) سورةالشوری:۴۰.
(۷) سنن ابن ماجه ص:۱۹۱ کتاب الدیات باب لاقوة إلا بالسیف رقم:۲۶۶۷ – ۲۶۶۸.
(۸) المغنی لابن قدامة:۳۱۹/۱۹ وفتح القدیر:۱۵۶/۹ وتکلمة فتح الملهم:۳۳۹/۲.

ممکن نه دی. مثلاً اکثروختونوکښې یوسرې د ګانړې په یوګذارباندې هلاك شی خوکله داسې هم کیږی چه په یوسړی باندې د ګانړو ډیروګذارونوسره هم دهغه مرګ نه واقع کیږی اوس که د قاتل د ګانړې په یوګذار سره د چامرګ واقع شی خود قصاص په دوران کښې پخپله د قاتل مرګ که چرې په یوګذارسره واقع نه شی نو په هغه باندې به ډیرګانړې ورولې کیږی نوښکاره خبره ده چه دا ظلم دې ځکه چه قاتل خو صرف هم یوګانړې ویشتې وو د کمیت په اعتبارسره قصاص د قاتل د فعل نه زیات اخستلې شی. په دې وجه د امام ابوحنیفه رحمه الله په نیزقصاص بالمثل جائزنه دې بلکه قصاص دې صرف په وسله سره واخستې شی.[1] هم دغه مذهب د عطاء بن ابی رباح رحمه الله امام ثوری رحمه الله او صاحبین رحمهم الله دې.[2] په یوروایت کښې امام احمد رحمه الله نه هم دغه قول مروی دې.[3]

قصاصًا تحریق بالناردامام ابوحنیفه رحمه الله په نیزجائزنه دې دهغوی په نیزبه قصاص صرف په وسله سره اخستې شی. تحریق بالنار ناجائزګرځولوسره امام اعظم رحمه الله ددې حدیث نه استدلال کړې دې. لایعذب بالنار إلا رب النار.[4] د هغوی په نیزددې حدیث په عموم کښې قصاصًا تحریق بالنار هم شامل دې.[5]

دامام احمد رحمه الله نه دوه اقوال نقل دی دیوقول مطابق دهغوی په نیزقصاصًا تحریق جائزنه دې. دهغوی دلیل هم د امام اعظم رحمه الله مستدل روایت دې.[6] دویم قول دادې چه تحریق قصاصًا جائزدې.[7] هم دغه مسلك د امام شافعی رحمه الله هم دې.[8] من حرق حرقناه ومن غرق غرقناه.[9] ددوی په نیز لایعذب بالنار إلا رب النار په عموم سره تحریق علی سبیل القصاص مستثنی دې.[10] خود امام ابوحنیفه رحمه الله په نیزددې په عموم کښې تحریق علی سبیل القصاص هم شامل کیدود وجه نه ناجائزدې. اوحدیث لاقود إلا بالسیف په رڼاکښې قصاص صرف په وسله سره اخستې شی

ترجمة الباب سره مطابقت:- په حدیث باب کښې دا صراحت نشته چه رسول الله ﷺ د عرنیین سترګې ځکه داغلې وې چه هم دغه عمل عرنیین د رسول الله ﷺ راعیانوسره کړې وو. په دې

---

[1]) الشرح الکبیر لشمس الدین ابن قدامة:۱۹/۴۰۰ – ۴۰۱ وتکلمة فتح الملهم: ۳۳۹/۲.

[2]) الشرح الکبیر لشمس الدین ابن قدامة:۱۹/ ۴۰۱.

[3]) الشرح الکبیر لشمس الدین ابن قدامة:۱۹/ ۴۰۱ والعدة شرح العمدة فی مذهب الامام أحمدبن حنبل:۵۰۱ باب شروط وجوب القصاص واستیفاءه.

[4]) سنن ابی داؤد ۸/۲ کتاب الجهاد باب کراهیة حرق العدوبالنار.

[5]) المغنی لابن قدامة:۳۹۲/۱۹ رقم الفصل:۶۶۵۵.

[6]) المغنی لابن قدامة:۳۹۲/۱۹ رقم الفصل ۶۶۵۵ والعدة شرح العمدة فی مذهب الامام أحمد بن حنبل:۵۰۱.

[7]) العدة شرح العمدة:۵۰۱ والمغنی لابن قدامة:۳۹۲/۱۹.

[8]) المغنی لابن قدامة:۳۹۲/۱۹ والشرح الکبیر:۴۰۲/۱۹.

[9]) المغنی لابن قدامة:۳۹۲/۱۹ و العدة شرح العمدة:۵۰۱.

[10]) المغنی لابن قدامة:۳۹۲/۱۹

وجه د ترجمة الباب سره د حديث باب مطابقت نشته.
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی په اصل کښې امام بخاری رحمه الله د روايت باب د بل طريق طرف ته اشاره کړې ده په کوم کښې چه تصريح ده چه رسول الله ﷺ د عرنيين سترګې خکه داغلې وې چه عرنين د رسول الله ﷺ د راعيانو سترګې داغلې وې.[1]
چنانچه صحيح مسلم کښې د حضرت انس رضی الله عنه روايت کښې دی إنما سمل النبی صلی الله تعالی عليه وسلم أعين العرنيين لانهم سملوا أعين الرعاة.[2]

باب

د ترجمة الباب مقصد او د باب سابق سره مناسبت:- حافظ ابن حجر علامه عينی او علامه قسطلانی رحمهم الله فرمائی چه امام بخاری رحمه الله دا باب بلاترجمه قايم کړې دې او دا باب هم د سابق تتمه ده.[3] باب سابق کښې د تحريق ذکروو په دې باب کښې داخودل مقصود دې چه په تحريق کښې تجاوز جائز نه دې. يعنی چه څوک د تحريق مستحق نه وی د هغه تحريق د حد نه تجاوز او ګناه ده.[4]

[حديث نمبر ۲۸۵۶][5] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ يُونُسَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ وَأَبِي سَلَمَةَ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ - رضی الله عنه - قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صلی الله عليه وسلم - يَقُولُ «قَرَصَتْ نَمْلَةٌ نَبِيًّا مِنَ الأَنْبِيَاءِ، فَأَمَرَ بِقَرْيَةِ النَّمْلِ فَأُحْرِقَتْ، فَأَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ أَنْ قَرَصَتْكَ نَمْلَةٌ أَحْرَقْتَ أُمَّةً مِنَ الأُمَمِ تُسَبِّحُ». [۳۰۱۹]

رجال الحديث

① **يحيي بن بكير**:- دا ابوزکريا يحيی بن عبدالله بن بکير القرشی رحمه الله دې. د دوی تذکره بدء الوحی لاندې تيره شوې ده.[6]
② **ليث**:- دا امام ابوالحارث ليث بن سعد بن عبدالرحمن فهمی رحمه الله دې. د دوی حالات بدء الوحی لاندې تيرشوی دی.[7]

---

[1]) فتح البارى:۶/۱۸۹.
[2]) صحيح مسلم ۲/۵۸ كتاب القسامة باب حكم المحاربين والمرتدين.
[3]) فتح البارى:۶/۱۹۰ وعمدة القارى: ۱۴/۳۷۱ وإرشادالسارى:۶/۴۹۳.
[4]) فتح البارى:۶/۱۹۰.
[5]) رواه البخاری ايضاً:۱/۴۲۷ فی بدء الخلق. باب إذا وقع الذباب فی شراب أحدكم فليغمسه فان فی أحد جناحيه داء وفی الاخر شفاء. وخمس من الدواب فواسق يقتلن فی الحرم رقم:۳۳۱۹ وعند مسلم فی صحيحه: ۲/۲۳۶ والغنم ومرابضها رقم:۲۳۳. فی قتل الحيات وغيرها. باب النهی عن قتل النمل رقم:۵۸۴۹ وعند أبی داؤد فی سننه:۲/۳۶۲ باب فی قتل الذر رقم:۵۲۶۵ وعندالنسائی فی سننه: ۲/۱۹۸ فی الصيد. باب قتل النمل رقم:۴۳۶۳ - ۴۳۶۴ وعندابن ماجه فی سننه ص:۲۳۲ فی الصيدباب ماينهی عن قتله رقم:۳۲۲۵.
[6]) كشف البارى:۱/۲۳۲.
[7]) كشف البارى:۱/۳۲۴ - ۳۲۵.

③ **یونس**:- دا یونس بن یزید دې. دَدوی تذکره هم بدء الوحی کښې تیره شوې ده. [1]

④ **ابن شهاب**:- مشهورمحدث عبدالله بن شهاب زهری دې. دَدوی حالات هم بدء الوحی لاندې تیرشوی دی. [2]

⑤ **سعیدبن المسیب**:- داامام التابعین سعیدبن المسیب بن حزن بن ابی وهب قرشی رحمه الله دې دَدوی تفصیلی تذکره کتاب الایمان باب من قال ان الایمان هوا عمل لاندې تیره شوې ده. [3]

⑥ **ابوسلمه**:-دا ابوسلمه بن عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه دې. دَدوی تذکره کتاب الایمان باب صوم رمضان احتسابًا من الایمان لاندې تیره شوې ده. [4]

⑦ **ابوهریره** رضی الله عنه:- دَدوی حالات هم کتاب الایمان باب أمور الایمان لاندې تفصیل سره تیرشوی دی. [5]

قرصت نملة نبيا من الانبياء، فامر بقرية النمل فاحرقت، فاوحى الله إليه: أن قرصتك نملة أحرقت امة من الامم تسبح. په یوروایت کښې دی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمائیلی دی یومیږی یونبی اوچیچلو هغه دَ میږود سوړو سوزولوحکم ورکړو چه اوسوزولې شوې. الله تعالی هغه ته وحی راولیګله چه ته یومیږی اوچیچلې ولې تایو پوره مخلوق اوسیزلو چه دَ الله تعالی تسبیح کوی.

نبیا:- شراح په دې کښې دوه اقوال نقل کړی دی چه دې نه کوم یونبی مراددې؟

① علامه کرمانی رحمه الله یواقول نقل کړې دې چه دې نه موسی علیه السلام مراد دې. [6] په نوادرکښې حکیم ترمذی هم دغه قول نقل کړې دې. [7]

② علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی چه دې نه عزیر علیه السلام مراد دی. [8]

یوڅواشکالات اودَهغې جوابات:- علامه کرمانی رحمه الله اشکال کړې دې چه میږې خو غیرمکلف دې نودَده سوزول قصاصًا څنګه جائزکیدې شی؟ علامه کرمانی رحمه الله جواب ورکولوسره وائی چه کیدې شی دَهغه نبی په شریعت کښې داسې کول جائزوو. [9] دویم جواب ئې داورکړې دې چه په ماراو اژدهاباندې قیاس کولوسره طبعًا هرموذی ځناور قتل کول جائزدی. [10]

---

[1]) کشف الباری: ۱/۴۶۳.

[2]) کشف الباری: ۱/۳۲۶.

[3]) کشف الباری: ۲/۱۵۹ – ۱۶۱.

[4]) کشف الباری: ۲/۳۲۳.

[5]) کشف الباری: ۱/۶۵۹- ۶۶۳.

[6]) شرح الکرمانی: ۱۳/۲۸ وعمدة القاری: ۱۴/۳۷۱ – ۳۷۲.

[7]) إرشادالساری: ۶/۴۹۳.

[8]) إرشادالساری: ۶/۴۹۳.

[9]) شرح الکرمانی: ۱۳/۲۸.

[10]) شرح الکرمانی: ۱۳/۲۸.

په دې باندې اشکال کیدې شی چه کله دهغوی په شریعت کښې داعمل جائزوو نو بیا دَ الله تعالی دَ طرف نه عتاب ولې نازل شو؟ دَدې جواب دادې چه ممکن دی داکار جائزوو خواولی نه وو اودا عتاب په ترک اولی باندې نازل شوی دی (۱) په دې باندې علامه عینی رحمه الله اشکال کړې دې چه دا جواب محل نظر دې چه داکار دَ هغه وخت په شریعت کښې جائزوو خکه چه دا جواب صرف دَ ظن او تخمین په بنیاد باندې ورکړې شوې دې. صحیح جواب دادې چه مذکوره نبی کوم وخت تحریق کړې هغه وخت هغه ته دَهغې دَ ناجائزکیدو علم نه وو. (۲)

علامه قسطلانی رحمه الله دَدې یوبنکلې جواب ورکړې هغه فرمائی: وقد روی لهذه القصة سببًا وهو أن هذا النبي مر على قرية أهلكها الله بذنوب أهلها فوقف متعجبا فقال: يارب كان فيهم صبيان، ودواب ومن لم يقترف ذنبا، ثم نزل تحت شجرة فجرت له هذه القصة، فنبهه الله على أن الجنس المؤذى يقتل وإن لم يؤذ، وتقتل أولاده وإن لم يبلغ الاذى، والحاصل أنه لم يعاتبه إنكارا لما فعل بل جوابا له وإيضاحا لحكمة شمول الاهلاك لجميع أهل تلك القرية، فضرب له المثل بذلك أى إذا اختلط من يستحق الاهلاك بغيره وتعين إهلاك الجميع طريقًا إلى إهلاك المستحق جاز إهلاك الجميع. (۳)

یعنی دَ دې واقعه سبب داوو چه مذکوره نبی په یوداسې کلی باندې تیرشو دکوم اوسیدونکی چه الله تعالی دَهغوی دَ گناهونو دَ وجه نه هلاک کړې وو. هغه دلته اودریدو او په حیرانتیا سره ئی دَ الله تعالی نه گیله اوکړه چه په دې کلی ماشومان ځناور او داسې خلق هم وو چه دَ گناه ارتکاب ئی نه ووکړې. بیا هغه دَ یوې ونې لاندې اودریدو. په حدیث باب کښې چه کومه واقعه بیان کړې شوې ده هغه هم دلته پیښه شوه چه هغه دَ یومیږی په چیچلو سره قصاصًا دَ میږو سوړې اوسیزلې ټول ئی هلاک کړل. دا یوه تکوینی واقعه وه الله تعالی دَدې واقعه په ذریعه هغه خبردارکړو چه کوم جنس بالطبع موذی وی سره دَدې چه هغه (بالفعل) تکلیف ورنه کړی دَهغه قتل جائزدې اودَهغه دَ بچوقتل هم جائزدې. سره دَدې چه په هغوی کښې دَتکلیف رسولوصلاحیت پیداشوې نه وی. دَ کلام حاصل دادې چه دَ نبی دَ فعل دَ وجه نه عتاب نه دې شوې چه تاله داسې نه ووکول پکار بلکه په دغه عتاب سره دَهغه دَ سوال جواب ورکړې شو او کوم هلاکت چه دَ کلی والو احاطه اوکړه دَهغې حکمت واضح کول مقصودوو الله تعالی دا واقعه دَ مثال په توګه پیش کړه چه کله دَ هلاکت مستحق او غیرمستحق یوځائی وی اودافیصله اوشی چه دَ هلاکت مستحق برباد کولو دَپاره دَ ټولو دَ هلاکولو نه بغیربل څه لارنشته نو په داسې صورت کښې ټول هلاک کول جائزکیږی

---

۱) شرح الکرمانی: ۱۳/ ۲۸.
۲) عمدة القاری: ۱٤/ ۳۷۲.
۳) إرشادالساری: ٦/ ٤٩٤.

باب ۱۵۱: حرق الدوروالنخیل

دَ ترجمة الباب مقصد. امام بخاری رحمه الله دلته داخودل غواړی چه دَ ضرورت په وخت کوروته اودَ کهجوروونې سوزول جائزدی. (۱)

حرق ـ دَ حاز براوراء سکون سره، حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی دَ صحیح بخاری په ټولو نسخوکښې دالفظ هم دغه شان ضبط کړې شوې دې. خوداضبط محل نظردې خکه چه دَدې مادې مصدر حرق نه راځی چونکه دا رباعی ده په دې وجه به دَدې مصدرتحریق یا احراق راځی. ممکن دی چه په اصل کښې دَ راء په تشدیدسره دَ ماضی صیغه وه او په دې صورت کښې دَ حدیث باب مطابق هم جوړیږی. په دې صورت کښې به دَ حرق فاعل محذوف وی. دور او نخیل دَ مفعول کیدو دَ وجه نه منصوب وی او تقدیرعبارت به شی: حرّق النبی صلی الله تعالی علیه وسلم بفعله أو بإذنه. (۲)

علامه عینی رحمه الله په دې باندې رد کولوسره فرمائی چه مذکوره ضبط ته دَ حافظ ابن حجر رحمه الله محل نظر وئیلو په خائی پخپله محل نظردې. حافظ ابن حجر رحمه الله دا تصریح نه ده کړې چه دا لفظ داسې نساخ ضبط کړې دې یامشائخ فن؟ که چرې نساخ ضبط کړې دې نودهغوی دَ ضبط څه اعتبارنشته اوکه چرې مشائخ فن ضبط کړې وی نوبیا دا ضبط صحیح دې چه حرق به په دې صورت کښې دَ احراق نه اسم مصدروی نه چه مصدر. (۳)

بله خبره داده چه حافظ صاحب تحریق ته رباعی وئیلې حالانکه دَ فن صرف په اصطلاح کښې دَ رباعی اطلاق په داسې لفظ باندې کیږی دَ کوم چه څلور حروف اصلی وی. صحیح خبره داده چه تحریق ثلاثی مزیدفیه دې. (۴)

[حدیث نمبر ۲۸۵۷] (۵) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ إِسْمَاعِيلَ قَالَ حَدَّثَنِي قَيْسُ بْنُ أَبِي حَازِمٍ قَالَ قَالَ لِي جَرِيرٌ قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - «أَلاَ تُرِيحُنِي مِنْ ذِي الْخَلَصَةِ». وَكَانَ بَيْتًا فِي خَثْعَمَ يُسَمَّى كَعْبَةَ الْيَمَانِيَةِ قَالَ فَانْطَلَقْتُ فِي خَمْسِينَ وَمِائَةِ فَارِسٍ مِنْ أَحْمَسَ، وَكَانُوا أَصْحَابَ خَيْلٍ - قَالَ - وَكُنْتُ لاَ أَثْبُتُ عَلَى الْخَيْلِ،

---

۱) عمدة القاری: ۱٤/٤۷۲.
۲) فتح الباری: ۶/۱۹۰.
۳) عمدة القاری: ۱٤/٤۷۲.
٤) عمدة القاری: ۱٤/٤۷۲.
۵) أخرجه البخاری أیضًا: ۱/۲۷۶فی الجهاد باب من لایثبت علی الخیل رقم: ۳۰۳۶ باب البشارة فی الفتوح رقم: ۳۰۷۶و ۱/۵۳۹فی مناقب الانصار. باب ذکر جریر بن عبدالله الجلی رضی الله عنه رقم: ۳۸۲۳ و ۲/۶۶٤ فی المغازی باب غزوة ذی الخلصة رقم: ٤۳۵۵ – ٤۳۵۷ و ۲/۸۹۸ فی الادب، باب التبسم والضحک رقم: ۶۰۸۹ وفی الدعوات باب قول الله تبارک وتعالی ﴿وصل علیهم﴾ ومن خص بالدعاء دون نفسه رقم: ۶۳۳۳ وعندأبی داؤد: ۲/۲۶ فی الجهاد باب فی بعثة البشراء رقم: ۲۷۷۲.

فَضَرَبَ فِي صَدْرِي حَتَّى رَأَيْتُ أَثَرَ أَصَابِعِهِ فِي صَدْرِي وَقَالَ «اللَّهُمَّ ثَبِّتْهُ وَاجْعَلْهُ هَادِيًا مَهْدِيًّا». فَانْطَلَقَ إِلَيْهَا فَكَسَرَهَا وَحَرَّقَهَا، ثُمَّ بَعَثَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- يُخْبِرُهُ فَقَالَ رَسُولُ جَرِيرٍ وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ، مَا جِئْتُكَ حَتَّى تَرَكْتُهَا كَأَنَّهَا جَمَلٌ أَجْوَفُ أَوْ أَجْرَبُ. قَالَ فَبَارَكَ فِي خَيْلِ أَحْمَسَ وَرِجَالِهَا خَمْسَ مَرَّاتٍ. [۲۸۷۱، ۲۹۱۱، ۳۶۱۱، ۳۶۴، ۵۰۹۷ـ ۴۰۹۹، ۵۷۳۸، ۵۹۷۴]

رجال الحديث

① **مسدد:-** دا مسدد بن مسرهد بن مسربل اسدی رحمه الله دي. دَدوی حالات كتاب الايمان باب من الايمان أن يحب لأخيه مايحب لنفسه لاندې تيرشوی دی. [1]

② **يحيیٰ:** دا يحيیٰ بن سعيد قطان رحمه الله دي دَدوی تذكره هم كتاب الايمان كښې تيره شوې ده. [2]

③ **اسماعيل:-** دا اسماعيل بن ابی خالد احمسی بجلی رحمه الله دي. دَدوی حالات كتاب الايمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده لاندې تيرشوی دی. [3]

④ **قيس بن ابی حازم:-** دا مشهور تابعی قيس بن ابی حازم احمسی بجلی رحمه الله دي. دَ دوی حالات كتاب الايمان باب قول النبی صلى الله تعالى عليه وسلم الدين النصيحة لله ولرسوله ولائمة المسلمين وعامتهم لاندې تيرشوی دی. [4]

⑤ **جرير:-** دا حضرت جرير بن عبدالله احمسی بجلی رضی الله عنه دي. دَدوی حالات هم مذكوره كتاب اوباب لاندې تيرشوی دی. [5] دا روايت وړاندې كتاب الجهاد كښې باب البشارة فی الفتوح لاندې اوكتاب المغازی كښې په تفصيل سره راروان دي. [6] په دې روايت كښې دَ ذوالخلصة ذكردې چه دَ قبيله دوس او خثعم بت وو اودغې ته به ئی كعبه يمانيه وئيل. رسول الله صلى الله عليه وسلم دَدې دَ نړولودپاره جرير بن عبدالله رضی الله عنه اوليګلو اوهغه دا مات كړو او وئی سوزولو.

ترجمة الباب سره مطابقت:- په روايت كښې دَفانطلق إليها فكسرها وحرقها ترجمة الباب سره دَدې مناسبت ښكاره دي.

---

[1]) كشف البارى:۲/۲.
[2]) كشف البارى:۲/۲.
[3]) كشف البارى:۱/۲۷۹.
[4]) كشف البارى:۲/۷۶۱.
[5]) كشف البارى:۲/۷۶۱.
[6]) كشف البارى: كتاب المغازى باب غزوة ذى الخلصة ص:۵۷۳ – ۵۷۷.

[حدیث نمبر ۲۸۵۸] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ - رضي الله عنهما - قَالَ: حَرَّقَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - نَخْلَ بَنِي النَّضِيرِ. [ر: ۲۲۰۱]

رجال الحديث

① **محمدبن کثیر**:- دامحمدبن کثیر عبدی بصری رحمه الله دي. دَدوی حالات کتاب العلم باب الغضب في الموعظة والتعليم إذا رأى مايكره لاندې تیرشوي دی. (۲)

② **سفیان**:- دا ابومحمدسفیان بن عیینه کوفی رحمه الله دي. دَدوی تذکره کتاب العلم باب قول المحدث حدثنا... لاندې تیره شوې ده. (۳)

③ **موسی بن عقبه**:- دا موسی بن عقبه اسدی مدنی رحمه الله دي. دَدوی حالات وړاندې تیرې شوی دی. (۴)

④ **ابن عمر** رضي الله عنهما:- دَدوی حالات کتاب الايمان باب قول النبی صلی الله تعالی علیه وسلم بنی الاسلام علی خمس لاندې تیرشوی دی. (۵)

قوله: حرق النبي صلى الله تعالى عليه وسلم نخل بني النضير:- حضرت ابن عمر رضي الله عنهما فرمائی رسول اکرم صلی الله علیه وسلم دَ بنونضیر دَ کهجورو ونې اوسوزولې.

دَ دښمن دَ کورونواو ونو دَ تحریق مسئله:- علامه خرقی فرمائی چه دَدښمن دَ ونو او فصلونو سوزول جائزنه دی اوکه چرې دښمن دَ مسلمانانو په زمکوکښې دَدې تحریق کوی نو دَ تنبیه په توګه دَهغوی په زمکه کښې داسې کول جائزدی. دې دَپاره چه بیا دښمن هم دَتحریق نه منع شی. (۶) موفق الدین ابن قدامة رحمه الله دَ فصلونو او ونو مختلف قسمونه بیانولوسره دَهرقسم حکم بیان کړې دې. هغه فرمائی چه دَ فصل اوونودرې قسمونه دی:

① دَ دښمن دَ قلعه ګانونه چاپیره ونې اوفصلونه چه دَهغوی په قتل کښې بندیز جوړیږی یا دښمن دَ ونو په شا دَ مسلمانانونه پټیږی یادَ لارو ارتولودَپاره دَ ونو پرې کولو ضرورت وی یا دښمنان دَ مسلمانانو فصلونه او ونې تباه کوی نو په دې ټولو صورتونو کښې بغیردَ اختلاف دَ فقهاؤ دَدښمن ونې او فصلونه ختمول جائزدی.

---

(۱) مرتخریجه فی کتاب الحرث والمزارعة باب قطع الشجرة والنخل: ۲۳۲۶.
(۲) کشف الباری: ۳/۵۳۶.
(۳) کشف الباری: ۳/۱۰۲.
(۴) کتاب العلم باب العلم والفتيافي المسجد.
(۵) کشف الباری: ۱/۶۳۷.
(۶) المغنی لابن قدامة: ۱۰/۵۰۱ (۷۵۸۴) وأوجزالمسالک: ۹/۸۰ کتاب الجهاد دار القلم.

② که د ونو اوفصلونو په پریخودوکښې د مسلمانانو فائده او په تلف کولوکښې نقصان وی نو فائدې مطلب دادې چه په دښمن باندې د غلبه موندلونه پس مسلمانان د هغوی د ونو سورو نه خوندونه واخلی اودهغوی ځاروو ته به ګیا حاصله شی نوپه دې صورت کښې د ونو او فصلونو ختمول جائزنه دی. دغه شان که چرې اهل اسلام اودښمنانو په مینځ کښې د جنګ دوران کښې دې ځیزونوته د نقصان رسیدو رواج نه وی نو په داسې صورت کښې هم ونو او فصلونوته نقصان رسول جائزنه دی. ښکاره خبره ده چه د ردعمل په توګه به دښمن هم د مسلمانانو په علاقوباندې د حمله کولونه پس دهغوی ونو اوفصلونوته نقصان رسوی

③ دریم او آخری صورت دادې چه د ونو او فصلونو په تباه کولوکښې د مسلمانانو څه فائده نه وی اونه څه نقصان وی اومقصدئې صرف دښمن ته نقصان او دهوکه ورکول وی نو په دې صورت کښې اختلاف دې. (١)

د جمهورفقهاء مسلک اودهغوی استدلال:- جمهورفقهاء امام شافعی امام مالک امام احمد اسحاق ثوری اوامام ابوحنیفه رحمهم الله په نیز د دښمن د ونو فصلونو او کورونوتحریق جائزدې. (٢) ددوی استدلال د احادیث باب نه دې. په رومبی روایت کښې دی چه جریر بن عبدالله ﷜ ذوالخلصة ورانولوسره اوسوزله. په دویم روایت کښې تصریح ده چه رسول الله ﷺ د بنونضیر د کهجورو ونې سوزولې وې. د ابن عمر ﷠ د روایت نه استدلال کولو جمهور وائی چه دا روایت په دې خبره دلالت کوی چه د دښمن شوکت ختمولواو په هغوی غلبه موندلو دپاره مسلمانانوله دهغوی ونې پرې کول اوبه خرابول د هرطرف نه هغوی راګیرول او هرهغه تدبیراختیارولواجازت دې په کوم سره چه دهغوی ملامات شی. (٣)

د امام اوزاعی لیث بن سعد اوابوثورمسلک او دهغوی استدلال:- امام اوزاعی لیث بن سعد او ابوثور رحمهم الله په نیزد دښمن ونې اوکورونوسوزول اوخرابول مکروه دی. (٤) ددوی استدلال په موطا امام مالک کښې د یحیی بن سعیدروایت دې. په هغې کښې تصریح ده چه ابوبکر ﷜ د شام طرف ته مختلف لښکرې لیګلې وې په هغوی کښې یزیدبن ابوسفیان د یولښکر امیر جوړولوسره هغه ته وصیت کړې وو **ولاتقطعن شجرا مثمرا ولا تخربن عامرا.** (٥) یعنی د میوو والا ونې قطعاً مه کټ کوئی او آبادی کله هم مه ورانه وئی

د امام اوزاعی وغیره د استدلال جواب:- ① علامه طبری ﷫ ددې استدلال داجواب ورکړې دې چه ابوبکر ﷜ اصالتاً او قصداً د تحریق نه منع کړې وو. که دوران جنګ کښې د دښمن

---

(١) المغنی لابن قدامة: ١٠/٥٠١، ٥٠٢ (٧٥٨٤) وأوجزالمسالک: ٩/٨٠ – ٨١
(٢) الام للامام الشافعی: ٧/٣٥٦وشرح ابن بطال: ٥/١٨١.
(٣) عمدة القاری: ١٤/٣٧٥.
(٤) المغنی لابن قدامة: ١٠/٥٠٢ وشرح ابن بطال: ٥/١٨١ وعمدة القاری: ١٤/٣٧٥.
(٥) موطاامام مالک ﷫ ص: ٣٦٥ – ٣٦٦ کتاب الجهاد باب النهی عن قتل النساء والولدان فی الغزو. نور اوکورنی: المغنی لابن قدامة: ١٠/٥٠٢ وفتح الباری: ٦/١٩١ وعمدة القاری: ١٤/٣٧٤.

مغلوب کولو او بنکته کولو دپاره اتفاقا د تحریق ضرورت پیښ شی نو هیڅ بدی نشته (١)

④ امام شافعی دا جواب ورکړې دې چه حضرت ابوبکر ﷺ رسول الله ﷺ داسې فرمائیلو سره اوریدلې ووچه د شام په ملك باندې به د مسلمانانو فتح وی په دې وجه هغوی د مسلمانانو د فائدې د خاطره یزیدبن ابوسفیان د تحریق او ونو پرې کولو نه منع کړې وه. (٢)

مطلب دادې چه ابوبکرصدیق ﷺ ته په دغه پیشنګوئی باندې یقین وو چه په شام باندې به د اسلام لښکر غلبه بیامومی او دهغه ځائی ونې او فصلونه به د مسلمانانو په قبضه کښې راځی نو که ونې پرې کړې شوې او اوسوزولې شوې نو په راتلونکی وخت کښې به هم د مسلمانانو نقصان وی په دې وجه هغوی د تخریب او تحریق نه منع اوفرمائیله.

ترجمة الباب سره مطابقت:- د ابن عمر ﷺ په حدیث باب کښې د بنونضیر د باغونو د تحریق ذکردې. ترجمة الباب سره ددې مطابقت واضح دې.

باب ١٥٢: قتل النائم المشرك

د ترجمة الباب مقصد:- امام بخاری ﷫ دلته داخودل غواړی چه د اوده شوی مشرك قتل جائزدې.

[حدیث نمبر ٢٨٥٩- ٢٨٦٠] (٣) حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْلِمٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ زَكَرِيَّاءَ بْنِ أَبِي زَائِدَةَ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ -رضي الله عنهما- قَالَ بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- رَهْطًا مِنَ الأَنْصَارِ إِلَى أَبِي رَافِعٍ لِيَقْتُلُوهُ، فَانْطَلَقَ رَجُلٌ مِنْهُمْ فَدَخَلَ حِصْنَهُمْ قَالَ فَدَخَلْتُ فِي مَرْبِطِ دَوَابَّ لَهُمْ، قَالَ وَأَغْلَقُوا بَابَ الْحِصْنِ، ثُمَّ إِنَّهُمْ فَقَدُوا حِمَارًا لَهُمْ، فَخَرَجُوا يَطْلُبُونَهُ، فَخَرَجْتُ فِيمَنْ خَرَجَ أُرِيهِمْ أَنَّنِي أَطْلُبُهُ مَعَهُمْ، فَوَجَدُوا الْحِمَارَ، فَدَخَلُوا وَدَخَلْتُ، وَأَغْلَقُوا بَابَ الْحِصْنِ لَيْلاً، فَوَضَعُوا الْمَفَاتِيحَ فِي كَوَّةٍ حَيْثُ أَرَاهَا، فَلَمَّا نَامُوا أَخَذْتُ الْمَفَاتِيحَ، فَفَتَحْتُ بَابَ الْحِصْنِ ثُمَّ دَخَلْتُ عَلَيْهِ فَقُلْتُ يَا أَبَا رَافِعٍ. فَأَجَابَنِي، فَتَعَمَّدْتُ الصَّوْتَ، فَضَرَبْتُهُ فَصَاحَ، فَخَرَجْتُ ثُمَّ جِئْتُ، ثُمَّ رَجَعْتُ كَأَنِّي مُغِيثٌ فَقُلْتُ يَا أَبَا رَافِعٍ، وَغَيَّرْتُ صَوْتِي، فَقَالَ مَا لَكَ لأُمِّكَ الْوَيْلُ قُلْتُ مَا شَأْنُكَ قَالَ لاَ أَدْرِي مَنْ دَخَلَ عَلَيَّ فَضَرَبَنِي. قَالَ فَوَضَعْتُ سَيْفِي فِي بَطْنِهِ، ثُمَّ تَحَامَلْتُ عَلَيْهِ حَتَّى قَرَعَ الْعَظْمَ، ثُمَّ خَرَجْتُ وَأَنَا دَهِشٌ، فَأَتَيْتُ سُلَّمًا لَهُمْ لأَنْزِلَ مِنْهُ فَوَقَعْتُ فَوُثِئَتْ رِجْلِي، فَخَرَجْتُ إِلَى أَصْحَابِي فَقُلْتُ مَا أَنَا بِبَارِحٍ حَتَّى أَسْمَعَ النَّاعِيَةَ، فَمَا بَرِحْتُ حَتَّى سَمِعْتُ نَعَايَا أَبِي رَافِعٍ تَاجِرِ أَهْلِ الْحِجَازِ. قَالَ فَقُمْتُ وَمَا بِي قَلَبَةٌ حَتَّى أَتَيْنَا النَّبِيَّ -صلى الله عليه وسلم- فَأَخْبَرْنَاهُ.

---

(١) شرح ابن بطال:١٨١/٥ وفتح الباری:١٩١/٦ وعمدة القاری:١٤/٣٧٤ – ٣٧٥.

(٢) الام للامام الشافعی:٣٥٧/٧.

(٣) اخرجه البخاری أیضًا فی الجهاد متصلا بعدهذا الحدیث رقم:٣٠٢٣ وفی المغازی باب قتل أبی رافع عبدالله بن أبی حقیق رقم:٤٠٣٨ - ٤٠٤٠ وقد تفرد به البخاری رحمه الله.

رجال الحدیث

① **علی بن مسلم**:- دایحیی بن مسلم بن سعیدابوالحسن الطوسی رحمه الله دي. دَدوی تذکره وړاندې تیره شوې ده. (۱)

② **یحیی بن زکریا**:- دا ابوزائده یحیی بن زکریا کوفی رحمه الله دي. دَدوی تذکره هم وړاندې تیره شوې ده. (۲)

③ **ابی**:- دَدې نه دَ یحیی پلار زکریابن ابی زائده مراددې. دَدوی حالات کتاب الایمان باب فضل من استبرألدینه لاندې تیرشوی دی. (۳)

④ **ابواسحاق**:- دا ابواسحاق عمرو بن عبدالله بن عبید سبیعی دي. دَ دوی تذکره کتاب الایمان باب الصلوة من الایمان لاندې تیره شوې ده. (۴)

⑤ **براء بن عازب** رضی الله عنه:- دا مشهورصحابی حضرت براء بن عازب بن الحارث حارثی دوسی رضی الله عنه دي. دَدوی تذکره په مذکوره کتاب اوباب کښې تیره شوې ده. (۵)

کتاب المغازی کښې دا روایت په تفصیل سره راروان دې په هغې کښې ابورافع عبدالله بن ابی حقیق دَ قتل بیان دې. عبدالله بن عتیك رضی الله عنه دَ ابورافع په کورکښې ورننوتلو دَ شپې په تیاره کښې ئې په بستره باندې قتل کړې وو. دَ قتل دامنصوبه هغه دَ رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په اجازت سره جوړه کړې وه. امام بخاری رحمه الله هم دې واقعه کښې دَ خوب په حالت کښې دَ مشرك دَ قتل په جواز باندې استدلال کړې دې.

[حدیث نمبر ۲۸٦۰] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي زَائِدَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ - رضی الله عنهما - قَالَ بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ - صلی الله علیه وسلم - رَهْطًا مِنَ الأَنْصَارِ إِلَى أَبِي رَافِعٍ فَدَخَلَ عَلَيْهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَتِيكٍ بَيْتَهُ لَيْلاً، فَقَتَلَهُ وَهُوَ نَائِمٌ. [۳۸۱۲، ۳۸۱۴]

رجال الحدیث

① **عبدالله بن محمد**:- داابوجعفر عبدالله بن محمدبن عبدالله بن جعفربن الیمان جعفی بخاری رحمه الله دي. دَدوی تذکره کتاب الایمان باب امور الایمان لاندې تیره شوې ده. (٦)

---

(۱) کتاب الحج باب ذات عرق لاهل العراق.

(۲) کتاب الوصایا باب قول الله تعالی ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ ﴾.

(۳) کشف الباری:۲/٦۷۳.

(۴) کشف الباری:۲/۳۷۰.

(۵) کشف الباری:۲/۳۷۵.

(٦) کشف الباری:۱/٦۵۷.

② **یحیی بنادم** - دا یحیی بن آدم بن سلیمان الاقوی رحمه الله دې. دَدوی تذکره تیره شوې ده. [1]
دَ باقی رجال دَ سند تذکره دَباب په رومبی روایت کښې راغلې ده.

بعث رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم رهطا من الانصار إلی أبی رافع فدخل علیه عبدالله بن عتیك بیته لیلا فقتله وهونائم

روایت کښې دی چه رسول اکرم ﷺ یوڅو صحابه کرام ابورافع ته اولیګل. حضرت عبدالله بن عتیك رضی الله عنه دَ شپې دَهغه په کورکښې داخل شو او په اودو باندې ئی هغه قتل کړو. په دې روایت کښې تصریح ده چه عبدالله بن عتیك رضی الله عنه ابورافع په اودوقتل کړو.
بیته:- دَباء فتحه او یاء په سکون سره، دَدې معنی ده کور منزل، مطلب دادې چه عبدالله بن عتیك رضی الله عنه دَ شپې دَ ابورافع کورکښې ننوتلو. دَحموی اومستملی په روایت کښې دا یاء تشدیدسره بیّته دې. په دې صورت کښې به دا لفظ دَ تبیت نه وی اود تبییت معنی دَ شپې په وخت په دښمن باندې حمله کول دی. [2] مطلب دا چه عبدالله بن عتیك رضی الله عنه ابورافع دَ شپې په وخت قتل کړې وو.
دَ باب په دواړو روایتونوکښې دَ ابورافع دَ قتل قصه بیان کړې شوې ده. امام بخاری رحمه الله رومبې روایت اوږد او دویم مختصرذکرکړې دې. رومبې روایت دَعلی بن مسلم په طریق او دویم دعبدالله بن محمد په طریق سره. په دواړوکښې فرق دې چه په رومبې روایت کښې امام بخاری رحمه الله اودهغوی شیخ یحیی بن زکریا رحمه الله په مینځ کښې علی بن مسلم صرف هم یوه واسطه ده او په دویم کښې عبدالله بن محمد او یحیی بن آدم دوه واسطې دی.
دَحدیث باب نه مستنبط فوائد:- شراح حدیث دَدې روایت نه مختلف فوائد مستنبط کړی دی:
① دَمشرکانو جاسوسی کول اودَهغوی دَ غفلت نه فائده اوچتول او تکلیف ورکونکوباندې په بخبرئی کښې حمله کول جائزدی. [3]
② ابورافع به رسول الله ﷺ سره دښمنی لرله او نورخلق به ئی هم په دې باندې تیارول. هم په دې وجه هغه قتل کړې شو. دَدې نه معلومه شوه چه که یوداسې مشرك ته دَ اسلام دعوت وړاندې رسیدې وی نوهغه ته بیا دعوت ورکولونه وړاندې هغه قتل کول جائزدی. خو په اودو باندې دَمشرك قتل هغه وخت جائز کیږی چه کله دَ وحی یا قرائن یا آثارنه دا معلومه شی چه هغه په خپل کفرباندې په سختنی سره کلك ولاړدې او دَده خو هډو دَمسلمانیدو امیدنه وو. [4]
③ دریمه خبره دَدې روایت نه دا معلومه شوه چه په جنګ کښې سختی اختیارول دَ دښمن دَ انبوه کثیره نه تعارض کول اودَالله تعالی په لارکښې خپل خان په هلاکت کښې اچول جائزدی. [5]

---

[1]) کتاب الغسل باب الغسل بالصائغ ونحوه.
[2]) إرشادالساری:۴۹۸/۶ وعمدة القاری: ۳۷۹/۱٤.
[3]) شرح ابن بطال:۱۸۳/۵ وفتح الباری:۱۹۲/۶ وعمدة القاری: ۳۷۸/۱٤.
[4]) فتح الباری:۱۹۲/۶.
[5]) شرح ابن بطال:۱۸۳/۵.

ترجمة الباب سره مطابقت:- حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی: وهی ظاهرة فیما ترجم له، لان الصحابی طلب قتل أبی رافع وهو نائم، وإنما ناداه لیتحقق أنه هو، لئلا یقتل غیره ممن لاغرض له إذ ذاك فی قتله وبعد أن أجابه كان فی حكم النائم، لانه حینئذ استمر علی خیال نومه. بدلیل أنه بعد أن ضربه لم یفر من مكانه، ولاتحول من مضجعه حتی عاد إلیه فقتله. (۱)

یعنی ترجمة الباب سره د حدیث مطابقت ظاهردې. ځکه چه عبدالله بن عتیك رضی الله عنه ابورافع په اودو قتل کول غوښتل. ابورافع ته هغه آوازونه ځکه ورکړې وودې دپاره چه دا یقین اوشی چه داهم ابورافع دې. دده په ځائی بل څوك قتل نه کړې شی د کوم په قتل سره چه دهغه دغه وخت کښې هیڅ غرض نه وو. د عبدالله بن عتیك رضی الله عنه د آواز جواب ورکولو نه پس ابورافع د نائم په حکم کښې وو. هغه وخت دې دوباره پوخ خوب کښې لاړو. ددې دلیل دادې چه د عبدالله بن عتیك رضی الله عنه د توري ړومبې ګذار خوړلونه پس ابورافع نه خودخپل ځائی نه اوتختیدو اونه د خپلې بسترې نه اخوا دیخوا اوخوزیدو تردې چه ابن عتیك رضی الله عنه په دویم ځل راغلو قتل ئې کړو.

باب ۱۵۳: لاتمنوا لقاء العدو

د ترجمة الباب مقصد:- ددې باب لاندې امام بخاری رحمه الله داخودل غواړی چه د دښمن د مقابله خواهش او تمنا کول جائزنه دی. (۲)

[حدیث نمبر ۲۸٦۱- ۲۸٦۲] (۳) حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ مُوسَى حَدَّثَنَا عَاصِمُ بْنُ يُوسُفَ الْيَرْبُوعِي حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ الْفَزَارِي عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ قَالَ حَدَّثَنِي سَالِمٌ أَبُو النَّضْرِ مَوْلَى عُمَرَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ كُنْتُ كَاتِبًا لَهُ قَالَ كَتَبَ إِلَيْهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي أَوْفَى حِينَ خَرَجَ إِلَى الْحَرُورِيَّةِ فَقَرَأْتُهُ فَإِذَا فِيهِ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فِي بَعْضِ أَيَّامِهِ الَّتِي لَقِيَ فِيهَا الْعَدُوَّ انْتَظَرَ حَتَّى مَالَتِ الشَّمْسُ. ثُمَّ قَامَ فِي النَّاسِ فَقَالَ «أَيُّهَا النَّاسُ لاَ تَمَنَّوْا لِقَاءَ الْعَدُوِّ وَسَلُوا اللَّهَ الْعَافِيَةَ، فَإِذَا لَقِيتُمُوهُمْ فَاصْبِرُوا وَاعْلَمُوا أَنَّ الْجَنَّةَ تَحْتَ ظِلاَلِ السُّيُوفِ- ثُمَّ قَالَ - اللَّهُمَّ مُنْزِلَ الْكِتَابِ وَمُجْرِيَ السَّحَابِ وَهَازِمَ الأَحْزَابِ اهْزِمْهُمْ وَانْصُرْنَا عَلَيْهِمْ».

رجال الحدیث

① **یوسف بن موسیٰ:-** داابویعقوب بن موسیٰ بن عیسیٰ المروزی رحمه الله دې. ددوی تذکره تیره شوې ده. (۴)

---

۱) فتح الباری: ۱۹۲/٦.

۲) عمدة القاری: ۲۷۹/۱٤.

۳) قد مر تخریجه فی الجهاد باب الجنة تحت بارقة السیوف رقم: ۲۸۱۸.

۴) کتاب الجمعة باب هل علی من لم یشهد الجمعة غسل من النساء والصبیان وغیرهم.

②**عاصم بن یوسف الیربوعی:**- دا ابوعمرو عاصم بن یوسف الیربوعی رحمه الله دی. (۱) دوی د دې محدثینونه د حدیث روایت کړې دی: ابواسحاق ،ابراهیم بن محمدالفزاری، اسرائیل بن یونس، حسن بن عیاش، حماد بن شعیب الحمانی، ابوالاحوص سلام بن سلیم او فضیل بن عیاض رحمهم الله. دَدوی نه روایت کونکی تلامذه کښې ابوشیبه ابراهیم بن ابی بکر بن ابی شیبه ابراهیم بن القعقاع ابراهیم بن یعقوب الجوزجانی ابوعمرو احمدبن حازم ابوبکر احمدبن ابی خیثمه ابوبکر احمدبن محمدالبغدادی احمدبن منصور اواحمد بن یوسف السلمی غوندې اعلام حدیث شامل دی. (۲)

امام بخاری رحمه الله اودَدوی نه علاوه امام نسائی او امام ترمذی رحمهما الله هم دَدوی نه روایات اخستی دی. (۳) ټولوائمه دَ جرح اوتعدیل دَدوی توثیق کړې دې. (۴)

③**ابواسحاق الفزاری:**- دا ابراهیم بن محمد الفزاری رحمه الله دې دَدوی تذکره وړاندې تیره شوې ده. (۵)

④**موسیٰ بن عقبه:**- داموسیٰ بن عقبه الاسدی المدنی رحمه الله دې. دَدوی تذکره وړاندې تیره شوې ده. (۶)

⑤ **سالم ابوالنضر:**- دا ابوالنضرسالم بن امیه المدنی القرشی التمیمی رحمه الله دې. دَدوی تذکره وړاندې تیره شوې ده. (۷)

⑥ **عبدالله بن ابی اوفی رضی الله عنه:**- دامشهورصحابی دې. دَدوی تذکره وړاندې تیره شوې ده. (۸)

كنت كاتباله:- دَ له دَ ضمیرمرجع عمربن عبدالله دې. سالم ابوالنضرداوئیل غواړی چه زه دَ عمربن عبدالله کاتب وو. هم دغه روایت امام بخاری رحمه الله **باب الجنة تحت بارقة السيوف** لاندې نقل کړې دې. اوهلته علامه عینی رحمه الله او حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه "ہ" ضمیردَ عبدالله بن ابی اوفی طرف ته راجع دې. علامه قسطلانی رحمه الله دلته فرمائیلی دی چه دَ ترجمة الباب ددې روایت نه دَدغه دواړوحضراتو دَ قول تغلیط کیږی. ځکه چه دلته سالم پخپله تصریح کړې ده چه هغه دَعمربن عبدالله کاتب وو. لهذا داویناکول چه دَ له ضمیرمرجع عبدالله بن ابی اوفی دې صحیح نه ده. (۹)

---

۱) الثقات لابن حبان:۸/۵۰۸.
۲) دَ شیوخ او تلامذه دَتفصیل دَپاره اوګورئی تهذیب الکمال: ۱۳/۵۴۹.
۳) تهذیب الکمال:۱۳/۵۵۰.
۴) الثقات لابن حبان:۸/۵۰۸ والجرح والتعدیل رقم الترجمة: ۱۹۴۰ وتهذیب التهذیب:۵/۶۰.
۵) کتاب الجمعة باب القائلة بعدالجمعة.
۶) کتاب الوضوء باب اسباغ الوضوء.
۷) کتاب الوضوء باب المسح علی الخفین.
۸) کتاب الوضوء باب من لم یری الوضوء إلا من المخرجین.
۹) إرشاد الساری:۶/۵۰۰.

أن رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم في بعض أيامه.....
سالم ابوالنضر وائى چه كله هغه عمربن عبدالله سره دَ خارجيانوسره دَ جنګ دَپاره اووتلو نوعبدالله بن ابى اوفى دَ طرف نه چه کوم خط راغلو هغه ما لوستلې وو په هغې کښې ليکلى وو رسول الله ﷺ دښمن سره دَ جنګ په ورځو کښې دَ زوال آفتاب انتظار کولو. دَنمر دَ زوال نه پس يخه هواچليږى په بدن کښې تازه والې پيدا کيږى په دې وجه رسول الله ﷺ دَ جنګ شروع دَپاره دَ زوال انتظار اوکړو. (١) .شارحينودَدې نور هم حکمتونه بيان کړى. باب كان النبى صلى الله تعالى عليه وسلم إذا لم يقاتل أول النهار أخر القتال حتى تزول الشمس لاندې دَدې تفصيل تيرشوې دې.

قوله: ثم قام في الناس فقال: لاتمنوا لقاء العدو وسلوالله العافية: بيا حضورپاك ﷺ خلقوته خطاب فرمائيلوسره اووئيل ايهاالناس! دښمن سره دَمقابله کولو خواهش مه کوئى بلکه دَالله تعالى دَ امن اوعافيت دعاکوئى. دلته اشکال پيداکيږى چه دښمن سره دَ مقابله کولو خواهش کول جهاد دې. اوښکاره خبره ده چه جهادطاعت دې نوحضورپاك بيا دَ طاعت دَ خواهش کولونه ولې منع اوفرمائيله؟
دَدې جواب دادې چه سړى ته خپل انجام معلوم نه وى اوداامکان يقيناً مستردکولې نه شى چه هغوى بنه په کلکه دشمن سره دَ جنګ او کامیابيدوپه اراده سره مقابله دَپاره اوځى خو په عين وخت کښې هغوى ته دَخپل غزائم او ارادو دَ پوره کولوموقع ملاؤنه شى اودَموانع او شدائد رفع کيدل اودَ اسباب پيداکيدل دَهغوى په اختيارکښې نه وى. بلکه حقيقت خودادې چه خپل اندامونه او جوارح اوپه خپلو ارادو باندې دَهغوى هيڅ تصرف نه وى. مشهوره واقعه ده چه په غزوه خيبرکښې يوسړې په وينو رنګ بنګ وو اودَزخمونوطاقت نه لرلودَ وجه نه هغه خودکشى اوکړه. (٢)
دا واقعه دَ دې خبرې دليل دې چه سړې دَخپل انجام نه بې خبره وى هغه ته پته نه لګى چه په سختو اومصيبتونوکښې به هغه ترکومې صبرکولې شى. هغه ته معلومه نه وى چه په جنګ کښې به هغه ثابت قدم وى که تختى به؟ دَ الله تعالى دَ رضادَپاره به جنګيږى که دَ ريا اوسُمعه دَپاره؟ په جنګ کښې به دَ شريعت دَ احکامو التزام اوکړې شى اوکه نه؟
دويمه وجه داده چه دښمن سره دَمقابله تمناکولوکښې دَ عُجب شائبه ده په دې سره لکه چه په خپل نفس اوقوت باندې يقين اوتوکل اودَدښمن دَ کمزورى ښکاريدو تاثرملاويږى. په دې وجه حضورپاك دَ دښمن دَ مقابله خواهش کولونه منع کړې اودَعافيت او سلامتئى دَ دعا تلقين اوکړو. (٣) حضرت ابوبکرصديق ﷺ بنه فرمائيلى لان أعافى فاشكر أحب إلى من ان ابتلى

---

(١) فتح البارى:٦/١٤٩ باب كان النبى صلى الله تعالى عليه وسلم إذا لم يقاتل أول النهار أخر القتال حتى تزول الشمس
(٢) إرشاد السارى:٦/٤٩٩.
(٣) فتح البارى:٦/١٩٣ إرشاد السارى:٦/٦٩٩ وتكملة فتح الملهم:٣/٣٤.

فاصبر ؑ (۱) عافيت كښې اوسيدل او په دې شكرادا كول زمادډې نه ډيرخوښ دى چه په څه مصيبت كښې اخته شم او په هغې باندې صبراوكړم. حضرت على رضي الله عنه خپل خوئى ته اوونيل
لاتدع أحدا إلى المبارزة ومن دعاك إليها فاخرج إليه لأنه باغ، والله قد ضمن نصر من بغى عليه. (۲)
يعنى چاته دَ جنګ دعوت مه وركوه خوكه تاله څوك دَ جنګ دعوت دركړى نوهغوى سره جنګيږه ځكه چه هغه باغى دې اوالله تعالى دَباغيانو دَ جنګ كونكود نصرت او امداد ضمانت وركړې دې.
دښمن ته دَ جنګ دعوت وركولوحكم:- حسن بصرى رحمه الله دَ حديث باب نه استدلال كولوسره فرمائيلى چه دښمن ته دَ جنګ دعوت وركول مكروه دى. (۳) دَ امام ثورى اوزاعى احمدبن حنبل او اسحاق بن راهويه رحمهم الله هم دغه رائې ده. (۴) علامه ابن منذر فرمائيلى دښمن له دَ اميرپه اجازت سره دعوت مبارزت وركول جائزدى. په دې باندې هغه اجماع نقل كړې ده. (۵) دَامام مالك رحمه الله او امام شافعى رحمه الله په نيز دعوت مبارزت وركول جائزدى. او په دې كښې دَاميراجازت هم ضرورى نه دې. (۶) دَامام مالك رحمه الله نه دَ داسې مجاهد باره كښې تپوس اوكړې شوچه دَ صف دَ مينځ نه "من يبارز" چغه اوچته كړى اودښمن ته دَ مبارزت دعوت وركړى چه څوك دې چه ماسره مقابله اوكړى؟ نوامام جواب وركړو ذلك إلى نيته، إن كان يريد بذلك وجه الله تعالى فارجوأن لايكون به باس، قد كان فعل ذلك من مضى.(۷) مطلب دادې چه دَ مجاهدپه نيت باندې موقوف دى كه چرې په دعوت مبارزت سره دَهغه مقصد دَالله تعالى رضاحاصلول وى نوزما اميددې چه داسې كولوكښې هيڅ حرج نشته اسلاف هم دا طريقه اختيار كړې وه.
چنانچه انس بن مالك رضي الله عنه روايت دې چه براء بن مالك مرزبان ته دَ مبارزت دعوت وركړو اوهغه ئى قتل كړو. (۸) دغه شان ابوقتاده رضي الله عنه وائى چه دَ حنين په ورځ ما يوسړى ته دَمقابله دعوت وركړو اوقتل مې كړو نورسول الله صلى الله عليه وسلم دَهغه مال اسباب ماته راكړل.(۹) علامه ابن بطال رحمه الله فرمائى دَ ابوقتاده رضي الله عنه په روايت كښې دا تصريح نشته چه هغه دَ مبارزت دعوت دَ رسول الله صلى الله عليه وسلم نه اجازت اخستې وو. (۱۰)

(۱) شرح ابن بطال: ۱۸۵/۵ فتح البارى:۱۹۳/۶ إرشادالسارى:۴۹۹/۶ وعمدة القارى: ۱۴/۳۸۰.
(۲) شرح ابن بطال:۱۷۵/۵ إرشاد السارى:۴۹۹/۶ وعمدة القارى: ۱۴/۳۸۰.
(۳) فتح البارى:۱۹۳/۶.
(۴) شرح ابن بطال:۱۸۵/۵ وعمدة القارى: ۱۴/۳۸۰.
(۵) شرح ابن بطال:۱۸۵/۵ وعمدة القارى: ۱۴/۳۸۰.
(۶) شرح ابن بطال:۱۸۵/۵ وعمدة القارى: ۱۴/۳۸۰.
(۷) شرح ابن بطال:۱۸۵/۵ وعمدة القارى: ۱۴/۳۸۰.
(۸) شرح ابن بطال:۱۸۶/۵ وعمدة القارى: ۱۴/۳۸۰ بل اوګورنى الاصابة فى تمييز الصحابة: ۱/۱۴۴.
(۹) شرح ابن بطال:۵/۱۸۶ وعمدة القارى: ۱۴/۳۸۰.
(۱۰) شرح ابن بطال:۱۸۶/۵.

قوله فاذا لقیتموهم فاصبروا - کله چه دښمن سره ستاسو مقابله اوشی نو بیا د صبراو ثابت قدمئی نه کار اخله مطلب دا چه اول خود مقابله خواهش مه وه خوچه کله مقابله راشی نو بیا بیه په بهادرئی سره جنګیږه. د دې جمله تشریح وړاندې تیره شوې ده

قوله أن الجنة تحت ظلال السیوف - جنت د تورو د سوری لاندې دې. د توروډ سوری د لاندې څه مطلب دې؟ په دې باندې تفصیلی بحث وړاندې تیرشوې دې.

قوله ثم قال: اللهم منزل الکتاب، ومجری السحاب وهازم الاحزاب اهزمهم وانصرنا علیهم: بیاحضورپاك اوفرمائیل اې د قرآن پاك نازل کونکی ذاته اوریځې شړونکیه اودکافرانو لښکرو ته ماتې ورکونکیه دوی ته ماتې ورکړه اوددوې په مقابله کښې زمونږ امداد اونصرت اوکړه

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه په دې دعاکښې رسول الله ﷺ د الله تعالی د نصرت د مختلف صورتونوطرف ته اشاره اوکړه. د کتاب نه د قرآن مجیدآیت ﴿ قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ ﴾ طرف ته اشاره ده. مجری السحاب نه د اوریځوبه تسخیرکښې د الله تعالی د قدرت طرف ته اشاره ده اوهغه هواګانوته په خپله رضاباندې حرکت ورکوی خود هوادتیزو چپو چلیدونه باوجود اوریځ کله د خپل ځائی نه بې حرکته پاتې وی. کله د باران اوبه راووره وی اوکله نه راوروی. نود اوریځو په حرکت سره په جهادکښې د مجاهدینو په حرکت کښې امدادطرف ته اشاره ده. په خپل ځائې باندې حصارې اوریځوسره د اهل اسلام طرف ته وړاندې شوی لاسونه منع کولوطرف ته اشاره ده. د انزال مطرنه د مال غنیمت د حصول طرف ته اشاره ده. دهازم الاحزاب نه دې خبرې طرف ته اشاره ده چه په دعاکښې د مخکینو نعمتونو حواله هم ورکول پکاردی. د الله تعالی په ذات باندې پوره توکل کول اوداعقیده لرل پکاردی چه دهرکار پوره کونکې هم هغه یوذات دې. بیاحافظ ابن حجر رحمه الله اوفرمائیل چه په دې دعاسره خبردارکړې شوی دی چه مسلمانانوته به درې لوئی نعمتونه ملاویږی:

① دانزال کتاب نه اخروی نعمت حاصل شو دې نه مراد اسلام دې. ② اجراء سحاب نه دنیوی نعمت حاصل شوې دې نه مراد رزق دې. ③ هزیمه الاحزاب نه د مذکوره دواړه نعمتونود تحفظ نعمت حاصلیدو طرف ته اشاره ده. (۱)

[حدیث نمبر ۲۸۶۲] وَقَالَ مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ حَدَّثَنِي سَالِمٌ أَبُو النَّضْرِ كُنْتُ كَاتِبًا لِعُمَرَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ فَأَتَاهُ كِتَابُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى -رضی الله عنهما أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صلی الله علیه وسلم- قَالَ «لاَ تَمَنَّوْا لِقَاءَ الْعَدُوِّ». [ر: ۲۶۶۳]

دا تعلیق نه دې بلکه په سابق سندباندې معطوف دې امام بخاری رحمه الله داخودل غواړی چه دا

---

(۱) فتح الباری: ۶/۱۹۳.

روایت هغوی سره صرف هم په یوسند سره طویل اومختصردواړه شان مروی دي. (۱) د ابوذر په نسخه کښې طویل اومختصر دواړه روایات ذکردی. بعض حضراتو صرف مختصر روایت نقل کړې دې. (۲)

[حدیث نمبر ۲۸۶۳] وَقَالَ أَبُو عَامِرٍ حَدَّثَنَا مُغِيرَةُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رضي الله عنه - عَنِ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - قَالَ «لاَ تَمَنَّوْا لِقَاءَ الْعَدُوِّ، فَإِذَا لَقِيتُمُوهُمْ فَاصْبِرُوا».

رجال الحدیث

① **ابوعامر**:-دا ابوعامرعبدالملك بن عمرو عقدی رحمه الله دې. (۳). علامه کرمانی رحمه الله فرمائیلی چه کیدې شی داعبدالله بن براد اشعری دې. داڅغه وهم دې. (۴)

②**مغیره بن عبدالرحمن**: دامغیره بن عبدالرحمن حزامی رحمه الله دي دَدوی تذکره تیره شوې ده.(۵)

③ **ابی الزناد**:- داعبدالله بن ذکوان مدنی رحمه الله دې. دَدوی تذکره کتاب الایمان باب حب الرسول من الایمان لاندې تیره شوې ده. (۶)

④**اعرج**:- دا ابوداؤد عبدالرحمن بن هرمز مدنی رحمه الله دې. دَدوی تذکره هم په مذکوره کتاب اوباب کښې تیره شوې ده. (۷)

⑤ **ابوهریره** رضي الله عنه:- دَدوی تفصیلی تذکره کتاب الایمان باٰ أمور الایمان لاندې تیره شوې ده. (۸)

باب ۱۵۴: الحرب خدعة

دَ ترجمة الباب مقصد:- امام بخاری رحمه الله داخودل غواړی چه جنګ دَدهوکې فریب او پټ چل ول نوم دې. دښمن ته ماتې ورکول اوښکته کولو دَپاره داسې پټ چلونه کولو کښې هیڅ مضائقه اوبدیت نشته. والله اعلم.

[حدیث نمبر ۶۵-۲۸۶۴](۹) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ هَمَّامٍ

---

۱) فتح الباری:۶/۱۹٤، إرشادالساری:۶/۵۰۰.

۲) فتح الباری:۶/۱۹٤ وإرشادالساری:۶/۵۰۰.

۳) فتح الباری:۶/۱۹٤، إرشادالساری:۶/۵۰۰ ابوعامرعقدی تذکره وړاندې تیره شوې ده: کشف الباری:۱/۶۵۱.

٤) فتح الباری:۶/۱۹٤، إرشادالساری:۶/۵۰۰.

۵) الاستسقاء باب دعاء النبی صلی الله تعالی علیه وسلم: واجعلها سنین کسنی یوسف.

۶) کشف الباری:۲/۱۰.

۷) کشف الباری: ۲/۱۱.

۸) کشف الباری:۱/۶۵۹.

۹) أخرجه أیضاً:۱/٤۳۹ فی الخمس باب قول النبی صلی الله تعالی علیه وسلم: أحلت لکم الغنائم، و۱/۵۱۱ فی المناقب باب علامة النبوة فی الاسلام و۲/۹۸۰ فی الایمان والنذور.... [بقیه برصفحه آئنده....

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رضى الله عنه - عَنِ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - قَالَ «هَلَكَ كِسْرَى ثُمَّ لَا يَكُونُ كِسْرَى بَعْدَهُ، وَقَيْصَرٌ لَيَهْلِكَنَّ ثُمَّ لَا يَكُونُ قَيْصَرٌ بَعْدَهُ، وَلَتُقْسَمَنَّ كُنُوزُهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ». وَسَمَّى الْحَرْبَ خُدْعَةً.

[حديث نمبر ۲۸۶۵] حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَصْرَمَ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رضى الله عنه - قَالَ سَمَّى النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - الْحَرْبَ خُدْعَةً [۲۹۵۲، ۳۴۲۲، ۶۲۵۵].

[حديث نمبر ۲۸۶۶] حَدَّثَنَا صَدَقَةُ بْنُ الْفَضْلِ أَخْبَرَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ عَمْرٍو سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ - رضى الله عنهما - قَالَ قَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - «الْحَرْبُ خُدْعَةٌ».

رجال الحديث

① **عبدالله بن محمد:**- داابوجعفر عبدالله بن محمد جعفی رحمه الله دي. دَدوی تذکره کتاب الایمان باب أمور الایمان کنبي وړاندې تیره شوې ده. [1]

② **عبدالرزاق:**- دا ابوبکرعبدالرزاق بن همام بن نافع صنعانی یمانی رحمه الله دي. دَدوی تذکره کتاب الایمان باب حسن إسلام المرء لاندې تیره شوې ده. [2]

③ **معمر:**- دامعمربن راشد ازدی بصری رحمه الله دي. دَدوی تذکره کتاب العلم باب کتابة العلم لاندې تیره شوې ده. [3]

④ **همام:**- دا همام بن منبه بن کامل بن سیج بن ذی کبار الیمانی البصری رحمه الله دي. دَدوی تذکره کتاب العلم باب السمر في العلم لاندې تیره شوې ده. [4]

هلك کسری، ثم لایکون کسری بعده، وقیصر لیهلکن ثم لایکون قیصر بعده، ولتقسمن کنوزهافی سبیل الله

کسری هلاك شوبیابه دَهغه دویم کسری نه وی. اوقیصربه ضرور هلاکیږی دَهغه نه پس به بیادویم قیصرنه وی.

کسری:- په کاف باندې کسره او فتحه دواړه صحیح دی. ابن الاعرابی وائی چه کسره فصیح لغت دې هم دغه رائې دَ ابوحاتم هم ده. کسری دَ فارسیانو په تخت ناستو لقب دې اودخسره

...بقیه ازحاشیه گذشته] باب کیف کانت یمین النبی صلی الله تعالی علیه وسلم وعندمسلم فی صحیحه: ۳۹۶/۲فی الفتن. باب هلاک کسری وقیصر رقم:۲۹۱۸وعندالترمذی:۴۵/۲ فی الفتن باب ماجاء إذا ذهب کسری فلا کسری بعده رقم:۲۱۲۷.

[1]) کشف الباری:۶۵۷/۱.

[2]) کشف الباری:۴۲۱/۳.

[3]) کشف الباری:۳۲۱/۴.

[4]) کشف الباری:۳۱۷/۴.

معرب دې ارقيصر د روم دبادشاهانو لقب دې (۱)
په دې روايت كښې رسول الله ﷺ د روم اوفارس ناقابل تسخير او مستحكم حكومتونه هلاك اوبربادكيدو پيشنګوئى فرمائيلې ده روم اوفارس دهغه وخت د ټولو نه مضبوط او طاقتور حكومتونه وو. امريكه چه سپرپاور استيټ دې او په يوه زمانه كښې داحيثيت روس ته هم حاصل وو دغه شان روم اوفارس دخپل وخت سپرپاور حكومتونه وو. تاريخ مشاهده كړې ده چه د رسول الله ﷺ د دغه پيشنګوئى نه لږه موده پس د روم او فارس سلطنت ته د زوال داسې ګوتې اولګيدو چه د شكست او خواره وارى كيدونه پس نه په روم كښې څوك قيصر جوړشو او نه د فارس اوسيدونكو چرته د يوكسرى شكل اوليدلو.

د روايات تعارض اودهغې حل:- دلته اشكال كيږى چه د روايت باب جمله هلك كسرى كښې په صيغه د ماضى تصريح ده. چه كسرى هلاك شو اوده نه پس به يوكسرى پاتې نه شى دغه شان د صحيح مسلم په روايت كښې **قدمات كسرى فلا كسرى بعده** (۲) الفاظ واردى په دې كښې قد حرف تاكيدسره په زمانه ماضى كښې دكسرى دهلاكت خبر وركړې شو خو په جامع ترمذى كښې هم دغه روايت عن سعيدبن المسيب عن ابي هريرة په طريق باندې مروى دې په هغې كښې دى. **إذا هلك كسرى فلاكسرى بعده، وإذا هلك قيصر فلاقيصر بعده.** (۳) اذا حرف شرط د مستقبل دپاره راځى. دې نه معلومه شوه چه هغه وخت كسرى اوقيصر دواړه ژوندى وو او رسول اكرم ﷺ په مستقبل كښې دهغوى دهلاكت پيشنګوئى كړې وه. اوتاريخى حقيقت هم دغه دې چه د فارس آخرى كسرى د حضرت عثمان بن عفان رضي الله عنه په خلافت كښې هلاك شوې وو

علامه قرطبى په دواړو روايتونوكښې تطبيق وركولوسره وائى چه په كومو رواياتوكښې په صيغه د ماضى قدمات كسرى اوهلك كسرى الفاظ دى ممكن دى چه داسې روايات ابوهريره رضي الله عنه د كسرى د هلاكت نه پس د رسول الله ﷺ نه اوريدلى وى او په كومو رواياتوكښې چه په مستقبل كښې د كسرى دهلاكت پيشنګوئى وركړې شوې ده هغه ئې د كسرى دهلاكت نه وړاندې اوريدلى وى. (۴)

علامه قرطبى رحمه الله دا توجيه زمونږ په نيز صحيح نه ده. اشكال خودادې چه د كسرى هلاكت د رسول الله ﷺ په زمانه كښې نه دې شوې بلكه دحضرت عثمان رضي الله عنه په دورخلافت كښې شوې بيا داتوجيه څنګه صحيح كيدې شى چه په كوموروايتوكښې د كسرى هلاكيدل ماضى سره تعبيركړې شوى دى ممكن ده چه هغه روايات راوى د كسرى د هلاك كيدو نه وړاندې اوريدلى وى حقيقت خودادې چه دا پيشنګوئى ده اود يقينى كيدو د وجه نه دكسرى اودهغه د سلطنت هلاك كيدل ماضى سره تعبيركړې شوى دى. والله اعلم

---

۱) فتح البارى:۶/۷۷۶ كتاب المناقب باب علامة النبوة فى الاسلام.
۲) صحيح مسلم:۲/۳۹۶ كتاب الفتن.
۳) جامع الترمذى:۲/۴۵.
۴) إرشاد السارى:۶/۵۰۰ وفتح البارى:۶/۷۷۷.

علامه قرطبی رحمه الله دویمه تطبیق ورکړې دې چه لفظ هلك او مات کښې معنًا تغیر دې. په روایت باب کښې دهلاکت نه مراد دَ کسری سلطنت دَ هلاکت طرف ته اشاره ده اود صحیح مسلم په روایت کښې پخپله دَ کسرئ دَ مرګ طرف ته اشاره ده. لکه چه په دواړو روایتونو کښې پیشنګونی ده اود یقینی کیدو دَ وجه دکسری اودهغه دَ سلطنت هلاك کیدل ماضی سره تعبیرکړې شوی دې.

دَ عربوعادت دې چه دَ کومې واقعه پیښیدل په مستقبل کښې یقینی وی هغه دَ ماضی په صیغه کښې بیانوی. لکه چه قرآن مجید کښې احوال قیامت دَ ماضی په صیغوکښې بیانولې شی. دَ سورت نحل آیت ﴿ اَتٰۤی اَمۡرُ اللّٰهِ فَلَا تَسۡتَعۡجِلُوۡهُ ﴾ کښې پیښه شوې واقعه ماضی سره تعبیرکړې شوې ده. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائیلی چه دویم تطبیق اولی دې ځکه چه دَ روایاتومخرج هم یودې په دې صورت کښې دا په تعددباندې محمول کول به خلاف الاصل اوګرځی. (۱)

قوله: وقیصر لیهلکن:- قیصر مبتداء اوعلمیت وعجمة دَ وجه نه غیرمنصرف دې. لیهلکن دَدې خبردې. بعض نسخوکښې ولاقیصر الفاظ دې. په دې صورت کښې قیصردَ حرف نفی نه پس واقع دې او په وجه دَ تنکیرعلمیت زائل کیدودَ وجه منصرف دې. (۲)

قوله: لتقسمن کنوزهما فی سبیل الله:- یعنی دَ قیصر اوکسری دواړو خزانې به دَ الله تعالی په لارکښې تقسیم کولې شی. کنوز دَ کنز جمع ده هغه مال چه په زمکه کښې دفن وی یاچرته هم ذخیره کړې شوې وی هغې ته کنزوئیلې شی. امام شافعی رحمه الله فرمائی دا پیشنګوئی رسول الله ﷺ قریشوته دَ تسلئی دپاره فرمائیلې وه. دَ جاهلیت په زمانه کښې دَ قریشو تجارتی قافلې به عراق اوشام ته تللې. کله چه دَ قریشو اکثرخلقواسلام قبول کړو نو دهغوی اندیښنه وه چه هسې نه دښمن دَ عراق اوشام طرف ته تلونکې تجارتی قافلې په لار کښې دَ هغوی دَ اسلام راوړلو دَ وجه نه بندې نه کړی. رسول الله ﷺ دَ تطبیب قلوب او تسلئی دپاره اوفرمائیل تاسو ته به هیڅ خطره نه وی په روم کښې به نه قیصر پاتې شی اونه په فارس کښې کسری. بلکه دَهغوی قیمتی مالونه اوخزانې به په مسلمانانوکښې تقسیمیږی. (۳)

قوله: وسمی الحرب خدعة:- یعنی رسول الله ﷺ جنګ ته مکراو فریب اوفرمائیلو.

دَ خدعه مطلب:- دَ خدعه په ضبط کښې پنځه صورتونه ذکرکړې شوی دی او په هرصورت کښې دَدې معنی مختلف ده: ① خاء په ضمه اودال په سکون سره دَدې معنی ده جنګ دهوکه فریب. (۴)

② دَخاء ضمه اودال فتح سره. په دې صورت کښې همزه او لمزه په شان مبالغه صیغه ده.

---

(۱) فتح الباری:۶/۷۷۷.
(۲) فتح الباری:۶/۷۷۷.
(۳) عمدة القاری:۱۴/۳۸۱ وإرشاد الساری:۶/۵۰۱.
(۴) إرشاد الساری:۶/۵۰۱.

یعنی جنګ سړی په ډیره دهوکه کښې اچونکې څیزدې. دَ یوې لمحې غفلت او بې پرواهئی په نتیجه کښې هغوی یولوئی خطرې سره مخ کولې شی. لهذا په جنګ کښې دهرقسم صورت حال سره مخ کیدوډپاره هروخت بیدار او چست اوسیدل پکاردی او دښمن سپک ګنړلوسره غافل کیدل نه دی پکار (۱)

③ دَ خاء اودال دواړو فتح سره دَ خادع جمع ده یعنی دهوکه ورکونکې. په دې صورت کښې به دَ الحرب خدعة مطلب داوی جنګ کونکی دهوکه بازوی. (۲)

④ دَ خاء کسره اودال په سکون سره. دَدې معنی ده حقیقت پټولوسره دَهغې خلاف ښکاره کول (۳)

⑤ پنځم اوآخری صورت دادې چه خدعة دَخاء فتحه او دال سکون سره. اوهم دغه افصح هم دې. ابوذر هروی او قزاز دَدې افصح کیدو باندې جزم کړې دې. په دې صورت کښې دَ فعلة په وزن باندې کوم چه دَ مرة دپاره راځی یعنی په جنګ کښې یوځل چل ول کولوسره کامیابی حاصلیږی. دَخدعة دَدې ضبط باره کښې ثعلب وائی بلغنا أنها لغة النبی صلی الله تعالی علیه وسلم یعنی مونږ ته دا روایت رارسیدلې دې اوهم دغه دَ رسول الله ﷺ لغت دې. دَ ثعلب دَدې قول وضاحت کولوسره ابوبکربن طلحه وائی: أراد ثعلب أن النبی صلی الله تعالی علیه وسلم کان یستعمل هذه البنية کثیرًا لوجازة لفظها ولکونها تعطی معنی الاخیرتین، ویعطی معناها أیضًا الامر باستعمال الحیلة مهما أمکن ولومرة وإلا فقاتل فکانت مع اختصارها کثیرة المعنی. (۴)

دَ ثعلب مقصد دادې چه رسول الله ﷺ به اکثرهم دغه صیغه استعمالوله. دَدې یوه وجه خوداده چه دا صیغه مختصر مګرجامع او دَ بلاغت نه ډکه ده. دویمه وجه داده چه دا دَ باقی دواړو صیغو (خُدعَة اوخُدَعَة) معنی هم ورکوی. دریمه وجه داده چه دَدې معنی دې حکم ته هم متضمن ده چه کله هم موقع ملاؤشې چال نه کار اخلئی سره دَدې چه یوځل ولې نه وی ګنی جنګیږئی. خلاصه داده چه دا صیغه دَمختصرکیدو سره کثیرالمعانی ده.

دَخدعة په آخره کښې تاء مدوره وحدت باندې دلالت کولوډپاره ده. مطلب دادې چه رسول الله ﷺ مسلمانانوته په جنګ کښې دَ چال چلولوترغیب ورکړې دې چه دښمن ته فریب ورکوئی سره دَدې چه یوځل ولې نه وی. یا حضورپاك مسلمانانوته دَحزم احتیاط او بیدار اوسیدو تلقین فرمائیلې دې چه دښمن کمزورې ګنړلوسره غفلت نه دی کول پکار سره دَدې چه دَهغوی دَ طرف نه دَ دهوکه اوفریب هم یوه واقعه درپیښه شی په هغې سره مسلمانانوته غیرمعمولی نقصان رسیدلې شی. (۵)

---

[۱] فتح الباری:۱۹۵/۶.
[۲] فتح الباری:۱۹۵/۶.
[۳] فتح الباری:۱۹۵/۶.
[۴] فتح الباری:۱۹۵/۶.
[۵] فتح الباری:۱۹٤/۶ وعمدة القاری:۳۸۲/۱٤.

په جنګ کښې د دهوکه حکم:- په جنګ کښې د دهوکه هر يو صورت اختيارول جائز دی علامه نووی رحمه الله په دې باندې جمهورو اتفاق نقل کړې دې (۱) البته داسې صورت اختيارکول جائز نه دی په کوم سره چه د عهد و پيمان خلاف ورزی لازم راځي. حضرت عمر رضي الله عنه به مختلف بلاد او امصار ته ليکلی شوو لښکرو ته لکل چه کوم سړې عجمی کافر د امان ورکولو نه پس قتل کړی د هغې په بدله کښې به هم هغه قتل کوم (۲)

دخداع دوه مثالونه:- مشهور محدث عبدالله بن ابی جمره په جنګ کښې د خداع دوه مثالونه ذکر کړی دی. ① يو خو دا چه ته کله د دښمن خپل طرف ته په راتلو اووينې نو زر هغوی ته وايه تاسو پسې شاته څوك راروان دی حالانکه شاته هيڅ څوك هم نه وی. کله چه هغوی شاته اوګوری نو تاسو حمله اوکړئی او هغه قتل کړئی (۳) ② يا بيا هغوی ته دا اووايه چه ستاسو د کجاوې دا رسئی ولې سسته ده؟ آيا ته مونږ ته د خپلې شهسوارئی يو نمونه خودلې شې؟ کله چه کجاوې طرف ته د هغه توجه پيدا شی نو ته هغه قتل کړه. (۴)

باب ۱۵۵ : الكذب في الحرب

د ترجمة الباب مقصد:- په باب سابقه کښې د خداع فی الحرب د جواز بيان وو. د دې باب لاندې امام بخاری رحمه الله كذب في الحرب حكم خودل غواړی. يعنی چه کذب في الحرب جائز دې که نه؟ که چرې جائز دې نو صراحتا جائز دې که تلويحا؟ (۵)

[حديث نمبر ۲۸۶۷] (۶) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ -رضى الله عنهما- أَنَّ النَّبِيَّ -صلى الله عليه وسلم- قَالَ «مَنْ لِكَعْبِ بْنِ الأَشْرَفِ، فَإِنَّهُ قَدْ آذَى اللَّهَ وَرَسُولَهُ». قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ مَسْلَمَةَ أَتُحِبُّ أَنْ أَقْتُلَهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ «نَعَمْ». قَالَ فَأَتَاهُ فَقَالَ إِنَّ هَذَا -يَعْنِي النَّبِيَّ -صلى الله عليه وسلم-- قَدْ عَنَّانَا وَسَأَلَنَا الصَّدَقَةَ، قَالَ وَأَيْضًا وَاللَّهِ قَالَ فَإِنَّا قَدِ اتَّبَعْنَاهُ فَنَكْرَهُ أَنْ نَدَعَهُ حَتَّى نَنْظُرَ إِلَى مَا يَصِيرُ أَمْرُهُ قَالَ فَلَمْ يَزَلْ يُكَلِّمُهُ حَتَّى اسْتَمْكَنَ مِنْهُ فَقَتَلَهُ. [ر: ۲۳۷۵]

رجال الحديث

① **قتيبه بن سعيد:-** دا ابورجاء قتيبه بن سعيد بن جميل بن طريف ثقفی رحمه الله دی. د هغوی حالات كتاب الايمان باب إفشاء السلام من الاسلام لاندې تيرشوی دی. (۷)

---

(۱) إرشاد السارى: ۶/۵۰۰ - ۵۰۱.
(۲) فتح البارى: ۶/۱۹۵.
(۳) بهجة النفوس لابن أبى جمرة: ۲/۱۲۱.
(۴) بهجة النفوس لابن أبى جمرة: ۲/۱۲۱.
(۵) عمدة القارى: ۱۴/۳۸۳ وإرشاد السارى: ۶/۵۰۲.
(۶) مرتخريجه فى كتاب الرهن. باب رهن السلاح رقم: ۲۵۱۰.
(۷) كشف البارى: ۲/۱۸۹.

④ **سفیان:**- داسفیان بن عیینه بن ابی عمران هلالی کوفی رحمه الله دي دَ ده تفصیلی تذکره کتاب العلم باب قول المحدث حدثنا او أخبرنا أنبانا لاندې تیره شوې ده. (۱)

⑤ **عمروبن دینار:**- دا ابومحمد عمرو بن دینار مکی جمحی دې. دَدوی تذکره کتاب العلم باب کتابة العلم لاندې تیره شوې ده. (۲)

⑥ **جابربن عبدالله:**- دامشهورصحابی دې. دَدوی تذکره تیره شوې ده. (۳)

قوله: أن النبی صلی الله تعالی علیه وسلم قال: من لکعب بن الاشرف، فانه قد آذی الله ورسوله؟ قال محمدبن مسلمة: أتحب أن أقتله یارسول الله؟ قال نعم...: په روایت کښې دی چه رسول الله ﷺ اوفرمائیل څوک دې چه دَ کعب بن اشرف کار تمام کړی. ځکه چه هغه الله تعالی اودَهغه رسول ته تکلیف رسولې دې. حضرت محمدبن مسلمه عرض اوکړو آیا تاسو دا خوښوئی چه زه هغه قتل کړم؟ رسول الله ﷺ اوفرمائیل او.

قوله: فأتاه فقال: إن هذا یعنی النبی صلی الله تعالی علیه وسلم قد عنانا وسألنا الصدقة قال: وأیضاً والله لتملنه....: دوی کعب بن اشرف له راغلو محمدبن مسلمه اووئیل دې سړی (رسول اکرم ﷺ) مونږ په مشقت کښې اچولې یو اوهغه زمونږ نه دَ صدقه مطالبه کوی. کعب بن اشرف اووئیل په الله تعالی قسم دې چه تاسوبه دَده نورتنګ شئ.

قوله: قال: فانا قد اتبعناه فنکره أن ندعه، حتی ننظرإلی ما یصیر أمره: محمدبن مسلمه اووئیل مونږ دَهغه اتباع کړې ده په دې وجه مونږ دا نه غواړو چه هغه پرېږدو تردې چه مونږ هغه سره کیدونکې انجام اووینو. دَمغازی په روایت کښې دی فائذن لی أن أقول شیئاً قال نعم. یعنی په دې موقع باندې محمد بن مسلمه دَ رسول الله ﷺ په خدمت کښې دا هم عرض کړې ووچه تاسو ماته اجازت راکړئی چه څه خبره اوکړم. (مطلب داچه داسې ذومعنی او مبهم خبره اوکړم چه دَدې خیال اوبرابروی اوماته دَهغه قتل آسان شی) نوحضورپاک ﷺ اجازت ورکړو. په مغازی کښې داواقعه په تفصیل سره راروانه ده. (۴)

دَ صریح کذب حکم:- په حدیث باب کښې محمدبن مسلمه رضی الله عنه کعب بن اشرف سره چه کومه مکالمه اوکړه په هغې کښې دَ صریح کذب تصریح نشته. علامه قسطلانی رحمه الله فرمائیلی چه دا تعریض دې. البته هم دغه روایت دَ وړاندې باب لاندې نقل دې. په دې کښې دَ صریح کذب

---

(۱) کشف الباری:۱۰۲/۳.

(۲) کشف الباری:۳۰۹/٤.

(۳) کتاب الوضوء باب صب النبی صلی الله تعالی علیه وسلم وضوءه علی المغمی علیه.

(۴) کشف الباری کتاب المغازی ص:۱۹۱ — ۱۹۶.

دَ اجازت تصریح ده د روایت الفاظ دی فاذن لي.فاقول؟ قال قد فعلت دا الفاظ په صَریح کذب باندې دلالت کوی دې نه معلومه شوه چه رسول الله ﷺ په بعض موقعوکښې دَ کذب صریح اجازت ورکړې دې. د سنن ترمذی روایت دَدې نه زیات صریح دې په دې کښې دا هم خودلی شوی دی چه کذب صریح په کوموموقعوکښې جائزدی. د اسماء بنت یزید ﷺ په مرفوع روایت کښې دی: لایحل الکذب إلا فی ثلاث تحدیث الرجل امرأته یرضیها والکذب فی الحرب وفی الاصلاح بین الناس (۱)

علامه طبری رحمه الله فرمائی چه په دې روایت کښې دَ بعض حضراتو په نیزدکذب مرخص نه تول انواع دَ کذب مراددی اودا په خپل اطلاق باندې محمول دی. که چرې په کذب کښې مصلحت وی نو دَې گنجائش شته. ددې په نیزمنهی عنه او مذموم کذب هغه دې کوم چه نقصان ده وی اودفائدې نه خالي وی. بعض حضراتوفرمائیلی دی چه د کذب یوقسم هم جائزنه دی. په دې روایت کښې چه دَ کوم کذب مرخص ذکرراغلې دې دې نه توریه او تعریض مراددې (۲)

حقیقت دادې چه دلته کذب خپل حقیقی معنی باندې محمول دې دَعلامه رشیداحمد گنگوهی رحمه الله په رائې کښې هم دغه ده.حضرت گنگوهی رحمه الله فرمائی چه په حدیث کښې کذب په خپله حقیقی معنی باندې محمول دې لیکن علماؤ احتیاطًا فرمائیلی چه دې نه توریه او تعریض مراددې. دې دپاره چه عوام د دروغوئیلوپه معامله کښې جری او بې باك نه شی. (۳)

باب ۱۵۶ : الفتك بأهل الحرب

فتك:- باب سمع نه دَ فاء فتحه اوتاء سکون سره په دې معنی کښې دې. په دهوکه یاغفلت سره قتل کول حمله کول یا په بنکاره وژل.(۴) دلته دَدې معنی دَغفلت په حالت کښې قتل کول دی.

دَ ترجمة الباب مقصد:- دَامام بخاری رحمه الله مقصددادې چه دَ غفلت په حالت کښې په دښمن باندې ناڅاپی حمله کول اوهغه قتل کول جائز دی. (۵)

[حدیث نمبر ۲۸۶۸] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرٍو عَنْ جَابِرٍ عَنِ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - قَالَ «مَنْ لِكَعْبِ بْنِ الأَشْرَفِ». فَقَالَ مُحَمَّدُ بْنُ مَسْلَمَةَ أَتُحِبُّ أَنْ أَقْتُلَهُ قَالَ «نَعَمْ». قَالَ فَأْذَنْ لِي فَأَقُولَ. قَالَ «قَدْ فَعَلْتُ». [ر: ۲۳۷۵]

رجال الحدیث

① **عبدالله بن محمد:**- دَابوجعفر عبدالله بن محمد جعفی رحمه الله دې. دَدوی تذکره وړاندې کتاب

---

۱) سنن الترمذی:۱۵/۲، کتاب البر والصلة، باب ماجاء فی إصلاح ذات البین.
۲) الکوکب الدری فی شرح جامع الترمذی:۵۳/۳.
۳) الکوکب الدری فی شرح جامع الترمذی:۵۳/۳.
۴) القاموس الوحید:۱۲۰۲.
۵) عمدة القاری:۳۸۵/۱۴ وإرشاد الساری:۵۰۳/۶.

الایمان باب أمور الایمان کښې تیره شوې ده [1]

② **سفیان:** - داسفیان بن عیینه بن ابی عمران هلالی الکوفی دې. ددوی حالات کتاب العلم باب قول المحدث حدثنا أو أخبرنا وأنبانا لاندې تیرشوی دی. [2]

③ **جابر** رضی الله عنه - دامشهور صحابی رسول حضرت جابربن عبدالله انصاری رضی الله عنه دې. دَ دوی حالات وړاندې تیرشوی دی. [3]

دتیرشوی باب روایت امام بخاری رحمه الله دمناسبت دَ وجه نه دلته هم مختصراً بیان کړې دې امام بخاری رحمه الله ددې روایت نه استدلال کړې دې چه محمدبن مسلمه رضی الله عنه کعب بن اشرف غولولوسره قتل کړو هم دغه فتك دې.

ترجمة الباب سره مناسبت: - دَحدیث باب هیڅ یولفظ صراحتًا ترجمة الباب سره مناسبت نه لری. علامه عینی رحمه الله او علامه قسطلانی رحمه الله فرمائیلی دی چه دا روایت معنًا دَ ترجمة الباب مناسب دې. [4]

باب ۱۵۷: مایجوزمن الاحتیال والحذر، مع من تخشی معرته

الاحتیال: - ددې معنی دهوکه ورکول مکر اوچال چلولو ده.

الحذر: - حذریحذر (س) معنی ده بیدارکیدل، تکړه کیدل. حذرالشئ ومنه: ویریدل، بچ کیدل. محتاط کیدل. [5] دلته احتیاط مراد دې.

معرة: - ددې معنی تکلیف اوسزا. [6]

د ترجمة الباب مقصد: - امام بخاری رحمه الله دلته داخودل غواړی که دَ چانه دَ شرفساد اونقصان رسیدو خطره وی نودَ هغه نه دَ بچ کیدودپاره احتیاطی تدابیر اختیارول اوبې چال چلول جائزدی.

[حدیث نمبر ۲۸۶۹] [7] قَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِاللهِ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عُمَرَ- رضی الله عنهما- أَنَّهُ قَالَ انْطَلَقَ رَسُولُ اللهِ- صلی الله علیه وسلم- وَمَعَهُ أُبَيُّ بْنُ كَعْبٍ قِبَلَ ابْنِ صَيَّادٍ، فَحُدِّثَ بِهِ فِي نَخْلٍ، فَلَمَّا دَخَلَ عَلَيْهِ رَسُولُ اللهِ-

---

[1]) کشف الباری:۶۵۷/۱.
[2]) کشف الباری:۳/۱۰۲.
[3]) کتاب الوضوء باب صب النبی صلی الله تعالی علیه وضوءه علی المغمی علیه..
[4]) إرشاد الساری:۵۰۴/۶.
[5]) القاموس الوحید ص:۳۲۱.
[6]) القاموس الوحید:۱۰۶۴.
[7]) قدمر تخریجه فی کتاب الجنائز، باب إذاأسلم فمات، هل یصلی علیه؟وهل یعرض علی الصبی الاسلام؟ رقم:۱۳۵۵.

صلی اللہ علیه وسلم - النَّخلَ، طَفِقَ يَتَّقِي بِجُذُوعِ النَّخلِ، وَابْنُ صَيَّادٍ فِي قَطِيفَةٍ لَهُ فِيهَا رَمْرَمَةٌ، فَرَأَتْ أُمُّ ابْنِ صَيَّادٍ رَسُولَ اللَّهِ - صلی الله علیه وسلم - فَقَالَتْ يَا صَافِ، هَذَا مُحَمَّدٌ، فَوَثَبَ ابْنُ صَيَّادٍ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلی الله علیه وسلم - «لَوْ تَرَكَتْهُ بَيَّنَ». [ر: ۱۲۸۹]

حضرت عبدالله بن عمر ﷺ وائی چه رسول الله ﷺ ابی بن کعب ﷺ سره ابن صیاد له تشریف یوړو ورته اوخودلې شو چه هغوی د کهجورو په باغ کښې دې کله چه حضور پاك هلته اورسیدو نو خپل ځان نې د کهجورو د ښاخونو شاته پټ روان کړو ،دې د پاره چه ابن صیاد ئی اونه لیدلې شی، هغه وخت ابن صیاد په څادر کښې وو او د څادر دننه نه د ګونګاری آواز راتللو. دهغه مور دې اولیدواوچغه ئی کړه اې صاف ،دا د ابن صیاد نوم دې، دا محمد (ﷺ) رارسیدلې دې. ابن صیادراټوپ کړو. رسول الله ﷺ اوفرمائیل که ددې مور ده ته (زمونږ د راتلو باره کښې) نه وو وئیلی نو هغه به په ښکاره بیان کړې وو یعنی دهغه دخبرونه به اندازه شوې وه چه دې په حقیقت کښې دجال دې یا بل څوك دې. دا روایت په تفصیل سره کتاب الجنائزکښې تیرشوې دې.

د مذکوره تعلیق تخریج:- علامه اسماعیلی په مستخرج کښې دا تعلیق عن أبي عمران بن هانئ عن الرمادي. عن ابن بکیر وأبي صالح عن اللیث په طریق باندې موصولاً روایت کړې دې. [۱]

د مذکوره تعلیق مقصد:- امام بخاری رحمه الله باب قایم کړې دې چه د شر اونقصان نه د بچ کیدو د پاره حذر اوحتیال دواړه جائزدی. ددې تعلیق نه امام بخاری رحمه الله د حذر اواحتیال په جواز باندې د رسول الله ﷺ طرزعمل د استدلال په توګه پیش کړې دې. یعنی رسول الله ﷺ د کهجورو د ښاخونو شاته پټ روان وو ځکه چه د ام ابن صیادپه لیدوسره د نقصان اندیښنه وه.

ترجمة الباب سره مطابقت:- علامه عینی رحمه الله فرمائی چه د تعلیق باب جز طفق یتقي بجذوع النخل ترجمة الباب سره مطابقت لری. ددې جملې مطلب دادې چه رسول الله ﷺ د کهجورو په ښاخونوکښې خپل ځان پټ کړو لاړو دې دپاره چه ام ابن صیاد هغوی اونه ګوری. هم دغه حذر اواحتیال دې ځکه چه د ام ابن صیاد نه د نقصان رسیدو اندیښنه وه. [۲]

باب ۱۵۸: الرجز فی الحرب ورفع الصوت فی حفر الخندق

الرجز:- رجز د شعرونو د مختلف بحرونویومعروف قسم دې. ددې جوړځ سجع سره مماثلت لری. خودا په وزن کښې د شعر په شان موزون وی. ددې وزنونه نیزدې نیزدې وی اومصرعې مختصر او وړې کومې چه په لوستلواو پوهیدلو کښې دعامو شعرونو په نسبت ډیرې آسانې وی.لکه ځنګه چه شعرونه لوستونکوته شاعران وائی دغه شان رجزلوستونکوته راجز وائی. [۳]

د لسان العرب مؤلف علامه ابن منظور فرمائی چه په لغت کښې رجز معنی تتابع الحرکات

[۱] تغلیق التعلیق لابن حجر: رحمه الله ۳/۴۵۶.

[۲] عمدة القاری: ۱۴/۳۸۶.

[۳] لسان العرب لابن منظور الانصاری: ۵/۴۱۰. مادة رجز والنهاية لابن لاثير: ۱/۶۴۶ – ۶۳۷.

ده ومنه قولهم ناقة رجزاء. رجزاء په عربو کښې هغه اوښې ته وائی د کومې خپې چه د اوچتیدو په وخت رپیږي. رجز دا د شعرد پاره هم د رجز د اصطلاح په وجه مشهورشو چه ددې مصرعې ورې اولنډې وی لوستونکې د یوې مصرعې نه بلې ته په تیزئی سره. وراوړی لکه چه دلته تتابع الانتقال کیږی لکه چه د اوښې په خپه کښې رپیدلووخت کښې تتابع الحرکات کیږی. (۱)

د ترجمة الباب مقصد:- عربو به عموماً په میدان جنگ کښې تازه والې پیدا کولو اود حوصلو اوچتولود پاره رجزیه اشعار لوستل. امام بخاری رحمه الله ترجمة الباب سره دا خودل غواړی چه میدان جنگ او د خندق د کنستلو په وخت په اوچت آواز سره رجزیه شعرونه وئیل جائزدی. والله اعلم

په سنن ابوداؤد کښې د قیس بن عباس په طریق سره نقل کړې شوی روایت کښې دی: کان أصحاب رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم یکرهون الصوت عند اللقاء. (۲) یعنی صحابه کرامو به په دښمن باندې د حملې کولو په وخت شور اوچغې وهل ناخوښولې چه دا خودویریدو اودهشت علامت دې اوخاموشی د ثبات یعنی کلکوالی دلیل دې. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی امام بخاری رحمه الله د ترجمة الباب دویم جز ورفع الصوت في حفر الخندق نه دې خبرې طرف ته اشاره کړې ده چه د آواز اوچتوالې په عین د جنگ وخت کښې ناخوښه دې البته د جنگ په نورو موقعو کښې رجزیه شعرونه وئیل جائزدی. (۳)

قوله فِيهِ سَهْلٌ وَأَنَسٌ عَنِ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- [ر: ۳۵۸۶، ۲۶۷۹]

دا روایت امام بخاری رحمه الله کتاب المغازي کښې باب غزوة الخندق لاندې موصولاً روایت کړې دی. په دې کښې دی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم د ژمی په یخ سحر کښې صحابه په خندق کنستلو سره په اولګه او ستړیوالی سره اوکتل نو وئی فرمائیل:

اللهم لاعیش إلاعیش الآخرة فاغفر الانصار والمهاجرة

صحابه کرامو په جواب کښې اووئیل:

نحن الذين بايعوا محمدًا على الجهاد ما بقينا أبدًا (۴)

امام بخاری رحمه الله د روایت هم ددې جزطرف ته اشاره کړې ده چه د خندق د کنستلو په وخت حضورپاك اودهغوی صحابه کرامو شعرونه وئیلی.

وأنس:- دا په سهل باندې عطف کیدود وجه نه مرفوع دې. ددې نه د حضرت انس رضی الله عنه ددې روایت طرف ته اشاره ده کوم چه هم په کتاب الجهاد کښې باب حفر الخندق لاندې امام بخاری رحمه الله موصولاً نقل کړې. په دې کښې دی چه مهاجرین اوانصار صحابه رضی الله عنهم د مدینې څلورو

---

(۱) لسان العرب: ۴۱۲/۵.

(۲) سنن أبي داؤد: ۴/۲ كتاب الجهاد باب فيما يؤمر به من الصمت عند اللقاء.

(۳) فتح الباري: ۱۹۸/۶.

(۴) كشف الباري كتاب المغازي ص: ۲۸۲ – ۲۸۳.

وارو طرفو ته خندق کنستلو وخت کښې دا شعرونه ونیل

نحن الذین بایعوا محمدًا علی الجهاد ما بقینا أبدًا

رسول الله ﷺ به د دې په جواب کښې ونیل

اللهم إنه لاخیر إلاخیر الآخرة فبارك فی الانصار والمهاجرة [1]

قوله وَفِيهِ يَزِيدُ عَنْ سَلَمَةَ. [ر: ۳۹۶۰]

د یزیدنه یزید بن ابی عبید او سلمه نه سلمه بن الاکوع ﷺ مراد دې. دا روایت امام بخاری رحمه الله کتاب المغازی باب غزوة خیبر [2] او کتاب الدعوات، باب قول الله تبارك وتعالی ﴿وَصَلِّ عَلَيْهِمْ﴾ لاندې موصولاً روایت کړې دې. [3] چنانچه یزید بن ابو عبید عن سلمه ابن الاکوع په طریق سره مروی روایت کښې د عامر بن الاکوع واقعه بیان کړې شوې ده. د امام بخاری اشاره دغه واقعه طرف ته ده. عامر بن الاکوع د سلمة بن الاکوع ﷺ د تره ځوئی وو. په روایت کښې دی چه صحابه کرام سره خیبر طرف ته روان وو. د شپې وخت وو عامر بن الاکوع ته چا اووئیل ألا تُسمعنا من هنیهاتك؟ آیا تا سو مونږ ته څه رجزیه شعرونه نه اوروئې. نو عامر بن اکوع د سورلئی نه راکوز شو او د قوم مخکښې ئې خوش آوازی شروع کړه:

اللهم لولا أنت ما اهتدینا ولا تصدقنا ولا صلینا

فاغفر فداءً لك ما أبقینا وثبت الاقدام إن لاقینا

وألقین سکینة علینا إنا إذا صیح بنا أتینا

وبالصیاح عولوا علینا

[حدیث نمبر ۲۸۷۰] [4] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ - رضی الله عنه - قَالَ رَأَيْتُ النَّبِيَّ - صلی الله علیه وسلم - يَوْمَ الْخَنْدَقِ وَهُوَ يَنْقُلُ التُّرَابَ حَتَّى وَارَى التُّرَابُ شَعَرَ صَدْرِهِ، وَكَانَ رَجُلاً كَثِيرَ الشَّعَرِ وَهُوَ يَرْتَجِزُ بِرَجَزِ عَبْدِ اللَّهِ بن رواحة:

اللَّهُمَّ لَوْلاَ أَنْتَ مَا اهْتَدَيْنَا وَلاَ تَصَدَّقْنَا وَلاَ صَلَّيْنَا

فَأَنْزِلَنْ سَكِينَةً عَلَيْنَا وَثَبِّتِ الأَقْدَامَ إِنْ لاَقَيْنَا

إِنَّ الأَعْدَاءَ قَدْ بَغَوْا عَلَيْنَا إِذَا أَرَادُوا فِتْنَةً أَبَيْنَا

يَرْفَعُ بِهَا صَوْتَهُ. [ر: ۲۶۸۱]

---

[1]) کشف الباری کتاب المغازی ص: ۲۸۳.

[2]) صحیح بخاری: ۶۰۳/۲ کتاب المغازی باب غزوة خیبر رقم: ۴۱۶۶.

[3]) صحیح بخاری: ۹۳۷/۲ کتاب الدعوات، باب قول الله تبارک وتعالی ﴿وَصَلِّ عَلَيْهِمْ﴾ رقم: ۶۳۳۱.

[4]) مر تخریجه فی الجهاد باب حفر الخندق رقم: ۳۸۳۶.

رجال الحدیث

①**مسدد**:- دامسددبن مسربل بن مرعبل الاسدی البصری رحمه الله دي. دَدوی حالات کتاب الایمان باب من الایمان أن یحب لاخیه مایحب لنفسه لاندې تیرشوی دی. (۱)

②**ابوالاحوص**:- دا ابوالاحوص سلام بن سلیم الحنفی الکوفی رحمه الله دي. دَ دوی تذکره وړاندې تیره شوې ده. (۲)

③**ابواسحاق**:- دا ابواسحاق عمرو بن عبدالله بن عبید السبیعی دې. دَ دوی تذکره کتاب الایمان باب الصلوٰة من الایمان لاندې تیره شوې ده. (۳)

④**البراء**:- دامشهورصحابی حضرت براء بن عازب رضی الله عنه دې. دَدوی تذکره کتاب الایمان باب الصلوٰة من الایمان لاندې تیره شوې ده. (۴)

رأیت رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم یوم الخندق وهوینقل التراب حتی واری التراب شعرصدره وهویرتجز برجزعبدالله.

حضرت براء بن عازب رضی الله عنه وائی چه دَ غزوه خندق په ورځ ما رسول الله صلی الله علیه وسلم اوکتلو هغوی خاوره کنستله تردې چه خاورې دحضورپاك دَ سینې مبارکې ویښته مبارك پټ کړل. په یوروایت کښې بیاض بطنه الفاظ راغلی دی. یعنی خاور دحضورپاك دَ خیټې مبارکې سپینوالې پټ کړو. (۵) په دواړو روایتونوکښې هیڅ تعارض نشته خاوره دَ سینې او خیټې دواړو په ویښتو به لګیدلې وی. په یوروایت کښې د سینې او بل کښې دَ خیټې ذکردې. دغه وخت رسول الله صلی الله علیه وسلم مبارك دَ عبدالله ابن رواحه رضی الله عنه رجزیه أشعارلوستل:

اللهم لولا أنت ما اهتدینا	ولا تصدقنا ولا صلینا
فانزلن سکینة علینا	وثبت الاقدام ان لاقینا
ان الاعداء قد بغوا علینا	إذا ارادوا فتنة ابینا

① یاالله که چرې ته نه وې نو مونږ به هدایت نه وو بیاموندې اونه به مونږ صدقه ورکوله اونه به مومونځ کولو.

② په مونږ باندې سکینه نازله کړه او په جنګ کښې مونږ ثابت قدم اوساته.

③ دښمنانو په مونږباندې ظلم کړې دې. کله چه داخلق مونږ په فتنه کښې دَ اخته کولواراده کوی نومونږ به انکارکوو.

---

۱) کشف الباری:۲/۲.

۲) الاذان باب الالتفات فی الصلوة: رقم:۷۵۱.

۳) کشف الباری:۲/۳۷۰.

۴) کشف الباری:۲/۳۷۵.

۵) صحیح بخاری:۱/۳۹۸کتاب الجهاد باب حفرالخندق رقم:۲۸۳۷.

قوله يرفع بها صوته. داجمله وهو يرتجز نه حال واقع ده او مطلب دادې چه دا شعرونه به حضورپاك په اوچت اواز لوستل.(١)

ترجمة الباب سره مناسبت. علامه عينى رحمه الله فرمائى چه وهو يرتجز برجز عبدالله او يرفع بها صوته دَ حديث باب دا دواړه اجزاء ترجمة الباب سره مطابقت لرى.(٢)

باب ١٥٩: من لايثبت على الخيل

دَ ترجمة الباب مقصد: ① علامه عينى رحمه الله فرمائى چه ددې ترجمة الباب نه دَ امام بخارى رحمه الله مقصد دا خودل دى چه رسول الله ﷺ دَ داسې سړى باره کښې دعاء خير فرمائيلې چه په اس به نه شو سوريدې.(٣)

② حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى امام بخارى دا باورکول غواړى چه کوم سړې په اس باندې سورلى نه شى کولې اهل خيرله پکاردى چه دَهغه دپاره دَ ثبات دعاوکړى (٤) ددې نه علاوه امام بخارى رحمه الله په اس باندې سوريدل او کلك کيناستلو دَفضيلت طرفته هم اشاره کړې ده.(٥)

[حديث نمبر ٢٨٧١](٦) حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ نُمَيْرٍ حَدَّثَنَا ابْنُ إِدْرِيسَ عَنْ إِسْمَاعِيلَ عَنْ قَيْسٍ عَنْ جَرِيرٍ -رضى الله عنه- قَالَ مَا حَجَبَنِي النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- مُنْذُ أَسْلَمْتُ، وَلاَ رَآنِي إِلاَّ تَبَسَّمَ فِي وَجْهِي.
وَلَقَدْ شَكَوْتُ إِلَيْهِ إِنِّي لاَ أَثْبُتُ عَلَى الْخَيْلِ . فَضَرَبَ بِيَدِهِ فِي صَدْرِي وَقَالَ « اللَّهُمَّ ثَبِّتْهُ وَاجْعَلْهُ هَادِيًا مَهْدِيًّا ».[ر: ٢٨٥٧]

رجال الحديث

① **محمدبن عبدالله بن نمير:**-دابوعبدالرحمن محمدبن عبدالله بن نمير الهمدانى رحمه الله دې. ددوى تذکره وړاندې تيره شوې ده.(٧)

② **ابن ادريس:** دابومحمد عبدالله بن ادريس بن يزيدبن عبدالرحمن الاسود الاودى الکوفى رحمه الله

---

(١) عمدة القارى: ٣٨٧/١٤.
(٢) عمدة القارى: ٣٨٧/١٤.
(٣) عمدة القارى: ٣٨٧/١٤.
(٤) فتح البارى: ١٩٩/٦.
(٥) فتح البارى: ١٩٩/٦.
(٦) أخرجه البخارى: ٥٣٩/١ أيضًا فى كتاب مناقب الانصار باب ذكرجرير بن عبدالله البجلى رضى الله عنه رقم: ٣٨٢٢ وفى: ٨٩٨/٢ كتاب الادب باب التبسم والضحك رقم: ٦٠٩٠ وعندمسلم فى صحيحه: ٢٩٧/٢ فى فضائل الصحابة باب من فضائل جرير بن عبدالله رضى الله عنه رقم: ٢٤٧٥ وعند الترمذى فى جامعه: ٢٦١/٢ فى المناقب باب مناقب جرير بن عبدالله البجلى رضى الله عنه رقم: ٣٨٢٢.
(٧) كتاب العمل فى الصلوة باب ماينهى من الكلام فى الصلوة: رقم: ١١٩٩.

دي. هغه دَ خپل پلار ادریس بن یزید الاودی او ربیعه بن عثمان، سفیان ثوری، سلیمان الاعمش، شعبه بن الحجاج، سهیل بن ابی صالح، عبدالملك بن عزیزبن جریج ،لیث بن ابی سلیم،مالك بن انس،محمدبن اسحاق بن یسار ،هشام بن عروه ،یحي بن سعید التیمی، یحي بن سعید الانصاری اویزیدبن ابی زیاد غوندې جلیل القدر ائمه حدیث نه روایت کړې دي او دَهغوی نه حدیث روایت کونکی دی عبدالله بن مبارك، ابراهیم بن مهدی، احمدبن جواس الحنفی، احمدبن حرب الموصلی، احمدبن محمد بن حنبل، اسحاق بن راهویه، ابومعمر، اسماعیل بن ابراهیم، حسن بن ربیع بجلی، زهیربن حرب، عمر بن حفص، قتیبه بن سعد، مالك بن انس، محمدبن سعید، محمدبن سلام البیکندی، یحیی بن آدم، یحیی بن اکثم، یحیی بن معین وغیرهم.

مالك بن انس او عبدالله بن ادریس رحمهما الله دواړو دَ یوبل نه روایت اخستې لکه چه مالك بن انس دَهغه شیخ هم دې او تلمیذ هم. (۱)

امام احمدبن حنبل رحمه الله دَهغوی باره کښې فرمائیلی کان نسیج وحده. (۲) امام ابوحاتم رحمه الله فرمائی حجة یحتج بها، إمام من أئمة المسلمین ثقة. (۳) امام نسائی رحمه الله فرمائیلی ثقة، ثبت ابن ادریس رحمه الله دَ اوچتې پائې جلیل القدرمحدث وو. دَ جرح اوتعدیل ټولو ائمه حضراتو دَهغوی توثیق کړې دې. امام عثمان بن سعید دارمی رحمه الله بیان کوی چه ما دَ یحیی بن معین رحمه الله نه تپوس اوکړو ادریس او ابن نمیر کښې ستاسو چاسره ډیرمحبت دې؟ یحیی بن معین رحمه الله جواب راکړو ثقتان، إلا أن ابن إدریس أرفع، وهو ثقة في كل شيء، یعنی دواړه ثقه دی خود ابن ادریس ډیره اوچته مرتبه ده. هغه خو په هرڅیزکښې ثقه وو. (٤) ۱۰ ذوالحجه ۱۹۲ هجری کښې دَ هارون الرشید دَ خلافت په آخری زمانه کښې وفات شوې. (۵)

③ **اسماعیل**:- دا اسماعیل بن ابی خالد احمسی بجلی کوفی رحمه الله دې. دَ دوی تذکره کتاب الایمان باب من سلم المسلمون من لسانه ویده کښې تیره شوې ده. (۶)

④ **قیس**:- دامشهورتابعی قیس بن ابی حازم احمسی بجلی رحمه الله دې. دَ دوی حالات کتاب الایمان باب قول النبی صلی الله تعالی علیه وسلم الدین النصیحة لله ولرسوله ولائمة المسلمین وعامتهم لاندې تیرشوی دی. (۷)

---

(۱) دَ شیوخ اوتلامذه دَ تفصیل دَپاره اوګورئی تهذیب الکمال للحافظ المزی: ۱٤/۲۹٤ — ۲۹۶ وتهذیب التهذیب لابن حجر: ۵/۱٤٤.

(۲) تهذیب الکمال: ۱٤/۲۹۶ وتهذیب التهذیب: ۵/۱٤٤.

(۳) الجرح والتعدیل الترجمة: ٤٤ تهذیب الکمال: ۱٤/۲۹۹ تهذیب التهذیب: ۵/۱٤۵.

(٤) تهذیب الکمال للمزی: ۱٤/۲۹۷ وتهذیب التهذیب: ۵/۱٤۵.

(۵) طبقات ابن سعد: ۶/۳۸۹ وتهذیب الکمال: ۱٤/۳۰۰.

(۶) کشف الباری: ۱/۶۷۹.

(۷) کشف الباری: ۲/۷۶۱.

⑤ **جریر** رضي الله عنه:- دا حضرت جریر بن عبدالله احمسی بجلی رضي الله عنه دي. دَدوی حالات هم مذکوره کتاب اوباب لاندې تیرشوی دی. (۱)

قوله: ماحجبني النبي صلى الله تعالى عليه وسلم منذ أسلمت، ولا رآني إلا تبسم في وجهي: یعني دَ کله نه چه زه مسلمان شوې یم رسول الله ﷺ په خپل کورکښې داخلیدونه منع کړې نه یم اوکله نې چه هم زه لیدلې یم مسکې شوې دې

في وجهي:- دَسرخسی او کشمیهنی په نسخوکښې دالفظ داسې ضبط شوې دې خودَ ابوذر په نسخه کښې وجهه نقل دې. دا التفات من المتكلم إلى الغائب دَ قبیل نه دې. معنی په دواړو صورتونوکښې هم یوه ده. (۲)

قوله: ولقد شكوت إليه أني لا أثبت على الخيل فضرب بيده في صدري وقال: اللهم ثبته واجعله هاديا مهديا: ما حضورپاك ته شکایت اوکړو چه زه په اس نه شم کلکیدې رسول الله ﷺ خپل لاس زما په سینه باندې اووهلو او وئې فرمائیل اې الله دې په اس باندې کلك کړې او دَنیغې لار والااو دَ هدایت موندونکې ئې جوړ کړې.

في صدري:- دَ ابوذر په روایت کښې دَدې په ځائې صدره واردشوې دې. دا هم دَ ړومبی لفظ په شان التفات من المتكلم إلى الغائب دَ قبیل نه دې.

ترجمة الباب سره مطابقت:- ترجمة الباب سره أني لا أثبت على الخيل مناسبت ښکاره دې. (۳)

دَ حدیث نه مستنبط فوائد:- علامه عینی رحمه الله دَ حدیث باب نه مختلف فوائدمستنبط کړی دی: ① دَ روایت نه معلومه شوه چه په مسکا او رونړ تندی باندې ملاویدل دَ اخلاق نبوت نه دی. په مسکا او رونړتندی سره ملاویدل تکبر ختموی اوالفت اومودت پیدا کوی. (۴)

② په روایت کښې دَ اس دَ سورلئی فضیلت بیان کړې شوې دې. اشراف او رؤساء له پکاردی چه دَ اس دَ سورلئی مشق کوی اودا فن زده کړی. (۵)

③ که یوعالم دین یا دَ وخت امام ته څوك سړې په خپل بدن باندې دَهغه دَ لاس راښکلو او لاس وهلو درخواست اوکړی نودَهغه درخواست قبلولوکښې هیڅ بدیت نشته چه دا عمل خودَ تواضع دې اوبل خپل طرف ته دَ مائل کولو سبب دې. (۶)

---

(۱) کشف الباري: ۲/۷۶٤.
(۲) فتح الباري: ۶/۱۹۹ وعمدة القاري: ۱٤/۳۸۸ وإرشادالساري: ۶/۵۰۶.
(۳) فتح الباري: ۶/۱۹۹ وعمدة القاري: ۱٤/۳۸۸.
(٤) وعمدة القاري: ۱٤/۳۸۸.
(۵) وعمدة القاري: ۱٤/۳۸۸.
(۶) وعمدة القاري: ۱٤/۳۸۸.

باب ١٦٠: دواء الجرح بأحراق الحصير، وغسل المرأة عن أبيها الدم عن وجهه وحمل الماء فى الترس

داباب په دريو جزونو باندې مشتمل دې او په هر جز کښې يو حکم بيان کړې شوې دې.

قوله: دواء الجرح بأحراق الحصير:- دا رومبې جزدې په دې کښې امام بخارى داخودل غواړى چه پوزکې سوزول او دهغې ايره په زخم باندې لګول جائز دى.

قوله: وغسل المرءة عن أبيها الدم عن وجهه:- دادويم جزدې په دې کښې داخودل غواړى که چرې ښځه دخپل پلار زخمى شوې مخ اووينځى نو داسې کول جائزدى.

قوله: وحمل الماء فى الترس:- ترس ډهال ته وئيلې شى په دې کښې امام بخارى رحمه الله داخودل غواړى چه ډهال د اوبو د لوښى په توګه هم استعمالولې شى.

علامه عينى رحمه الله فرمائى چه امام بخارى رحمه الله ترجمة الباب د حديث باب نه معنًا اخذ کړې دې مرءاة نه مراد حضرت فاطمه رضى الله عنها ده. هم هغې اول د رسول اکرم صلى الله عليه وسلم په مخ باندې لګيدلې وينه وينځلې د پوزکى ټکړه سوزولوسره د رسول اکرم صلى الله عليه وسلم په زخم باندې لګولې وه. او په ډهال کښې اوبه راوړونکې حضرت على رضى الله عنه وو.(١)

[حديث نمبر ٢٨٧٢](٢) حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا أَبُو حَازِمٍ قَالَ سَأَلُوا سَهْلَ بْنَ سَعْدٍ السَّاعِدِيَّ-رضى الله عنه-بِأَيِّ شَيْءٍ دُووِيَ جُرْحُ النَّبِيِّ-صلى الله عليه وسلم-فَقَالَ مَا بَقِيَ مِنَ النَّاسِ أَحَدٌ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي، كَانَ عَلِيٌّ يَجِيءُ بِالْمَاءِ فِي تُرْسِهِ، وَكَانَتْ-يَعْنِي فَاطِمَةَ-تَغْسِلُ الدَّمَ عَنْ وَجْهِهِ، وَأُخِذَ حَصِيرٌ فَأُحْرِقَ، ثُمَّ حُشِيَ بِهِ جُرْحُ رَسُولِ اللَّهِ-صلى الله عليه وسلم-.[ر: ٢٤٠]

رجال الحديث

① **على بن عبدالله:-** داامير المؤمنين فى الحديث ابوالحسن على بن عبدالله بن جعفربن نجيح سعدى بصرى رحمه الله دې. ددوى تفصيلى حالات کتاب العلم باب الفهم فى العلم لاندې مخکې تيرشوى دى. (٣)

② **سفيان:-** داابومحمد سفيان بن عيينه هلالى الكوفى دې. ددوى حالات کتاب العلم باب قول المحدث حدثنا أو أخبرنا و أنبانا لاندې تيرشوى دى. (٤)

---

(١) وعمدة القارى: ٣٨٨/١٤.

(٢) مرتخريجه فى كتاب الوضوء باب غسل المرءة أباها الدم عن وجهه رقم: ٢٣٤.

(٣) كشف البارى: ٣٠٢-٢٩٧/٣.

(٤) كشف البارى: ١٠٢/٣.

③ **ابوحازم** - دا ابوحازم سلمة بن دینار رحمه الله دي. ددوی تذکره هم وړاندې تیره شوې ده.[1]
④ **سهل بن سعد الساعدي** رضي الله عنه - دامشهور انصاری صحابی دي. ددوی تذکره هم دي نه وړاندې تیره شوې ده [2]

قوله: سالوا سهل بن سعد الساعدی رضی الله عنه بأی شئ دووی جرح رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم؟...: خلقود سهل بن سعد رضي الله عنه نه تپوس اوکړو چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم د زخم علاج په څه څیزسره کړې شوې وو؟ دا زخم په جنګ احد کښې لګیدلې وو. سهل اوونیل اوس په خلقو کښې دهغې نه زیات پیژندونکې بل هیڅ نشته. ځکه چه په دغه وخت کښې په مدینه کښې د سهل نه علاوه بل یو صحابی ژوندې بچ نه وو پاتې شوې. ټول وفات شوی وو. حضرت علی رضي الله عنه به په خپل ډهال کښې اوبه راوړلې او فاطمه بی بی رضي الله عنها به نی د مخ نه وینه وینځله. یو پوزکې راوړلې شو او هغه اوسوزولې شو او په هغې سره د حضورپاک زخم ډک کړې شو. دلته په روایت کښې اخذ او احرق مجهول صیغې دی. خود مغازی په روایت کښې تصریح ده چه د پوزکی سوزونکې حضرت فاطمه رضي الله عنها وه. [3] دا روایت بعینه هم په دې الفاظو سره کتاب الوضوء لاندې وړاندې تیرشوې دي او وړاندې کتاب المغازی کښې هم په تفصیل سره راروان دي.

باب ۱۶۱: مایکره من التنازع والاختلاف فی الحرب، وعقوبة من عصی إمامه

د ترجمة الباب مقصد:- ددې ترجمة الباب لاندې امام بخاری رحمه الله دوه خبرې خودل غواړی:

① **مایکره من التنازع** کښې دا خودل غواړی چه د جنګ په وخت اختلاف مکروه دي. د مسلمانانو خپل مینځ کښې اختلاف او انتشارته کتلو سره دښمن جری او بې ویرې کیږی او دهغوی د زړونو نه د مسلمانانو هیبت اوځی. ښکاره خبره ده چه ددې ګربړ نتیجه د دښمن په مقابله کښې ماتې د یو ناقابل تلافی نقصان په شکل کښې ښکاره کیدې شی.

② **وعقوبة من عصی إمامه** کښې دا خودل غواړی چه د امیر د نافرمانئی سزا او مال غنیمت نه د محروم کیدل هم په دې دنیا کښې ملاویږی. [4]
په غزوه احد کښې غشو ویشتونکو د حضرت عبیدالله بن جبیر رضي الله عنه خبره اونه منله نو فتح په شکست کښې بدله شوه. چه معاملات په خپل مینځ کښې په اتفاق او مشاورت سره فیصله شی نو په هغې کښې برکت وی. که امیر د چا رائې ته ترجیح ورکړی او هغې سره د چا اختلاف وی نو د خپلې رائې د اختلاف د وجه نه د حدنه بهرنه دی وتل پکار. په داسې موقعو باندې د

---

[1] کتاب الوضوء باب غسل المرءة أباها الدم عن وجهه.
[2] کتاب الوضوء باب غسل المرءة أباها الدم عن وجهه.
[3] کتاب المغازی: ص: ۲۴۷.
[4] فتح الباری: ۶/ ۲۰۰ وعمدة القاری: ۱۴/ ۳۸۹ وإرشاد الساری: ۶/ ۵۰۷.

صبر اوتحمل نه كار اخستل پكاردى. حضرت عمر رضي الله عنه د حضرت خالدبن وليد رضي الله عنه غوندې عظيم د جنګ فاتح د هغه د عهدې نه معزول كړو. هغه د تصادم او محاذ آرائى كولو په ځائې دافيصله په خوشحالئى سره قبوله كړه اومسلمانان د ګډوډ كيدونه بچ شو.

قوله: وقال الله تعالى: ﴿وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ﴾ /الانفال: ۴۶.

امام بخارى رحمه الله د خپل عادت مطابق د باب مناسبت سره ايت نقل كړې دې. پوره ايت ﴿وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ﴾ اود الله تعالى اوده‌غه د رسول صلى الله عليه وسلم اطاعت كوئې او (خپل مينځ كښې) جګړه مه كوئې ګنى كم همت به شئ او ستاسو هوا به اوچته كړې شى اوصبر كوئې بيشكه الله تعالى صبر كونكوسره دې.

د الله تعالى اوده‌غه د رسول صلى الله عليه وسلم اطاعت خو واجب دې. په سياق ايت كښې د دې اطاعت د تاكيد كولومطلب دادې چه احكام او د جنګ تدبيرونو كښې د الله تعالى اوده‌غه د رسول صلى الله عليه وسلم د حكم اوده‌غوى مرضى اومنشاء باندې تلل واجب دى. خپله رائې اود نفس منل او په خپل مينځ اختلاف او جګړې كوئى نودې نتيجه به ستاسو همت ښكته كيدو په صورت كښې ښكاره كيږى اود دښمنانو په زړونو چه ستاسو كوم رعب اودبدبه خوره ده هغه به ختميږى په دې وجه كه د جنګ په حال كښې څه ناخوښه حالات پيداشى نو د صبر اواستقامت نه كار واخلئى. صبر كونكوسره خو د الله تعالى ملګرتياشامل حال وى اوهم دغه ملګرتيا د فتح اونصرت د ټولو نه لوئې ضمانت دې.

قوله: قال قتادة: الريح الحرب: امام بخارى رحمه الله د قتاده قول نقل كړې دې هغه د ريح تفسير حرب سره كړې دې. په دې صورت كښې د آيت مطلب دې كه تاسو په خپل مينځ كښې جنګيږئى نو همت به موښكته شى يعنى كم به شى اوستاسو جنګى طاقت به هم ختميږى. ([1]) د قتاده دا اثر عبدالرزاق رحمه الله په خپل تفسير كښې عن معمر عن قتاده په طرق سره موصولاً نقل كړې دې. ([2]) مجاهد رحمه الله د ريح تفسير نصر سره كړې دې. ([3]) يعنى د جګړو په صورت كښې به تاسو د الله تعالى د نصرت نه محروم شئى. يوقول دا هم دې چه ريح نه دولت او سلطنت مراددې. يعنى د خپل مينځ اختلافات او جګړو د وجه نه به ستاسو حكومت او سلطنت ختم شى. ([4])

[حديث نمبر ۲۸۷۳] ([5]) حَدَّثَنَا يَحْيَى حَدَّثَنَا وَكِيعٌ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ أَنَّ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - بَعَثَ مُعَاذًا وَأَبَا مُوسَى إِلَى الْيَمَنِ قَالَ «يَسِّرَا وَلَا تُعَسِّرَا، وَبَشِّرَا وَلَا تُنَفِّرَا، وَتَطَاوَعَا وَلَا تَخْتَلِفَا». [۴۰۸۶ _ ۴۰۸۸، ۵۷۷۳، ۶۷۵۱]

---

[1]) فتح البارى: ۶/ ۲۰۰.

[2]) تغليق التعليق لابن حجر: ۳/ ۴۵۷.

[3]) عمدة القارى: ۲/ ۳۹۰.

[4]) عمدة القارى: ۲/ ۳۹۰.

[5]) مرتخريجه فى كتاب الاجارة باب استنجار الرجل الصالح رقم: ۲۲۶۱.

رجال الحدیث

① **یحیی** - دا ابوزکریا یحیی بن جعفر ازدی البخاری البیکندی رحمه الله دي. دَدوی تذکره وړاندې تیره شوې ده. (۱)

② **وکیع** - دامشهورامام محدث ابوسفیان وکیع بن الجراح بن ملیح الرواسی الکوفی رحمه الله دي دَ دوی حالات کتاب العلم باب کتابة العلم لاندې تیرشوی دی (۲)

③ **شعبه** - دا شعبه بن الحجاج بن الوردالعسکی واسطی رحمه الله دي دَ دوی حالات کتاب الایمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویده لاندې وړاندې تیرشوی دی (۳)

④ **سعیدبن ابی برده**:- دا سعیدبن ابی بردة عامربن موسی الکوفی رحمه الله دي. دَدوی تذکره وړاندې تیره شوې ده. (۴)

⑤ **عن ابیه**:- دَدې نه دَ سعیدبن ابی برده پلار عامر یا حارث بن موسی الاشعری رضي الله عنه مراد دي دَ دوی تذکره کتاب الایمان باب أی الاسلام أفضل لاندې تیره شوې ده. (۵)

عن جده:- دَدې نه دَ ابوبرده نیکه مشهورصحابی ابوموسی عبدالله بن قیس الاشعری رضي الله عنه مراددي دَدوی تذکره هم په مذکوره کتاب اوباب کښې تیره شوې ده. (۶)

أن النبی صلی الله تعالی علیه وسلم بعث معاذا وأبا موسی إلی الیمن قال: یسرا ولاتعسرا، وبشرا ولاتنفرا، وتطاوعا ولاتختلفا

رسول الله صلی الله علیه وسلم حضرت معاذ او ابوموسی رضي الله عنهما دَ یمن طرف ته اولیګل. دادَ حجة الوداع نه دَ وړاندې واقعه ده. یعنی دا دواړه ئی دَ یمن طرف ته حاکمان جوړولوسره اولیګل. حضورپاك صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل په خلقو اسانی کوئې سختی مه کوئې هغوی ته خوشخبری اوروئې نفرت مه ورکوئی اتفاق کوئې اختلاف مه کوئې. وړاندې کتاب المغازی کښې دا روایت په تفصیل سره راروان دې. (۷)

ترجمة الباب سره مطابقت:- په روایت کښې دی ولاتختلفا ترجمة الباب سره دَدې مطابقت ښکاره دې. (۸)

---

(۱) کتاب الخوف باب یحزن بعضهم بعضا فی صلاة الخوف رقم:۹٤۵.
(۲) کشف الباری:۲۱۹/٤ — ۲۲۶.
(۳) کشف الباری:۶۷۸/۱.
(٤) کتاب الزکاة باب علی کل مسلم صدقة رقم:۱٤٤۵.
(۵) کشف الباری:۲۹۰/۱.
(۶) کشف الباری:۲۹۰/۱.
(۷) کشف الباری: کتاب المغازی:ص:۵۶۵.
(۸) عمدة القاری:۳۹۰/۱٤.

حدیث نمبر ۲۸۷۴] [1] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ قَالَ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ بْنَ عَازِبٍ - رضی الله عنهما - يُحَدِّثُ قَالَ جَعَلَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - عَلَى الرَّجَّالَةِ يَوْمَ أُحُدٍ - وَكَانُوا خَمْسِينَ رَجُلاً - عَبْدَ اللَّهِ بْنَ جُبَيْرٍ فَقَالَ «إِنْ رَأَيْتُمُونَا تَخْطَفُنَا الطَّيْرُ، فَلاَ تَبْرَحُوا مَكَانَكُمْ هَذَا حَتَّى أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ، وَإِنْ رَأَيْتُمُونَا هَزَمْنَا الْقَوْمَ وَأَوْطَأْنَاهُمْ فَلاَ تَبْرَحُوا حَتَّى أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ» فَهَزَمُوهُمْ. قَالَ فَأَنَا وَاللَّهِ رَأَيْتُ النِّسَاءَ يَشْتَدِدْنَ قَدْ بَدَتْ خَلاَخِلُهُنَّ وَأَسْوُقُهُنَّ رَافِعَاتٍ ثِيَابَهُنَّ، فَقَالَ أَصْحَابُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جُبَيْرٍ الْغَنِيمَةَ - أَيْ قَوْمِ - الْغَنِيمَةَ، ظَهَرَ أَصْحَابُكُمْ فَمَا تَنْتَظِرُونَ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جُبَيْرٍ أَنَسِيتُمْ مَا قَالَ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - قَالُوا وَاللَّهِ لَنَأْتِيَنَّ النَّاسَ فَلَنُصِيبَنَّ مِنَ الْغَنِيمَةِ. فَلَمَّا أَتَوْهُمْ صُرِفَتْ وُجُوهُهُمْ فَأَقْبَلُوا مُنْهَزِمِينَ، فَذَاكَ إِذْ يَدْعُوهُمُ الرَّسُولُ فِي أُخْرَاهُمْ، فَلَمْ يَبْقَ مَعَ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - غَيْرُ اثْنَيْ عَشَرَ رَجُلاً، فَأَصَابُوا مِنَّا سَبْعِينَ، وَكَانَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - وَأَصْحَابُهُ أَصَابَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ يَوْمَ بَدْرٍ أَرْبَعِينَ وَمِائَةً سَبْعِينَ أَسِيرًا وَسَبْعِينَ قَتِيلاً، فَقَالَ أَبُو سُفْيَانَ أَفِي الْقَوْمِ مُحَمَّدٌ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ، فَنَهَاهُمُ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - أَنْ يُجِيبُوهُ ثُمَّ قَالَ أَفِي الْقَوْمِ ابْنُ أَبِي قُحَافَةَ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ قَالَ أَفِي الْقَوْمِ ابْنُ الْخَطَّابِ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ رَجَعَ إِلَى أَصْحَابِهِ فَقَالَ أَمَّا هَؤُلاَءِ فَقَدْ قُتِلُوا. فَمَا مَلَكَ عُمَرُ نَفْسَهُ فَقَالَ كَذَبْتَ وَاللَّهِ يَا عَدُوَّ اللَّهِ، إِنَّ الَّذِينَ عَدَدْتَ لأَحْيَاءٌ كُلُّهُمْ، وَقَدْ بَقِيَ لَكَ مَا يَسُوؤُكَ. قَالَ يَوْمٌ بِيَوْمِ بَدْرٍ، وَالْحَرْبُ سِجَالٌ، إِنَّكُمْ سَتَجِدُونَ فِي الْقَوْمِ مُثْلَةً لَمْ آمُرْ بِهَا وَلَمْ تَسُؤْنِي، ثُمَّ أَخَذَ يَرْتَجِزُ أُعْلُ هُبَلْ، أُعْلُ هُبَلْ. قَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - «أَلاَ تُجِيبُوا لَهُ». قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا نَقُولُ قَالَ «قُولُوا اللَّهُ أَعْلَى وَأَجَلُّ». قَالَ إِنَّ لَنَا الْعُزَّى وَلاَ عُزَّى لَكُمْ. فَقَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - «أَلاَ تُجِيبُوا لَهُ». قَالَ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا نَقُولُ قَالَ «قُولُوا اللَّهُ مَوْلاَنَا وَلاَ مَوْلَى لَكُمْ» [۳۷۶۴، ۳۸۱۷، ۳۸۴۰، ۴۲۸۵].

رجال الحدیث

① **عمرو بن خالد:-** دا ابوالحسن عمرو بن خالد بن فروخ بن سعید التمیمی الحرانی رحمہ اللہ دې. د دوی تذکره کتاب الایمان باب الصلوة من الایمان لاندې تیره شوې ده. [2]

② **زهیر:-** دا ابوخیثمه زهیر بن معاویه بن حدیج بن الرحیل بن زهیر بن خیثمه الجعفی الکوفی رحمہ اللہ دې. د دوی تذکره هم په مذکوره باب او کتاب کښې تیره شوې ده. [3]

---

[1]) إخرجه البخاری أیضًا فی المغازی باب بلاترجمة رقم:۳۹۸۶ وباب غزوة أحد رقم:۴۰۴۳ وباب إذتصعدون ولاتلوون علی أحد رقم:۴۰۶۷ وفی کتاب التفسیر باب قوله تعالی ﴿وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أُخْرَاكُمْ﴾ رقم:۴۵۶۱.

[2]) کشف الباری:۲/۳۶۶.

[3]) کشف الباری:۲/۳۶۷.

③ **ابواسحاق** - دا ابواسحاق عمرو بن عبدالله بن عبید السبیعی رحمه الله دي. ددوی تذکره هم په مذکوره کتاب اوباب کښې تیره شوې ده.[1]

④ **براء بن عازب** رضي الله عنه - دامشهورصحابی براء بن عازب بن الحارث بن عدی الانصاری الحارثی الاودوسی رحمه الله دي. ددوی تذکره هم په مذکوره کتاب اوباب کښې تیره شوې ده.[2]

قوله جعل النبی صلی الله تعالی علیه وسلم علی الرجالة یوم أحد- وکانوا خمسین رجلا - عبدالله بن جبیر.: رسول الله ﷺ دَ احد په ورځ دَ پنځوسو کسانو امیر عبدالله بن جبیر رضي الله عنه مقرر کړو.

الرجالة - دا خلاف قیاس دَ راجل جمع ده[3] یعنی پیدل تلونکی.

قوله فقال إن رأیتمونا تخطفنا الطیر فلا تبرحوا مکانکم هذا حتی أرسل إلیکم، فهزموهم.: رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه که چرې تاسو مونږ اوګورئ چه مرغئ مونږ اوچته وی نو بیا به هم تاسو خپل ځائی نه پرېږدئی ترهغه وخته پورې چه زه تاسو ته پیغام دراولیګم نو مسلمانانو کافرانوته شکست ورکړو.

تخطفنا - خَطِفَ یَخْطَفُ دَ نصر نه دَدې معنی ده اوچتول، راښکل، په زور اخستل. شارحینودَ دې جملې تقدیر بیان کړې دې. إن قتلنا وأکلت الطیر لحومنا فلا تبرحوا مکانکم.[4] که چرې مونږ قتل کړې شو او مرغئی زمونږ غوښه راکاږی خوری نو بیا هم تاسو دَخپل ځائی نه مه خوزیږئی.

قوله وإن رأیتمونا هزمنا القوم وأوطأناهم فلا تبرحوا حتی أرسل إلیکم: که چرې تاسو مونږ اووینئی چه مونږ کفار قوم ته شکست ورکړو او هغوی مو چخړې کړه نوبیاهم د خپل ځائی نه اونه خوزئی ترهغه وخته پورې چه زه تاسو ته پیغام دراولیګم.

أوطأناهم - وطأ الشئ وطأ معنی ده دَ خپولاندې کول، چخړې کول. وطئ العدو په دښمن باندې ورختل. علامه کرمانی رحمه الله فرمائی أوطناهم په شروع کښې همزه دَتعریض دَپاره ده. أی جعلناهم فی معرض الدوس بالقدم.[5] یعنی چه مونږ هغوی په داسې ځائی کښې واچوی چرته چه دَ خپو لاندې کولې شی.

دَ احمد حاکم او طبرانی روایت دې چه ابن عباس رضي الله عنهما فرمائی: أن النبی صلی الله تعالی علیه وسلم

---

[1]) کشف الباری:۲/۳۷۰.
[2]) کشف الباری:۲/۳۷۵.
[3]) عمدة القاری:۱۴/۳۹۱ وإرشادالساری: ۶/۵۰۸ – ۵۰۹.
[4]) عمدة القاری:۱۴/۳۹۲ وإرشادالساری: ۶/ ۵۰۹.
[5]) شرح الکرمانی:۱۳/۳۷.

أقامهم في موضع ثم قال: احموا ظهورنا فان رائيتمونا نقتل فلا تنصرونا وإن رأيتمونا قد غنمنا فلا تشركونا (۱)
يعنى رسول اكرم ﷺ دَ صحابه كرامو دغه ټولې په يوځائى باندې مقرر كړو ورته ئې اوفرمائيل تاسو زما شاته خيال كوئې كه تاسو مونږ قتل كيدونكى اوګورئى نوزمونږ امدادمه كوئى اوكه تاسو مونږ په مال غنيمت اخستو سره اووينئى نو په هغې كښې مونږ سره شركت مه كوئى

قوله: قال: فأنا والله رأيت النساء يشددن، قدبدت خلا خلهن وأسوقهن، رافعات ثيابهن.: براء بن عازب ﷺ وائى په خدائى ما (مشركانې) ښځې په داسې حال كښې منډې وهونكې اوليدلې چه دهغوى پائزيبونه او ښكاره وې او خپلې كپړې ئې اوچتې كړې وې

يشددن: - أي يسرعن في المشي. (۲) يعنى ښځو منډې وهلې په تيزئى سره روانې وې. يادا دَ حملې كولو په معنى كښې دې اومطلب دادې چه هغوى په كافرانو باندې حمله كونكې وې أي: يشتددن على الكفار يقال: شد عليه في الحرب أي حمل عليه. (۳) بعض نسخو كښې يسندن الفاظ هم واردشوى دى. دا دَ سندنه دې يعنى دَ غرونو دَلمن اوچته حصه. په دې صورت كښې مطلب دادې چه ښځې دَ غره دَ لمن په اوچته حصه كښې روانې وې دې دَپاره چه په غر وراوخيژى. أي يمشين في سند الجبل يردن أن يرقين الجبل. (۴)
دَ دغه مشركانو ښځوتعداد پنځلس وو. ابن اسحاق په دوى كښې دَ بعضو ښځو نومونه هم ذكركړى دى. ① هندبنت عتبه، دا ابوسفيان سره وه. ② ام حكيم بنت الحرث بن هشام، داخپل خاوندعكرمه بن ابو جهل سره وتلې وه. ③ فاطمه بنت وليدبن مغيره، داخپل خاوند حرب بن هشام سره وتلې وه. ④ برزه بنت مسعود، دا صفوان بن اميه سره تلې وه. ⑤ ريطة بن شيبة، داخپل خاوندعمرو بن عاصى سره تلې وه. ⑥ سلافه بنت سعد، داخپل خاوند طلحه بن ابى طلحه الحجبى سره وتلې وه. (۵)

قوله: فقال أصحاب ابن جبير: الغنيمة أي قوم الغنيمة، ظهر أصحابكم فما تنتظرون؟ فقال: عبدالله بن جبير......: دَعبدالله بن جبير ﷺ ملګرواووئيل دَ غنيمت مال وهئې ستاسو ملګرى غالب راغلى دى اوس دَ څه څيزانتظاردې؟ عبدالله بن جبير ﷺ اووئيل آيا تاسو دَ رسول الله ﷺ فرمان هيركړو؟ يعنى رسول الله ﷺ فرمائيلى وو

---

۱) مسندأحمدبن حنبل: ۱/۲۸۷.
۲) إرشادالسارى: ۶/۵۰۹.
۳) عمدة القارى: ۱۴/۳۹۲ وإرشاد السارى: ۶/۵۰۹.
۴) عمدة القارى: ۱۴/۳۹۲ وإرشادالسارى: ۶/۵۰۹ والنهاية لابن الاثير: ۱/۸۵۰.
۵) عمدة القارى: ۱۴/۵۰۹ وإرشاد السارى: ۶/۵۰۹.

چه ځپل ځائی نه مه خوځئی آیاتاسو دافرمان هیرکړو؟ د ابن جبیر رضی الله عنه ملګرو اووئیل په خدائی مونږ خوبه دغه خلقو سره د غنیمت مال راغونډوو کله چه دا ټول د مال غنیمت دپاره لاړل نوکافرانو دهغوی مخونه واړول او شکست خوړلوسره واپس راغلل رسول الله صلی الله علیه وسلم سره د دولسو کسانونه علاوه هیڅ څوک پاتې نه شواوکافرانوزمونږ اویاکسان شهیدان کړل او حضورپاك اودهغوی ملګرو د بدر په ورځ یوسل څلویښت کافرانو نقصان کړې وو اویائی قیدکړې وو او اویائی قتل کړې وو

دې نه پس ابوسفیان درې ځل اووئیل أفي القوم محمد؟ آیا په دې خلقو کښې محمدشته؟ رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د جواب ورکولونه منع اوکړه سوال بې فائدې وو په دې وجه حضورپاك جواب ورکول د مصلحت خلاف اوګڼړلو ابوسفیان بیا درې ځل اووئیل أفي القوم ابن أبي قحافة آیا په دې خلقو کښې ابن ابوقحافه (ابوبکر رضی الله عنه) شته؟ ابوقحافه د ابوبکر رضی الله عنه د پلار عثمان کنیت وو بیاهغه درې ځل اووئیل أفي القوم ابن الخطاب؟ آیا په دې خلقو کښې عمربن الخطاب شته؟ دې وئیلوسره ابوسفیان خپلو ملګروله لاړو وئی وئیل چه دا ټول خوقتل شوی دی. حضرت عمر بن خطاب رضی الله عنه په خپل ځان باندې قابو اونه کړې شوه او بې اختیاره ئی چغه کړه اې دالله دښمنه ته دروغ وې د چانومونه چه تا واخستل هغه ټول ژوندې دی او اوس په تاسو باندې خراب وخت راتلونکې دې. ابوسفیان اووئیل د نن ورځ د بدر د ورځې بدله ده جنګ خود ډولچې په شان دې (کله د یوپه لاس کښې اوکله د بل په لاس کښې وی دغه شان فتح کله د یوې ډلې او کله د بلې ډلې وی) ته به په خپل قوم کښې مثله یعنې بوچې کیدل وینې ما ددې حکم نه وو ورکړې خو ماته دا خراب هم ښکاره نه شو. ابوسفیان دقریش مکه سرداروو اود مسلمانانو دښمن. ددې جملې نه دهغه مقصد داخودل ووچه دمثله غوندې قبیح حرکت حکم مانه وو ورکړې ځکه چه ددې نقصان هم دغه کارکونکی اوچتوی خوچه کله ماته ددې مثله علم اوشو نوماته بد اونه لګیدل ځکه چه تاسو زمونږ دښمنان ئی تاسو ته تکلیف رسیدو سره زه خوشحالیدې شم.

دې نه پس ابوسفیان رجزیه مصرعه اووئیله أُعْلُ هُبَلُ أُعْلُ هُبَلُ اې هبل ته اوچت اوسه، اې هبل ته اوچت اوسه. هبل د قریشود بت نوم وو کوم چه عمرو بن لحی د قریشودپاره راوړلې وو اوکعبه کښې ئی کیخودې وو. رسول اکرم صلی الله علیه وسلم صحابه کرامو ته اوفرمائیل آیا تاسو ده ته جواب نه ورکوئی؟ صحابه کرامو عرض اوکړو مونږ څه جواب ورکړو؟ حضورپاك اوفرمائیل جواب ورکړئی الله أعلى وأجل الله تعالی د ټولونه اوچت او لوئی دې.

ابوسفیان اووئیل إن لنا عزى ولا عزى لكم زمونږ دپاره عزی بت دې ستاسو دپاره نه دې. حضورپاك اوفرمائیل تاسو ده ته جواب نه ورکوئی؟ صحابه کرامو عرض اوکړو څه جواب ورکړو؟ حضورپاك اوفرمائیل تاسو داسې وایئی الله مولانا ولا مولا لکم الله تعالی زمونږ مددګار دې او ستاسو هیڅوک مددګار نشته

ترجمة الباب سره مطابقت:- دا اوږدحدیث امام بخاری رحمه الله ددې خودلودپاره نقل کړې دې چه په جنګ احد کښې د اهل اسلام د شکست سبب دعبدالله بن جبیر رضی الله عنه ملګری وو. رسول الله

ﷺ هغوی ته حکم ورکړې ووچه لاتبرحوامکانکم تاسو دخپل ځائې نه مه خوزئې لیکن هغوی مخالفت اوکړو اودغه مخالفت د وجه نه مسلمانانوته شکست اوشو. علامه عینی رحمه الله فرمائی د ترجمة الباب مناسبت د روایت دې جملې أصحاب عبدالله بن جبیر سره دې. ځکه چه هم ددوی د مخالفت په نتیجه کښې مسلمانانو د شکست مخ لیدلې وو. [1]

باب ۱۶۲: إذافزعوابالليل

د ترجمة الباب مقصد:-حافظ ابن حجر علامه عینی او علامه قسطلانی رحمهم الله فرمائی ددې ترجمة الباب نه امام بخاری رحمه الله داخودل غواړی که د شپې داسې واقعه راپېښه شی په کوم سره چه په خلقوکښې ویره پیداشي نو امیرله پکاردی چه یاخودې پخپله دهغې دتحقیق دپاره اوځی اویا چه څوك مناسب ګنړی دتحقیق دپاره دې اولیګی. [2]

[حدیث نمبر ۲۸۷۵] [3] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسٍ -رضى الله عنه- قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- أَحْسَنَ النَّاسِ، وَأَجْوَدَ النَّاسِ، وَأَشْجَعَ النَّاسِ، قَالَ وَقَدْ فَزِعَ أَهْلُ الْمَدِينَةِ لَيْلَةً سَمِعُوا صَوْتًا، قَالَ فَتَلَقَّاهُمُ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- عَلَى فَرَسٍ لأَبِي طَلْحَةَ عُرْيٍ، وَهُوَ مُتَقَلِّدٌ سَيْفَهُ فَقَالَ «لَمْ تُرَاعُوا، لَمْ تُرَاعُوا». ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- «وَجَدْتُهُ بَحْرًا». يَعْنِي الْفَرَسَ. [ر: ۲٤۸٤]

رجال الحديث

① **قتيبه بن سعيد**:- دا ابورجاء قتیبه بن سعید بن جمیل بن طریف الثقفی رحمه الله دې. کتاب الایمان باب أفشا السلام من الاسلام لاندې د دوی تذکره تیره شوې ده. [4]

② **حماد**:- داحمادبن زید بن درهم الازدی البصری رحمه الله دې. کتاب الایمان باب المعاصی من أمر الجاهلية ولايكفر صاحبها بارتكابها إلا بالشرك لاندې ددوی تذکره تیره شوې ده. [5]

③ **ثابت**:- داابومحمد ثابت بن اسلم البنانی البصری رحمه الله دې. کتاب العلم باب القراءة والعرض على المحدث لاندې د دوی تذکره تیره شوې ده. [6]

④ **انس**:- دامشهور صحابی انس بن مالك رضی الله عنه دې. ددوی تذکره کتاب الایمان باب من الایمان أن یحب لاخیه مایحب لنفسه لاندې تیره شوې ده. [7]

---

[1]) عمدة القاري: ۳۹۱/۱٤.

[2]) فتح الباري: ۲۰۱/٦ عمدة القاري: ۳۹٤/۱٤ إرشادالساري: ۵۱۱/٦.

[3]) مرتخریجه فی کتاب الهبة وفضلها ولتحرض علیها باب من استعار من الناس الفرس رقم: ۲٦۲۷.

[4]) کشف الباري: ۱۸۹/۳.

[5]) کشف الباري: ۲۱۹/۲.

[6]) کشف الباري: ۱۸۳/۳.

[7]) کشف الباري: ۲۱٤/۲.

حضرت انس ﷺ وائی رسول الله ﷺ د ټولونه زیات ښائسته د ټولونه زیات سخی او د ټولونه زیات بهادررو مدینې والا اوویریدل هغوی څه آواز آوریدلې وو، د خبر اخستلو دپاره د کورونه بهر راوتلي وو، رسول اکرم ﷺ (چه د ټولو نه وړاندې رسیدلې وو، د ابوطلحه ﷺ په اس باندې په بربنده ملاباندې سور توره زوړنده واپسئی کښې هغه سره ملاؤ شو حضورپاك اوفرمائیل لم تراعوا لم تراعوا هیڅ ویره نشته هیڅ ویره نشته بیائی اوفرمائیل مونږ دا اس د سمندر په شان محسوس کړو دا اس د ابوطلحه ﷺ وو رسول الله ﷺ عاریتًا اخستې وو. په ښه رفتار او ښه کولاؤ سل کښې حضورپاك دا سمندر سره تشبیه کړو اوداد حضورپاك د برکت اثروو دا روایت کتاب الهبه په آخراو مختلف ابواب کښې هم کتاب الجهاد کښې څوځل تیرشوې دې.(۱)

ترجمة الباب سره مطابقت:- ترجمة الباب سره فتلقاهم النبی صلی الله تعالی علیه وسلم سره مناسبت ښکاره دې.

باب ۱۶۳: من رأی العدو فنادی بأعلی صوته: یاصباحاه، حتی یسمع الناس

یاصباحاه:- د حاء نه پس الف د استغاثه دپاره دې. او په آخره کښې "ه" ندبه دپاره ده. داجمله د استغاثه دپاره استعمالیږی او عربوبه دا حمله کونکی دښمن نه غافل خلق خبرولودپاره استعمالوله. شراح د دې وجه تسمیه دا تحریرکړې ده چه دښمنان به د شپې د جنګ نه منع کیدل اوبیابه سحر وختی تازه شو دوباره به ئی حمله کوله. لکه چه په یاصباحاه سره به ئی قوم په دې خبردارکولو چه سحرشوې دې د حملې دپاره تیارشئی. فکانه یرید بقوله یا صباحاه: قد جاء وقت الصباح فتاهبوا للقتال.(۲)

د ترجمة الباب مقصد:- امام بخاری دلته دا وئیل غواړی چه کافرانو به حمله کونکې دښمن اولیدلو نود خپل ملګرو د امداددپاره به ئې آواز کولووخت کښې د جاهلیت په زمانه کښې یاصباحاه وئیل. دا جمله به سره ددې چه د جهالت په دورکښې کافرانو استعمالوله ولې د مسلمانانودپاره ددې په استعمال کښې هیڅ بدی نشته چه دا منهی عنها دعوی د جاهلیت نه نه ده.(۳)

[حدیث نمبر ۲۸۷۶](۴) حَدَّثَنَا الْمَكِّيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ أَخْبَرَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي عُبَيْدٍ عَنْ سَلَمَةَ أَنَّهُ أَخْبَرَهُ قَالَ خَرَجْتُ مِنَ الْمَدِينَةِ ذَاهِبًا نَحْوَ الْغَابَةِ، حَتَّى إِذَا كُنْتُ بِثَنِيَّةِ الْغَابَةِ لَقِيَنِي غُلَامٌ لِعَبْدِ

---

(۱) کشف الباری: کتاب المغازی: ص: ۲۲۰.

(۲) النهایة فی غریب الحدیث والاثر لابن الاثیر: ۸/۲ وعمدة القاری: ۳۹۵/۱۴.

(۳) فتح الباری: ۲۰۲/۶.

(۴) وعند البخاری: ۶۰۳/۲ أیضًا فی المغازی، باب غزوة ذی قرد رقم: ۴۱۹۴ وعندمسلم فی صحیحه ۱۱۳/۲: فی الجهاد والسیر، باب غزوة ذی قرد وغیرها رقم: ۴۴۴ وعندأبی داؤد فی سننه: ۲۲/۲ فی الجهاد باب فی السریة ترد علی أهل العسکر رقم: ۲۷۵۲.

الرَّحْمٰنِ بْنِ عَوْفٍ قُلْتُ وَيْحَكَ، مَا بِكَ قَالَ أُخِذَتْ لِقَاحُ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم -. قُلْتُ مَنْ أَخَذَهَا قَالَ غَطَفَانُ وَفَزَارَةُ. فَصَرَخْتُ ثَلَاثَ صَرَخَاتٍ أَسْمَعْتُ مَا بَيْنَ لَابَتَيْهَا يَا صَبَاحَاهْ، يَا صَبَاحَاهْ. ثُمَّ انْدَفَعْتُ حَتَّى أَلْقَاهُمْ وَقَدْ أَخَذُوهَا، فَجَعَلْتُ أَرْمِيهِمْ وَأَقُولُ:

أَنَا ابْنُ الأَكْوَعِ وَالْيَوْمُ يَوْمُ الرُّضَّعِ،

فَاسْتَنْقَذْتُهَا مِنْهُمْ قَبْلَ أَنْ يَشْرَبُوا، فَأَقْبَلْتُ بِهَا أَسُوقُهَا، فَلَقِيَنِي النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ الْقَوْمَ عِطَاشٌ، وَإِنِّي أَعْجَلْتُهُمْ أَنْ يَشْرَبُوا سِقْيَهُمْ، فَابْعَثْ فِي إِثْرِهِمْ، فَقَالَ «يَا ابْنَ الأَكْوَعِ، مَلَكْتَ فَأَسْجِحْ. إِنَّ الْقَوْمَ يُقْرَوْنَ فِي قَوْمِهِمْ». [۳۹۵۸]

رجال الحدیث

① **المکی بن ابراهیم**:- دامکی بن ابراهیم بن بشیر بن فرقد تمیمی حنظلی بلخی رحمہ اللہ دي کتاب العلم باب من أشار الفتیا باشارة الید والرأس لاندې دَدوی تذکره تیره شوې ده.([1])

② **یزیدبن ابی عبید**:- دامشهور تابعی حضرت سلمه بن الاکوع رضی اللہ عنہ آزادکړې شوې غلام ابوخالد یزید بن ابی عبید اسلمی حجازی رحمہ اللہ دي. دَدوی تذکره کتاب العلم باب إثم من کذب علی النبی صلی الله تعالی علیه وسلم لاندې تیره شوې ده.([2])

③ **سلمه**:-دا سلمه بن عمر بن الاکوع الاسلمی المدنی رضی اللہ عنہ دي. دَدوی تذکره هم په مذکوره کتاب اوباب کښې تیره شوې ده.([3])

قوله: خرجت من المدینة ذاهبًا نحو الغابة حتی إذا کنت بثنیة الوداع لقینی غلام...: حضرت سلمه بن الاکوع رضی اللہ عنہ فرمائی زه دَ مدینې نه بهر غابه (صحرا) ته لاړم کله چه زه دَ غابه غرته اورسیدم نوماته دَ عبدالرحمن بن عوف رضی اللہ عنہ غلام ملاؤشو. ماونیل ته دلته څنګه؟ هغه ونیل دَ رسول الله ﷺ اوښې نیولې شوی دی ما ونیل چا؟ غلام اوونیل دَ غطفان او فزاره خلقو. مادرې ځل یاصباحاه په اوچت آواز سره چغه اووهله اودَمدینې دَ دوو کاڼرېجنې زمکو په مینځ کښې پوره آبادئی ته مې خپل آواز واؤرولو بیا زه مخکې لاړم تردې چه هغوی سره ملاؤشوم هغوی اوښې نیولې وې مابه په هغوی باندې غشې ورولو او دابه مې ونیل

أنا ابن الاکوع والیوم یوم الرضع

یعنی زه دَ اکوع خوئی یم اونن دَ کمینه خلقو دَ بربادئی ورځ ده. مادَهغوی نه هغه اوښې واخستې ددې نه وړاندې چه هغوی اوبه څکلې وې. زه وړاندې لاړم په دې کښې ماسره رسول الله ﷺ ملاؤشو ماعرض اوکړو: یارسول الله! إن القوم عطاش، وإنی أعجلتهم أن یشربوا سقیهم، فابعث

---

[1]) کشف الباری:۴۸۱/۳.

[2]) کشف الباری:۱۸۲/٤.

[3]) کشف الباری:۱۸۳/٤.

فی أثرهم. هغه خلق تکی دی ماذهغوی نه اوښې راخلاصې کړې دهغوی د اوبوڅکلونه وړاندې لهذا تاسو هغوی پسې فوج روان کړئ حضورپاك اوفرمائيل يابن الاكوع! ملكت فاسجح، إن القوم يقرون في قومهم. اې ابن الاکوع! کله چه تا په قوم باندې غلبه بیاموندله نو اوس د نرمئ نه کاروا خله ددې خلقو خو په خپل قوم کښې میلمستیا کیږی

يقرون :- دا د قراء نه د مضارع مجهول صيغه ده د قراء معنی ده میلمستیا ضیافت. د دې جملې مطلب دادې چه اوس هغه خلق خپلې قبیلې غطفان ته اورسیدل هلته د هغوی خاطر تواضع او میلمستیا کیږی. په دې وجه اوس هغوی پسې فوج لیګلو هیڅ فائده نشته. معناه أنهم وصلوا إلى غطفان وهم يضيفونهم ويساعدونهم فلا فائدة في الحال في البعث لانهم لحقوبا صحابهم (١)

د صحیح بخاری په بعض نسخوکښې دالفظ يقرون د ياء په زبر او د راء پیش سره راغلې دې. ددې معنی ده هغوی د میلمانو ضیافت کوی په دې صورت کښې به د مذکوره جملې مطلب دا شی چه ته هغوی سره د نرمئ معامله اوکړه ځکه چه دا خلق د میلمانو ضیافت کوی. رسول الله ﷺ ته د هغه خلقو د توبې ویستلو امید وو په دې وجه حضورپاك هغوی سره دا رعایت اوکړو (٢)

فائده :- دا حدیث د امام بخاری رحمه الله د ثلاثیات نه دې.

ترجمة الباب سره مناسبت :- په حدیث باب کښې دی یاصباحاه یاصباحاه ترجمة الباب سره ددې مطابقت ښکاره دې.

باب ۱۶۴: من قال: خذها وأنا ابن فلان

قوله خذها وأنا ابن فلان :- داجمله د فخر د ښکاره کولو د پاره استعماليږی. د حديث شارحينو فرمائيلی دی دغه شان مختلف جملې د عربو بهادر جنګیالی په دښمن باندې د خپلې بهادرئ رعب اچولو او په امور حرب کښې خپل مهارت خودلو د پاره د فخریه توګه استعمالولې. خذها وأنا ابن فلان ويونکی به دامقصد هم وو که په مقابل فریق کښې څوك د بهادرئ دعوی کوی نو هغه دې د مقابلې د پاره بهر راوځی. (٣)

د ترجمة الباب مقصد :- امام بخاری رحمه الله په دې ترجمة الباب سره دا باور ورکول غواړی که څوك په میدان جنګ کښې دښمن په رعب کښې راوستو د پاره خذها وأنا ابن فلان وائی نو دا جائزدی. اوکه د فخریه توګه ئی وائی نو جائز نه دی. ځکه چه فخر د کبر علامت دې اوتکبر حرام دې. سره ددې چه داجمله اوريدونکوته فخریه معلومیږی خو که نیت صرف د دښمن په رعب کښې راوستل وی اوزړه ئی د فخر نه خالی وی نو ښکاره خبره ده چه داسې وئیلو کښې څه بدی نشته. علامه ابن منیر رحمه الله فرمائی د امام بخاری رحمه الله مقصد داخودل دی چه دا جمله

---

(١) عمدة القاري: ٣٩٧/١ وإرشاد الساري: ٥١٣/٦.

(٢) إرشاد الساري: ٥١٣/٦.

(٣) شرح ابن بطال: ١٩٩/٥ وعمدة القاري: ٣٩٨/١٤.

دَاقتضاء حال د وجه نه دَمنهی عنه افتخار په ذیل کښې نه راځی. ([1])

قوله وَقَالَ سَلَمَةُ خُذْهَا وَأَنَا ابْنُ الْأَكْوَعِ. [ر: ۲۸۷۶]

حافظ ابن حجر رحمه الله اوعلامه عینی رحمه الله فرمائی چه داتعلیق من حیث المعنی دَ سابقه باب دَ روایت جزدې. ([2])

[حدیث نمبر ۲۸۷۷] ([3]) حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ عَنْ إِسْرَائِيلَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ سَأَلَ رَجُلٌ الْبَرَاءَ-رضی الله عنه-فَقَالَ يَا أَبَا عُمَارَةَ، أَوَلَّيْتُمْ يَوْمَ حُنَيْنٍ قَالَ الْبَرَاءُ وَأَنَا أَسْمَعُ أَمَّا رَسُولُ اللهِ-صلی الله علیه وسلم-لَمْ يُوَلِّ يَوْمَئِذٍ، كَانَ أَبُو سُفْيَانَ بْنُ الْحَارِثِ آخِذًا بِعِنَانِ بَغْلَتِهِ، فَلَمَّا غَشِيَهُ الْمُشْرِكُونَ نَزَلَ، فَجَعَلَ يَقُولُ أَنَا النَّبِيُّ لَا كَذِبْ، أَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبْ قَالَ فَمَا رُئِيَ مِنَ النَّاسِ يَوْمَئِذٍ أَشَدُّ مِنْهُ. [ر: ۲۷۰۹]

رجال الحدیث

① **عبیدالله**:- داعبیدالله بن موسیٰ بن باذام عبسی کوفی رحمه الله دې. دَدوی تذکره کتاب الایمان باب قول النبی صلی الله تعالی علیه وسلم بنی الاسلام علی خمس لاندې تیرشوې دې. ([4])

② **اسرائیل**:- دااسرائیل بن یونس بن ابی اسحاق همدانی سبیعی کوفی رحمه الله دې. دَدوی تذکره کتاب العلم باب من ترک بعض الاختیار مخافة أن یقصر فهم بعض الناس عنه فیقعوا فی أشدمنه لاندې تیرشوی دی. ([5])

③ **ابواسحاق**:- دا ابواسحاق عمرو بن عبدالله بن عبید سبیعی دې. دَ دوی تذکره کتاب الایمان باب الصلوة من الایمان لاندې تیره شوې ده. ([6])

په روایت کښې دی چه یوسړی دَ براء بن عازب رضی الله عنه نه تپوس اوکړو اې ابوعماره آیا تاسو خلق دَ غزوه حنین په ورځ تختیدلی وئی. ابواسحاق وائی ما اوریده چه براء رضی الله عنه دا جواب ورکړو أما رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم فلم یول یومئذ لیکن رسول الله صلی الله علیه وسلم خو په هغه ورځ نه وو تختیدلې. ابوسفیان بن حارث بن عبدالمطلب دَ رسول اکرم صلی الله علیه وسلم قچر واګه نیولې وه چه مشرکانو رسول الله صلی الله علیه وسلم ګیرکړو نو حضورپاک اوفرمائیل:

أنا النبی لاکذب أنا ابن عبد المطلب

---

[1]) فتح الباری:۲/۲.

[2]) فتح الباری:۲۰۲/۶ وعمدة القاری:۳۹۸/۱۴.

[3]) مرتخریجه فی کتاب الجهاد باب من قاد دابة غیره فی الحرب.

[4]) کشف الباری:۶۳۶/۱.

[5]) کشف الباری: ۵۴۶/۴.

[6]) کشف الباری:۳۷۰/۲.

یعنی زه نبی یم په دې کښې دروغ نشته اوزه دَعبدالمطلب خوئی یم

ترجمة الباب سره مطابقت ترجمة الباب سره دَحدیث باب جمله أنا النبیُّ لاکذب مناسبت لری په دې کښې دَرسول الله ﷺ دَبهادرئ اوپه جنګ کښې دَثابت قدمئ تعریف کړې شوې دې.(۱)

باب ۱۶۵: إذانزل العدوعلی حکم رجل

دَ ترجمة الباب مقصد:- علامه عینی رحمه الله فرمائی چه باب کښې دَ إذا حرف شرط جواب محذوف دې اوتقدیری عبارت دادې. ینفذإذاأجازه الامام (۲)

دَدې ترجمة الباب نه دَامام بخاری رحمه الله مقصد داخودل دی که چرې کافران یومسلمان ته دااووائی او خپل ثالث ئی جوړ کړی چه زمونږ باره کښې هغه کومه فیصله هم کوی مونږ به ئی منو. اوکه امام وخت هغه ته دَ فیصله کولواجازت ورکړو نودَدغه فیصله نفاذبه جائزوی. (۳)

[حدیث نمبر ۲۸۷۸](۴) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ سَعْدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ- هُوَابْنُ سَهْلِ بْنِ حُنَيْفٍ- عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ- رضی الله عنه- قَالَ لَمَّا نَزَلَتْ بَنُو قُرَيْظَةَ عَلَى حُكْمِ سَعْدٍ- هُوَابْنُ مُعَاذٍ- بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ- صلی الله علیه وسلم-، وَكَانَ قَرِيبًا مِنْهُ، فَجَاءَ عَلَى حِمَارٍ، فَلَمَّا دَنَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ- صلی الله علیه وسلم- «قُومُوا إِلَى سَيِّدِكُمْ». فَجَاءَ فَجَلَسَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ- صلی الله علیه وسلم- فَقَالَ لَهُ «إِنَّ هَؤُلاَءِ نَزَلُوا عَلَى حُكْمِكَ». قَالَ فَإِنِّي أَحْكُمُ أَنْ تُقْتَلَ الْمُقَاتِلَةُ، وَأَنْ تُسْبَى الذُّرِّيَّةُ. قَالَ « لَقَدْ حَكَمْتَ فِيهِمْ بِحُكْمِ الْمَلِكِ». [۳۵۹۳، ۳۸۹۵، ۵۹۰۷]

رجال الحدیث

① **سلیمان بن حرب:-** داابوایوب سلیمان بن حرب بن بجیل ازدی بصری رحمه الله دې. کتاب الایمان باب من کره أن یعود فی الکفر کما یکره أن یلقی فی النار من الایمان لاندې دَدوی تذکره تیره شوې ده. (۵)

② **شعبه:-** دا شعبه بن الورد العسکی الواسطی رحمه الله دې. دَ دوی حالات کتاب الایمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویده لاندې وړاندې تیرشوی دی. (۶)

---

(۱) عمدة القاری: ۱۴/۳۹۹.

(۲) عمدة القاری: ۱۴/۳۹۹.

(۳) فتح الباری: ۶/۲۰۳وعمدة القاری: ۱۴/۳۹۹وإرشاد الساری: ۶/۵۱۴.

(۴) وعندالبخاری أیضًا: ۲/۵۹۱ فی المغازی باب مرجع النبی صلی الله تعالی علیه وسلم من الاحزاب رقم: ۴۱۲۱ و۱/۵۳۶ – ۵۳۷ فی الاستئذان باب قول النبی صلی الله تعالی علیه وسلم: قومواإلی سیدکم رقم: ۶۲۶۲ وعندأبی داؤد فی سننه: ۲/ ۳۶۱ – ۳۶۲ فی کتاب الادب باب ماجاء فی القیام رقم: 5215.

(۵) کشف الباری: ۲/۱۰۵.

(۶) کشف الباری: ۱/۶۷۸.

④ **سعدبن ابراهیم** :- دا سعدبن ابراهیم بن عبدالرحمن بن عوف القرشی المدنی رحمه الله دي ددوی تذکره وړاندې تیره شوې ده.[1]

④ **ابوامامه** :- دا ابوامامة اسعدبن سهل بن حنیف الانصاری المدنی رحمه الله دي. ددوی تذکره کتاب الایمان باب من کره أن یهودفی الکفر کما یکره أن یلقی فی النار من الایمان لاندې ددوی تذکره تیره شوې ده.[2]

⑤ **ابوسعید الخدری** رضی الله عنه :- دامشهورصحابی سعدبن مالك بن سنان بن عبیدبن ثعلبه الانصاری الخزرجی دي. دَ دوی تذکره کتاب الایمان باب من الدین الفرار من الفتن لاندې تیره شوې ده.[3]

لمانزلت بنوقریظة علی حکم سعد هوابن معاذبعث رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم وکان قریبًا منه........

په روایت کښې دی چه کله بنوقریظه دحضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه په حکم اوفیصله دَ قلعه نه راکوزشو نورسول اکرم ﷺ حضرت سعد راوغوښتلو چه حضورپاك سره نیزدې وو زیات لرې نه وو. حضرت سعد رضی الله عنه په خرباندې سور چه کله نیزدې راغلونورسول الله ﷺ اوفرمائیل قوموا الی سیدکم دَخپل سردارد تعظیم دَپاره اودریږئی. حضرت سعد رضی الله عنه حضورپاك سره نیزدې کیناستو نوحضورپاك اوفرمائیل دا خلق ستاپه فیصله باندې راضی شوی لاندې راکوز شول. حضرت سعد رضی الله عنه عرض اوکړو چه زه دا فیصله کوم چه جنګ کونکی سړی دې قتل کړې شی اودهغوی ښځې او بچی دې قیدیان کړې شی. حضورپاك ﷺ اوفرمائیل حکمت فیهم بحکم الملك یعنی تادَ الله تعالی دَ حکم مطابق ددوی فیصله اوکړه. دَغزوه بنوقریظه دا واقعه واړاندې کتاب المغازی کښې په تفصیل سره راروانه ده.[4]

<u>حکمت فیهم بحکم الملك</u> :- الملك دَ لام کسره سره دې اوښکاره خبره ده چه دې نه الله تعالی مراددې. بعض روایاتوکښې دَملك په ځائی لفظ الله تصریح ده.[5] قاضی عیاض رحمه الله فرمائی دَ صحیح بخاری په نسخوکښې ملك دَلام کسره او فتحه دواړه شان ضبط کړې شوې دي. که چرې فتحه صحیح اومنلې شی نودې نه به جبرائیل علیه السلام مراد وی اوتقدیرعبارت به داسې شی: **لقدحکمت فیهم بالحکم الذی جاء به الملك عن الله تعالی** یعنی تادهغوی فیصله صحیح دَهغه حکم مطابق اوکړه کومه چه جبرائیل علیه السلام دَ الله تعالی دَ طرف نه راوړی.[6]

حافظ ابن حجر رحمه الله دَ قاضی عیاض رحمه الله په دې توجیه باندې ردکړې دې چه دَ ملك نه حضرت جبرائیل علیه السلام مراد دې دهغوی په نیزملك هم دَ لام کسره سره صحیح دې اودَدې نه الله تعالی مراددې. ددې دوه دلیلونه دی.

---

[1]) کتاب الوضوء باب الرجل یوضئ صاحبه.

[2]) کشف الباری:۲/۱۲۲.

[3]) کشف الباری:۲/۸۲.

[4]) کشف الباری. کتاب المغازی: ص:۲۹۶ – ۳۰۷.

[5]) عمدة القاری:۱۴/۴۰۰وإرشاد الساری:۶/۵۱۵.

[6]) عمدة القاری:۱۴/۴۰۰وإرشاد الساری:۶/۵۱۵.

① رومبى دليل دادې چه په يو روايت كښې دا نه دى ذكر شوى چه په دې معامله كښې حضرت جبرائيل عليه السلام د آسمان نه څه حكم راوړې راغلې وى كه چرې داسې وې نو حضرت سعد رضي الله عنه ته به د اجتهاد هدو دعوت نه شو وركولې

② دويم دليل دادې چه بعض روايات كښې قضيت بحكم الله تصريح ده لهذا د باب په روايت كښې ملك نه جبرئيل عليه السلام مراد اخستل صحيح نه دى [1]

د حديث نه مستنبط فوائد: ① د روايت نه معلومه شوه چه كه چرې دوه خصم د يو ثالث په فيصله باندې رضامندشى نو د ثالث فيصله به په هرصورت منل واجب شى علامه عينى رحمه الله فرمائى چه د دې روايت سره د خوارج د نظريې ترديد كيږى چه د حضرت على رضي الله عنه د تحكيم انكارئې كړې وو [2]

② كه د حكمران په مجلس كښې يو مسلمان د قبيلې سرداريا صاحب فضل سړې خو موجود وى نو حكمران له پكاردى چه دهغه دعزت حكم وركړى او د مجلس نورو حاضرينو ته اووائى چه دهغه دتعظيم دپاره اودريږى علامه عينى رحمه الله فرمائى چه دا طرز عمل د حضرت معاويه رضي الله عنه د دې حديث معارض نه دې په كوم كښې چه رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمائيلى: من سره أن يتمثل له الرجال فليتبوأ مقعده من النار دا ځكه چه حضور پاك دا وعيد د متكبرينو او داسې خلقو باره كښې ارشاد فرمائيلى چه په خپل تعظيم كښې نه اودريدونكو باندې دغم او غصې اظهاركوى [3]

باب ۱۶۶: قتل الاسير، وقتل الصبر

الصبر:- په لغت كښې د صبرمعنى ده الحبس [4] منع كول صبراً د قتل كولو مطلب داوى چه د قيدى خپې لاسونه اوتړلې شى اودهغې نه پس ئې قتل كړى [5]

په پيش نظر نسخوكښې دترجمة الباب دوه جزونه دى قتل الاسير او قتل الصبر د رومبى جزنه داخودل مقصود دى چه قيدى په مروجه طريقه سره قتل كول جائزدى او د دويم جزمقصد دادې چه د قيدى خپې لاسونه په رسئى تړلو نه پس هم قتل كول جائزدى خود كشميهنى په روايت كښې دباب عبارت دادې: باب قتل الاسير صبراً [6] په دې روايت كښې دويم جز وقتل الصبر نشته كه دكشميهنى دروايت اعتبار اوكړې شى نوبيا ظاهره ده چه امام بخارى رحمه الله دلته هم يوه خبره خودل غواړى چه قيدى دخپو لاسونه نه تړلوسره قتل كول جائزدى.

دعلامه عينى رحمه الله د پيش نظر نسخې عبارت داسې دې: باب قتل الاسير صبراً وقتل الصبر په دې

---

[1] عمدة القارى:۱۴/۴۰۰ وإرشاد السارى:۶/۵۱۵.

[2] عمدة القارى:۱۴/۴۰۰.

[3] عمدة القارى:۱۴/۴۰۱-۴۰۰ .

[4] النهاية فى غريب حديث والاثر:۲/۹ وعمدة القارى:۱۴/۴۰۱ وإرشاد السارى:۶/۵۱۵.

[5] عمدة القارى:۱۴/۴۰۱ وإرشاد السارى:۶/۵۱۵.

[6] عمدة القارى:۱۴/۴۰۱ وإرشاد السارى:۶/۵۱۵.

روایت کښې دباب د دواړو جملو هم یومطلب دې چه قیدی دځپو لاسونونه تړلوسره قتل کول جائزدی. په دې وجه علامه عینی رحمه الله فرمائیلی چه د باب دویمه جمله وقتل الصبر لاطائل او بې فائدې ده.[1]

د جمهورو په نیزد قیدیانوباره کښې امام المسلمین ته اختیاردې چه قتل ئی کړی یا فدیه اخستوسره ئی پریږدی یا احسانًا بغیرد فدیه اخستلو خلاص کړی یا هغه مسلمانان چه د دښمن په قید کښې دی تبادله اوکړې شی. د دې امورو نه چه کوم دمسلمانانو په فائده کښې وی امام المسلمین ته په دې باندې دعمل کولو اختیاردې. په دې مسئله کښې د مذاهبو تفصیل باب المن والفداء لاندې تیرشوې دې.

[حدیث نمبر ۲۸۷۹][2] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ - رضی الله عنه أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صلی الله علیه وسلم - دَخَلَ عَامَ الْفَتْحِ وَعَلَى رَأْسِهِ الْمِغْفَرُ، فَلَمَّا نَزَعَهُ جَاءَ رَجُلٌ فَقَالَ إِنَّ ابْنَ خَطَلٍ مُتَعَلِّقٌ بِأَسْتَارِ الْكَعْبَةِ، فَقَالَ «اقْتُلُوهُ». [ر: ۱۷۴۹]

رجال الحدیث

① **اسماعیل بن ابی اویس**:- داابوعبدالله اسماعیلی بن ابی اویس اصبحی مدنی رحمه الله دې. د دوی تذکره کتاب الایمان باب تفاضل أهل الایمان فی الاعمال لاندې تیره شوې ده.[3]

② **مالک**:- دا امام دارالهجر مالک بن انس بن مالک بن ابی عام بن عمرو الاصبحی المدنی رحمه الله دې. د دوی تذکره کتاب الایمان باب من الدین الفرار من الفتن لاندې تیره شوې ده.[4]

③ **ابن شهاب**:- دامحمدبن مسلم بن عبدالله بن شهاب الزهری رحمه الله دې. د دوی تذکره بدء الوحی لاندې تیره شوې ده.[5]

④ **انس بن مالک** رضی الله عنه:-دا مشهورصحابی رسول دې. د دوی تذکره کتاب الایمان باب من الایمان أن یحب لاخیه مایحب لنفسه لاندې تیره شوې ده.[6]

أن رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم دخل عام الفتح وعلی رأسه المغفر، فلمانزعه جاء رجل فقال: ان ابن خطل متعلق باستار الکعبه فقال: اقتلوه.

---

[1]) عمدة القاری:۶/۵۱۵.

[2]) مرتخریجه فی کتاب جزاء الصید، باب دخول الحرم ومکة بغیراحرام.

[3]) کشف الباری:۲/۱۱۳.

[4]) کشف الباری: ۲/۸۰ – ۸۱.

[5]) کشف الباری:۱/۳۲۶.

[6]) کشف الباری:۲/۴.

المغفر : په کسره د میم سکون دغین معجمة وفتح الفاء وفي اخره راء، د توپنی لاندې استر کوم چه زغرې سره یوځائې شوې وی. زره دینسج من الدروع علی قدر الرأس یلبس تحت القلنسوة (۱)
په روایت کښې دی چه د فتح مکه په کال رسول الله ﷺ په مکه کښې داخل شو د حضورپاك په سرمبارك باندې هغه د توپنی استر وو. کله چه حضورپاك هغه کوزکړو نو یو سړې راغلو دا ابوبرزه اسلمی وو (۲) هغه اووئیل یارسول الله ﷺ ابن خطل د کعبې کپړه پورې زوړند شوې دې حضورپاك ﷺ اوفرمائیل هغه هم هلته مړ کړئ. نوهغه ئی هم په هغه حالت کښې قتل کړو. قتل کونکې څوك وو؟ په روایاتو کښې مختلف نومونه راغلی دی. د بیهقی او حاکم په روایت کښې دی **فاما هلال بن خطل فقتله الزبیر** (۳) یعنی هلال ابن خطل حضرت زبیر رضی الله عنه قتل کړو.
مسندبزار او بیهقی په السنن الکبری کښې دی: **فاما عبدالله ابن خطل فادرك وهو متعلق باستار الکعبة فاستبق الیه سعید بن حریث وعمار بن یاسر فسبق سعید عمارًا وكان أشب الرجلین فقتله.** (۴)
یعنی ابن خطل د کعبه غلاف نیولې زوړند اولیدلې شو. سعیدبن حریث اوعماربن ئاسر د هغه طرف ته وړاندې شو خو سعیدځوان وو په دې وجه هغه مخکې شو اوابن خطل ئی د عمار نه وړاندې قتل کړو.
دغه شان ابن ابی شیبه د ابوعثمان الهندی په طریق باندې روایت نقل کړې دې: **أن أبا برزة الاسلمی قتل ابن خطل وهو متعلق باستار الکعبة.** (۵) ابوبرزه اسلمی رضی الله عنه ابن خطل قتل کړو هغه وخت هغه د کعبه غلاف پورې زوړندوو. د دې آخری روایت متابعت کښې عبدالله بن مبارك رحمه الله هم خپله د ابوبرزه اسلمی رضی الله عنه یوروایت نقل کړې دې. (۶) دویمه خبره داده چه د ابن خطل د قاتل د نوم په تعیین کښې کوم روایات نقل دی د هغې په مقابله کښې دا روایت زیات صحیح دې. علامه بلاذری رحمه الله د نورو علماء اخبارنه په دې باندې جزم کړې دی. (۷) ابن هشام جزم سره وئیلی دی چه ابوبرزه اسلمی رضی الله عنه او سعید بن حریث رضی الله عنه دواړو په شریکه د ابن خطل خاتمه اوکړه. (۸) بعض حضراتو وئیلی دی چه سعیدبن ذویب ابن خطل قتل کړې. (۹)

---

(۱) عمدة القاری: ۱۴/۴۰۱.
(۲) إرشاد الساری: ۶/۵۱۶.
(۳) السنن الکبری للبیهقی: ۹/۲۱۲ کتاب الجزیة باب اللحربی إذا لجا إلی الحرم. والمستدرک علی الصحیحین للحاکم الیسابوری: ۲/۵۴.
(۴) السنن الکبری للبیهقی: ۸/۲۰۵ کتاب المرتد باب من قال فی المرتدیستتاب مکانه فان تاب وإلا قتل. والمصنف لابن أبی شیبة: ۲۰/۴۷۴ – ۴۷۵.
(۵) المصنف لابن أبی شیبة: ۲۰/۴۷۶.
(۶) فتح الباری: ۴/۷۹ دارالسلام.
(۷) فتح الباری: ۴/۷۹ دارالسلام.
(۸) فتح الباری: ۴/۷۹ دارالسلام.
(۹) فتح الباری: ۴/۷۹ دارالسلام.

علامه طبرى رحمه الله وائى چه زبير بن عوام رضي الله عنه هغه سړې دې چه ابن خطل ئې وژلې دې.[1] شارحين په دې ټولو رواياتوكښې تطبيق كولوسره وائى چه ممكن ده ابن خطل ټولو په شريكه قتل كړې وى او ابوبرزه اسلمى رضي الله عنه په دې كښې رومبې شوې وى.[2]

ترجمة الباب سره مطابقت:- علامه عينى رحمه الله فرمائى رسول اكرم ﷺ ابن خطل صبراً د قتل كولوحكم وركړې وو نو ترجمة الباب سره د روايت مطابقت ښكاره دې.[3]

ترجمة الباب سره د حديث مناسبت باندې اشكال اودهغې جواب:- دلته سوال داپيداكيږى چه ابن خطل خو پخپله د كعبه غلاف پورې انختې وو او په دغه حال كښې قتل كړې شوې وو لكه دا انختل داسې دى لكه چه خپې لاسونه ئې تړلې وى. دغه شان په ده باندې د اسير قتل كيدل هم صادق شو. ځكه چه هغه وخت مسلمانانو مكه فتح كړې وه اوهغوى ته هرقسم قدرت اوطاقت حاصل شوې وو لكه چه ابن خطل هغه وخت د يوقيدى په حيثيت سره وو.[4]

د جاهليت په زمانه كښې د ابن خطل نوم عبدالعزىٰ وو. د اسلام راوړلونه پس رسول الله ﷺ دهغه نوم عبدالله كيخودې وو. خو روستودا بدبخت مرتد شو. شارحين فرمائى چه رسول الله ﷺ دا مباح الدم ګرځولوسره د ده دقتل حكم ځكه وركړې وو چه په هغه كښې د قتل مختلف اسباب جمع شوى وو. يوسبب خود ده مرتدكيدل وو بل د مرتد كيدونه پس به ده په شعرونوكښې د رسول الله ﷺ سپكاوې كولو. دغه شان دهغه دوه سندرغاړو وينځوبه هم د حضورپاك سپكاوې كولو. دويم سبب جنايت قتل وو. هغه خپل يومسلمان غلام بې ګناه قتل كړې وو په دې وجه د پناه غوښتلوسره د كعبه غلاف پورې انختلو باوجود رسول الله ﷺ ابن خطل قصاصاً د قتل كولو حكم وركړو.[5]

باب ۱٦٧: هل يستأسر الرجل ومن لم يستأسر، ومن ركع ركعتين عند القتل

د ترجمة الباب مقصد:- ددې ترجمة الباب لاندې امام بخارى رحمه الله درې خبرې كول غواړى. هل يستاسرالرجل لاندې دا وئيل غواړى كه چرې داسې موقع راشى چه يومسلمان خپل ځان د كافرپه قيد كښې وركول غواړى نوداسې كول جائزدې. دويم جز ومن لم يستاسر كښې دا وئيل غواړى كه يوسړې په عزيمت باندې عمل كولوسره د كافرانو قيدى جوړيدوباندې تيارنه وى نوهغه د اباء اوانكار اجازت دې. آخرى جز ومن ركع ركعتين عندالقتل كښې دا خودل غواړى چه كله ئې كافران قتل كوى نود شهادت په وخت دوه ركعته مونځ كول پكاردى.

---

[1]) فتح البارى: ٤/ ٧٩ دارالسلام.

[2]) فتح البارى: ٤/ ٧٩ دارالسلام وإرشاد السارى: ٦/ ٥١٦.

[3]) عمدة القارى: ١٤/ ٤٠١.

[4]) فتح البارى: ٤/ ٨١ كتاب جزاء الصيدباب دخول الهرم ومكة بغير إحرام.

[5]) فتح البارى: ٤/ ٨١ وعمدة القارى: ١٤/ ٤٠١.

[حديث نمبر ۲۸۸۰] [1] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِي قَالَ أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ أَبِي سُفْيَانَ بْنِ أَسِيدِ بْنِ جَارِيَةَ الثَّقَفِي - وَهُوَ حَلِيفٌ لِبَنِي زُهْرَةَ وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ أَبِي هُرَيْرَةَ - أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ - رضى الله عنه - قَالَ بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - عَشَرَةَ رَهْطٍ سَرِيَّةً عَيْنًا، وَأَمَّرَ عَلَيْهِمْ عَاصِمَ بْنَ ثَابِتٍ الأَنْصَارِي جَدَّ عَاصِمِ بْنِ عُمَرَ، فَانْطَلَقُوا حَتَّى إِذَا كَانُوا بِالْهَدَأَةِ وَهُوَ بَيْنَ عُسْفَانَ وَمَكَّةَ ذُكِرُوا لِحَيٍّ مِنْ هُذَيْلٍ يُقَالُ لَهُمْ بَنُو لِحْيَانَ، فَنَفَرُوا لَهُمْ قَرِيبًا مِنْ مِائَتَيْ رَجُلٍ، كُلُّهُمْ رَامٍ، فَاقْتَصُّوا آثَارَهُمْ حَتَّى وَجَدُوا مَأْكَلَهُمْ تَمْرًا تَزَوَّدُوهُ مِنَ الْمَدِينَةِ فَقَالُوا هَذَا تَمْرُ يَثْرِبَ. فَاقْتَصُّوا آثَارَهُمْ، فَلَمَّا رَآهُمْ عَاصِمٌ وَأَصْحَابُهُ لَجَئُوا إِلَى فَدْفَدٍ، وَأَحَاطَ بِهِمُ الْقَوْمُ فَقَالُوا لَهُمُ انْزِلُوا وَأَعْطُونَا بِأَيْدِيكُمْ، وَلَكُمُ الْعَهْدُ وَالْمِيثَاقُ، وَلاَ نَقْتُلُ مِنْكُمْ أَحَدًا. قَالَ عَاصِمُ بْنُ ثَابِتٍ أَمِيرُ السَّرِيَّةِ أَمَّا أَنَا فَوَاللَّهِ لاَ أَنْزِلُ الْيَوْمَ فِي ذِمَّةِ كَافِرٍ، اللَّهُمَّ أَخْبِرْ عَنَّا نَبِيَّكَ. فَرَمَوْهُمْ بِالنَّبْلِ، فَقَتَلُوا عَاصِمًا فِي سَبْعَةٍ، فَنَزَلَ إِلَيْهِمْ ثَلاَثَةُ رَهْطٍ بِالْعَهْدِ وَالْمِيثَاقِ، مِنْهُمْ خُبَيْبٌ الأَنْصَارِي وَابْنُ دَثِنَةَ وَرَجُلٌ آخَرُ، فَلَمَّا اسْتَمْكَنُوا مِنْهُمْ أَطْلَقُوا أَوْتَارَ قِسِيِّهِمْ فَأَوْثَقُوهُمْ فَقَالَ الرَّجُلُ الثَّالِثُ هَذَا أَوَّلُ الْغَدْرِ، وَاللَّهِ لاَ أَصْحَبُكُمْ، إِنَّ فِي هَؤُلاَءِ لأُسْوَةً. يُرِيدُ الْقَتْلَى، فَجَرَّرُوهُ وَعَالَجُوهُ عَلَى أَنْ يَصْحَبَهُمْ فَأَبَى فَقَتَلُوهُ، فَانْطَلَقُوا بِخُبَيْبٍ وَابْنِ دَثِنَةَ حَتَّى بَاعُوهُمَا بِمَكَّةَ بَعْدَ وَقْعَةِ بَدْرٍ، فَابْتَاعَ خُبَيْبًا بَنُو الْحَارِثِ بْنِ عَامِرِ بْنِ نَوْفَلِ بْنِ عَبْدِ مَنَافٍ، وَكَانَ خُبَيْبٌ هُوَ قَتَلَ الْحَارِثَ بْنَ عَامِرٍ يَوْمَ بَدْرٍ، فَلَبِثَ خُبَيْبٌ عِنْدَهُمْ أَسِيرًا، فَأَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عِيَاضٍ أَنَّ بِنْتَ الْحَارِثِ أَخْبَرَتْهُ أَنَّهُمْ حِينَ اجْتَمَعُوا اسْتَعَارَ مِنْهَا مُوسَى يَسْتَحِدُّ بِهَا فَأَعَارَتْهُ، فَأَخَذَ ابْنًا لِي وَأَنَا غَافِلَةٌ حِينَ أَتَاهُ قَالَتْ فَوَجَدْتُهُ مُجْلِسَهُ عَلَى فَخِذِهِ وَالْمُوسَى بِيَدِهِ، فَفَزِعْتُ فَزْعَةً عَرَفَهَا خُبَيْبٌ فِي وَجْهِي فَقَالَ تَخْشَيْنَ أَنْ أَقْتُلَهُ مَا كُنْتُ لأَفْعَلَ ذَلِكَ.

وَاللَّهِ مَا رَأَيْتُ أَسِيرًا قَطُّ خَيْرًا مِنْ خُبَيْبٍ، وَاللَّهِ لَقَدْ وَجَدْتُهُ يَوْمًا يَأْكُلُ مِنْ قِطْفِ عِنَبٍ فِي يَدِهِ، وَإِنَّهُ لَمُوثَقٌ فِي الْحَدِيدِ، وَمَا بِمَكَّةَ مِنْ ثَمَرٍ وَكَانَتْ تَقُولُ إِنَّهُ لَرِزْقٌ مِنَ اللَّهِ رَزَقَهُ خُبَيْبًا، فَلَمَّا خَرَجُوا مِنَ الْحَرَمِ لِيَقْتُلُوهُ فِي الْحِلِّ، قَالَ لَهُمْ خُبَيْبٌ ذَرُونِي أَرْكَعْ رَكْعَتَيْنِ. فَتَرَكُوهُ، فَرَكَعَ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ قَالَ لَوْلاَ أَنْ تَظُنُّوا أَنَّ مَا بِي جَزَعٌ لَطَوَّلْتُهَا اللَّهُمَّ أَحْصِهِمْ عَدَدًا.

وَلَسْتُ أُبَالِي حِينَ أُقْتَلُ مُسْلِمًا ... عَلَى أَيِّ شِقٍّ كَانَ لِلَّهِ مَصْرَعِي
وَذَلِكَ فِي ذَاتِ الإِلَهِ وَإِنْ يَشَأْ ... يُبَارِكْ عَلَى أَوْصَالِ شِلْوٍ مُمَزَّعِ

فَقَتَلَهُ ابْنُ الْحَارِثِ، فَكَانَ خُبَيْبٌ هُوَ سَنَّ الرَّكْعَتَيْنِ لِكُلِّ امْرِئٍ مُسْلِمٍ قُتِلَ صَبْرًا،

---

[1] وعندالبخاری فی صحيحه: ۲/۵۸۵ – ۵۸۶ فی المغازی باب غزوة الرجيع رقم: ۴۰۸۶ و ۱۱۰۰/۲ فی التوحيد باب مايذكر فی الذات والنعوت وأسامی الله. وعند أبی داؤد فی سننه: ۴/۲ فی الجهاد باب الرجل يستأسر رقم: ۲۶۶۰ – ۲۶۶۱ و ۸۷/۲ فی الجنائز باب المريض يؤخذ من أظفاره وعانته رقم: ۳۱۱۲.

فَاسْتَجَابَ اللَّهُ لِعَاصِمِ بْنِ ثَابِتٍ يَوْمَ أُصِيبَ، فَأَخْبَرَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- أَصْحَابَهُ خَبَرَهُمْ وَمَا أُصِيبُوا، وَبَعَثَ نَاسٌ مِنْ كُفَّارِ قُرَيْشٍ إِلَى عَاصِمٍ حِينَ حُدِّثُوا أَنَّهُ قُتِلَ لِيُؤْتَوْا بِشَيْءٍ مِنْهُ يُعْرَفُ، وَكَانَ قَدْ قَتَلَ رَجُلاً مِنْ عُظَمَائِهِمْ يَوْمَ بَدْرٍ، فَبُعِثَ عَلَى عَاصِمٍ مِثْلُ الظُّلَّةِ مِنَ الدَّبْرِ، فَحَمَتْهُ مِنْ رَسُولِهِمْ، فَلَمْ يَقْدِرُوا عَلَى أَنْ يَقْطَعَ مِنْ لَحْمِهِ شَيْئًا. [۳۷۶۷، ۳۸۵۸، ۶۹۶۷]

رجال الحديث

① **ابواليمان**:- دا ابواليمان حكم بن نافع بهرانى حمصى رحمه الله دي. دَ دوى تذكره بدء الوحى كښې تيره شوې ده.[1]

② **شعيب**:- دابوبشر شعيب بن ابى حمزه القرشى الاموى رحمه الله دي. دوى تذكره هم بدء الوحى كښې تيره شوې ده.[2]

③ **زهرى**:- دامشهورمحدث محمدبن مسلم بن عبيدالله بن عبدالله بن شهاب زهرى رحمه الله دي. دَدوى حالات بدء الوحى لاندې تيرشوى دى.[3]

④ **عمرو بن ابى سفيان**......-دا دَحضرت ابوهريره رضي الله عنه په مصاحبين كښې وو. بعض حضراتو ددوى نوم عمر (په ضمه دَعين) ليكلې دي.[4] صحيح عمرو (په فتح دَ عين)دي. امام بخارى رحمه الله هم په خپل تاريخ كښې دده نوم عمرو ليكلې دي.[5] هغه د عبدالله بن عمر بن خطاب رضي الله عنه عمربن خطاب رضي الله عنه ابوموسى اشعرى رضي الله عنه او ابوهريره رضي الله عنه نه احاديث روايت كړى دى. دَ دوى نه روايت كونكونومونه دادى: الحجاج بن فرافصه، عبدالله بن عبدالرحمن بن ابى حسين، دده وراره عبدالملك بن عبدالله بن ابي سفيان بن اسيدبن جاريه الثقفى،محمدبن مسلم بن شهاب الزهرى او هشام بن سعد رحمهم الله.[6] امام بخارى امام مسلم امام ابوداؤد او امام نسائى رحمهم الله دې تبولوحضراتودَ عمرو بن ابى سفيان روايت نقل كړې دې.[7] ابن حبان رحمه الله دَدوى تذكره په ثقات كښې كړې ده.[8] او حافظ ابن حجر په تقريب كښې دې ثقه ګرځولې دې.[9]

⑤ **ابوهريره رضي الله عنه**:دَدوى حالات كتاب الايمان باب أمورالايمان لاندې تفصيل سره تيرشوى دى.[10]

---

[1]) كشف البارى:۱/۴۷۹.
[2]) كشف البارى:۱/۴۸۰.
[3]) كشف البارى:۱/۳۲۶.
[4]) تهذيب الكمال: ۴۵/۲۲.
[5]) التاريخ الكبير:۱/۳۳۶ رقم الترجمة:۶۵۶۷.
[6]) تهذيب الكمال:۴۵/۲۲ تهذيب التهذيب:۸/۴۱.
[7]) تهذيب الكمال:۴۵/۲۲.
[8]) ثقات ابن حبان:۵/۱۸۰.
[9]) تقريب التهذيب:۶/۸۱.
[10]) كشف البارى:۱/۶۵۹.

په دې روایت کښې د غزوه رجیع واقعه بیان کړې شوې ده. دا روایت امام بخاری رحمه الله په مغازی کښې هم د غزوه رجیع لاندې په تفصیل سره نقل کړې دې (۱) حضرت ابوهریره رضی الله عنه فرمائی بعث رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم عشرة رهط سرية عينًا وأمر عليهم عاصم بن ثابت الانصاری جد عاصم بن عمر بن الخطاب. رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د لسو کسانو یو ټولګې د جاسوسئ په غرض روان کړو او حضرت عاصم بن ثابت رضی الله عنه چه د عاصم بن عمر بن خطاب نیکه وو په هغوی باندې امیر مقرر کړو.

رهط:- لس یا د لسو نه کم کسانو باندې مشتمل ډله. ارهط او ارهاط د دې جمع ده. (۲)

قوله: فانطلقوا حتى كانوا بالهدأة...... داخلق روان شو اوچه مقام هداة ته اورسیدل کوم چه د مکې او عسفان په مینځ کښې دې. نو چا بنولحان خبر کړو چه د قبیله هزیل یو څانګه ده. هغوی دوه سوه غشی ویشتونکی صحابه کرامو پسې راولیګل. دې خلقو د صحابه کرامو د خپو چاپونو پسې روان شو یوځائی صحابه کرامو کهجورې خوړلې وې کومې چه د مدینې نه ځان سره اخستې وې. هغوی د کهجورو ګټکی اوپیژندل چه دا د مدینې کهجورې دی. دا خلق د هغوی د خپو په نښو باندې روان وو کله چه عاصم رضی الله عنه او د هغه ملګرو دوی اولیدل نو هغوی په یوه بله ښکته غونډئ کښې پناه واخستله. کافرانو هغوی راګیر کړل او ورته ئې اووئیل راکوز شئ اوخپل ځان مونږ ته حواله کړئ ستاسو د پاره عهدوپیمان دې مونږ به تاسو کښې هیڅوک نه قتل کوو.

په دې باندې د جماعت امیر عاصم رضی الله عنه اووئیل أما أنا فوالله لا انزل اليوم فى ذمة كافر اللهم أخبرعنا نبيك. زه په الله تعالی قسم چه د کافر په پناه کښې به راکوز نه شم. اې الله زمونږ د حال نه خپل نبی خبر کړه. بیا کافرانو په هغوی باندې د غشو باران شروع کړو او عاصم رضی الله عنه ئې د اووه ملګرو سره شهید کړو. خبیب انصاری ابن دثنه او یوبل سړې عبدالله بن طارق د هغوی په عهدوپیمان باندې لاندې راکوز شول. کله چه کافرانو هغوی قابو کړل نو د لندو مزی ئې کولاؤ کړل او په هغه مزو ئې د ریواړه اوتړل.
په دې باندې هغه دریم سړی عبدالله بن طارق اووئیل دا رومبې غداری ده زه تاسو سره نه ځم زما د پاره خو په دغه شهیدانو کښې یوه نمونه ده. کافرانو هغه راښکلو او ځان سره ئې د بوتلو کوشش اوکړو. عبدالله بن طارق انکار اوکړو نو هغه ئې قتل کړو او خبیب او زید بن دثنه ئې بوتلو د غزوه بدر نه پس ئې په مکه کښې خرڅ کړل. خبیب د حارث بن عامر ځامنو واخستلو ځکه چه حارث حضرت خبیب رضی الله عنه په بدر کښې قتل کړې وو نو د پلار قصاص اخستلو د پاره د حارث ځامنو واخستلو. حضرت خبیب رضی الله عنه هغوی سره د قیدی په حیثیت حصار وو.

---

(۱) کشف الباری: کتاب المغازی ص:۲۵۳ – ۲۶۱.
(۲) النهاية فی غريب الحديث:۱/۷۰۷.

قوله: فأخبرني عبدالله بن عیاض.....:- ابن شهاب زهری رحمه الله وائی د حارث لور (زینب)، هغه ته اوخودل چه کله هغوی د خبیب رضی الله عنه د قتل کولو اراده اوکړه نوخبیب رضی الله عنه د زینب نه چاړه اوغوښتله چه د نامه لاندې د ویښتو صفائی اوکړی. زینب ورته چاړه ورکړه وړاندې وائی چه ماته پته نه وه چه زما یوخوئی خبیب له راغلې دې ما اوکتل چه هغه ماشوم په خپله پنډئی باندې کینولې دې او چاړه د هغه په لاس کښې ده دې کتلو سره زه ډیره اوویریدلم. خبیب زما ویریدونکی مخ لیدو سره پوهه شو وئی وئیل چه ته په دې خبره ویریږې چه زه به دې قتل کړم. زه به دې نه قتل کوم. **والله مارأيت أسيرا قط خيرا من خبيب والله لقد وجدته يوما يأكل من قطف عنب في يده، وإنه لموثق في الحديد......**

زینب وائی والله ما د خبیب نه ښه قیدی نه دې لیدلې. ماهغه د انګورو د غونچې نه په خوړلولیدلې اوهغه د اوسپنې په بیړو کښې تړلې شوې وو. دغه ورځو کښې په مکه کښې میوه بالکل نه وه داد الله تعالی روزی وه چه خبیب له ئی ورکړې وه. بیاچه دې خلقو خبیب د قتل کولو دپاره د حرم نه بهر بوتلو نوحضرت خبیب اووئیل ذرونی ارکع رکعتین ماته د دوو رکعتو مونځ کولو موقع راکړئی. خبیب رضی الله عنه دوه رکعته مونځ اوکړو بیا قاتلانو طرف ته متوجه شو وئی وئیل که چرې تاسو دا ګمان نه کولو چه زه د مرګ نه ویریږم نو (خپل مونځ) به مې اوږد کړې وو. یاالله دا کافران یو یو هلاک کړه بیاهغه دا شعر اووئیل:

ما أن أبالي حين أقتل مسلما	على أي جنب كان لله مصرعي
وذلك في ذات الإله وإن يشا	تبارك على أوصال شلو ممزع

① چه زه د مسلمانیدو په حال کښې قتل کیږم نوزما د دې خبرې هیڅ فکر او پرواه نشته چه د الله تعالی دپاره به په کوم اړخ باندې (په زمکه) پریوتل وی.

② اوزما قتل کیدل د الله تعالی د رضادپاره دی که چرې هغه اوغوښتل نو په ټکړې ټکړې شوی اندامونو جوړونوباندې به برکت نازل کړی.

دې نه پس عقبه بن حارث هغه شهید کړو. خبیب رضی الله عنه د هرمسلمان قیدی دپاره په شهید کیدو باندې د دوه رکعته مونځ سنت قایم کړل. حضرت ابوهریره رضی الله عنه دې ته څکه سنت اووئیل چه خبیب رضی الله عنه دا عمل د رسول الله صلی الله علیه وسلم په ژوند کښې کړې وو اوحضورپاک دا خوښ کړی وو.[1]

قوله: فاستجاب الله لعاصم بن ثابت يوم أصيب:- په کومه ورځ چه عاصم بن ثابت قتل شو الله تعالی د هغه دعاقبوله کړه. عاصم رضی الله عنه چه د وړوکی لښکر امیروو هغه دعاکړې وه **اللهم أخبرنا عنا نبيك** اې الله زمونږ په حال باندې خپل نبی خبر کړه. مطلب دا چه د هغوی دادعا قبوله شوه او رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د هغوی د حال نه خبرشو. هم په هغه ورځ حضورپاک خپل صحابه کرام د دغه واقعه نه خبر کړل او په هغوی چه کوم تکلیفونه تیرشوی وو هغه ئی بیان کړل.

---

[1]) إرشاد الساري:۶/۵۲۰.

وبعث ناس من كفار قريش إلى عاصم حين حدثوا أنه قتل ليؤتوا بشئ منه يعرف وكان قد قتل رجلا من عظمائهم يوم بدر. يعنى بعض د قريشو كافرانو ته چه د عاصم ﷛ د شهادت خبر ملاؤشو نو هغوى يو څو كسان روان كړل چه لاړشى د عاصم د بدن يوه داسې ټكړه راپرې كړئى راوړى په كوم سره چه د هغه پيژند ګلو كيدې شى. عاصم ﷛ د بدر په موقع د قريشو يو سردار (عقبه بن ابى معيط) قتل كړې وو لكه چه د قريشو كافرانو د انتقام هغه غصه پوره كول غوښتل

قوله: فبعث على عاصم مثل الظلة من الدبر فحمته من رسولهم، فلم يقدروا على أن يقطعوا من لحمه شيئا: د عاصم ﷛ په بدن باندې د مچو يوه داسې دسته راوليګلې شوه چه د قريشو د راليګلوشو سړو نه د حضرت عاصم حفاظت اوكړو. دې خلقو د حضرت عاصم ﷛ د بدن يوه حصه پرې كولو باندې طاقت حاصل نه كړې شو. بعث دلته د مجهول صيغه ده. وراندې د مغازى په روايت كښې دى: فبعث الله على عاصم په دې روايت كښې تصريح ده چه الله تعالى د مچو دسته راوليګله.

الظلة: (د ظاء په ضمه سره) سورى ته وئيلې شى.

الدبر: (د دال فتحه او دال سكون سره) ډمبرو او مچوته وئيلې شى.

ترجمة الباب سره مناسبت: ① هل يستاسر الرجل كښې خودلې شوى دى چه خپل ځان د كافرانو په قيد كښې وركول جائزدى. په حديث كښې دى فنزل إليهم ثلاثة رهط بالعهد والميثاق درې سړى (خبيب انصارى، زيدبن دثنه عبدالله بن طارق) د كافرانو په عهدوپيمان باندې راكوز شو. د حديث باب د دې جز مناسبت د ترجمة الباب رومبى جزسره ښكاره دې.

② دويم جز من لم يستاسر كښې خودلې شوى دى چه خپل ځان د كافرانو په قيد كښې وركولو نه انكاركول هم جائزدى. په حديث باب كښې وقال عاصم بن ثابت أمير السرية: أما أنا فوالله لأنزل اليوم فى ذمة كافر. اميرسريه عاصم بن ثابت ﷛ اووئيل چه زما دې په الله قسم وى د كافر په پناه كښې به راكوز نه شم. په دې جمله كښې مناسبت ترجمة الباب دغه دويم جزسره واضح دې.

③ ترجمة الباب دريم جز من ركع ركعتين عند القتل كښې خودلى شوى دى چه د شهادت په وخت دوه ركعته مونځ كول پكاردى. د حديث باب داجمله دې سره مطابقت لرى: قال لهم خبيب: ذرونى أركع ركعتين فتركوه فركع ركعتين.[1]

باب ۱۶۸: فكاك الاسير

د شراح حديث په نيز دلته عبارت مقدر دې: باب وجوب فكاك الاسير من أيدي العدو أو بغيره.[2]

---

[1] عمدة القارى: ۱۴/ ۴۰۳.
[2] عمدة القارى: ۱۴/ ۴۰۸ فتح البارى: ۶/ ۱۶۷ إرشاد السارى: ۶/ ۴۲۱.

فکاک- فاء مفتوح لوستل هم صحیح دی اومکسورهم[۱] ددې معنی ده خلاصول، پریخودل[۲]

د ترجمة الباب مقصد- ددې ترجمة الباب نه دامام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه د دښمن په لاس راګیرېدونکی مسلمان قیدی راخلاصول واجب دی او دخلاصی په عوض کښې مال یا د هغه دمتبادل د بل څه څیز مطالبه اوکړې شی نوهغه پوره کول پکاردی[۳]

قوله: فيه عن أبي موسى، عن النبي صلى الله عليه وسلم:

د مذکوره تعلیق تخریج- دا تعلیق امام بخاری رحمه الله کتاب النکاح[۴] او کتاب الاحکام[۵] لاندې مسدد په طریق سره او کتاب الاطعمة[۶] کښې عن محمدبن کثیر عن سفیان په طریق او کتاب المرضی[۷] کښې قتیبه بن سعید په طریق موصولاً روایت کړې دې[۸]

دې نه علاوه سنن ابوداؤد کښې کتاب الجنائز[۹] لاندې دامام نسائی رحمه الله سنن الکبری کښې کتاب السیر لاندې هم مذکوره تعلیق موصولاً روایت کړې شوې دې[۱۰]

د مذکوره تعلیق مقصد- په دې تعلیق سره امام بخاری رحمه الله دا خودل غواړی چه په دې باب کښې کوم حدیث روایت دې هغه د رسول اکرم صلى الله عليه وسلم نه ابوموسی اشعری رضی الله عنه روایت کړې دې[۱۱] مطلب دادې چه هم ابوموسی اشعری رضی الله عنه د باب حدیث روایت کولو کښې ډیرشهرت لری. علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی د ابوذر په روایت کښې دغه مذکوره تعلیق نشته.[۱۲]

امام بخاری رحمه الله د ترجمه مدعی ثابتولو د پاره دلته دوه احادیث نقل کړی دی:

[حدیث نمبر ۲۸۸۱] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ أَبِي مُوسَى - رضي الله عنه - قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - « فُكُّوا الْعَانِيَ - يَعْنِي الأَسِيرَ - وَأَطْعِمُوا الْجَائِعَ وَعُودُوا الْمَرِيضَ ».[۴۸۷۹، ۵۰۵۸، ۵۳۶۵، ۶۷۵۲]

---

۱) عمدة القاری: ۱۴/ ۴۰۸.
۲) عمدة القاری: ۱۴/ ۴۰۸.
۳) عمدة القاری: ۱۴/ ۴۰۸ فتح الباری: ۶/ ۱۶۷ إرشادالساری: ۶/ ۴۲۱.
۴) أخرجه فی صحیحه: ۲/ ۷۷۷ فی باب حق إجابة الولیمة رقم: ۵۱۷۴.
۵) أخرجه: ۲/ ۱۰۶۰۳ باب إجابة الحاکم الدعوة رقم: ۷۱۷۳.
۶) أخرجه: ۲/ ۸۰۹ فی باب قول الله تعالی ﴿كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ﴾ رقم: ۵۳۷۳.
۷) أخرجه فی صحیحه فی: ۲/ ۲ باب وجوب عبادة المریض رقم: ۵۶۴۹ فتح الباری: ۶/ ۱۶۷.
۸) عمدة القاری: ۱۴/ ۴۰۸.
۹) أخرجه أبوداؤد فی سننه فی باب الدعاء للمریض عندالعبادة رقم: ۳۷۰۵.
۱۰) أخرجه النسائی فی السنن الکبری ۵/ ۲۰۲ فی باب الامر بفکاک الاسیر رقم: ۸۶۶۶.
۱۱) عمدة القاری: ۱۴/ ۴۰۸ فتح الباری: ۶/ ۱۶۷ إرشادالساری: ۶/ ۴۲۱.
۱۲) إرشادالساری للقسطلانی: ۶/ ۵۲۱.

رجال الحديث

① **قتيبه بن سعيد**:- دا شيخ الاسلام ابورجاء قتيبه بن سعيدبن جميل بن طريف ثقفى رحمه الله دي دَ دوى حالات كتاب الايمان كښې تيرشوى دى.[1]

② **جرير**:- دا حضرت جرير بن عبدالحميد بن قرط ضبى رازى دې دَدوى حالات كتاب العلم لاندې تيرشوى دى.[2]

③ **منصور**:- دا ابوعتاب منصور بن المعتمر سلمى كوفى رحمه الله دې دَدوى حالات هم كتاب العلم لاندې تيرشوى دى.[3]

④ **ابووائل**:- دا مشهور تابعى ابووائل شقيق بن سلمه اسدى كوفى رحمه الله دې دَ رسول اكرم ﷺ زمانه ئى ليدلې خو دَ زيارت سعادت ورته نه دې حاصل شوې دَدوى حالات كتاب الايمان لاندې تيرشوى دى.[4]

⑤ **ابوموسىٰ**:- دا مشهور او جليل القدر صحابى ابوموسىٰ اشعرى رضي الله عنه دې دَدوى حالات كتاب الايمان لاندې تيرشوى دى.[5]

قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم فكوا العانى يعنى الاسير يعنى رسول الله ﷺ اوفرمائيل قيدى خلاص كړئى.

العـانى:- په وزن دَ قاضى دَ قيدى په معنى كښې دې. عناة دَدې جمع ده. دَ مؤنث نه دَدې جمع عوان اومفرد عانية دې. عنا يعنو(ن) نه دَدې معنى ذلت اورسوائى ده. **العانى بالعين المهملة وبالنون مثل القاضى من عنا يعنو فهو عان والجمع عناة، والمرءة عانية، والجمع عوان، وقال ابن الاثير: والعانى الاسير وكل من ذل واستكان وخضع فقد عنا**.[6]

يعنى الاسير:- دا مدرج من الراوى دې اودَ فكوا العاني تفسيردې.[7] علامه قسطلانى رحمه الله فرمائى چه دَ ابوزر په روايت كښې دلته يعنى په ځائى أى ضبط شوې دې.[8]
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه دا ادراج دَ قتيبه يا جرير كيدې شى خو امام بخارى رحمه الله روايت په كتاب الطب كښې ابوعوانه عن منصور اوكتاب الاطعمة كښې ثورى عن منصور په طريق

---

[1]) كشف البارى:۲/۱۸۹.
[2]) كشف البارى:۳/۲۶۸.
[3]) كشف البارى:۳/۲۸۰.
[4]) كشف البارى:۲/۵۵۹.
[5]) كشف البارى:۱/۶۹۰.
[6]) عمدة القارى: ۱۴/ ۲۹۴ وفتح البارى:۶/۱۶۷.
[7]) عمدة القارى: ۱۴/ ۲۹۴ وفتح البارى:۶/۱۶۷.
[8]) إرشادالسارى شرح صحيح البخارى:۶/۵۲۱.

سره هم نقل کړې دې. په رومبی طریق کښې د مذکوره ادراج تصریح نشته البته د ثوری عن منصور والا طریق په آخره کښې دا اضافه ده: قال سفیان: العاني الاسیر لکه چه په دې طریق کښې څه ابهام نشته. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی:

والتفسیر من قول جریر أو قتیبة، وإلا فقد أخرجه المصنف فی الطب من طریق أبی عوانة عن منصور فلم یذکره، وأخرجه فی الاطعمة من طریق الثوری عن منصور وقال فی آخره قال سفیان: العانی الاسیر.[1]

دکلام خلاصه دا شوه چه د حافظ ابن حجر رحمه الله د قول په رڼا کښې دا ادراج د قتیبه یا جریر کیدې شی چونکه د روایت په باب کښې د قائل تصریح نشته په دې وجه تعیین نه شی کیدې.

د مسلمان قیدی د راخلاصولو مسئله:- علامه ابن بطال فرمائی د مسلمان قیدی راخلاصول بالاجماع فرض کفایه دی. په دې باندې هغه **وعلیه کافة العلماء** وئیلوسره د جمهور اتفاق نقل کړې دې.[2] البته په دې کښې د فقهاؤ اختلاف دې چه د مسلمان قیدی په راخلاصولو کښې دښمن ته څه ځیزورکړې شی. د اسحاق بن راهویه رحمه الله رائې ده چه مال دې ورکړی خلاص دې کړی.[3] په یوروایت دامام مالك رحمه الله نه هم دغه قول نقل دې.[4] امام احمدبن حنبل رحمه الله[5] او امام شافعی رحمه الله په نیزد راس بدله راس دې.[6] مطلب دادې چه دمسلمان قیدی د خلاصولو بدله کښې به کافر قیدی خلاصولې شی. ترکومې چه د مال په بدله د خلاصی حکم دې په دې سلسله کښې امام احمد رحمه الله دې سره اختلاف کړې دې هغه فرمائی **وأما بالمال فلا أعرفه.**[7] او د امام اعظم رحمه الله نه دوه اقوال نقل دی.

① **دامام اعظم ابوحنیفه رومبې قول:-** د یوقول مطابق دهغوی په نیزد راس بدله کښې راس ناجائز دې. په دې سلسله کښې هغوی دادلیل پیش کړې دې چه د خلاصی نه پس به کافر قیدی دوباره اهل اسلام سره جنګ کوی. د کافر قیدی په خلاصیدوسره به د دښمن د فوج شمیرزیات شی اودهغوی په طاقت کښې به زیاتې کیږی. ښکاره خبره ده چه دا معامله د مسلمانانودپاره فائده منده نه ده بلکه نقصان ورکونکې ده. په دې وجه د مسلمان قیدی د راخلاصولو په مقابله کښې د دغه نقصان بندیز راوستل ډیر بهتر دی کوم چه به د کافرقیدپه راخلاصولوپیدا کیږی. چنانچه په هدایه کښې دی: **ولایفادی بالاساری عند أبی حنیفة ـ إلی أن قال ـ له أن فیه معونة الکفرة، لانه یعود حربا علینا، ودفع شر حربه خیر من استنقاذ الاسیر المسلم.**[8]

---

[1]) فتح الباری:۶/۲۰۵.

[2]) شرح ابن بطال:۵/۲۱۰.

[3]) فتح الباری:۶/۱۶۷ وعمدة القاری:۱۴/۲۹۴.

[4]) فتح الباری:۶/۱۶۷ وعمدة القاری:۱۴/۲۹۴.

[5]) فتح الباری:۶/۱۶۷ وعمدة القاری:۱۴/۲۹۴.

[6]) المجموع شرح المهذب:۲۱/۸۰ وهدایة:۲/۵۶۷.

[7]) فتح الباری:۶/۱۶۷وعمدة القاری:۱۴/۲۹۴.

[8]) هدایة:۲/۵۶۷ وردالمختار علی الدر المختار:۱۲/۵۳۵.

دویم قول:- دَامام اعظم رحمه الله دویم قول دادې چه دَ رأس په بدله کښې رأس جائزدې یعنی دَ مسلمان قیدی په بدله کښې کافر قیدی خلاصولې شی. هم دغه رائې دَ صاحبین رحمهما الله هم ده. (۱) دَ دوی استدلال دَ عمران بن حصین رضی الله عنه دَ روایت نه دې چه رسول الله ﷺ دَ یومشرک قیدی په بدله کښې دوه مسلمانان قیدیان راخلاص کړې وو. لانه فدی رجلین من المسلمین برجل من المشرکین (۲) داحضرات فرمائی چه کافرقیدی قتل کول یا هغه دَمسلمانانو په فائده کښې استعمالولونه زیات بهتردی چه مسلمان قیدی ته دَ هغه په بدله کښې خلاصی ملاوشی. دَامام اعظم رحمه الله دویم قول امام محمد رحمه الله په سیرکبیرکښې نقل کړې دې هم دا امام زیلعی رحمه الله او علامه بن همام رحمه الله (۳) أظهر الروایتین عن أبی حنیفة گرځولې دې.

چنانچه علامه زیلعی رحمه الله فرمائی: وعن أبی حنیفة رحمه الله أنه لابأس بان یفادی بهم أساری المسلمین، وهوقول محمد، لان تخلیص المسلم من أیدیهم واجب، ولا یتوصل إلیه إلابه........، ومنفعة تخلیص المسلم أولی من استرقاقهم أو جعلهم ذمة، وقد روی أنه علیهم الصلوة والسلام فادی بهم أساری المسلمین وذکر فی السیر الکبیر أن هذا هو أظهر الروایتین عن أبی حنیفة. (۴)

دَنوی مسلمان شوی قیدی دَ خلاصولوحکم:- که چرې کافر قیدی اسلام راوړی نودَهغه په بدله کښې دَمسلمان قیدی خلاصول په دې شرط باندې جائزدی چه کله دَ مسلمان په قیدکښې اسلام راوړونکې دا نوې مسلمان قیدی په دغه بدلولو باندې راضی وی اودَ اسلام په لارکښې دَ څه قسم خطراتو کښې اخته کیدو اندیښنه ورته نه وی. چنانچه په هدایه کښې دی: ولوکان أسلم الاساری فی أیدینا لا یفادی بمسلم أسیر فی أیدیهم، لانه لا یفید إلا إذا طابت نفسه به، وهو مامون علی إسلامه. (۵)

دَ علامه ابن همام رحمه الله تسامح:- دَ صاحبینو په نیزدَ مسلمان قیدی دَ راخلاصولوپه عوض دَاهل اسلام په قیدکښې پاتې کیدونکې غیرمسلم ښځه پریخودل ناجائزدی. خو امام شافعی رحمه الله اوامام احمد رحمه الله په مذکوره صورت کښې دَ جواز قائل دی. دَ دې حضراتو په نیزپه دې صورت باندې عمل کولوکښې هیڅ قباحت نشته. خوصاحب دَ فتح القدیر علامه ابن همام رحمه الله ته په دې مسئله کښې نقل مذاهبوکښې تسامح شوې دې. دَ هغه دَ صنیع نه

---

(۱) هدایة:۲/۵۶۷ وردالمختار علی الدرالمختار:۱۲/۵۳۵.

(۲) أخرجه مسلم فی صحیحه کتاب الایمان باب لاوفاء لنذر فی معصیة الله ولا فیما لایملک العبد رقم: ۱۶۴۱ وأبوداؤد فی سننه کتاب الایمان باب النذر فیما لایملک رقم:۳۳۱۶ وأحمدفی مسنده مسندالکوفیین حدیث عمران بن حصین رضی الله عنهما رقم:۱۰۱۰۳.

(۳) فتح الباری:۵/۴۷۴.

(۴) تبیین الحقائق للزیلعی رحمه الله ۴/۹۹ وردالمختار:۱۲/۵۳۵.

(۵) هدایه:۲/۵۲۷.

معلومیږی چه د صاحبینو په شان امام شافعی رحمه الله او امام احمد رحمه الله هم د عدم جواز قائل دی (١) حالانکه د دې حضراتو نقطه نظر هم هغه دې کوم چه مونږ پورته بیان کړې دې د علامه ابن همام رحمه الله اتباع کولوسره صاحب د اعلاء السنن مولانا ظفراحمد عثمانی رحمه الله ته هم د مذاهبو په نقل کولوکښې مغالطه شوې ده

چنانچه په اعلاء السنن کښې دی: وعن أبي حنيفة أنه يفادى بهم كقول أبي يوسف ومحمد، والشافعى وأحمد إلا بالنساء فانه لاتجوز المفاداة بهن عندهم. (٢) حالانکه په شرح المهذب کښې امام شافعی رحمه الله مسلك او المغنى کښې د امام احمد رحمه الله مسلك بالكل واضحه دې چه د مسلمان قیدی د خلاصولو په عوض کافره ښځه پریخودل جائزدی او په دې کښې هیڅ کراهت نشته د دې حضراتو دلیل د مسلم شریف دا روایت دې چه حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه په جهاد کښې حضرت سلمه بن اکوع رضی الله عنه ته یوه قیدی ښځه ورکړې وه چه روستو سلمه بن اکوع رضی الله عنه رسول الله صلی الله علیه وسلم ته هدیه کړې وه رسول الله صلی الله علیه وسلم د هغې په بدله کښې د فتح مکه په موقع باندې مسلمانان قیدیان آزاد کړې وو. (٣)

د صحیح مسلم روایت نقل کولونه پس د امام شافعی رحمه الله د مسلك وضاحت کولوسره امام نووی رحمه الله فرمائی: وفي الحديث: جواز المفاداة، وجواز فداء الرجال بالنساء الكافرات (٤) هم د دې حدیث نه استدلال کولوسره ابن قدامة رحمه الله د امام احمد رحمه الله د نقطه نظر وضاحت کړې دې په المغني کښې دی: ويجوز أن يفادى بهن أسارى المسلمين لان النبى صلى الله تعالى عليه وسلم فادى بالمرءة التى أخذها من سلمة بن الاكوع. (٥)

د احنافو استدلال:- د صاحبینو په نیز د کافرې ښځې په بدله کښې مسلمان قیدی راخلاصول ځکه جائزنه دی چه د ښځې د پریخودو په نتیجه کښې به د اهل کفر په توالد وتناسل کښې ترقی کیږی او ښکاره خبره ده چه دا د کافرانو په شوکت او قوت کښې د اضافې سبب دې.

د علامه ابن عابدین شامی توجیه:- لیکن علامه ابن عابدین شامی رحمه الله تحریرفرمائی چه ممکن دی د احنافو په نیز دا ممانعت د مال په عوض د کافرقیدی د راخلاصولو متعلق وی

---

(١) فتح القدير:٥/٤٧٥.

(٢) اعلى السنن:١٢/١٠٤.

(٣) أخرجه مسلم فى صحيحه فى كتاب الجهاد باب التنفيل وفداء المسلمين بالاسارىٰ رقم: ١٧٥٥عن سلمة بن الاكوع – رضى الله عنه – خرجنا مع أبى بكر أمره علينا رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم - إلى أن قال – فلقينى رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم فى السوق فقال لى: ياسلمة هب لى المرءة لله أبوك: أعنيى التى كان أبوبكر نفله إياها. فقلت فى لک يا رسول الله. والله ماكشفت لها ثوبا. فبعث بها رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم ففدى بها ناسامن المسلمين كانوا أسروا بمكة أنظر أيضاً شرح المهذب:٢١/٧٩ حيث نقله مستدلاً به.

(٤) المجموع شرح المهذب:٢١/٨٠.

(٥) المغنى لابن قدامة:١٠/٣٩٨.

کنی دَ احنافو په نیزد کافرانو قیدیانو په بدله کښې مسلمان قیدیان راخلاصول جائزدی او په دې صورت کښې دهغوی په نیزهیڅ کراهت نشته. سره دَدې چه کافران سړی قیدیان هم د توالد اوتناسل ذریعه ده. مطلب دا چه دَ ممانعت هغه علت چه دَ احنافو په نیز دَ مسلمانانو قیدیانو دَ راخلاصولو په عوض په کافرانو ښځو پریخودو کښې موجودوو هغه دکافرانو سړو په عوض دَ مسلمانانو راخلاصولو په وخت هم موجود وی په دې وجه رأس بالراس په صورت کښې هم ناجائز کیدل پکاردی. کله چه دَ کافرانو سړو دَ بدلون په صورت کښې جائزدې نوبیا به دَ کافرانو ښځو دَ بدلون په صورت کښې هم جائزوی. په ردالمختار کښې علامه شامی رحمه الله تحریرفرمائی: **قوله: واتفقوا أنه لایفادیٰ بنساء وصبیان لما إذا الصبیان یبلغون فیقاتلون، والنساء یلدن، فیکثر نسلهم، ولعل المنع فیها إذا أخذ البدل مالا، وإلا فقد جوز وادفع أساهم فداء لأسارانا، مع أنهم إذا ذهبوا للدارهم یتناسلون.** [1]

قوله: أطعموا الجائع وعودوا المریض:- په اوږې باندې خوراك کوئی اودَ بیمارتپوس کوئی. په نهرباندې خوراك کول فرض کفایه ده خوکه دَ اولګې دَ زیاتوالی نه څوك مړکیدو اندیښنه وی او بل سړی سره په هغه باندې دَخوړلودومره څه وی په څه سره چه هغه ژوندې پاتې شی په دې صورت کښې په دغه سړی باندې خوراك کول فرض عین دې. په دې شرط چه دَدې نه علاوه دَ خوراك دَپاره نورڅه موقع موجودنه وی. البته په عدم ضرورت اوعام حالاتوکښې خوراك ورکول مندوب اومستحسن دی. [2]

قوله: وعودوا المریض:- دَ بیمارتپوس کول دَ جمهورو علماؤ په نیزمستحب دې. خودَ اصحاب ظواهر په نیز واجب دې. **امام بخاری** رحمه الله په کتاب المرضیٰ کښې باب وجوب عیادة المریض باب قایمولوسره دَ خپل مسلك طرف ته اشاره کړې ده. دَهغه استدلال دَ **عودوا المریض** نه دې کوم چه مفید وجوب دې اوجمهور دا په ندب باندې محمول کوی. [3] علامه عینی رحمه الله وائی چه دَ مریض پوښتنه کول فرض کفایه دې. [4] دَ بعضو په نیزسنت مؤکده دې. [5]

دَ حدیث نه دَترجمة الباب اثبات:- دَ ترجمة الباب مناسبت **فکوا العانی** سره ښکاره دې.

---

[1]) ردالمختار: ۵۳۷/۱۲.

[2]) عمدة القاری: ۴۰۸/۱۴.

[3]) کشف الباری ص: ۴۷۹ کتاب المرضی باب وجوب عیادة المریض.

[4]) عمدة القاری: ۴۰۸/۱۴.

[5]) عمدة القاری: ۴۰۸/۱۴.

[حدیث نمبر ۲۸۸۲] [1] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا مُطَرِّفٌ أَنَّ عَامِرًا حَدَّثَهُمْ عَنْ أَبِي جُحَيْفَةَ -رضی الله عنه- قَالَ قُلْتُ لِعَلِيٍّ -رضی الله عنه هَلْ عِنْدَكُمْ شَيْءٌ مِنَ الْوَحْيِ إِلَّا مَا فِي كِتَابِ اللَّهِ قَالَ وَالَّذِي فَلَقَ الْحَبَّةَ وَبَرَأَ النَّسَمَةَ مَا أَعْلَمُهُ إِلَّا فَهْمًا يُعْطِيهِ اللَّهُ رَجُلًا فِي الْقُرْآنِ، وَمَا فِي هَذِهِ الصَّحِيفَةِ. قُلْتُ وَمَا فِي الصَّحِيفَةِ قَالَ الْعَقْلُ وَفَكَاكُ الْأَسِيرِ، وَأَنْ لَا يُقْتَلَ مُسْلِمٌ بِكَافِرٍ. [ر: ۱۱۱]

رجال الحدیث

① **احمدبن یونس:-** دااحمدبن عبدالله بن یونس بن عبدالله بن قیس تمیمی یربوعی رحمه الله دې دَ ده تذکره کتاب الایمان باب من قال إن الایمان هوالعمل لاندې تیره شوې ده. [2]

② **زهیر:-** دا زهیر بن معاویه بن حدیج بن رحیل بن زهیر بن خیثمه جعفی رحمه الله دې. دَ دوی تذکره کتاب الایمان باب الصلوة من الایمان لاندې تیره شوې ده. [3]

③ **مطرف:-** دا مطرف بن طریف حارثی کوفی رحمه الله دې. دَ دوی تذکره کتاب العلم باب کتابة العلم لاندې تیره شوې ده.

④ **عامر:-** دا ابوعمرو عامر بن شراحیل شعبی کوفی رحمه الله دې. دَدوی تذکره کتاب الایمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویده لاندې تیره شوې ده. [4]

⑤ **ابوجحیفة** رضی الله عنه:- داصحابی رسول صلی الله علیه وسلم ابوجحیفه وهب بن عبدالله رضی الله عنه دې. دَ دوی تذکره

---

[1]) والحدیث أخرجه البخاری أیضًا فی صحیحه:۱/۲۵۰، ۲۵۲کتاب فضائل المدینة باب حرم المدینة رقم:۱۸۷۰و ۱/۴۵۰ الجزیة والموادعة باب ذمة المسلمین وجوارهم واحدة یسعی بها أدناهم، رقم:۳۱۷۲ و۱/۴۵۱ کتاب الجزیة والموادعة باب إثم من عاهدثم غدر رقم: ۳۱۷۹ و۲/۱۰۰۰ کتاب الفرائض باب إثم من تبرأمن موالیه رقم:۶۷۵۵ و ۲/۱۰۲۰ کتاب الدیات باب العاقلة رقم:۲۹۰۳ و ۲/۱۰۲۱ کتاب الدیات باب لایقتل المسلم بالکافر رقم:۶۹۱۵ و ۲/۱۰۸۴ کتاب الاعتصام بالکتاب والسنة باب مایکره من التعمق والتنازع فی العلم والغلو فی الدین والبدع رقم:۷۳۰۰ وعندمسلم فی صحیحه فی کتاب الجحباب فضل المدینة رقم:۳۲۲۷ - ۳۲۲۹ وفی کتاب العتق باب تحریم تولی العتیق غیرموالیه رقم:۳۷۹۴ وعندالترمذی فی جامه فی أبواب الدیات باب ماجاء لایقتل مسلم بکافر رقم:۱۴۱۲وفی ابواب الولاء والهبة باب ماجاء فی تولی غیرموالیه أو ادعی إلی غیرأبیه رقم:۲۱۲۷ والنسائی فی سننه فی کتاب القسامة باب القود بین الاحرار والممالیک رقم: ۴۷۳۸، ۴۷۳۹ وباب سقوط القود من المسلم للکافر رقم: ۴۷۴۸ - ۴۷۵۰ وعند أبی داؤد فی سننه فی کتاب المناسک باب فی تحریم المدینة رقم:۲۰۳۴ وفی کتاب الدیات باب إیقاذ المسلم من الکافر رقم:۴۵۳۰ وعند ابن ماجة فی سننه فی کتاب الدیات باب لایقتل مسلم بکافر رقم:۲۶۵۸.

[2]) کشف الباری:۲/۱۵۹.

[3]) کشف الباری:۲/۳۶۷.

[4]) کشف الباری:۱/۶۷۹.

کتاب العلم باب کتابة العلم لاندې تیره شوې ده.

ددې روایت په تخریج کښې د علامه عبدالغنی نابلسی تسامح:- د ترجمة الباب ددې روایت متعلق علامه عبدالغنی نابلسی رحمه الله ذخائر المواریث کښې لیکلي دي چه امام بخاری رحمه الله دا روایت دیات کښې د احمد بن یونس په طریق سره ذکر کړې دي [1] دا دهغه تسامح دې. ځکه چه په کتاب الدیات کښې دا روایت احمد بن یونس په طریق سره نه بلکه د صدقه بن الفضل په طریق سره نقل کړې دي [2]

قوله: قلت لعلی رضی الله عنه هل عندکم شئ من الوحی إلا ما فی کتاب الله؟.......: دې حدیث ته حدیث قرطاس وئیلې شی. کتاب العلم باب کتابة العلم لاندې په دې باندې تفصیلی بحث تیر شوې دې.

ترجمة الباب سره مناسبت:- د ترجمة الباب مناسبت وفکاك الاسیر سره دې. ابوجحیفه رضی الله عنه چه کله د حضرت علی رضی الله عنه نه پوښتنه اوکړه چه په دې صحیفه کښې څه دی؟ نو حضرت علی رضی الله عنه جواب ورکړو. العقل وفکاك الاسیر ترجمة الباب سره ددې جملې مناسبت بالکل ښکاره دې. [3]

باب ۱۶۹: فداء المشرکین

باب سابق سره مناسبت:- په وړاندینی باب کښې د کافرانو او مشرکانو په قید کښې راګیر شوی مسلمانان قیدیانو د راخلاصولو حکم بیان کړې شوې وو او په دې باب کښې د کافر او مشرك قیدی د راخلاصولو متعلق حکم بیانولې شی چه په جنګ کښې قید کیدونکی مشرکان د فدیه اخستلو نه پس خلاصولې شی؟

د ترجمة الباب مقصد:- علامه ابن بطال رحمه الله فرمائی چه د دې باب لاندې امام بخاری رحمه الله دا خودل غواړی چه د مسلمانانو په لاس ګرفتار کیدو سره قیدیان جوړیدونکی مشرکان د جنګ او وینو بهیولو نه پس فدیه اخستلو سره خلاصول جائز دی. په حدیث کښې چه د حضرت عباس رضی الله عنه کومه واقعه ذکر ده چه هغه د خپل ځان او عقیل رضی الله عنه د طرف نه فدیه ورکولو سره خلاصې حاصل کړې وو. دا صورت د وینو بهیولو (اثخان) نه وړاندې وو په دې باندې د الله تعالی د طرف نه رټنه نازل شوې وه. په دې وجه فدیه اخستلو سره مشرك قیدی خلاصول صرف په هغه صورت کښې جائز دی چه کله د مسلمانانو او کافرانو په مینځ کښې جنګ شوې وی. یا بیا دا چه د مسلمانانو په مقابله کښې مشرکان کمزورې وی. [4]

---

[1]) ذخائر المواریث: ۲/۳۴۴ – ۳۴۵ رقم: ۵۴۴۵ قال النابلسی: أخرجه البخاری فی کتاب الجهاد وفی الدیات عن أحمد بن یونس.

[2]) صحیح البخاری: ۲/۱۰۲۱ کتاب الدیات باب لایقتل المسلم بالکافر رقم: ۶۶۱۵.

[3]) عمدة القاری: ۱۴/۴۰۹.

[4]) شرح ابن بطال: ۵/۲۱۲.

امام بخاري رحمه الله د ترجمة الباب په اثبات كښې دلته درې احاديث نقل كړي دي.

احديث [۲۸۸۳] (۱) حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُوَيْسٍ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عُقْبَةَ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ -رضي الله عنه- أَنَّ رِجَالًا مِنَ الْأَنْصَارِ اسْتَأْذَنُوا رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ ائْذَنْ فَلْنَتْرُكْ لِابْنِ أُخْتِنَا عَبَّاسٍ فِدَاءَهُ. فَقَالَ «لَا تَدَعُونَ مِنْهَا دِرْهَمًا». [ر: ۲۴۰۰]

رجال الحديث

① **اسماعيل بن ابى اويس**:- دا ابوعبدالله اسماعيل بن ابى اويس عبدالله بن عبدالله بن اويس بن مالك بن ابى عامر اصجى مدنى رحمه الله دي. دَدوى تذكره كتاب الايمان لاندې تيره شوې ده. (۲)

② **اسماعيل بن ابراهيم**:- دا اسماعيل بن ابراهيم بن عقبه بن ابى عياش قرشى اسدى رحمه الله دي. دي دَ امام المغازى موسىٰ بن عقبه وراره دي. (۳) دَدوى تذكره وړاندې تيره شوې ده. (۴)

③ **موسىٰ بن عقبه**:- دا امام المغازى موسىٰ بن عقبه اسدى رحمه الله دي. دَدوى تذكره وړاندې تيره شوې ده. (۵)

④ **ابن شهاب**:- دا جليل القدرامام حديث ابوبكر محمد بن شهاب زهرى رحمه الله دي. دَدوى حالات هم بدء الوحى كښې دَ دريم حديث لاندې تيرشوى دى. (۶)

⑤ **انس بن مالك** رضي الله عنه:- دا مشهور صحابى رسول صلى الله عليه وسلم انس بن مالك رضي الله عنه دي دَدوى تذكره كتاب الايمان لاندې تيره شوې ده. (۷)

قوله: أن رجالا من الانصار استاذنوا رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم فقالوا: يارسول الله! ائذن لنا فلنترك لابن أختنا عباس فداءه؟ فقال: لاتدعوا منه درهما...: حضرت انس رضي الله عنه وائى چه دَ انصارو بعض كسان دَ رسول الله صلى الله عليه وسلم په خدمت كښې حاضرشو اجازت ئى اوغوښتلو چه هغه خپل خورئي عباس رضي الله عنه فديه معاف كول غواړي. هغه وخت حضرت عباس رضي الله عنه اسلام نه وو راوړلې اود بدر قيديانوسره

---

(۱) والحديث أخرجه البخاري رحمه الله أيضًا فى المغازى باب شهود الملائكة بدرًا وفى كتاب العتق باب إذا إسر أخوالرجل أوعمه.

(۲) كشف البارى:۲/۱۱۳.

(۳) تهذيب الكمال للحافظ المزى: ۳/۱۷ رقم الترجمة:۴۱۵.

(۴) كتاب جزاء الصيد باب ماينهى من الطيب للمحرم والمحرمة.

(۵) كتاب الوضوء باب إسباغ الوضوء.

(۶) كشف البارى:۱/۳۲۶.

(۷) كشف البارى:۲/۴.

دمسلمانانو په لاس گرفتارشوي وو. رسول الله ﷺ هغوى ته د داسې كولو اجازت ورنه كړو او ونى فرمائيل دهغه په فديه كښې يو درهم هم معاف نه كړئ.
حضرت عباس رضي الله عنه د رسول الله تره وو انصاری صحابه كرامو په حضورپاك باندې د خان اوزړه نه قربان وو په دې وجه د خپلولئ د وجه نه هغوى د رسول الله ﷺ رعايت كولوسره دحضرت عباس رضي الله عنه د فديه معاف كولو درخواست كړې وو ليكن دهغوى خيال ووچه په فديه وركولو كښې به د مشركانو سپكاوې كيږى اوپه دې سره به دهغوى طاقت كمزورې شى. په دې وجه حضورپاك خپلولى نظرانداز كولوسره د فديه وصول كولو حكم وركړو.(۱)

د ترجمة الباب اثبات:- علامه عينى رحمه الله فرمائى چه د ترجمة الباب مناسبت ائذن لنا سره دې.
(۲) صحابه كرام رضي الله عنهم **ائذن لنا فلنترك لابن أختنا عباس فداءه** ونيلوسره د رسول الله ﷺ نه د حضرت عباس رضي الله عنه د فديه معاف كولو درخواست كړې وو چه هغه وخت نى لا اسلام نه وو راوړلې. ددې نه معلومه شوه چه فديه اخستلوسره د مشركانو قيديانو خلاصلولوصورت موجودوو. په دې وجه ترجمة الباب سره ائذن لنا مناسبت ښكاره دې.

[حديث: ۲۸۸۴] وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ صُهَيْبٍ عَنْ أَنَسٍ قَالَ أُتِيَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - بِمَالٍ مِنَ الْبَحْرَيْنِ، فَجَاءَهُ الْعَبَّاسُ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَعْطِنِي فَإِنِّي فَادَيْتُ نَفْسِي، وَفَادَيْتُ عَقِيلاً. فَقَالَ «خُذْ». فَأَعْطَاهُ فِي ثَوْبِهِ.[ر: ۴۱۱]

رجال الحديث

① **ابراهيم بن طهمان:-** دا ابراهيم بن طهمان هروى دې. ددوى تذكره كتاب الغسل باب من اغتسل عريانا وحده فى الخلوة لاندې تيره شوې ده.
② **عبدالعزيزبن صهيب:-** دا عبدالعزيربن صهيب بنانى بصرى رحمه الله دې. ددوى حالات كتاب الايمان لاندې تيرشوى دى.(۳)
③ **انس بن مالك** رضي الله عنه:- د ترجمة الباب په ړومبى حديث كښې ددوى حواله تيره شوې ده.

أن النبى صلى الله تعالى عليه وسلم أتى بمال من البحرين، فجاءه العباس فقال: يارسول الله! أعطنى، فانى فاديت نفسى، وفاديت عقيلا. فقال: خذ فاعطاه فى ثوبه.
دحضرت انس رضي الله عنه روايت دې د رسول الله ﷺ په خدمت كښې د بحرين خراج راغلو. نو حضرت عباس رضي الله عنه د حضور پاك په خدمت كښې عرض اوكړو يارسول الله ﷺ ماته هم راكړه خكه (د بدر په موقع) ماخپله اود عقيل فديه اداكړې وه. حضورپاك اوفرمائيل واخله اودهغه حصه ئى دهغه په جولئ كښې واچوله.

---
(۱) شرح ابن بطال:۲۱۲/۵.
(۲) عمدة القارى:۴۰۹/۱۴.
(۳) كشف البارى:۱۲/۲.

د بدر په موقع گرفتارشوو مشرکانوقیدیانو کښې حضرت عباس رضی الله عنه هم شامل وو هغه وخت دوی اسلام نه وو راوړلې چونکه په معاشي لحاظ سره مالداران او آسوده حال وو. په دې وجه ئې خپله اودَ عقیل فدیه ورکولوسره خلاصي حاصل کړو. حافظ ابن حجر رحمه الله وائي چه دَ یوروایت مطابق هغه سره حارث بن نوفل هم قیدیانو کښې شامل وو حضرت عباس رضی الله عنه دهغه دَ طرف نه هم فدیه اداکړې وه. (۱)

فائده:- خوعلامه ابن بطال رحمه الله یوقول نقل کړې دې چه دا فدیه حضرت عباس رضی الله عنه په قرض اخستلوسره اداکړې وه. دَ اسلام راوړلوپورې دغه رقم دَ هغه په ذمه باندې اداکول پاتې وو. دَ بحرین دَ خراج دَ مال نه حضرت عباس رضی الله عنه دَ څه اخستلو مطالبه هم په دې وجه کړې وه چه خپل قرض ورکړې شی. (۲)

دَ مذکوره تعلیق تخریج:- دا تعلیق امام بخاری رحمه الله دلته په اختصارسره او کتاب الصلوة کښې په تفصیل سره روایت کړې دې اوپه کتاب الصلوة کښې هم دامعلق دې. (۳) خو حافظ ابونعیم مستخرج کښې اوحاکم په مستدرك کښې احمدبن حفص په طریق سره دا تعلیق موصولاً روایت کړې دې. (۴)

دَ تعلیق مقصد:- په دې تعلیق کښې پخپله حضرت عباس رضی الله عنه دَ جنګ بدر په موقع باندې خپل او دَ عقیل فدیه ادا کولو تصریح کړې ده چه دَ ترجمة الباب دَ روایت دَپاره مؤید دې. دویمه خبره دَدې تعلیق نه دامعلومه شوه چه کومه فدیه هغوی په قرض اخستلوسره اداکړې هغه قرض تردغه وخته پورې دَهغه په ذمه واجب الادا وه لکه چه علامه ابن بطال رحمه الله نقل کړې دی. اوداقرضه روستوهغوی دَ بحرین دَ جزئیه یا مال خراج نه اداکړه. (۵) امام بخاری رحمه الله هم دَ دې وجوهاتو په وجه مذکوره تعلیق نقل کړې دې چه یوخودا تعلیق دَ ړومبی روایت دَ پاره مؤیددې. بل دَ زیاتی فائدې په توګه دَدې نه یوه نوې خبره معلومه شوه.

ترجمة الباب سره مناسبت:- په روایت باب کښې داجمله فانی فادیت نفسی وفادیت عقیلا مناسبت ترجمة الباب سره ښکاره دې. (۶)

---

۱) کشف الباری: ۶/۲۰۶۰.

۲) شرح ابن بطال: ۲۱۲/۵قیس أنه کان یداین فی ذلک عباس، وبقی علیه الدین إلی وقت إسلامه. ولذلک قال للنبی صلی الله تعالی علیه وسلم أعطنی فانی فادیت نفسی وفادیت عقیلا. فغرم النبی صلی الله تعالی علیه وسلم ماتحمله العباس من ذلک بعدإسلامه مما آفاء الله علی رسوله.

۳) صحیح بخاری: ۶۰/۱ کتاب الصلوة باب القسمة وتعلیق القنو فی المسجد رقم: ۴۲۱.

۴) فتح الباری: ۵۱۶/۱ کتاب الصلوة باب القسمة وتعلیق القنوفی المسجد.

۵) دَ بحرین دا مال دَ جزئیه یا خراج دَ قبیل نه وو؟ دَدې تفصیل په کتاب الجزیه کښې راروان دې.

۶) عمدة القاری: ۴۰۹/۱۴.

حديث ٢٨٨٥ [١] حَدَّثَنِي مَحْمُودٌ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ أَبِيهِ - وَكَانَ جَاءَ فِي أُسَارَى بَدْرٍ - قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - يَقْرَأُ فِي الْمَغْرِبِ بِالطُّورِ. [ر: ٧٣١]

رجال الحديث

① **محمود**:- محمود بن غيلان العدوى المروزى دې. دَ دوى حالات كتاب مواقيت الصلوة باب النوم قبل العشاء لمن غلب لاندې تيرشوى دى.

② **عبدالرزاق**:- دا عبدالرزاق بن همام بن نافع صنعانى يمانى رحمه الله دې دَدوى تذكره كتاب الايمان باب حسن إسلام المرء لاندې تيره شوې ده. [٢]

③ **معمر**:- دامعمربن راشد ازدى بصرى رحمه الله دې. دَدوى تذكره بدء الوحى پنځم حديث لاندې تيره شوې ده. [٣]

④ **زهرى**:- دامشهورمحدث محمدبن مسلم بن عبيدالله بن عبدالله بن شهاب زهرى رحمه الله دې. دَدوى حالات بدء الوحى لاندې تيرشوى دى. [٤]

⑤ **محمدبن جبير**:- دامشهورتابعى محمدبن جبير معظم ابن عدى دې. دَجبيربن معطم رضي الله عنه خوئى دې. دَ دوى شمير دَ علم الانساب په مشهوروماهرينوكښې كيږى. كتاب الاذان باب الجهرفى المغرب لاندې دَ دوى حالات تيرشوى دى.

⑥ **عن ابيه**:- دې نه دَمحمدبن جبير پلارجبيربن مطعم رضي الله عنه مراد دې. دَدوى حالات كتاب الغسل باب من أفاض على رأسه ثلاثا لاندې تيرشوى دى.

قوله: وَكَانَ جَاءَ فِي أُسَارَى بَدْرٍ:- دَدې حديث تفصيلى بحث كتاب الاذان باب الجهرفى المغرب لاندې تيرشوې دې.

ترجمة الباب سره مناسبت:- دَ حديث پاك داجمله وكان جاء فى أسارىٰ بدر دَ ترجمه مناسب ده. [٥] حضرت جبيربن مطعم رضي الله عنه فديه وركړه اودَ بدر دَ قيديانودَ خلاصولودَپاره ئى رسول الله ﷺ سره معاهده كولودَپاره راغلې وو چونكه په دې كښې دَ فديه ذكردې په دې وجه ترجمة الباب سره دَدې مطابقت ښكاره دې.

---

[١] وقدسبق تخريج الحديث فى كتاب الاذان باب الجهر فى المغرب رقم: ٧٦٥.
[٢] كشف البارى: ٢/٤٢١.
[٣] كشف البارى: ١/٤٦٥.
[٤] كشف البارى: ١/٣٢٦.
[٥] فتح البارى: ٦/١٦٨ وعمدة القارى: ١٤/٤١٠ وإرشادالسارى: ٥/١٦٧ وتحفة البارى: ٣/٥١٠.

باب ۱۷۰: الحربی إذا دخل دار الاسلام بغیر أمان

باب سابق سره مناسبت: - په وړاندیني باب کښې په جهاد کښې ګرفتار شوی قیدیانو حکم بیان کړې شوې وو دَدې باب لاندې دامان غوښتلو بغیر دارالاسلام کښې داخلیدونکی حربی حکم بیانولې شی چه دا قتل کړې شی که قید کړې شی؟

دَترجمة الباب مقصد: - علامه عینی رحمه الله فرمائی چه امام بخاری رحمه الله دلته یو سوال اوچت کړې دې که چرې حربی په دارالاسلام کښې داخل شی نو هغه قتل کولې شی؟ په دې صورت کښې به عبارت مقدر وی: باب الحربی إذا دخل دار الاسلام بغیر أمان، هل یجوز قتله؟ [1] علامه عینی رحمه الله فرمائی دامسئله چونکه مختلف فیها ده په دې وجه امام بخاری رحمه الله په ترجمه کښې دَ حکم تصریح نه ده فرمائیلې. [2]

[حدیث: ۲۸۸۶] [3] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا أَبُو الْعُمَيْسِ عَنْ إِيَاسِ بْنِ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ عَنْ أَبِيهِ قَالَ أَتَى النَّبِيَّ - صلی الله علیه وسلم - عَيْنٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَهُوَ فِي سَفَرٍ، فَجَلَسَ عِنْدَ أَصْحَابِهِ يَتَحَدَّثُ ثُمَّ انْفَتَلَ، فَقَالَ النَّبِيُّ - صلی الله علیه وسلم - «اطْلُبُوهُ وَاقْتُلُوهُ». فَقَتَلَهُ فَنَفَّلَهُ سَلَبَهُ.

رجال الحدیث

① **ابونعیم:** - دامشهور محدث ابونعیم الفضل بن دکین الملائی الکوفي الاحول رحمه الله دې. دَدوی حالات کتاب الایمان باب فضل من استبرأ لدینه کښې تیرشوی دی. [4]

② **ابوالعمیس:** - دا ابوالعمیس عتبه بن عبدالله بن عتبه بن عبدالله بن مسعود الهندلی المسعودی الکوفی رحمه الله دې. دَ دوی تذکره کتاب الایمان باب زیادة الایمان ونقصانه لاندې تیره شوې ده.

③ **ایاس بن سلمه:** - دادَ مشهورصحابی سلمة بن اکوع رضی الله عنه خوئی ابوسلمة ایاس بن سلمه بن اکوع الاماني المدني رحمه الله دې. [5] ده دَخپل پلار سلمه بن اکوع رضی الله عنه نه حدیث روایت کړې دې. [6] امام ذهبی رحمه الله فرمائی چه ماته معلومه نه شوه چه ده دَخپل پلار نه علاوه دَ بل چانه

---

[1]) عمدة القاری: ۱۴/ ۴۱۰ والابواب والتراجم للشیخ زکریاالکاندهلوی ص: ۲۰۳.

[2]) عمدة القاری: ۱۴/ ۴۱۰ والابواب والتراجم للشیخ زکریاالکاندهلوی ص: ۲۰۳.

[3]) الحدیث عندمسلم فی صحیحه ۲/ ۸۸ فی کتاب الجهاد باب استحقاق سلب اللقتیل رقم: ۱۷۵۴ وعندأبی داؤد فی سننه ۲/ ۳ فی کتاب الجهاد باب فی الجاسوس المستامن رقم: ۲۶۵۳ وعند ابن ماجه فی سننه ص: ۲۰۳ فی الجهاد باب المبارزة والسلب رقم: ۲۸۳۶.

[4]) کشف الباری: ۲/ ۶۶۹.

[5]) تهذیب الکمال: ۳/ ۴۰۳ رقم الترجمة: ۵۹۰.

[6]) تهذیب الکمال: ۳/ ۴۰۳ وسیر أعلام النبلاء: ۵/ ۴۴۴ رقم الترجمة: ۱۰۷.

حدیث روایت کړي دي (۱) لیکن حافظ مزی رحمه الله د محمد ابن عمار بن یاسر تصریح کړې ده چه ایاس بن سلمه د هغه هم حدیث روایت کړي دي (۲)

په دواړو اقوالوکښې څه تعارض نشته ځکه چه د علامه ذهبی نه پیژندل دَدې خبرې دلیل نه دې چه په واقع کښې هم ایاس بن سلمه رحمه الله دَخپل پلارنه علاوه دَ بل چانه حدیث روایت کړې نه وی حافظ یوسف مزی رحمه الله دده نه روایت حدیث کونکو ۲۰ رجال حدیث فهرست نقل کړې دې په کوم کښې ابوالعمیس عتبه بن عبدالله محمدبن بشیر عکرمه بن عمار او محمدبن شهاب زهری رحمهم الله غوندې جلیل القدر اعلام حدیث شامل دی (۳)

دَ ده باره کښې امام یحیی بن معین رحمه الله فرمائی ثقه (۴)

امام احمدبن عبدالله العجلی او امام نسائی هم هغه ته ثقه وئیلې دې (۵)

ابن سعد رحمه الله فرمائی **وکان ثقة وله أحادیث کثیرة** (۶)

ابن حبان رحمه الله دهغوی ذکر په ثقات کښې کړې دې (۷)

امام حاکم رحمه الله فرمائی **اتفق جمیعا علی الحجة به من أبیه.** (۸)

طبقات ابن سعد کښې دی چه دَهغه وفات مدینه منوره کښې په کال ۱۱۹هجری کښې شوې ۷۷ کاله عمرئی وو. (۹)

قوله ایاس بن سلمه تابعی وو که صحابی؟:- ابن عبدالبر رحمه الله فرمائی چه دا صحابی وو. (۱۰) حقیقت دادې چه دا تابعی وو دَهغه په صحابی کیدوباندې هیڅ دلیل موجودنه دې. قرائن او آثار دَهغوی صحابی نه کیدوباندې صریح دی.

دَ حافظ ابن حجر رحمه الله رد:- حافظ ابن حجر رحمه الله عبدالبر رحمه الله پسې کیدو سره وائی که چرې دا هم هغه ایاس بن سلمه دې چانه چه ابوالعمیس رحمه الله دَ حدیث روایت کړې دې نوبیا رسول الله ﷺ سره دَ دوی صحبت ثابت نه دې. ځکه چه دَ ایاس ولادت دَحضرت عثمان رضی الله عنه په دور خلافت کښې شوې دې. دې نه ثابتیږی چه رسول الله ﷺ سره دَدوی ملاقات نه دې شوې. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه عبدالبر رحمه الله دَدوی ذکردَ صحابه کرامو په فهرست کښې دَ کولو نه پس

---

(۱) قال العلامة الذهبی: وما علمته روی عن غیر أبیه انظر سیر أعلاء النبلاء: ۲۴۴/۵.

(۲) تهذیب الکمال: ۴۰۳/۳.

(۳) تهذیب الکمال:۴۰۳/۳ — ۴۰۴.

(۴) سیر أعلاء النبلاء للذهبی:۲۴۴/۵وتهذیب الکمال:۴۰۴/۳.

(۵) تهذیب الکمال للحافظ المزی:۴۰۴/۳.

(۶) طبقات ابن سعد:۱۸۴/۵.

(۷) کتاب الثقات لابن حبان:۴۳/۱.

(۸) إکمال تهذیب الکمال للعلامة علاء الدین مغلطائی:۳۰۳/۲.

(۹) طبقات ابن سعد:۱۸۴/۵وسیر أعلاء ا لنبلاء للذهبی:۲۴۴/۵وتهذیب الکمال:۴۰۴/۳والکاشف للذهبی:۱۵۸/۱ رقم الترجمة:۴۹۸.

(۱۰) الاصابة لابن حجر:۸۹/۱.

لیکلی دی. دوی دُ حضورپاك په شان کښې مدحیه اشعارهم وئیلی دی. مرزبانی رحمه الله دُ حافظ ابن عبدالبر رحمه الله نه هم وړاندې دې هغه معجم کښې دَ ایاس رضي الله عنه صحابی کیدلوتصریح نه ده کړې (۱)

دَ ایاس بن سلمه رحمه الله دَ تابعی کیدو دویم دلیل دادې چه دَده وفات په ۱۱۹هجری کښې شوې (۲) حالانکه مؤرخین اوجمهور محدثینو په نیزد ۱۱۰هجری نه پس دُ رسول الله ﷺ صحبت اوچتونکی صحابه کرامو قافلې یوکس هم په دې دنیاکښې باقی پاتې نه وو. دُ عامربن واصله رضي الله عنه وفات دَ ټولونه آخرکښې ۱۱۰هجری کښې شوې

چنانچه علامه ذهبی رحمه الله فرمائی: عامربن واثلة أبو الفضل الکنانی وکان من محبی علی رضي الله عنه وبه ختم الصحابة فی الدنیا، مات سنه عشر ومائة علی الصحیح. (۳)

قوله: أتی النبی صلی الله تعالی علیه وسلم عین من المشرکین وهو فی

سفر: رسول الله ﷺ ته په سفرکښې یومشرك جاسوس راغلو. حافظ ابن حجر رحمه الله وائی چه ماته دهغه جاسوس نوم معلوم نه شو. (۴)

عین:- دَدې معنی دَ جاسوس ده. (۵) په عربی کښې لیکلې شی إعتان له: أی أتاه بالخبر. دعین اطلاق په سترګه باندې کیږی. جاسوس ته عین ځکه وئیلې شی چه دَهغه ټول اهم امور دَ نظر توجه او غیرمعمولی ارتکاز سره پوره کیږی. یا په نورو لفظونوکښې دَ هغه دَ نظر په ارتکازکښې دومره انهماك او توجه وی لکه چه هغه دَ سرنه واخله ترخپو پورې سترګې جوړې شوی وی. وسمی الجاسوس عینا، لان جل عمله بعینه، أو لشدة اهتمامه بالرؤیة واستغراقه فیها کان جمیع بدنه صار عینا. (۶)

وهوفی سفر:- په صحیح مسلم کښې امام مسلم رحمه الله دَترجمة الباب متذکره روایت دَ عکرمه بن عمار په طریق سره نقل کړې دې. په هغې کښې تصریح ده چه دا دَغزوه هوازن سفروو. (۷)

---

(۱) وذکره ابن عبدالبر فی الصحابة وقال مدح النبی صلی الله تعالی علیه وسلم بشعر، وفیه نظر، إن کان هوالذی روی عنه أبوالعمیس فلیست له صحبة. لانه ولدفی زمن عثمان رحمه الله وقال بعد أسطر- وقدسبق ابن عبدالبرإلی ذلک المرزبانی فی معجمه لکن لم یصرح بان له صحبة بل قال فی ترجمته: وهوالقائل یمدح النبی صلی الله تعالی علیه وسلم انظر الاصابة للحافظ ابن حجر:۸۹/۱.

(۲) طبقات ابن سعد: ۱۸٤/۵.

(۳) الکاشف للذهبی:۵۲۷/۱.

(۴) فتح الباری:۲۰۷/۶.

(۵) النهایة فی غریب الحدیث:۳۳۱/۳.

(۶) فتح الباری:۱۶۸/۶.

(۷) صحیح مسلم:۸۸/۲کتاب الجهاد باب استحقاق القاتل سلب القتیل رقم:۱۷۵٤.وفیه: قال (سلمة بن الاکوع رضي الله عنه)غزونامع رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم هوازن..... الخ.

قوله فجلس عند أصحابه يتحدث ثم انفتل: - بيا هغه صحابه کرامو سره کيناستو هغوی سره ئی خبرې اترې کولې اوبيا هغه واپس لاړو

انفتل: - اي انفتل سريعا يعنی په تيزئی سره واپس ګرځيدل (۱) دَ امام نسائی رحمه الله په سنن کبری کښې دا روايت دَ جعفر بن عون عن ابی العميس په طريق سره مروی دې په دې کښې دی فلما طعم انسل (۲) يعنی دَ خوراك نه فارغيدوسره هغه پټه شان لاړو خو په صحيح مسلم کښې دَ عکرمه متذکره روايت کښې زيات وضاحت موجود دې. دَ صحيح مسلم الفاظ دادې. **تقيد الجمل، ثم تغدى مع القوم وجعل ينظر، وفينا ضعفة ورقة في الظهر، إذ خرج يشتد** (۳)
خلاصه داچه دَ بهرنه راتلونکې داجاسوس دَ صحابه کرامو په ډله کښې شامل شو هغوی سره يوځائی شو هغوی سره ترخوراك پورې اوکړو اوهغوی ته خبر اونه شو چه دا دَ دښمن مخبر اوجاسوس دې. بيا دا چه هغه په پټه باندې په داسې مهارت سره اوتختيدو چه صحابه کرامو ته قطعاً احساس اونه شو

قوله اطلبوه واقتلوه، فقتله، فنفله سلبه: - حضورپاك اوفرمائيل هغه اولټوئی اوقتل ئی کړئی. نو حضرت سلمه بن اکوع رضی الله عنه هغه قتل کړو اودَهغه وسله او سامان حضورپاك هم هغه ته ورکړل. مستخرج ابونعيم کښې يحيی بن حمانی عن ابی العميس په طريق باندې چه کوم روايت نقل دې په هغې کښې دی چه حضوراوفرمائيل أدرکوه فانه عين هغه ګرفتارکړئی خکه چه دغه جاسوس دې. (۴)

فنفله سلبه: - دا دَ راوی سلمه بن اکوع رضی الله عنه الفاظ دی دَ متکلم صيغه استعمالولوپه ځائی هغه خلاف قياس دَ غائب صيغه استعمال کړه. **دا التفات من المتکلم إلى الغائب** دَ قبيل نه دې. دَ قياس موافق داسې وئيل پکاروو **فقتلته ونفلني سلبه.** (۵)
دَ نفل جمع انفال راځی ددې معنی دَ زياتوالی ده. فاء ساکن اومتحرك دواړه شان لوستل صحيح دی. لهذا فنفله سلبه معنی به په دې صورت کښې داسې شی رسول الله صلی الله عليه وسلم سلمه بن اکوع رضی الله عنه ته دَهغه دَمقررحصې نه زياته ورکړه. په نفلی مونځ باندې هم دَ نوافل اطلاق ددې دَپاره کيږی چه هغه زياتی فرائض وی. ابن اثير رحمه الله ليکی. **النفل بالتحريك: الغنيمة، وجمعه أنفال. والنفل بالسكون وقد يحرك: الزيادة، وبه سميت النوافل في العبادات، لانها زائدة على الفرائض.** (۶)

---

[1]) عمدة القاری: ۱۴/ ۴۱۰.
[2]) السنن الکبری للنسائی: ۵/ ۲۶۵ کتاب السير باب قتل عيون المشرکين رقم: ( ) فتح الباری: ۶/ ۲۰۷.
[3]) صحيح مسلم: ۲/ ۸۸ کتاب الجهاد باب استحقاق القاتل سلب القتيل. وفتح الباری: ۶/ ۲۰۷.
[4]) فتح الباری: ۶/ ۱۶۸ وعمدة القاری: ۱۴/ ۴۱۱.
[5]) عمدة القاری: ۱۴/ ۴۱۱ وفتح الباری: ۶/ ۱۶۹ وإرشادالساری: ۵/ ۱۶ وتحفة الباری: ۳/ ۵۱۱.
[6]) النهاية لابن اثير: ۵/ ۹۹ وفتح الباری: ۵/ ۵۱۲.

سلب: - هوفعل بمعنى مفعول: أى مسلوب (١) هغه څيزچه دقتل شوى نه اخستې شوې وى قسطلانى رحمه الله فرمائى: هوالشيئ المسلوب سمى به، لانه يسلب عن المقتول (٢)
دَ سلب مصداق: -دَ سلب اطلاق دَ مقتول نه اخستې شوى دې څيزونو باندې كيږى. سورلى، لباس، وسله، زين بل دَ مقتول په سفرى بيک كښې موجوددهغه مال اومتاع (٣)
په دارالاسلام كښې دَ كافرحربى دَ داخليدومسئله: - دَامام مالك رحمه الله په نيزكه چرې كافرحربى دَ امان طلب كولو نه بغيردَ دارالاسلام په حدودوكښې داخل شى نوامام ته اختياردې چه كه هغه ئى قتل كوى قيدى ئى جوړه وى اوكه فديه اخستوسره ئى پريږدى.(٤) امام شافعى رحمه الله په نيزقتل كولوغلام جوړولو او فديه اخستل پريخودلوسره دَ امن اوأحسان اختيارهم حاكم وخت ته حاصل دې. (٥)
كه چرې كافر حربى دعوىٰ اوكړى چه هغه دَخپل ملك دَحاكم دَ طرف نه دَ قاصد په حيثيت سره راغلې دې نو احناف (٦) او حنابله (٧) په نيز دَدغه دا خبره به په دې شرط قبلولې شى چه هغه سره دَ حاكم وخت تحريروى اويقين وى چه دا تحرير هم دَ حاكم وخت دې. اوكه چرې كافر حربى اووائى چه ما امان راوړلې راغلې يم نوامام اوزاعى امام شافعى او امام احمد رحمهم الله په نيزدې دَ هغه داخبره ردكړې شى او امام ته اختياردې چه هغه دې دَ خپل اختيار مطابق ده ته كوم قسم سزا هم چه وى وركړى. (٨) هم دغه مسلك دَ امام مالك رحمه الله هم دې. (٩) البته دَ احنافو دَ فقهاؤ په نيز حربى جاسوس دَ خپلې دعوىٰ دَ تصديق دپاره دې ثبوت پيش كړى نودې نه تعارض كول جائزنه دى. سزا وركولونه دې بغيرپريخودې شى. (١٠) امام محمد رحمه الله فرمائى هغه چه چاله په لاس ورغلودهغه غلام دې جوړكړې شى. (١١) امام احمد رحمه الله فرمائى كه چرې دَ تجارت په غرض په دارالاسلام كښې دَ حربيانو تګ راتګ معمول وى او په دې صورت كښې مشتبه جاسوس دَ يوسوداګرپه حيثيت سره خپله پيژندګلو اوكړى نودې نه به تعارض نه شى كولې. (١٢)

---

(١) النهاية لابن الاثير:٣٨٧/٢.
(٢) إرشادالسارى:١٦٨/٥.
(٣) عمدة القارى:٤١١/١٤وفتح القدير٥١٤/٥ وإرشادالسارى:١٦/٥ وتحفة البارى:٥١١/٣.
(٤) فتح البارى:١٦٨/٦.
(٥) المجموع شرح المهذب للنوى:٢٣٨/٢١ باب عقد الذمة.
(٦) ردالمختارعلى الدرالمختار:١٦٨/٤سعيد.
(٧) المغنى لابن قدامة: ١٠/٤٣٣ فصل:٧٤٩١.
(٨) المغنى لابن قدامة: ٤٣٣/١٠ فصل:٧٤٩١.
(٩) شرح ابن بطال:٢١٣/٥.
(١٠) ردالمحتار على الدرالمختار:١٦٨/٤سعيد.
(١١) شرح ابن بطال:٢١٣/٥.
(١٢) المغنى لابن قدامة: ٤٣٣/١٠.

علامه شامی رحمه الله په ردالمحتار کښې لیکلی دی که یومسلمان کافرحربی ته د امان ورکولو دعوی اوکړه نود دوو مسلمانانو ګواهانونه دې د دې دعوی تصدیق واخلی چه واقعتاً هغه دې حربی ته امان ورکړې دې؟ که ګواهانو تصدیق اوکړو نودې به پریخودې شی.[1]

دحربی مسلم حکم:- مذکوره تفصیل دکافرانو اهل حرب سره متعلق وو. که په دارالاسلام کښې داخلیدونکې حربی مسلمان وی نود امام ابوحنیفه امام شافعی او بعض فقهاء مالکیه رائې داده چه امام وخت دې هغه ته دځپلې خوښې مناسب سزا ورکړی دې قتل کول جائزنه دی.[2] امام مالک رحمه الله فرمائی یجتهد فیه الامام خو علامه عینی او امام نووی رحمه الله فرمائی چه ددغه اجتهاد وضاحت امام مالک رحمه الله نه دې فرمائیلې چه ددې مطلب څه دې؟[3] البته قاضی عیاض رحمه الله فرمائی چه د بعض فقهاء مالکیه د رائې مطابق مسلمان حربی قتل کول جائزدی.

وقال عیاض: قال کبار أصحابه ـ أی أصحاب مالک ـ یقتل.[4]

ترجمة الباب او حدیث باب مناسبت باندې اشکال اودهغې جواب:- ابن منیر رحمه الله فرمائی چه په روایت کښې د جاسوس ذکردې خو په ترجمة الباب کښې امام بخاری رحمه الله د حربی ذکرکړې دې په ظاهره په دواړو کښې مناسبت نشته. ځکه چه مطلق حربی د کوم چه په ترجمة الباب کښې ذکردې اومشرك جاسوس دواړه جدا جدا شرعاً حکم لری لهذادلته دعوی ددلیل نه اعم ده.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه ددې جواب دا ورکړې شوې دې چه په شروع کښې د صحابه کرامو خیال وو چه دا جاسوس حربی مستامن دې. ددې حقیقت ادراك هغوی ته روستو اوشو چه هغه حربی مستامن نه وو بلکه جاسوس وو اوبغیرامان نه راغلې وو. کله چه هغوی سره ملاؤشو او خوراك ئې اوکړو اود صحابه کرامو دحالاتو د جائزه اخستلو نه پس په پټه طریقه سره اووتلو اوتختیدو نومعلومه شوه چه مستامن نه وو بلکه جاسوس وو.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی: قال ابن المنیر: ترجم بالحربی إذا دخل بغیرأمان، وأوردالحدیث المتعلق بعین المشرکین وهوجاسوسهم، وحکم الجاسوس مخالف لحکم الحربی المطلق الداخل بغیرأمان، فالدعوی أعم من الدلیل. وأجیب بان الجاسوس المذکوراُوهم أنه ممن له أمان، فلما قضی حاجته من التجسیس انطلق مسرعافغطن له، فظهرأنه حربی دخل بغیرأمان.[5]

باب ۱۷۱: یقاتل عن أهل الذمة ولایسترقون

باب سابق سره مناسبت:- په وړاندینی باب کښې د امان طلب کولونه بغیردارالاسلام کښې داخلیدونکی حربی د مشرکانو دجاسوس حکم بیان کړې شوې وو. چونکه جاسوس یا حربی

---

[1]) ردالمحتار علی الدرالمختار:۶/۲۶۶ کتاب الجهاد فصل فی استئمان الکافر. دارالمعرفة بیروت.

[2]) عمدة القاری:۱۴/۲۹۷.

[3]) شرح النووی علی صحیح مسلم:۲/۸۹وعمدة القاری:۱۴/۲۹۷.

[4]) عمدة القاری:۱۴/۲۹۷وبذل المجهود: ۱۲/۱۷۸الابواب والتراجم ص:۲۰۳.

[5]) فتح الباری:۶/۱۶۹.

ته د اهل اسلام د حفاظت دخاطره سزا ورکولې شی. کوم چه د وخت دحکومت فریضه ده په دې وجه په زیر نظر باب کښې تبعاً د اهل ذمه حکم بیان کړې شو چه په شرعی لحاظ سره څنګه چه د مسلمانانو حفاظت ضروری دې دغه شان د معاهد ذمی حفاظت او دهغه دمال املاك تحفظ هم ضروری دې. والله اعلم

دترجمة الباب مقصد - امام بخاری رحمه الله دلته دا باورکول غواړی چه په امصاراسلام کښې څنګه دمسلمانانو د ځان اومال حفاظت اودهغوی په حمایت کښې دښمنانوسره جنګیدل د حکومت وخت فریضه ده دغه شان د ذمیانو د ځان اومال عزت اوناموس دحفاظت دپاره دښمن سره جنګ کول د وخت په حکومت او مسلمانانو باندې فرض دی. ځکه چه اهل ذمه دَدې تحفظ دپاره جزیه ادا کوی. (۱)

د **فلایسترقون** مطلب دادې چه اهل ذمه نقضِ عهد اوکړی نوبیاهم هغه غلام جوړول جائزنه دی. (۲)

[حدیث: ۲۸۸۷] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ حُصَيْنٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ عَنْ عُمَرَ - رضی الله عنه - قَالَ وَأُوصِيهِ بِذِمَّةِ اللَّهِ وَذِمَّةِ رَسُولِهِ - صلی الله علیه وسلم - أَنْ يُوفَى لَهُمْ بِعَهْدِهِمْ، وَأَنْ يُقَاتَلَ مِنْ وَرَائِهِمْ، وَلاَ يُكَلَّفُوا إِلاَّ طَاقَتَهُمْ. [ر: ۱۳۲۸]

رجال الحدیث

① **موسی بن اسماعیل**:-دا ابوسلمه موسی بن اسماعیل التبوذکی البصری رحمه الله دی. د دوی تذکره بدء الوحی لاندې تیره شوې ده. (۳)

② **ابوعوانه**:- دا ابوعوانه وضاح بن عبدالله یشکری رحمه الله دی. د دوی تذکره هم بدء الوحی لاندې تیره شوې ده. (۴)

③ **حصین**:- دا ابوالهذیل حصین بن عبدالرحمن السلمی الکوفی رحمه الله دی. د دوی تذکره کتاب **مواقیت الصلوة، باب الاذان بعد ذهاب الوقت** لاندې تیره شوې ده.

④ **عمربن میمون**:- داعمر بن میمون الاودی الکوفی رحمه الله دی. د دوی تذکره **کتاب الوضوء باب إذا ألقی علی ظهر المصلی قذر أو جیفة لم تفسد علیه صلاته** لاندې تیره شوې ده.

⑤ **عمر** رضی الله عنه:- دامشهورصحابی حضرت عمر ابن الخطاب رضی الله عنه دی. د دوی حالات بدء الوحی لاندې تیرشوی دی. (۵)

---

۱) عمدة القاری:۱۴/۴۱۱ – ۴۱۲ وتحفة الباری:۳/۵۱۱.
۲) فتح الباری:۶/۲۰۸.
۳) کشف الباری:۱/۴۳۳.
۴) کشف الباری:۱/۴۳۴.
۵) کشف الباری:۱/۲۳۹.

قوله وأوصيه بذمة الله وذمة رسوله، أن يوفى لهم بعهدهم، وأن يقاتل من ورائهم: دا روايت په کتاب الجنائز کښې په تفصيل سره راغلې دې دلته امام بخاری رحمه الله د باب په مناسبت سره حديث مختصراً نقل کړې دې روايت کښې دی چه حضرت عمر رضی الله عنه د وفات نه لږ وړاندې، اوفرمائيل چه زه ماپسې راتلونکی خليفه ته ددې خبرې وصيت کوم چه ذميانوسره د الله تعالى اودهغه د رسول صلی الله علیه وسلم کوم عهددې هغه پوره کړی اودهغوی د تحفظ دپاره دې جنګ کوی

وړاندې دمناقب په يواوږدروايت کښې حضرت عمر رضی الله عنه باندې د قاتلانه حملې تفصيلی واقعه اود وفات نه وړاندې خپل ځان پسې راتلونکی خليفه وخت ته چه هغه کوم وصيت کړې دهغې تفصيلی ذکردې.(١) دلته امام بخاری رحمه الله د باب په مناسبت سره د ذميانومتعلق وصيت ذکرکولوباندې اکتفاکړې چه رسول الله صلی الله علیه وسلم ذميانوسره کومه معاهده کړې وه هغې په رڼاکښې په اسلامی حکومت کښې هغوی چه دوی ته کوم رعايت ورکړې وو راتلونکی خليفه له پکاردې چه دغه معاهده پوره کړی. که چرې په ذميانوباندې حمله اوکړې شی نودهغوی دحفاظت دپاره حمله کونکوسره دې جنګ هم اوکړی.

دذميانو غلام جوړولوحکم:- د ذميانود حفاظت دپاره جنګيدل اوهغوی د حمله کونکونه آزادول په اسلامی حکومت باندې فرض دی. که حربيانو حمله اوکړه او ذميان ئې ګرفتارکړل او دارالحرب ته ئې بوتلل قيدئی کړل نودهغوی د راخلاصولواو واپس دارالاسلام ته راوستلودپاره حربيانوسره جنګ کول به واجب وی.

سوال دادې چه کله ذميان د دارالحرب نه خلاصيدونه پس دارالاسلام ته راوستلې شی نوهغوی به غلامان جوړولې شی که د وړاندې په شان به آزاد پريخودلې شی؟

ائمه اربعه امام شعبی، ليث، اوزاعی، اسحاق بن راهويه اود اشهب مالکی رحمهم الله مسلك دادې چه ذميان په هيڅ صورت سره غلامان جوړول جائزنه دی. ځکه چه دهغوی د طرف نه څه داسې اقدام نه دې شوې چه نقض عهد (عهدماتول) باندې دلالت اوکړی په دې وجه دهغوی عقدذمه به باقی پاتې وی او هغوی به غلامان جوړول جائزنه وی. (٢) البته مالکيه نه د ابن قاسم مالکی رائې ده که چرې ذميانود نقض عهدارتکاب نه وی کړې نوبيا هم دارالاسلام ته د راوستونه پس هغوی غلامان جوړولې شی. (٣)

د مذاهب په نقل کولوکښې په ابن قدامه باندې دابن حجر رحمه الله اعتراض اود علامه عينی جواب:- د مذاهبو په نقل کولوکښې ابن قدامه رحمه الله داغراب طرف ته نسبت کولوسره حافظ ابن

---

(١) صحيح بخاری: ١/٥٢٣ – ٥٢٥ کتاب الفضائل أصحاب النبی صلی الله تعالى عليه وسلم باب قصة البيعة والاتفاق على عثمان بن عفان رضی الله عنه وفيه مقتل عمر الخطاب رضی الله عنه رقم: ٣٧٠٠.

(٢) المغنى لابن قدامة: ٩/٢٢٧ – ٢٢٨ رقم: المسئلة: ٧٥٦٦ وعمدة القاری: ١٤/١٩٧ وفتح البارى: ٦/١٧٠ ولامع الدرارى: ٧/٢٧٥.

(٣) عمدة القارى: ١٤/٤١٢ دارالکتب العلمية بيروت.

حجر رحمه الله فرمائي: وأغرب ابن قدامة فحكى الاجماع، وكانه لم يطلع على خلاف ابن القاسم [1] يعنى دارالاسلام ته دمنتقل كيدونه پس ذميان غلامان جوړول جائزنه دى په دې باندې ابن قدامه رحمه الله اجماع نقل كړې ده حالانكه د ابن قاسم مالكي رحمه الله رائې د اجماع خلاف ده. لكه چه ابن قدامه رحمه الله ته داعلم اونه شو چه دابن قاسم قول د جمهوروخلاف دې. گنى هغه به داد اجماع مسئله نه گرخوله.

علامه عينى رحمه الله حافظ ابن حجر رحمه الله پسې كيدوسره د ابن قدامة د طرف نه دا جواب وركړې دې ممكن دې چه د لفظ اجماع نه د ابن قدامه په نيزد ائمه اربعه اجماع مراد وى. په عمدة القاري كښې دى: **وقيل: أغرب ابن قدامة فحكى الاجماع فكانه لم يطلع على خلاف ابن القاسم، قلت: يحتمل أنه أراد به إجماع الائمة الاربعة.** [2]

د باب نه د حديث په مناسبت د ابن التين رحمه الله اشكال اودابن منير رحمه الله رد:- علامه ابن التين رحمه الله فرمائى چه په حديث باب كښې د ذميانوغلامان جوړولود ممانعت تصريح نشته. په دې وجه د ترجمة الباب دويم جزء ولا يسترقون سره د حديث باب مناسبت نشته. [3]

ابن منير رحمه الله ددې جواب وركړې چه امام بخارى رحمه الله په دې ترجمة الباب كښې واوصيه بذمة الله مناسبت سره قايم كړې دې. ځكه چه دغه وصيت تقاضاداده چه ذميانوسره د نرمئى تلطف او ښه سلوك معامله اوكړې شى. او غلام جوړول ددې وصيت د مقتضى منافى دى. [4]

دعلامه عينى رحمه الله توجيه:- علامه عينى رحمه الله فرمائى چه ممكن ده ولايسترقون نه دامام بخارى رحمه الله ترجمة الباب كښې زيربحث مسئله مختلف فيها كيدوطرف ته اشاره فرمائيلى وى چه ذميان د دارالحرب نه دارالاسلام ته منتقل كولونه پس غلامان جوړولې شى كه نه؟ د ابن قاسم مالكى رحمه الله رائې په دې مسئله كښې د جمهورو خلاف ده. [5] والله اعلم.

قوله: ولايكلفون إلا طاقتهم:- دهغوى د طاقت او وسعت نه زيات بوج په هغوى مه اچوئى. مطلب دا چه د جزيه مقدار دهغوى د مالى حيثيت رعايت كولوسره مقرر كوئى. داسې چه د مالدارنه زيات او متوسط نه كم او غريبانانو نه ډير كم واخستې شى. كوم خلق چه د آمدن ذرائع نه لرى دچا د معيشيت انحصار چه د نورو په وركړه باندې دې په هغوى باندې جزيه معاف كړئى. د جزيه په مقررولوكښې ددې خبرې خيال ساتل ضرورى دى چه داسې رقم

---

[1]) فتح البارى: ۱۷۰/۶.

[2]) عمدة القارى: ۱۹۷/۱٤ولامع الدرارى:۲۸۵/۷.

[3]) عمدة القارى: ۱۹۷/۱٤وفتح البارى:۲۰۸/۶.

[4]) چنانچه حافظ ابن حجر رحمه الله تحرير فرمائى (فتح البارى:۱۷۰/۶) وقد تعقبه ابن التين بانه ليس فى الحديث مايدل على ماترجم به من عدم الاسترقاق. وأجاب ابن المنير بانه أخذ من قوله: وأوصيه بذمة الله فان مقتضى الحديث بالاشفاق على أن لايدخلوا فى الاستراق.

[5]) عمدة القارى: ٤۱۲/۱٤قلت يحتمل أنه ذكره لمكان الخلاف فيه، فان مذهب ابن القاسم: إنهم يسترقون إذا نقضوا العهد.

مقرر کړې شی د کوم اداکول چه دهغوی دپاره اسان وی.

ترجمة الباب سره مطابقت:- په روایت کښې دی وأن یقاتل من وراء هم ترجمة الباب سره دَدې مطابقت ښکاره دې. (١)

باب ١٧٢: جوائز الوفد هل یستشفع إلی أهل الذمة ومعاملتهم

دَ ابواب په ترتیب کښې دَ نسخو اختلاف:- دَ صحیح بخاری دَ زیرنظر نسخه مطابق باب جوائز الوفد لاندې څه حدیث نقل کولو بغیر متصلاً دویم باب شروع کیږی. دَ کوم لاندې چه دَ حضرت ابن عباس رضی الله عنهما حدیث نقل کړې شوې دې. دَ فربری رحمه الله په ټولو نسخوکښې هم دغه ترتیب دې. البته هم دَ فربری رحمه الله نه ابن علی بن شبویه چه کومه نسخه روایت کړې ده په هغې کښې باب هل شیتشفع إلی أهل الذمة؟ ومعاملتهم وړاندې او باب جوائز الوفد روستودې. دَ علامه عینی رحمه الله او حافظ ابنِ حجر رحمه الله رائې ده چه هم دغه ترتیب مناسب اوقرین قیاس دې. ځکه چه ترجمة الباب سره دَ حدیث باب مناسبت هم په دې ترتیب پیش نظرکیدې شی. په حدیث باب کښې وأجیزوالوفد مناسبت باب جوائزالوفد سره بالکل ښکاره دې. دَدې برعکس چه دَ اول ذکرشوو نسخوکوم ترتیب دې چه جوائزالوفد باب اول او باب هل یستشفع..... روستودې دَهغې مطابق ترجمة الباب نه دَ حدیث باب مناسبت نه شی کیدې. (٢)

اوس پوهه شئ چه په اصل کښې امام بخاری رحمه الله باب هل یستشفع.... ترجمه قایمولوسره بیاض پریخودې وو چه په باب کښې به دَدې مناسب حدیث نقل کولې شی خو امام صاحب ته دَدې موقع نه ده ملاؤشوې. لیکن نساخ بخاری دَ امام بخاری پریخودې شوې بیاض نظر انداز کولوسره دواړه ابواب یوځائې کړل. (٣)

دَ صحیح بخاری چه کومه نسخه علامه نسفی رحمه الله روایت کړې ده باب جوائزالوفد هډوموجودنه دې. په دې نسخه کښې حدیث ابن عباس رضی الله عنهما باب هل یستشفع لاندې نقل کړې شوې دې. حلانکه دې ترجمه سره دابن عباس رضی الله عنهما دَ حدیث مناسبت قایم کول دَ تکلف نه خالی نه دی. (٤)

دَ حافظ ابن حجر رحمه الله توجیهات:- البته حافظ ابن حجر رحمه الله علامه نسفی رحمه الله دَنسخې مذکوره

---

(١) عمدة القاری: ٤١٢/١٤وتحفة الباری للامام زکریا الانصاری: ٥١١/٣.

(٢) عمدة القاری: ٤١٢/١٤قال العینی: هکذا وقع هذان البابان ولیس بینهما شئ فی جمیع النسخ من طریق الفربری إلا فی روایة أبی علی ابن شبویه عن الربری وقع باب جوائز الوفد بعد باب هل یستشفع وهذا أصواب الان حدیث الباب مطابق لترجمة جوائزالوفد لقوله: وأخیز والوفد بخلاف الترجمة الاخری. وفتح الباری: ٢٠٩/٦.

(٣) نفس المصدرین السابقین ونص ماقاله العینی: وکان لبخاری وضع هاتین اترجمتین وأخلی بینهما بیاضا لیجد حدیثا بناسببهما فلم یتفق ذللک. ثم إن النساخ أبطلو البیاض وقرنوابیهما.

(٤) عمدة القاری: ٤١٢/١٤.

ترتیب پیش نظر باب هل يستشفع إلى أهل الذمة؟ ومعاملتهم سره دَ حضرت ابن عباس رضي الله عنهما مناسبت قايمولو دپاره مختلف توجيهات کړی دی

رومبی توجيه - دَ حضرت ابن عباس رضي الله عنهما په حديث کښې دی أخرجوا المشركين دَدې مقتضی داده چه دَ ذميانو سفارش مه کوئی دَدې جملې مناسبت دَترجمة الباب جزء اول هل يستشفع إلى أهل الذمة سره ممکن کيدې شي دغه شان په حديث باب کښې دی وأجيزوا الوفد دَدې مقتضیٰ داده چه مشرکانو سره دنرمئی اوښه سلوك کوئی دَدې جملې مناسبت دَ ترجمة الباب دويم جزء ومعاملتهم سره ممکن دې

دويمه توجيه:- هل يستشفع إلى أهل الذمة کښې به إلى دَ لام په معنی کښې اخستې شي عبارت به مقدروی هل يستشفع لهم عند الامام وهل يعاملون؟ يعنی ايا امام وخت ته دَ ذميانو سفارش کيدې شي؟ اوهغوی سره حسن سلوك جائزدې؟

په دې صورت کښې ترجمة الباب سره دَ حديث دواړه وصيتونه أخرجوا المشركين او وأجيزوا الوفد مناسبت ممکن دې (۱)

دَ حافظ ابن حجر په توجيهات باندې دَ علامه عينی رحمه الله رد:- ليکن علامه عينی رحمه الله فرمائی چه دلته دَدې توجيهاتوضرورت نشته هغه دَحافظ صاحب توجيهات بې محل او تکلف ګرځولی دی (۲)

دَترجمة الباب مقصد:- **هل يستشفع إلى أهل الذمة ومعاملتهم** نه امام بخاری رحمه الله داخودل غواړی چه امام ته دَ اهل ذمه سفارش کول جائزدی او هغوی سره حسن سلوك کول هم جائزدی ليکن که اهل ذمه معاهده ماته کړه نوبيابه هغوی دَ دغه سلوك قابل نه وی (۳)

باب دَ مضاف لوستلوپه صورت کښې به **ومعاملتهم** مجرور وی (۴) خوکه په باب باندې تنوين اولوستلې شی نو په دغه صورت کښې به مرفوع وی (۵) بل چه **إلى** دَ لام په معنی کښې وی نو په دغه صورت کښې به عبارت مقدروی **هل يستشفع لهم عندالامام** اودَ **هل** جواب **لايشفع لهم ولا يعاملون إذا انقضوا العهد** به محذوف وی (۶)

---

۱) قال ابن حجر رحمه الله (فتح الباری:۲۰۹/۶) ولعله من جهة ان الاخراج يقتضي رفع الاستشفاع. والحض على إجازة الوفد يقتضى حسن المعاملة. أو لعل إلى فى الترجمة بمعنى اللام، أى:هل يستشفع لهم عندالامام وهل يعاملون؟ ودلالة أخرجوهم من جزيرة العرب و أجيزوالوفد لذلک ظاهرة. والله اعلم.

۲) عمدة القاری:۴۱۲/۱۴ قال رحمه الله ولقدتكلف بعضهم فى توجيه المطابقة فقال.....الخ.

۳) تحفة الباری:بشرح صحيح البخاری للامام زكرياالانصاری:۵۱۲/۳.

۴) تحفة الباری:بشرح صحيح البخاری للامام زكرياالانصاری:۵۱۲/۳.

۵) تحفة الباری:۵۱۲/۳.

۶) تحفة الباری:۵۱۲/۳قال: وإلى بمعنى اللام أى هل يشفع لهم عندالامام. وجواب هل محذوف أى لايشفع لهم ولايعاملون إذا انقضوا العهد.

[حدیث ۲۸۸۸] حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ سُلَيْمَانَ الأَحْوَلِ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ - رضی الله عنهما - أَنَّهُ قَالَ يَوْمُ الْخَمِيسِ، وَمَا يَوْمُ الْخَمِيسِ ثُمَّ بَكَى حَتَّى خَضَبَ دَمْعُهُ الْحَصْبَاءَ فَقَالَ اشْتَدَّ بِرَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - وَجَعُهُ يَوْمَ الْخَمِيسِ فَقَالَ «ائْتُونِي بِكِتَابٍ أَكْتُبْ لَكُمْ كِتَابًا لَنْ تَضِلُّوا بَعْدَهُ أَبَدًا». فَتَنَازَعُوا وَلاَ يَنْبَغِي عِنْدَ نَبِيٍّ تَنَازُعٌ فَقَالُوا هَجَرَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - . قَالَ «دَعُونِي فَالَّذِي أَنَا فِيهِ خَيْرٌ مِمَّا تَدْعُونِي إِلَيْهِ». وَأَوْصَى عِنْدَ مَوْتِهِ بِثَلاَثٍ «أَخْرِجُوا الْمُشْرِكِينَ مِنْ جَزِيرَةِ الْعَرَبِ، وَأَجِيزُوا الْوَفْدَ بِنَحْوِ مَا كُنْتُ أُجِيزُهُمْ». وَنَسِيتُ الثَّالِثَةَ.
وَقَالَ يَعْقُوبُ بْنُ مُحَمَّدٍ سَأَلْتُ الْمُغِيرَةَ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ جَزِيرَةِ الْعَرَبِ. فَقَالَ مَكَّةُ وَالْمَدِينَةُ وَالْيَمَامَةُ وَالْيَمَنُ. وَقَالَ يَعْقُوبُ وَالْعَرْجُ أَوَّلُ تِهَامَةَ. [ر: ۱۱۴]

دَعلامه نسفی رحمه الله اوفربری رحمه الله تقریباً په ټولو نسخوکښې دَ حدیث باب سند دَ قبیصه په طریق سره نقل کړې شوې دې. البته دَفربری رحمه الله چه کومه نسخه ابن السکن رحمه الله روایت کړې ده په هغې کښې دَ سند شروع په ځائې دَ قبیصه دَ قتیبه نه کیږی. په پوره صحیح بخاری کښې دَ سفیان بن عیینه رحمه الله نه دَ قبیصه هم دغه یوروایت نقل دې. دهغه اکثر روایات دَ سفیان ثوری رحمه الله نه مروی دی. (۱) بل هم دغه روایت په مغازی کښې دَ قتیبه په طریق سره نقل دې. علامه عینی رحمه الله هم دَیو روایت په مذکوره دوو طرق کښې تطبیق کولو سره فرمائی چه ممکن ده امام بخاری رحمه الله دا روایت دَ قبیصه او قتیبه دواړو نه اوریدلی وی. (۲)

رجال الحدیث

① **قبیصه:**- دا ابوعامر قبیصه بن عقبه محمدبن سفیان السوائی الکوفی رحمه الله دې. دَ دوی تذکره کتاب الایمان لاندې تیره شوې ده. (۳)

② **ابن عیینه:**- دا مشهور امام حدیث سفیان بن عیینه بن میمون ابومحمد الکوفی رحمه الله دې. دَ دوی حالات وړاندې تیرشوی دی. (۴)

③ **سلیمان الاحول:**- دا سلیمان بن ابی مسلم الاحول رحمه الله دې. دَ دوی حالات کتاب التهجد دَ باب التهجد بالليل لاندې تیرشوی دی. (۵)

④ **سعیدبن جبیر:**- دامشهورتابعی سعیدبن جبیربن هشام اسدی رحمه الله دې. دَدوی حالات کتاب العلم باب السمرفي العلم لاندې په تفصیل سره تیرشوی دی. (۶)

---

(۱) فتح الباری: ۲۰۹/۶.
(۲) عمدة القاری: ۴۳/۱۴.
(۳) کشف الباری: ۲/۲۷۵ — ۲۷۶.
(۴) کشف الباری: ۲۳۸/۱.
(۵) کتاب التهجد ذ باب التهجد باللیل.
(۶) کشف الباری: ۴۱۸/۴.

⑤ **ابن عباس** رضي الله عنهما:- دا مشهورصحابي عبدالله بن عباس بن عبدالمطلب بن هاشم بن عبدالمناف دي. د رسول الله ﷺ د تره خوئي دي. د دوی حالات بدء الوحي څلورم حديث لاندې په تفصيل سره تيرشوی دی.(۱)

تنبيه: ترجمة الباب سره مذکوره روايت متعلق بحثونه کتاب العلم لاندې په تفصيل سره تيرشوي دي. امام بخاري رحمه الله دا حديث وړاندې کتاب المغازي کښې هم روايت کړې دې هلته به هم ددې متعلقه مباحث په تفصيل سره بيانيږي. دلته مونږ د حديث باب د بعض جملو تشريح او ترجمة الباب مناسبت زيربحث موضوع سره متعلق تفصيلي بيان کوو.

قوله: فتنازعوا ولا ينبغي عند نبي تنازع:- صحابه کرامو رضي الله عنهم اختلاف او نزاع يعنې جګړه کوله حالانکه د يونبي په وړاندې اختلاف او جګړه کول مناسب نه دی.

د دې جملې قائل څوک دې؟:- علامه کرماني رحمه الله فرمائي کيدې شي چه د دې جملې قائل پخپله رسول الله ﷺ يا بيا حضرت ابن عباس رضي الله عنهما دې.(۲)

په کرماني رحمه الله باندې د علامه عيني رحمه الله رد:- علامه عيني رحمه الله ته د علامه کرماني رحمه الله په رائې باندې حيرانتياده هغه وائي چه کرماني خپله رائې د سياق کلام نه ثابتولوسره وائي چه ددې قائل يا خو رسول الله ﷺ دې اويا حضرت ابن عباس رضي الله عنهما دې حالانکه ددې تردد هيڅ ضرورت نشته. ځکه چه کتاب العلم والا روايت کښې پخپله رسول الله ﷺ تصريح فرمائيلې ده. ولا ينبغي عندي التنازع. د کرماني دا وينا ددې نه هم زياته حيرانونکې ده ومر شرح الحديث في باب کتابة العلم يعنې د دې حديث تشريح باب کتاب العلم لاندې تيره شوې ده. مطلب دادې چه د کتاب العلم والا روايت پخپله د علامه کرماني د قول نه ثابتيږي چه دهغوی مخې ته وه، په کوم کښې چه ولاينبغي عندي التنازع واضح الفاظ موجود دی. خوددې باوجود دا وينا کول ډيره حيرانونکې ده چه کيدې شي دا جمله رسول الله ﷺ يا بيا د ابن عباس رضي الله عنهما وی. چنانچه علامه عيني ليکي: قال الكرماني: لفظ: ولاينبغي....، إما قول رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم وإما قول ابن عباس، والسياق يحتملها، والموافق لسائر الروايات الاولى. قلت: لاحاجة هذا الترديد، لانه -عليه الصلوة والسلام- صرح في الحديث الذي سبق في كتاب العلم بقوله: ولاينبغي عندي التنازع، والعجب منه ذلك مع أنه قال: ومر شرح الحديث في باب كتابة العلم.(۳)

قوله: أخرجوا المشركين من جزيرة العرب:- په روايت کښې د رسول الله ﷺ وصيت دې چه مشرکان د جزيره العرب نه اوباسئ. په مرقاة کښې د ابن ملک په حواله سره ملاعلي قاري رحمه الله نقل کړې دی چه د مشرکين نه يهود اونصاری مراددی.(۴) د حضرت عمر رضي الله عنه په

---

۱) کشف الباري:۱/۴۳۵ – ۴۳۶.

۲) شرح الكرماني:۱۳/۵۰.

۳) عمدة القاري: ۱۴/۴۱۴.

۴) مرقاة المفاتيح للملاعلي قاري رحمه الله ۷/۶۵۰ رقم:۴۰۵۲.

روایت کښې هم د یهود او نصاری لفظ راغلې دې. د صحیح مسلم په روایت کښې دحضرت عمر ﷛ قول دې: لاخرجن الیهود والنصاریٰ من جزیرة العرب حتی لا أدع إلا مسلما. (۱) یعنی زه به په هرحال کښې یهود اونصاریٰ د جزیرة العرب نه اوباسم بغیرد مسلمانانونه به هیڅ څوك اوسیدوته نه پریږدم.

د جزیرة العرب نه د یهودواونصاریٰ د وطن نه د ویستلو مسئله:- رسول الله ﷺ یهود اونصاریٰ د جزیرة العرب نه د ویستلو وصیت ځکه فرمائیلې وو دې دپاره چه ددین اسلام مرکز د همیشه دپاره د غیرود اثرنه محفوظ پاتې شی. د حضرت عائشه ﷞ په روایت کښې رسول الله ﷺ پخپله ددې وجه بیان کړې ده. دمسنداحمد په روایت کښې حضرت عائشه ﷞ فرمائی: أخر ما عاهد رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم أن قال: لایترك بجزیرة العرب دینان. (۲) یعنی د حضورپاك آخری وصیت داوو چه په جزیرة العرب کښې به هیڅ کله دوه دینونه جمع نه شی. حضرت ابوبکرصدیق ﷛ په خپل دور حکومت کښې د دې وصیت د پوره کولوموقع ملاؤنه شوه دهغوی په دور خلافت کښې هنګامی مسائلواو فتنو سر اوچت کړو اودهغې د سربنکته کولو اومقابله کولوکښې دومره مشغول شو چه یهود اونصاریٰ د جزیرة العرب نه د ویستلو هغوی ته موقع ملاؤنه شوه. (۳)

البته حضرت عمر ﷛ په خپل دورخلافت کښې ددې وصیت پوره والې کړې. په روایت کښې دی چه هغه څلویښت زره کسان دوطن نه ویستې وو. (۴) د یمن ملك هم په جزیره العرب کښې داخل دې. لیکن خلفاء اسلام کښې چاهم ددې ځائی نه یهوداونصاریٰ ددغه ځائی نه د ویستلو حکم نه دې ورکړې. هم ددې وجوهاتو په وجه جمهور فقهاء محدثین مسلك دې چه یهود اونصاریٰ د جزیرة العرب نهه ویستل دعربو په حکمرانانو باندې واجب دی. البته په جزیرة العرب کښې واقع کیدو نه باوجود د جمهورو په نیزبه د یمن نه یهود اونصاریٰ نه شی ویستلې. ځکه چه د خلفاء راشدین وغیرهم د اثرنه داثابت نه دی. علامه عینی ﷫ فرمائی که د څه مصلحت لاندې د وخت خلیفه یوه ډله ته په عارضی توګه جزیرة العرب ته د راتلواجازت ورکړی نود احنافو اومالکیه په نیز په دې کښې هیڅ بدیت نشته. (۵)

---

(۱) رواه مسلم فی صحیحه: ۹۴/۲ فی کتاب الجهاد باب إجلاء الیهود من الحجاز رقم: ۱۷۶۷ وعند أبی داؤد فی سننه: ۷۳/۲ فی کتاب الخراج والامارة، باب فی إخراج الیهود من جزیرة اللعرب رقم: ۳۰۳۰ وعند الترمذی فی جامعه: ۲۸۸/۱ فی کتاب السیر باب ماجاء فی إخراج الیهود من جزیرة العرب رقم: ۳۰۲۹.

(۲) رواه أحمدفی مسنده: ۲۷۵/۶.

(۳) عمدة القاری: ۱۴/ ۴۱۴.

(۴) عمدة القاری: ۱۴/ ۴۱۴.

(۵) فتح الباری: ۲۰۰/۶ قال الحافظ ابن حجر ﷫ لکن الذی یمنع المشرکون من سکناهم منها الحجاز خاصة، وهو مکة، والمدینة والیمامة، وما والاها، لافیما سوی ذلک مما یطلق علیه اسم جزیرة العرب، لاتفاق الجمیع علی أن الیمن لایمنعون منها مع أنها من جملة جزیرة العرب.

مسجدحرام او عام مساجدوکښې د مشرکانو یهودیانو اونصاری د داخلیدو مسئله - دلته دویمه مسئله داده چه مشرکان یهودونصاری یا اهل ذمه ته په مسجدحرام یا عام جماتونوکښې د داخلیدو اجازت شته که نه؟ په دې مسئله کښې د ائمه اختلاف دې د کوم اصل منشاء چه د سورت توبه دا آیت دې ﴿إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَٰذَا﴾ ....

یعنی مشرکان نجس دی نودې کال نه پس هغوی دې مسجدحرام ته نیزدې هم رانه شي.

په کال نهم د هجری چه کله حضرت ابوبکرصدیق رضی الله عنه حج اداکولو. د مشرکانونه د براءت داحکم هم په دغه کال موسم حج کښې نازل شو. رسول الله ﷺ حضرت علی رضی الله عنه ته حکم ورکړو چه هغه دې آیت په اوریدوسره د دې حکم اعلان اوکړی چه دې کال نه پس هیڅ یومشرك ته د خپل مشرکانه رسوماتو سره او په بربنډه د حج کولواجازت نشته [1] د دې روایت الفاظ وړاندې د مذاهب په تفصیل کښې راځي د جمهورمفسرینو په نیز د سورت توبه آیت په ۹ هجری کښې نازل شوې. [2] په دې وجه ﴿بَعْدَ عَامِهِمْ هَٰذَا﴾ کښې د هذا مشاراليه ۹ هجری دې اومطلب دادې چه د ۹ هجری نه پس د لسم هجری نه به د دې حکم د نفاذ اطلاق کیږی چه هیڅ یومشرك ته د حج په اراده په مسجدحرام کښې د راتلونکی وخت نه به اجازت نه وی.

د امام مالك رحمه الله مذهب اود هغه استدلال - امام مالك رحمه الله فرمائی چه شرعاً سره د مسجدحرام په عام مساجدو کښې هم د ناپاك او نجس سړی د داخلیدلواجازت نشته. د سورت توبه د مذکوره آیت نه کله چه د کافرانو او مشرکانو نجس کیدل ثابت شو نوهغوی سره د مسجدحرام په عام جماتونوکښې هم د داخلیدو اجازت نه وی. [3]

① هغوی ړومبې استدلال د امراء او حکام په نوم د حضرت عمر بن عبدالعزیز رحمه الله نه کړې دې. په کوم کښې چه هم دا آیت ذکرکولوسره هغوی کافرانو ته د مسلمانانوپه عام مساجدوکښې د نه داخلیدوهدایت کړې وو. [4]

② د هغوی دویم استدلال د سورت نور د دې آیت نه دې: ﴿فِي بُيُوتٍ أَذِنَ اللَّهُ أَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ﴾ یعنی هغوی داسې کورونو ته (ځی عبادت کوی) د کوم د نسبت چه الله تعالی حکم کړې دې چه د هغې ادب اوکړې شی اوپه هغې کښې د الله تعالی نوم واخستې شی.

جماتونوته د کافرانو او مشرکانو داخلیدل د ادب احترام او رفع ذکر منافی دی په دې وجه د دې آیت د مقتضی په موجب هغوی ته په یوجمات کښې هم د داخلیدو اجازت نشته. [5]

③ د هغوی دریم استدلال هغه حدیث نه دې په کوم کښې چه رسول الله ﷺ مبارك ارشاد

---

[1]) الجامع لاحکام القرآن للقرطبی:۱۰۶/۸ وأحکام القرآن للجصاص:۳۷/۳ وروح المعانی للعلامه الالوسی:۷۷/۶.

[2]) الجامع لاحکام القرآن للقرطبی:۱۰۶/۸ وأحکام القرآن للجصاص:۳۲/۳.

[3]) تفسیر قرطبی:۱۰۴/۸ وهدایة: ۲۳۲/۴ کتابالکراهیة فصل فی مسائل متفرقة. وأحکام القرآن للجصاص:۱۳۱/۳.

[4]) الجامع لاحکام القرآن للقرطبی:۱۰۴/۸.

[5]) الجامع لاحکام القرآن للقرطبی:۱۰۴/۸.

فرمائيلي: لا أحل المسجد لحائض ولاجنب يعنى زه په جمات كښې يوحائضه ښځې او جنبى سړى ته د دننه راتللواجازت جائزنه گڼړم خکه چه مشرك اوكافر هم د جنابت د غسل او طهارت اهتمام نه کوی په عام توګه په نجاست کښې وی. په دې وجه داحکم د هرمشرك اوكافر د پاره سره د مسجدحرام د ټولو جماتونوسره متعلق دې چه يومشرك اوكافرته سره د مسجدحرام په يو جمات کښې د داخليدو اجازت نشته.[1]

د امام شافعي رحمه الله مسلک اود هغه دليل - امام شافعى رحمه الله هم دغه فرمائى چه د سورت توبه په آيت کښې مشرکانو ته نجس ونيلې شوی دی لهذاآيت په رڼړاکښې ټول مشرکان نجس دی خو د امام شافعى رحمه الله په نيزد ممانعت حکم صرف مسجد حرام سره متعلق دې په دې وجه د مسجدحرام نه علاوه په عامو جماتونوکښې د مشرکانو داخليدل ناجائزنه دی. تفسيرقرطبى کښې دی: **وقال الشافعى: الاية عامة فى سائر المشركين، خاصة فى المسجد الحرام، ولايمنعون من دخول غيره، فاباح دخول اليهودى والنصرانى فى سائر المسجد.**[2]

مطلب دادې چه په آيت کښې مشرك ته نجس ونيلى شوى دى ددې اطلاق په ټولو مشرکانوباندې دې ولې په دې کښې د دخول ممانعت صرف مسجدحرام سره خاص دې عام مساجددې نه مستثنى دى. په دې وجه د مسجدحرام نه علاوه په نورو مساجدوکښې د داخليدونه هغوى نه شى منع کولې. دامام شافعى رحمه الله په نيزددې تفصيل په رڼړاکښې د يهود اونصارى د مسلمانانو په عام مساجد کښې داخليدل مباح او جائزدى.

د امام شافعي رحمه الله په استدلال باندې رد: - خوحقيقت دا دې چه د امام شافعى رحمه الله استدلال تام نه دې ځکه چه د هغوى په نيزکله چه په مسجدحرام کښې د ممانعت دخول علت نجاست ګرځولې شوې دې نوبيا دا حکم مسجدحرام سره خاص کول صحيح نه دی ځکه چه د نجس سړى دپاره په عام مساجد کښې هم داخليدل جائزنه دی. د امام شافعى رحمه الله د استدلال طريق مخې ته ساتلوسره د مشرکانو او يهود اونصارى دپاره په عام مساجدوکښې داخليدل هم ناجائزکيدل پکاروو. لهذا دا استدلال صرف دامام مالك رحمه الله د مذهب مطابق تام دې. چنانچه علامه ابن همام رحمه الله فرمائى : **أقول: لايذهب عليك أن هذا الدليل لوتم لدل على أن لايدخل شيئا من المساجد، ومذهب الشافعى أنه لايجوز دخول الكافر المسجد الحرام دون سائر المساجد، فلم يكن هذا الدليل ملائما لمذهبه، وإنما كان مناسبا لمذهب مالك رحمه الله.**[3]

دامام ابوحنيفه رحمه الله مسلک اود هغه دلائل: - د امام اعظم رحمه الله په نيز ﴿إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ﴾ کښې نجاست نه نجاست اعتقادى مراد دې.[4] او ﴿فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَٰذَا﴾ مطلب

---

[1]) الجامع لاحكام القرآن للقرطبى:۱۰۵/۸ والهداية للمرغينانى:۲۳۲/۴ وردالمختار لابن عابدين الشامى:۲۷۴/۵ كتاب الحظر والاباحة. فصل فى البيع، رشيديه.

[2]) ايضاً.

[3]) فتح القدير:۶۳/۱۰ كتاب الكراهية. وردالمختار على الدرالمختار:۲۷۴/۵ كتاب الحظر والاباحة. فصل فى البيع

[4]) أحكام القرآن للجصاص: ۱۳۲۰۲۱/۳ وقال:قوله تعالى ﴿إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ﴾ ... [بقيه برصفحه آئنده

دادې چه ۹هجرۍ نه پس مشركانوته د مشركانه رسم سره د حج داداكولوپه اراده سره مسجد حرام كښې د داخليدو اجازت نشته. دَ احنافو په نيز په دې كښې د مشركانودپاره مسجد حرام او عامو مساجدو كښې دَ داخليدوممانعت نه دې كړې شوې بلكه دممانعت حكم په هغه صورت باندې محمول دې كله چه اهل شرك يا يهود اونصارى په مشركانه طرز باندې په بربنډه دَ حج وغيره كولو يا استيطان او تسلط او استيلاء په مقصد سره په حرم كښې داخليږي. كنې په مسافرانه حيثيت سره په عام حالاتو كښې مصلحتاً دَ حاكم وخت په اجازت سره په حدود حرم كښې اوعام مساجدو كښې دهغوى په داخليدو كښې هيڅ بديت نشته لهذا دَ سورت توبه مذكوره آيت مطلب به دا شي چه مشركان دې په راتلونكى كال كښې دَ حج په اراده مسجدحرام ته نه راځي. (۱)

په حقيقت كښې مسجدحرام كښې دَ داخليدو ممانعت صرف دَ حج په غرض سره راتلونكې مشركانودَپاره دې. په دې باندې پخپله دَ قرآن مجيد دَ آياتونو سياق اوسباق هم دلالت كوى اودَ صحيح احاديثونه هم ددې تائيد كيږي.

① دَ احنافوروميې استدلال دَ ثقيف دَ وفدواقعه ده. په روايت كښې دى: عن حماد بن سلمة عن سلمة عن الحسن عثمان بن أبي العاص رضي الله عنهم: أن وفد ثقيف لما قدموا على رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم ضرب لهم قبة في المسجد فقالوا قوم أنجاس فقال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم: إنه ليس على الارض من أنجاس الناس شئ إنما أنجاس الناس على أنفسهم. (۲)

عثمان بن ابى العاص رضي الله عنه نه روايت دې چه كله دَ ثقيف وفددَ رسول الله ﷺ په خدمت كښې حاضرشو نوحضورپاك په جمات كښې خيمه اولګوله اوهغوى ئې كينول. صحابه كرام په دې موقع باندې موجودوو وئى وئيل داخو نجس خلق دى دهغوى مقصدوو چه دا خو نجس او كافردى په دې وجه دوى په مسجد كښې كينولوسره دَ مسجد بې حرمتى كيږي. په دې باندې حضورپاك ارشاد اوفرمائيلو چه دَ مسجد په زمكه باندې دَ دوى دَ نجاست هيڅ اثر نه پريوځى

...بقيه ازحاشيه گذشته] إطلاق اسم النجس على المشرک من جهة أن الشرک الذى يعتقده يجب اجتنابه كما يجب اجتناب النجاسات والاقذار.

(۱) الهداية: ۲۳۲/٤ قال العلامة المرغيناني: ولاباس بان يدخل أهل الذمة المسجد الحرام. وقال: الشافعي: يكره ذلک. وقال مالک: يكره فى كل مسجد. للشافعي رحمه الله قوله تعالى: ﴿إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ﴾ ولان الكافر لايدخلو عن جنابة. لانه لا يغتسل اغتسالا لايخرجه عنها. والجنب يجنب المسجد وبهذا يحتج مالک. والتعليل بالنجاسة عام. فينتظم المساجد كلها. ولان ماروى: أن النبى صلى الله تعالى عليه أنزل وفد الثقيف فى المسجد. وهم كفار. ولان الخبث فى اعتقادهم. فلايؤدى إلى طويث السجد. والاية محمولة على الحضور استيلاء واستعلاءً. أو طائفين عرة. كما كانت عادتهم فى الجاهلية. (كتاب الكراهية فصل فى مسائل متفرقة) وردالمحتار لابن عابدين الشامي: ۲۷٤/٤ واحكام القرآن للجصاص: ۱۳۱/۳. ۱۳۲ وعمدة القاري: ٤١٥/١٤. ٤١٦.

(۲) أحكام القرآن للجصاص: ۱۳۱/۳و الهداية للعلامة المرغيناني: ۲۲۳/٤ كتاب الكراهية وردالمحتار لابن عابدين الشامي: ۲۷٤/٤.

خکه چه نجاست د دوی په ظاهری بدن باندې نه بلکه، ددوی په زړونو کښې دې
دا روایت امام احمد رحمه الله په مسند (۱) او امام طبرانی رحمه الله په معجم (۲) کښې روایت کړې دې
په مراسیل ابی داؤد کښې هم دا روایت نقل دې (۳) البته د سنن ابوداؤدد روایت الفاظ
مختلف دی په هغې کښې دی: عن عثمان بن أبي العاص: أن وفد ثقيف لما قدموا على رسول الله صلى
الله تعالى عليه وسلم أنزلهم المسجد ليكون أرق لقلوبهم فاشترطوا عليه أن لايحشروا أولا يعشروا ولا يجبوا:
فقال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم: ولكم أن لاتحشروا أولا تعشروا ولا خير في دين ليس فيه ركوع. (۴)
په روایت کښې دی چه کله د بنوثقیف وفد د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضرشو
نوحضورپاك هغوی په جمات کښې کینول دې دپاره چه د هغوی زړونه نرم شی هغوی د خپل
اسلام راوړلو شرط داکیخودو چه د زکوة جهاد او مانخه نه مونږ مستثنی کړې شو. رسول الله
ﷺ اوفرمائیل د زکوة او جهاد باره کښې خو پریخودې شی مگر (د مانخه باره کښې نه) څکه
چه په کوم دین کښې رکوع (مونځ) نه وی په هغه دین کښې خیرنشته
امام اعظم رحمه الله د سورت توبه آیت کښې د نجس کومه معنې مراد اخستې ده دې روایت سره د
هغې تائید کیږی چه اهل شرك ته نجس وئیلو سره دهغوی د عقیدې (کفر اوشرك) نجاست مراد
دې (۵)

② د احنافودویم استدلال صحیحین او سنن نسائی او جامع ترمذی (۶) وغیره دا روایت دې په
کوم کښې چه د سورت توبه د آیاتونود نزول نه پس دحضرت علی رضی الله عنه د اعلان براءت صریح
الفاظ دا وو: لايحج بعد العام مشرك، ولا يطوف بالبيت عريان یعنی ددې کال نه پس یومشرك ته د
حج کولو او په بربنډه د طواف کولو اجازت به نه وی. په آیت کښې ﴿ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ
عَامِهِمْ هَٰذَا ﴾ معنی ددې اعلان په وړاندې هم دغه ده چه مشرکان په حقیقت کښې صرف د حج
وغیره د اداکولونه منع کړې شوی دی. کنې د حاکم وخت یا امیرالمؤمنین په اجازت سره

---

(۱) مسنداحمدبن حنبل رحمه الله: ۲۱۸/٤ وفى مسندالشاميين رقم: ۱۸۰۸٤.
(۲) المعجم الكبير للطبراني: ٥٤/٩ رقم: ۸۳۷۲.
(۳) نصب الراية لاحاديث الهداية للعلامة الزيلعي: ۲۷۰/٤ كتاب الكراهية فصل فى مسائل متفرقة.
(۴) سنن أبي داؤد: ۷۲/۲ كتاب الخراج باب خبر الطائف رقم: ۳۰۲٤.
(۵) أحكام القرآن للجصاص: ۱۳۰/٤ والهداية للعلامة المرغيناني: ۲۲۳/٤ كتاب الكراهية وردالمحتار لابن عابدين الشامي: ۲۷٤/٤.
(۶) أخرجه البخاري: ۵۳/۱ فى الصلوة باب مايسترمن العورة، وفى الحج: ۲۲۰/۱ باب لايطوف بالبيت عريان: ٤٥۱/۱ وفى الجهاد باب كيف ينبذ إلى أهل العهد، و: ۶۲۶/۲ فى المغازى، باب حج أبي بكر رضى الله عنه بالناس، وك ۶۷۱/۲ فى سورة البراءة، باب قولة: فسيحوا فى الارض أربعة أشهر، وأخرجه مسلم فى صحيحه: ٤۲۵/۱ فى كتاب الحج، باب لايحج البيت مشرك، وأبوداؤد: ۲۶۸/۱ فى الحج باب يوم الحج الاكبر، والنسائي: ۳۱/۲ فى الحج باب قوله: ﴿ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ ﴾ والترمذي: ۱۳۹/۲ فى كتاب التفسيرباب ومن سورة البراءة.

حدود حرم کښې دهغوی په داخله باندې شرعا څه قدغن نشته
③ علامه ابوبکر جصاص رحمه الله په احکام القرآن کښې شريك عن اشعث عن الحسن په طريق سره دحضرت جابربن عبدالله رضي الله عنه روايت نقل کړې دې په کوم کښې چه د حضورپاك ارشاد مبارك دې: لايقرب المشركون المسجد الحرام بعد عامهم هذا إلا أن يكون عبدًا أو أمة يدخله لحاجة (١)
يعنې مشرك ته په مسجدحرام کښې د داخليدو اجازت نشته. البته غلام او وينځه ددې حکم نه خلاص دی هغوی ته د ضرورت په وخت د داخليدو اجازت دې.
دا روايت هم د احنافو تائيد کوی په کوم کښې چه د ممانعت علت واضح کړې شوې دې. څکه چه غلام او وينځه د يو مشرك په شان په اعتقادي نجاست کښې ککړنه وي. که چرې حدودحرم کښې د داخلې ممانعت مشرك سره تړلې وې نو ددې ممانعت لاندې به قياسا غلام او وينځه هم شامل وو. د احنافو د دې رائې تائيد مشرك او ذمی وغيره حدود حرم کښې داخليدې شی. ددې تائيد دحضرت جابر بن عبدالله رضي الله عنه دبل روايت نه هم کيږی.
④ مصنف عبد الرزاق کښې دی: أخبرنا عبد الرزاق قال: أخبرنا ابن لجريج قال: أخبرنا أبو الزبير أنه سمع بن عبد الله يقول في هذه الاية: ﴿ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هٰذَا ﴾ قال: لا، إلا أن يكون عبدًا أو أحدًا من أهل الجزية. (٢)
په روايت کښې دی چه حضرت جابربن عبدالله رضي الله عنه د سورت توبه مذکوره آيت لوستلو سره اوفرمائيل چه غلام يا ذمي ددې ممانعت نه خلاص دې هغوی په حدود حرم کښې داخليدې شی. بهرحال فقهاء احناف د امام اعظم رحمه الله محقق رائې هم دغه تحرير کړې ده چه مشرك يهود نصارئ او ذمي (٣)، دامير المؤمنين په اجازت سره مصلحتا حدود حرم کښې داخليدې شی سره ددې چه د کفرپه نجاست کښې ملوث وی. اود سورت نور په آيت کښې ددوی په مطلق داخليدو باندې پابندی نه ده لګولې شوې بلکه ددې مطلب د احاديث اوآثار نه پخپله متعين شو چه کافران اومشرکان وغيره د تسلط غلبه او استيلاء او استيطان ناپاك ارادې لرې نو بيا دهغوی دپاره په حدودحرم کښې د داخليدو هيڅ ګنجائش نشته.

قوله: وقال يعقوب بن محمد.......

رجال الحديث

①**يعقوب بن محمد**:- دا يعقوب بن محمد بن عيسى بن عبد المالك بن حميد بن عبد الرحمن

---

(١) أحكام القرآن للجصاص:٣٢/٣.
(٢) المصنف للحافظ أبي بكرعبدالرزاق بن همام: ٥٣/٦ كتاب أهل الكتاب باب لايدخل الحرم مشرك وأخرجه أيضًا في كتاب أهل الكتابين باب هل يدخل المشرك الحرم:٣٥٦/١ رقم:١٩٣٥٧ وأحكام القرآن للجصاص: ٣٢/٣.
(٣) الارشاد والنظائر للعلامة ابن نجيم ص:٣٨٦ في أحكام الذمي. قال: ولايمنع — الذمي — من دخول المسجد جنبا بخلاف المسلم ولايتوقف جواز دخوله على إذن مسلم عندنا ولوكان المسجد الحرام دمشق

بن عوف الزهری المدنی دې. (۱) ابویوسف ددوی کنیت دې. (۲)
هغوی د ابراهیم بن جعفر بن مسلمه الانصاری، رفاعه بن هریر بن عبدالرحمن بن رافع بن خدیج سفیان بن حمزه الاسلمی، صالح بن قدامه، عبدالله بن محمدبن یحیی بن عروه بن زبیر، عبدالله بن وهب المصری، محمد بن طلحه التیمی او یعقوب بن اسحاق الانصاری نه روایت حدیث کړې دې. (۳) د هغوی نه روایت کونکی احمدبن سنان القطان، احمدبن یوسف السلمی، حجاج بن الشاعر، حسین بن منصور النیشاپوری، محمد بن سنان البصری، محمد بن عبدالله المخرمی، ابویوسف یعقوب بن اسحاق القلوسی او یوسف بن موسی القطان وغیره دی. (۴) د هغه باره کښې یحیی بن معین رحمه الله فرمائی ماحدثکم عن الثقات فاکتبوه ومالا یعرف من الشیوخ فدعوه. (۵) یعنی یعقوب بن محمد نه روایات اخستلوکښې څه حرج نشته چه هغوی د ثقات نه روایت کړې دې البته د هغه مجهول او مستور شیوخ حدیث روایتونه پریخودل پکاردی

ابوحاتم محمد بن ادریس رحمه الله فرمائی هوعلی یَدَی عدل، أدرکته فلم أکتب عنه (۶) هغه د عدل د لاسه هلاك شو. ځکه چه ما هغه اولیدلو خو د هغه نه مې څه حدیث اونه لیکلو. دا عربی متل دې او د تضعیف سخت الفاظ دی. د دې پس منظردادې چه عدل په ملك یمن کښې د قبیله حمیر بادشاه تبع پولیس وو(۷) چه تبع به د چا په قتل پسې اولګیدو نو د هغه مړ کولو د پاره به ئی عدل ته حواله کول. د دې کردار سره د عدل نه مشهورشو. کله چه به یوسړې د کار قابل پاتې نه شو او د هغه نه به د کامیابئی څه امیدباقی پاتې نه شو نو وئیلې به شو هوعلی یدی عدل یعنی هغه د عدل د لاسه هلاك شو. (۸)
چه پس منظر په ذهن کښې نه وی نو دا په ظاهره د توثیق الفاظ معلومیږی. علامه ذهبی رحمه الله ته هم دغه مغالطه شوې ده. هغه یدی د دال په کسره او عدل د لام دوو پیښونوسره علی یَدِی عدلٍ لوستلې دې. په دې وجه الکاشف کښې هغوی فرمائی وقواه أبوحاتم (۹)

---

۱) تهذیب الکمال للحافظ یوسف المزی:۳۶۷/۳۲ تقریب التهذیب ص:۲۰۸ رقم الترجمة:۷۸۳۴.
۲) تهذیب الکمال:۳۶۷/۳۲ وتهذیب التهذیب للحافظ ابن حجر: ۳۹۶/۱۱ رقم الترجمة:۷۶۴.
۳) تهذیب الکمال للحافظ یوسف المزی: ۳۶۷/۳۲.
۴) تهذیب الکمال للحافظ یوسف المزی: ۳۶۷/۳۲.
۵) الجرح والتعدیل للامام أبی حاتم: ۲۶۴/۹ رقم الترجمة: ۱۶۵۵۱ وتهذیب الکمال: ۳۷۰/۳۳ وتهذیب التهذیب: ۳۹۶/۱۱.
۶) الجرح والتعدیل للامام أبی حاتم: ۲۶۴/۹ وتهذیب الکمال: ۳۷۰/۳۲ وتهذیب التهذیب: ۳۹۶/۱۱.
۷) الاعلام للزرکلی: ۸۳/۲.
۸) وعدل: کان من رجال الشرط عند تبع. فکان تبع اذا أراد قتل رجل دفعه إلی عدل. فکانوا یقولون لمن یئس منه: هوعلی یدی عدل. انظر تعلیقات محمدعواد علی هامش الکاشف للذهبی: ۳۹۶/۲ وأیضاً عندالشیخ عبدالفتاح أبی غدة فی تعلیقاته علی هامش الرفع والتکمیل فی الجرح والتعدیل للامام للکنوی:۱۷۶، ۱۷۷.
۹) الکاشف الذهبی:۳۹۶/۲.

ابوحاتم هغه ،یعقوب بن محمد ، ته قوی وئیلې حالانکه ابوحاتم رحمه الله دهوعلی یَدَی عدلٍ ونیلوسره :هغه تضعیف کړې دې
حافظ ابوزرعه رحمه الله دهغوی باره کښې وائی واهي الحديث، منكرالحديث. [1] حجاج بن الشاعر دَدوی باره کښې وائی ثقه [2] ابن حبان رحمه الله هغه په ثقات کښې ذکرکړې دې [3] امام احمدبن حنبل رحمه الله دَ هغه باره کښې وائی یعقوب لیس بشيء لیس یسوی شیئًا [4]
حقیقت دادې چه دیعقوب بن محمد شمیر په ضعیف راویانوکښې کیږی اکثرائمه جرح وتعدیل په روایت حدیث کښې دَ بې خایه تساهل دَ وجې نه په ده باندې کلام کړې دې. علی بن حسین بن حبان وائی چه یعقوب بن محمد هشام بن عروة عن ابیه عن عائشه رضی الله عنها په طریق یو روایت نقل کړې دې. په کوم کښې چه دَ رسول الله ﷺ طرف ته دا الفاظ منسوب کړی دی. من لم یکن عنده صدقة فلیلعن الیهود.[5] یعنی چه څوك دَ صدقې طاقت نه لری هغه دې په یهود باندې لعنت وائی. حافظ خطیب بغدادی فرمائی چه دا موضوع حدیث دې هیڅ یوعقل مندسړې داقطعا نه شی روایت کولې [6] البته په شواهد اومتابعات کښې دَهغه روایات نقل کولوکښې څه کلام نشته لکه چه دَ ترجمة الباب لاندې پخپله امام بخاری رحمه الله دَ صنیع نه هم دا معلومیږی. [7] والله اعلم بالصواب.
② **مغیره بن عبدالرحمن:-** دامغیره بن عبدالرحمن بن عوف بن حبیب الاسدی دې. دَ دوی حالات کتاب الاستسقاء باب دعاء النبی صلی الله تعالی علیه وسلم: اجعلنها سنین کسنی یوسف لاندې تیرشوی دی.

قوله: والعرج أول تهامة:- عرج په عین باندې فتحه او راء سکون سره مکې سره نیزدې دَ یومقام نوم دې. تهامه د تاء زیر سره ددې اطلاق نجد او بلاد حجاز باندې کیږی. [8]

دَ مذکوره تعلیق تخریج:- دَ یعقوب بن محمد مذکوره تعلیق قاضی اسماعیل عن أحمد بن المعدل عن یعقوب بن محمد بن عیسی الزهری عن المغیرة بن عبدالرحمن په طریق سره أحکام القرآن کښې

---

[1]) تهذیب الکمال:۳۷۰/۳۲ وتعلیق الدکتور بشار عواد معروف علی هامش تهذیب اکمال:۳۷۰/۳۲ والجرح والتعدیل لابی حاتم: ۲۶٤/۹ وتهذیب التهذیب لابن حجر: ۳۹۷/۱۱.
[2]) نفس المصادر السابقة.
[3]) الثقات لابن حبان: ۲۸٤/۹.
[4]) الضعفاء للعقیلی ٤٤٥/٤ رقم الترجمة:۲۰۷۲.
[5]) تاریخ بغداد للخطیب: ۲۷۰/۱٤ رقم: الترجمة: ۷۵٦۳.
[6]) تاریخ بغداد للخطیب: ۲۷۰/۱٤ رقم: الترجمة: ۷۵٦۳ قال هذا کذب باطل لا یحدث بهذا أحد یعقل.
[7]) تحریر تقریب التهذیب: ۱۲۸/٤.
[8]) شرح الکرمانی:۵۱/۱۳.

موصولاً نقل کړې دی (۱) یعقوب بن ابی شیبه هم په خپل مسند کښې عن أحمد بن المعدل عن یعقوب بن محمد عن مالك بن أنس په طریق سره دا تعلیق موصولاً روایت کړې دی (۲)

دی تعلیق مقصد:- په حدیث باب کښې د رسول الله ﷺ د دې وصیت ذکروو چه د جزیرة العرب نه مشرکان اوباسئی خو په دې کښې د جزیرة العرب د جغرافیائی حدودو وضاحت نه وو امام بخاری رحمه الله د دغه ابهام لرې کولو د پاره داتعلیق نقل کړو چه د جزیرة العرب حدود کوم دی. اود دې اطلاق د کوم ځائی نه کوم ځائی پورې کیږی؟ والله اعلم

د جزیرة العرب محل وقوع:- د یعقوب بن محمد په مذکوره تعلیق کښې دی چه جزیرة العرب نه مکه مدینه یمامه او یمن مراد دی. هم دغه قول د امام مالك رحمه الله هم دې (۳) امام اصمعی رحمه الله وائی چه جزیرة العرب په اوږدوالی کښې د عدن نه عراق پورې او پلنوالی کښې جده نه ترشام پورې خور دې. (۴)

د جزیرة العرب وجه تسمیه:- عربو ته جزیره ځکه وائی چه د دې دریوطرفوته سمندر او یوطرف ته د دریاب د اوبو حصار قایم دې. دریوطرفوته بحرهند بحرقلزم بحرفارس او بحرحبشه دی یوطرف ته دجله او فرات دریاب. فتح الباری کښې دی:

قال الخلیل سمیت جزیرة العرب، لان بحر فارس وبحر حبشة والفرات والدجلة أحاطت بها او امام اصمعی رحمه الله وائی لاحاطة البحار بها، یعنی بحر الهند والقلزم وبحر فارس وبحر الحبشة. (۵)

تفصیلی جغرافیه یاقوت حموی په معجم البلدان کښې ذکرکړې ده هغوی لیکی: وانما سمیت بلاد العرب جزیرة لاحاطة البحار والانهار بها من جمیع أقطارها وأطرافها فصار وامنها فی مثل الجزیرة من جزائر البحر، وذلك أن الفرات أقبل من بلاد الروم فظهر بناحیة قنسرین ثم انحط علی أطراف الجزیرة وسواد العراق حتی وقع فی البحر فی ناحیة البصرة والابلة وامتد إلی عبادان، وأخذ البحر فی ذلك الموضع مغربا مطیفا ببلاد العرب منعطفا علیها... الخ. (۶)

یعنی بلادعرب ته جزیرة العرب ځکه وئیلې شی چه هغه په سمندرونو اودریابونوکښې راګیر دی مثلاً داسې چه د فرات دریاب د بلاد روم نه شروع شو اود قنسرین په خواکښې دعربو په پوله باندې ښکاره شو بیاعراق کښې تیریدو سره بصره سره خواکښې سمندرسره ملاؤشو. دهغه ځائی نه بیا سمند عرب راګیرکړل اود قطیف اوهجر غاړې سره عمان او شجرسره تیرشو. بیاحضرموت اوعدن سره سره د پچهم طرف ته د یمن غاړو پولوسره اولګیدو تردې چه جده

(۱) عمدة القاری: ۱۴/۴۱۶ وفتح الباری: ۶/۲۱۰ وتعلیق التعلیق: ۳/۴۵۸.
(۲) تغلیق التعلیق لابن حجر رحمه الله ۳/۴۵۸.
(۳) فتح الباری: ۶/۲۱۰ وعمدة القاری: ۱۴/۴۱۴.
(۴) فتح الباری: ۶/۲۱۰ وعمدة القاری: ۱۴/۴۱۴.
(۵) فتح الباری: ۶/۲۱۰.
(۶) معجم البلدان: ۲/۱۳۷.

رانبکاره شوه کوم چه د مکې حجاز ساحل دې بیا ساحل طور او خلیج ایله ته رسیدو سره د سمندر شاخ ختم شو بیا د مصرزمکه شروع شوه قلزم رانبکاره شو اوددې سلسله د فلسطین د نبارونونه دعسقلان د سواحل نه تیره شوه د صوروساحل زمکه نه اردن اوبیرت ته اورسیدو په آخره کښې بیا قنسرین ته په رسیدوباندې هغه خائی راځی چرته چه د بلادعرب احاطه شروع کړې ده دغه شان څلور واړه طرف ته د اوبوسلسله قایم ده اوهم دغه جزیرة العرب دې

باب ۱۷۳: التجمل للوفود

د ترجمة الباب مقصد:- ددې باب نه د امام بخاری رحمه الله مقصددادې چه د وفود په راتلوباندې حاکم وخت یا نور استقبال کونکوله زیب اوزینت اختیارول پکاردی اوصفاستره لباس اچول پکاردي د حدیث باب لاندې علامه ابن بطال رحمه الله فرمائی چه داسې کول سنت دی او په دې باندې دعمل کولوپه نتیجه کښې به دا فائده وی چه د بهرنه راغلی وفد باندې د اسلام اواهل اسلام ښه او ښکلې اثر پریوځی. د دښمن په زړه کښې به د مسلمانانو عظمت پیدا کیږی (۱)

علامه قسطلانی رحمه الله فرمائي چه د ترجمة الباب اصل مقصد دادې چه ښائست وغیره اختیارول خو جائزدی ولې د سرو د پاره چه د کوم لباس ممانعت راغلې دې هغه اغوستل حرام دی. په حدیث باب کښې رسول الله ﷺ خود زینت اختیارولواجازت ورکړې دې لیکن منهی عنه لباس ممانعت ئې هم فرمائیلې دې (۲)

دحضرت شیخ الحدیث رحمه الله هم دغه خبره ده (۳)

حدیث نمبر ۲۸۸۹] (۴) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ- رضى الله عنهما- قَالَ:

وَجَدَ عُمَرُ حُلَّةَ إِسْتَبْرَقٍ تُبَاعُ فِي السُّوقِ فَأَتَى بِهَا رَسُولَ اللَّهِ- صلى الله عليه وسلم- فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، ابْتَعْ هَذِهِ الْحُلَّةَ فَتَجَمَّلْ بِهَا لِلْعِيدِ وَلِلْوُفُودِ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ- صلى الله عليه وسلم- «إِنَّمَا هَذِهِ لِبَاسُ مَنْ لاَ خَلاَقَ لَهُ، أَوْ إِنَّمَا يَلْبَسُ هَذِهِ مَنْ لاَ خَلاَقَ لَهُ». فَلَبِثَ مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ أَرْسَلَ إِلَيْهِ النَّبِيُّ- صلى الله عليه وسلم- بِجُبَّةِ دِيبَاجٍ، فَأَقْبَلَ بِهَا عُمَرُ حَتَّى أَتَى بِهَا رَسُولَ اللَّهِ- صلى الله عليه وسلم- فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، قُلْتَ «إِنَّمَا هَذِهِ لِبَاسُ مَنْ لاَ خَلاَقَ لَهُ أَوْ إِنَّمَا يَلْبَسُ هَذِهِ مَنْ لا خَلاَقَ لَهُ». ثُمَّ أَرْسَلْتَ إِلَىَّ بِهَذِهِ فَقَالَ «تَبِيعُهَا، أَوْ تُصِيبُ بِهَا بَعْضَ حَاجَتِكَ». [ر: ۸۴۶]

---

(۱) قال ابن بطال رحمه الله فیه من السنة المعروفة التجمل للوفود بحسن الثیاب. لان فی ذلک جمالا للاسلام وأهله. وإرهابا علی العدو. وعظیماللمسلمین. شرح ابن بطال: ۲۱۶/۵.

(۲) إرشاد الساری:۱۷/۵ قال القسطلانی رحمه الله ولم ینکر علیه طلبه التجمل وإنما أنکر علیه التجمل بهذا الشئ لمنهی عنه.

(۳) الابواب والتراجم للمحدث الکاندهلوی ص:۲۰۳.

(۴) مر تخریجه الحدیث فی کتاب الجمة،باب سابق یلبس أحسن مایجد رقم:۸۸۶.

رجال الحدیث

①**یحیی بن بکیر**:- داابوزکریا یحیی بن عبدالله بن بکیر القرشی رحمه الله دي دَ دوی تذکره بدء الوحی کښې دریم حدیث لاندې تیره شوې ده.[1]

②**لیث**:- داابوالحارث لیث بن سعد بن عبدالرحمن فهمی رحمه الله دي دَدوی حالات بدء الوحی دریم حدیث لاندې تیرشوی دی.[2]

③**عقیل**:- دا عقیل (بالتصغیر) بن خالد بن عقیل (بالتکبیر) دي دَدوی حالات هم بدء الوحی دریم حدیث لاندې تیرشوی دی.[3]

④**ابن شهاب**:- مشهورمحدث عبدالله بن شهاب زهری دي دَدوی حالات هم بدء الوحی دریم حدیث لاندې تیرشوی دی.[4]

⑤**سالم بن عبدالله**:- داابوعمر یا ابوعبدالله بن عبدالله بن عمر بن الخطاب رضی الله عنهم دي دَدوی تذکره کتاب الایمان باب الحیاء من الایمان کښې تیره شوې ده.[5]

⑥**ابن عمر** رضی الله عنهما:- داصحابی رسول حضرت عبدالله بن عمر بن الخطاب رضی الله عنهما دي دَدوی حالات شاته تیرشوی دی.[6]

قوله: وجد عمر حلة استبرق تباع فی السوق:- دي روایت سره متعلق مباحث کتاب الجمعه لاندې تیرشوی دی.[7] او وړاندې په کتاب اللباس کښې هم راروان دی.[8]

ترجمة الباب سره دَ حدیث باب مطابقت:- په روایت کښې دی حضرت عمر رضی الله عنه رسول الله صلی الله علیه وسلم ته عرض اوکړو ابتع هذه الحلة فتجمل بها للعید وللوفود داحله تاسو واخلئ په دې کښې دَ اختر او بهرنه راتلونکو وفودو دَ استقبال دَپاره زیب اوزینت اختیارکړئ. دَدې جملې دَ ترجمة الباب سره مناسبت دې.[9]

باب ۱۷۴: کیف یعرض الاسلام علی الصبی

دَ ترجمة الباب مقصد:- کتاب الجنائزکښې امام بخاری رحمه الله باب أهل یعرض الاسلام علی الصبي ترجمه منعقد کړې ده هلته استفهام دې چه آیا ماشوم ته به دَاسلام دعوت ورکولې

---

[1]) کشف الباری:۱/۳۲۳.

[2]) کشف الباری:۱/ ۳۲٤ – ۳۲۵.

[3]) کشف الباری:۱/ ۳۲۵.

[4]) کشف الباری:۱/۳۲۶.

[5]) کشف الباری: ۲/۱۲۸.

[6]) کشف الباری: ۱/۶۳۷.

[7]) أنظر کتاب الجمعة باب:یلبس أحسن مایجد.

[8]) کشف الباری: کتاب اللباس باب لبس الحریر وافتراشه للرجال: ص: ۱۸۹ – ۱۹٤.

[9]) عمدة القاری: ۱٤/۴۱۶.

شي؟ خو د کتاب الجهاد په دې ترجمة الباب کښې جزم دې چونکه د کتاب الجنائز لاندې امام بخاري رحمه الله د اسلام صبي په صحت باندې دليل پيش کړې دې په دې وجه هغه دلته د صحت صراحت ضروري اونه ګڼړلو صرف د کيفيت ذکرئې اوکړو لکه چه په ترجمه کښې جزء دې چه صبي ته د اسلام دعوت ورکول خوثابت دی ليکن دا دعوت به څنګه ورکولې شي د دې کيفيت به څه وي؟ په ترجمه کښې امام بخاري رحمه الله هم د دې په ذکر باندې اکتفاء کړې ده.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي: قوله: وهل يعرض الاسلام على الصبي ذكره هنا بلفظ الاستفهام، وترجم في كتاب الجهاد بصيغة تدل على الجزم بذلك فقال: وكيف يعرض الاسلام على الصبي؟ وكأنه أقام الادلة هنا على صحة إسلام استغنى بذلك وأفاد هناك ذكر الكيفية. (۱)

امام بخاري رحمه الله دلته بالغ ته د اسلام دعوت ورکولو په حواله سره مستقل باب تړلې دې دې سره امام دا يقين ورکول غواړي چه خوان او د ډيرعمر سړو او ښځوته د اسلام دعوت ورکول خو ثابت دی او يوه ښکاره خبره ده ليکن د جهاد په دوران هغوی سره کوم نابالغ ماشومان په قيد يانوکښې شامل کيږي هغوی ته هم د اسلام دعوت ورکول ثابت دی.

حديث نمبر ۲۸۹۱/۲۸۹۰] (۲) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا هِشَامٌ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ أَخْبَرَنِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ - رضى الله عنهما - أَنَّهُ أَخْبَرَهُ أَنَّ عُمَرَ انْطَلَقَ فِي رَهْطٍ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - مَعَ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - قِبَلَ ابْنِ صَيَّادٍ حَتَّى وَجَدُوهُ يَلْعَبُ مَعَ الْغِلْمَانِ عِنْدَ أُطُمِ بَنِي مَغَالَةَ، وَقَدْ قَارَبَ يَوْمَئِذٍ ابْنُ صَيَّادٍ يَحْتَلِمُ، فَلَمْ يَشْعُرْ حَتَّى ضَرَبَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - ظَهْرَهُ بِيَدِهِ ثُمَّ قَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - «أَتَشْهَدُ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم -». فَنَظَرَ إِلَيْهِ ابْنُ صَيَّادٍ فَقَالَ أَشْهَدُ أَنَّكَ رَسُولُ الأُمِّيِّينَ. فَقَالَ ابْنُ صَيَّادٍ لِلنَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - أَتَشْهَدُ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ. قَالَ لَهُ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - «آمَنْتُ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ» قَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - «مَاذَا تَرَى». قَالَ ابْنُ صَيَّادٍ يَأْتِينِي صَادِقٌ وَكَاذِبٌ. قَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - «خُلِطَ عَلَيْكَ الأَمْرُ». قَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - «إِنِّي قَدْ خَبَأْتُ لَكَ خَبِيئًا». قَالَ ابْنُ صَيَّادٍ هُوَ الدُّخُّ. قَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - «اخْسَأْ فَلَنْ تَعْدُوَ قَدْرَكَ». قَالَ عُمَرُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، ائْذَنْ لِي فِيهِ أَضْرِبْ عُنُقَهُ. قَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - «إِنْ يَكُنْهُ فَلَنْ تُسَلَّطَ عَلَيْهِ، وَإِنْ لَمْ يَكُنْهُ فَلاَ خَيْرَ لَكَ فِي قَتْلِهِ».

رجال الحديث

① **عبدالله بن محمد:** - دا ابو جعفر عبدالله بن محمد بن عبدالله بن جعفر بن اليمان بن اخنس

---

۱) فتح الباري: ۲۰۹/۳ والابواب والتراجم للشيخ الكاندهلوي: ص: ۲۰۳.

۲) قدمر تخريجه الحديث في كتاب الجنائز باب إذا أسلم الصبي فمات. هل يصلى عليه؟ رقم: ۱۳۵۴.

جعفی بخاری رحمه الله دي. دَدوی تذکره کتاب الایمان باب أمور الایمان لاندې تیره شوې ده. [١]

④**هشام**: دا قاضی ابوعبدالرحمن هشام بن یوسف الصنعانی دې. دَ دوی تذکره کتاب الحیض باب من سمی النفاس حیضًا لاندې تیره شوې ده.

③**معمر**: دامعمربن راشد ازدی ابوعروه بصری رحمه الله دي. دَدوی تذکره بدء الوحي پنځم حدیث لاندې تیره شوې ده. [٢]

دَ باقی دریوارو راویانو حواله دَ تیرشوی باب لاندې دَ حدیث په سند کښې تیره شوې ده.

قوله: أتشهد أني رسول الله؟: په روایت کښې چه رسول الله ﷺ ابن صیاد ته دَ اسلام دعوت ورکولوسره اوفرمائیل آیا ته به دا ګواهي ورکړې چه زه دَ الله تعالی رسول یم؟

ایا دَ صبی عاقل غیربالغ اسلام معتبردې؟: امام بخاری رحمه الله ترجمة الباب سره خپل رحجان طرف ته اشاره کولوسره فرمائیلی دی چه دَ هغوی په نیزدَ صبی عاقل اسلام معتبردې. ائمهٔ ثلاثه رائې هم دغه ده. فتح القدیر کښې دي: وإسلامه إسلام باتفاق الائمة الثلاثة. [٣] البته دَ امام زفر رحمه الله او امام شافعی رحمه الله په نیز دَ نابالغ اسلام معتبر نه دې. [٤]

دَ علامه انورشاه کشمیری رحمه الله توجیه: علامه انورشاه کشمیری رحمه الله فرمائی چه دَامام شافعي رحمه الله دَ مسلك باره کښې زما تعجب ووچه کله دَهغوی په نیز دَ نابالغ اسلام معتبرنه دې نودَ حضرت علی رضی الله عنه دَ اسلام متعلق به دَهغه څه رائې وی؟ ځکه چه دَ اسلام دَ قبلولووخت کښې حضرت علی رضی الله عنه نابالغ وو اوسن بلوغ ته نه وو رسیدلې.

شاه صاحب فرمائی چه روستو ماته دامام بیهقی رحمه الله په معرفة السنن کښې یو روایت ملاؤشو هغې زما پریشانی ختمه کړه. دَامام بیهقی رحمه الله په معرفة السنن کښې دی چه دَ غزوه خندق نه پس دَ شرائع او احکامو دارومدار په بلوغ باندې کیخودې دې. خودحضرت علی رضی الله عنه دَ اسلام قبلولو واقعه دَ غزوه خندق نه وړاندې ده.

فیض الباری کښې دی: وأما عند الشافعی فاسلامه غیرمعتبر، وکنت أتعجب منه، وأقول: إنهم ما ذا یصنعونه باسلام علی رضی الله عنه فانه أسلم فی صباه، ثم رأیت فی معرفة السنن للبیهقی أن الاحکام نیطت علیه بالبلوغ بعد غزوة الخندق، وإسلام علی — رضی الله عنه — کان قبلها، فلا باس بعبرته وحینئذ زال القلق. [٥]

دَ جمهورفقهاؤ استدلال: دَدې حضراتو استدلال دَحضرت علی رضی الله عنه دَ قبول اسلام دَ واقعه نه دې چه هغوی دَ بلوغت نه وړاندې اسلام قبول کړې وو. رسول الله ﷺ صرف دَهغوی اعتبارنه

---

[١]) کشف الباری: ١/٦٥٧.

[٢]) کشف الباری: ١/٤٦٥.

[٣]) فتح القدیر للعلامة ابن الهمام: ٥/٣٢٨ فی أحکام المرتد، وردالمختار: ٦/٣٩٣ والفتاویٰ التتار خانیة للعلامة ابن العلاء الانصاری الدهلوی: ٥/٣٧٦ فی کتاب أحکام المرتدین.

[٤]) فتح القدیر: ٥/٣٢٨ والفتاویٰ التتار خانیة: ٥/٣٧٦.

[٥]) فیض الباری: ٣/٤٥٤.

ووكړې بلكه د فخر اومسرت اظهارني هم فرمائيلې وو. (١)

امام مالك رحمه الله موطاكښې عن ابن شهاب عن على بن حسين عن على بن ابى طالب په طريق سره يوروايت نقل كړې دې إنما ورث أباطالب عقيل ولم يرثه على (٢) مطلب داچه د ابوطالب ميراث لكه چه په وړاندې باب كښې تفصيل راغې، صرف طالب اوعقيل حاصل كړې حضرت على رضي الله عنه ته دمسلمان كيدود وجې خپله حصه ملاؤنه شوه (٣) ددې نه هم د هغوى داسلام د صحت او اعتبارباندې استدلال كولې شى. ځكه چه دمسلمان كيدو د وجې نه هغوى ته خپله حصه نه ملاويدل داسلام معتبركيدو دليل دې.

دويم قوى دليل دهغوى حديث باب دې په كوم كښې چه حضورپاك ابن صياد ته داسلام دعوت وركړې اوهغه بالغ نه وو. دا دليل ځكه زيات قوى دې چه دابن صياد دا واقعه دغزوه خندق نه پس راغلې ده. (٤)

دامام زفر رحمه الله او امام شافعى رحمه الله استدلال اود هغې رد:- ① ددې حضراتو ړومبې دليل دادې چه نابالغ داسلام په معامله كښې د مورپلار تابع دې لهذا دهغه اسلام به اصلى نه وى دانه شى كيدې چه هغه تابع هم وى اصلى هم (٥)

② دويم دليل دادې چه د نابالغ داسلام اعتباراوكړې شى نودې په نتيجه كښې به هغه سره داسې كارونه اوتړلې شى كوم سره چه به نقصان لازم راځى اوهغه احكام به دهغه په حق كښې د ضرر سبب وى. دمثال په توګه چه دې به د خپل كافرمورپلار د ميراث نه محروم شى په دې وجه نابالغ صبى كښې داسلام اهليت ددې حضراتو په نيزاعتبار نشته. (٦)

علامه مرغينانى په هدايه اوعلامه ابن نجيم په البحرالرائق كښې د دې حضراتو مذكوره دلائلو دا جواب وركړې دې چه د نابالغ صبى اسلام ځكه معتبرګرځولې شوې دې كه چرې هغه په صدق زړه سره اسلام قبول كړى نوښكاره خبره ده چه دا دهغه اسلام سره دهغه د اعتقاد او خوښئى دليل دې اودا يوداسې حقيقت دې كوم چه يقيناً ردكولې نه شى.

دويمه دا چه دادهميشه نيك بختى او په آخرت كښې د خلاصى ضامن هم اسلام دې اودا يوه دومره لويه فائده ده چه ددې په مقابله كښې دنياوى مفادات يعنى ميراث وغيره هيڅ حيثيت

---

(١) ردالمختار على الدرالمختار: ٤٩٤/٦ والبحرالرائق للعلامة ابن نجيم: ٢٣٢/٥ فى كتاب السير باب أحكام المرتدين.

(٢) موطاللامام مالك رحمه الله ص: ٦٦٦ كتاب الفرائض ميراث أهل الملل. نورمحمد.

(٣) انظر كشف المغطاعن وجه الموطاللعلامة أشفاق الرحمن الكاندهلوى على هامش لموطا لمالك ص: ٦٦٦ وأوجزالمسالك إلى موطا الامام مالك للمحدث محمدزكريا الكاندهلوى: ٤٤٣/١٢ كتاب الفرائض ميراث أهل الملل.

(٤) انظر فتح القدير للعلامة ابن همام رحمه الله ٣٢٩/٥ أحكام المرتد.

(٥) البحرالرائق: ٢٣٢/٥ كتاب السير باب أحكام المرتدين.

(٦) فتح القدير: ٣٢٩/٥ والبحرالرائق: ٢٣٢/٥.

بس هم دغه داسلام اصلي حکم دي چه په اخرت کښې نجات اوخلاصي حاصل شي نوکه د میراث وغیره نقصان وی دهغې هیڅ پرواه نشته

بحرالرائق او هدایه وغیره کښې دی: وارتداد الصبی العاقل صحیح کاسلامه بیان للاسلام الصبی وردته. أما الاول، ففيه خلاف زفر، والشافعي — رحمهما الله — نظرا إلى أنه فى الاسلام تبع الابويه فيه، فلايجعل أصلاً، ولانلزمه أحكامًا يشوبها المضرة، فلايؤهل له.

ولنا أن عليا — رضى الله عنه — أسلم فى صباه وصحح النبى صلى الله تعالى عليه وسلم إسلامه، وافتخاره بذلك مشهور، ولانه أتى بحقيقة الاسلام، وهو التصديق والاقرار معه، لان الاقرار عن طوع دليلٌ على الاعتقاد على ماعرف والحقائق لاترد، ومايتعلق به سعادة أبدية ونجاة عقباوية، وهو من أجل المنافع، وهوالحكم الاصلى، ثم يبتنى عليه غيرها فلايبالى بما يشوبه. (١)

ترجمة الباب سره مطابقت:- په روایت کښې دی أتشهد أنى رسول الله؟ په دې کښې نابالغ (ابن صیاد) ته د اسلام دعوت ورکړې شوې دې ترجمة الباب سره د دې جملې مناسبت دې. (٢)

[حديث ٢٨٩١] قَالَ ابْنُ عُمَرَ انْطَلَقَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - وَأُبَيُّ بْنُ كَعْبٍ يَأْتِيَانِ النَّخْلَ الَّذِي فِيهِ ابْنُ صَيَّادٍ، حَتَّى إِذَا دَخَلَ النَّخْلَ طَفِقَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - يَتَّقِي بِجُذُوعِ النَّخْلِ وَهُوَ يَخْتِلُ ابْنَ صَيَّادٍ أَنْ يَسْمَعَ مِنِ ابْنِ صَيَّادٍ شَيْئًا قَبْلَ أَنْ يَرَاهُ، وَابْنُ صَيَّادٍ مُضْطَجِعٌ عَلَى فِرَاشِهِ فِي قَطِيفَةٍ لَهُ فِيهَا رَمْزَةٌ، فَرَأَتْ أُمُّ ابْنِ صَيَّادٍ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - وَهُوَ يَتَّقِي بِجُذُوعِ النَّخْلِ، فَقَالَتْ لاِبْنِ صَيَّادٍ أَىْ صَافِ - وَهْوَ اسْمُهُ - فَثَارَ ابْنُ صَيَّادٍ، فَقَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - «لَوْ تَرَكَتْهُ بَيَّنَ». [ر: ١٢٨٩]

دا تعلیق ړومبی حدیث سندسره موصول دې په دې کښې د ابن صیاد د قصې د دویمې حصې بیان دې.

[حديث ٢٨٩٢] وَقَالَ سَالِمٌ قَالَ ابْنُ عُمَرَ ثُمَّ قَامَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - فِي النَّاسِ فَأَثْنَى عَلَى اللَّهِ بِمَا هُوَ أَهْلُهُ، ثُمَّ ذَكَرَ الدَّجَّالَ فَقَالَ «إِنِّي أُنْذِرُكُمُوهُ، وَمَا مِنْ نَبِيٍّ إِلاَّ قَدْ أَنْذَرَهُ قَوْمَهُ، لَقَدْ أَنْذَرَهُ نُوحٌ قَوْمَهُ، وَلَكِنْ سَأَقُولُ لَكُمْ فِيهِ قَوْلاً لَمْ يَقُلْهُ نَبِيٌّ لِقَوْمِهِ، تَعْلَمُونَ أَنَّهُ أَعْوَرُ وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِأَعْوَرَ». [ر: ٣١٥٩]

دا تعلیق د اول سندسره موصول دې په دې کښې د ابن صیاد د قصې د دریمې حصې بیان دې.

د مذکوره تعلیقات تخریج: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه مذکوره دریواړه تعلیقات مسند

---

١) الهداية للعلامة المرغيناني: ٣٤٩/٤ كتاب السير باب أحكام المرتدين. إدارة القرآن كراچي، والبحرالرائق: ٢٣٢/٥ كتاب السير أحكام المرتدين.

٢) عمدة القاري: ٤١٧/١٤.

احمد بن حنبل کښې عن معمر عن الزهری عن سالم په طریق باندې موصولاً نقل دی (۱)

باب ۱۷۵: قول النبی ﷺ للیهود: (أسلموا تسلموا)

دَ ترجمة الباب مقصد:- دَدې باب لاندې امام بخاری رحمه الله دا خودل غواړی چه یهودوته دَاسلام دعوت ورکول دَ سنت نه ثابت دی. رسول اکرم ﷺ دَ عربو یهودو ته دَاسلام دعوت ورکړو او ونې فرمائیل اسلموا تسلموا که چرې تاسو اسلام راوړئی نو په دې برکت سره به دنیا کښې دَ قتل او جزیه دَ ذلت نه او دَ آخرت دَعذاب نه محفوظ شئی (۲)

اوس سابق باب سره مناسبت:- دَتیر باب لاندې دا خودلې شوی دی چه دَ جهاد په دوران کښې لویو سره نابالغ ماشومان هم په قیدیانو کښې شامل وی. داشک لرې کولو دَپاره چه آیا نابالغ ماشومانو ته دَاسلام دعوت ورکول ثابت دی که نه؟ امام بخاری رحمه الله یو مستقل باب قایم کولو سره دَحدیث نه ثابته کړې ده چه نابالغ ته هم دَاسلام دعوت ورکول منصوص دی. ښکاره خبره ده چه په قیدیانو کښې نابالغ مشرکانو په شان یهودیان هم شامل کیدې شی. امام بخاری رحمه الله باب هل یعرض الاسلام علی الصبی؟ مناسبت سره یهودو سره متعلق هم یو مستقل باب قایم کولو سره دا وضاحت فرمائیلې چه دوی ته هم دَاسلام دعوت ورکول سنت نه ثابت دی.

قَالَهُ الْمَقْبُرِيُّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ. [ر: ۲۹۹۶]

دلته امام بخاری رحمه الله حدیث نه دې نقل کړې وړاندې کتاب الجزیه کښې باب إخراج الیهود من جزیرة العرب لاندې امام بخاری رحمه الله دا تعلیق عن اللیث، عن سعید المقبری عن ابیه، عن أبی هریرة رضی الله عنه په طریق سره موصولاً روایت کړې دې (۳) په دې به تفصیلی بحث ان شاء الله هم هتله کیږی. دې نه علاوه کتاب الاکراه (۴) او کتاب الاعتصام (۵) لاندې هم په دې سند سره دا تعلیق موصولاً نقل کړې شوې دې. (۶)

باب ۱۷۶: إذا أسلم قوم فی دار الحرب، ولهم مال وأرضون، فهی لهم

دَ ترجمة الباب مقصد:- دَدې ترجمة الباب نه دَ امام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه په دار الحرب باندې غلبه او استیلاء نه باوجود دَاسلام راوړونکو حربیانو منقوله او غیر منقوله جائیداد به

---

(۱) مسند أحمد بن حنبل رحمه الله ۱۴۹/۲ وتغلیق التعلیق لابن الحجر: رحمه الله ۴۵۹/۳.

(۲) عمدة القاری: ۴۲۰/۱۴ قال العینی رحمه الله أی هذا باب فی ماذکرمن قول النبی صلی الله تعالی علیه وسلم للیهود: أسلموا بفتح الهمزة من الاسلام. قوله: تسلموا. بفتح التاء من السلامة أی تسلموا فی الدنیا من القتل والجزیة. وفی الاخرة من العقاب والخلود فی النار.

(۳) کتاب الجزیة باب إخراج الیهود من جزیرة العرب رقم: ۳۱۶۷ وعمدة القاری وفتح الباری: ۲۰۶/۶ والابواب والتراجم ص: ۴۰۳.

(۴) صحیح بخاری کتاب الاکراه باب فی بیع المکره ونحوه فی الحق وغیره رقم: ۲۹۴۴.

(۵) صحیح البخاری کتاب الاعتصام بالکتاب والسنة باب وکان الانسان أکثر شئ جدلا رقم: ۷۳۴۸.

(۶) تغلیق التعلیق للحافظ ابن حجر رحمه الله ۴۵۹/۳.

هم دعوى په قبضه اوملكيت كښې وى حمله كونكى مسلمانان دعوى املاك د غنيمت مال كنړلوسره قطعاً په خپل تصرف كښې نه شى راوستې دراصل امام بخارى رحمه الله دلته په احنافو ردكړې دې (١) ددې تفصيل وړاندې راځى

[حديث ٢٨٩٣] (٢) حَدَّثَنَا مَحْمُودٌ أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ حُسَيْنٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَيْنَ تَنْزِلُ غَدًا فِي حَجَّتِهِ. قَالَ «وَهَلْ تَرَكَ لَنَا عَقِيلٌ مَنْزِلاً». ثُمَّ قَالَ نَحْنُ نَازِلُونَ غَدًا بِخَيْفِ بَنِي كِنَانَةَ الْمُحَصَّبِ، حَيْثُ قَاسَمَتْ قُرَيْشٌ عَلَى الْكُفْرِ». وَذَلِكَ أَنَّ بَنِي كِنَانَةَ حَالَفَتْ قُرَيْشًا عَلَى بَنِي هَاشِمٍ أَنْ لاَ يُبَايِعُوهُمْ وَلاَ يُئْوُوهُمْ. قَالَ الزُّهْرِيُّ وَالْخَيْفُ الْوَادِي. [ر: ١٥١١]

رجال الحديث

① **محمود:**- محمود بن غيلان العدوى المروزى دې. د دوى حالات كتاب مواقيت الصلوة باب النوم قبل العشاء لمن غلب لاندې تيرشوى دى.

② **عبدالرزاق:**- داابوبكر عبدالرزاق بن همام بن نافع صنعانى يمانى رحمه الله دې. ددوى تذكره كتاب الايمان باب حسن إسلام المرء لاندې تيره شوې ده. (٣)

③ **معمر:**- داابوعروه معمربن راشد ازدى بصرى رحمه الله دې. ددوى تذكره بدء الوحى پنځم حديث لاندې تيره شوې ده. (٤)

④ **زهرى:**- دامشهورمحدث ابوبكر محمدبن مسلم بن عبيدالله بن عبدالله بن شهاب زهرى المدنى رحمه الله دې. ددوى حالات بدء الوحى كښې دريم حديث لاندې تيرشوى دى. (٥)

⑤ **على بن حسين:**- دامشهورعابد اوفقيه زين العابدين على بن حسين بن على بن ابى طالب الهاشمى دې. ددوى حالات كتاب التهجد باب تحريض النبى صلى الله تعالى عليه وسلم على قيام الليل لاندې تيرشوى دى.

⑥ **عمروبن عثمان بن عفان:**- داعمرو بن عثمان بن عفان اموى مدنى قرشى رحمه الله دې. د دوى تذكره كتاب الحج باب توريث دور مكة وبيعتها وشرائها لاندې تيرشوى دى.

⑦ **اسامه بن زيد:**- دا اسامه بن زيد بن حارثه كليسى مدنى رحمه الله دې. د دوى تذكره كتاب الوضوء باب إسباغ الوضولاندې تيره شوې ده.

---

(١) فتح البارى:٦/٢٠٦ والابواب والتراجم للكاندهلوى ص:٢٠٣.
(٢) قد سبق تخريج الحديث فى كتاب الحج. باب توريث دُور مكة وبيعها وشرائها رقم:١٥٨٨.
(٣) كشف البارى:٢/٤٢١.
(٤) كشف البارى:١/٤٦٥.
(٥) كشف البارى:١/٣٢٦.

قوله قلت یارسول الله، أین تنزل غدا؟ فی حجته. - اسامه بن زید رضی الله عنه وائی چه ما دَ حجة الوداع په موقع باندې دَ رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو صباله به تاسو چرته قیام کوئی؟

قوله قال: وهل ترك لنا عقیل منزلا؟ ثم قال: نحن نازلون غدا بخیف بنی کنانة المحصب حیث قاسمت قریش علی الکفر. - رسول الله ﷺ اوفرمائیل عقیل زمونږ د پاره چرته یومکان پریخودې هم دې؟ بیائی اوفرمائیل صبابه زمونږ قیام په خیف بنی کنانه مقام محصب کښې وی. چرته چه قریشو په کفرباندې عهد کړې وو. مطلب دادې په دې مقام باندې بنوکنانه او قریشو دَ بنوهاشم خلاف په دې خبره باندې عهد کړې وو چه هغوی سره به دَ اخستلو خرڅولو معاملات کیږی اونه به هغوی ته پناه ورکولې شی. دې دپاره چه په بنوهاشم باندې دَ دین اسلام دَ اشاعت اوترویج ټولې لارې بندې کړې شی.

المحصب: - دادَ مصدرتصحیب نه دَ اسم مفعول صیغه ده اودَ ماقبل جملې بخیف بنی کنانة نه عطف بیان یا بدل دې. (۱)

قاسمت: - په معنی حالفت دَ قاف فتحه سره دَدې مصدر قسامة دې. دَ یمین اوقسم په معنی کښې دې. (۲)

دَ رسول الله ﷺ دَ نیکه عبدالمطلب دَ وفات نه پس دَهغه دَ جائیداد وارث دَهغه ځامن اوحضورپاك تره ابوطالب جوړشوې وو. دَ ابوطالب څلور ځامن وو طالب عقیل حضرت جعفر او حضرت علی رضی الله عنهم. آخری دواړه حضرات خو دَ سابقین اولین نه وو. عقیل رضی الله عنه دَ فتح مکه نه پس اسلام راوړلې وو او طالب روستو دَ کفر په حالت کښې اوو‌ژلې شو.

چونکه دکافروارث مسلمان نه شی جوړیدې او حضرت جعفر اوحضرت علی رضی الله عنهما دواړه دَ ابوطالب دَ وفات په وخت مسلمانان شوی وو. په دې وجه دوی دَ ابوطالب وارثان جوړنه شو. طالب اوعقیل رضی الله عنه دهغوی دَ میراث مالك جوړشوی وو. بیا روستو عقیل رضی الله عنه ټول مکانات ابوسفیان په لاس خرڅ کړل. (۳) **وهل ترك لنا عقیل منزلا** سره رسول اکرم ﷺ هم دې طرف ته اشاره کړې ده اوهم په دې سره امام بخاری رحمه الله خپله مدعی ثابتوی.

د حربی مسلمان د منقوله اوغیرمنقوله اموالوحکم: - دَ فتح مکه په موقع باندې دَمسلمانانو دَ غلبه او استیلاء نه باوجود دَاسلام راوړلونه وړاندې کوم جائیدادچه دَ عقیل رضی الله عنه ملکیت کښې پاتې وو په هغې باندې دَهغه ملکیت دَ اسلام راوړلونه پس هم وو. په دې وجه دَهغه دَتصرف اعتبارکولوسره رسول الله ﷺ اوفرمائیل **وهل ترك لنا عقیل شئ**؟ دَ حضورپاك دَارشاد منشادا وه چه که دَ عقیل جائیداد وې کوم چه هغه دَ ابوسفیان رضی الله عنه په لاس خرڅ کړې وو نوهغه به پخپله دهغې وارث وو. دَامام بخاری رحمه الله په نیزدې نه ثابته شوه چه دارالحرب باندې

---

(۱) عمدة القاری: ۱۴/۴۲۱.

(۲) عمدة القاری: ۱۴/۴۲۱.

(۳) کشف الباری: کتاب المغازی ص: ۵۱۱.

دَمسلمانانو غلبه او استیلاء نه پس د حربی مسلمان املاك محفوظ کیږی او هم دغه په تصرف کښې به وی. غانمین ته دا املاك په خپل تصرف کښې راوستل جائزنه وی
امام قرطبی رحمه الله فرمائی چه دې روایت نه ممکن دی چه د امام بخاری رحمه الله مراد دادې چه کله رسول اکرم ﷺ په اهل مکه باندې کله چه هغوی اسلام نه وو راوړې احسان کولوسره دهغوی مالونو اوکورونوباندې دهغوی قبضه باقی اوساتله نود مسلمان کیدونکو قبضه دهغوی په املاك وغیره باندې په طریقه اولی سره په خانې پاتې کیدل پکاردی
چنانچه فتح الباری کښې دی: یحتمل أن یکون مراد البخاری أن النبی صلی الله تعالی علیه وسلم من علی أهل مکة بأموالهم ودورهم من قبل أن یسلموا فتقریر من أسلم یکون بطریق الاولی (۱)
امام شافعی رحمه الله، اشهب رحمه الله او سحنون رحمه الله مسلک- ددې حضراتو رائې هم دغه ده چه په دارالحرب باندې دَمسلمانانو دَحملې کولونه باوجود منقوله او غیرمنقوله املاك باندې دَمسلمان حربی ملکیت هم هغه شان باقې وی اودهغوی نابالغ ماشومان غلامان جوړول جائزنه دی خکه چه هغوی په اسلام کښې دخپل پلار تابع دی. شرح ابن بطال کښې دی. قال الشافعي وأشهب وسحنون: أنه قد أحرز ماله وعقاره حیث کان وولده الصغار. لانهم تبع لابیهم في الاسلام (۲)
دَ امام مالک رحمه الله مسلک- دَ امام مالک رحمه الله په نیز دا املاك دَ دار تابع کیدوسره به مال غنیمت جوړیږی. قال مالک: أهله وماله وولده فیها فیئ علی حکم البلاد (۳)
دَ طرفین رحمهما الله مسلک- امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله او امام محمد رحمه الله فرمائی چه په منقوله څیزونو اونابالغ اولاد باندې به دَ حربی مسلمان تصرف په خانې وی خو غیرمنقوله املاك به مال غنیمت شی. البحرالرائق کښې علامه ابن نجیم رحمه الله فرمائی: عند أبی حنیفة ومحمد یصیر ماله فیئا وإنما یحرز نفسه وماله. (۴)
په دارالحرب کښې مقیم اسلام راوړونکی نفس دَ قبولیت اسلام دَ وجې نه محترم وی په دې وجه دَهغه مال منقول هم محترم دې. دَدغه احترام دَ وجې مال منقول غنیمت جوړول جائزنه دی. او نابالغ اولاد حکما دَپلار تابع وی په دې وجه هغه غلامان جوړول جائزنه دی. دَ امام سرخسی رحمه الله په المبسوط کښې دی: وإذا أسلم الحربي في دار الحرب ثم ظهر المسلمون علی تلك الدار ترك له ما في یده ومن ماله، ورقیقه وولده الصغار، لان أولاده الصغار صار والمسلمین باسلامه تبعا، فلایسترقون والمنقولات في یده حقیقة وهي ید محترمة لاسلام صاحبها فلایتملك ذلك علیه بالاستیلاء (۵)

---

۱) فتح الباری: ۲۱۶/۶.
۲) شرح ابن بطال: ۲۱۹/۵ وعمدة القاری: ۴۲۰/۱۴ وفتح الباری: ۲۱۶/۶ وفیض الباری للعلامة الکشمیری: ۴۵۶/۳
۳) شرح ابن بطال: ۲۱۹/۵ وعمدة القاری: ۴۲۰/۱۴.
۴) البحرالرائق: ۱۴۷/۵ والمبسوط للسرخسی: ۵۴/۱۰ وإعلاء السنن: ۱۴۰/۱۲.
۵) المبسوط للامام الاسرخسی رحمه الله ۵۴/۱ الجزء العاشر کتاب السیر والبحر الرائق لعلامة ابن نجیم: ۱۴۷/۵.

البته دَ دغه حضراتو په نیز کافره ښځه او نابالغ اولاد غلام جوړولې شي مبسوط سرخسي او علامه ابن نجیم په بحر الرائق کښې دی چه دَ حامله ښځې حمل هم دَ مال منقول تابع کیدو سره شرعاً دَ غلام په حکم کښې دې.[1]

خو دَمسلمان حربي کوم مال منقول چه مسلمان یا ذمي سره دَ امانت په توګه موجود وي په هغې به دَهغه ملکیت برقرار وي ځکه چه دا مال په داسې لاس کښې دې دَ کوم قبضه چه شرعاً صحیح او معتبرده اودا قبضه په دارالحرب باندې دَ مسلمانانو دَ حملې او غالب راتلوسره ختمیږي نه. امام سرخسي رحمه الله فرمائي: وأن کان أودع شیئاً من ماله مسلماً أو ذمیاً فذلك المال لایکون فیئا، لان ید المسلم والذمی ید صحیحة علی هذا المال فتکون مانعة إحراز المسلمین إیاها.[2]

البته کافر حربي سره کیخودې شوې امانت به مال غنیمت جوړیږي. ځکه چه په دې امانت باندې دَهغه قبضه معتبرنه ده. دَ دې وجه داده چه دَ مسلمانانو دَحملې کولو په تنیجه کښې دَهغه دَ ذاتي ملکیت ختمیږونه هم مال غنیمت جوړیږي. که دَ اسلام مجاهدین دَهغه مال غنیمت جوړول غواړي نو دَ کافرحربي قبضه شرعاً مانع نه شي جوړیدې. په دې وجه هغه سره دکیخودې شوي مال ودیعت هم دغه حیثیت دې کوم چه مجاهدین اسلام مال غنیمت جوړول غواړي نودَهغه قبضه دَهغوی دَ پاره مانع کیدې نه شي. کله چه مجاهدین حمله اوکړي نوچه څنګه دَ ده ذاتي مال غنیمت جوړیږي دغه شان هغه سره موجود مال هم په غنائم کښې شمیرلې کیږي.

امام سرخسي رحمه الله په المبسوط کښې تحریر فرمائي: وأن کان أودع شیئاً من ماله حربیاً فذلك المال فئ في ظاهر الروایة. وجه ظاهر الروایة أن ید المودع في هذ المال لیست بید صحیحة، ألا تری أنها لاتکون دافعة لاغتنام المسلمین عن سائر أمواله. فکذلك عن هذه الودیعة وإذا لم تکن یده معتبرة کان هذا، والمال الذی لم یودعه أحد سواء.[3]

دَامام ابویوسف رحمه الله مسلک: - دَامام ابویوسف رحمه الله په نیز مال منقول او مال غیر منقول دواړو یو حکم دې. لهذا دَهغوی په نیزبه په دې مالونو باندې دَمسلمان حربي ملکیت په ځائې وي.[4]

دَامام ابویوسف رحمه الله استدلال اود هغې جواب: - دَهغوی استدلال دَ محمدبن اسحاق ددې روایت نه دې چه کله رسول الله ﷺ دَ بنوقریظه محاصره اوکړه نوپه هغوی کښې بعض کسانو اسلام قبول کړو رسول الله ﷺ دَ اسلام دَ قبلولودَ وجې نه محصور (حربي) دَمسلمانانو مال اوځان محفوظ اومامون ګرځولو حکم اوفرمائیلو. دَ روایت الفاظ دادي:

عن محمدبن اسحاق رحمه الله أن نفراً من بني قریظة أسلموا حین کان رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم

---

[1]) المبسوط للامام الاسرخسي رحمه الله ٥٤/١الجزء العاشر کتاب السیر والبحر الرائق لعلامة ابن نجیم: ١٤٧/٥.
[2]) المبسوط للامام الاسرخسي رحمه الله ١٠/٥٤ —٥٥.
[3]) المبسوط للامام الاسرخسي رحمه الله ١٠/٥٤ —٥٥ کتاب السیر.
[4]) إعلاء السنن: ١٣٩/١٢شرح السیر للامام محمد رحمه الله ١٠/٦٦ —٦٧ والمبسوط للسرخسي: ٥٤/١٠.

محاصر الهمفى قريظة فأحرزوا بذلك أموالهم وأنفسهم (١)

امام ابویوسف رحمه الله فرمائی وعامة أموالهم الدور والاراضي.. مطلب دادې چه محمدبن اسحاق رحمه الله په روایت کښې دلفظ اموال نه کورونه اوزمکې وغیره مراد دی ځکه چه عموماً دهغوی مالونه به هم دغه څیزونه وو. دَدې استدلال جواب دادې چه غیرمنقوله مال یعنی کورونه باغونه او زمکو باندې ملکیت حکماً ثابتیږی اودارالحرب دا رالاسلام نه دې چرته چه احکام جارې شی په دې وجه په غیرمنقول مال باندې دَمسلمان حربی دَ ملکیت اعتبار دَ مسلمانانو دَ حملې کولونه وړاندې هم نه شی کیدې لهٰذا دَ مسلمانانو دَحملې کولو په نتیجه کښې دَ دارالحرب په غیرمنقوله املاک باندې دَ حربیانو ملکیت باقی نه پاتې کیږی هغه به مال غنیمت جوړیږی. (٢)

دَ طرفینو استدلال:- دَ دې حضراتو دلیل دَ ابن شهاب زهری رحمه الله دا مرسل روایت دې: حدثنا حفص بن غياث عن ابن أبي ذئب عن الزهري قال: قضیٰ رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم فيمن أسلم من البحرين أنه قد أحرز دمه وماله إلا أرضه فإنها فيئ للمسلمين، لأنهم لم يسلموا وهم ممتنعون. (٣)

روایت کښې دی چه رسول الله ﷺ دَ بحرین اسلام راوړونکو باره کښې فیصله اوکړه چه هغوی دَخپل ځان او مال حفاظت خو اوکړو البته زمکې به دَ مسلمانانو په مال غنیمت کښې شمیرلې کیږی ځکه چه هغه خلقو دَعصمت په حالت کښې ایمان نه دې راوړې.

دَ ابن شهاب زهری رحمه الله دَدې مرسل روایت تائید دَحضرت عمربن عبدالعزیز رحمه الله دَدې اثر نه هم کیږی کوم چه دَ یحییٰ بن آدم په کتاب الخراج کښې دې: حدثنا إسماعيل بن عياش الشامي عن عبدالله البهراني عن عمر بن عبدالعزيز أنه كتب: من أسلم من أهل البحرين فله ما أسلم عليه من أهل ومال، وأما داره وأرضه، فإنها كائنة في فيئ الله على المسلمين. (٤)

مطلب دادې چه دَ اهل بحرین نه کوم خلق مسلمانان شوی داسې اوګڼئی چه هغوی دَخپل اهل وعیال او مال سره مسلمانیدوسره محفوظ شو. البته دهغوی مکانات اوزمکې دَ الله تعالی دَ طرف نه دَمسلمانانو دَپاره مال فئ دې.

دَ اصول فقه په کتابونو کښې تصریح ده چه که دَ مرسل په تائید کښې داسې صحابی یا تابعی اثر نقل وی چه په شرعی احکامو کښې ژور بصیرت لری نو دَداسې صحابی یا تابعی اثر به په اتفاق دَاحتجاج قابل وی.(٥) دَ عمر بن عبدالعزیز رحمه الله تقویٰ تدین اودَهغوی فقهی بصیرت باندې دَ فقهاؤ اتفاق دې. چونکه دَ زهری رحمه الله دَ مرسل په تائید کښې دَهغوی فتویٰ اواثر

---

(١) إعلاء السنن: ١٣٩/١٢ والمبسوط للسرخسي: ٥٤/١٠.

(٢) إعلاء السنن: ١٣٩/١٢ والمبسوط للسرخسي: ٥٤/١٠.

(٣) أخرجه يحيىٰ بن آدم في كتاب الخراج انظر إعلاء السنن: ١٤٦/١٢.

(٤) إعلاء السنن: ١٣٩/١٢.

(٥) الوجيز في أصول الفقه: ٤٧٤/١ وإعلاء السنن: ١٤٦/١٢.

موجود دي په دې وجه دامام اعظم رحمه الله او امام محمد رحمه الله استدلال زيات قوى دي [1]
امام شافعي رحمه الله، اشهب رحمه الله او سحنون رحمه الله دلائل اودهغې رد : د دې حضراتو زانې وه چه حديث باب کښې رسول الله ﷺ دحضرت عقيل رضي الله عنه تصرف په خانى اوساتلو په دې وجه د مسلمان حربى تصرف اوملکيت دې په خانى اوساتلې شى په دار الحرب باندې د اهل اسلام غالب راتلوسره دهغوى ملکيت نه ختميږى ددې استدلال مختلف جوابات دى ① رسول الله ﷺ د حسن اخلاق د وجې نه دتره د خونى تصرف کښې دخل کول مناسب اونه ګڼړل [2]
②: رسول الله ﷺ په دې طرز عمل سره تاليف قلب مقصود وو [3]
③ په دې سره دا يقين ورکول مقصدوو چه څنګه د جاهليت د زمانې نکاح په خانى وى هغه شان به دهغه وخت تصرفات هم معتبر او په خانى وى [4]
④ د صلح په نتيجه کښې فتح کيدونکې علاقې د اوسيدونکوزمکې باغونه اومکانونه بالاجماع مال غنيمت نه شى جوړيدې بلکه په هغې باندې داهل صلح ملکيت هم دَمخکې په شان وى
د امام شافعي رحمه الله د مشهورقول مطابق مکه عنوتًا فتح شوې نه وه بلکه صلحًا فتح شوې وه [5] دمکې د فتح سره متعلق دامام شافعي رحمه الله ددې قول نه معلوميږى چه حديث باب پخپله د هغوى دپاره دليل نه شى جوړيدې ځکه چه صلحًا فتح کيدونکې علاقومنقول اوغيرمنقول املاك باره کښې د امام شافعي رحمه الله سره د ائمه ثلاثه هم اختلاف نشته دټولو په نيزهغه دمسلم حربى ملکيت کښې پاتې کيږى. اختلاف خو عنوتًا فتح کيدونکې علاقې مال غيرمنقول باره کښې دې

ترجمة الباب سره دَحديث مناسبت: علامه عينى رحمه الله فرمائى چه ترجمة الباب سره هل ترك لنا عقيل منزلامناسبت دې. په کوم سره چه امام بخارى رحمه الله داثابت کړى دى چه کله رسول الله ﷺ په حالت کفرکښې دَحضرت عقيل رضي الله عنه دَتصرف اعتبار اوکړونودَاسلام راوړلونه پس خواعتبار په طريقه اولى کيدل پکاردى.لکه چه دَترجمة الباب مدعى هم دې نه ثابته کړې شوې ده. [6]
حضرت شيخ الحديث زکريا رحمه الله فرمائى حقيقت دادې امام بخارى رحمه الله د خپلې مدعى ثابتولودپاره ترجمة الباب سره مناسبت لرونکى صحيح حديث نه دې نقل کړې. [7] دَ حافظ

---

[1]) پخپله دَامام شافعي رحمه الله په نيزچه په مذکوره مسئله کښې دَ طرفين خلاف دې دَامام زهرى مرسل روايات مقبول او قابل احتجاج دى. اوګورئ: الوجيزفى أصول الفقه: ٤٧٥/١.
[2]) فتح البارى:١٥/٨ كتاب المغازى وفتح الملهم للعلامة شبيرأحمدعثمانى رحمه الله ٣٨٢/٣كتاب الحج باب نزول احاج بمكع وتوريث دورها.
[3]) فتح البارى:١٥/٨ كتاب المغازى وفتح الملهم للعلامة شبيرأحمدعثمانى رحمه الله ٣٨٢/٣.
[4]) فتح البارى:١٥/٨ كتاب المغازى وفتح الملهم للعلامة شبيرأحمدعثمانى رحمه الله ٣٨٢/٣.
[5]) فتح البارى:١٣/٨كتاب المغازى.
[6]) عمدة القارى: ٤٢١/١٤.
[7]) الابواب والتراجم للمحدث الكاندهلوى: ص:٢٠٣.

صاحب رائې هم دغه ده هغوی ليکی چه مسند احمد بن حنبل کښې صخر بن عليه په طريق سره چه کوم روايت نقل کړې شوې دې هم دغه د ترجمة الباب سره مناسب دې (1) مسند احمد کښې دی عن صخر بن علية البجلي قال: فر قوم من بني سليم عن أرضهم فأخذتها، فأسلموا وخاصموني إلى النبي صلى الله تعالى عليه وسلم، فردها عليهم وقال: إذا أسلم الرجل فهو أحق بأرضه وماله. (2) صخر بن عليه رضي الله عنه فرمائی چه د بنو سليم يوه قبيلې خپله زمکه پريخوده اوتختيدل هغه زمکه ما واخستله روستو د قبيلې خلقو اسلام راوړو نودهغې د واپس کولو مطالبه کولو سره نی زه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر کړم حضور پاک هغه زمکه هغوی ته واپس کړه او ارشاد ئې اوفرمائيلو کله چه سړې مسلمان شی نو په خپله زمکه او مال باندې هم دهغه حق وی

حافظ ابن حجر رحمه الله په نيزيه مذکوره روايت کښې إذا أسلم الرجل فهو أحق بأرضه وماله د ترجمة الباب سره مناسبت دې

احديث ۲۸۹۴] (3) حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ-رضی الله عنه- اسْتَعْمَلَ مَوْلًى لَهُ يُدْعَى هُنَيًّا عَلَى الْحِمَى فَقَالَ يَا هُنَيُّ، اضْمُمْ جَنَاحَكَ عَنِ الْمُسْلِمِينَ، وَاتَّقِ دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ، فَإِنَّ دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ مُسْتَجَابَةٌ، وَأَدْخِلْ رَبَّ الصُّرَيْمَةِ وَرَبَّ الْغُنَيْمَةِ، وَإِيَّاىَ وَنَعَمَ ابْنِ عَوْفٍ، وَنَعَمَ ابْنِ عَفَّانَ، فَإِنَّهُمَا إِنْ تَهْلِكْ مَاشِيَتُهُمَا يَرْجِعَا إِلَى نَخْلٍ وَزَرْعٍ، وَإِنَّ رَبَّ الصُّرَيْمَةِ وَرَبَّ الْغُنَيْمَةِ إِنْ تَهْلِكْ مَاشِيَتُهُمَا يَأْتِنِي بِبَنِيهِ فَيَقُولُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ. أَفَتَارِكُهُمْ أَنَا لاَ أَبَا لَكَ فَالْمَاءُ وَالْكَلأُ أَيْسَرُ عَلَىَّ مِنَ الذَّهَبِ وَالْوَرِقِ، وَايْمُ اللَّهِ، إِنَّهُمْ لَيَرَوْنَ أَنِّي قَدْ ظَلَمْتُهُمْ، إِنَّهَا لَبِلاَدُهُمْ فَقَاتَلُوا عَلَيْهَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ، وَأَسْلَمُوا عَلَيْهَا فِي الإِسْلاَمِ، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْلاَ الْمَالُ الَّذِي أَحْمِلُ عَلَيْهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ مَا حَمَيْتُ عَلَيْهِمْ مِنْ بِلاَدِهِمْ شِبْرًا.

رجال الحديث

① **اسماعيل:-** دا اسماعيل بن ابی اويس ابن مالک المدنی رحمه الله دې. د دوی تذکره کتاب المساقاة، باب شرب الناس وسقى الدواب لاندې تيره شوې ده.

② **مالک-** دا امام مالک بن انس بن ابی عامر بن عمرو الاصبحی رحمه الله دې د دوی تذکره کتاب الايمان باب من الدين الفرار من الفتن لاندې تيره شوې ده (4)

③ **زيد بن اسلم:-** دا ابواسامه يا ابو عبدالله زيد بن اسلم قرشی عدوی مدنی رحمه الله دې. د دوی

---

1) فتح الباری: ۲۱۶/۶.

2) فتح الباری: ۲۱۶/۶.

3) تفرد به البخاری. انظر تحفة الاشراف بمعرفة الاطراف للمزی: ۸/۸ رقم: ۱۰۳۹۵.

4) کشف الباری: ۸۰/۲.

تذکره هم کتاب الایمان کښې تیره شوې ده. (١)
په روایت کښې دی چه حضرت عمر رضی الله عنه هنی نوم خپل آزاد کړې غلام ته (ربذه) د مال د څرن د ځائی عامل مقررکړو نوهغه ته ئی هدایت اوکړو چه مسلمانانوسره په رفق اونرمئی سره ملاویږه د مظلوم د بد دعانه ویریږه ځکه چه د مظلوم دعا ردکیږی نه

هُنَی:- (بضم الهاء فتح النون وتشدید الیاء) دا د حضرت عمر رضی الله عنه آزاد کړې شوې غلام وو. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه فضل اوکمال کښې د هغه درجه اوچته وه ګنی دحضرت عمر رضی الله عنه غوندې جوهرشناس خلیفه اسلام به د ربذه د چراګاه هغه کله هم عامل نه جوړولو. (٢)
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه هنی د رسول الله صلی الله علیه وسلم زمانه خولیدلې ده لیکن مؤرخینوکښې چاهم هغه ته صحابی نه دی وئیلی. (٣) په صحیح بخاری کښې هنی ذکر د باب هم په دې یوروایت کښې شوې دې. باقی امام بخاری رحمه الله په خپل صحیح کښې د هغه هیڅ یوروایت نه دې نقل کړې. (٤)

الحمٰی:- (بکسر الحاء المهملة وفتح المیم مقصورا) چراګاه یعنې د څرن ځائی ته وائی. پخوانئی زمانه کښې به د مالدارانو او اثرلرونکوخلقو خاص د څارووڅرن ځایونه وو په کوم کښې چه به د نوروخلقود څاروو د څرولواجازت نه وو حمی هم دې ته وائی. (٥)
په روایت کښې چه د کوم چراګاه ذکر دې دې نه د ربذة چراګاه مراد ده. (٦) معجم البلدان کښې یعقوب حموی رحمه الله لیکلی دی رسول الله صلی الله علیه وسلم په دې چراګاه کښې د اوسیدوخواهش ښکاره کړې وو اود ربذه تعریف کولوسره ئی فرمائیلی ووکه چرې دلته د مارانو کثرت نه وو نو د اوسیدودپاره ډیرمناسب ځائی وو. (٧)

وأدخل رب الصریمة ورب الغنیمة وإیای ونعم بن عوف ونعم بن عفان فانهما إن تهلك ماشیتهما یرجعان إلی نخل وزرع، وأن رب الصریمة ورب الغنیمة، ان تهلك ماشیتهما یاتنی ببنیه فیقول یاأمیر المؤمنین، أفتارکهم أنا؟ لا أبالك فالماء والکلأ أیسر علی من الذهب والورق.

حضرت عمر رضی الله عنه هنی ته هدایت کولوسره نور اوفرمائیل چه کوم خلق د اوښانو او چیلو مالکان دی دهغوی په رمو کښې د جانزې اخستلو پاره ورځه دې دپاره چه د صدقه په وصول کولوکښې د چاحق اونه وهلې شی. دعبدالرحمن بن عوف او عثمان بن عفان د څاروو باره کښې احتیاط کوه ځکه چه په معاشی لحاظ سره دا دواړه حضرات مستحکم او مالداران دی

---

١) کشف الباری: ٢/٢٠٣.
٢) عمدة القاری: ١٤/٤٢٢ وفتح الباری: ٦/٢١٧.
٣) عمدة القاری: ١٤/٤٢٢ وفتح الباری: ٦/٢١٧.
٤) عمدة القاری: ١٤/٤٢٢ وفتح الباری: ٦/٢١٧.
٥) معجم البلدان: ٢/٣٠٧ (المادة: ح.م)
٦) عمدة القاری: ١٤/٤٢٢.
٧) معجم البلدان: ٢/٣٠٨ قوله صلی الله تعالی علیه وسلم: لنعم المنزل الحمی، لولا کثرة حیاتة.

هسې نه چه د امارت د وجې په چراګاه کښې دهغوی د څاروو زیات رعایت کولوسره د غریبانانو حق اونه وهلې شی ځکه چه د دوی څاروی هلاك هم شی نودخپلو کهجورود باغونو نه او د فصلونونه هغوی د خپل رزق اومعاش انتظام کولې شی خوچه کوم غریبانانو د یوڅو اوښانو چیلو خاوندان دی که دهغوی څاروی (ګیانه ملاویدو اوخیال نه ساتلو د وجې) هلاك شی نوهغوی به خپل اولاد ماله راولی وائی به اې امیرالمؤمنین (مونږ غریبانانو اومحتاج یوتاسو زمونږ دپاره د بیت المال نه وظیفه جاری کړئی)[۱] نوآیا هغوی به زه هیرکړم؟ نه (بلکه زه به دهغوی د معاش انتظام کوم) لهذا دهغوی د پاره د ګیا اوبوانتظام او آسانی ورکول په سرو زرو او سپینو زرو د هغوی انتظام کولو نه بهتر او آسان دی.

حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه عینی رحمه الله فرمائی عبدالرحمن بن عوف او عثمان بن عفان رضی الله عنهما نومونه حضرت عمر رضی الله عنه د مثال په توګه پیش کړی دی ځکه چه په صحابه کرامو کښې دا دواړه حضرات په معاشی لحاظ سره ښه مستحکم اوخوشحال وو.[۲] د حضرت عمر رضی الله عنه منشاء داوه چه دهغوی څارود څرن د ځائی نه منع کړه یعنی د دوی په څاروو د نورو په مقابله کښې دومره توجو مه ورکوه چه د غریبانواو حاجتمندو حق اووهلې شی. ځکه چه که د غریبانو څاروی هلاك شی نودهغوی د معاش انتظام کولودپاره به بله لاز ملاؤنه شی بغیرددې نه چه مونږ د بیت المال نه د هغوی دپاره په وظیفه باندې امداد اوکړو. اوکه د ابن عوف او ابن عفان رضی الله عنهما څاروی هلاك هم شی نوهغوی د خپلو پټوفصلونو اود کهجورو دباغونونه خپل معاشی ضرورت پوره کولې شی.[۳]

الصریمة:- په صاد ضمه او راء باندې فتحه سره دالصرمة تصغیردې. وړوکې رمې ته وائی. ددې اطلاق د شلو نه تر دیرشو یا څلوېښتو پورې اوښانو اوچیلو رمه باندې کیږی.[۴]

الغنیمة:- دادَ غنم تصغیردې. ددې لفظ نه هم تقلیل عدد مراددې یعنی د چیلو وړه رمه.[۵]

إیاي:- دا لفظ تحذیر دې قیاسًا إیاك وئیل پکاروو ځکه چه دنحوی قاعدې مطابق تحذیر د مخاطب کولې شی او إیای شاذ او قلیل الاستعمال دې. لیکن علامه عینی رحمه الله او حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دتحذیر نسبت خپل ځان طرف ته کولوسره دراصل دحضرت عمر رضی الله عنه مقصد هم مخاطب خبردار کول وو او ډیره بلیغ پیرایه هم دغه ده. چنانچه عمدة القاري کښې

---

[۱]) عمدة القاري: ۴۲۲/۱۴ — ۴۲۳.

[۲]) دحضرت عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه د مالدارئی قصه مشهوره ده. د وفات نه پس چه کله د سرو زرو خښتې دهغه په بیبیانوتقسیم شوې نو د پرې کونکو په لاسونوکښې پولئی جوړې شوې. په څلورو بیبیانو کښې هرې یوې ته اتیا اتیا زره اشرفئی ملاؤشوې. اوګورئی هزار سال پهلی ص: ۱۷۷ مؤلف مولانا مناظراحسن ګیلانی.

[۳]) فتح الباري: ۲۱۷/۶ وعمدة القاري: ۴۲۲/۱۴.

[۴]) النهایة لابن الاثیر: ۲۷/۳ (المادة: ص ر م) والکرماني: ۵۵/۱۳.

[۵]) عمدة القاري: ۴۲۲/۱۴.

دی وکان القیاس أن یقول وإیاك. لأن هذه اللفظ للتحذیر. وتحذیر المتکلم نفسه شاذ عندالنحاة. ولکنه بالغ فیه من حیث أنه حذر نفسه. ومراده تحذیر المخاطب. وهو أبلغ [1]

قوله وأیم الله إنهم لیرون أنی قد ظلمتهم إنها لبلادهم فقاتلوا علیها فی الجاهلیة. په خدائی هغوی به باورکوی چه ما هغوی سره ظلم کړې دې ځکه چه دا زمکې هم دهغوی علاقې دی د جاهلیت په زمانه کښې هغوی ددې دپاره جنګونه کړی دی علامه عینی رحمه الله او حافظ ابن حجر رحمه الله تحریر فرمائی چه دې خلقو نه عبدالرحمن بن عوف او عثمان بن عفان رضی الله عنهما نه بلکه عام اهل مدینه مراد دی [2]

قوله وأسلموا علیها فی الاسلام- او اسلام راوړلونه پس دهغوی په زمکوباندې دهغوی ملکیت په ځائی اوساتلې شو.

قوله والذی نفسی بیده لولا المال الذی أحمل علیه فی سبیل الله ماحمیت علیهم من بلادهم شبراً - دهغه ذات قسم دَچا په قدرت کښې چه زما ځان دې که هغه مال نه وو کوم چه په جهاد کښې د سورلئې په کارراځی نو ما به د هغوی په علاقوکښې په یولیشت زمکه باندې هم چراګاه نه جوړوله. د دغه مال نه هغه اوښان اواسونه مراددی کوم چه په جهاد کښې د سورلئی په کار راځی. دحضرت عمر رضی الله عنه په دورخلافت کښې په مختلف میدانونو او چراګاهونو کښې به څلویښت زره اوښان او اسونه څریدل. [3]

ترجمة الباب سره دحضرت عمر رضی الله عنه د اثر مناسبت باندې اشکال:- امام بخاری رحمه الله دحضرت عمر رضی الله عنه په مذکوره اثر کښې **إنها لبلادهم فقاتلوا علیها فی الجاهلیة، وأسلموا علیها فی الاسلام** سره ترجمة الباب ثابت کړې دې. لیکن حقیقت دادې چه ترجمة الباب سره ددې اثر هیڅ مناسبت نشته نه دا اثر داحنافو خلاف مستدل جوړیدې شی ځکه چه اهل مدینه اهل صلح وو. په اثرکښې د ربذه د چراګاه ذکردې داد مدینې په حدودکښې شامل وو. مونږ وړاندې خودلې دی چه داهل صلح منقوله اوغیرمنقوله املاك په اتفاق سره غنیمت نه شی جوړیدې. ددې دپاره **إنها لبلادهم فقاتلوا علیها فی الجاهلیة، وأسلموا علیها فی الاسلام** نه دحضرت عمر رضی الله عنه دا وو چه دمدینې اوسیدونکو اهل اسلام سره صلح کړې وه اوداسلام راوړلونه پس دهغوی په زمکو باندې دهغوی ملکیت په ځائی ساتلې شوې وو لهذا اوس به هم دا ملکیت په ځائی وی. بل دا چه د اهل مدینه په کومه حصه زمکه باندې حضرت عمر رضی الله عنه د څرن ځائی جوړکړې وو هغه شاړه او خرابه زمکه وه. حضرت عمر رضی الله عنه دا په کار راوستلوسره د څاروو د څرن دپاره خاص کړې وه. په دې وجه هغه د مسلمانانو دعام مفاد دپاره د حکومت په کنټرول کښې راوستلې شوه شرعاً حاکم وخت ته ددې اختیارحاصل دې. بفرض محال که داخبره اومنلې

---

[1]) فتح الباری: ٢١٧/٦وعمدة القاری: ٤٢٢/١٤.
[2]) عمدة القاری: ٤٢٣/١٤ وفتح الباری: ٢١٨/٦.
[3]) عمدة القاری: ٤٢٣/١٤.

شى چه مدينه عنوتاً فتح شوې وه نوبيا هم ددې اثر نه دا نه ثابتيږی چه د فتح نه وړاندې د مدينې اسلام راوړونکو جائيدادونو باندې دعوى ملکيت او تصرف په ځائى ساتلې شوې وو

چنانچه علامه ظفر احمد عثمانى رحمه الله تحرير فرمائى ولاحجة فيه أصلا - أي في أثر عمر رضي الله عنه - فإن الربذة من عمل المدينة كما قاله المجد، وأهل المدينة قد أسلموا عفوا وطوعًا وكانت أموالهم. وهذا معنى قول عمر: وأسلموا عليها في الاسلام ولا نزاع في أهل الصلح......... وإن سلمنا أنها فتحت عنوة فلا دليل أن بعض أهلها قد أسلموا قبل الفتح وأقر واعلى أرضهم وديارهم، ومن ادعى فليأت على ذلك ببرهان.[1]

دحضرت انورشاه کشميرى رحمه الله اشکال: حضرت علامه انورشاه کشميرى رحمه الله عجيبه نکته بيان کړې ده. دامام بخارى رحمه الله په مذکوره ترجمه باندې اشکال کولوسره فرمائى چه د حضرت عمر رضي الله عنه ددې اثر ترجمه سره هيڅ مناسبت نشته. دترجمة الباب لاندې چه کومه زيربحث ده هغه د دارالکفرد بعض خلقو مسلمانان کيدو سره متعلق ده اودحضرت عمر رضي الله عنه اثر هغه دارالکفرسره متعلق دې چرته چه اوسيدونکى ټولو اسلام راوړلې وى.[2] ښکاره خبره ده چه دکوم دارالکفروالا په اجتماعى توګه باندې مسلمانان شوې وى نودمجاهدين اسلام دحملې کولود وجه نه دهغوى املاک غنيمت جوړولوبه اتفاق سره اجازت نشته په دې کښې د يو امام اختلاف نشته.

فيض البارى کښې دى: قاتلوا عليها في الجاهلية وأسلموا عليها في الاسلام فيه دليل على كون تلك الاراضي مملوكة لهم، وذا لا يرد علينا، لان المتبادر منه أنهم أسلموا كلهم، ومسالتنا فيما إذا أسلم قوم، وبقي الكفر من حولهم.[3] حضرت شيخ الحديث رحمه الله هم دغه خبره فرمائيلې ده.[4]

دمذکوره اثر تخريج: امام بخارى رحمه الله نه علاوه دحضرت عمر رضي الله عنه مذکوره اثر امام مالک رحمه الله هم په موطا کښې روايت کړې دې.[5] ليکن حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه دا اثر په موطا امام مالک رحمه الله کښې مروى نه دې. وهذا الحديث ليس في الموطا.[6]

په دې باندې ردکولوسره حافظ زرقانى رحمه الله إن هذا لشئ عجاب تحريرفرمائيلو سره دتعجب اظهارکړې دې چه دا اثر امام مالک رحمه الله په موطاکښې روايت کړې دې ددې نه باوجود حافظ ابن حجر رحمه الله څنګه انکارکوى.[7] دحافظ ابن حجر رحمه الله دفاع کولوسره حضرت شيخ الحديث رحمه الله تحرير فرمائى: ويمكن الاعتذار عن الحافظ أنه يمكن أن يكون في نسخته من الموطا.[8]

---

[1]) إعلاء السنن: ١٤٣/١٢.

[2]) الابواب والتراجم ص: ٢٠٣.

[3]) فيض البارى: ٤٥٦/٣.

[4]) الابواب والتراجم: ص:٢٠٣.

[5]) موطا امام مالک رحمه الله ١٠٠٣/٢ فى دعوة المظلوم. باب ماينقى من دعوة المظلوم.

[6]) فتح البارى: ٢١٨/٦.

[7]) أوجز المسالک للمحدث محمدز كريا الكاندهلوى: ٣٧١/١٥.

[8]) أوجز المسالک للمحدث محمدز كريا الكاندهلوى: ٣٧١/١٥.

يعنى دحافظ صاحب د طرف نه دا عذر پيش كولې شى چه دهغوى زيرنظر موطا كومه نسخه وه ممكن دى چه په هغې كښې دا اثر نه وى.

د روايت باب نه مستنبط فوائد:- علامه مهلب رحمه الله د روايت باب نه دا فوائد مستنبط كړى دى.

① حاكم وخت له پكاردى چه هغه شاړې بنجر زمكې دمفادعامه دپاره په كار راولى. (١)

② كه د غريبانانود حق وهلو انديښنه وى نودهغوى د فائدې د خاطره مالدارانوته معمولى شان نقصان رسولوكښې هيڅ بديت نشته. (٢) لكه څنګه چه حضرت عمر رضى الله عنه په دې اثركښې هنى ته هدايت وركولو سره. اوفرمائيل كه دمالدارانو څاروو ته نقصان هم اورسى نودهغوى په حق كښې دا څه لوئى نقصان نه دې هغوى سره دمعاش نورې هم ذرائع موجود دى ولې دغريبانانود معاش ذريعه هم دغه څاروى دى په دې وجه دهغوى خيال ساته.

③ كوم ځائى چه د څاروو ډنګرود څرن دپاره خاص وى په هغې باندې دهغه ځائى د اوسيدونكو حق دې. په دغه زمكه باندې چه هغوى ته د خپلو څاروو د څرن آسانى ده حاكم وخت دې هغوى د دغه آسانتى نه نه محروم كوى. (٣)

باب ١٧٧: كتابة الامام الناس

الناس:- دامنصوب دې څكه چه **كتابة** د مصدر اضافت فاعل طرف ته دې اودا ددې مفعول دې. **ينصب الناس على أنه مفعول للمصدر المضاف إلى فاعلة.** (٤)

د ترجمة الباب مقصد:- علامه ابن منير رحمه الله فرمائى چه دې باب قايمولوسره امام بخارى رحمه الله د هغه عقيدې ترديد كوى چه په مردم شمارئى سره بركت اوچتيږى. يعنى داګنړل چه په مردم شمارئى سره بركت اوچتيږى غلطه ده. دغزوه حنين په موقع د بركتونو اوچتولو واقعه د اعجاب نفس د وجه نه شوې وه. (٥)

ګنى فى نفسه په مردم شمارئى كښې د دين اسلام دپاره په څوحوالوسره مختلف فوائد پټ دى. مثلاً هم دغه چه د مستحق او ضرورت مندو كسانودپاره د وظائف جارى كول دمردم شمارئى نه بغير ډير ګران دى. كه چرې مردم شمارى اونه كړې شى نود بيت المال په اخراجات كښې عدم توازن اود وظائف په جارى كولوكښې به بې قاعدګى پاتې شى.

[حديث ٢٨٩٥] (٦) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنِ الأَعْمَشِ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ حُذَيْفَةَ -رضى الله عنه- قَالَ قَالَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- «اكْتُبُوا لِي مَنْ

---

(١) شرح ابن بطال: ٥/٢١٩ — ٢٢٠.

(٢) شرح ابن بطال: ٥/٢١٩ — ٢٢٠.

(٣) شرح ابن بطال: ٥/٢١٩ — ٢٢٠.

(٤) عمدة القارى: ١٤/٤٢٣.

(٥) المتوارى ص: ١٧٩ وفتح البارى: ٦/٢٢٠ والابواب والتراجم: ص: ٢٠٤.

(٦) وأيضًا الحديث عندمسلم فى صحيحه: ١/٨٤ فى كتاب الايمان باب جواز الا ستسرار بالايمان للخائف رقم: ٣٧٧ وعند ابن ماجه فى سننه ص: ٢٩١ فى الفتن، باب الصبرعلى البلاء رقم: ٤٠٢٩.

تَلَفَّظَ بِالإِسْلاَمِ مِنَ النَّاسِ » . فَكَتَبْنَا لَهُ أَلْفًا وَخَمْسَمِائَةِ رَجُلٍ ، فَقُلْنَا نَخَافُ وَنَحْنُ أَلْفٌ وَخَمْسُمِائَةٍ فَلَقَدْ رَأَيْتُنَا ابْتُلِينَا حَتَّى إِنَّ الرَّجُلَ لَيُصَلِّي وَحْدَهُ وَهُوَ خَائِفٌ.

رجال الحديث

① **محمدبن يوسف**:- دا محمدبن يوسف بن واقدضبى فريابى رحمه الله دي. دَدوى حالات كتاب العلم باب ماكان النبى صلى الله تعالى عليه وسلم يتخولهم بالموعظة لاندې تيرشوى دى.

② **سفيان**- **سفيان**:- دا مشهورمحدث سفيان بن عيينه بن ابى عمران هلالى كوفى رحمه الله دي. دَدوى حالات كتاب الايمان لاندې اجمالاً[1] او كتاب العلم لاندې تفصيلاً تير شوې دى.[2]

③ **الاعمش**:- دا ابومحمد سليمان بن مهران اسدى كوفى رحمه الله دي. دَاعمش په لقب سره مشهوردې. دَدوى حالات كتاب الايمان باب ظلم دون ظلم لاندې تيرشوى دى.[3]

④ **ابووائل**:- دا مشهور تابعى ابووائل شقيق بن سلمه اسدى كوفى رحمه الله دي. دَدوى حالات كتاب الايمان باب خوف المؤمن من أن يحبط عمله لاندې تيرشوى دى.[4]

⑤ **حذيفه** رضي الله عنه:- دامشهورصحابى ابوعبدالله حذيفه بن اليمان رضي الله عنه دي. دَدوى حالات كتاب العلم لاندې تفصيل سره تيرشوى دى.[5]

قوله: اكتبوالي من تلفظ بالاسلام من الناس:- په روايت كښې دى چه رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه ماته دَ مسلمانانو شمير ليكلې راكړه. په صحيح مسلم كښې دا روايت دَ ابومعاويه په طريق سره نقل دې. په هغې كښې اكتبوا په ځائى أحصوا دې.[6] په دې لفظ كښې دمعنى لحاظ سره ډيرعموم دې. دَ صحيح مسلم په دې روايت كښې رسول الله ﷺ فرمائيلى دى إنكم لاتدرون لعلكم أن تبتلوا.[7] يعنى تاسو نه پيژنئى كيدې شى فتنوكښې اخته شئى. دَ صحيح بخارى په حديث باب كښې دا جمله نشته.

قوله: فكتبناله ألفاً وخمساة رجل:- حضرت حذيفه رضي الله عنه وائى چه مونږ دَ يوزر پنځوسوو مسلمانانو نومونه اوليكل اودَ حضورپاك په خدمت كښې مو پيش كړل.

قوله: فقلنا نخاف، ونحن ألف وخمساة:- فقلنا نخاف...... دا استفهام تعجب دې. نخاف

---

[1]) كشف البارى: ٢٣٨/١

[2]) كشف البارى: ٨٦/٣.

[3]) كشف البارى: ٢٥١/٢.

[4]) كشف البارى:٥٥٩/٢.

[5]) كشف البارى:٩٢/٣.

[6]) الصحيح مسلم: ٨٤/١ كتاب الايمان باب جواز الاستسرار بالايمان للخائف كما مر آنفاً.

[7]) الصحيح لمسلم:٨٤/١وعمدة القارى: ٤٢٤/١٤ وفتح البارى:٢١٩/٦.

نه وراندې هل مقدر دی (١) مطلب دادې چه آیا یونیم زر نفوسو باندې مشتمل کیدو باوجود به مونږ ویره محسوس کوو؟ یعنی د دومره غیرمعمولی ګنړې باوجود به مسلمانان ولې په ویره او دهشت کښې راګیریږی؟

د مردم شمارنې واقعه کله پیښه شوه؟ - شارحینو په دې کښې مختلف اقوال نقل کړی دی

① یوقول دادې چه د مردم شمارنې واقعه ممکن ده چه غزوه احد ته د تللوپاره پیښه شوی وی (٢)

② علامه ابن التین رحمه الله د وثوق سره فرمائیلی دی چه دا واقعه د غزوه خندق په موقع د خندق د کنستلو وخت کښې پیښه شوې (٣)

③ د علامه داؤدی رحمه الله رائې ده چه دا د حدیبیه په موقع پیښه شوې ځکه چه د شمیرې باره کښې د صحابه کرامو په مینځ کښې اختلاف هم په دې مقام باندې شوې وو. د بعض صحابه کرامو رائې وه چه ټول کسان یونیم زر دی او بعضو وئیل چه زر دی (٤)

قوله فلقد رأیتنا ابتلینا حتی إن الرجل لیصلی وحده وهو خائف - رأیتنا په دې کښې نا باندې ضمه ده او د متکلم صیغه ده . تقدیرعبارت دادې فلقد رأیت نفسنا بعض روایاتو کښې رأینا نقل دی (٥) مونږ خپل ځان فتنو کښې راګیرکړو تردې چه سړې ځان له مونځ کولو سره هم ویریږی علامه کرمانی رحمه الله او علامه عینی رحمه الله فرمائی چه په روایت کښې د ویرې د کومې کیفیت تذکره کړې شوې ده هغه د رسول الله ﷺ د وفات نه پس زمانې سره متعلق ده (٦)

روایت کښې په ابتلاء سره د کومې فتنې طرف ته اشاره ده؟ - په روایت کښې ویره او ابتلاء نه کومو فتنوطرف ته اشاره ده؟ په دې سلسله کښې د شارحینو حضراتو مختلف اقوال ذکرشوی دی: ① د حافظ ابن حجر رحمه الله رائې ده چه دې نه د حضرت عثمان رضی الله عنه د دورخلافت په آخری ورځو کښې د ولید بن عقبه او د کوفې د نورو امراؤ بې اعتدالیانو طرف ته اشاره ده. ولیدبن عقبه به مونځ د وخت نه روستو کولو یا دا چه د مانځه د سنتو او آدابو خیال به ئې نه ساتلو. د ولید بن عقبه او د ده په شان داسې نورو امراؤ د غلط تګ د وجې نه څه نیکان خلق داسې وو چه د هغه په اقتداء کښې به ئې مونځ کول مکروه ګڼړل. داسې خلقو به اول په پټه ځان له مونځ کولو او روستو د عقبه د قهر اوغضب اوعتاب نشانه جوړیدو او فتنه کښې د راګیریدو د ویرې په دویم خل د هغه په اقتداء کښې مونځ کولو.

---

(١) شرح الکرمانی:١٣/٥٦وعمدة القاری:١٤/٤٢٤ وقسطلانی:١٧٥/٥.

(٢) عمدة القاری:١٤/٤٢٤وفتح الباری:٢١٩/٦ وإرشادالساری للقسطلانی:١٧٥/٥.

(٣) عمدة القاری:١٤/٤٢٤وفتح الباری:٢١٩/٦ وإرشادالساری للقسطلانی:١٧٥/٥.

(٤) عمدة القاری:١٤/٤٢٤وفتح الباری:٢١٩/٦ وإرشادالساری للقسطلانی:١٧٥/٥.

(٥) شرح الکرمانی رحمه الله ١٣/٥٦.

(٦) شرح الکرمانی:١٣/٥٦وعمدة القاری:١٤/٢٢٤.

حافظ ابن حجر رحمه الله تحرير فرمائى فيشبه أن يكون أشار بذلك إلى ماوقع فى أواخر خلافة عثمان من ولاية بعض أمراء الكوفة كالوليد بن عقبة حيث كان يؤخر الصلوة أولا يقيمها على وجهها، وكان بعض الورعين يصلى وحده سرا، ثم يصلى معه خشية من وقوع الفتنة (١)

② يوقول دادې چه دې نه دحضرت عثمان رضی الله عنه دَ يوسفرطرف ته اشاره ده. په دغه سفركښې هغوى دَ قصر مونځ په ځائى پوره مونځ كړې وو اودَ سفرملګروچه دَ حضرت عثمان رضی الله عنه دا طرزعمل اوليدلو نودهغوى دويرې نه به ئى په پټه قصر هم كولو. مطلب دادې چه دَ حضرت عثمان رضی الله عنه په اقتداء كښې به پوره كولو خوروستوبه نى دَهغه نه په پټه قصر هم كولو

③ دَامام نووى رحمه الله رائې ده چه دَدې نه دَ رسول الله صلی الله علیه وسلم دَ وفات نه پس ښكاره كيدونكې فتنوطرف ته اشاره ده. دا فتنې دومره خطرناكې وې چه خلقو به دَ ويرې دَ وجې نه خپل ځان پټولو اودَمونځ په شان اهم عبادت به ئى پټ ادا كولو چه چرته دَ فتنې او قتل او فساد ښكاره نه شى (٢)

حَدَّثَنَا عَبْدَانُ عَنْ أَبِي حَمْزَةَ عَنِ الْأَعْمَشِ فَوَجَدْنَاهُمْ خَمْسَمِائَةٍ. قَالَ أَبُومُعَاوِيَةَ مَا بَيْنَ سِتِّمِائَةٍ إِلَى سَبْعِمِائَةٍ. (٣)

رجال الحديث

① **عبدان**:- دا عبدالله بن عثمان بن بجله دې. عبدان په لقب سره مشهوردې. دَدوى حالات كتاب الايمان بدء الوحى لاندې تيرشوى دى. (٤)

② **ابوحمزه**:- دا ابوحمزه محمد بن ميمون اليشكرى دې. دَدوى حالات كتاب الغسل باب نفض اليدين من الغسل لاندې تيرشوى دى.

③ **عمش**:- دا ابومحمد سليمان بن مهران اسدى كوفى رحمه الله دې. دَاعمش په لقب سره مشهوردې. دَدوى حالات كتاب الايمان باب ظلم دون ظلم لاندې تيرشوى دى. (٥)

قوله: قال ابومعاويه:- دا ابومعاويه محمدبن خازم التميمى دې. دَدوى حالات كتاب العلم باب الحياء فى العلم لاندې تير شوى دى. (٦)

دَمذكوره تعليق تخريج:- دا تعليق امام مسلم رحمه الله كتاب الايمان باب الاستسرار بالايمان للخائف

---

(١) فتح البارى:٦/٢١٩.

(٢) شرح النووى على صحيح مسلم:١/٨٤ وشرح الكرمانى:١٣/٥٦ وعمدة القارى:١٤/٤٢٤.

(٣) قوله: حدثنا عبدان...... تفردبه البخارى رحمه الله، أنظر تحفة الاشراف للحافظ المزى رحمه الله ٣/٣٨ رقم:٣٣٣٨.

(٤) كشف البارى:١/٤٦١.

(٥) كشف البارى: ٢/٢٥١.

(٦) كشف البارى:٤/٦٠٥.

لاندې. امام نسائی رحمه الله سنن کبری کښې کتاب السیر باب أحصاء الامام الناس لاندې او امام ابن ماجه رحمه الله خپل سنن کښې کتاب الفتن باب الصبر علی البلاء لاندې موصولاً نقل کړې دې.[1]

د روایت باب او مذکوره تعلیق مقصد:- د امام بخاری رحمه الله مقصد دا خودل دی چه ترجمة الباب په ړومبی روایت کښې په کوم طریق سره سفیان بن عیینه رحمه الله د اعمش رحمه الله نه حدیث روایت کړې دې هم په دغه طریق سره ابوحمزه رحمه الله او ابومعاویه رحمه الله هم د اعمش رحمه الله نه نقل کړې دې خودې دواړو د سفیان بن عیینه رحمه الله نه اعدادوشمار مختلف ذکرکړی دی.[2] سفیان بن عیینه رحمه الله یوزر پنځه سوه او ابوحمزه رحمه الله پنځه سوه او ابومعاویه رحمه الله شپږسوه نه تر اوو سوو پورې عدد ذکرکړې دې. چونکه سفیان بن عیینه رحمه الله په حفظ اتقان او ثقاهت کښې په نورو محدثینوفوقیت لرې بل دا چه د ثقه راوی زیادت هم معتبردې. په دې وجه امام بخاری رحمه الله د ابن عیینه زیادت فی العدد والاروایت ته ترجیح ورکولوسره مقدم اوساتلو.[3]

علامه اسماعیلي رحمه الله فرمائی چه یحیی بن سعید اموی او ابوبکربن عیاش رحمه الله د ابوحمزه رحمه الله موافقت کښې د پنځوسوو عدد ذکرکړې دې. په دې باندې حافظ بن حجر رحمه الله فرمائی چه تعارض حفظ اواتقان او اکثریت په مینځ کښې دې. یعنی یوطرف ته ابوزحمزه، یحیی بن سعید او ابوبکر بن عیاش رحمهم الله دې چه د پنځوسوو عدد نقل کولوکښې متفق دی (لفظ اکثریت نه هم دې حضراتوداتفاق طرف ته اشاره کړې ده) خودمذکوره دریواړو حضراتو په مقابله کښې احفظ دې لکه چه تعارض دلته په احفظیت او اکثریت کښې دې. ددې نه دامام بخاری رحمه الله رحجان هم معلومیږی یعنی دتعارض په صورت کښې هغه چونکه حفظ ته ترجیح ورکوی په دې وجه دلته هم امام بخاری رحمه الله داحفظ کیدود وجې امام ابن عیینه رحمه الله روایت ته ترجیح ورکړې ده او اکثریت یعنی ابوحمزه یحیی بن سعید او ابوبکرین عیاش رحمهم الله روایات ئې مرجوح گرځولی دی.

حافظ ابن حجر رحمه الله تحریرفرمائی: **وأما ما ذکره الاسماعیلی أن یحیی بن سعید الاموی وأبابکر بن عیاش وافقا أبا حمزة فی قوله: خمسمائة فتعارض الاکثریة والاحفظیة، فلا یخفی بعد ذلك الترجیح بالزیادة، وبهذا یظهر نظر البخاری علی غیره.**[4]

د یواشکال جواب:- دلته دا اشکال کیدې شی چه امام بخاری رحمه الله که چرې د ثقه دزیادت اعتبارکولوسره د سفیان بن عیینه رحمه الله روایت ته ترجیح ورکړه نوبیاامام مسلم رحمه الله د ابومعاویه رحمه الله روایت ته ولې ترجیح ورکړه؟

علامه عینی رحمه الله او حافظ ابن حجر رحمه الله ددې داجواب ورکړې دې چه داعمش په شاګردانو

---

[1]) السنن الکبری للامام النسائی:۲۷۶/۵ رقم:۸۸۷۵ صحیح مسلم:۸٤/۱ کتاب الایمان باب جواز الاستسرار بالایمان للخائف، وسنن ابن ماجه ص:۲۹۱ فی أبواب الفتن.

[2]) عمدة القاری:۲٤/۱٤ وفتح الباری:۲۱۹/٦.

[3]) عمدة القاری:۲٤/۱٤ وفتح الباری:۲۲۰/٦ وإرشادالساری:۱۷۵/۵.

[4]) فتح الباری:۲۲۰/٦.

کښې ابومعاويه د حفظ او اتقان په لحاظ سره زيات ممتازوو په دې وجه امام مسلم رحمه الله دَهغه روايت ته ترجيح ورکړه. او سفيان بن عيينه رحمه الله دَ اعمش رحمه الله په تلامذه سره په ټولو محدثينو باندې فائق دې په دې وجه امام بخاري رحمه الله دَهغه روايت ته ترجيح ورکړه.[1]

په اعدادکښې تعارض اودهغې حل:- اعداد اوشمير مختلف خودونکی دې دريواړو رواياتو کښې تطبيق ورکولوسره شارحين حضرات مختلف اقوال نقل کوی. ① علامه داؤدي رحمه الله فرمائی لعلهم كتبوا في مواطن. يعنې ممکن ده چه دَ مردم شمارنې دا واقعه په مختلفو مقاماتو باندې دِيرځل پيښه شوې وی. په داسې صورت کښې ښکاره خبره ده چه دکسانو دَ زياتيدو او کميدو سره اعداد اوشمير مختلف کيدل بالکل ممکن دی.[2]

② بعضو داتطبيق ورکړې دې چه په کومو روايتونوکښې دَ يوزر پنځوسوو عدد ذکرشوې دې دې نه مسلمانان سړی ښځې ماشومان او غلامان ټول مراددی.[3]

او په کومو رواياتوکښې چه دَ پنځو سوو عددذکرکړې شوې دې دَهغې نه صرف مجاهدين مراددی. دغه شان چه کومو رواياتوکښې شپږ سوو نه اووه سوو پورې دَعدد بيان شوې دې دَهغې نه صرف سړی مراددی.[4]

په دويم تطبيق باندې دَامام نووي رحمه الله رد:- ليکن دويم تطبيق ردکولوسره امام نووي رحمه الله فرمائی چه کله رواياتو کښې ألف وخمسماة رجل کښې دَ رجل تصريح موجود ده نودَ دې اطلاق په ښځو ماشومانو اوغلامانوباندې صحيح نه دې.

③ امام نووي رحمه الله فرمائی چه صحيح تطبيق دادې چه کومو راويانودَ اووه سوو عدد روايت کړې دې دَهغې نه خصوصاً دَمدينې رِجال يعنې سړی مراد دی اوکومو راويانوچه دَ يوزر پنځوسوو عدد ذکرکړې دې دَهغې نه دَ مدينې دَ رجالوسره مدينې سره ملحق ځايونو اوکلو مسلمانان اوسيدونکی هم مراد دی.

چنانچه امام نووي رحمه الله تحرير فرمائی: وقد يقال: وجه الجمع بين هذه الالفاظ أن يكون قولهم ألف وخمسماة المراد به النساء والصبيان والرجال، ويكون قولهم ست ماة إلى سبع ماة الرجال خاصة، ويكون خمسماة المراد به المقاتلون، ولكن هذا الجواب باطل برواية البخاري في أواخر كتاب السير في باب كتابة الامام الناس، فان فيها: فكتب له ألفا وخمس ماة رجل. والجواب الصحيح ـ إن شاء الله ـ أن يقال: لعلهم أرادوا بقولهم مابين الستماة إلى السبعماة رجال المدينة خاصة، وبقولهم: فكتبناله ألفاوخمسماة هم مع المسلمين حولهم.[5]

---

[1] عمدة القاري: ١٤/ ٤٢٤ وفتح الباري: ٦/ ٢٢٠.
[2] فتح الباري: ٦/ ٢٢٠ وعمدة القاري: ١٤/ ٤٢٥.
[3] فتح الباري: ٦/ ٢٢٠ وعمدة القاري: ١٤/ ٤٢٥ وإرشادالساري: ٥/ ١٧٥.
[4] فتح الباري: ٦/ ٢٢٠ وعمدة القاري: ١٤/ ٤٢٥ وإرشادالساري: ٥/ ١٧٥.
[5] شرح النووي على صحيح مسلم: ١/ ٨٤ كتاب الحج باب جواز الاستسرار بالايمان للخائف.

دَ علامه كرماني رحمه الله دَ صنيع نه معلوميږي چه دهغوي په نيزد امام نووي رحمه الله مذكوره تطبيق راجح دې (¹) علامه كرماني رحمه الله په دويم تطبيق باندې رد كولوسره فرمانيلي وو چه په حديث باب كښې دَرجل تصريح موجود ده په دې وجه داسې ونيل صحيح نه دی چه دې نه ښځې ماشومان او غلامان مراددي علامه عيني رحمه الله هغه پسې لګيدو سره فرماني چه دا رد پخپله محل نظر دې خكه چه دَ رجل اطلاق په عبيد او صبيان باندې هم كيږي (²)

ترجمة الباب سره دحديث باب مناسبت: روايت كښې كتابت يعنى دمردم شمارنى ذكر دې ترجمة الباب سره ددې مناسبت ښكاره دې

[حديث ۲۸۹٦] (³) حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ عَنْ أَبِي مَعْبَدٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ - رضى الله عنهما - قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي كُتِبْتُ فِي غَزْوَةِ كَذَا وَكَذَا، وَامْرَأَتِي حَاجَّةٌ. قَالَ « ارْجِعْ فَحُجَّ مَعَ امْرَأَتِكَ ». [ر: ۱۷٦۳]

رجال الحديث

① **ابونعيم:** - دامشهور محدث ابونعيم الفضل بن دكين الملائى الكوفى رحمه الله دې. دَدوى حالات كتاب الايمان باب فضل من استبرأ لدينه كښې تيرشوى دى (⁴)

② **سفيان:** - دَترجمة الباب دَ رومبى حديث لاندې دَ دوى حواله تيره شوې ده.

③ **ابن جريج:** - دا عبدالملك بن عبدالعزيز بن جريج اموى رحمه الله دې. دَدوى تذكره كتاب الحيض باب غسل الحائض رأس زوجها وترجيله لاندې تيره شوې ده.

④ **عمروبن دينار:** - داابومحمد عمرو بن دينار الجرحى رحمه الله دې. دَدوى تذكره هم كتاب العلم باب العلم والعظة بالليل كښې تيره شوې ده. (⁵)

⑤ **ابومعبد:** - دادَحضرت ابن عباس رضي الله عنهما آزادكړې شوې غلام ابومعبد نافذ المكى رحمه الله دې دَدوى حالات كتاب الاذان باب الذكر بعد الصلوة لاندې تيرشوى دى.

⑥ **ابن عباس:** - دامشهورصحابى دَرسول ﷺ دَ تره ځوئى حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما دې دَدوى حالات بدء الوحى (⁶) بل دَ رسول الله ﷺ نه نيغ په نيغه دَ هغوى دَ مروياتو تعداد سره

---

¹) شرح الكرمانى:۱۳/۵۷.

²) عمدة القارى:۱٤/۵۲۵ قال العلامة العينى رحمه الله الحكم ببطلان الوجه المذكور لايخلو عن نظر، لان العبيد والصبيان يدخلون فى لفظ: الرجل فتامل: والله أعلم.

³) قد سبق تخريج الحديث فى كتاب جزاء الصيدباب حج النسا رقم:۱۸٦۲.

⁴) كشف البارى: ۲/٦٦۹.

⁵) كشف البارى: ٤/۳۰۹.

⁶) كشف البارى:۱/٤۳۵ - ٤۳۷.

متعلق بحث کتاب الایمان باب کفران العشیر و کفر دون کفر لاندې تیرشوی دی [۱]

جاء رجل إلى النبی صلی الله تعالی علیه وسلم فقال یا رسول الله! إنی کتبت فی غزوة کذا وکذا وامرأتی حاجة قال: أرجع فحج مع امرءتك:- حضرت ابن عباس روایت کوی چه یوسړی رسول الله ﷺ له راغلو اوعرض ئی اوکړو یا رسول الله! زما نوم په فلانکی فلانکی جهاد کښې لیکلې شوې دې اوزما ښځه دحج د پاره وتلې ده حضورپاك اوفرمائیل زه خپلې ښځې سره حج اوکړه دې روایت سره متعلق بحثونه کتاب الحج باب حج النساء لاندې تیرشوی دی.

ترجمة الباب سره دَحدیث باب مناسبت:- دَ حضرت ابن عباس رضی الله عنهما په دغه روایت کښې إنی کتبت فی غزوة کذا وکذا مناسبت ترجمة الباب سره ښکاره دې. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه ددې جملې تعلق ترجمة الباب رومبی روایت لفظ اکتبوا سره دې. دَ کوم نه چه دا ثابتیږی چه دَ صحابه کرامو عادت وو چه هغوی به دَ جهاددپاره دَ وتلونکو نومونه لیکل. [۲] دَحافظ صاحب ددې استدلال تائید دَمذکوره روایت نه کیږی په کوم کښې چه دی یوسړې دَ حضورپاك په خدمت کښې حاضر شو وئی وئیل زما نوم په فلانکی اوفلانکی غزوه کښې لیکلې شوې دې.

باب ۱۷۸: إن الله یؤید الدین بالرجل الفاجر

دَ ترجمة الباب مقصد:- علامه ابن منیر رحمه الله فرمائی ددې ترجمة الباب نه دَامام بخاری رحمه الله مقصد دادې که یوفاجر حاکم دَاسلام دَ حفاظت سبب جوړشی نو صرف دَ فسق اوفجور دَ وجی نه خروج او بغاوت کولوسره هغه معزول کول جائزنه دی. ځکه چه الله تعالی دَ فاسق اوفاجر نه هم د دین دَخدمت اوتائید کاراخلی. لهذا دَ داسې حاکم په اقتدار باندې په صبر اوتحمل او شرعی امورو کښې دَ هغه اطاعت کول واجب دی.

[حدیث ۲۸۹۷] [۳] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ ح وَحَدَّثَنِي مَحْمُودُ بْنُ غَيْلاَنَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنِ ابْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ -رضی الله عنه- قَالَ شَهِدْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ -صلی الله علیه وسلم- فَقَالَ لِرَجُلٍ مِمَّنْ يَدَّعِي الإِسْلاَمَ «هَذَا مِنْ أَهْلِ النَّارِ». فَلَمَّا حَضَرَ الْقِتَالُ قَاتَلَ الرَّجُلُ قِتَالاً شَدِيدًا، فَأَصَابَتْهُ جِرَاحَةٌ فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، الَّذِي قُلْتَ إِنَّهُ مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَإِنَّهُ قَدْ قَاتَلَ الْيَوْمَ قِتَالاً شَدِيدًا وَقَدْ مَاتَ. فَقَالَ النَّبِيُّ -صلی الله علیه وسلم- «إِلَى النَّارِ». قَالَ فَكَادَ بَعْضُ النَّاسِ أَنْ يَرْتَابَ، فَبَيْنَمَا

---

[۱] کشف الباری: ۲/۲۰۵ — ۲۰۶.

[۲] فتح الباری: ۶/۲۲۰.

[۳] وأیضاً أخرجه البخاری فی صحیحه: ۲/۶۰۴ فی کتاب المغازی باب غزوة خیبر. رقم: ۴۲۰۴ و: ۲/۹۷۷ فی القدر باب العمل بالخواتیم رقم: ۶۶۰۶ ومسلم فی صحیحه: ۱/۷۱ فی کتاب الایمان باب غلظ تحریم قتل الانسان نفسه.

هُمْ عَلَى ذَلِكَ إِذْ قِيلَ إِنَّهُ لَمْ يَمُتْ، وَلَكِنَّ بِهِ جِرَاحًا شَدِيدًا. فَلَمَّا كَانَ مِنَ اللَّيْلِ لَمْ يَصْبِرْ عَلَى الْجِرَاحِ، فَقَتَلَ نَفْسَهُ، فَأُخْبِرَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- بِذَلِكَ فَقَالَ «اللَّهُ أَكْبَرُ، أَشْهَدُ أَنِّي عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ». ثُمَّ أَمَرَ بِلَالًا فَنَادَى بِالنَّاسِ «إِنَّهُ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِلَّا نَفْسٌ مُسْلِمَةٌ، وَإِنَّ اللَّهَ لَيُؤَيِّدُ هَذَا الدِّينَ بِالرَّجُلِ الْفَاجِرِ». [۳۹۶۷، ۴۲۳۲]

رجال الحدیث

① **ابوالیمان**:- دا ابوالیمان حکم بن نافع بهرانی حمصی رحمه الله دي. دَ دوی تذکره بدء الوحی کښې تیره شوې ده.[1]

② **شعیب**:- دابوبشر شعیب بن ابی حمزه القرشی الاموی رحمه الله دي. دَ دوی تذکره هم بدء الوحی کښې تیره شوې ده.[2]

③ **زهری**:- دامشهورمحدث محمدبن مسلم بن عبیدالله بن عبدالله بن شهاب زهری رحمه الله دي. دَدوی حالات هم بدء الوحی لاندې تیرشوی دی.[3]

قوله: وَحَدَّثَنِي مَحْمُودُ بْنُ غَيْلَانَ.......

رجال الحدیث

① **محمود بن غیلان**:- دامحمود بن غیلان العدوی رحمه الله دي. دَدوی حالات کتاب مواقیت الصلوة باب النوم قبل العشاء لاندې تیرشوی دی.

② **عبدالرزاق**:- داابوبکر عبدالرزاق بن همام بن نافع صنعانی یمانی رحمه الله دي. دَ دوی حالات کتاب الایمان باب حسن إسلام المرء لاندې تیرشوی دی.[4]

③ **زهری**:- دامشهورمحدث عبدالله بن شهاب زهری رحمه الله دي. دَدوی حالات بدء الوحی لاندې تیرشوی دی.[5]

④ **المسیب**:- داامام التابعین سعیدبن المسیب بن حزن بن ابی وهب بن عمرو بن عائذ بن عمران بن مخزوم بن مره قرشی مخزومی رحمه الله دي. دَدوی تفصیلی تذکره کتاب الایمان باب من قال ان الایمان هو العمل لاندې تیره شوې ده.[6]

---

[1] کشف الباری:۱/۴۷۹ - ۴۸۰.

[2] کشف الباری:۱/۴۸۰.

[3] کشف الباری:۱/۳۲۶.

[4] کشف الباری: ۲/۴۲۱.

[5] کشف الباری:۱/۳۲۶.

[6] کشف الباری:۲/۱۵۹ – ۱۶۱.

⑤ ابوهریره ﷺ - دَدوی حالات هم کتاب الایمان باب أمور الایمان لاندې تفصیل سره تیرشوی دی. (١)

قوله وحدثنی محمود......... - دا تحویل سند دې دَدې خانی نه امام بخاری ﷺ خپل دویم سند ذکر کړې دې.

قوله شهدنا مع رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم فقال لرجل ممن یدعی الاسلام: هذا من أهل النار - حضرت ابوهریره ﷺ فرمائی چه مونږ رسول الله ﷺ سره په یوه غزوه کښې شرکت اوکړو. دې نه غزوه خیبر مراددې یوسړې چه خپل ځان ئی مسلمان ښکاره کولو حضورپاك دَهغه باره کښې اوفرمائیل دا جهنمی دې. په دې روایت سره حضرت ابوهریره ﷺ دَ غزوه دَنوم تصریح نه کړه. هم دغه روایت امام بخاری ﷺ کتاب المغازی کښې هم نقل کړې دې. هلته شهدنا خیبر تصریح موجود ده. (٢)

وړاندې روایت کښې دی: فلما حضر القتال قاتل الرجل قتالا شدیدا فاصابته جراحة، فقیل یارسول الله! الذی قلت إنه من أهل النار، فانه قد قاتل الیوم قتالا شدیدًا وقد مات، فقال رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم: إلی النار.

کله چه جنګ شروع شو هغه سړې ډیر په تیزئی سره اوجنګیدو او زخمی شو. صحابه کرامو عرض اوکړو یارسول الله ! دَ کوم سړی باره کښې چه تاسو ارشاد فرمائیلې چه دا جهنمی دې هغه خو نن ډیر په تیزئی سره اوجنګیدو او مړ هم شو. حضورپاك اوفرمائیل هغه جهنم ته اورسیدو.

په حقیقت کښې چه کله هغه دَ اسلام دَ طرف نه ډیر په بهادرئی او بې خیالئی سره اوجنګیدو زخمی شو او په ظاهره دَهغه دَ مرګ یقین هم اوشو نو صحابه کرامو دَ رسول الله ﷺ دَ پیشنګوئی متعلق تذبذب کښې راګیرشو. ځکه چه دَهغوی په خیال دَ مسلمانانو دَ طرف نه جنګیدو سره بهادری خودلو سره هغه دَ شهادت درجه حاصله کړې وه.

قوله حضر القتال :- قتال مرفوع او منصوب دواړه شان لوستل صحیح دی. دَ رفع په صورت کښې قتال دحضر فاعل دې. دَ نصب په حالت کښې به دَ حضر فاعل ضمیروی چه دَهغه سړی طرف ته به راجع وی اوقتال به مفعول وی. (٣) حضرت ابوهریره ﷺ په روایت کښې نور فرمائی: فکاد الناس أن یرتاب.......... نیزدې وه چه خلق په شك اوشبه کښې اخته شوې وې په دې وخت کښې چا اووئیل هغه مړ نه دې خو دهغه زخم ژور دې کله چه شپه شوه نو د زخمونو طاقت نه راوړلو سره هغه خودکشی اوکړه. حضورپاك ته دَ دغه واقعه خبر ورکړې

---

(١) کشف الباری: ۶۵۹/۱ - ۶۶۳.

(٢) صحیح البخاری: ۶۰۴/۲ کتاب المغازی باب غزوة خیبر رقم: ۴۲۰۴.

(٣) شرح الکرمانی: ۵۸/۱۳ وعمدة القاری: ۴۲۶/۱۴ وفتح الباری: ۶۰۱/۷.

شو نو وني فرمائيل الله اكبر اني عبدالله ورسوله بيا حضورپاك حضرت بلال ﷺ ته دَدې اعلان كولو حكم اوكړو چه دَمسلمان نه بغير به هيڅوك جنت ته نه ځي

أن يرتاب يرتاب دكاد خبردې دَ افعال مقاربه په خبر باندې أن ناصبه داخل كيدل قليل الاستعمال دي ليكن بهرحال جائزدې (۱)

قوله: فقتل نفسه:- دَ حضرت ابوهريره ﷺ په روايت كښې دى چه هغه خودكشى اوكړه ليكن دا وضاحت نشته چه په څه آله سره ئى خودكشى اوكړه. دهغه دا روايت كتاب المغازى كښې هم ذكردې په كوم كښې چه تصريح ده چه هغه په غشى باندې خپل كار تمام كړې وو. هم په كتاب المغازى كښې دحضرت سهيل بن سعد ﷺ يو روايت كښې هم د خودكشئ ذكردې خوپه هغې كښې دى چه دغه سړى په توره سره خودكشى كړې وه. په ظاهره په دواړو كښې تضاد دې. كتاب المغازى كښې په دې موضوع باندې تفصيلى بحث راروان دې. (۲)

قوله: ثم أمر بلالا:- دلته په روايت كښې تصريح ده چه رسول الله ﷺ حضرت بلال ﷺ ته دَاعلان حكم وركړو. اودَ صحيح مسلم په روايت كښې دى: قم يا ابن خطاب. (۳) دغه شان دَ بيهقى په روايت كښې دى چه اعلان عبدالرحمن بن عوف ﷺ كړې وو. (۴) حافظ ابن حجر ﷫ په دريواړو روايتونوكښې تطبيق كولو سره ليكى ممكن ده چه دا هم يو اعلان په مختلفو مقاماتودې تولو كړې وى. (۵)

قوله: وإن الله ليؤيد الدين بالرجل الفاجر:- الله تعالى دَدې دين دَتقويت او تائيد كار فاجرسړى نه هم اخستې دې. داحديث په ظاهره دَ صحيح مسلم دَهغه روايت معارض دې په كوم كښې چه دى: فلن أستعين بمشرك. (۶) هغوى اوفرمائيل زه به هيڅ كله دَ مشرك نه امداد وانخلم.

ليكن په دواړو روايا توكښې څه تعارض نشته. علامه مهلب ﷫ فرمائى چه رسول الله ﷺ لانستعين بمشرك په كومه موقع چه ارشاد فرمائيلې وو هم هغه موقع سره خاص وو. (۷)

بل دا چه دَصحيح مسلم په روايت كښې دَ مشرك تصريح ده دې نه مسلمان فاجرمراد نه دې خودَ صحيح بخارى په روايت باب كښې دَ فاجر مسلم ذكردې په دواړو روايا توكښې هيڅ

---

(۱) فتح البارى:۶۰۱/۷ وعمدة القارى: ۴۲۶/۱۴.

(۲) كشف البارى:ص ۴۲۲ كتاب المغازى باب غزوة خيبر.

(۳) صحيح مسلم:۷۴/۱ كتاب الايمان باب غلظ تحريم الغلول وأنه يدخل الجنة المؤمنون رقم:۱۸۲.

(۴) فتح البارى:۶۰۳/۷ كتاب المغازى باب غزوة خيبر.

(۵) فتح البارى:۶۰۳/۷.

(۶) صحيح مسلم: ۱۱۸/۲ كتاب الجهاد باب كراهية الاستعانة فى الغزو بكافر إلا لحاجة أو كونه حسن الرأى رقم:۴۷۰۰.

(۷) شرح ابن بطال: ۲۲۲/۵.

تعارض نشته [1]

په جهادکښې دکافرانو مشرکانونه امداد اخستلوحکم: امام مالك، علامه بن منذر اوعلامه جوزجانی رحمهم الله په نیزد مشرك نه امداداخستل جائزنه دی [2] د یوروایت مطابق دامام احمدبن حنبل رحمه الله مسلك هم دغه دې [3] ددې حضراتو استدلال د صحیح مسلم روایت لن نستعین بمشرك نه دې. په هغې کښې د مشرك نه امداد اخستلو ممانعت دې [4] امام اعظم اوامام شافعی رحمهما الله په نیزد ضرورت او حاجت لاندې د مشرك نه امداد اخستل جائزدی. [5] علامه خرقی رحمه الله اود یوروایت مطابق امام احمدبن حنبل رحمه الله مسلك هم دغه دې [6]

دامام اعظم رحمه الله او امام شافعی رحمه الله دلائل: ① د دې حضراتو رومبې دلیل حدیث باب دې

② د دوی دویم استدلال دادې چه رسول الله ﷺ دبنوقریظه خلاف د یهود بنو قینقاع نه امداد اخستې وو. [7]

③ددوی دریم استدلال د صفوان بن امیه رضی الله عنه د طرف نه جنګ حنین کښې د مسلمانانو په حمایت کښې جنګیدلو درخواست حضورپاك ﷺ منظورکړې وو. صفوان بن امیه رضی الله عنه په جنګ حنین او طائف کښې د مسلمانانود طرف نه جنګیدلې وو حالانکه هغه وخت هغه اسلام نه وو راوړلې. [8] حضورپاك د صفوان بن امیه رضی الله عنه نه په جنګ حنین کښې د جنګ وسله مستعار غوښتې وه هغه سل زغرې او نور لوازمات په خدمت کښې وړاندې کړې وو [9] دغه شان په سنن سعیدبن منصورکښې دامام زهری رحمه الله یو مرسل روایت کښې هم تصریح ده چه حضورپاك د یهودیانونه امداداخستې وو. [10]

د اهل شرک نه دامداد غوښتلو شرائط: البته ددې حضراتو په نیز د مشرکانونه امداد اخستل یوڅوشرائطوسره جائزدی: ① چه مشرك داهل اسلام باره کښې مثبت او دوستانه رائې لری اودهغوی د طرف نه دمسلمانوخلاف د بغاوت یا دهوکې اوفریب څه اندیښنه نه وی. [11]

---

[1]) شرح ابن بطال:۲۲۲/۵.

[2]) المغنی لابن قدامة:۴۴۷/۱۰ رقم: الفصل:۷۵۰۸ علامه ابن قدامه رحمه الله إنا لا نستعین بمشرک نه استدلال کولوسره صحیح سملم حواله ورکړې ده. حالانکه دادَ سنن ابن ماجه د روایت الفاظ دی د صحیح مسلم الفاظ هم هغه دی کوم چه په متن کښې حضرت شیخ الحدیث دامت برکاتهم په تقریرکښې نقل دی دابن ماجه د روایت دپاره اوګورئی سنن ابن ماجه. ص:۲۰۳، کتاب الجهاد باب الا ستعانة بالمشرکین.

[3]) المغنی لابن قدامة:۴۴۷/۱۰.

[4]) المغنی لابن قدامة:۴۴۷/۱۰.

[5]) شرح السیر الکبیر للامام السرخسی رحمه الله ۱۹۱/۴ والمجموع شرح المهذب للنوی:۳۸/۲۱.

[6]) المغنی لابن قدامة:۴۴۷/۱۰.

[7]) شرح السیر الکبیر للامام السرخسی ۱۹۱/۴ والمجموع شرح المهذب:۳۷/۲۱ والام للامام شافعی ۲۶۱/۴

[8]) شرح السیر الکبیر للامام السرخسی ۱۹۱/۴ والمجموع شرح المهذب:۳۷/۲۱.

[9]) عمدة القاری:۷۲۶/۱۴ والمجموع شرح المهذب:۳۷/۲۱.

[10]) المغنی لابن قدامه:۴۴۶/۱۰ رقم: المسئله: ۷۵۰۷.

[11]) المجموع شرح المهذب:۳۸/۱.

② چه مسلمانانوته په حقیقت کښې د اهل شرک دامداد ضرورت وی داستغناء او ضرورت نه کیدو په صورت کښې د غیرمسلم نه تعاون حاصلول جائزنه دی.[1]

③ چه دمشرکانو په مقابله کښې د مسلمانانو ډله زیاته وی دې دپاره چه دهغوی په حمایت کښې جنګیدونکی مشرکان که چرته سازش لاندې بغاوت کولوسره خپل مذهب والا سره ملاؤشی نو په داسې صورت کښې چه داهل اسلام دپاره دهغوی خلاف خروج کول ناممکن نه وی.[2]

دامام مالک رحمه الله او علامه ابن منذر وغیره د استدلال جواب:- د دې حضراتو استدلال د صحیح مسلم روایت لن أستعین بمشرك نه وو. شارحین حضرات ددې مختلف جوابات ورکړی دی.

① امام شافعی رحمه الله ددې استدلال جواب ورکړې دې چه د صحیح مسلم دا روایت په روستو روایاتوسره منسوخ دې. ځکه چه دا حدیث رسول الله ﷺ د بدر په موقع باندې ارشاد فرمائیلې وو. روستو دغزوه خیبرپه موقع باندې حضورپاك د یهود بنو قینقاع نه او په غزوه حنین کښې د صفوان بن امیه ﷺ نه امداد اخستې وو. په دې واقعاتوسره دغزوه بدر والاد صحیح مسلم مذکوره روایت منسوخ شو.[3]

② دویم جواب دادې چه رسول الله ﷺ په کومه موقع باندې لن أستعین بمشرك فرمائیلې وو هم دهغه موقع دپاره خاص وو.[4]

③ دریم جواب دا ورکړې شوې دې چه د حدیث نه جواز او عدم جواز دواړه ثابت دی په دې وجه امام ته اختیاردې چه څه مقتضی وی په هغې دې عمل اوکړی.[5]

④ بعض حضراتودا جواب ورکړې دې چه د صحیح مسلم په روایت کښې د رسول اکرم ﷺ ارشاد د یومشرك متعلق وو چه دمسلمانانو په حمایت کښې د جنګیدلودپاره مسلسل اصرار کولو. رسول الله ﷺ ته د نبوت د فراست په ذریعه دهغه په زړه کښې داسلام طرف ته رغبت ادراك شوې وو په دې وجه حضورپاك مصلحتاً لن أستعین بمشرك فرمائیلوسره دهغه د طرف نه د تعاون وړاندې کولو امید رد کړو چه د مسلمانانودطرف نه دې هغه اسلام راوړی اودې جنګیږی اوهم داسې اوشو.[6]

ترجمة الباب سره د حدیث باب مناسبت:- په حدیث باب کښې إن الله لیؤید هذا الدین بالرجل الفاجر ترجمة الباب سره ددې مناسبت ښکاره دې.

---

[1]) المجموع شرح المهذب: ۳۸/۱ کتاب السیر فصل: الاستعانة بالمشرکین.

[2]) المجموع شرح المهذب: ۳۸/۱ کتاب السیر فصل: الاستعانة بالمشرکین.

[3]) الام للامام الشافعی رحمه الله ۲٦۱/٤ فی الاستعانة باهل الذمة علی قتال العدو.

[4]) شرح ابن بطال: ۲۲۲/۵ وعمدة القاری: ٤۲٦/۱٤.

[5]) الام للامام الشافعی: ۲٦۱/٤.

[6]) فتح الباری: ۲۲۱/٦.

باب: ١٨٩ من تامر فى الحرب من غير إمرة إذا خاف العدو

ترجمة الباب كښې من تامر جواب محذوف جاز ذلك دې دعبارت مقدرېږ من تامر من غير أمرة إذا خاف العدو، جاز ذلك [1]

من غير أمرة:- يعنى دَ جنګ په دوران کښې دَ حاکم يا اميردَطرف نه دَ امارت حواله کول بغيردَې نه چه پخپله امير جوړشى أى جعل نفسه أميرا على قوم فى الحرب من غير تامير الامام [2]

دَترجمة الباب مقصد:- په دې ترجمة الباب سره امام بخارى رحمه الله دا خودل غواړى که دَ لښکر اميرشهيدشى په موقع باندې موجود پاتې نه شى يا په څه حادثه کښې دَ مشرنى کولوقابل پاتې نه شى اودَ دښمن دَ طرف نه دَحملې خطره وى نوکه په داسې حالاتوکښې يوکس راوړاندې شى دَ دارالخلافه نه دَ لښکردَ مشر دَمقررکيدو دَحکم نه وړاندې پخپله دَ لښکر مشرى واخلى اوسالارجوړشى نو شرعًا به دَهغه اطاعت کول واجب وى. په دې شرط چه دَ ده په امارة باندې ټول متفق وى. [3]

[حديث ٢٨٩٨] [4] حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا ابْنُ عُلَيَّةَ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ حُمَيْدِ بْنِ هِلَالٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ - رضى الله عنه - قَالَ خَطَبَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فَقَالَ «أَخَذَ الرَّايَةَ زَيْدٌ فَأُصِيبَ، ثُمَّ أَخَذَهَا جَعْفَرٌ فَأُصِيبَ، ثُمَّ أَخَذَهَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَوَاحَةَ فَأُصِيبَ، ثُمَّ أَخَذَهَا خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ عَنْ غَيْرِ إِمْرَةٍ فَفُتِحَ عَلَيْهِ، وَمَا يَسُرُّنِى - أَوْ قَالَ مَا يَسُرُّهُمْ - أَنَّهُمْ عِنْدَنَا». وَقَالَ وَإِنَّ عَيْنَيْهِ لَتَذْرِفَانِ. [ر: ١١٨٩]

رجال الحديث

① **يعقوب بن ابراهيم:**-دا ابويوسف يعقوب بن ابراهيم بن كثيربن زيد بن افلح عبدى دورقى دې. دَدوى تذکره کتاب الايمان باب حب الرسول صلى الله تعالى عيله وسلم من الايمان لاندې وړاندې تيره شوې ده. [5]

② **ابن عليه:**- دا اسماعيل بن ابراهيم بن مقسم اسدى بصرى رحمه الله دې. دَدوى تذکره دَ مذکوره کتاب اوباب لاندې تيره شوې ده. [6]

③ **ايوب:**-دا ايوب بن ابى تميمه کيسان سختيانى بصرى رحمه الله دې. دَدوى تذکره کتاب الايمان

---

[1]) عمدة القارى: ٤٢٧/١٤.

[2]) عمدة القارى: ٤٢٧/١٤.

[3]) فتح البارى: ٢٢/٦ والابواب والتراجم للمحدث الكاندهلوى ص: ٢٠٤.

[4]) امر تخريجه الحديث فى کتاب الجنائز باب الر جل ينعى إلى أهل الميت بنفسه رقم: ١٢٤٦.

[5]) کشف البارى: ٢/١١.

[6]) کشف البارى: ١٢/٢.

باب حلاوة الایمان لاندې وړاندې تیره شوې ده. ([1])

④ **حمیدبن هلال:** - داابونصر حمید بن هلال البصری رحمه الله دې. دَدوی تذکره کتاب الصلوة باب یرد المصلی من مرّبین یدیه لاندې وړاندې تیره شوې ده.

⑤ **انس بن مالک** رضي الله عنه - دا دَرسول الله ﷺ خادم خاص حضرت انس بن مالك خزرجی انصاری رضي الله عنه دې. دَدوی حالات کتاب الایمان لاندې وړاندې تیرشوی دی. ([2])

خطب رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم فقال: أخذ الرایة زید فأصیب، ثم أخذها جعفر فأصیب، ثم أخذها عبدالله بن رواحة فأصیب، ثم أخذها خالد بن الولید عن غیر إمرة ففتح علیه.

کله چه موته کښې صحابه کرام رضي الله عنهم مشغول وو. دَحضرت انس رضي الله عنه روایت دې چه رسول الله ﷺ په مدینه کښې په منبرباندې کیناستوارشادئی اوفرمائیلو، زید علم واخستو اوشهیدشو بیاجعفرجنډې اواخسته او شهیدشو. بیاعبدالله بن رواحه جهنډې اواخسته اوهغه هم شهیدشو. بیاخالدبن ولید دَ چادَحکم نه بغیرجهنډې اونیوله اوهغه ته فتح حاصله شوه.

من غیرإمرة: -یعنی خالدبن ولید رضي الله عنه دَمرکزنه دَامارت تفویض کیدونه بغیریه خپله مرضئی دَ لښکرامیرمقررشو. **أی صار إمیرامن غیرأن یفوض إلیه الامام.** ([3]) نبی کریم ﷺ ته دَ میدان جنګ داخبره هیچانه ده کړې په دې باندې هغوی دَ نبوت دَ کشف په وجه خبر کړې شوې وو. ([4])

امام واقدی رحمه الله په خپل سندسره ذکرکړی دی چه کله په موته کښې دَ کافرانواومسلمانانوپه مینځ کښې جنګ شروع شو نوالله تعالی په قدرت کامله سره دَ شام دَ زمکې پورې تولې علاقې او آبادیانې دَحضورپاك مخې ته کړې. دَمنبرنبوی نه ترشام پورې ټول حجابات اوپردې اوچتې کړې شوې. میدان جنګ دَ حضورپاك په مشاهده کښې وو ددغه صورت حال مشاهده کولوسره نبی کریم ﷺ فرمائیل چه زیددَ اسلام جنهډا په لاس کښې واخسته او شهیدشو. **إلی آخرماقال صلی الله تعالی علیه وسلم.**

په البدایه والنهایه کښې دی. **قال الواقدی: حدثنی عبدالجبار بن عمارة بن غزیةُ عن عبدالله بن أبی بکر بن عمرو بن حزم قال: لما التقی الناس بموتة، جلس رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم علی المنبر، وکشف الله له مابینه وبین الشام، فهوینظرإلی معرکتهم، فقال: أخذ الرایةُ زید بن حارثة.... الخ.** ([5])

---

[1]) کشف الباری:۲/۲۶.

[2]) کشف الباری:۲/۸.

[3]) عمدة القاری: ٤/٤۲۸.

[4]) البدایة والنهایة:٤/۲٤٦ وعمدة القاری: ١٤/٤۲۸.

[5]) البدایة والنهایة:٤/۲٤٦ — ۲٤۷ وعمدة القاری: ١٤/٤۲۸.

قوله وما یسرني أوقال مایسرهم أنهم عندنا- اوزما دا امر د مسرت یعني خوشحالئی نه دې یا د راوی شك دې، هغوی اوفرمائیل دَدغه شهیدانو دپاره دغه خبره د خوشحالئی سبب نه وو چه هغوی زمونږ سره موجودوې مطلب دا چه ددوی حقیقي خوشحالی هم په دې کښې وه چه د الله تعالی په لاره کښې خپل ځانونه قربان کړي اودهغه رضاحاصله کړي دومره خوشحالي او مسرت به دهغوی زمونږ سره په موجودکیدوکښې نه وو ځکه چه دغه شهادت ددې نه زیات اوچت او غوره دې (۱) حدیث باب سره متعلق نور بحثونه وړاندې کتاب المغازي کښې راروان دي. (۲)

قوله وعیناه تذرفان -اودې وخت کښې دحضورپاك سترګي مبارکي د اوښکونه ډکي وې مطلب دا چه کله حضورپاك د صحابه کرامو رضي الله عنهم د شهادت اعلان کولو نودغم او خفګان نه دهغوی په سترګومبارکوکښې اوښکې راغلې

تذرفان- بکسرالراء أي تدفعان الدموع، أو تدمعان دمعا. ددې معنی ده د سترګونه اوښکي وتل. بهیدل (۳)

ترجمة الباب سره دحدیث باب مناسبت:- دغزوه موته دپاره چه رسول الله ﷺ کوم لښکرروان کړې وو حضرت زیدبن حارثه رضي الله عنه ئې دهغې امیرمقررکړې وو اووفرمائیلي چه که زیدبن حارثه شهیدشو نوبیابه جعفربن ابی طالب امیر وی اوکه جعفرهم شهیدشي نو بیا به عبدالله بن رواحه امیروی اوکه هغه هم شهیدشو نو مسلمانانوته اختیاردې چه څوك امیرجوړول غواړي خپل امیردې منتخب کړي. (۴)

په موته کښې د جنګ شروع اوشوه نودحضورپاك خوبن کړې شوې دریواړه د لښکرامیران یوبل پسې په بهادرئی سره شهیدان شو. په آخره کښې عبدالله بن رواحه رضي الله عنه شهیدشونو خالدبن ولید راوړاندې شو اود جهاد علم ئې په لاس کښې واخستو اود فوج کمان ئې سنبال کړو. چونکه خالدبن ولید رضي الله عنه رسول پاك ﷺ امیرنه وو منتخب کړي بلکه هغه پخپله د جهاد جنډا په لاس کښې واخستله اود لښکرکمان ئې واخستو. په دې وجه رسول الله ﷺ اوفرمائیل ثم أخذها خالد بن الولید من غیرإمرة امام بخاری رحمه الله هم په دې سره ترجمة الباب ثابت کړې دې. (۵)

---

۱) عمدة القاری:۱۴/۴۲۸.
۲) عمدة القاری:۱۴/۴۲۸. وفتح الباری:۷/۶۵۳.
۳) عمدة القاری:۱۴/۴۲۸. وفتح الباری:۷/۶۵۳.
۴) طبقات ابن سعد:۲/۶۶.
۵) عمدة القاری:۱۴/۴۲۸. وفتح الباری:۷/۶۵۳.

باب- ۱۸۰ العون بالمدد

د ترجمة الباب مقصد- د دې ترجمة الباب نه امام بخاری رحمه الله دا خودل غواړی چه کله اسلامی لښکرته د مجاهدینو قلت اوکمې محسوس شی نو د وخت خلیفه له پکاردی چه هغه دې د دوی د امداد د پاره نور اعوان او انصار روان کړی.[1]

المدد- په عربی ژبه کښې د مدد اطلاق په هرهغه څیز باندې کیږی د کوم نه چه د زیاتوالی او کثرت فائده حاصلیږی. نوچه کله د لښکرد پاره نوره زیاتی دسته اولیګلې شی نو په عربی کښې وائی أمد الجیش بمدد یعنی د لښکرد نور زیاتوالی انتظام اوکړې شو د دې جمع امداد راځی.[2]

[حدیث ۲۸۹۹] [3] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ وَسَهْلُ بْنُ يُوسُفَ عَنْ سَعِيدٍ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ - رضی الله عنه أَنَّ النَّبِيَّ - صلی الله علیه وسلم - أَتَاهُ رِعْلٌ وَذَكْوَانُ وَعُصَيَّةُ وَبَنُو لِحْيَانَ، فَزَعَمُوا أَنَّهُمْ قَدْ أَسْلَمُوا، وَاسْتَمَدُّوهُ عَلَى قَوْمِهِمْ، فَأَمَدَّهُمُ النَّبِيُّ - صلی الله علیه وسلم - بِسَبْعِينَ مِنَ الأَنْصَارِ قَالَ أَنَسٌ كُنَّا نُسَمِّيهِمُ الْقُرَّاءَ، يَحْطِبُونَ بِالنَّهَارِ وَيُصَلُّونَ بِاللَّيْلِ، فَانْطَلَقُوا بِهِمْ حَتَّى بَلَغُوا بِئْرَ مَعُونَةَ غَدَرُوا بِهِمْ وَقَتَلُوهُمْ، فَقَنَتَ شَهْرًا يَدْعُو عَلَى رِعْلٍ وَذَكْوَانَ وَبَنِي لِحْيَانَ. قَالَ قَتَادَةُ وَحَدَّثَنَا أَنَسٌ أَنَّهُمْ قَرَءُوا بِهِمْ قُرْآنًا أَلاَ بَلِّغُوا عَنَّا قَوْمَنَا بِأَنَّا قَدْ لَقِينَا رَبَّنَا فَرَضِيَ عَنَّا وَأَرْضَانَا. ثُمَّ رُفِعَ ذَلِكَ بَعْدُ. [ر: ۲۶۴۷]

رجال الحدیث

① **محمدبن بشار**:- دامشهورمحدث محمدبن بشار بن عثمان عبدی بصری رحمه الله دې. د دوی حالات کتاب العلم باب ماکان النبی صلی الله تعالی علیه وسلم یتخولهم بالموعظة والعلم کی لاینفروا لاندې وراندې تیر شوی دی.[4]

② **ابن ابی عدي**:- دا ابوعمرمحمدبن ابراهیم ابن ابی عدی السلمی البصری رحمه الله دې. د دوی حالات کتاب الغسل باب إذا جامع ثم عاد لاندې وړاندې تیرشوی دی.

③ **سهل بن یوسف**:- دامشهورمحدث سهل بن یوسف الانماطی البصری رحمه الله دې. د دوی حالات کتاب الجهاد باب من أقاد دابة غیره فی الحرب لاندې وړاندې تیرشوی دی.

④ **سعید**:- دامشهورمحدث سعیدبن ابی عروبه مهران الیشکری دې. د دوی حالات کتاب الغسل باب إذا جامع ثم عاد لاندې تیرشوی دی.

---

[1]) الابواب واتراجم للمحدث محمدزکریا الکاندهلوی رحمه الله ص: ۲۰۴.

[2]) عمدة القاری: ۴۲۸/۱۴.

[3]) اقد سبق تخریج الحدیث فی کتاب الوتر باب القنوت قبل الرکوع وبعده رقم: ۱۰۰۱.

[4]) کشف الباری: ۲۲۱/۳.

⑤قتاده - داقتاده بن دعامه بن قتاده بن عزیزسدوسی بصری رحمه الله دي .دَدوی حالات کتاب الایمان من الایمان أن یحب لاخیه مایحب لنفسه لاندې وړاندې تیرشوی دی.(۱)
⑥انس رضی الله عنه:- داد رسول الله صلی الله علیه وسلم خادم خاص حضرت انس بن مالك خزرجی انصاری رضی الله عنه دې. دَدوی حالات هم په مذکوره کتاب اوباب کښې تیرشوی دی. کشف الباري. ۴۰۳/۲.

أن النبی صلی الله تعالی علیه وسلم أتاه رعل وذکوان وعصیة وبنولحیان فزعموا أنهم قد أسلموا، واستمدوه علی قوم واستمدوه. دا دَباب استفعال نه دې معنی مدد طلب کول. حضرت انس رضی الله عنه فرمائی رعل. ذکوان عصیه اوَ بنولحیان دَ قبیلې والا دِحضورپاك په خدمت کښې حاضرشو دَاسلام اظهار ئې اوکړو اودا تاثرئې ورکړو چه هغوی مسلمانان شوی دی. اوهغوی دَ حضورپاك نه دَ دښمن قوم خلاف امداد اوغوښتلو. چونکه دَ کتاب المغازی په روایت کښې دَ قوم په ځائې دُ عدو تصریح ده. په دې وجه په ترجمه کښې مونږ دَ قوم تعبیر په دښمن سره کړې دې.

قوله: فأمدهم النبی صلی الله تعالی علیه وسلم بسبعین من الانصار:- حضورپاك اویا کسان انصار دهغوی دُ امداد دپاره ورکړل.

بنولحیان:- داروایت دَ بئر معونه دَ واقعه متعلق دې او په دې کښې دَ بنولحیان ذکرراغلې دې. حافظ دمیاطی رحمه الله دا وهم ګرځولې دې ځکه چه دَ بنولحیان تعلق غزوه رجیع سره دې. دَ بئرمعونه ددې سره هیڅ تعلق نشته. (۲) مذکوره روایت کتاب المغازی کښې غزوه بئرمعونه لاندې راروان دې دَدې متعلق بحثونه به هم هلته په تفصیل سره راځی. (۳)

ترجمة الباب سره دَحدیث باب مناسبت:- په روایت کښې **واستمدوه علی قوم فأمدهم النبی صلی الله تعالی علیه وسلم** یعنی رعل اوذکوان وغیره قبیلې خلقو رسول الله صلی الله علیه وسلم ته درخواست اوکړو چه زمونږ دَ دښمن په مقابله کښې زمونږ امداد اوکړه نوحضورپاك دَهغوی دَامداددپاره او یاکسان انصار ورکړه. امام بخاری رحمه الله په دې سره ترجمة الباب ثابت کړې دې.

باب - ۱۸۱ من غلب العدو فأقام علی عرصتهم ثلاثا

دَ ترجمة الباب مقصد:- دې باب نه امام بخاری رحمه الله داخودل غواړی چه دَ غلبه موندلونه پس دَ دښمن په علاقه یا دَ جنګ په میدان کښې تردریو ورځوپورې حصاریدل دَسنت نه ثابت دی. خو په ترجمة الباب کښې دَامام بخاری رحمه الله دَ صنیع نه معلومیږی چه دَدښمن په علاقه یا دَ جنګ میدان کښې درې ورځې قیام کول ضابطه نه ده بلکه دَامام په رائې باندې موقوف ده.

---
(۱) کشف الباری:۴۰۳/۲.
(۲) عمدة القاری:۴۲۹/۱۴، وفتح الباری:۲۲۲/۶ وتحفة الباری: ۵۱۸/۳.
(۳) کشف الباری:ص:۲۶۱ کتاب المغازی باب غزوة بیر معونة.

احدیث ۲۹۰۰] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ حَدَّثَنَا رَوْحُ بْنُ عُبَادَةَ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ قَالَ ذَكَرَ لَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ عَنْ أَبِي طَلْحَةَ -رضی الله عنهما- عَنِ النَّبِيِّ -صلی الله علیه وسلم- أَنَّهُ كَانَ إِذَا ظَهَرَ عَلَى قَوْمٍ أَقَامَ بِالْعَرْصَةِ ثَلَاثَ لَيَالٍ.

رجال الحديث

① **محمدبن عبدالرحيم**:- دا ابویحیٰی محمدبن عبدالرحیم بن ابی زهیربغدادی رحمه الله دی. دَ صاعقه په لقب سره مشهوردي دَدوی حالات کتاب الوضوء باب غسل الوجه لاندې وړاندې تیرشوی دی.

② **روح بن عبادة**:- داابومحمدروح بن عباده بن العلاء بن حسان بن عمرو بن مرثدقیسی بصری رحمه الله دي. دَ دوی حالات کتاب الایمان باب اتباع الجنائزمن الایمان لاندې تیرشوی دی (۲)

③ **سعيد**:-دَدوی حواله باب العون بالمدرلاندې تیره شوې ده.

④ **قتاده**:- داقتاده بن دعامه بن قتاده بن عزیزسدوسی بصری رحمه الله دي. دَدوی حالات کتاب الایمان باب من الایمان أن یحب لاخیه مایحب لنفسه لاندې تیرشوی دی. (۳)

⑤ **انس بن مالک** رضی الله عنه:-دَدوی حالات هم دَدې نه وړاندې باب لاندې تیرشوی دی.

⑥ **ابوطلحه** رضی الله عنه :- دا دَ حضرت انس بن مالک رضی الله عنه میرنې پلار حضرت زیدبن سهیل بن الاسود بن حرام البخاری المدنی دي. په ابوطلحه باندې مشهوردي. دَدوی حالات کتاب الوضوء باب الماء الذی یغسل به شعرالانسان کښې تیرشوی دی.

قوله: ذکرلنا أنس عن أبي طلحة رضی الله عنه:-امام قتاده رحمه الله فرمائي داروایت مونږ ته حضرت انس بن مالک رضی الله عنه دَ ابوطلحة رضی الله عنه نه بیان کړې دي. حافظ حجر رحمه الله لیکلی دی: وروَاه ثابت عن أنسٍ بغیرذکرأبي طلحة. یعنی دا روایت ثابت عن انس په طریق سره هم مروی دې خو په دې کښې دحضرت ابوطلحه رضی الله عنه په مینځ کښې واسطه نشته. (۴)

قوله: أنه کان إذا ظهرعلی قوم أقام بالعرصة ثلاث لیال:- رسول کریم صلی الله علیه وسلم چه به کله په یودښمن قوم باندې غالب راتلو نو په میدان جنګ کښې به ئې درې ورځې قیام کولو.
العرضة: په عین اوصادباندې فتحه او راء سکون سره دَدې جمع عرصات راځی. عرصه ارت او

---

(۱) رواه ایضًا (۵۶۶/۲)فی کتاب المغازی باب قتل أبی جهل رقم:۳۹۷۶ وعند أبی داؤد فی سننه: ۱۱/۲ فی کتاب الجهاد باب فی الامام یقیم عندالظهور علی العدو یعرضتهم رقم:۲۶۹۵ وعند الترمذی فی جامعه (۲۸۳/۱) فی أبواب السیر باب فی البیات والغارات رقم:۱۵۵۱.

(۲) کشف الباری:۵۱۸/۲.

(۳) کشف الباری:۳/۲.

(۴) فتح الباری:۲۲۳/۲.

کولاؤ خانی ته ونیلې شی د کوم ځلورو واړو طرفوته چه څه آبادی نه وی

قال ابن الاثیر: هی کل موضع واسع لابناء فیه [1] وقال الثعالبی: کل بقعة لابناء فیها فهی عرصة [2] وقال العینی وابن حجر رحمهم الله شی البقعة الواسعة بغیر بناء من دار وغیرها [3]

د دریوورځودقیام حکمت:- شارحینو ددې مختلف توجیهات کړی دی ① علامه مهلب رحمه الله فرمائی دحضورپاك دا قیام به د آرام اوملا نیغولو دپاره وو. مسافرهم په دریوورځوکښې پوره آرام او راحت حاصلوی. په دې وجه به رسول الله ﷺ په دښمن باندې د غلبه موندلونه پس په جنگ سره حاصلیدونکې بدنی ستړې والې لرې کولودپاره په میدان جنگ کښې درې ورځې حصاریدو. البته په دې سنت باندې عمل کول هغه وخت صحیح دی چه ددښمن د طرف نه د حمله او یلغار خطره نه وی. والله اعلم

چنانچه علامه ابن بطال رحمه الله فرمائی: کان هذا منه والله اعلم. لیریح الظهر والانفس، هذا إذا کان فی أمن عدو وطارق، وإنما قصد إلی ثلاث. والله اعلم. لانه أکثر ما یریح المسافر [4]

② علامه ابن جوزی رحمه الله فرمائی: إنما کان یقیم لیظهر تاثیر الغلبة وتنفیذ الاحکام [5] یعنی د رسول اکرم ﷺ غرض په دې قیام سره د قوت غلبه اظهار او د اسلام د احکامونفاذ مقصودوو

③ علامه ابن المنیر رحمه الله یوه عجیبه توجیه کړې ده هغه فرمائی چه په دې سره د الله تعالی د ذکر اوشعائراسلام ترویج او اشاعت د وجه د ګناه دککړې زمکې ضیافت مقصودوو. لکه چه دهغوی قیام د ضیافت په حکم کښې وو. چونکه ضیافت درې ورځې وی په دې مناسبت سره رسول الله ﷺ قیام هم د دښمن په علاقه کښې درې ورځې وو.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی: قال ابن المنیر: یحتمل أن یکون المراد أن تقع ضیافة الارض التی وقعت فیها المعاصی بایقاع الطاعة بذکر الله وشعائر اسلام وإذا کان ذلك فی حکم الضیافة ناسب أن یقیم علیها ثلاثا، لان الضیافة ثلاثًا. [6]

ترجمة الباب سره مناسبت:- په حدیث باب کښې دی أنه کان إذا ظهر علی قوم أقام بالعرصة ثلاث لیال. ترجمة الباب سره ددې مناسبت ښکاره دې.

تَابَعَهُ مُعَاذٌ وَعَبْدُ الْأَعْلَی حَدَّثَنَا سَعِیدٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ عَنْ أَبِی طَلْحَةَ عَنِ النَّبِیِّ - صلی الله علیه وسلم -. [۳۷۵۷]

---

[1] النهایة لابن الاثیر:۳/۲۰۸.
[2] فقه اللغة للثعالبی.
[3] عمدة القاری:۱۴/۴۳۰ وفتح الباری:۶/۲۲۳.
[4] شرح ابن بطال ۵/۲۲۶ وفتح الباری:۶/۲۲۳ والابواب والتراجم ص:۲۰۴.
[5] عمدة القاری:۱۴/۴۳۰ وفتح الباری:۶/۲۲۳ والابواب والتراجم ص: ۲۰۴.
[6] فتح الباری:۶/۲۲۳ والابواب والتراجم ص ۲۰۴.

امام بخاری رحمه الله فرمائی چه د قتاده نه معاذ او عبدالاعلی هم د روایت باب متابعت کړې دی د معاذ عنبری متابعت اصحاب سنن ثلاثه موصولاً کړې دې. په کوم کښې چه حضورپاك ارشاد دې احب أن یقیم بالعرصة ثلاثة (۱) د عبدالاعلی السامی رحمه الله متابعت ابوبکربن ابي شیبه رحمه الله موصولاً نقل کړې دې. امام مسلم رحمه الله ددې دواړو متابعاتو تخریج د یوسف بن حماد په طریق باندې کړې دې بل اسماعیلی مستخرج کښې دا دواړه متابعاتوعن أبي یعلی عن أبي بکر بن أبي شیبه په طریق باندې موصولاً ذکرکړی دی. (۲)

باب-۱۸۲ من قسم الغنیمة في غزوه وسفره

دَ ترجمة الباب مقصد:-مسئله داده چه آیا په دارالحرب کښې دننه دَمال غنیمت تقسیم جائزدې که نه؟ دَ جمهورو په نیز جائزدې او احناف وائی جائزنه دې. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه ددې ترجمة الباب نه امام بخاری رحمه الله دَ جمهورو فقهاؤ تائید کولوسره په احنافو باندې ردکړې دې. (۳) لیکن علامه عینی په حافظ ابن حجر رحمه الله باندې رد کولوسره فرمائیلی دی چه احادیث باب خو پخپله دَاحنافودپاره حجت دې اودې نه هډو دَ جمهورو مذهب نه ثابتیږی. په دې وجه دا وئیل تیك نه دی چه دلته امام بخاری رحمه الله دَ جمهورفقهاؤ تائید کولوسره په احنافو ردکړې دې. (۴)

وَقَالَ رَافِعٌ كُنَّا مَعَ النَّبِي -صلى الله عليه وسلم- بِذِي الْحُلَيْفَةِ، فَأَصَبْنَا غَنَمًا وَإِبِلاً، فَعَدَلَ عَشَرَةً مِنَ الْغَنَمِ بِبَعِيرٍ. [ر: ۲۳۶]

رجال الحدیث

① **رافع**:- دا رافع بن خدیج بن عدی الاوسی رضی الله عنه دې. دَ ده حالات کتاب مواقیت الصلوة باب وقت المغرب لاندې تیرشوی دی. حضرت رافع خدیج رضی الله عنه فرمائی چه په ذوالحلیفه کښې مونږ رسول اکرم صلی الله علیه وسلم سره وو. دَغنیمت په مال کښې مونږ ته اوښان اوچیلئی ملاؤشوې. دَغنیمت دَ مال دَ تقسیم په وخت حضورپاك لس چیلئی دَ یو اوښ برابر اوګرځولې.

دَتعلیق تخریج:- امام بخاری رحمه الله په کتاب الشرکة، باب قسمة الغنیمة (۵) او باب من عدل عشرة من الغنم بجزور في القسم (۶) لاندې دا تعلیق په تفصیل سره موصولاً نقل کړې دې. دلته دَ باب مناسبت

---

۱) سنن الدارمی رحمه الله:۲/۲۱کتاب السیر باب ان النبی صلی الله تعالی علیه وسلم إذا ظهرعلی قوم أقام علی عرصتهم ثلاثا رقم:۲۴۵۹وسنن أبی داؤد ۲/۱۱۱کتاب الجهاد باب فی الامام یقیم عندالظهور علی العدو بعرصتهم رقم:۲۶۹۵ وسنن الترمذی:۱/۲۸۲ کتاب السیرباب فی البیات والغارات رقم:۱۵۵۱.

۲) تغلیق التعلیق:۳/۴۶۰.

۳) فتح الباری للحافظ:۶/۲۲۳.

۴) عمدة القاری:۱۴/۴۳۰.

۵) صحیح بخاری: ۱/۳۳۸رقم:۲۴۸۸.

۶) صحیح بخاری: ۱/۳۴۱(رقم:۲۵۰)

سره امام بخاری رحمه الله ددې یوجز نقل کړې دې (۱)

دغه شان کتاب الجهاد کښې باب مایکره من ذبح الابل والغنم فی المغانم لاندې کتاب الذبائح والصید کښې باب التسمیة علی الذبیحة ومن ترک متعمدا او باب إذا أصاب تقوم غنیمة لاندې هم امام بخاری رحمه الله مذکوره تعلیق موصولاً نقل کړې دې (۲)

ددې تعلیق مقصد: که د حافظ ابن حجر رحمه الله ددې رائې اعتبار اوکړې شي چه ترجمة الباب سره امام بخاری رحمه الله د جمهورو تائید کولو سره په احنافو باندې رد کړې دې نو بیا په دې تعلیق سره د امام بخاری رحمه الله دامقصد ثابتول دی چه ذوالحلیفه چرته چه رسول الله ﷺ دغنیمت مال تقسیم کړې وو دارالحرب وو چونکه حضور پاک په دارالحرب کښې قیام کښې مال غنیمت تقسیم کړې په دې وجه دا تعلیق دامام بخاری رحمه الله په نیز په دارالحرب کښې دننه د غنائم د تقسیم په جواز باندې صریح دلیل او د جمهورمؤیدوی اودامام بخاری رحمه الله مقصدهم دغه ثابت کول دی.

اوکه چرې دعلامه عینی رحمه الله د رائې اعتبار اوکړې شي نو بیا خوښکاره خبره ده چه دې تعلیق نه دامام بخاری رحمه الله مقصد د احنافو مذهب ثابتول دی چه ذوالحلیفه کښې چرته رسول الله ﷺ مال غنیمت تقسیم کړې دارالاسلام وو نه چه دارالحرب لکه چه داحنافو د فقهاؤ رائې ده.

ترجمة الباب سره مطابقت: په تعلیق کښې دی کنا مع النبی صلی الله تعالی علیه وسلم بذی الحلیفة فاصبنا غنما وإبلا فعدل عشرة من الغنم ببعیر نو ترجمة الباب سره ددې مناسبت بالکل واضح دې. حافظ ابن حجر رحمه الله چه د ترجمة الباب کوم مقصد بیان کړې دې که دهغې اعتبار اوکړې شي نو بیا هم ترجمه سره د تعلیق مناسبت ښکاره دې. اوکه د علامه عینی رحمه الله د رائې اعتبار اوکړې شي نو بیاهم ترجمه سره مناسبت صفا دې.

[حدیث ۲۹۰۱] (۳) حَدَّثَنَا هُدْبَةُ بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا هَمَّامٌ عَنْ قَتَادَةَ أَنَّ أَنَسًا أَخْبَرَهُ قَالَ اعْتَمَرَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- مِنَ الْجِعْرَانَةِ، حَيْثُ قَسَمَ غَنَائِمَ حُنَيْنٍ. [ر: ۱۶۸۷]

رجال الحدیث

① **هدبه بن خالد:** دا ابوخالد هدبه بن خالد بصری رحمه الله دې. ددوی حالات کتاب الصلوة باب فضل صلوة الفجر لاندې تیرشوی دی.

② **همام:** داهمام بن یحیی بن دینار .... دې. د دوی حالات کتاب الوضوء باب ترک النبی صلی الله تعالی علیه وسلم والناس الاعرابی حتی فرغ من بوله فی المسجد لاندې تیرشوی دی.

---

(۱) عمدة القاری: ۱۴/۴۳۰ - ۴۳۱.

(۲) صحیح البخاری کتاب الجهاد: ۱/۳۳۲ رقم: ۳۰۷۵ وفی الذبائح: ۲/۸۲۶ رقم: ۵۴۹۸ وأیضا: ۲/۸۳۱ رقم: ۵۵۴۳ وتغلیق التعلیق للحافظ ابن حجر رحمه الله ۳/۴۶۱.

(۳) قد سبق تخریج الحدیث فی کتاب العمرة باب النزول بذی طوی قبل أن یدخل مکة رقم: ۱۷۷۸.

③ **قتاده** - تيرشوى باب لاندې د ده حواله تيره شوې ده.
④ **انس** ﷺ - دَدوى حواله هم په تيرشوى باب کښې تيره شوې ده.

قوله قال اعتمر النبي صلى الله تعالى عليه وسلم من الجعرانة حيث قسم غنائم حنين - حضرت انس بن مالك ﷺ فرمائى رسول الله ﷺ احرام په جعرانه کښې اوتړلو کوم ځائى چه ئى د غزوه حنين مال غنيمت تقسيم کړې وو. دا روايت هم په دې سندسره كتاب العمرة باب النزول بذى طوىٰ قبل أن يدخل مكة لاندې تفصيلاً تيرشوې دې. (۱) امام بخارى ﷫ دلته ترجمة الباب مناسبت سره دَدې يوجزنقل کړې دې.

ترجمة الباب سره مناسبت: - ترجمة الباب سره دَمذكوره روايت مناسبت بالكل واضحه دې. د باب دَ تعليق لاندې حافظ ابن حجر اوعلامه عينى رحمهم الله رائې مخې ته کولوسره ترجمة الباب سره دَمذکوره تعليق مناسبت سره متعلق کوم تفصيل شاته تيرشو هغه دلته هم په خيال کښې اوساتئ.

دارالحرب کښې دَمال غنيمت دَتقسيم مسئله: - په دارالحرب کښې دننه دَمجاهدينوديپاره د مال غنيمت تقسيم جائزدې که نه؟ په دې مسئله کښې دَ جمهور فقهاؤ اواحنافو اختلاف دې.

دَ جمهورفقهاؤ مسلک: - امام مالك امام اوزاعى امام شافعى ابن منذر او ابوثوررحمهم الله په نيزپه دارالحرب کښې دَ غنيمت دَمال تقسيم جائزدې. (۲)

دَاحنافو مسلک: - دَ فقهاء احناف رحمهم الله په نيز په دارالحرب کښې دَغنائم تقسيم په هيځ صورت جائزنه دې. صاحب بدائع الصنائع علامه کاسانى ﷫ ليکلى دى چه تقسيم په دوه قسمه دې تقسيم دحمل اونقل او بل تقسيم دَ ملك.

① دَتقسيم حمل اونقل مطلب دادې که چرې مال غنيمت دارالاسلام ته منتقل کولوديپاره د مجاهدين اسلام سره دَ سورلئ انتظام نه وى نو امير جيش مالك جوړولونه بغير دَ لښکر ټول غانمينوته دَهغوى مقررحصې ورکړى. دارالاسلام ته په رسيدوباندې دغه حصې واپس واخلى او دَملکيت په توګه دې تقسيم کړى. دا صورت دَاحنافو په نيز بالکل جائزدې. ځکه چه په دې صورت کښې دارالحرب کښې چه کوم تقسيم شوې هغه دَ ملکيت تقسيم نه وو بلکه تقسيم حمل ونقل يعنى خپل مقام ته د رسولوتقسيم وو. (۳)

② دَتقسيم ملکيت مفهوم بالکل واضحه دې چه په دارالحرب کښې دننه مال غنيمت دَغانمينو ملکيت اوګرځولې شى او تقسيم کړې شى. دې ته تقسيم ملکيت وئيلې شى اودا صورت دَ احنافو دَ فقهاؤ په نيز جائزنه دې. (۴)

دَ جمهورفقهاؤ دلائل اودَهغې رد: - ① دَ جمهوروړومبې دليل دادې چه په دارالحرب کښې

---

(۱) حواله بالا.
(۲) المجموع شرح لمهذب للامام النووى ﷫ ۱٤۸/۲۱ والمغنى لابن قدامة ﷫ ۱۰/٤۵۸.
(۳) بدائع الصنائع:۹/٤۸۸ – ٤۸۹ وردالمختار مع الدرالمختار: ٦/۲۲٤ – ۲۲۵.
(۴) بدائع الصنائع:۹/٤۸۸ – ٤۸۹ وردالمختار مع الدرالمختار: ٦/۲۲٤ – ۲۲۵.

دَاهل اسلام غلبه اواستیلاء سره ملکیت ثابتیږی په دې وجه په دارالحرب کښې دمال غنیمت تقسیم جائزدې. اوددې تقسیم حیثیت به بعینه هم هغه وی کوم حیثیت چه دَ غنائم په دارالاسلام کښې وی.[1]

علامه ظفرعثمانی رحمه الله ددې دلیل داجواب ورکړې دې چه دارالحرب طرف ته دوباره غلبه اودَ یلغارامکان بهرحال موجود وی ددې دپاره اهل اسلام هلته من وجه غالب هم وی او مغلوب هم لهذا په غنائم باندې دَاهل اسلام ملکیت په درالحرب کښې پوره نه وی ځکه چه صرف په غلبه او استیلاء باندې ملکیت تام کیږی نه. اتمام ملکیت دَ پاره دارالحرب دارالاسلام جوړول دَ غلبه اواستیلاء مکمل استحکام ضروری دې.[2]

② دَ جمهورو دویم استدلال دَ ترجمة الباب دَ روسبی معلق روایت نه دې. دَ حضرت رافع بن خدیج رضی الله عنه په دې تعلیق کښې تصریح ده چه رسول الله ﷺ په ذوالحلیفه کښې مال غنیمت تقسیم کړې وو. دجمهورو په نیزذوالحلیفه دارالحرب دې لهذاددې تعلیق نه استدلال کولو سره جمهوروائي چه په دارالحرب کښې دَ مال غنیمت تقسیم جائزدې. خوحقیقت دادې چه دا روایت پخپله دَ جمهوروخلاف دَ احنافودَپاره مستدل دې. علامه عینی رحمه الله په عمدة القاری کښې تحریرفرمائی چه په دې معلق روایت کښې خو په دارالحرب کښې دَمال غنیمت دَ تقسم قطعی توګه باندې څه ذکرنشته. ځکه چه ذوالحلیفه هغه وخت په دارالاسلام کښې شامل وه ددې حیثیت دَ دارالحرب نه وو.[3]

③ دَ جمهورفقهاؤ دریم استدلال دَ ترجمة الباب دویم اوآخری روایت نه دَی. أن انسارضی الله عنه قال: **اعتمر النبی صلی الله علیه وسلم من الجعرانة حیث قسم غنائم حنین.** حضرت انس بن مالک رضی الله عنه فرمائی رسول الله ﷺ دَعمرې احرام دَ جعرانه نه تړلې وو چرته چه حضورپاک دَ حنین دَ مال غنیمت تقسیم کړې وو. ددې روایت نه استدلال کولوسره جمهور وائی چه جعرانه دارالحرب وو په کوم کښې چه دَ رسول الله ﷺ مال غنیمت تقسیم کول په دارالحرب کښې دَمال غنیمت دَ تقسیم په جواز باندې صریح دلیل دې. لیکن علامه عینی رحمه الله فرمائی چه جعرانه دارالاسلام وو دې ته دارالحرب وئیل صحیح نه دی. په دې وجه داروایت هم په حقیقت کښې دَ احنافو دلیل دې.[4] هم ددې استدلال یوجواب امام سرخسی رحمه الله په مبسوط کښې داورکړې دې چه محمدبن اسحاق اوکلبی په روایت کښې دی: **أن رسول الله صلی الله تعالیٰ علیه وسلم قسم غنائم حنین بعد منصرفه من الطائف بالجعرانه.** یعنی دَ طائف نه په واپس راتلورسول الله ﷺ دَ حنین مال غنیمت جعرانه کښې تقسیم کړو.

ددې مطلب دادې چه رسول الله ﷺ دَ حنین مال غنیمت رلکه چه دَ ترجمة باب مذکوره روایت

---

[1]) المغنی لابن قدامة:۱۰/۴۵۸ – ۴۵۹والجموع شرح مهذب ۱۴۸/۲۱.

[2]) إعلاء السنن: ۱۲/۱۴.

[3]) عمدةُ القاری: ۴۳۱/۱۴.

[4]) عمدة القاری: ۴۳۱/۱۴.

کښې تصریح ده، مؤخر کولوسره جعرانه ته راغلو تقسیم ئې کړو. جعرانه هغه وخت دارالاسلام یعنی مکه مکرمه کښې شامل وه. غزوه حنین دَفتح مکه نه پس پېښه شوې په دې وجه دَ مکه مکرمې دارالاسلام کېدل بدیهي دی

امام سرخسي رحمه الله فرمائی چه دا روایت په حقیقت کښې په دې خبره باندې دلالت کوی چه دارالحرب کښې دَمال غنیمت تقسیم جائزنه دې. دَغزوه حنین نه ملاؤشوې مال غنیمت مؤخر کولوسره جعرانه ته راتلل اوتقسیم کول دَدې واضح دلیل دې. (۱)

④ دَ جمهورو فقهاؤ یو استدلال دا هم دې چه رسول الله ﷺ غزوه بنو مصطلق غزوه هوازن او غزوه خیبرکښې کله چه دَ دې مقاماتوحیثیت دَ دارالحرب وومال غنیمت تقسیم کړې وو. ترکومې چه دَ غزوه بنومصطلق او غزوه خیبرتعلق دې نوددې جواب دادې چه بنومصطلق او خیبر رسول الله ﷺ فتح کولوسره دارالاسلام جوړکړې وو اوهلته دَاسلام دَ پوره احکامو نفاذ په عمل کښې راغلې وو په دې وجه بنومصطلق او خیبر کښې دَ غنائم دَتقسیم حیثیت به بعینه هم داسې وی لکه چه په یو اسلامی ریاست کښې دَ مال غنیمت تقسیم کیږی. (۲)

اوترکومې چه دَ هوازن تعلق دې نوحافظ ابن حجر رحمه الله تلخیص الخبیر کښې تصریح کړې ده چه رسول الله ﷺ دَ هوازن مال غنیمت جعرانه ته دَ راتلونه پس تقسیم کړې وو. ددې نه دَ جمهورو استدلال کول صحیح نه دی. بلکه دا خو پخپله دَاحنافو مستدل دې چه جعرانه دارالاسلام په حدود کښې واقع وه. (۳) لکه څنګه چه اول هم مونږ دَدې تفصیل خودلې دې.

⑤ دَ جمهورو فقهاؤ نه امام شافعي رحمه الله استدلال کړې دې چه رسول الله ﷺ دَ بدرمال غنیمت سیر نوم مقام کښې تقسیم کړې وو بدر هغه وخت دارالحرب وو او سیر هم دغلته واقع وو. امام سرخسي رحمه الله صاحب بدائع الصنائع علامه کاساني رحمه الله دَدې استدلال داجواب ورکړې دې چه یوخو سیر په حدودبدرکښې شامل کول صحیح نه دی. اودویم دا چه رسول الله ﷺ غنائم بدر په سیرکښې نه وو تقسیم کړې بلکه دَ صحیح اومشهورقول مطابق ئې په مدینه منوره کښې تقسیم کړې وو اوښکاره خبره ده چه مدینه دارالاسلام وو. (۴)

حقیقت دادې چه دکومو روایاتونه جمهورو استدلال کړې دې هغه پخپله دَهغوی دَ پاره دَاحنافو حجت دې. په دې کښې یو روایت هم په دارالحرب کښې دننه دَ مال غنیمت دَ تقسیم په جائزکېدو باندې دلالت نه کوی. امام سرخسي رحمه الله دَحضرت مکحول رحمه الله یوروایت نقل کړې دې: ماقسم رسول الله صلی الله تعالیٰ علیه وسلم الغنائم إلافي دارالاسلام. (۵) یعنی رسول الله ﷺ همیشه په دارالاسلام کښې دَ غنائم تقسیم فرمائیلې. یوروایت هغوی دَ ابن عباس رضی الله عنهما نقل کړې دې په کوم کښې چه دی: أن النبی صلی الله تعالیٰ علیه وسلم قسم غنائم بدر بعد

---

(۱) المبسوط للامام السرخسي رحمه الله ۱۶/۵.

(۲) إعلاء السنن للعلامة ظفرأحمدعثماني:۱۱۳/۱۲.

(۳) إعلاء السنن للعلامة ظفرأحمد عثماني:۱۱۳/۱۲.

(۴) المبسوط للامام السرخسي رحمه الله ۱۵/۵ وبدائع الصنائع للعلامة الكاساني رحمه الله ۴۹۱/۹.

(۵) المبسوط للامام السرخسي رحمه الله ۵/۱۵ وبدائع الصنائع للعلامة الكاساني رحمه الله ۴۹۱/۹.

ماقدم المدينة دَ بدر غنائم رسول الله ﷺ په مدينه منوره كښې تقسيم كړې وو. امام سرخسى رحمه الله مبسوط كښې فرمائى چه دَحضرت ابن عباس رضى الله عنهما منشاء په حقيقت كښې دَدې روايت نه دا ثابت كول دى چه دَاميرجيش دَپاره جائزنه دى چه دارالحرب كښې دننه مال غنيمت تقسيم كړى (١)

دَحضرت ابن عباس رضى الله عنهما ددې روايت نه ثابته شوه چه غنائم بدرحضورپاك مدينې منورې ته دَ راتلونه پس تقسيم كړى وو په دې سره دَامام شافعى رحمه الله داستدلال ترديدكيږى په كوم كښې چه هغوى فرمائيلى غنائم بدر حضورپاك په سير كښې تقسيم كړې وو

ترجمة البا ـ سره دَحديث باب مناسبت:-حديث باب دې اعتمر النبي صلى الله تعالى عليه وسلم من الجعرانة حيث قسم غنائم حنين دَ ترجمة الباب نه دَ امام بخارى رحمه الله مقصد څه دې. حافظ صاحب اوعلامه عينى رحمه الله ددواړو حضراتو رائې تشريح وړاندې تيره شوې ده كه دَدوى مختلف آراء ستاسو په ذهن كښې وى نودَدواړو راويانو په وړاندې ترجمة الباب سره دَمذكوره حديث مناسبت بالكل واضح دې

باب-۱۸۳ إذاغنم المشركون مال المسلم ثم وجده المسلم

دَ ترجمة الباب مقصد:- په دې باب سره حضرت امام بخارى رحمه الله دَ يواختلافى مسئلې طرف ته اشاره فرمائيلې ده. كه حربيانو په دارالاسلام باندې حمله كولوسره دَ مسلمانانو مال غنيمت اوګټلو او په خپل تصرف كښې راوستلو بيا مسلمانانو په هغوى باندې حمله اوكړه اوهغه مال ئې دوباره حاصل كړو نوهرسړې به حسب سابق دَ خپل متعين مال مالك وى يابه هغه مال مال غنيمت په حكم كښې وى اود عامو غنائمو په شان به تقسيم كيږى؟

علامه عينى رحمه الله دَامام بخارى رحمه الله په ترجمة الباب كښې دَ إذا جواب نه دې ذكر كړې لكه چه دَدې نه زيربحث مسئله كښې دَ اختلاف مذاهب طرف ته اشاره ده. (٢)

[حديث ۲۹۰۲/ ۲۹۰۴] قَالَ ابْنُ نُمَيْرٍ حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ-رضى الله عنهما-قَالَ ذَهَبَ فَرَسٌ لَهُ، فَأَخَذَهُ الْعَدُوُّ، فَظَهَرَ عَلَيْهِ الْمُسْلِمُونَ فَرُدَّ عَلَيْهِ فِي زَمَنِ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم-، وَأَبَقَ عَبْدٌ لَهُ فَلَحِقَ بِالرُّومِ، فَظَهَرَ عَلَيْهِمُ الْمُسْلِمُونَ، فَرَدَّهُ عَلَيْهِ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ بَعْدَ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم-.

رجال الحديث

① **ابن نمير**:- دا عبدالله بن نمير الهمدانى الكوفى رحمه الله دې. دَدوى حالات كتاب التيمم باب إذا لم يجد ماء ولاترابا لاندې مخكښې تيرشوى دى

② **عبيدالله**: دا عبيدالله بن عمربن حفص بن عاصم بن عمربن الخطاب القرشى العدوى رحمه الله دې

---

(١) المبسوط للسرخسى رحمه الله ۱۱۵/۵.

(٢) عمدة القارى:۳/۱۵.

دَ دوی حالات کتاب الوتر باب لیجعل آخر صلاته وترا لاندې تیرشوی دی.

۳ **نافع** - دادَ حضرت عمر بن الخطاب رضی الله عنه آزاد کړې شوې غلام ابوعبدالله نافع المدنی رحمه الله دې دَ دوی حالات کتاب العلم باب من أجاب السائل بأكثر مما سال لاندې تیرشوی دی.

۴ **ابن عمر** رضی الله عنهما - دا مشهورصحابی حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما دې. دَدوی حالات کتاب الایمان باب بني الاسلام علی خمس لاندې تیرشوی دی. (۱)

قوله: ذهب فرس له فأخذه العدو - دَحضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما یو اس اوتختیدو نوهغه دښمن اونیولو. حافظ ابن حجر رحمه الله او عینی رحمه الله فرمائی چه دَ کشمیهنی په روایت کښې لفظ ذهب په ځائې مذکردَ ذهبت صیغه مؤنث سره او لفظ فاخذه کښې ه ضمیرمذکر په ځائې هاضمیردَمؤنث ضبط شوې دې. دَدې وجه داده چه فرس اسم جنس دې مذکر اومؤنث دواړه شان استعمالیږی. (۲) په دواړو نسخوکښې هیڅ تعارض نشته په یوروایت کښې دَ تذکیر اعتبار اوکړې شو او بل کښې دَ تانیث.

قوله: فظهر علیه المسلمون فرد علیه في زمن رسول الله صلى الله عليه وسلم - مطلب داچه مسلمان په دښمن باندې غالب راشی نوهغه اس دَ رسول الله ﷺ په مبارکه زمانه کښې ابن عمر رضی الله عنهما ته واپس کړې شو.

قوله: وأبق عبد له فلحق بالروم، فظهر علیهم المسلمون، فرده علیه خالد بن ولید بعد النبي صلى الله تعالى عليه وسلم - یعنی دغه شان دَحضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما یوغلام اوتختیدو په روم کښې پناه واخسته کله چه مسلمانانو په روم باندې حمله اوکړه نوحضرت خالدبن ولید رضی الله عنه غلام هغوی ته حواله کړو. دَرسول الله ﷺ دَزمانې مبارکې نه پس واقعه ده.

دَ مذکوره تعلیق تخریج:- دا تعلیق امام ابوداؤد رحمه الله کتاب الجهاد باب في المال یصیبه العدو من المسلمین ثم یدرکه صاحبه في الغنیمة لاندې او ابن ماجه رحمه الله کتاب الجهاد باب ما أحرز العدو ثم ظهر علیه المسلمون لاندې موصولاً روایت کړې دې. (۳) حافظ ابو نعیم رحمه الله هم المستخرج علی البخاری کښې دا تعلیق عن محمد بن علي بن حبیش عن القاسم بن زکریا بن زهیر بن سلام النسائي عن ابن نمیر په طریق سره موصولاً روایت کړې دې. (۴)

---

(۱) کشف الباری: ۱/۶۳۷ – ۶۳۸.

(۲) فتح الباری: ۶/۲۲۴ وعمدة القاری: ۳/۱۵.

(۳) سنن أبي داؤد: ۲/۱۲ وسنن ابن ماجه: ص: ۲۰۴ کتاب الجهاد باب ماأحرز العدو ثم ظهر علیه المسلمون.

(۴) تغلیق التعلیق للحافظ ابن حجر: ۳/۴۶۲.

[حديث ۲۹۰۳] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ قَالَ أَخْبَرَنِي نَافِعٌ أَنَّ عَبْدًا لِابْنِ عُمَرَ أَبَقَ فَلَحِقَ بِالرُّومِ، فَظَهَرَ عَلَيْهِ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ، فَرَدَّهُ عَلَى عَبْدِ اللَّهِ، وَأَنَّ فَرَسًا لِابْنِ عُمَرَ عَارَ فَلَحِقَ بِالرُّومِ، فَظَهَرَ عَلَيْهِ فَرَدُّوهُ عَلَى عَبْدِ اللَّهِ.

رجال الحديث

① **محمدبشار**:- دامشهورمحدث محمدبن بشار بن عثمان عبدی بصری رحمه الله دي. دَدوی حالات کتاب العلم باب ماکان النبی صلی الله تعالی علیه وسلم یتخولهم بالموعظة والعلم کې لاینفرو لاندې په تفصیل سره تیرشوی دی.[1]

② **یحیی**:- دامشهورامام حدیث یحیی بن سعیدبن فروخ القطان تمیمی دي. دَدوی حالات کتاب الایمان باب من الایمان أن یحب لاخیه مایحب لنفسه لاندې تیرشوی دی.[2] دَعبیدالله اونافع رحمهم الله حواله دَ روایت په ړومبی سند کښې تیره شوې ده.

قوله: أن عبدًا لابن عمر أبق......:- داد ترجمة الباب دَ ړومبی روایت دویم طریق دې. په دې کښې دی چه دَ ابن عمر رضي الله عنهما یوغلام اوتختیدو او روم ته لاړو. حضرت خالدبن ولید رضي الله عنه هغه راونیولو او عبدالله بن عمر رضي الله عنهما ته ئې واپس کړو. او هم دغه شان دَ ابن عمر رضي الله عنهما یواس اوتختیدو او روم کښې داخل شو. حضرت خالدبن ولید رضي الله عنه هغه راونیولو او اهل اسلام هغه ابن عمر رضي الله عنهما ته واپس کړو.

قوله: فردوه علی عبدالله:- دَ صحیح بخاری په دویمه نسخه کښې دَ جمع دَ صیغه په ځائې فرده مفرد واردشوې دې.[3] که چرې دَجمع صیغه وی لکه چه په مذکوره روایت کښې ده نودهغې ترجمه به شی مسلمانانو هغه حضرت عبدالله ابن عمر رضي الله عنهما ته واپس کړو. که دَمنفردصیغه وی نوبیاخوښکاره خبره ده فرده کښې ضمیر فاعل حضرت خالد بن ولید رضي الله عنه طرف ته راګرځی.

قوله: قال أبوعبدالله: عار مشتق من العیر، وهو حمار وحش، أي هرب:-

ابوعبدالله دَ امام بخاری رحمه الله کنیت دې دلته امام بخاری رحمه الله دَ لفظ عار تفسیر کړې دې چه دا دَعیرنه مشتق دې اوعیرحمار وحشی ته وائی. دَ عار معنی امام بخاری رحمه الله عاد الفرس: انفلت وذهب ههنا وههنا[4] اس وران شو او په مستئی کښې اخوادیخوا اوتختیدو. هم دغه معنی امام

[1] کشف الباری:۳/۲۵۸ — ۲۶۱.
[2] کشف الباری:۲/۲، ۳.
[3] تحفة الباری بشرح صحیح البخاری لشیخ الاسلام زکریابن محمدالانصاری:۳/۵۲۰.
[4] مختارالصحاح للامام محمد بن أبی بکر الرازی. ص:۵۶۲.

خلیل هم کړې ده (١) شیخ الاسلام زکریابن محمد انصاری رحمه الله فرمائی چه د صحیح بخاری په یوه نسخه کښې دامام بخاری رحمه الله داتفسیری قول ساقط دې (٢)

[حدیث ۲۹۰۴] (٣) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ-رضی الله عنهما أَنَّهُ كَانَ عَلَى فَرَسٍ يَوْمَ لَقِيَ الْمُسْلِمُونَ، وَأَمِيرُ الْمُسْلِمِينَ يَوْمَئِذٍ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ، بَعَثَهُ أَبُو بَكْرٍ، فَأَخَذَهُ الْعَدُوُّ، فَلَمَّا هُزِمَ الْعَدُوُّ رَدَّ خَالِدٌ فَرَسَهُ.

رجال الحدیث

① **احمدبن یونس**:- دا ابوعبدالله احمدبن یونس بن عبدالله بن قیس تمیمی یربوعی کوفی رحمه الله دې د دوی حالات کتاب الایمان باب من قال ان الایمان هوالعمل لاندې تیرشوی دی (٤)

② **زهیر**:- دا زهیربن معاویه بن خدیج بن الرحیل بن زهیر بن خیثمه جعفی کوفی رحمه الله دې د دوی حالات کتاب الایمان باب الصلوة من الایمان لاندې تیرشوی دی (٥)

③ **موسی بن عقبه**:- داصاحب المغازی موسی بن عقبه الاسدی المدنی رحمه الله دې د دوی حالات کتاب الوضوء باب إسباغ الوضوء لاندې تیرشوی دی.

④ **عن نافع عن ابن عمر** رضی الله عنهما:- د ترجمة الباب د رومبې روایت لاندې د دواړو راویانو حواله تیره شوې ده.

قوله: أنه كان على فرس يوم لقي المسلمون، وأمير المسلمين يومئذ خالد بن الوليد بعثه أبوبكر، فأخذه العدو، فلما هزم العدو رد خالد فرسه:- په کومه ورځ چه مسلمانان (د جنګ د پاره) کفاروسره مقابله شو ابن عمر رضی الله عنهما په اس باندې سوروو. په هغه ورځ د مسلمانانو امیرخالدبن ولید رضی الله عنه وو هغه حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه (د اسلامی لښکر) امیرجوړ کړې لیګلې وو. (د عبدالله بن عمر رضی الله عنهما) اس دښمن اونیولو کله چه دښمن شاته شو نوخالد (ابن ولید رضی الله عنه) هغه ته د هغه اس واپس کړو.

قوله: يوم لقي المسلمون:- د صحیح بخاری په دې روایت کښې مفعول محذوف دې. حافظ ابونعیم رحمه الله او اسماعیلی رحمه الله چه کوم روایت نقل کړې دې په هغې کښې مفعول ذکردې. روایت اسماعیلی رحمه الله عن محمدبن عثمان بن أبي شيبة عن أحمد بن يوسف په طریق او ابونعیم رحمه الله أحمدبن يحيى الحلواني په طریق سره نقل کړې دې. په دې کښې دی: يوم لقي

---

١) فتح الباری: ٦/٢٢٥.
٢) تحفة الباری: ٣/٥٢٠.
٣) د ترجمة الباب رومبی روایت کښې د دې تخریج تیرشوی دې.
٤) کشف الباری: ٢/١٥٩.
٥) کشف الباری: ٢/٣٦٧، ٣٧٠.

المسلمون طینًا وأسدًا (۱) یعنی په کومه ورځ چه مسلمانان د جنګ دپاره قبیله طي او اسد سره ملاؤشو د اسماعیلی او ابونعیم هم په دې طریق کښې ابن عمر رضي الله عنهما د اس د دښمن په تحویل کښې راتللو وجه هم ذکرده د روایت الفاظ دادی فاقتحم الفرس بعبدالله بن عمر جرفًا فصرعه وسقط ابن عمرفعار الفرس (۲) مطلب داچه اس عبدالله بن عمر رضي الله عنهما واخستلو او حرف ته نې ټوپ کړو اوهغه نې راؤغورزولو ابن عمر رضي الله عنهما پریوتلو او اس وران شو اوتختیدو.

د باب په روایاتوکښې تعارض اوددې تطبیق - په روایاتوکښې چه د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما د اس کومه واقعه نقل ده هغه کله پیښه شوې ده؟ په دې سلسله کښې د ترجمة الباب دویم او دریم روایت کښې تعارض دې. په ړومبی روایت کښې ده د اس واقعه چه د رسول اکرم ﷺ په مبارکه زمانه کښې شوې اود غلام واقعه ددې نه پس. هم د دې روایت په دویم طریق کښې دی چه دواړه واقعات د رسول الله ﷺ د زمانې مبارکې نه پس سره متعلق دی. په دې دویم طریق کښې فرس او عبد دواړوسره متعلق فلحق بالروم الفاظ مروی دی اولکه څنګه چه په دریم روایت کښې دی چه د حضرت خالد بن ولید رضي الله عنه په مشرئی کښې په روم باندې د حضرت ابوبکرصدیق رضي الله عنه په زمانه کښې شوې په دې وجه چه دویم روایت د دریم روایت په تناظر کښې اوکتلې شی نودې نه هم دغه ثابتیږی چه د فرس او عبد واقعات د رسول اکرم ﷺ د وفات نه پس پیښې شوی دی. او دریم روایت د ړومبی روایت سره متعارض دې. دا روایت د ړومبی روایت برعکس دې. په ړومبی روایت کښې د فرس واقعه د رسول اکرم ﷺ د زمانې بیان کړې شوې ده او په دې کښې د اس د ورانیدو واقعه د ابوبکرصدیق رضي الله عنه د خلافت په زمانه کښې شوې. لکه چه تعارض په اصل کښې د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما د فرس والا واقعې د تاریخ په تعین کښې دې.

علامه قسطلانی رحمه الله د باب ړومبې روایت یعنی د ابن نمیر په طریق چه دې ته ترجیح ورکولوسره فرمائی چه د دې طریق متابعت اسماعیل بن زکریا رحمه الله هم کړې دې چه د فرس واقعه د رسول کریم په مبارکه زمانه کښې پیښه شوې (۳) ړومبی روایت ته ترجیح ورکولوسره علامه داؤدی رحمه الله فرمائی چه د دې روایت په سند کښې عبیدالله راوی د نافع نه حدیث روایت کولوکښې په دریم طریق کښې واقع موسٰی بن عقبه نه أثبت دې (۴) حافظ ابن عبدالبر رحمه الله هم د دې تصویب کړې دې. (۵)

امام ابن ماجه رحمه الله کتاب الجهاد باب ما أحرز العدو ثم ظهرعلیه المسلمون لاندې عن علی بن محمدبن نمیرعن عبدالله عن نافع عن ابن عمر په طریق سره کوم روایت ذکرکړې دې په هغې کښې دی. قال

---

۱) فتح الباری:۶/۲۲۵.

۲) فتح الباری:۶/۲۲۵.

۳) إرشادالساری للقسطلانی:۵/۱۷۹.

۴) إرشادالساری:۵/۱۷۹ وأوجز المسالک:۸/۲۸۵.

۵) أوجزالمسالک:۸/۲۸۵.

ذهبت فرس له فاخذها العدو وظهرعليهم المسلمون فردعليه فی زمن رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم... [1] هغوی دَ باب لاندې هم دغه یوطریق ذکرکولوباندې اکتفاء کړې ده. دویم طریق ئی نه دې ذکرکړې. دَ دې صنیع نه دَهغوی رحجان هم متعین کیږی چه دَهغوی په نیز راجح هم دغه دې چه دَابن عمر رضی الله عنهما دَ فرس واقعه عهدنبوی کښې پیښه شوې ده. دَحضرت ابوبکرصدیق رضی الله عنه دورخلافت سره دَدې تعلق نشته. والله اعلم

قوله: حکم ما أحرزالعدوثم ظهرعلیه المسلمون:- ترجمة الباب کښې چه امام بخاری رحمه الله کومه فقهی مسئله ذکرکړې ده اوس دَهغې تفصیل اوګورئی. که اهل حرب په اهل اسلام باندې حمله اوکړی دَ مسلمانانو په مالونواو املاك باندې قبضه کولوسره دارالحرب ته یوسی.بیا اهل اسلام په دارالحرب باندې حمله اوکړی او هغه اموال اواملاك واپس دارالاسلام ته راوړی نو په مسلمانانو کښې هرسړې حسب سابق به دَ خپل متعین مال مالك وی یا هغه اموال به دَ غنیمت په حکم کښې راتلوسره لاعلی التعیین په ټولو کښې تقسیم کیږی؟

دَ امام شافعی رحمه الله ابوثور او ابن منذرمسلك:- دَدې حضراتو په نیز په دارالاسلام باندې غلبه او استیلاء سره دَاهل اسلام په اموالواواملاکوباندې دَ حربیانو ملکیت نه ثابتیږی. نوچه کله اهل اسلام په دارالحرب باندې حمله کولوسره دغه اموال اواملاك دارالاسلام ته راوړی نوچه کوم مال دچاملکیت وو هغه به حسب سابق هم دَهغه ملکیت کښې وی دَ دغه مالونو حکم به دَ مال غنیمت نه وی. [2]

امام حسن امام زهری اوعمروبن دینارمسلك: دَدې حضراتو په نیز دَمسلمانانوپه زور اخستې شوې مال دَ دارالحرب نه دارالاسلام ته دَ منتقل کیدونه پس به په غانمینوکښې تقسیم کیږی. یعنی په دارالحرب باندې حمله کونکی مجاهدین به دَدې مستحق وی دَ مخکینی مالك حق به په دغه مال باندې باقی پاتې نه شی. [3]

دَدې حضراتو استدلال دادې چه دَمسلمانانو په غلبه اواستیلاء سره څنګه چه دَ مشرکینومال دَ مسلمانانودَپاره غنیمت جوړیږی دغه شان ذکرشوې مال هم. په کوم چه دَ اهل حرب غلبه اواستیلاء اوشی هغه دَهغوئی ملك کیږی لهذا دَمسلمانانو په غالب راتلوسره به هغه دَ مال غنیمت په توګه په مجاهدینو کښې تقسیم کیږی. [4]

دَ جمهورفقهاؤمسلك:- امام اعظم ابوحنیفه امام ثوری امام اوزاعی امام مالك اودَیوروایت مطابق امام احمدرحمهم الله مسلك دادې چه اهل حرب په اهل اسلام باندې دَ حملې کولودَ وجه نه به دَ مسلمانانودَ مالونو مالکان جوړشی [5] خوچه په دارالحرب باندې حمله کولوسره

---

[1]) سنن ابن ماجه: ۲۰٤ کتاب الجهاد باب ماأجرزه العدو ثم ظهرعلیه المسلمون.

[2]) الاستذکار لابن البر: ٤/ ٥٤فتح الباری: ٦/ ٢٢٤ والمغنی لابن قدامة: ۱۰/ ٤٨٢.

[3]) المحلی بالاثار لابن حزم رحمه الله ٥/ ٣٥٥ وشرح ابن بطال رحمه الله ٥/ ٢٢٧وفتح الباری: ٦/ ٢٢٤ وأوجز المسالك: ٨/ ٢٧١.

[4]) حواله بالا.

[5]) المغنی لابن قدامة: ۱۰/ ٤٧٥.

اهل اسلام خپلو مالونه په زوروا خستل دارالاسلام ته ئی راوړل نو د دې حضراتو په نیزپه دې کښې تفصیل دې
که چرې مخکینی مالکان د مال غنیمت د تقسیم نه وړاندې خپل متعین مال اوموسی نو دهغوی ملکیت به وی او د غنائم د تقسیم نه پس په خپل مال باندې به د زوړ مالك ملکیت باقی پاتې نه شی بلکه هغه به د غانمین ملکیت وی. البته د دې حضراتو په نیز د غنائم د تقسیم نه پس که چرې زوړ مالك خپل مال اولیدو او دهغه خواهش دې چه غانم ته د قیمت په عوض دهغه مال ملاؤ شی نوبیاد غانم په مقابله کښې دهغه زیات حق دې چه د قیمت د اداکولوپه صورت کښې هغه ته دغه مال ورکړې شی.[1]
په دې صورت کښې شریعت داصل مالك او غانم د دواړو مفادورعایت اوخیال ساتلې دې.
چونکه دمال غنیمت د تقسیم نه پس د زوړ مالك ملکیت په دغه مال باندې باقی نه پاتې کیږی او دې باندې دغانم ملکیت قایم کیږی په دې وجه که زوړ مالك خپل مال بې عوض اخستې وې نوغانم به په نقصان کښې پاتې کیدو په دې وجه دخپل مال دحاصلولو دپاره زوړمالك باندې د دې قیمت اداکول لازم گرځولې شوی دی دې دپاره چه خپل مال واخلی اوزوړ مالك هم فائده کښې پاتې شی او د غانم حق هم اوه وهلې شی.[2]
صحابه کرامو کښې حضرت عمربن الخطاب حضرت علی حضرت زیدبن ثابت رضی الله عنهم اوتابعینونه سعیدبن المسیب عطاءٔ بن ابی رباح قاسم اوعروه رحمهم الله مسلك هم دغه دې.
[3] په یوروایت کښې امام احمد رحمه الله په نیزدمال غنیمت دتقسیم نه پس په خپل مال باندې دزوړ مالك ملکیت قطعًا باقی نه پاتې کیږی اوهم غانم ددې اصل مالك جوړیږی.[4] لیکن په المغنی کښې دی چه د امام احمد رحمه الله په نیزړومبی روایت معمول به دې.[5]
امام شافعی ابوثور او ابن منذر رحمهم الله وغیره دلائل اود هغې رد:- علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی ددې حضراتو استدلال د احادیث باب نه دې په کوم کښې چه تصریح ده حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما ته دهغه اس اوغلام چه دارالحرب ته تختیدلی وو واپس کړې شوی وو.[6]
علامه ابن حزم رحمه الله هم په المحلی بالاثار کښې ددې روایاتونه دا استدلال کړې دې چه د اهلِ اسلام په مال اومتاع باندې د مشرکانو ملکیت هډو ثابتیږی نه ځکه ه چه د دارالحرب نه د مسلمانانو مال اومتاع په زور اخستل اودارالاسلام ته راوړلونه پس به بهرصورت خپل زوړ مالك ته حواله کولې شی.[7] خو حقیقت خودادې چه احادیث باب پخپله د دغه حضراتوخلاف

---

[1]) المدونة الکبری:۵۹۲/۲ والمغنی لابن قدامة:۴۷۱/۲۱ وعمدة القاری:۳/۱۵ وردالمختار علی الدرالمختار:۲۵۷/۶ وأوجز المسالک للشیخ زکریا الکاندهلوی رحمه الله ۲۵۷/۶.
[2]) ردالمحتار علی الدرالمختار لابن عابدبن الشامی:۲۵۷/۶.
[3]) شرح ابن بطال:۲۲۷/۵ وعمدة القاری:۳/۱۵.
[4]) المغنی لابن قدامة:۴۷۱/۲۱.
[5]) المغنی لابن قدامة:۴۷۱/۲۱.
[6]) إرشادالساری للقسطلانی:۵۴۳/۶.
[7]) المحلی الاثار للعلامة لابن حزم:۲۶۰/۵.

دَ جمهورفقهاؤ دپاره حجت دي ځکه چه دحضرت ابن عمر رضي الله عنهما دَ ترجمة الباب والا په روايت کښې اجمال دې دَ موطاامام مالک رحمه الله هم په دې روايت کښې آخرکښې داتصريح هم ده:
وذلك قبل أن يقاسم (۱) يعنى مجاهدين اسلام دَ دارالحرب نه چه کوم اس اوغلام اخستې وو دارالاسلام ته ئې راوړې وو هغه حضرت ابن عمر رضي الله عنهما دَ مال غنيمت دتقسيم نه وړاندې واپس کړې شوې وو.

هم دغه روايت **عن رشدين عن يونس عن الزهرى، عن سالم عن أبيه** په طريق په سنن دارقطنى کښې هم مروى دې په دې کښې دى: **من وجد ماله الفى قبل أن يقسم فهوله، ومن وجد بعد ماقسم فليس له شئ** (۲) مال غنيمت دَتقسيم نه وړاندې چا چه خپل مال اوموندلو هغه مال (بغيرِدَعوض) نه دَهغه ملکيت دې خودَ غنيمت دَتقسيم نه پس موندلويه صورت کښې به هغه ته دَهيڅ اخستو هم حق نه وى.
دَمال غنيمت دَتقسيم نه پس دَ ملکيت باقى نه پاتې کيدو مطلب دادې چه هغه به دَعوض دَاداکولونه بغير به دَ خپل مال مالک خونه شى خودَعوض اوقيمت اداکولونه پس دَغانم په مقابله کښې به دَهغه زيات حق وى. دَدې تائيددَ رسول الله صلى الله عليه وسلم حديث اودَحضرت عمر رضي الله عنه دوه آثارنه کيږى چه وړاندې دَجمهورو دَدلائلو لاندې راروان دى.
دَ جمهورو دلائل:- ① امام اعظم ابوحنيفه امام ثورى امام اوزاعى امام مالک اوامام احمدبن حنبل رحمهم الله استدلال دَ حضرت ابن عباس رضي الله عنهما دَ حديث نه دې. دا روايت **عن حسن بن عمارة عن الملك بن ميسرة عن طاوس عن ابن عباس** رضي الله عنهما په طريق سره نقل دې په دې کښې دى. **أن رجلا وجد بعيرًا له كان المشركون أصابوه، فقال له النبى صلى الله تعالى عليه وسلم: إن أصبته قبل أن يقسم فهولك، وإن أصبته بعد ماقسم، أخذته بالقيمة** (۳) يعنى يوسړى خپل اوښ اوليدلو کوم چه مشرکانو اخستې وو (او روستو مسلمانانو په دارالحرب باندې حمله اوکړه اوهغه ئې په مال غنيمت کښې دوباره دارالاسلام ته راوړو) نورسول الله صلى الله عليه وسلم هغه مخاطب کړو وئې فرمائيل که دا اوښ دمال غنيمت دَتقسيم نه وړاندې واخستو نودابه هم ستاوى اوکه دَمال غنيمت دَتقسيم نه پس درته ملاؤشى نوبيا په قيمت ورکولوسره ئې اخستې شې. دا روايت امام دارقطنى رحمه الله او امام بيهقى رحمه الله هم روايت کړې دې. (۴)
دَ جمهورو په دليل کلام اودَهغې جواب:- حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه قسطلانى رحمه الله دَ جمهور

---

(۱) موطاللامام مالک رحمه الله ص: ۴۹۹ باب مايردقبل أن يقع القسم لما أصاب العدو. وإعلاء السنن: ۱۲/۳۱۱.
(۲) سنن الدارقطني: ۴/۱۱۳.
(۳) الاستذ كارللحافظ ابن عبدالبر رحمه الله ۵۶ والمغنى مع ذيله المسمى به الشرح الكبيرعلى مقنع لموفق الدين وشمس الدين ابن القدامة: ۱۰/۴۶۹ - ۴۷۱ كتاب الجهادحكم مالواخذه اهل الحرب من اموال المسلمين وعبيدهم فادركه صاحبه قبل قسمة فهواحق به كشف البارى ۲۰/۵۷۷.
(۴) نصب الراية للزيلعي: ۳/۴۳۴ وأوجزالمسالک إلى موطاء الامام مالک: ۹/۱۷۵ دارالقلم دمشق.

متذکره دلیل باندې د سند په حواله سره کلام کولوسره تحریر فرمائي. وإسناده ضعيف. (۱) په اصل کښې ددې روایت تضعیف د دې په سند کښې موجود راوی حسن بن عمارة د وجه کړې شوې دې. د یحیی بن معین رحمه الله نه د دوی باره کښې ليس بشيء او ابراهیم بن یعقوب جوزجانی نه ساقط الفاظ جرح منقول ده. (۲) او ابن حزم رحمه الله خو د حسن بن عماره د ضعیف یقین کولو کښې هیڅ کسر نه دې پریخودې. (۳)

لیکن حقیقت دادې چه ددې روایت تائید په ډیرو متابعاتو سره کیږی په دې وجه د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما دا مذکوره روایت ضعیف ګرځول انصاف نه دې. علامه عینی رحمه الله د امام احمد بن حنبل رحمه الله دا حواله نقل کړې ده چه د حسن بن عماره نه علاوه مذکوره روایت مسعر عن عبدالملك په طریق سره مروی دې. د دې تائید د یحیی بن سعید رحمه الله په دې قول سره کیږی: سالت مسعرا عنه فقال: هو من حديث عبدالملك ولكن لا أحفظه. (۴)

دغه شان امام علی بن المدینی رحمه الله فرمائي: روى عن يحيى بن سعيد أنه سال عنه فقال: هو من رواية عبدالملك عن طاؤس عن ابن عباس رضى الله عنهما. (۵)

د دې اقوالونه معلومیږی چه حسن بن عماره په چاچه د ضعف الزام لګولې شوې دې په مذکوره روایت نقل کولو کښې متفرد نه دې بلکه د ډیرو متابعاتو نه د دې تائید کیږی. علامه ظفر احمد عثمانی الجوهر النقي په حواله سره د ابن عدی رحمه الله قول نقل کړې دې وقد روى هذا الحديث عن مسعر عن عبدالملك. (۶) وړاندې علامه عثمانی رحمه الله لیکی: وهذه متابعة جيدة قوية وتابعه إسماعيل بن عياش فرواه عن عبدالملك بن مسيره، كما فى المحلى. (۷) بل امام شافعی رحمه الله هم د دې متابعت عن أبي يوسف القاضى عن الحسن بن عمارة عن الحكم بن عتبة عن مقسم په طریق سره کړې دې چنانچه امام بیهقی رحمه الله د دې متابعت متعلق فرمائي: هكذا وجدته عن أبي يوسف عن الحسن بن عمارة عن الحكم بن عتبة، رواه غيره عن الحسن بن عمارة عن عبدالملك. (۸)

امام ابویوسف رحمه الله فقیه او مجتهد وو په روایت حدیث کښې د هغوی ثقاهت او درایت هم

---

(۱) فتح الباری:۶/۲۲٤ وإرشاد لساری:۱۷۹/۵.
(۲) عمدة القاری: ۳/۱۵.
(۳) المحلی بالاثار لابن حزم:۳۵۷/۵.
(٤) عمدة القاری:٤/۱۵.
(۵) عمدة القاری:٤/۱۵.
(۶) إعلاء السنن:۳۱۰/۱۲.
(۷) إعلاء السنن:۳۰۱/۱۲ والمحلی بالاثار لابن حزم:۳۵۷/۵.
(۸) نصب الراية للزيلعی رحمه الله ۴۳۶/۳ وإعلاء السنن ۳۱۰/۱۲.

مسلم دي. دمذکوره روایت نه دهغوی استدلال کول ددې روایت د صحت دلیل دی. بیا د مسعراواسماعیل بن عیاش متابعت په ځانی پخپله د حسن بن عماره د روایت په صحت باندې صریح دلیل دې. په دې اصولوباندې ټول محدثین متفق دی چه کله د یوضعیف روایت متابعت د بل ضعیف یادذې نه اقوی روایت سره وی نوهغه حدیث ضعیف نه پاتې کیږی د قوی درجه حاصلوی. د احنافویا جمهورفقهاؤ د استدلال تضعیف د حسن بن عماره د وجه نه شوې دی. ددې د تردیدد پاره ډیر متابعات ذکرکړې شو. هم ددې حسن بن عماره بعض حضراتوتوثیق هم کړې دې مثلاً محمدبن اسحاق رحمه الله ددوی باره کښې فرمائی حدثنی من لاأتهم

② د جمهورفقهاؤ دویم استدلال دحضرت عمر بن خطاب رضي الله عنه د اثرنه دې. دا اثر په مصنف عبدالرزاق کښې عن محمد زائدعن مکحول عن عمر بن الخطاب رضي الله عنه په طریق سره روایت کړې شوې دې. په دې کښې دی: أنه إن أدرك قبل القسمة رد إلى صاحبه بغير شيء، وإن لم يدرك إلابعد القسمة فصاحبه أحق به بقيمته.(١) که چرې هغه دتقسیم (غنیمت)نه وړاندې خپل مال اوموندلو نوددې مالك ته به دغه مال بې قیمته واپس ورکولې شی خوکه دتقسیم نه پس ئې اوموندلونو بیاپه دغه مال باندې دهغه حق د قیمت اداکولو په صورت کښې په ځانې دې. علامه ابن حزم رحمه الله المحلی کښې ددې اثر درې نور طرق هم ذکرکړی دی. (٢)

③ د جمهوروددریم استدلال دحضرت عمر بن خطاب رضي الله عنه د اثر نه دې. کوم چه امام طحاوی اوامام دارقطنی رحمهما الله عن رجاء بن حیوة عن قبیصة بن ذویب په طریق سره د صحیح سند روایت کړې دې. په دې کښې دی: أن عمر رضي الله عنه قال: فيما أحرزه المشركون فأصابه المسلمون فعرفه صاحبه قال إن أدركه قبل أن يقسم فهوله، وإن جرت فيه السهام فلاشئ له. (٣)

مطلب دادې چه کوم مالی مشرکانو اخستې دې او مسلمانانوهغه (په جهاد کښې دوباره) ترلاسه کړو او روستو اصل مالك خپل مال اوپیژندلو نوحضرت عمر رضي الله عنه فرمائی که هغه ته دا مال دتقسیم نه وړاندې ملاؤشوې وی نوبیاخوداد هغه حق دې خوکه په مجاهدینوکښې حصې تقسیم شوې نوبیادهغه هیڅ حق باقی نه پاتې کیږی.

داصرف یواتفاق دې چه حضرت عمر رضي الله عنه په دې اثرکښې داتصریح نه ده کړې چه دخپل مال قیمت اداکولونه پس د غانم په مقابله کښې زوړمالك زیات حقدار دې. ګنی دحضرت عمر رضي الله عنه په اول ذکرشوی اثرکښې دا تصریح راغلې ده. دهغوی په یوبل اثرکښې هم دا تصریح موجود ده. دغه اثر وړاندې راځی.

دحضرت عمر رضي الله عنه په اثرباندې اشکال اودهغې جواب: - دحضرت عمر رضي الله عنه ددې دویم اثر په سند کښې راوی قبیصه بن ذویب باندې کلام کړې شوې دې چه دحضرت عمر رضي الله عنه نه دهغه سماع

---

١) المحلی بالاثار لابن حزم:٣٥٤/٥ كتاب الجهاد اختلاف الناس فى مال المسلم يجده فى غنيمة.

٢) المحلی بالاثار لابن حزم:٣٥٤/٥.

٣) عمدة القاری ٤/١٥ وإعلاء السنن:٣١٢/١٢.

او لقاء (ملاقات) ثابت نه دې (١) ابوسهيل رحمه الله دا اثر مرسل ګرځولې دې (٢) ليكن حقيقت دادې چه دا اثرموصول دې حافظ ابن عبدالبر رحمه الله په الاستيعاب كښې ليكى د قبيصه بن ذؤيب پيدائش په يوروايت كښې د فتح مكه په ورځ او په يوروايت كښې دى چه د هجرت په اول كال شوې (٣) روايت كښې دى چه حضورپاك ﷺ د هغه دپاره دبركت دعا فرمائيلې (٤) ددې دپاره ابن شاهين فرمائيلى چه دا صحابى وو. (٥) حافظ ابن حجر رحمه الله تهذيب التهذيب كښې د ابن قانع داقول دهغه باره كښې نقل كړې دې. له رؤية (٦) ددې نه هم د قبيصه بن ذؤيب دصحابى كيدو تائيدكيږى. ددې نه علاوه حضرت ابوبكر صديق رضي الله عنه ابودرداء رضي الله عنه حضرت عائشه صديقه رضي الله عنها او حضرت ابوهريره رضي الله عنه غوندې كبار صحابه كرامونه ئې د حديث سماع كړې ده اودهغوى نه ئې روايات اخستې دى. (٧)
د مذكوره دلائلو په رڼړاكښې دحضرت عمر رضي الله عنه سره د قبيصه بن ذؤيب ملاقات ممكن دى. دمحدثينو په نيزد سند د اتصال دپاره د راوى اومروى عنه دزمانې يوكيدل هم كافى دى. (٨) امام مسلم رحمه الله هم د صحيح مسلم په مقدمه كښې فرمائيلى چه داتصال سند دپاره امكان لقاء كافى ده. (٩) فرض كړه كه حضرت عمر رضي الله عنه سره د هغوى ملاقات ثابت هم نه وى خوبياهم د اصول حديث په رڼړاكښې دا اثرموصول دې ځكه چه كله حضرت ابوبكر رضي الله عنه اوحضرت ابودرداء رضي الله عنه سره د قبيصه بن ذؤيب ملاقات ثابت دې نوحضرت عمر رضي الله عنه سره ددوى دملاقات امكان د دواړو دزمانې يوكيدل بالكل هم يوه خبره ده.
دويم جواب علامه عينى رحمه الله داوركړې دې چه د قبيصه بن ذؤيب ملاقات كه حضرت عمر رضي الله عنه سره ثابت نه وى نوبياهم مذكوره روايت مرسل ګرځول معمول به جوړيدې شى اوددې تائيدهم دحضرت عمر رضي الله عنه د يواثر نه كيږى. هغه دادې: عن رجاء حيوة أن ابن عبيدة رضي الله عنهما كتب إلى عمربن الخطاب — رضي الله عنه — في هذا فقال: من وجد ماله بعينه فهو أحق به بالثمن الى حسب على من أخذه، وكذلك إن بيع ثم قسم منه فهوأحق به بالثمن. (١٠)
علامه ظفراحمد عثمانى رحمه الله يوقوى جواب وركړې دې هغه فرمائى چه تدريب الراوى كښې

---

(١) عمدة القارى: ١٥/٤.
(٢) إعلاء السنن: ١٢/٣١٢.
(٣) الاستيعاب لابن عبدالبر على هامش الاصابة لابن حجر ٣/٢٥٥ و تهذيب التهذيب: ٨/٣٤٧.
(٤) الاستيعاب على هامش الاصابة ٣/٢٥٦ و تهذيب التهذيب: ٨/٣٤٧.
(٥) إعلاء السنن: ١٢/٣١٢.
(٦) تهذيب التهذيب: ٨/٣٤٧.
(٧) تهذيب الكمال فى أسماء الرجال للحافظ المزى: ٢٣/٤٧٧ وتهذيب التهذيب: ٨/٣٤٦.
(٨) تدريب الراوى فى شرح تدريب النووى: ١/٢١٥.
(٩) مقدمة صحيح مسلم: ١/٢١ — ٢٢.
(١٠) عمدة القارى: ١٥/٣.

علامه سيوطى رحمه الله فرمائى چه كله د مرسل تائيد د مسند روايت نه يا بل داسې مرسل روايت سره وى د كوم راوى چه د ړومبى مرسل نه مختلف وى نو داسې دواړه روايتونه د صحيح درجه لرى ترهغه وخته پورې چه د دغه دواړو په مقابله كښې يو صحيح حديث معارض شى نو دغه دواړو ته به ترجيح حاصله وى او صحيح روايت به مرجوح وى. د قبيصه مذكوره روايت امام بيهقى رحمه الله د حضرت عمر رضي الله عنه په دريو واسطوسره نقل كړې دې او يويو كولوسره په دوو مختلفوواسطوسره عبدالرزاق او ابن ابى شيبه هم روايت كړې دې. دغه شان ټول پنځه مراسيل جوړيږى لكه چه هم يوروايت دحضرت عمر رضي الله عنه نه په پنځو واسطوسره نقل دې اوهرمرسل دبل د پاره مويددې.(۱) په دې صورت كښې كه د قبيصه روايت مرسل تسليم هم كړې شى نو هيڅ مضائقه نشته ځكه چه د اصول حديث په رڼاكښې صحيح روايت هم كوم چه ددې معارض وى مرجوح به وى.

دمكاتب مدبر او ام الولدحكم:- دلته دويمه مسئله داده چه كه هم په دغه مال كښې كوم چه اهل حرب اخستې دې اواهل اسلام په حمله كولوسره دوباره حاصل كړو نود مكاتب مدبر او ام الولد هم شامل وى نو ددوى څه حكم دې؟ په دې كښې هم اختلاف دې.

د امام مالك امام احمد اوامام ثورى رحمهم الله مسلك:- د امام مالك امام احمد اوامام ثورى رحمهم الله په نيزد مسلمانانو دعامو مالونو په شان په مكاتب مدبر او ام الولدباندې هم په غلبه اواستيلاء سره د اهل حرب د مشركينو ملكيت ثابتيږى. لهذا هغه د عامو مالونو په شان د مال غنيمت د تقسيم نه وړاندې به زوړمالك ته واپس كولې شى خود تقسيم نه پس به صرف دې صورت كښې زوړمالك ته واپس كول جائزوى كله چه هغه ددې قيمت يا عوض اداكړى.(۲)

ددوى استدلال د حضرت على رضي الله عنه د روايت نه دې: **عن قتادة أن مكاتبا أسره العدو فاشتراه رجل، فسال بن قرواش عنه على بن أبي طالب — رضى الله عنه — فقال له على رضى الله عنه: إن أفتكه سيده فهوعلى كتابته وإن أبي أن يفتكه فهوالذى اشتراه.** (۳) دښمن يومكاتب قيد كړې ووكوم چه يوسړى واخستو. بكر بن قرواش دحضرت على رضي الله عنه نه ددې معامله د نوعيت د شرعى حكم تپوس اوكړو نوحضرت على رضي الله عنه اوفرمائيل كه آقا دا مكاتب د دښمن د قيد نه آزادكړې وى نوهغه به د وړاندې په شان دهغه مكاتب وى اوكه آقاداسې نه وى كړې اود خلاصى نه ئى انكار اوكړونوبيابه دمكاتب اخستونكې دهغه مالك وى.

داحنافو مسلك:- د احنافو په نيز مكاتب مدبر اوام الولددعام مالونو په حكم كښې نه دى. شرعًا دادريواړه د آزادپه حكم كښې دې. په كوموچه دعامو مالونو په شان د اهل حرب د مشركانو ملكيت غلبه او استيلاء قطعًا نه ثابتيږى. په دې وجه دعام مالونو برعكس په دريواړوكښې په هريوباندې د زوړمالك ملكيت په هرصورت برقراروى. د مال غنيمت په

---

(۱) إعلاء السنن:۳۱۲/۱۲.
(۲) المغنى والشرح الكبير للامامين موفق الدين وشمس الدين ابن قدامة:۴۷۴/۱۰.
(۳) أخرجه ابن أبي شيبة فى مصنفه انظر المحلى بالاثار لابن حزم:۳۵۳/۵.

تقسیم سره ددې ملکیت نه ختمیږي نوکه دغنیمت مال تقسیم شوې وی اوکه نه مکاتب مدبر او ام الولد به د مخکینی مالك په ملکیت کښې وی.(۱)

د احنافو استدلال:- د احنافو استدلال دحضرت عمر رضی الله عنه د اثرنه دې د سنن سعیدبن منصور روایت دې حدثنا عثمان بن مطر الشیبانی حدثنا أبوحريز عن الشعبی قال: أغار أهل "ماه" وأهل "جلولاء" على العرب، فأصابوا سبايا من العرب ورقيقا، ومتاعا، ثم إن السائب بن الأقرع عامل عمر -رضي الله عنه- غزاهم ففتح ماه" وكتب إلى عمر -رضي الله عنه- في سبايا المسلمين ورقيقهم ومتاعهم قد اشتراه التجار من أهل ماه" فكتب إليه: أن المسلم أخو المسلم لايخونه ولايخذله، فأيما رجل من المسلمين أصاب رقيقه ومتاعه بعينه فهو أحق به، وإن أصابه في أيدي التجار بعد ما أقتسم فلا سبيل إليه، وأيما حر اشتراه التجار فانه يرد عليهم رؤوس أموالهم فان الحر لايباع ولايشترى.(۲)

په روایت کښې دی چه اهل "ماه" او "جلولاء" په جزیرة العرب باندې حمله اوکړه دعربو قیدیان غلامان اومالونه ئی لوټ کړل لاړل. حضرت عمر رضی الله عنه سائب بن اقرع د لښکرامیرجوړ کړو اودهغوی خلاف ئی د جنګ په مهم باندې روان کړل. هغوی ته فتح اوشوه نو چه د مسلمانانو کوم قیدیان غلامان اومال اومتاع چه سوداګرود اهل ماه نه اخستې وو حضرت سائب بن اقرع دهغې دحکم معلومولوډپاره دحضرت عمر رضی الله عنه په خدمت کښې استفسارنامه اولیګله حضرت عمر رضی الله عنه په جواب کښې اولیکل یومسلمان د بل مسلمان رور دې هغه نه ده سره خیانت کوی او نه هغه بې آسرې پریږدی. کوم مسلمان چه خپل غلام یا مال اووینی هم هغه دهغې اصل حقداردې. اوکه چرې هغه دا مالونه د غنیمت د مال دتقسیم نه روستو سوداګرو سره اووینی نو بیا هغه سره ددې د حاصلولو هیڅ لارنشته. اوالبته که سوداګرو احرار اخستې وی نوهغه (سوداګرو)ته دې دهغې پیسې واپس کړې (اواحرار دې دهغوی نه واپس واخلی) ځکه چه د آزاد (حر) اخستل اوخرڅول جائزنه دی.

قوله: وإن أصابه في أيدي التجار بعد ما اقتسم فلا سبيل له:- یعنی د غنیمت دمال د تقسیم نه پس کله چه مخکینې مال خپل مال متاع اوغلامان وغیره سوداګروسره اووینی نوبیاهغه سره ددې دحاصلولو هیڅ لارنشته. علامه ظفراحمد عثمانی رحمه الله فرمائی چه د حضرت عمر رضی الله عنه ددې اثر مطلب دادې که هغه دخپل مال قیمت نه اداکوی نو په دغه صورت کښې به هغه ته هیڅ نه شی ورکولې. ګنی سوداګروته دمال قیمت اداکولونه پس به هغه زیات حقداروی. لکه چه شاته هم دحضرت عمر رضی الله عنه یواثرکښې ددې تصریح موجودده.

دلته په زیربحث مسئله کښې د احنافو استدلال په اصل کښې حضرت عمر رضی الله عنه مذکوره اثر کښې فان الحر لايباع ولايشترى نه دې. اودحریت او آزادئی علت په مکاتب مدبر او ام الولد کښې موجود دې په دې وجه به د غلبه او استیلاء نه په دوی باندې د حربیانو ملکیت هیڅ کله نه

---

(۱) أوجز المسالک: ۸/۳۸۰ – ۳۸۴. وردالمختار على الدر المختار: ۲۵۹/۶ كتاب الجهاد.

(۲) أخرجه سعيد بن منصور في سننه: ۲/۲۸۸، ۲۸۹ دارالكتب العلمية بيروت

ثابتیږی. په دې وجه چه کله اهل اسلام په دارالحرب باندې د حمله کولو په نتیجه کښې هغه د حربیانو نه واخلی او بیائی دارالاسلام ته راوړی نو پخوانی مالکان به د دې د اخستلو زیات حقدار وی. (١)

امام مالک امام احمد او ابوثور رحمهم الله د استدلال رد:- د دوی استدلال د حضرت علی رضی الله عنه د اثر نه وو چه که د مکاتب آقا دې خلاص کړو نو هغه به هم هغه شان مکاتب وی ګڼی په بل صورت کښې به مکاتب اخستونکې هم اصل مالك وی. د دې استدلال جواب ورکولو سره علامه ظفر احمد عثمانی رحمه الله فرمائی: وهومحمول عندنا على أن مولاه إن لم يفتكه، فللذى اشتراه أن يحبسه عنده حتى يتوفى ثمنه بدليل ..... أن الحر لايباع ولايشترى والمكاتب والمدبر وأم الولد فى حكم الحر، لايباع أحد منهم ولايشترى. (٢) يعنى زمونږ په نيزدا اثر په هغه صورت باندې محمول دې چه کله آقا د مکاتب په راخلاصولو کښې انکار اوکړی نو بیا د هغه اخستونکې صرف د دومره مودې د پاره د خپل خدمت د پاره رامنع ساتی په کومې سره چه هغه قیمت پوره شی چه د هغه د اخستلو په وخت ئې اداکړې وو. د دې دلیل د حضرت عمر رضی الله عنه دا اثر دې چه د آزادسړی اخستل او خرڅول جائز نه دی. مکاتب مدبر اوام الولد هم د آزاد په حکم کښې دی. په دې وجه به په دوی کښې د یو هم اخستل او خرڅول جائز نه وی.

د عبد آبق حکم:- هم د دې مسئله په ذیل کښې فقهاؤ د عبد آبق حکم هم بیان کړې دې. د عبد آبق په حکم کښې د ائمه احناف په مینځ کښې اختلاف دې.

د امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله مسلک:- د امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله په نیز عبد آبق مکاتب مدبر او ام الولد په حکم کښې دې. په دې وجه د دارالحرب د تختیدو نه پس د مولاملکیت ختمیدو د وجه نه عبد آبق د آزاد غلام په شان د هیچا مملوك نه شی جوړیدې. هم دغه قول د امام احمد بن حنبل رحمه الله هم دې. (٣)

د صاحبینو رحمهما الله قول:- د قاضی ابویوسف رحمه الله او محمد رحمه الله په نیز د عبد آبق حکم د عام اموال او املاك په شان دې. په دې وجه د دې حضراتو په نیز د غلبه او استیلاء په ذریعه به اهل حرب د عبد آبق مالکان وی. کله چه اهل اسلام په دارالحرب باندې حمله اوکړی هغه اونیسی خان سره ئې راولی نو د غنیمت د مال د تقسیم نه وړاندې که زوړ مالك به د قیمت اداکولو نه بغیر د اخستلو مجازوی خو د مال غنیمت د تقسیم نه پس د ده د استحقاق په قیمت اداکولو سره مشروط وی. (٤) هم دغه قول د امام مالك رحمه الله هم دې. په المدونه کښې دی چه د هغوی په نیز عبد آبق او غیر آبق دواړو یو حکم دې. (٥) د حنابله هم دغه مسلك دې. په المغنی کښې دی:

---

(١) إعلاء السنن:٣١٩/١٢.

(٢) إعلاء السنن:٣١٩/١٢.

(٣) إعلاء السنن:٣١٩/١٢.

(٤) أوجز المسالک للكاندهلوی رحمه الله ٢٧٧/٨ وإعلاء السنن:٣١٧/١٢ – ٣١٨.

(٥) المدونة الكبرى:٥٩٤/٢ كتاب الجهاد باب فى الرجل يعرف متاعه وعبيده قبل أن يقعوا فى المقسم، وأوجز المسالك إلى موطا الامام مالك:١٧٧/٩ دمشق دارالقلم.

ولنا أنه مال لو أخذوه من دار الاسلام ملكوه، فإذا أخذوه من دار الحرب ملكوه كالبهيمة [1]

د امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله استدلال :- د امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله استدلال جامع ترمذی او سنن ابوداؤد کښې د حضرت علی رضی الله عنه د روایت نه دې عن ربعی بن حراش عن علی رضی الله عنه قال: خرج عبدان إلی رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم —یعنی یوم الحدیبیة قبل الصلح— فكتب إلیه موالیهم فقالوا: یا محمد! والله ما خرجوا إلیك رغبة في دینك وإنما خرجوا هربا من الرق، فقال ناس صدقوا یا رسول الله، ردهم إلیهم، فغضب رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم وأبی أن یردهم، قال: هم عتقاء الله عزوجل [2]

حضرت علی رضی الله عنه روایت کوی چه د حدیبیه په ورځ د صلح نه وړاندې دوه غلامان رسول الله ﷺ ته راغلل د دواړو موالی د حضور پاك په نوم خط کښې دا اولیکل په خدائی چه دا تاسو له ستاسو د دین د رغبت د وجه نه دی درغلی بلکه د غلامئ نه تختیدلی درغلی خلقو عرض اوکړو یارسول الله دوی ربښتیاوائی دا غلامان دوی ته واپس کړه. رسول الله ﷺ چه دا واوریده نو غصه شو او دهغوی د واپس کولو نه ئی انکار اوکړو او ونی فرمائیل دوی ته الله تعالی آزادی ورکړې ده.

علامه ظفر احمد عثمانی رحمه الله د امام ابوحنیفه رحمه الله په تائید کښې د دې روایت نه استدلال کولو سره تحریر فرمائی چه کله د دارالحرب نه دارالاسلام طرف ته راتلونکې غلام د مسلمانانو د ملکیت لاندې راتلو سره غلام نه پاتې کیږی نو دارالاسلام نه دارالحرب ته تختیدونکې د یو مسلمان غلام په طریقه اولی د مشرکین اهل حرب د ملکیت لاندې نه شی راتلی [3]

د صاحبین رحمهما الله استدلال او دهغې رد :- د صاحبینو رائې وه چه عبد آبق د عامو مالونو په حکم کښې دې دهغوی استدلال د مصنف ابن ابی شیبه د دې روایت نه دې أن أمة لرجل مسلم أبقت إلی العدو، فغنمها المسلمون، فعرفها أهلها، فكتب فیها أبوعبیدة بن الجراح إلی عمر، فكتب إلیه عمر: إن كانت لم تخمس ولم تقسم فهي رد علی أهلها، وإن كانت قد خمست وقسمت فامضها لسبیلها. [4]

روایت کښې دی چه د یو مسلمان وینځه دښمن له اوتختیده کله چه هغه د اهل اسلام په مال غنیمت کښې ملاؤشوه نو هغه مالك اوپیژندله. حضرت ابوعبیده بن جراح رضی الله عنه حضرت عمر رضی الله عنه خط اولیکلو. حضرت عمر رضی الله عنه په جواب کښې اولیکل: که خمس او مال غنیمت تقسیم شوې نه وی نو دغه وینځه دې خپل آقا ته حواله کړی او که چرې خمس او مال غنیمت تقسیم شوې وی نو بیا چه دې سره څه کیږی هغه هم په هغه حالت پریږدئی. یعنی د مال غنیمت په تقسیم کښې چه د چا په حصه کښې راغله هم هغه سره ئی پریږدئی.

---

[1]) المغني لابن قدامة: ۱۰/۴۷۷ رقم الفصل: ۷۵۴۷.

[2]) أخرجه ابوداؤد في سننه. كتاب الجهاد باب في عبيد المشركين يلحقون بالمسلمين فيسلمون رقم: ۲۷۰۰ والترمذي في جامعه: ۲/۲۱۳ كتاب المناقب باب مناقب علي رضي الله عنه رقم: ۳۷۱۶.

[3]) إعلاء السنن: ۱۲/۳۲۰.

[4]) المحلى بالآثار لابن حزم رحمه الله ۵/۳۵۴.

خوددې استدلال جواب دادې چه په مذکوره روایت کښې د کومې وينځې ذکردې هغه دخپل آقادَ کورنه اوتختیده نوحربیانوهغه هم په دارالاسلام کښې نیولې وه او دارالحرب ته ئی بوتلې وه چونکه په دارالاسلام کښې دهغې حیثیت د وینځې وو آزاده شوې نه وه په دې وجه د دارالحرب د ملکیت اعتباراوکړې شو. [۱] د روایت نه داخبره نه ثابتیږي چه وینځه دارالحرب ته تلې وه په دغه صورت کښې به دا دَخپل آقادَ ملکیت نه وتلې وه او آزاده شوې به وه او په دې به دَ دارالحرب ملکیت حزیت علت دَ موجودګئی دَ وجه نه نه ثابتیدو.

باب-۱۸۴ من تکلم بالفارسیة والرطانة

دَ ترجمة الباب مقصد: - علامه ابن بطال حافظ ابن حجر اوعلامه عینی رحمهم الله فرمائی چه په دې ترجمة الباب سره امام بخاری رحمه الله داخودل غواړي چه اهل حرب ته هم دهغوی په ژبه کښې امان ورکړئی دَدې به هم اعتباروی. یعنی امان ورکولوډپاره عربی ژبه کښې خبرې کول شرط نه دی عجمی ژبه هم کولې شی. [۲]

علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی کتاب الجهاد کښې داترجمه قایم کولوسره امام بخاری رحمه الله دا یقین ورکول غواړي چه دَ اکناف عجم نه راتلونکی سفیرانو اوقاصدانوسره خبرې اترې کولوډپاره عربومسلمانانوته په فارسئی کښې دَ خبرواترو ضرورت پیښیدې شي په دې وجه هغوی له فارسی ژبه زده کول پکاردی. رسول الله صلی الله علیه وسلم حضرت زید بن ثابت ته د عجمی ژبو زده کولوحکم ورکړو. [۳]

بالفارسیة: - یعنی دَ فارس قوم ژبه، دَ قوم فارس دَ جداعلی نوم فارس بن کومرس وو په دې وجه دَهغوی ژبه ته فارسی وئیلې شی. [۴] داکومرس څوك وو؟ حافظ ابن حجر رحمه الله دَده باره کښې مختلف اقوال نقل کړی دی: ① دا دَسام بن نوح دَاولادنه وو. ② یوقول دادې چه دَیافث بن نوح دَاولادنه وو. ③ بعض حضرات وائی چه کومرس دَحضرت آدم علیه السلام نه پیداشوې دې. ④ څلورم او آخری قول دادې چه کومرس په حقیقت کښې هم حضرت آدم علیه السلام پخپله دې. (والله اعلم)[۵]

دَ کومرس اووه لس (۱۷) ځامن وو ټول بهادر تکړه او بې مثله فارس (سواره)وو په دې وجه دَ پوره قوم نوم فارس شو. [۶] خودا توجیه مخدوش ګڼړلوسره حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه اشتقاق د عربی ژبه خصوصیت دې اوداخصوصیت په عجمی ژبوکښې نه شی موندلې په دې وجه دا ویناکول صحیح نه دی چه دَ کومرس قوم نوم دَهغوی دَ بې مثله فروست (شهسوارئی)

---

[۱] إعلاء السنن:۳۱۸/۱۲و ۳۲۰.

[۲] شرح ابن بطال:۲۳۱/۵ وعمدة القاری:۹/۱۵ وفتح الباری:۲۲۶/۶.

[۳] إرشادالساری للقسطلانی:۱۸۱/۵.

[۴] فتح الباری:۲۲۶/۶.

[۵] د څلورو واړو اقوالودپاره اوګورئی فتح الباری:۲۲۶/۶.

[۶] عمدة القاری:۵/۱۵وفتح الباری:۲۲۶/۶.

د وجه نه فارس شوي دي مشهوره داده چه داس نسل د ټولونه اول دحضرت اسماعيل عليه السلام بن ابراهيم عليه السلام د پاره مسخر کړي شو [١] والله اعلم

الرطانة - په راء باندې زبر او زير لوستل دواړه صحيح دى [٢] ددې اطلاق دعربى نه علاوه په ټولو عجمى ژبو باندې کيږى. شارح بخارى علامه کرمانى رحمه الله فرمانى چه په هره يوه عجمى ژبه کښې خبرې کولوته رطانه وئيلې شى [٣] هم دغه خبره صاحب د الافعال اوعلامه ابن التين رحمه الله هم کړې ده [٤]

علامه ابن الاثير رحمه الله فرمائى: التراطن: کلام لايفهمه الجمهور، والعرب تخص بها غالبا کلام العجم [٥] د رطانه اطلاق په داسې خبرو اتروباندې کيږى کوم باندې چه عام خلق نه پوهيږى. عرب دې نه عجمى ژبه مراد اخلى

وقوله تعالى: ﴿ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ ﴾ /الروم:٢٢/. ﴿ وَمَا أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ ﴾ /ابراهيم:٤/.]

داد سورت روم آيت دې پوره آيت دادې: ﴿ وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْعَالِمِينَ ﴾ [٦] يعنى اودهغه الله تعالى په نښانوکښې د آسمانونو اوزمکو پيداکول او ستاسو ژبې (خبرې) او رنګونه مختلف کيدل دى.

مطلب دادې چه دهرقوم ژبه لهجه طرز د خبرو د بل قوم نه مختلف وى. هم دغه شان هرانسان په خپل تخليق يعنى مخ سره صورت رنګ اوشکل په اعتبارسره د بل انسان نه مختلف وى اوداسې په دې وجه دى چه د هرسړى يوخپل جدا شاخت وى د يوبل پيژندګلوکولوکښې آسانى وى که ټول د آدم عليه السلام اولاد په شکل اوصورت رنګ سره هم په يوه ډهانچه کښې اچولې شوې وې نو د پيژندګلو دانظام به ګډوډشوې وو او بې شميره تعطل به پيداشوې وې [٧]

﴿ وَمَا أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ ﴾:- داد سورت ابراهيم د شروع آيت دې پوره آيت دادې: ﴿ وَمَا أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلُّ اللَّهُ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي مَن يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴾ [٨] يعنى الله تعالى چه کوم رسول او نبى کوم قوم ته ورليګلې دې په هغه باندې هم دهغه قوم په ژبه کښې وحى نازل کړې دې دپاره چه دهغه قوم هم په خپله ژبه کښې دالله تعالى احکام او تعليماتو باندې پوره شان سره پوهه شى. اود قيامت په ورځ دې ويناکولوسره هغوى ته د عذر

[١]) فتح البارى:٦/٢٢٦.
[٢]) عمدة القارى:١٥/٥ وفتح البارى:٦/٢٢٦.
[٣]) شرح الکرمانى رحمه الله ١٣/٦١.
[٤]) شرح ابن بطال:٥/٢٣٢ وعمدة القارى:١٥/٥.
[٥]) النهاية لابن الاثير رحمه الله ٢/٢٣٣ (مادة رطن)
[٦]) سورة الروم:٢٢.
[٧]) عمدة القارى:١٥/٥.
[٨]) سورة ابراهيم:٤.

كولوموقع ملاؤنه شي چه هغه تعليمات خو زمونږ د پوهې اوعقل نه بالاوو؟ په كومو قومونو او ملتونو كښې چه انبياء او رسولان مبعوث شوى دى الله تعالى د حجت داتمام دپاره هم په هغوى باندې دهغوى په ژبه كښې وحى نازل كړې

د مذكوره آيت تفسيركولوسره علامه زمحشرى رحمه الله فرمائى أى ليفقهوا عنه مايدعوهم إليه فلا تكون لهم حجة على الله، ولا يقولوا: لم نفهم ماخوطبنا به. [1]

د باب لاندې د ايات ذكركولومقصد: علامه عينى حافظ ابن حجر او علامه عسقلانى رحمهم الله فرمائى چه دې آياتونو ذكركولوسره امام بخارى رحمه الله ددې خبرې طرف ته اشاره كړې ده چه رسول الله ﷺ دمختلف ژبو ويونكو ددنيا ټولو قومونوته پيغمبر جوړ كړې راليګلې شوې دې حضورپاك په دغه ژبوباندې پوهيدلو داځكه چه حضورپاك دهغوى په ژبوباندې پوهه شي او هغوى د حضورپاك په ژبه باندې په آسانئى سره پوهه شي. [2]

دحافظ ابن حجر رحمه الله رائې: خوحافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه د رابطه اوسفارتى فرائضود پوره كولودپاره هرقوم سره ثقه اومعتمدترجمان ضرور وى. داخبره يقينى نه ده چه رسول الله ﷺ په هره ژبه كښې خبرې اترې كولې شوې. [3]

[حديث ٢٩٠٥] [4] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ أَخْبَرَنَا حَنْظَلَةُ بْنُ أَبِي سُفْيَانَ أَخْبَرَنَا سَعِيدُ بْنُ مِينَاءَ قَالَ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ -رضى الله عنهما- قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، ذَبَحْنَا بُهَيْمَةً لَنَا، وَطَحَنْتُ صَاعًا مِنْ شَعِيرٍ، فَتَعَالَ أَنْتَ وَنَفَرٌ. فَصَاحَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- فَقَالَ «يَا أَهْلَ الْخَنْدَقِ، إِنَّ جَابِرًا قَدْ صَنَعَ سُورًا، فَحَيَّ هَلاً بِكُمْ». [٣٨٧٥، ٣٨٧٦]

رجال الحديث

① **عمرو بن على:** دا مشهورحافظ حديث ابوحفص عمربن على بحربن كنيزالباهلى الصيرفى البصرى رحمه الله دې. كتاب الوضوء باب الرجل يوضئ صاحبه لاندې ددوى تذكره تيره شوې ده.

② **ابوعاصم:** دا ابوعاصم ضحاك بن مخلدبن ضحاك بن مسلم شيبانى بصرى رحمه الله دې. ددوى تذكره كتاب العلم باب طرح الامام المسالة على أصحابه.......لاندې وړاندې تيره شوې ده.

③ **حنظله بن ابى سفيان:** دحنظله بن ابى سفيان بن عبدالرحمن بن صفوان بن اميه بن خلف جمحى قرشى رحمه الله دې. كتاب الايمان باب قول النبى صلى الله تعالى عليه وسلم بنى الاسلام على خمس

---

[1] تفسير الكشاف للعلامه الزمحشرى رحمه الله ٤٧٩/٣ وعمدة القارى:٦/١٥.

[2] فتح البارى:٢٢٦/٦ وعمدة القارى:٦/١٥ وإرشادالسارى:١٨/٥.

[3] فتح البارى:٢٦/٦.

[4] وعنده أيضًا فى صحيحه:٢٥٨٨/ – ٥٨٩ فى كتاب المغازى باب غزوة الخندق رقم:٤١٠١ وعندمسلم فى صحيحه:١٧٨/٢فى كتابالاشربة باب جواز استتباعه غيره إلى دارمن يثق برضاه بذلك رقم:٢٠٣٩ وقد تفردابه الشيخان. انظر تحفة الاشراف:١٨٣/٢ رقم:٢٢٦٣.

لاندې دَدوی تذکره تیره شوې ده (۱)

④ **سعیدبن میناء**- دا ابوولیدسعیدبن عیناء المدنی الکوفی رحمه الله دې **کتاب الجنائز باب التکبیرعلی الجنائزأربعا** لاندې دَدوی تذکره تیره شوې ده

⑤ **جابربن عبدالله** رضی الله عنه- دامشهورصحابی جابربن عبدالله رضی الله عنه دې دَدوی تذکره **کتاب الوضوء باب صب النبی صلی الله تعالیٰ علیه وسلم وضوء ه علی المغمی علیه** لاندې تیره شوې ده

قوله قلت یارسول الله، ذبحنا بُهیمة لنا، وطحنتُ صاعا من شعیر، فتعال أنت ونفر: دَ حضرت جابربن عبدالله رضی الله عنه روایت دې چه ما عرض اوکړو یارسول الله ! مونږ دَ چیلئی یو وړوکې غوندې بچې ذبح کړې دې او یوصاع اوربشې مو اوړه کړې دی تاسو دَ یوڅو کسانو سره زمونږ کورته تشریف راوړئی بهیمة داد بهمة تصغیردې دَ ګډې وړوکې بچې (۲) بهیمه دَ مؤنث اومذکردواړو دپاره استعمالیږی بهم اوبهام دَدې جمع راځی (۳)

قوله فصاح النبی صلی الله تعالیٰ علیه وسلم: فقال: یاأهل الخندق إن جابرًا قد صنع سورًا، فحی هلابکم: رسول الله صلی الله علیه وسلم په اوچت آواز سره ارشاد اوفرمائیلو جابر ددعوت اهتمام کړې دې زر راشئی.

سؤر- دَدعوت په موقع تیار کړې شوې خوراک ته سؤر وائی (۴) داد فارسی ژبه لفظ دې دَ یوقول مطابق دَدې اطلاق په هرقسم خوراک باندې کیږی (۵) علامه اسماعیلی رحمه الله هم دغه رائې ده (۶) دَ بعض حضراتو په نیز دَدې اطلاق په فارسی ژبه کښې صرف په دعوت ولیمه باندې کیږی (۷) دَ بعضو په نیزدا دَحبشی ژبه لفظ دې اودعام خوراک دپاره وئیلې شی دَ زیات استعمال دَ وجه نه دَعربو په ژبه ورختلې دې او په عربی کښې هم استعمالیږی (۸)

فحی هلابکم- دَدې معنی ده أقبلوا أو أسرعوا بانفسکم (۹) یعنی راوړاندې شئی یا زرکوئی دا لفظ دَ حی او هل مرکب دې. دَ هل لام تنوین سره یابغیرتنوین دَعلا په وزن اوسکون سره (هل) لوستلې شی. دا لفظ باء إلی اوعلی نه هم متعدی دې بل دواړه حروف جدا هم مستعمل دی

---

(۱) کشف الباری:۱/۶۳۶.

(۲) شرح الکرمانی:۱۳/۶۲.

(۳) النهایة لابن الاثیر رحمه الله ۱/۱۶۸ (ماده ب ه م) وعمدة القاری:۱۵/۶.

(۴) شرح الکرمانی:۱۳/۶۲ وشرح النووی علی صحیح مسلم:۲/۱۷۸ کتاب الاشربة باب جواز استتباعه غیره

(۵) شرح النووی علی صحیح مسلم.۲/۱۷۸.

(۶) فتح الباری:۶/۲۲۶.

(۷) عمدة القاری:۱۵/۶.

(۸) عمدة القاری: ۱۵/۶وشرح النووی علی صحیح مسلم:۲/۱۷۸.

(۹) عمدة القاری:۱۵/۶.

حی دَ أقبل په معنی کښې دې او هلا أسکن په معنی کښې دې.[1]

علامه داؤدی رحمه الله دَدې یوه بله معنی کړې ده. فحیهلابکم: أی أقبلوا أهلابکم أتیتم أهلکم دَدې قول په وړاندې حی هلا کلمات دَترحیب دَ قبیل نه هم کیدې شی.[2]

دَ حدیث باب مقصد - بعض داسې روایات نقل دی په کوم کښې چه فارسی ژبې ته ناخوښه وئیلې شوی دی. او په فارسی کښې خبرې اترې کولوممانعت واردشوې دې. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه روایت باب نه امام بخاری رحمه الله ددغه روایاتو ضعیف اوبې اصل کیدو طرف ته اشاره کړې ده. مثلاً یوروایت دې: کلام أهل النار بالفارسیة.[3] یعنی دَاهل جهنم ژبه به فارسی وی. دغه شان یوبل روایت دې من تکلم بالفارسیة زادت فی خبثه ونقصت من مروءته.[4] یعنی چاچه په فارسی ژبه کښې خبرې اوکړې دَهغه خباثت به زیاتیږی اومروت به ئې کمیږی. دا دَمستدرك حاکم روایت دې. حافظ صاحب په دې باره کښې فرمائیلی دی وسنده واهٍ دَدې سند واهی او بې اصل دې.[5]

هم په دغه مستدرك حاکم کښې دَحضرت عمر رضی الله عنه طرف ته هم یوروایت منسوب دې. من أحسن العربیة فلایتکلمن بالفارسیة فانه یورث النفاق.[6] یعنی په عربی ژبه کښې ښه خبرې کونکې دې په فارسی کښې هیڅ کله خبرې نه کوی ځکه چه دا نفاق پیداکوی. دې روایت ته هم بې اصل وئیلوسره حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی وسنده واهٍ.[7]

ردالمحتار علی الدرالمختار کښې علامه ابن عابدین شامی دَصاحب الولوجیه دا قول نقل کړې دې چه دَعربی نه علاوه دَالله تعالی بل هیڅ یوه ژبه خوښه نه ده. دغه شان دَحضرت عمر رضی الله عنه طرف ته دَ یوقول نسبت کولوسره لیکی إنه نهی عن رطانة الاعاجم. یعنی حضرت عمر رضی الله عنه به دَعجم ژبه وئیلونه منع فرمائیله.

دې نه علاوه سنن ابن ماجه کښې یوروایت دې چه رسول الله صلی الله علیه وسلم دَحضرت ابوهریره دَ بیمارئې دَ تپوس په وخت فارسی کښې فرمائیلی اشکمت درد؟[8] یعنی أتشتکی بطنك (آیاتاته دَ خیټې دَ درد شکایت دې؟) نودا روایت دَسند اومتن په اعتبارسره معلول او ضعیف دې. دَدې

---

[1] عمدة القاری: ۱۵/۶.
[2] عمدة القاری: ۶/۱۵.
[3] فتح الباری: ۲۲۷/۶.
[4] فتح الباری: ۲۲۷/۶.
[5] فتح الباری: ۲۲۷/۶.
[6] فتح الباری: ۲۲۷/۶.
[7] فتح الباری: ۲۲۷/۶.
[8] ردالمحتار علی الدرالمختار: ۵۲۱/۱.

په سند کښې ذواد بن علیه اودغه شیخ لیث بن أبي سلیم بن زنیم دواړه ضعیف دی. [1]
علامه ابن جوزی رحمه الله د ابن ماجه ددغه دواړو راویانو د وجه نه دا روایت ضعیف ګرځولې دې په کوم کښې چه د اشکمت درد الفاظ د رسول الله ﷺ طرف ته منسوب کولوسره دحدیث درجه ورکړې شوې ده. [2] دغه شان شاه عبدالغنی مجددی دهلوی رحمه الله إنجاح الحاجة في شرح ابن ماجة کښې دعلامه فیروزآبادی رحمه الله دا قول نقل کړې دې چه اشکمت درد او نورو فارسی الفاظ کوم چه رسول الله ﷺ طرف ته منسوب دی ددې هیڅ اصل نشته. [3]
لیکن حقیقت دادې چه دا اقوال ناقابل احتجاج دې. د رسول الله ﷺ طرف ته منسوب کړې شوی داسې روایات هم سندومتن په لحاظ سره مخدوش او بې بنیاددی. په کوم کښې چه د فارسی یا عجمی ژبومذمت کړې شوی وی. پخله د قرآن مجید دا آیت ﴿ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ ﴾ کښې هره یوه ژبه د الله تعالی د طرف نه کیدل واضح او بدیهی دی. په ظاهره عجمی ژبې ناخوښه کول او په دې کښې د خبرو اترو کولو منع ګرځولو کښې هیڅ معقول وجه نه ښکاری. خلاصه دا چه ترجمة الباب د حدیث نه دامام بخاری رحمه الله مقصددادې چه په عجمی ژبه کښې خبرې اترې کول جائزدی ددې دناجائز ګرځولو هیڅ څه وجه نشته.
علامه نووی رحمه الله هم ددې حدیث په ذیل کښې په شرح صحیح مسلم کښې تحریر فرمائی. وقد تظاهرت أحادیث صحیحة بان رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم تکلم بالفاظ غیرالعربیة فیدل علی جوازه. [4] مطلب دادې چه دمختلف احادیث صحیحه نه ثابت دی چه رسول الله ﷺ په غیرعربی کښې خبرې کړې دی نوښکاره خبره ده چه دا په هره یوه عجمی ژبه کښې د خبرو کولو په جواز باندې دال دې.

ترجمة الباب سره دحدیث باب مناسبت:- په حدیث باب کښې دی. جابر اقدصنع سورا ترجمة الباب سره ددې مناسبت ښکاره دې.

[حدیث ٢٩٠٦] [5] حَدَّثَنَا حِبَّانُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ عَنْ خَالِدِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أُمِّ خَالِدٍ بِنْتِ خَالِدِ بْنِ سَعِيدٍ قَالَتْ أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - مَعَ أَبِى

---

[1]) تحفة الاشراف:١٠/٣١٧ رقم:١٤٣٥١.
[2]) العلل المتناهية لابن الجوزی:١/١٢٩ وقال: هذان حديثان لايصحان.
[3]) حاشيه المسماة بانحاج الماجة للشيخ عبدالغنى المجدى الدهلوى على هامش سنن ابن ماجه:٢٤٧ كتاب الطب باب فى الصلوة شفاء والابواب والتراجم للمحدث الكاندهلوى ص:٢٠٣.
[4]) شرح مسلم للامام النووى:٢/١٧٨ كتاب الاشربة باب جواز استتابة غيره......
[5]) وأيضًا رواه البخارى:١/٥٤٦ فى كتاب المناقب باب هجرة الحبشة رقم:٣٨٧٤ و ٢/٥٦٦ فى كتاب اللباس باب المخيصة اللسوداء رقم:٥٨٢٣ و:٢/٨٦٩ باب مايدعى لمن لبس ثوباجديداً رقم:٥٨٤٥ و:٢/٨٨٦ كتاب الادب باب من تبرك صبية غير حتى تلعب به أوقبلها أو مازحها رقم:٥٩٩٣ وأبوداؤد فى سننه:٢/٦٠٣ فى كتاب اللباس باب مايدعى لمن ليس ثوبا جديداً رقم١٩...... وقد تفردا به انظرتحفة الاشراف ١١/٢٦٨ رقم:١٥٧٧٩..

وَعَلَى قَمِيصٌ أَصْفَرُ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - «سَنَهْ سَنَهْ». قَالَ عَبْدُ اللَّهِ وَهِيَ بِالْحَبَشِيَّةِ حَسَنَةٌ. قَالَتْ فَذَهَبْتُ أَلْعَبُ بِخَاتَمِ النُّبُوَّةِ، فَزَبَرَنِي أَبِي قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - «دَعْهَا». ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ «أَبْلِي وَأَخْلِقِي، ثُمَّ أَبْلِي وَأَخْلِقِي، ثُمَّ أَبْلِي وَأَخْلِقِي». قَالَ عَبْدُ اللَّهِ فَبَقِيَتْ حَتَّى ذَكَرَ.[۳۶۶۱، ۵۴۸۵، ۵۵۰۷، ۵۶۴۷]

رجال الحديث

① **حبان بن موسی:** - دا ابومحمد حبان بن موسی سوار السلمی المروزی رحمه الله دی. کتاب الاذان باب یسلم حین یسلم الامام لاندې ددوی تذکره تیره شوې ده.

② **عبدالله:** - دامشهور محدث عبدالله بن مبارک بن واضح الحنظلی رحمه الله دی. ددوی تذکره بدء الوحی لاندې تیره شوې ده. (۱)

③ **خالدبن سعید:** -دا مشهور تبع تابعی خالد بن سعید بن عمرو بن سعیدبن عاص بن سعید بن عاص رحمه الله دی. امام بخاری رحمه الله په صحیح بخاری کښې دده هم دغه یوروایت په مختلف ابواب کښې نقل کړې دی. معتمد اوثقه راوی وو. هغوی دخپل پلار سعیدبن عمرو بن سعید بدیح مولی عبدالله بن جعفر اوسهل بن یوسف انصاری نه روایت حدیث کړې دی. (۲) دهغوی نه جلیل القدر ائمه حدیث یولوئی جماعت دحدیث سماع کړې ده. په هغوی کښې عبدالله بن مبارک رحمه الله هم شامل دی. (۳) محمدبن بشیر رحمه الله دهغوی باره کښې فرمائی صدوق. (۴) ابن حبان رحمه الله دهغوی ذکر په ثقات کښې کړې دی. (۵) په یوروایت کښې دهغوی نوم راتلونه پس دامام بخاری رحمه الله تلامذه تپوس اوکړو چه تاسو دچا ذکر کوئی؟

قیل لمحمد: من ذکرت یا أبا عبدالله؟ نو امام بخاری رحمه الله جواب ورکړو **الثقة الصدوق المامون خالدبن سعید أخو إسحاق بن سعد.** (۶)

④ **عن ابیه (سعیدبن عمرو):** دعن ابیه نه دهغوی پلار ابوعثمان سعیدبن عمرو بن سعیدبن العاص الاموی رحمه الله مراد دی. ددوی حالات کتاب الوضوء باب الاستنجاء بالحجارة لاندې تیرشوی دی.

⑤ **ام خالدبنت خالدبن سعید:** - ددوی نوم امه او ام خالد کنیت وو. د صحابی لوروه اود حضرت زبیربن عوام رضی الله عنه بی بی وه. ددوی حالات کتاب الجنائز باب التعوذ من عذاب القبر

---

(۱) کشف الباری: ۱/۴۶۲.
(۲) الانساب للسمعانی: ۱/۲۰۹ وتهذیب الکمال الحافظ المزی: ۸/۸۱ وتهذیب التهذیب لابن حجر: ۳/۹۵.
(۳) تهذیب الکمال: ۸/۸۲.
(۴) تهذیب الکمال: ۸/۸۲ وتهذیب التهذیب ۳/۹۵.
(۵) ایضاً.
(۶) ایضاً.

لاندې تیرشوی دی (۱)

قالت أتيت رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم مع أبي وعلي قميص أصفر قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم: سنة سنة

حضرت ام خالد رضی الله عنها فرمائی چه زه خپل پلار (خالدبن سعید رضی الله عنه) سره دَ رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضره شوم اوما دَ زیړرنګ قمیص اچولې وو رسول الله ﷺ اوفرمائیل سنه سنه ډیر ښائسته

قوله قال عبدالله: وهي بالحبشية حسنة :- دا مدرج من الراوی دې. دلته دَ راوی نه سنه سنه معنی بیان شوې ده چه دا دَ حبشی زبان لفظ دې اودَ دې معنی ښائسته ده.

دَعبدالله نه څوک مراددې؟ :- قال عبدالله نه عبدالله ابن مبارک رحمه الله مراددې. بعض نسخو کښې ابوعبدالله دې. (۲) ابوعبدالله امام بخاری رحمه الله کنیت دې په دې صورت کښې ظاهره ده قائل به پخپله امام بخاری رحمه الله وی. خو علامه قسطلانی رحمه الله ارشاد الساری کښې تحریرفرمائی چه راجح عبدالله دې. اودې نه عبدالله ابن مبارک رحمه الله مراد دې. (۳)

لفظ سنه ضبط :- دادَ سین اونون فتحه او "ه" په سکون سره دې. اودَ کشمیهنی په روایت کښې دَ نون نه پس الف سره **سناه سناه** ضبط شوې دې (۴) خو اکثر دَ عربو په کلام کښې الف حذف کولو سره سنه هم وئیلې شی. دَ بعض ارباب لغت رائې ده چه په سنه کښې نون مشدد دې. (۵) بهرحال دې نه دَامام بخاری رحمه الله مقصد **الرطانة بالعجمية** ثابت کول دی. چونکه ام خالد رضی الله عنها په حبشه کښې پیداشوې وه په دې وجه رسول الله ﷺ (فداه ابی وامی) دا په لیدو سره دَ ضیافت طبع په توګه په حبشی ژبه کښې اوفرمائیل چه ډیر ښائسته.

قالت فذهبت ألعب بخاتم النبوة، فزبرني، قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم: دعها. ثم قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم: أبلي وأخلقي، ثم أبلي وأخلقي. ام خالد رضی الله عنها فرمائی چه زه لاړم او دَحضورپاک خاتم نبوت سره مې لوبې کولې په دې باندې زما پلار زه اورټلم نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل دا پریږده (مطلب دا چه دَ لوبونه ئې مه منع کوه) بیائی اوفرمائیل چه ستا عمر دې دومره اوږد شی چه ته دا قمیص په اغوستو اغوستو سره زوړ کړې.

قوله أبلي وأخلقي :- دَ ابلا اواخلاق دواړو یوه معنی ده یعنی زوړول او خرابول.

---

۱) وړاندې اختصارسره کتاب اللباس کښې هم دَهغه ذکراغلې دې. اوګورئ: کشف الباری کتاب المغازی ص: ۱۷۵.

۲) شرح الکرمانی: ۶۳/۱۳.

۳) إرشاد الساری: ۱۸۰/۵.

۴) عمدة القاری: ۷/۱۵.

۵) ایضًا.

قوله قال عبدالله: فبقيت حتى ذكر: ـ دَدې جملې په تشريح کښې مختلف اقوال دی:

① يوقول دادې چه **فبقيت** کښې ضمير فاعل دَام خالد رضي الله عنها طرف ته راجع وی. يعنی **فبقيت ام خالد** او حتى ذكر (صيغه مجهول) کښې ضمير قميص طرف ته راګرځی (١) په دې صورت کښې به ترجمه وی ترکومې چه ام خالد رضي الله عنها ژوندئی وه دَ هغې دَ قميص مشهورتياوه.

② علامه کرمانی رحمه الله فرمائی دَ ذکر ضميردَ راوی طرف ته راګرځی اوعبارت مقدردې: أی ذكر الراوی، مانسی ذول مدته. (٢)
مطلب دا چه ام خالد سره پيښنه شوې دا خارق امر واقعه دومره قابل ذکروه چه راوی تول عمردا هيره نه کړې شوه اودَ فبقيت ضمير هم دَام خالد طرف ته راجع دې.

③ بعض رواياتوکښې لفظ ذکر په خائی مذکردَ صيغه مؤنث ذکرت نقل کړې شوې دې. دا مجهول اومعروف دواړه شان لوستل ثابت دی. دَ مجهول لوستلو په صورت کښې عبارت مقدردې حتى صارت مذكورة عند الناس لخروجها عن العادة. (٣) يعنی ام خالد رضي الله عنها (سره چه دَ دې نوعيت کومه واقعه پيښنه شوې) خلاف عادت کيدو دَ وجه په خلقوکښې هميشه دَهغې تذکره وه. معروف يعنی ذکرت لوستلو په صورت کښې به مطلب داوی چه هغې پخپله دَ دې خارق عادت واقعې تذکره کوله. (والله اعلم)

④ دَ ابوهيثم په روايت کښې دَ ذکر په خائې دکن ضبط شوې دی او ابوذر رحمه الله هم دې ته ترجيح ورکړې ده. دکن دَ دکنة نه مشتق دې. دَ زيات استعمال دَ وجه نه په لباس باندې خيری او دوړې قط کيږی اودَ لباس رنګ تک تور شی هم دې ته دکنة وائی. (٤) دَ دې ځلورم روايت په رڼاکښې دَ مذکوره جمله معنی ده چه ام خالد رضي الله عنها ژوندئی پاتې شوه (اودَ هميشه داستعمال دَ وجه نه) دَ قميص رنګ (دَ خيری اودوړو جمع کيدو دَ وجه) تک تور شو. (٥)

⑤ علامه عينی رحمه الله فرمائی **وفى بعض النسخ: فذكر دهرًا، ولفظ دهرا محذوف فى كتاب ابن بطال، وذكره ابن السكن، وهو تفسير لهذه الرواية، كانه أراد: بقى هذا القميص مدة طويلة من الزمان، فنسيها الراوى، فعبر عنها بقوله: ذكر دهرًا.** (٦)

يعنی بعض نسخوکښې (دَ حتى ذكر په خائی) **فذكر دهرًا** دې. خو لفظ دهرًا دَعلامه ابن بطال رحمه الله په نسخه کښې محذوف دې. البته ابن سکن رحمه الله دالفظ ذکر کړې دې چه په حقيقت کښې

---

(١) عمدة القاری:٨/١٥.
(٢) شرح الکرمانی ٦٣/١٣.
(٣) عمدة القاری:٨/١٥.
(٤) عمدة القاری:٨/١٥.
(٥) شرح الکرمانی ٦٣/١٣وعمدة القاری ٨/١٥
(٦) عمدة القاری:٨/١٥.

دترجمة الباب مذكوره روايت تفسيردې (مطلب دادې چه ددې لفظ په صراحت سره د مذكوره جملې مفهوم واضح كيږي.) لكه راوى دا وئيل غوښتل چه دا قميص د يوې اوږدې مودې پورې موجود وو خوهغه ته دغه موده ياده نه وه په دې وجه ئې ذكر دهرًا الفاظ اداكړل.

① علامه انورشاه كشميرى رحمه الله ددې روايت په ذيل كښې يوه عجيبه نكته بيانوى. فرمائى چه دعمر په تناسب سره څومره د ام خالد رضي الله عنها قد لوئيدلو دهغې قميص به هغه شان غټيدلو. د رسول الله ﷺ مباركه دعا أبلي وأخلقي.... په بركت سره چه څنګه هغه داوږدې مودې پورې ژوندئې وه هغه قميص هم دهغې په بدن باندې موجوداوسيدوسره لوئيدلو اود مرور ايام نه باوجود په هغې باندې د زوالى او خرابوالى اثار نه ښكاريده.[1]

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه د صنعانى په نسخه كښې دترجمة الباب د مذكوره روايت په آخر كښې د امام بخارى رحمه الله داقول هم ذكردې. قال أبوعبدالله — هومصنف — ولم تعش امرءة مثل ماعاشت هذه يعني أم خالد.[2] حافظ صاحب فرمائى چه دام خالد رضي الله عنها سره د موسى بن عقبه ملاقات هم دهغې په اوږدعمر باندې دلالت كوى خكه چه دهغې نه علاوه چرته بل يوصحابى سره د موسى بن عقبه ملاقات نه دې شوى.[3]

دحديث نه مستنبط فوائد: علامه عينى رحمه الله د ترجمة الباب ددې روايت نه مختلف فوائد مستنبط كړى دى:

① په روايت كښې دى چه د ام خالد رضي الله عنها په زيړقميص باندې د ناخوښئ اظهارنه دې فرمائيلې. ددې نه معلومه شوه چه د ښځودپاره د زيړرنګ لباس اغوستل جائزدى.

② په روايت كښې دى چه ام خالد رضي الله عنها د رسول الله ﷺ خاتم نبوت سره لوبې كولې. پلار اورئله نورسول الله ﷺ هغه دداسې كولو نه منع كړو چه پريږده لوبې دې كوى. ددې نه معلومه شوه چه دمشرانو په موجودګئ كښې ماشومان د لوبوكولونه دى منع كول پكار.

③ رسول الله ﷺ ام خالد رضي الله عنها په نوى لباس كښې كتلوسره دعاوركړه. ددې نه ثابته شوه چه نوى لباس اغوستلوسره كتونكې له دهغوى په حق كښې دعاء خير كول د سنت نه ثابت دى اود اسلام د آدابونه دى.

④ رسول الله ﷺ په عجمى ژبه كښې خبرې اوكړې. ددې نه په عجمى ژبه كښې د خبرو اترو كولوجواز ثابتيږى.[4]

---

[1] فيض البارى:۴۵۸/۳. علامه انورشاه كشميرى رحمه الله فرمائى فبقيت حتى ذكرت أى بقيت تلك القميص لم يخلقها مضى الليالى، ومرور الايام، ولعل تلك القميص أيضا تتوصع عليهابقدر جسدها. فانها إذا نقصت كانت صبية، فلابد من الزياد فى القميص، ومن يؤمن بقاء تلك القميص إلى زمن لم تخلق، لم يعجزعن الايمان بسعتهاايضا.

[2] فتح البارى:۲۲۷/۶.

[3] ايضا.

[4] عمدة القارى:۸/۱۵.

ترجمة الباب سره مناسبت:- په روایت کښې سنه سنه مناسبت ترجمة الباب سره ښکاره دی.

[حدیث ٢٩٠٧] (١) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه أَنَّ الْحَسَنَ بْنَ عَلِيٍّ أَخَذَ تَمْرَةً مِنْ تَمْرِ الصَّدَقَةِ، فَجَعَلَهَا فِي فِيهِ، فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم بِالْفَارِسِيَّةِ «كَخٍ كَخٍ أَمَا تَعْرِفُ أَنَّا لاَ نَأْكُلُ الصَّدَقَةَ». [ر ١٤١٤]

رجال الحدیث

① **محمدبن بشار:-** دامشهورمحدث محمدبن بشار بن عثمان عبدی بصری رحمه الله دی. دَدوی حالات کتاب العلم باب ماکان النبی صلی الله تعالی علیه وسلم یتخولهم بالموعظة والعلم کی لاینفروا لاندې وړاندې تیر شوی دی. (٢)

② **غندر:-** دا ابوعبدالله محمدبن جعفر هذلی رحمه الله دی. دَغندر په لقب سره مشهوردی. دَدوی تذکره کتاب الایمان باب ظلم دون ظلم لاندې تیرشوی دی.

③ **شعبه:-** دا امیرالمؤمنین فی الحدیث شعبه بن الحجاج بن الورد العسلی الواسطی البصری رحمه الله دی. دَ دوی حالات کتاب الایمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویده لاندې تیرشوی دی. (٣)

④ **محمدبن زیاد:-** داعبدالرحمن بن محمد بن زیاد محاربی کوفی رحمه الله دی. کتاب العلم باب تعلیم الرجل أمته وأهله کښې دَدوی تذکره تیره شوې ده. (٤)

⑤ **ابوهریره** رضی الله عنه: دَدوی تفصیلی حالات کتاب الایمان باب أمور الایمان لاندې تیرشوی دی (٥)

أن الحسن بن علی أخذ تمرة من تمرة الصدقة فجعلها فی فیه، فقال له النبی صلی الله تعالی علیه وسلم بالفارسة: کخ کخ، أما تعرف أنا لانأکل الصدقة؟

دَ حضرت ابوهریره رضی الله عنه روایت دې چه حضرت حسن بن علی رضی الله عنهما دَ صدقه یوه کهجوره اوچته کړه په خله کښې واچوله نورسول الله صلی الله علیه وسلم فارسی کښې اوفرمائیل کخ کخ (دَ کهجورې تیرولو نه ئې منع کړو) آیاتاته پته نه ده چه مونږ صدقه نه خورو.

کخ کخ:- بفتح الکاف وکسرها وسکون الخاء المعجمة وکسرها وبالتنوین مع الکسر وبغیر تنوین (٦) دا الفاظ په فارسی ژبه کښې دَ زجر اوتوبیخ اودیوکار دَمنع کولودپاره وئیلې شي.

---

١) قد سبق تخریجه فی کتاب الزکوة باب أخذصدقة التمر عند صرام النخل رقم:١٤٨٠.

٢) کشف الباری:٢٢١/٣ - ٢٢٤.

٣) کشف الباری: ٦٧٨/١.

٤) کشف الباری:٥١٤/٣.

٥) کشف الباری:١٥٩/١، ١٦٣.

٦) شرح الکرمانی ٦٣/١٣ وعمدة القاری:٨/١٥.

هم دَدې معنی ده اُرکها، وارم پرېږده اوغورزوه.[1]

دعلامه کرمانی رحمه الله اعتراض اودهغې جواب- دَ باب په مذکوره درېواړو روایتونوکښې چه کوم عجمی الفاظ دَ رسول الله ﷺ نه مروی دی علامه کرمانی رحمه الله فرمائی دَدې په عجمی کېدوباندې اشکال کېدې شی ① دَ باب په ړومبی روایت کښې لفظ سور واردشوې دې په دې کښې احتمال دادې چه دا لفظ صابون په شان دَ توافق الیقین دَ قبیل نه دې اودعربی ژبې لفظ دې[2] لیکن علامه عینی رحمه الله فرمائی دا اشکال خودَدې وجه نه ناقابل التفات دې چه صرف دَ احتمال درجه لری حالانکه لغت په احتمال سره نه شی ثابتېدې.[3]

② دَترجمة الباب په دویم روایت کښې لفظ سنه واردشوې دې. علامه کرمانی رحمه الله فرمائی چه ممکن ده دَدې اصل حسنة وی اودَدې دَ شروع نه "ح" حذف کړې شوی وی لکه چه په عربی مثل کفی بالسیف شاهداً کښې "هد" حذف کولوسره عرب کفی بالسیف شا وائی[4] لیکن دَ علامه کرمانی رحمه الله دا توجیه هم حافظ ابن حجر رحمه الله اوعلامه عینی رحمه الله ردکولوسره فرمائی چه دَ یولفظ په شروع کښې ترخیم جائزنه دې ځکه چه داسې وینا کول غلطه ده چه لفظ سنه دَ شروع نه "ح" غورزولې شوې ده.[5]

③ په دریم روایت باب کښې لفظ کخ راغلې دې. علامه کرمانی رحمه الله فرمائیلی دی چه ممکن ده چه داهم غیرعجمی لفظ وی اودَ حروف صوتیه دَ قبیل نه وی. خو علامه عینی رحمه الله فرمائی چه دا اعتراض هم بې محل دې ځکه چه لفظ کخ دَ اسماء افعال دَ قبیل نه دې نه چه دِ اسماء اصوات دَ قبیل نه لهذا دا لفظ هم عجمی دې.[6]

فوائدحدیث:-علامه ابن بطال رحمه الله دَروایت نه دوه فوائدمستنبط کړی دی. ① ماشومانوته دَ احکام شریعت تعلیم ورکول اوهغوی ته دَ حرام او مکروه څیزونونه دَ ځان ساتلو تلقین کول.

② چه په ماشومانوکښې دَ پوهې صلاحیت وی نوهغوی ته داسې خبرې هم خودلې شی چه پوهه اوعاقل سړی ته خودلې شی.[7]

ترجمة الباب سره مناسبت:- په حدیث باب کښې دَ کخ کِخ عجمی الفاظ دی. او ترجمة الباب سره دَدې مناسبت ښکاره دې.

---

[1]) شرح الکرمانی ۱۳/۶۳ وعمدة القاری:۱۵/۸.

[2]) شرح الکرمانی ۱۳/۶۳ وعمدة القاری ۱۵/۹.

[3]) عمدة القاری:۱۵/۹.

[4]) شرح الکرمانی ۱۳/۶۳ وفتح الباری:۶/ ۲۲۷ - ۲۲۸وعمدة القاری:۱۵/۸.

[5]) فتح الباری:۶/۲۲۸ وعمدة القاری:۱۵/۹.

[6]) عمدة القاری:۱۵/۹.

[7]) شرح ابن بطال:۵/۲۳۲.

باب-١٨٥ الغلول

دَ ترجمة الباب مقصد:- په دې باب كښې امام بخاری رحمه الله په مال غنيمت كښې دَخيانت حرمت او شناعت بيانول غواړى چه په مال غنيمت كښې خيانت كول ناجائز لار نه يوشئ حاصلول ګناه كبيره ده.

دَغلول معنى:- غلول په غين اولام باندې ضمه سره (١) په مال غنيمت كښې خيانت كول اودَ تقسيم نه وړاندې دَ مال غنيمت نه غلا كولوته وائى. امام ابن اثير رحمه الله فرمائى **الغلول هوالخيانة فى المغنم والسرقة فى الغنيمة قبل القسمة.** (٢)

صاحب دَ روح المعاني علامه آلوسى رحمه الله فرمائى چه دَ غلول اصل معنى ده په پټه طريقه غلا كول. روستو دا لفظ دَمال غنيمت نه دَ غلا كولودپاره استعمال شو. اوعلامه نووى رحمه الله په شرح مسلم كښې فرمائى: **أصل الغلول الخيانة مطلقًا، ثم غلب اختصاصه فى الاستعمال بالخيانة فى الغنيمة.** (٣) يعنى غلول په حقيقت كښې خيانت ته وئيلې شى روستودَدې غالب استعمال په مال غنيمت كښې خيانت سره اوشو. علامه قسطلانى رحمه الله فرمائى چه غلول دَمطلقًا خيانت دَپاره هم استعماليږى خوكه دَدې اطلاق په مال غنيمت كښې په غلاباندې اوكړې شى نو بيا په دغه دواړو معنوكښې عموم خصوص من وجه دَ نسبت نه به وى. (٤)

دَ غلول دَ تسميه وجه:- غلول معنى تړل اوراګيرول دى. امام نفطويه رحمه الله فرمائى چه مال غنيمت كښې خيانت كولوسره لاسونه مغلول اومحبوس كيږى په دې وجه په دې كښې خيانت ته غلول نوم وركړې شو. **قال نفطويه: سمى بذلك لان الايدى مغلولة عنه أى محبوسه.** (٥)

دا غلول ګناه كبيره ولې ده:- شرح صحيح مسلم كښې امام نووى رحمه الله فرمائى چه غلول په اجماع سره ګناه كبيره ده. په مال غنيمت كښې دَ خيانت جرم دومره زيات سخت كيدو وجه داده چه مال غنيمت دَ اهل اسلام مشتركه حق وى په دې كښې خيانت كول او غلا كول دَ بې شميره خلقو دَ حقوق دَ حق تلفئى مترادف دې. (٦)

وقول الله تعالى: ﴿ وَمَن يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ ﴾ /آل عمران: ١٦١/.

لفظ قول غلول باندې عطف كيدودَ وجه نه مجرور دې. (٧) پوره آيت داسې دې **﴿ وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ**

---

(١) إرشادالسارى:٥/١٨١.

(٢) النهاية لابن الاثير:٣/٣٨٠.

(٣) شرح النووى على صحيح مسلم:٢/١٢٢ كتاب الامارة.

(٤) إرشاد السارى:٥/١٨١.

(٥) شرح النووى على صحيح مسلم:٢/١٢٢ كتاب الامارة.

(٦) شرح النووى على صحيح مسلم:٢/١٣٢ كتاب الامارة وعمدة القارى:١٥/٩ وفتح البارى:٦/٢٢٨ وإرشادالسارى:٥/١٨١

(٧) عمدة القارى:١٥/٩.

أَنْ يَغُلَّ ۚ وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۚ ثُمَّ تُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُوْنَ ﴾ هم ددې آيت د نزول د سبب باره کښې حضرت ابن عباس رضی الله عنهما روايت دې چه په غزه بدر کښې د مال غنيمت نه يوڅادر اورك شو څه خلقو اووئيل لعل رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم أخذها يعنی داڅادر کيدې شی رسول الله ﷺ اخستې وی. دا آيت هم په دې موقع باندې نازل شو په کوم کښې چه ددې خراب جرم ترديد کولوسره اوخودلې شوچه د نبی د شان نه خلاف دی چه هغه داسې حرکت اوکړی. دا آيت رسول الله ﷺ د دغه الزام نه د بری کولودپاره لازم شو.[1]

[حديث ۲۹۰۸][2] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ أَبِي حَيَّانَ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو زُرْعَةَ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو هُرَيْرَةَ - رضی الله عنه - قَالَ قَامَ فِينَا النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - فَذَكَرَ الْغُلُولَ فَعَظَّمَهُ وَعَظَّمَ أَمْرَهُ قَالَ «لاَ أُلْفِيَنَّ أَحَدَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى رَقَبَتِهِ شَاةٌ لَهَا ثُغَاءٌ عَلَى رَقَبَتِهِ فَرَسٌ لَهُ حَمْحَمَةٌ يَقُولُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَغِثْنِي. فَأَقُولُ لاَ أَمْلِكُ لَكَ شَيْئًا، قَدْ أَبْلَغْتُكَ. وَعَلَى رَقَبَتِهِ بَعِيرٌ لَهُ رُغَاءٌ، يَقُولُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَغِثْنِي. فَأَقُولُ لاَ أَمْلِكُ لَكَ شَيْئًا، قَدْ أَبْلَغْتُكَ. وَعَلَى رَقَبَتِهِ صَامِتٌ، فَيَقُولُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَغِثْنِي. فَأَقُولُ لاَ أَمْلِكُ لَكَ شَيْئًا، قَدْ أَبْلَغْتُكَ. أَوْ عَلَى رَقَبَتِهِ رِقَاعٌ تَخْفِقُ، فَيَقُولُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَغِثْنِي. فَأَقُولُ لاَ أَمْلِكُ لَكَ شَيْئًا، قَدْ أَبْلَغْتُكَ». وَقَالَ أَيُّوبُ عَنْ أَبِي حَيَّانَ فَرَسٌ لَهُ حَمْحَمَةٌ. [ر: ۱۳۳۷]

رجال الحديث

① **مسدد**:- دامسدد بن مسرهد بن مسربل اسدی رحمه الله دې. د دوی حالات کتاب الایمان باب من الایمان أن یحب لاخیه مایحب لنفسه لاندې تیرشوی دی.[3]

② **يحيى**:- دا ابوسعيد يحيى بن سعيد بن فروخ القطان التميمی رحمه الله دې. د دوی حالات کتاب الایمان باب من الایمان أن یحب لاخیه مایحب لنفسه لاندې تیرشوی دی.[4]

③ **ابوحيان**:- دايحيى بن سعيد بن حيان تممی کوفی رحمه الله دې. د دوی حالات کتاب الایمان باب سوال جبرائیل النبی صلی الله تعالی علیه وسلم عن الایمان والاسلام لاندې تیرشوی دی.[5]

---

[1]) عمدة القاری:۹/۱۵ قال العینی وقال ابن أبی حاتم: حدثنا المسیب بن واضح حدثنا أبوإسحاق الفزاری عن سفیان عن خصیف عن عکرمة عن ابن عباس، قال: فقدوا قطیفة یوم بدر، فقالوا: لعل رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم أخذها فانزل الله تعالی ﴿وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ﴾ أی یخفون هذه تنزیه له صلی الله تعالی علیه وسلم من جمیع وجوه الخیانة فی أداء الامانة وقسمة الغنیمة وغیرذلک.

[2]) قد سبق تخریجه فی کتاب الزکوة باب البیعة علی إیتاء الزکوة رقم: ۱۴۰۲.

[3]) کشف الباری:۲/۲.

[4]) کشف الباری:۲/۲.

[5]) کشف الباری:۲/۵۸۷ – ۵۹۹.

④ **ابوزرعه** - دا ابوزرعه بن عمرو بن جریر بجلی رحمه الله دې. دَدوی حالات کتاب الایمان باب الجهاد من الایمان لاندې تیرشوی دی (۱)

⑤ **ابوهریره** رضي الله عنه - دَدوی تفصیلی حالات کتاب الایمان باب أمور الایمان لاندې تیرشوی دی.(۲)

قوله: قام فینا النبی صلی الله تعالی علیه وسلم فذکر الغلول فعظمه وعظم أمره: دَ حضرت ابوهریره رضي الله عنه روایت دې چه رسول اکرم صلی الله علیه وسلم مونږ ته دَخطبه ورکولو دَپاره اودریدو اوپه مال غنیمت کښې دَغلاذکرکولوسره دا ګناه کبیره اوګرځوله او (دَدې په نتیجه کښې ملاویدونکې) سزا سختی ئی بیان کړه.

لا ألفین أحدکم یوم القیامة علی رقبته شاة لها ثغاء، علی رقبته فرس له حمحمة، یقول: یارسول الله! أغثنی، فأقول: لا أملك لك من الله شیئا، قد أبلغتك

لا ألفین: - همزه بندې ضمه فاء کسره او آخرکښې نون تاکیدثقیله سره لا أجدن په معنی کښې دې. (۳)

دَدې مصدر الفاء راځی دَ موندلوپه معنی کښې دې. وئیلی شی الفاه هغه اوموندلو.(۴) دلته لا نافیه ده البته په بعض نسخوکښې لا دَ قسم سره **لالفین** هم ضبط شوې دې. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه صحیح لانې نفی دې.(۵)

علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی: **هو مثل قولهم: لا أرینك ههنا، والاصل لاتکن ههنا فاراك، وتقدیره في الحدیث: لایغل أحدکم فالفیه: أی أجده.** (۶) یعنی **لا ألفین** **لا أرینك ههنا** په معنی کښې دې چه زه به ئی دلته هیڅ کله اونه ګورم دَدې اصل دې **لاتکن ههنا فاراك** یعنی ته دلته مه راځه چه زما په نظر راشې. دا خولفظی ترجمه ده روانه ترجمه ده ته دلته مه راځه چرته زه تا اونه وینم.

او قاضی عیاض رحمه الله فرمائی چه دَعذری په روایت کښې **لا ألفین** په ځائی **لا ألقین** ضبط شوې دې خو مشهوراولنې دې.(۷) اوس دَ روایت ترجمه اوګورئی: په تاسوکښې دې یو سړې هم په مال غنیمت کښې خیانت کونکې نه شی چه زه هغه دَ قیامت په ورځ په داسې حالت کښې اوګورم چه دَ هغه په سټ باندې چیلئی وی او چغې وهی یا اس وی او هنړیږی اوهغه سړې فریاد کولوسره وائی یارسول الله! زما امداد (شفاعت) اوکړه نوزه به ورته وایم زه ستا امداد

---

(۱) کشف الباری:۲/۳۰٤.

(۲) کشف الباری:۲/۶۵۹ – ۶۶۳.

(۳) عمدة القاری:۱۵/۱۰.

(٤) المعجم الوسیط :ص:۸۳۳.

(۵) فتح الباری:۶/۲۲۸.

(۶) إرشاد الساری:۵/۱۸۱.

(۷) شرح النووی علی صحیح مسلم:۲/۱۲۳.

(شفاعت) نه شم كولې دَالله تعالى پيغام خوماتاسوته دررسولې وو.

حمحمة -(بفتح الحائين المهملتين) دَ ګياغوښتودپاره چه اس كوم آواز اوباسى هغې ته حمحمة وائى. او صهيل مطلقًا هنړيدوته وائى.[1]

ثغاء -دَ ثاء په ضمه اوغين تخفيف سره دَ چيلئى مې مې ته وائى.[2]

قوله: **لاأملك لك شيئًا**: اى من المغفرة، لان الشفاعة أمرها الى الله.[3] مطلب دادې چه زه به دَ الله تعالى نه ستاسود بخښنې په درخواست كولوكښې امدادنه شم كولې ځكه چه شفاعت خودَ الله تعالى په رضاباندې موقوف دې. په سورت أنبياء كښې دا مضمون واضحه كولوسره فرمائى: ﴿ لَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنِ ارْتَضَى ﴾

وقد ابلغتك: أى فليس لك عذربعدالابلاغ، دَدې جملې نه دَ رسول اكرم ﷺ منشاء داوه چه ماتاسوته دَ حق خبره خودلې وه په دې وجه دَځپل ځان دَ بخښلودپاره به تاسو سره څه عذرنه وى.[4]

علامه عينى رحمه الله حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه قسطلانى رحمه الله فرمائى چه دَ مذكوره ارشاد نه دَ رسول الله ﷺ مقصد دَدغه جرم دَ سختوالى احساس رابيدارول وو ګنى حضورپاك به دَ ځپل امت دَ ګناهګارانودپاره دَ قيامت په ورځ ضرور شفاعت كوى.[5]

قوله: **وعلى رقبة صامت**:- اودَهغه په سټ كښې به سره زر او سپين زر وى. دَ صامت اطلاق په عربى ژبه كښې په سرو زرو او سپينو زرو باندې كيږى.[6]

قوله: **وعلى رقبة رقاع تخفق**:- اودَهغه په سټ كښې به دَ كپړې ټكړې وى چه حركت به كوى. **رقاع** دَ **رقعة** جمع ده دَ كپړې ټكړې ته وائى.[7] **تخفق**: أى التحرك دَ باب ضرب نه دَدې معنى حركت كول دى.

دَ رقاع نه څه مراددې؟:- دَدې لفظ په تشريح كښې شراح حديث مختلف اقوال نقل كړى دى.

① علامه ابن جوزى رحمه الله فرمائى دې نه مطلقًا كپړې مراددى.[8]

---

[1]) النهايه لابن الاثير:٤٣٦/١ (مادة: حمحم) وشرح الكرمانى:٦٤/١٣ وعمدة القارى:١٠/١٥ وفتح البارى:٢٢٩/٦ وإشادالسارى:١٨١/٥ ومجمع بحارالانوار:٥٧٦/١.

[2]) شرح الكرمانى:٦٤١٣ وعمدة القارى:١٠/١٥ وفتح البارى:٢٢٩/٦.

[3]) شرح الكرمانى:٦٤١٣ وعمدة القارى:١٠/١٥ وفتح البارى:٢٢٩/٦.

[4]) عمدة القارى:١٠/١٥ وفتح البارى:٢٢٩/٦.

[5]) فتح البارى:٢٢٩/٦وعمدة القارى:١٠/*١٥وإرشادالسارى:١٨٢/٥ والتعليق المحمود بسنن أبى داؤد للعلامة فخرالحسن الكنكوهى:١٥/٢.

[6]) شرح ابطال:٢٣٠/٥والنهاية لابن الاثير:٥٢/٣ وعمدة القارى:١٠/١٥ وفتح البارى:٢٢٥/٦.

[7]) عمدة القارى:١٠/١٥وإرشادالسارى:١٨٢/٥.

[8]) عمدة القارى:١٠/١٥وإرشادالسارى:١٨٢/٥.

④ علامه حمیدی رحمه الله فرمائی چه دې نه هغه حقوق مراد دی کوم چه په رقاع کښې تحریر کیږی. المرادبهاماعلیه من الحقوق المکتوبة فی الرقاع. خودا رائې ردکولوسره ابن جوزی رحمه الله فرمائی چه رقاع په کپړې باندې محمول کول زیات مناسب او بهتردی. (کوم چه حسی او محسوس کیدونکې څیزدې، ځکه چه په حدیث کښې هم دَ حسی خیانت ذکردې. وردعلیه ابن الجوزی: بان الحدیث سبق لذکرالغلول الحسی، فحمله علی الثیاب أنسب.([1]) خودَدې رائې په رد کولوسره علامه کرمانی رحمه الله اوعلامه عینی رحمه الله فرمائی چه رقاع نه بعینه کپړې مراد نه دی بلکه دَدې په عموم کښې ځناور نقدی سامان کپړې ټول اجناس شامل دی. په عمدة القاري کښې دی: ولیس المقصودمنه الخرقة بعینها بل نعم الاجناس عن الحیوان والنقود والثیاب وغیرها.([2])

خلاصه دکلام دادې چه امام بخاری رحمه الله دَ ترجمة الباب مذکوره روایت ومن یغلل یات بماغل یومالقیامة تفسیر کولوسره نقل فرمائی چه کوم سړې په مال غنیمت کښې دَ خیانت ارتکاب اوکړی اویوڅیز پټ کړی دَ قیامت په ورځ رسوا او ذلیل کولوکیږي به هغه پټ کړې شوي څیزدهغه په سټ باندې بارکړې شی دَدې نه دجرم دَ سختوالی اندازه لګولې شی.

قوله: وقال أیوب عن أبی حیان: فرس له حمحمة:- دا تعلیق ابوطاهرذیلی رحمه الله په فوائدکښې دَ قاضی یوسف بن یعقوب په طریق سره اوامام مسلم رحمه الله عن حماد، بل عن عبدالوارث عن أبی حیان عن أبی زرعة عن أبی هریرة رضی الله عنه په طریق سره موصولاً روایت کړې دې. ([3])

دَدې تعلیق مقصد:- دَ ترجمة الباب په مذکوره روایت کښې وعلی رقبته فرس له حمحمة کښې لفظ فرس تصریح ده. کشمیهنی نسفی اوابوعلی بن شبویه رحمهم الله په نسخوکښې دی وعلی رقبته له حمحمة په دې کښې لفظ فرس ساقط دې. ([4]) نو امام بخاری رحمه الله په مذکوره تعلیق سره اشاره اوفرمائیله چه دَلفظ فرس تصریح په دوو روایاتوکښې موجودده.([5])

په مال غنیمت کښې دَ مسروقه مال حکم:- علامه ابن منذر رحمه الله فرمائی دَ مال غنیمت دَ تقسیم نه وړاندې په سارق باندې مسروقه مال واپس کول بالاجماع واجب دی.([6])

خوکه دا مال دَ اسلامی لښکردَ خوریدونه پس واپس کړې شی او مستحقینوته دَغه مال رسول ممکن پاتې نه شی نوبیا به څه کولې شی؟ په دې کښې دَ فقهاؤ اختلاف دې. امام ثوری امام اوزاعی امام مالك او امام احمدبن حنبل رحمهم الله مسلك دادې چه هغه سړې به دَ

---

[1]) ایضاً.

[2]) عمدة القاری:١٥/١٠.

[3]) فتح الباری:٦/٢٣٠وتغلیق التعلیق للحافظ ابن حجر:٣/٤٦٣.

[4]) عمدة القاری:١٥/١٠وفتح الباری:٦/٢٣٠وإرشادالاساری:٥/١٨٢.

[5]) عمدة القاری:١٥/١٠وفتح الباری:٦/٢٣٠وإرشادالاساری:٥/١٨٢.

[6]) نیل الاوطارللشوکانی رحمه الله کتاب الجهادوالسیر:٨/١٣٨باب التشدیدفی الغلول وتحریق رحل اللغال.

مسروقه مال خمس اميرته واپس كړى اوباقى حصه دې صدقه كړى (١)
امام شافعى رحمه الله فرمائى چه چاسره مال غنيمت وى نودهغې دوه صورتونه دى ① چه مال غنيمت دهغه شرعى حق وى يعنى د غنائم د تقسيم په وخت دهغې مالك جوړشوې وى په دې صورت باندې ښكاره خبره ده چه دهغې صدقه كول واجب نه دى ② چه شرعى حق نه وى بلكه غلائى كړې وى نو په دې صورت كښې ښكاره خبره ده چه دا پردې مال دې اود پردى مال صدقه كول په يوصورت باندې هم جائزنه دى دا مال به د اموال ضائعه په حكم كښې وى يعنى دا به حاكم وخت ته واپس كول واجب وى (٢)
د مذكوره دواړو مسلكونو استدلال د سنن ابوداؤد دې روايت نه دې عن عبدالله بن عمر رضى الله عنهما قال كان رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم ـ إذا إصاب غنيمة أمربلا لا فنادى فى الناس، فيجيبون بغنائمهم، فيخمسه ويقسمه. فجاء رجل بعد ذلك بزمام من شعر فقال: يارسول الله هذا فيما أصبناه من الغنيمة، فقال: أسمعت ينادى ثلاثا؟ قال نعم قال فما منعك أن تجئ به؟. فاعتذر اليه، فقال: كن أنت تجئ به يوم القيامة فلن أقبل منك. (٣)
حضرت عبدالله بن عمر رضى الله عنهما فرمائى چه كله به رسول الله ﷺ ته د غنيمت مال حاصل شو نو بلال (رضى الله عنه) ته به ئى د اعلان كولوحكم اوكړو. نو(د دې اعلان په نتيجه كښې) به خلقو خپل غنيمت راوړلو حضورپاك به دهغې خمس ويستلو او تقسيم كولوبه ئى. يوځل د تقسيم غنائم نه پس يوسړى د وينښتوجوړشوې يوجلب راوړو وئى يارسول الله ﷺ داد هغه مال غنيمت نه دې كوم چه مونږ ته ملاؤ شوې وو. حضورپاك (درې ځل مكرر) اوفرمائيل آيا تا بلال په آواز كولواوريدلې وو؟ هغه وئيل أوجى. حضورپاك اوفرمائيل بياته څه څيزدې د راوړلونه منع كړې؟ هغه عذرپيش كړو نو حضورپاك اوفرمائيل صبراوكړه كه چرې ته دا د قيامت په ورځ راوړې نوبيابه ئى هم زه قبول نه كړم.
امام ثورى امام اوزاعى امام ليث او امام مالك رحمهم الله فرمائى چه دې سړى له پكاروو چه د دغه مال خمس ئى ويستلې وې او اميرته ئى واپس كړې وې اوباقى ئى صدقه كړې وې. خو امام شافعى رحمه الله فرمائى لكه چه د دې تفصيل شاته تيرشوې دې كه هغه په شرعى طريقه د مال مالك جوړشوې وو يعنى هغه مال هغه د غنيمت په توگه سره اخستې وو نوبيا په هغه باندې صدقه كول هډو واجب نه وو اوكه سرقه وه نوښكاره خبره ده چه پردې مال كيدو د وجه نه هغه صدقه كول جائزنه وو. لهذا دغه مال هغه له اموال ضائعه په شان امام له حواله كول پكاروو.
علامه شوكانى رحمه الله په نيل الاوطار كښې فرمائى: قال الثورى والاوزاعى والليث ومالك: يدفع إلى

---

(١) المغنى لابن قدامة: ٥٢٦/١٠ كتاب الجهاد أحكام فى الغلول. رقم الفصل: ٧٦٠٧ وعمدة القارى: ١٠/١٥ وفتح البارى: ٢٢٩/٦ وبذل المجهود: ٢٩٠/١٢.
(٢) نيل الاوطارللشوكانى رحمه الله ١٣٨/٨ كتاب الجهاد باب التشديدفى الغلول وتحريق رحل اللغال وعمدة القارى: ١١/١٥ وفتح البارى: ٢٢٩/٦ وبذل المجهود: ٢٩٠/١٢.
(٣) سنن ابى داؤد: ١٥/٢ كتاب الجهاد باب فى الغلول إذا كان يسيراً يتركه الامام ولايحرق رحله.

الامام خمسه ويتصدق بالباقي وكان الشافعي لايرى ذلك ويقول: إن كان ملكه فليس عليه أن يتصدق به، وإن كان لم يملكه فليس له التصدق بمال غيره، قال: والواجب أن يدفع إلى الامام كالاموال الضائعة.[1]

دَ احنافو په نيز امام ته اختياردې چه دَهغه سړې مال قبلولونه انكاركولوسره اووائی چه هغه دې پخپله مستحق ته دَهغه حق اورسوی يادې دَهغې خمس واخلی بيت المال کښې دې جمع کړی باقی حصه دې هغه سړې دَ لقطه په توګه خپل ځان سره اوساتی يادې مسکينانوته ورکړی يادې بيت المال کښې جمع کړی. خپل ځان سره دې په هغه صورت کښې اوساتی چه کله دَهغه اميدوی چه حقدارته به دغه مال اورسوی. که چرې اميد ئی نه وی نوبيادې په مسکينانو کښې تقسيم کړی يادې بيت المال کښې جمع کړی.

په السير الكبير کښې دی: ولوإن رجلا غل شيئًا من الغنائم، فأتى به الامام بعد القسمة وتفرق الجيش فللامام في ذلك رای: إن شاء كذبه فيما قال، وقال: أنا لا أعرف صدقك وقد التزمت وبالا بزعمك، وأنت أبصر بما التزمته حتى توصل الحق إلى المستحق، وإن شاء أخذ ذلك منه وجعل لمن سمى الله تعالى لانه وجد المال في يده وصاحب المال مصدق شرعًا فيما يخبر به من حال في يده وباعتبار صدقه خمسه لارباب الخمس تيصرف إليهم، والباقي يكون بمنزلة اللقطة في يده إن طمع أن يقدر على أهله...... وإن لم يطمع في ذلك قسمه بين المساكين إن أحب وإلا جعله موقوفا في بيت المال.[2]

يعنی که يوسړې دَمال غنيمت نه غلااوکړی اوبيا دې خپيمانه وی اودَ غلا مال دَمال غنيمت دَ تقسيم اودَ لښکردَ خوريدو نه پس حاکم وخت له راوړی. نو په دې صورت کښې حاکم ته اختياردې ياخودې دَهغه خبره دروغ اوګنړی او ورته دې اووائی چه زما ستا په صداقت باندې يقين نشته تاپخپله په خپل ځان باندې وبال اچولې دې. ته پوهه شه او حقدار ته دَهغه حق رسول ستا په ذمه دی. ياکه امام وخت غواړی نودَغلا دا مال دې واخلی او صحاب خمس ته دې ورکړی. چونکه حاکم دغه مال دې سړی سره ليدلې دې. بل چه صاحب مال په خپله قبضه کښې موجود دَکوم يوشيز هم خبر ورکړی نو شرعًا دَدې تصديق معتبردې. دَهغه دَ قول اعتبارکولوپه صورت کښې دَغلادَ مال به خمس ويستلې شی اصحاب خمس ته دې ورکړې شی. باقی حصه به دَدې سړی سره دَ لقطه په توګه پرته وی. که مستحق ته دَ رسولودکاميابئی اميد وی نودغه مال دې دَهغې اصل حقدارته اورسوی. که اميدنه وی نودَده مرضی ده که غواړی نو په مسکينانوکښې دې تقسيم کړی يا دې بيا په بيت المال کښې جمع کړی.

---

[1]) نيل الاوطار للشوكانى:۱۳۸/۸ كتاب الجهاد والسير باب التشديد فى الغلول وتحريق رجل الغال وبذل المجهود:۲۹۰/۱۲.

[2]) بذل المجهود:۲۹۰/۱۲.

باب- ۱۸۶ القليل من الغلول

دَ ترجمة الباب مقصد:- په دې ترجمة الباب سره امام بخارى رحمه الله دا خودل غوارى چه دَ كم غلول حكم هم هغه دې كوم چه دَ غلول كثير دې؟ دَدې جواب هم دَ روايت نه معلوم شوچه دَ دواړو حكم يو دې.(١)

ولم يذكر عبدالله بن عمرو، عن النبى صلى الله عليه وسلم أنه حرق متاعه، هذا أصح.

چونكه بعض فقهاء دَ تحريق متاع دَ غال دَ جواز قائل دى اودَ حضرت عبدالله بن عمرو رضي الله عنهما په يوروايت كښې هم دى چه په سنن ابوداؤد كښې نقل دې تحريق متاع غال تصريح ده. په دې وجه وړاندې باب لاندې هم دَ عبدالله بن عمرو رضي الله عنهما روايت راروان دې. امام بخارى رحمه الله دَ هغې متعلق باوركوى چه په دې روايت كښې دانقل نه دى چه حضورپاك دَ كركره نومى غلام مال اومتاع سوزولوحكم وركړې وو. صحيح دادى چه حضورپاك داسې هيڅ حكم نه ووصادر كړې. دَ هذا أصح مطلب دادې چه صحيح هم دغه دى دَعبدالله بن عمرو رضي الله عنهما په حديث باب كښې دَتحريق متاع غال ذكر نشته.(٢)

په دې وجه امام بخارى رحمه الله ولم يذكر صيغه تمريض راوړلوسره دَعبدالله بن عمرو رضي الله عنهما ذكر تحريق متاع الغال والا روايت تضعيف اوفرمائيلو اودَعدم ذكر تحريق الغال والا روايت صحت طرف ته ارشاه اوكړه.(٣) دَ مذكوره جملې نه امام بخارى رحمه الله دَ سنن ابوداؤد دَ هغه رواياتو دَ ضعف طرف ته اشاره كړې ده. په كوم كښې چه تحريق متاع غال ذكر دې.

① په سنن ابوداؤد كښې دَحضرت عبدالله بن عمرو رضي الله عنهما روايت دې. **عن صالح بن محمد بن زائدة قال دخلت مع مسلمة أرض الروم فأتى برجل قد غل فسأل سالما عنه فقال: سمع أبى يحدث عن عمر بن الخطاب عن النبى صلى الله تعالى عليه وسلم قال: إذا وجدتم الرجل قد غل فاحرقوا متاعه واضربوه.** (٤)

صالح بن محمد وائې چه زه مسلمه سره روم ته لاړم. هلته يوغلول كونكې سړې راوستلې شو. دَ سالم بن عبدالله نه دَده باره كښې تپوس اوكړې شو نوهغه اووئيل چه ما دَ خپل پلار (عبدالله بن عمر رضي الله عنهما) نه عمر بن خطاب رضي الله عنه روايت كولوسره واوريدو چه حضورپاك صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل كله چه تاسو غلول كونكې سړې اووينئى نودَهغه مال اوسوزوئى او هغه اووژنئى.

هم دَدې روايت باره كښې امام بخارى رحمه الله په خپل تاريخ كښې تحريرفرمائى: **يحتجون بهذا الحديث فى أحراق رحل الغال، وهو باطل ليس له أصل، وراوية لايعتمد عليه.** (٥) يعنى بعض تحريق

---

(١) عمدة القارى:١١/١٥وفتح البارى:٢٣٠/٦.
(٢) عمدة القارى:١١/١٥.
(٣) عمدة القارى:١١/١٥.
(٤) سنن أبى داؤد:١٥/٢ كتاب الجهاد باب فى عقوبة الغال وعمدة القارى:١١/١٥ وفتح البارى:٢٣٠/٦ وإرشادالسارى:١٨٢/٥.
(٥) فتح البارى:٢٣٠/٦ وإرشادالسارى:١٨٢/٥.

متاع غال قائلین دخپل مسلك د اثبات دپاره ددې حدیث نه استدلال کوی حالانکه دا حدیث باطل دې ددې هیڅ اصل نشته اودا روایت کونکې هم معتمد نه دې ددې حدیث په سند کښې صالح بن محمدبن زائده ته ائمه رجال ضعیف ګرخولې دې امام ترمذی رحمه الله ددې حدیث په ذیل کښې په صالح باندې جرح کولو سره تحریر فرمائی صالح منکر الحدیث ولم یامر النبي صلى الله تعالى عليه وسلم يحرق متاع الغال (١)

د امام منذری رحمه الله قول دې وصالح بن محمدبن زائده تکلم فیه غیر واحد من الئمة وقد قیل انه تفرد به (٢) امام دارقطنی رحمه الله هم ددې مذکوره روایت تضعیف کولو سره فرمائی أنکروا هذا الحديث على صالح بن محمد، وهذا حديث لم يتابع عليه، ولا أصل لهذا الحديث عن رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم (٣)

② دسنن ابوداؤد دویم روایت دې: عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده: أن رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم وأبابكر وعمر حرقوا متاع الغال وضربوه (٤) دا روایت هم سنداً ضعیف اومضطرب دې ددې په سند کښې زبیربن محمد الخراسانی د نوم راوی متکلم فیه دې امام بیهقی رحمه الله دده باره کښې فرمائی إنه مجهول. (٥) خلاصه دا شوه چه دامام بخاری رحمه الله په نیز تحریق متاع غال جائز نه دې. د مذکوره جملې نه هغوی د سنن ابوداؤد ددې روایتونه ضعیف او بې اصل کیدو طرف ته اشاره کړې ده. په کوم کښې چه تحریق متاع غال تصریح ده.

په مال غنیمت کښې د خیانت مسئله: - امام أعظم ابوحنیفه امام مالك امام شافعی رحمهم الله او ډیروصحابه کرامو اوتابعین کرامو په نیز امیریاحاکم ته غلول کونکوډپاره بدنی سزا اوتعزیر تجویزکولو اختیاردې. خود هغه مال اومتاع سیزل جائز نه دی. (٦)

د مخالفینو مسلک او دهغوی دلائلورد: - حسن بصری، احمدبن حنبل، اسحاق، مکحول او امام اوزاعی رحمهم الله په نیزدهغه ټول مال اومتاع سوزول جائزدی. (٧) البته امام اوزاعی رحمه الله فرمائی چه د تحریق دحکم کونکی اسلحه اولباس مستثنی دې هغه سوزول جائز نه

---

(١) جامع الترمذي: ١/٢٧٠ أبواب الحدود باب ماجاء في الغال مايصنع به. ونيل الاوطار: ١٣٨/٨ وفتح الباري: ٢٣٠/٦ وأوجزالمسالک: ٣٣٩/٨.

(٢) نيل الاوطار للشوكانی: ١٨٣٩/٨ كتاب الجهادوالسير باب التشديدفى الغلول وتحريق رجل الغال.

(٣) نيل الاوطار للشوكانی: ١٨٣٩/٨ كتاب الجهادوالسير باب التشديدفى الغلول وتحريق رجل الغال.

(٤) سنن أبی داود: ١٥/٢ كتاب الجهاد باب فى عقوبة الغال.

(٥) نيل الاوطار للشوكانی: ١٨٣٩/٨ كتاب الجهادوالسير باب التشديدفى الغلول وتحريق رجل الغال.

(٦) المغنى لابن قدامة: ٥٢٤/١٠ كتاب الجهاد باب أحكام فى الغلول وشرح النووى على صحيح مسلم: ١٢٣/٢ كتاب الامارة باب غلظ تحريم الغلول وعمدة القارى: ١١/١٥ وشرح ابن بطال: ٢٣٥/٥.

(٧) المغنى لابن قدامة: ٥٢٤/١٠ كتاب الجهاد باب أحكام فى الغلول رقم المسئلة: ٧٦٠٣ وشرح النووى على صحيح مسلم: ١٢٣/٢ كتاب الامارة باب غلظ تحريم الغلول وشرح ابن بطال: ٢٣٥/٥ وفتح البارى: ٦/٢٣٠ - ٢٣١ وأوجزالمسالک للمحدث الكاندهلوى: ٣٣٨/٨.

دی (۱) خو حسن بصری رحمه الله فرمائی د حیوان اومصحف نه علاوه دهغه ټول مال او متاع اوسوزوی (۲)
دې حضراتو د سنن ابوداؤد د روایاتونه استدلال کړې دې امام بخاری رحمه الله د جمهورو تائید کولوسره ددوی تضعیف کړې دې شاته ددې تفصیل تیرشوی دې حضرت مولانا فخر الحسن گنگوهی رحمه الله فرمائی د جمهورو په نیزد سنن ابوداؤد روایات تغلیظ باندې محمول دی اودهغی په نیزد رسول اکرم ﷺ نه د متاع غال د سوزولو حکم چرته نقل نه دې (۳)
امام طحاوی رحمه الله فرمائی که دا روایات سنداً صحیح هم اومنلې شی خو بیاهم د استدلال قابل نه شی جوړیدې خکه چه دا په هغه وخت محمول دی اومالی سزاحکم نافذالعمل وو روستوداحکم منسوخ شوې اوس هرقسم مالی سزا منسوخ ده. امام طحاوی رحمه الله فرمائی:
لوصح الحديث لاحتمل أن يكون حين كانت العقوبة بالمال (۴)

[حديث ۲۹۰۹] (۵) حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرٍو عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ كَانَ عَلَى ثَقَلِ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - رَجُلٌ يُقَالُ لَهُ كِرْكِرَةُ فَمَاتَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - «هُوَ فِي النَّارِ». فَذَهَبُوا يَنْظُرُونَ إِلَيْهِ فَوَجَدُوا عَبَاءَةً قَدْ غَلَّهَا.

رجال الحديث

① **علی بن عبدالله:-** داامیرالمؤمنین فی الحدیث علی بن عبدالله بن جعفر نجیح بصری رحمه الله دې په ابن المدینی باندې مشهوردې. د دوی تذکره کتاب العلم باب الفهم فی العلم لاندې تیره شوې ده. (۶)

② **سفیان:-** دامشهور محدث ابو محمدسفیان بن عیینه بن ابی عمران هلالی رحمه الله دې. د دوی تذکره کتاب العلم باب قول المحدث حدثنا أو أخبره...... لاندې تیره شوې ده. (۷)

③ **عمرو:-** دا ابومحمدالاثرعمرو بن دینارالمکی رحمه الله دې کتاب العلم باب العلم واعظه باللیل لاندې د دوی تذکره تیره شوې ده.

---

(۱) المغنی:۱۰/۵۲٤وشرح النوی علی صحیح مسلم:۲/۱۲۳.

(۲) المغنی:۱۰/۵۲٤وشرح النوی علی صحیح مسلم:۲/۱۲۳.

(۳) التعلیق المحمود علی سنن أبی داؤد للعلامة المحدث فخر الحسن گنگوهی:۲/۵ کتاب الجهاد باب فی عقوبة الغال.

(٤) شرح النووی علی صحیح مسلم:۲/۱۳۲ وشرح ابن بطال:۵/۲۳۵ وعمدة القاری:۱۵/۱۱ وفتح الباری:۶/۲۳۱ونیل الاوطار للشوکانی:۸/۱۳۹.

(۵) وأخرجه ابن ماجه أیضًا فی سننه ص:۲۰٤ فی الجهاد باب الغلول رقم:۲۸٤۹.

(۶) کشف الباری:۳/۲۵۶.

(۷) کشف الباری:۳/۸۶ — ۹۰.

④سالم بن ابی جعد:- داد رافع الغطفانی الاشجعی آزاد کړې شوې غلام سالم بن ابی الجعد الکوفی رحمه الله دې کتاب الوضوء باب التسمیة علی کل حال وعند الوقاع لاندې دَدوی تذکره تیره شوې ده.
⑤عبدالله بن عمرو رضی الله عنه:- دامشهورصحابی حضرت عبدالله بن عمرو بن العاص بن وائل بن هاشم بن سعید السهمی دې کتاب الایمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویده لاندې دَدوی تذکره تیره شوې ده.(١)
په روایت کښې دی د رسول الله ﷺ په اهل اوعیال باندې یوسړې مقرروو کوم ته چه به ئی کرکره وئیل. کله چه هغه مړ شو نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل هوفی النار خلق دَهغه کتلوته لاړل نوهغوی دَ لوټ په مال کښې یوه کمبله اولیدله کومه چه هغه پټه کړې وه.
ثَقَل:- ثاء اوقاف په فتحه سره اهل وعیال ته وائي. ﴿ وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا ﴾ کښې مفسیرینو دَ بنیادم دَوجود په معنی کښې اخستې دې.(٢) دَ ثقل دویمه معنی ده متاع السفر دَ مسافر دَ لارې توبنه.(٣)
کرکره:- علامه قسطلانی رحمه الله فرمائي چه په حدیث باب کښې کرکرة دکاف اول اوثاني دواړه کسره سره دی.(٤) خودا رائې پخپله دَامام بخاری رحمه الله درائې خلاف ده. وړاندې تعلیقًادهغه دَ شیخ قول راخی چه په دواړوکافونوباندې فتحه ده.
دا یوتورحبشی وود یمامه هوذه بن علی الحنفی دَ رسول الله ﷺ په خدمت کښې هدیه کړې وو. دَ جهاد په دوران کښې به ئی دَ رسول الله ﷺ دَ سورلئې واګه نیولې وه. روستو بیا حضورپاك آزادکړو. علامه بلاذری رحمه الله لیکلی دی چه دې هم دَغلامئی په حالت کښې وفات شوې دې. (٥) شراح حدیث په دې باره کښې لیکلی دی وکان نوبیا. دَ سوډان نوم دَ تاریخ په کتابونوکښې نوبیه هم لیکلې شوې دې په دې وجه سوډان سره تعلق لرونکوته نوبی وئیلې شی.
دَ هوفي النار مطلب:-①علامه داؤدی حافظ ابن حجر اوعلامه قسطلانی رحمهم الله فرمائی دَ رسول الله ﷺ دَدې ارشاد مطلب دې هوفی النار إن لم یعف الله عنه یعنی که چرې الله تعالی دَهغه مغفرت اونه کړو نودَ جهنم په اورکښې به راګیروی.(٦)
② علامه عینی رحمه الله دَدې قول درې توجیهات بیان کړی دی چه ممکن ده چه دَخپل جرم سزا یوسړې په قبرکښې اوخوری اوروستودَ دوزخ دَ اور نه هغه ته خلاصې ملاؤشی نولکه چه دې

---

(١) کشف الباری:٦٧٩/١.
(٢) مختار الصحاح ص:١١٧ ماده ثقل.
(٣) النهایة لابن الاثیر:٢١٧/١وعمدة القاری:١٢/١٥وفتح الباری:٢٣١/٦ومختار الصحاح ص:١١٧.
(٤) إرشادالساری:١٨٢/٥.
(٥) فتح الباری:٢٣١/٦و إرشاد الساری:١٨٢/٥ومعجم البلدان للحموی:٥٨/٣ – ٥٩.
(٦) الانساب للسمعانی : رحمه الله ٥٣٠/٥.

نه عذاب قبر مراد دې ③ ممکن ده چه هغه په زړه کښې نفاق پټ کړې وی او هم هغه د دوزخ د اور موجب جوړ شوې وی.

④ یا په مال غنیمت کښې خیانت اوغلا کولو د وجه د اور د عذاب مستحق ګرځیدلې وی اود غه عذاب نه پس د هغه بخښنه شوې وی. په یوروایت کښې د رسول الله ﷺ مبارک ارشاد دې یخرج من النار من في قلبه مثقال ذرة من أیمان یعنی د دوزخ د اور نه به هرهغه سړې خلاصې بیاموهی د چا په زړه کښې د رتنی برابر ایمان هم وی. که هغه په حالت د ایمان کښې مړشوې وی نو د دې حدیث په رڼړا کښې د مقررسزا نه پس د هغه خلاصیدل یقینی دی.

علامه عینی رحمه الله فرمائی: قوله: هو فی النار، قال ابن التین عن الداؤدی: یحتمل أن یکون هذا جزاءه إلا یعفوالله، ویحتمل أن یصیبه فی القبر، ثم ینجو من جهنم، ویحتمل أن یکون وجبت له النار من نفاق کان یسره أو بذنب مات علیه مع غلوله أو بما غل، فان مات مسلمًا فقد قال النبی صلی الله تعالی علیه وسلم: یخرج من النار من فی قلبه مثقال ذرة من إیمان.[1]

قوله: قَالَ أَبُوعَبْدِ اللّٰهِ قَالَ ابْنُ سَلَامٍ كَرْكَرَةُ، يَعْنِي بِفَتْحِ الْكَافِ، وَهُوَ مَضْبُوطٌ كَذَا: د ابوعبدالله نه هم پخپله امام بخاری رحمه الله مراد دې او د ابن سلام نه د هغه شیخ محمدبن سلام (بتخفیف الام) مرادې.[2] البته د ابوذر په روایت کښې قال أبوعبدالله ساقط دې[3] دلته امام بخاری رحمه الله د کرکرة په ضبط کښې د اختلاف طرف ته اشاره کولو سره د خپل شیخ محمدبن سلام رحمه الله نه د ابن عیینه رحمه الله قول نقل کړې دې چه هغوی د کرکره نه وړاندې دویم کاف باندې فتحه ورکولو سره تلفظ کړې دې. دا هم د غه شان نقل دې او علامه اصیلی رحمه الله هم د دې تصریح کړې ده.[4]

قاضی عیاض رحمه الله فرمائی چه اول اودویم کاف دواړه فتحه اوکسره سره لوستل صحیح دی.[5] امام نووی رحمه الله فرمائی چه د کاف اول په تلفظ کښې خواختلاف دې لیکن دویم کاف بالاتفاق مکسوردې.[6] علامه قسطلانی رحمه الله رائې شاته تیره شوه چه لفظ کرکره کښې اول اودویم کاف دواړه بالکسر دی.

امام بخاری رحمه الله د خپل شیخ محمدبن سلام رحمه الله نه د ابن عیینه رحمه الله چه کوم قول نقل کړې دې د هغې نه د امام بخاری رحمه الله رحجان هم معلومیږی چه د هغوی په نیز کاف اول او دویم فتحه

---

[1]) عمدة القاری:۱۲/۱۵.

[2]) عمدة القاری:۱۲/۱۵.

[3]) إرشادالساری:۱۸۲/۵.

[4]) فتح الباری:۲۳۱/۶وعمدة القاری:۱۲/۱۵ونیل الاوطار للشوکانی:۱۳۷/۸ کتاب الجهاد باب فی تشدیدالغلول وتحریق رجل الغال.

[5]) فتح الباری:۲۳۱/۶ إرشادالساری:۱۸۲/۵ ونیل الاوطار للشوکانی:۱۳۷/۸.

[6]) فتح الباری:۲۳۱/۶ إرشادالساری:۱۸۲/۵ ونیل الاوطار للشوکانی:۱۳۷/۸.

سره لوستل راجح دي. د کرکره په تلفظ کښې هريو قول اختيارولې شي په دې کښې توسع ده.
ترجمة الباب سره د حديث مناسبت:- د باب القليل من الغلول ترجمه قايم کولوسره امام بخاری رحمه الله داخودلې دی چه دعقوبت او سزا په لحاظ سره په غلول کثير اوقليل کښې څه فرق نشته په حديث باب کښې دی فوجدوا عباءةقدغلها ترجمة الباب سره ددې مناسبت بالکل واضح دې چه د مال ومتاع دنورو اصنافو په مقابله کښې د غنيمت نه يومعمولی څادر غلا کول هم د دوزخ دتباهنی کونکی عذاب موجب جوړيږی (١)
علامه شوکانی رحمه الله په نيل الاوطار کښې فرمائی چه دعبدالله بن عمرو رضی الله عنهما دا روايت په دې باندې دلالت کوی چه دعقوبت او سزاپه اعتبارسره غلول کثير اوقليل دواړه برابردی.(٢)

باب-١٨٧ مايكره من ذبح الابل والغنم فى المغانم

د ترجمة الباب مقصد:- ددې باب لاندې امام بخاری رحمه الله داخودل غواړی چه دمال غنيمت دتقسيم نه وړاندې دامام د اجازت نه بغيرکوم يوځناور هم ذبح کول اوخوړل مکروه دی. هغه د حديث باب نه استدلال کړې دې.

[حديث ٢٩١٠](٣) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ مَسْرُوقٍ عَنْ عَبَايَةَ بْنِ رِفَاعَةَ عَنْ جَدِّهِ رَافِعٍ قَالَ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - بِذِي الْحُلَيْفَةِ، فَأَصَابَ النَّاسَ جُوعٌ وَأَصَبْنَا إِبِلاً وَغَنَمًا، وَكَانَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - فِي أُخْرَيَاتِ النَّاسِ، فَعَجِلُوا فَنَصَبُوا الْقُدُورَ، فَأَمَرَ بِالْقُدُورِ فَأُكْفِئَتْ، ثُمَّ قَسَمَ فَعَدَلَ عَشَرَةً مِنَ الْغَنَمِ بِبَعِيرٍ، فَنَدَّ مِنْهَا بَعِيرٌ، وَفِي الْقَوْمِ خَيْلٌ يَسِيرٌ فَطَلَبُوهُ فَأَعْيَاهُمْ، فَأَهْوَى إِلَيْهِ رَجُلٌ بِسَهْمٍ، فَحَبَسَهُ اللَّهُ فَقَالَ «هَذِهِ الْبَهَائِمُ لَهَا أَوَابِدُ كَأَوَابِدِ الْوَحْشِ، فَمَا نَدَّ عَلَيْكُمْ فَاصْنَعُوا بِهِ هَكَذَا». فَقَالَ جَدِّي إِنَّا نَرْجُو - أَوْ نَخَافُ - أَنْ نَلْقَى الْعَدُوَّ غَدًا وَلَيْسَ مَعَنَا مُدًى، أَفَنَذْبَحُ بِالْقَصَبِ فَقَالَ «مَا أَنْهَرَ الدَّمَ وَذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ فَكُلْ، لَيْسَ السِّنَّ وَالظُّفُرَ، وَسَأُحَدِّثُكُمْ عَنْ ذَلِكَ، أَمَّا السِّنُّ فَعَظْمٌ، وَأَمَّا الظُّفُرُ فَمُدَى الْحَبَشَةِ». [ر: ٢٣٥٦]

رجال الحديث

① **موسى بن اسماعيل:-** دا موسى بن اسماعيل التبوذکی المنقری البصری رحمه الله دې. کتاب الايمان باب کيف کان بدء الوحی لاندې ددوی تذکره تيره شوې ده.(٤)
② **ابوعوانه:-** دا ابوعوانه وضاح بن عبدالله يشکری دې د دوی تذکره په مذکوره کتاب او باب لاندې تيره شوې ده.(٥)

---

١) عمدة القاری:١٢/١٥ وإرشادالساری:١٨٢/٥.
٢) نيل الاوطار للشوکانی:٨/١٣٩ - ١٤٠کتاب الجهاد باب التشديد فی الغلول وتحريق رجل الغال.
٣) مرتخريجه فی کتاب الشرکة باب قسمة الغنم رقم:٢٤٨٨.
٤) کشف الباری:١/٤٣٣ - ٤٣٤.
٥) کشف الباری:٤٣٤.

③ **سعید**: دا جلیل القدر محدث سفیان ثوری رحمه الله پلار سعید بن مسروق الثوری دي. دَدوی تذکره کتاب الاذان باب من شکی إمامه إذا طول لاندي تیره شوې ده.

④ **عبایه بن رفاعه**: دا عبایه بن رفاعه بن رافع الانصاری المدنی رحمه الله دي. دَ دوی تذکره کتاب الجمعة باب المشي إلی الجمعة لاندي تیره شوې ده.

⑤ **رافع**: دا مشهور صحابی رافع بن خدیج بن عدی الحارثی الاوسی انصاری رضی الله عنه دي. دَ ده حالات کتاب مواقیت الصلوة باب وقت المغرب لاندي تیرشوی دی.

قال کنا مع النبي صلی الله تعالی علیه وسلم بذي الحلیفة فأصاب الناس جوع وأصبنا إبلا وغنما وکان النبي صلی الله تعالی علیه وسلم في أخریات الناس.

حضرت رافع بن خدیج رضی الله عنه فرمائی مونږ په ذوالحلیفه کښې رسول الله ﷺ سره وو. خلق اوګی شو نو مونږ دَ غنیمت نه اوښ اوچیلئی واخستې (مطلب دادې چه دَ خوراک دَپاره څاروی ذبح کړل) هغه وخت رسول الله ﷺ دَ لښکرشاته حصه کښې وو.

قوله: فعجلوا فنصبوا القدور: خلقو دَ (اولګې دَ سختوالی دَلاسه) دَتندئی نه کاروأخستو او (څاروی ذبح کړل) کټوئی ئی په نغروباندې وراوخیژولې.

قوله: فأمر بالقدور فأکفئت: کله چه رسول الله ﷺ تشریف راوړو نو دَ کټوو اړولوحکم ئی اوکړو نوکټوئی واړولې شوې.

فأکفئت: کفاکفاء (فتح) معنی راګرځیدل ده دلته دَ باب افعال نه استعمال شوې دې. دَ أکفا الاناء معني ده لوښی اړول.

دَ غنیمت دَ خوراک څښاک دَ څیزونو حکم: قاضي عیاض رحمه الله فرمائی په دارالحرب کښې دَ مجاهدین اسلام دَپاره دَ غنیمت نه ملاویدونکی دَخوراک څښاک څیزونه په اندازه دَ ضرورت په خپل استعمال کښې راوستل په اتفاق سره جائزدی او په دې کښې دَ امام نه اجازت اخستل هم ضروری نه دي.(١) دَ جمهور فقهاؤ په نیز څاروی هم دَ خوراک دَ پاره ذبح کول جائزدی.(٢) البته حافظ ابن حجر رحمه الله دَ امام شافعی رحمه الله نه دَ حاجت او ضرورت قیدنقل کړې دې.(٣) خو په تحفة المحتاج کښې جمهور فقهاؤسره دَ شوافع دَموافقت تصریح موجودده (٤) علامه خرقی رحمه الله فرمائی چه ترکومې اضطراری حالت نه وی دَغنیمت دَ خوراک هیڅ څیزاستعمال کول جائزنه دی.(٥)

---

١) شرح النووی علی صحیح مسلم:٩٧/١باب جواز الاکل فی طعام الغنیمة فی دارالحرب.
٢) لامع الدراری:٣٨٩/٧وأوجز المسالک:٢٦٧/٨.
٣) فتح الباری:٣١٤/٦وأوجز المسالک: ٢٦٦/٨.
٤) لامع الدراری:٣٨٩/٧وأوجز المسالک:٢٦٧/٨.
٥) المغنی لابن قدامة:٤٩٩/١٠کتاب الجهاد أحکام فی الغلول وأوجز المسالک:٢٦٧/٨.

په دې مسئله کښې امام احمدبن حنبل رحمه الله هم جمهورفقهاؤ سره دې. قاضي عياض رحمه الله فرمائيلي چه دامام احمد رحمه الله د ظاهر کلام نه معلوميږي چه د هغوى په نيزڅاروې ذبح کول جائزدي. ځکه چه د خوراك اوڅښاك په معامله کښې دهغوى خيال دې چه د څاروى حيثيت هم هغه دې کوم چه دخوراك څښاك دعامو څيزونودې.[1] البته دجمهور فقهاؤ برخلاف دامام زهرى رحمه الله په نيزد څاروى د ذبح کولوجواز د جنګ دامير په اجازت باندې منحصردې که د امير اجازت وى نو جائزدې اوکنى نه دې.[2]

خلاصه دا ده چه دجمهورفقهاؤ په نيزد مجاهدين اسلام دپاره دغنيمت نه د خوراك ټول څيزونه د استعمالولو اجازت دې او په دې خبره کښې د امير اجازت ضرورى نه دې. امام بخارى رحمه الله د کتاب الخمس په آخره کښې **باب مايصيب من طعام في أرض العدو** ترجمه قايم کړې ده. ددې مسئلې متعلق نور تفصيل به هم هلته بيانوو. ان شاء الله.

د امام بخارى رحمه الله مسلك:- دلته غالبا امام بخارى رحمه الله د ترجمة الباب نه دا ثابتول غواړى چه په دارالحرب کښې د خوراك کوم څيزونه موجود وى مثلاً سالن روټئى او ميوې وغيره نودهغې استعمال خوبغيرد اجازت د اميرنه د څه کراهت نه بغيرجائزدې. لکه چه کتاب الخمس لاندې امام بخارى رحمه الله باب مايصيب من طعام في أرض العدوترجمه قايم کولوسره د جمهورو موافقت کولوسره د جواز تصريح کړې ده. خوکه مجاهدين څاروى ذبح کوى نودهغې دوه صورتونه دى: ① رومبې صورت دادې څاروې په دارالحرب کښې ذبح کړى. ② دويم دا چه د دارالحرب نه په واپسئى دارالاسلام کښې ذبح کړى.

امام بخارى رحمه الله ممکن دى چه په ترجمة الباب کښې دا دويم صورت په کراهت باندې محمول کړې وى. د رافع بن خديج رضي الله عنه په روايت باب کښې هم ددې دويم صورت ذکردې.لکه چه د علامه مهلب رحمه الله رائې ده چه دا واقعه دارالاسلام يعنى ذوالحليفه په مقام باندې پيښه شوې.[3] چه صحابه کرامو د اجازت نه بغير او دتقسيم غنايم نه وړاندې څاروى ذبح کړى او د غوښې پخولودپاره ئى کټوئى په نغرو باندې خيژولې وې. ليکن رسول الله صلى الله عليه وسلم ته چه خبر اوشو نو د اړولوحکم ئى اوکړو.

تاهم د حضرت ګنګوهى رحمه الله په نيزدامام بخارى رحمه الله ميلان مطلقًا دکراهيت طرف ته دې. که چرې ذبح په دارالحرب کښې وى نوبيا هم دامام بخارى رحمه الله ميلان د کراهت طرف ته دې.[4]

والله تعالى اعلم وعلمه اتم واحكم.

د کټوو د اړولوحکم ئى ولې ورکړو؟:- په حديث باب کښې د غوښې نه ډکو کټوو اړولوچه کوم حکم رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمائيلې اشکال کيدې شى چه داغوښه مال غنيمت اود مسلمانانو

---

[1]) المغنى لابن قدامة:١/٤٩٩.

[2]) شرح النووى على صحيح مسلم:١/٩٧باب جواز الاكل من طعام الغنيمة فى دارالحرب وفتح البارى:٦/٢٣١.

[3]) شرح ابن بطال:٥/٢٣٦وفتح البارى:٦/٢٣٢وعمدة القارى:١٥/١٣ولامع الدرارى:٧/٢٨٩.

[4]) لامع الدرارى:٧/٢٨٩.

اجتماعي ملكيت وو نوحضورپاك ددې د ضايع كولواو تلف كولوحكم ولې وركړو. شراح حديث ددې مختلف توجيهات كړى دي. ① علامه مهلب رحمه الله فرمائى چه دا واقعه دارالاسلام يعنى ذوالحليفه كښې پيښه شوې د ذوالحليفه تصريح په حديث باب كښې موجود ده چونكه د غنايم د تقسيم نه وړاندې د غنيمت څه څيز استعمالو جائزنه دى په دې وجه حضورپاك د غوښې ضايع كولوحكم وركړو اومقصد صحابه كرامو ته دا باور كول وو چه دارالاسلام كښې دتقسيم نه وړاندې د مال غنيمت يو څيز استعمالول جائزنه دى.[1]

② علامه ابن منير رحمه الله فرمائى د يوقول مطابق چه كله د امام د اجازت نه بغيرعلى وجه التعدى څاروې ذبح كړې شى نوهغه مذبوحه مية جوړشى دا يومذهب دې لكه چه امام بخارى رحمه الله د حديث باب د واقعه نه استدلال كولوسره د دغه مذهب تائيدكړې دې چه د صحابه كرامو د مذكوره طرزعمل نه د هغوى مذبوح څاروې مية جوړشو. ښكاره خبره ده چه مية د حديث په رڼاكښې د نجس په حكم كښې دې. په دې وجه حضورپاك د هغې د ضايع كولو حكم وركړو.

علامه ابن منير رحمه الله د احتمال په درجه كښې د امام بخارى رحمه الله يورحجان دا هم خودلې دې چه ممكن ده هغوى اكفاء بالقدور عقوبت مال (تعزيرمالى) باندې حمل كړې وى سره ددې چه هغه مال (څاروى) د ذبح په واقعه كښې ككړ مجاهدينو انفرادى ملكيت نه وو خو د هغوى طمع هغې سره خامخا تړلې وه. په دې وجه د غوښې په ضايع كولوهغوى ته مالى سزاوركړې شوه.[2]

③ امام قرطبى رحمه الله فرمائى په حقيقت كښې رسول الله ﷺ صرف خوروا اړولوحكم وركړې وو د غوښې ضايع كولو حكم ئې نه وو وركړې. ممكن ده چه روستودغه غوښه په مال غنيمت كښې شامل كړې شوې وى. څكه چه پخپله د رسول الله ﷺ نه په يوروايت كښې د مال د ضايع كولوممانعت نقل دې. بيا دجرم اقبال هم يوڅوكسانو په انفرادى توګه كړې وو. څه اصحاب خمس او بعض غانمين داسې وو چه په جرم كښې شريك نه وو او په دغه غوښه كښې د هغوى هم حق وو. چونكه په يوروايت كښې په صراحت سره ثابته نه ده چه حضورپاك د غوښې د ضايع كولوحكم فرمائيلې وى په دې وجه د شرعى قواعدو په رڼاكښې ددې حكم پخپله معلوم اومتعين كيږى. د لحوم خمر اهليه باره كښې د حضورپاك إنها نجس فرمائيلوسره د تلف كولو حكم وركړې وو كه چرې د دغه غوښې هم دا حكم وې نو د روايت باب په واقعه كښې به هم داسې حكم وركړې شوې وو. كوم چه ددې خبرې دليل دې چه په مذكوره واقعه كښې د څاروى غوښه لحوم حمر اهليه په شان نجس ګرځولوسره د ضايع كولو حكم نه وو وركړې شوې.

---

[1]) شرح ابن بطال: ٢٣٧/٥وعمدة القارى:١٣/١٥وإرشاد السارى:١٨٣/٥قال المهلب إنما اكفا لقدور ليعلم أن الغنيمة إنما يستحقونها بعد قسمة لها وذلك أن القصة وقعت فى دارالاسلام لقوله فيها بذى الحليفة.

[2]) فتح البارى:١٣٢/٦والفظه:وأجاب ابن المنير بانه قد قيل ان الذبح إذا كان على طريق التعدى كان المذبوح ميتة، كان البخارى انتصر لهذا المذهب، أو حمل الا كفاء على العقوبة بالمال، وإن ذلك المال لايختص باولئك الذين ذبحوا، لكن لما تعلق به طمعهم، كانت النكاية حاصلة لهم. قال وإذا جوزنا هذا النوع من العقوبة فعقوبة صاحب المال أولى فى ماله.

چنانچه فتح البَاري عمدة القاري اوإرشاد الساري كښې دى: وقال القرطبى: المامور باكفائه إنما هو المرق عقوبة للذين تعجلوا، وأما نفس اللحم فلم يتلف، بل يحتمل على أنه جمع ورد إلى المغنم لان النهى عن إضاعة المال تقدم، واجناية بطبخه لم تقع من الجميع إذ احملتهم أصحاب الخمس ومن الغانمين من لم يباشر ذلك، وإذا لم ينقل أنهم حرقوه أو أتلفوه تعين تاويله على وفق القواعد الشرعية، ولهذا قال فى الخبر الاهلية لما أمر باراقتها: إنها رجس ولم يقل ذلك فى هذه القصة، فدل على أن لحومها لم تترك بخلاف تلك [1]

ترجمة الباب سره مناسبت - په حديث باب كښې رسول الله ﷺ دَ كټوودَ اړولوحكم وركړې، دا مضمون فامر بالقدور الفاظو كښې نقل كړې شوى دى. دَ دې حكم مقتضى ښكاره دې چه كراهت دې په دې وجه ترجمة الباب سره دَدې مناسبت هم ښكاره دې. [2]

باب-١٨٨ البشارة فى الفتوح

البشارة:- په كسره دَ باء سره دَ زيرى په معنى كښې دې. البشارة، الابشار، والتبشير درې مختلف لغات دى اودَدې هم يوه معنى ده. يعنى په زړه كښې خوشحالى پيدا كيدل. [3] علامه ابن الاثير رحمه الله فرمائيلي دى چه البشارة دَ باء په ضمه سره دَ زيرې وركونكى انعام ته وئيلې شى لكه چه مزدور ته دهغه مزدورى وركولې شى. [4] دَعلامه محمدبن ابوبكر رازى رحمه الله په مختارالصحاح كښې دى كه چرې لفظ بشارة دَ څه قيدنه بغير مطلق استعمال وى نودې نه به هم دَخير معنى اخستې شى اوچه كله مقيد استعمال وى نودا لفظ به دَ شر په معنى كښې وى. لكه چه آيت ﴿ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴾ كښې لفظ بشارت مقيد كيدوسره دَ شرپه معنى كښې استعمال شوې دې. [5]

الفتوح:- دَ فتح جمع ده دَ اسلام دَ دښمنانو خلاف په جنګ كښې دَاهل اسلام كاميابئى او سرلوړئى ته فتح او ظفر وئيلې شى.

دَ ترجمة الباب مقصد:- دَدې ترجمة الباب نه امام بخارى رحمه الله داباور وركول غواړى چه اهل اسلام په فتح اوكامرانئى سره كامياب وى نو دَ دغه فتح زيرې اوبشارت نورو ته وركولې شى. اود دې مشروعيت د حديث نه ثابت دې.

[حديث ٢٩١١] [6] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا يَحْيَى حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي قَيْسٌ قَالَ قَالَ لِي جَرِيرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ - رضى الله عنه - قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله

---

[1]) فتح البارى:٦/٢٣٢وعمدة القارى:١٥/١٣وإرشادالسارى:٥/١٨٣.
[2]) عمدة القارى:١٥/١٣.
[3]). عمدة القارى:١٥/١٣.
[4]) النهاية فى غريب الحديث والاثر لابن الاثير رحمه الله١/١٢٠.
[5]) مختار الصحاح لمحمد بن ابوبكر الرازى رحمه الله ص:٨١.
[6]) مرتخريجه الحديث فى كتاب الجهاد باب حرق الدور والنخيل رقم:٣٠٢٠.

عليه وسلم - « أَلاَ تُرِيحُنِي مِنْ ذِي الْخَلَصَةِ » . وَكَانَ بَيْتًا فِيهِ خَثْعَمُ يُسَمَّى كَعْبَةَ الْيَمَانِيَةِ ، فَانْطَلَقْتُ فِي خَمْسِينَ وَمِائَةٍ مِنْ أَحْمَسَ ، وَكَانُوا أَصْحَابَ خَيْلٍ ، فَأَخْبَرْتُ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - أَنِّي لاَ أَثْبُتُ عَلَى الْخَيْلِ ، فَضَرَبَ فِي صَدْرِي حَتَّى رَأَيْتُ أَثَرَ أَصَابِعِهِ فِي صَدْرِي فَقَالَ « اللَّهُمَّ ثَبِّتْهُ وَاجْعَلْهُ هَادِيًا مَهْدِيًّا » . فَانْطَلَقَ إِلَيْهَا فَكَسَرَهَا وَحَرَّقَهَا ، فَأَرْسَلَ إِلَى النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - يُبَشِّرُهُ فَقَالَ رَسُولُ جَرِيرٍ يَا رَسُولَ اللَّهِ ، وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ ، مَا جِئْتُكَ حَتَّى تَرَكْتُهَا كَأَنَّهَا جَمَلٌ أَجْرَبُ . فَبَارَكَ عَلَى خَيْلِ أَحْمَسَ وَرِجَالِهَا خَمْسَ مَرَّاتٍ . قَالَ مُسَدَّدٌ بَيْتٌ فِي خَثْعَمَ . [ر: ۲۸۵۷]

رجال الحدیث

① **محمدبن المثنی**:- دا ابوموسی محمد بن المثنی بن عبید عنزی بصری رحمه الله دي. دَدوی تذکره کتاب الایمان باب حلاوة الایمان لاندې تیره شوې ده.[1]

② **یحیی**:- دامشهورامام حدیث یحیی بن سعیدبن فروخ القطان تمیمی دي. دَدوی حالات کتاب الایمان باب من الایمان أن یحب لاخیه مایحب لنفسه لاندې تیرشوی دی.[2]

③ **اسماعیل**:- دااسماعیل بن ابی خالد احمسی بجلی کوفی رحمه الله دي. دَ دوی تذکره کتاب الایمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویده لاندې تیره شوې ده.[3]

④ **قیس**:- دا مشهور مخضرم تابعی قیس بن ابی حازم احمسی بجلی کوفی رحمه الله دي. کتاب الایمان باب قول النبی صلی الله تعالی علیه وسلم: الدین النصیحة.... لاندې دَدوی تذکره تیره شوې ده.

⑤ **جریربن عبدالله** رضی الله عنه:- دامشهورصحابی حضرت جریر بن عبدالله بجلی کوفی رضی الله عنه دي. دَ دوی تذکره هم په مذکوره کتاب او باب کښې تیره شوې ده.[4]

قال لی رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم ألا تریحنی من ذی الخلصة، وکان بیتا فیه خثعم یسمی الکعبة الیمانیة.

الخلصة:- دَ خاء لام او صاد فتحه سره.[5]

خثعم:-خاء اوعین فتحه سره اودَ ثاء په سکون سره دَ یمن دَ یوې قبیلې نوم دي.[6]

قوله: کعبة الیمانیة:- دا اضافة الموصوف الی الصفة دَ قبیل نه دي. علامه قسطلانی رحمه الله

[1] کشف الباری:۲/۲۵.
[2] کشف الباری:۲/۲۰۳.
[3] کشف الباری:۱/۶۷۹.
[4] کشف الباری:۲/۷۶۴.
[5] إرشادالساری:۵/۱۸۳.
[6] شرح الکرمانی:۱۳/۶۶و إرشادالساری:۵/۱۸۳.

فرمائی دَ نحاة بصره په نیز په دې کښې لفظ الجهة محذوف دې او عبارت مقدردې: کعبة الجهة الیمانیة (۱)

په روایت کښې حضرت جریر بن عبدالله ﷜ فرمائی رسول الله ﷺ ماته اوفرمائیل آیا ته ذوالخلصة ورانولوسره ماته سکون نه شې رارسولې؟ راوی وائی چه دا کور خثعم قبیله جوړ کړې وو کوم ته چه به ئی دَ یمن کعبه وئیله. رسول الله ﷺ د قبیله خثعم دَدغه کعبه دَ ورانولوحکم څکه ورکړې وو چه په دې کښې دَ خلصه نوم یوبت وو دغه خلقو به دَدې عبادت کولو. دا دَ خان نه جوړه شوې کعبه دوی دکعبة الله په مقابله کښې جوړه کړې وه. (۲)

قوله: فانطلقت فی خمسین ومأة من أحمس، وکانوا أصحاب خیل: حضرت جریر ﷜ وائی چه زه د قبیله احمس دَ یونیم سل سورو کسانوسره روان شوم اوهغه ټول ډیر ښکلې سواره وو. فاخبرت النبی صلی الله تعالی علیه وسلم أنی لا أثبت علی الخیل، فضرب فی صدری، حتی رأیت أثر أصابعه فی صدری: ما رسول الله ﷺ ته خبر ورکړو چه زه په اس باندې کلك نه شم کیناستې. حضورپاك په خپل لاس مبارك باندې زه په سینه باندې یوګذار اووهلم تردې چه په خپله سینه باندې ما دَ رسول الله ﷺ ګوتې مبارکې محسوس کړې.

قوله: فقال: اللهم ثبته واجعله هادیا مهدیا: حضورپاك دعااوفرمائیله اې الله ده ته په اس باندې دکلك کیناستو توفیق ورکړه او دې هادی اومهدی جوړ کړې.

قوله: فانطلق إلیها فکسرها وحرقها: نوجریر بن عبدالله ﷜ لاړو او ذوالخلصه ئی مات کړو او وئی سوزولو.

قوله: فأرسل إلی النبی صلی الله تعالی علیه وسلم یبشره: یعنی جریر بن عبدالله ﷜ رسول الله ﷺ ته ددې واقعه د زیرې پیغام راولیګلو. علامه قسطلانی ﷫ وائی چه دَ زیری ورکولودپاره جریر بن عبدالله ﷜ دَحضورپاك په خدمت کښې حصین بن ربیعه الاحمسی ﷜ رالیګلې وو.

قوله: فقال رسول الله جریر: یارسول الله، والذی بعثك بالحق، ما جئتك حتی ترکتها کأنها جمل أجرب: دَ جریر ﷜ پیغام رسونکی اووئیل یارسول الله! په هغه ذات باندې قسم کوم چه ته په حقه سره پیپغمبر جوړ کړې رالیګلې زه ستاسو په خدمت کښې دَ راتلودپاره هغه وخت روان شوې یم چه کله ما ذوالخلصه دَ خارښتی اوښ په شان پریخودو. یعنی دَ ویښتو پریوتلود وجه خارښتی اوښ نرې پرې پاتې شی اودَ خارښ دَعلاج دپاره په ده باندې دَ تور رنګ تیل مرې نو په هغه باندې تور ټاکی جوړېږی هم دغه شان دَ ذوالخلصه دیوالونه او چت څه حصه پریوتلې ده اودَ سوزولود وجه نه په هغې باندې ځائی په ځائی دَ تور

---

(۱) إرشادالساری:۵/۱۸۳.

(۲) إرشادالساری:۵/۱۸۳.

رنګ نښي لګیدلی دی.

أجرب: دا روایت امام بخاری کتاب الجهاد باب حرق الدور والنخيل لاندې عن مسدد عن يحيى په طریق سره نقل کړې دې او په دغه روایت کښې دَ أجرب په ځائی أجوف نقل دې. (۱)

فبارك على خيل أحمس ورجالها خمس مرات: رسول الله ﷺ دَ احمس او دَهغه دَ سورو دَپاره پنځه ځل دَبرکت دعا اوکړه. قال مسدد: بيت فيه خثعم

دَ مذکوره تعلیق مقصداودَدې تخریج:- دَدې تعلیق نه امام بخاری رحمه الله دا خودل غواړی چه دَ ترجمة الباب مذکوره روایت مسدد بن مسرهد هم په دې سند سره عن يحيى القطان په طریق نقل کړې دې. په دې کښې دَ كان بيتا فيه خثعم په ځائی باندې بيت لى خثعم الفاظ نقل دی او هم دغه اصح دی. (۲) علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی چه حفاظ محققین هم دا تصویب کړې دې. (۳) دَ مسنداحمدبن حنبل رحمه الله دَ روایت نه هم دَدې تائید کیږی په کوم کښې چه دَ بيتا لخثعم الفاظ مروی دی. (۴)

دَ حدیث نه مستنبط فوائد:- علامه ابن بطال رحمه الله اودَهغوی په اتباع کښې علامه عینی رحمه الله فرمائی چه دَ روایت باب نه معلومه شوه چه دَدښمن خلاف مسلمان فتح بیاموِمی دَدې په شان دغسې دَ خوشحالئی واقعه پیښه شی چه دَاسلام دَ سرلوړئی او کامیابئی سبب وی نونورو ته دَهغې زیرې ورکول پکاردی دې دَپاره چه هغوی ته هم إعلاء كلمة الله باندې دَ خوشحالئی دَ اظهار اودَالله تعالی په نعمت اواحسان باندې دَ شکر ښکاره کولوموقع ملاؤشی. دا دَ الله تعالی وعده ده چه کوم قوم په ورکړې شوی نعمتونو باندې کامیابوباندې او فتحوباندې شکراداکوی الله تعالی هغوی ته نوردیر وسعت ورکوی. دَ سورت ابراهیم آیت ﴿لَئِن شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ﴾ هم دغه مطلب دې. شرح ابن بطال او عمدة القاري کښې دی. فيه البشارة فى الفتوح وماكان فى معناه من كل مافيه ظهور الاسلام و: هله، ليبشر المسلمون بإعلاء الدين، ويبتهلوا إلى الله فى الشكر على ماوهبهم من إحسانه، فقد أمرالله عباده ووعدهم المزيد فقال: ﴿لَئِن شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ﴾. (۵)

ترجمة الباب سره مناسبت:- په حدیث باب کښې دی فارسل إلى النبى صلى الله تعالى عليه وسلم يبشره. جرير بن عبدالله رضی الله عنه حصين بن ربيعه رضی الله عنه دَ حضورپاك په خدمت کښې دَ زیری ورکولودَپاره اولیګلو چه هغوی کعبه یمانیه تباه کولوسره فتح بیاموندې ده. ترجمة الباب سره دَدې مناسبت ښکاره دې.

---

(۱) عمدة القاری:۱۴/۱۵ وصحيح بخاری كتاب الجهاد باب حرق الدور والخيل رقم:۳۰۲۰.

(۲) عمدة القاری:۱۴/۱۵ وفتح الباری:۲۳۳/۶ وإرشادالساری:۱۸۴/۵.

(۳) وإرشادالساری:۱۸۴/۵.

(۴) مسنداحمدبن حنبل : رحمه الله ۳۶۲/۴ وتغليق التعليق:۴۶۶/۳.

(۵) عمدة القاری:۱۴/۱۵.

باب-١٨٩ مايعطى البشير

دَ ترجمة الباب مقصد اوباب سابق سره مناسبت:- په تيرشوى باب كښې دَ بشارت مشروعيت ثابت كړې شوې دې اوس دا چه عموماً په معاشره كښې بشارت وركونكې ته زر خوشحالئ سره مغلوب كيږى نود انعام يا صله په توګه څه وركولې هم شى آيا دا طرز عمل هم مشروع دې او په شريعت كښې ددې اجازت شته؟ امام بخارى رحمه الله هم په دې مناسبت سره باب مايعطى البشير ترجمه قايم كولوسره خودل غواړى چه زيرې وركونكى ته عطيه او انعام وركول هم جائزدى امام بخارى رحمه الله دَ ترجمة الباب لاندې دَ حضرت كعب بن مالك رضي الله عنه يومعلق اثرنقل كړې دې هم دَ دغه اثرنه هغه استدلال كړې دې

قوله وَأَعْطَى كَعْبُ بْنُ مَالِكٍ ثَوْبَيْنِ حِينَ بُشِّرَ بِالتَّوْبَةِ. [ر ٤١٥٦]

دَ تعليق مقصد:- په دې تعليق سره امام بخارى رحمه الله دَ كعب بن مالك رضي الله عنه يوطويل يعنى اوږد روايت طرف ته اشاره كړې ده. په كوم كښې چه هغوى په غزوه تبوك كښې دَ شركت نه دَ محرومتيا اوددې په نتيجه كښې په هغه باندې اودهغه په نورو ملګروباندې نازل كيدونكى زټنه اوبيادَ الله تعالى دَ دربارنه دَهغوى معافى اودَ دردنه ډكې قصې بيان دې كتاب المغازى، باب حديث كعب بن مالك رضي الله عنه لاندې دا روايت تفصيل سره راځي. دلته امام بخارى رحمه الله دَ ترجمة الباب دَ مناسبت نه دغه اوږد روايت مخصوص مضمون تعليقاً نقل كړې دې.

كله چه كعب بن مالك رضي الله عنه ته دَتوبه دَ قبليدو زيرې وركړې شو نوهغه دوه كپړې هديه كړې دَ غزوه تبوك په موقع باندې چه كله رسول الله ﷺ دَ جهاد اعلان اوكړو نودَ منافقانو يولونى ډلې دَ بهانوسهاره واخسته اوعذورونه ئى اوكړل اوپه جهاد كښې دَشركت كولونه انكاراوكړو په جهادكښې چه كوم نوردږې مخلص صحابه كرام شريك نه شو په هغوى كښې حضرت كعب بن مالك رضي الله عنه هم شامل وو ددې تفصيل به ان شاء الله په كتاب المغازى كښې په خپله موقع راځي دلته مختصراً عرض دې چه په دې باندې رسول الله ﷺ ناراضه شو اوصحابه كرامو ﷺ ته ئى حكم اوفرمائيلوچه تركومې خپله الله تعالى دَدوى په حق كښې څه فيصله اونه كړى ترهغه وخته پورې دوى سره خبرې اترې او تعلق بالكل ختم كړئى. دَ قطع تعلق دا زمانه پنځوس ورځوپورې وه دَ دې ټولې مودې قصه حضرت كعب بن مالك رضي الله عنه ډير دَ درد نه په ډكو الفاظوكښې بيان كړې ده. دَدغه مودې يوه يوه لمحه دَهغه دَ په ډيره دَتكليف او صبرنه ډكه وه. دا صورت حال حضرت كعب بن مالك رضي الله عنه فضاقت عليهم الارض بما رحبت بالكل صحيح مصداق اوخودلو او وئى فرمائيل چه په مانباندې زمكه دَخپل وسعت سره تنګه شوې وه. بياد معافئ اعلان اوشو نوچه كوم سړې دَ معافئ دَ زيرى وركولودَ پاره راغلې وو نوكعب بن مالك رضي الله عنه دَ زيرى په خوشحالئ كښې خپلې دوه كپړې هغه ته عطيه كړې.

نوفاعطى كعب بن مالك ثوبين حين بشر بالتوبة سره امام بخارى رحمه الله دَدغه واقعه طرف ته اشاره كولوسره استدلال كړې دې چه زيرې راوړونكى ته په خوشحالئ كښې څه څيز وركول پكاردى حضرت علامه انورشاه كشميرى رحمه الله فرمائى چه دا يوعام طريقه ده چه كله يوسړې زيرې راوړى راځى نوهغه ته څه وركولې شى په دې وجه هم حضرت كعب بن مالك رضي الله عنه دَخپل

بدن دوه كپړې زيرى اړونكى ته وركړې (١)

كعب بن مالك رضي الله عنه ته زيرې وركونكې څوك وو؟ - حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه عينى رحمه الله رائې ده چه زيرې وركونكې سلمه بن اكوع رضي الله عنه وو (٢) خو علامه قسطلانى رحمه الله په دوى باندې ردكولوسره فرمائى زيرې وركونكې حمزه بن عمرو اسلمى رضي الله عنه وو په مغازى كښې مقدمه كښې او دغه شان مصابيح كښې هم ددې نوم تصريح موجود ده (٣) حضرت شيخ الحديث محمدزكريا رحمه الله رائې هم دغه ده (٤)

دحديث نه مستنبط فوائد: - امام نووى رحمه الله فرمائى چه ددې روايت نه معلومه شوه چه زيرې راوړونكى ته كپړې لباس وركول مستحب دى كه كپړه نه وى نو بل څه څيز هم ورته هديه كولې شى خوكپړه ډيره بهترده دامام نووى رحمه الله په شرح مسلم كښې دى **فيه استحباب إجازة البشير بخلعة وإلا فبغيرها، الخلعة أحسن وهي المعتادة** (٥)

باب – ١٩٠ لا هجرة بعد الفتح

دَ ترجمة الباب مقصد: - **باب مايكره من ذبح الابل والغنم في المغانم** پورې دَ جهادسره متعلق اهم اهم احكام په مختلف ابوابوكښې بيانولې شى باب البشارة في الفتوح نه امام بخارى رحمه الله دَ جهادسره متعلق فروعى احكام اومناسبات ذكركړى دى دَ باب البشارة في الفتوح ترجمه قايم كولوسره ئى اوخودل چه كله دَجهاد په نتيجه كښې فتح وى نودَ فتح زيرې وركول هم جائز اومشروع دى دَ دې په مناسبت سره دويمه ترجمه قايمولوسره اوخودلې شو چه زيرې وركونكى صحابى دَ اثر نه تحفه اوهديه وركول هم ثابت دى اومستحب دى.

دلته امام بخارى رحمه الله ترجمة الباب سره دې طرف ته اشاره كړې ده چه كله دارالحرب فتح شى اودارالاسلام جوړشى نودَهغه ځائى نه به دَ هجرت فرضيت ساقط شى خكه چه هجرت دَ دارالحرب نه كيږى نوچه دارالحرب دارالاسلام جوړشى نودَهجرت ضرورت باقى نه پاتې كيږى په دې وجه ددې فرضيت ساقط كيږى لكه چه امام بخارى رحمه الله **العبرة لعموم اللفظ لالخصوص المورد** اعتباركړې دې چه لفظ عام نه دَ كوم مورد چه خاص (دَ مكې فتح) وه يوعام حكم ئى ثابت كړې دې.

[حديث ٢٩١٢] (٦) **حَدَّثَنَا آدَمُ بْنُ أَبِي إِيَاسٍ حَدَّثَنَا شَيْبَانُ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ طَاوُسٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ -رضى الله عنهما- قَالَ قَالَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم-**

---

(١) فيض البارى: ١٣٧/٤.

(٢) فتح البارى: ٢٣٣/٦ وعمدة القارى: ١٤/٥.

(٣) إرشادالسارللقسطلانى رحمه الله ١٨٤/٥.

(٤) الابواب والتراجم للكاندهلوى: ص: ٢٠٥.

(٥) شرح النووى على صحيح مسلم: ٣٦٢/٢ كتاب التوبة، حديث توبة كعب بن مالك وصاحبيه.

(٦) مرتخريجه فى كتاب الجنائز باب الذخر والحشيش فى القبر رقم: ١٣٤٩.

يَوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ «لَا هِجْرَةَ وَلَكِنْ جِهَادٌ وَنِيَّةٌ، وَإِذَا اسْتُنْفِرْتُمْ فَانْفِرُوا». [ر: ١٥١٠]

رجال الحدیث

① **ادم بن ابی ایاس**:- دا ابوالحسن آدم ابن ایاس عبدالرحمن القسطلانی رحمه الله دي. دَ دوی تذکره کتاب الایمان باب من سلم المسلمون من لسانه ویده لاندې تیره شوې ده.[1]

② **شیبان**:- داابومعاویه شیبان بن عبدالرحمن بصری رحمه الله دي. کتاب العلم باب کتابة العلم لاندې دَ دوی تذکره تیره شوې ده.[2]

③ **منصور**:- دا مشهور محدث ابوعتاب منصوربن المعتمر الاسلمی الکوفی رحمه الله دي. کتاب العلم باب من جعل الاهل العلم أیاما معلومة لاندې دَدوی تذکره تیره شوې ده.[3]

④ **مجاهد**:- دا شیخ القراء والمفسرین ابوالحجاج مجاهدبن جبر مکی قرشی مخزومی رحمه الله دي. دَدوی تذکره کتاب العلم باب الفهم فی العلم لاندې تیره شوې ده.[4]

⑤ **طاؤس**:- دا طاؤس بن کیسان الیمانی الجندی الحمیری رحمه الله دي. دَدوی تذکره کتاب الوضوٴ باب من لم یریٰ الوضوٴ إلا السخرحین.... لاندې تیره شوې ده.

⑥ **ابن عباس**:- دامشهورصحابی حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنهما دي. دَدوی حالات بدء الوحی لاندې تیرشوی دی.[5]

قال النبی صلی الله تعالی علیه وسلم یوم فتح مکة لاهجرة

دَحضرت ابن عباس رضی الله عنهما روایت دې چه رسول الله صلی الله علیه وسلم دَمکې دَفتح په موقع اوفرمائیل اوس هجرت ختم شو. دَ کتاب الجهاد په شروع کښې باب وجوب النفیر لاندې دا روایت تیرشوې دې. په دې باندې تفصیلی بحث هم شوې دې.

دَ دارالحرب نه دهجرت حکم:- مختصراً دلته دومره پوهه شئی چه اهل اسلام په دارالحرب یا دارالکفرکښې وی په هغوی به هجرت واجب وی که نه؟ دَدې درې صورتونه دی: ① که چرې دَ دارالحرب حالات ناموافق وی هلته دَاهل اسلام دَپاره دَ اسلام په احکامواوشعائرو باندې عمل کول ممکن نه وی اودَهغوی په هجرت کولوباندې قدرت وی نو په داسې صورت کښې به هجرت واجب وی.[6]

---

[1] کشف الباری:١/٤٧٨.

[2] کشف الباری:٤/٢٦٣.

[3] کشف الباری:٣/٢٧٠-٢٧٢.

[4] کشف الباری:٣/٣٠٧-٣١٠.

[5] کشف الباری:١٠/٣٤٥، ٣٤٧.

[6] فتح الباری:٦/٢٣٤والادب والتراجم ص:٢٠٥.

② دويم صورت دادې چه د اسلام په احکامو اوشعائروباندې عمل کولودپاره فضاسازګاروی د هيڅ قسم ويرې بنديز او فتنې څه انديښنه نه وی نو په دې صورت کښې هجرت بوجوه مستحب دې. ځکه چه د دارالاسلام طرف نه هجرت کولو په نتيجه کښې په دارالاسلام کښې د اول نه د اوسيدونکو مسلمانانو ګڼره قوت او حشمت کښې به اضافه وی دوی به دهغوی امداد او اعانت کوی دغسې به د کافرانو خلاف د جهادپاره د مسلمانانو خورشوې قوت په مرکزکښې راجمع شي خو په دارالحرب کښې اوسيدو سره دَدې امکان شته بلکه په دارالحرب کښې د کافرانود طرف نه دهغوی دپاره دخطرو راپيداکيدلوانديښنه شته. په هجرت سره به دغه انديښنه ختمه شی هغوی به په امن کښې شی بل د منکرات او فواحش مظاهره کتلوسره به خلاصې بياومومی هغوی ته به خوشحالی نصيب شی.(١)

③ دريم صورت دادې که چرته مسلمان بيماری يادَ بل څه دَعذر دَ وجه نه په هجرت باندې قدرت نه ساتی نو په دارالحرب کښې حصاريدل جائزدی. خوکه مشقت او تکليف برداشت کولوسره دارالاسلام طرف ته هجرت کول اختيار کړی نو په دې اجراو ثواب هم ملاويږی.(٢)

علامه طيبی رحمه الله فرمائی: ① يوهجرت دَ دارالکفرنه دَ دارالاسلام طرف ته دې. په شروع کښې اهل اسلام ته دَ دارالکفرنه دارالاسلام طرف ته دَ هجرت حکم ورکړې شو دې دپاره چه دَاسلام په احکامو په آزادئی سره عمل کولو موقع په لاس راشی اوداسې دَ فتنو او مشرکينو دَ تکليف رسولو نه محفوظ وی.(٣)

②دويم هجرت دَ مکې نه مدينې طرف ته وو. په مدينه کښې دَ مسلمانانو تعدادکم وو دَمشرکانو په مقابله کښې هغوی کمزورې وو. په دې وجه اهل اسلام ته حکم ورکړې شو چه هغوی دې دَ رسول الله ﷺ اعانت تبيلغ دين او شرائع واحکام اسلام کښې تفقه حاصلولودپاره مدينې منورې ته هجرت اوکړو. بياچه کله الله تعالی دَ فتح مکې په ذريعه دَمسلمانانو قوت اوشوکت کښې اضافه اوکړه نوهغه عام اسباب کوم چه په مدينه کښې دَ قيام کولودپاره وو هغه ختم شو. دَاهل مکه نه يولوئی سبب دَ ويرې او فتنې وو هغه هم پاتې نه شو. دغه وخت دَ هجرت فرضيت ختم شو.(٤)

دَ ولکن جهاد ونية مطلب:- امام نووی رحمه الله فرمائی چه دَ ولکن جهاد ونية مطلب دادې چه دَ فتح مکه نه پس دَ هجرت ختميدو دَ وجه دَ هجرت په ذريعه دَ خيرحاصلولوسلسله خو ختمه شوه ليکن دا خيردَ جهاد او نيت صالحه په ذريعه اوس هم حاصلولې شی.

قال النووي: معناه أن تحصيل الخير بسبب الهجرة قد انقطع بفتح مكة لكن حصلوه بالجهاد والنية الصالحة.(٥) علامه طيبی رحمه الله فرمائی چه دَدې مطلب دادې دَ فتح مکه نه پس دَ

---

(١) فتح الباری:٦/٢٣٤.
(٢) فتح الباری:٦/٢٣٤.
(٣) شرح الطيبی رحمه الله علی مشکاة المصابيح:٦/١٩ کتاب الجهاد.
(٤) شرح الطيبی رحمه الله علی مشکاة المصابيح:٦/١٩ کتاب الجهاد.
(٥) إراشادالساری:٥/٣٣ باب فضل الجهاد والسير.

هجرت حكم منسوخ شو خود جهاددپاره يا د نيت خالص په وجه د علم د طلب دپاره يا د دارالكفريا داسې ښار نه چرته چه امر بالمعروف اونهى عن المنكرباندې عمل كول ممكن نه وى يا بيت الله، مسجدنبوى او مسجداقصى د زيارت دپاره وطن پريخودو سره د هجرت حكم ترقيامته پورې باقى دې. د دې حكم نه دې منسوخ شوې

قال الطيبى رحمه الله: فالمعنى أن مفارقة الاوطان الله ورسوله...... انقطعت، لكن المفارقة من الاوطان بسبب نية خالصة لله تعالى، كطلب العلم، والفرار من دار الكفر، أو مما لايقام فيها الامر بالمعروف والنهى عن المنكر، وزيارة بيت الله وحرم رسوله والمسجد الاقصىٰ وغيرها، أوبسبب الجهاد فى سبيل الله باقية مدى الدهر. (١)

په دواړو اقوالوكنبې هم يومضمون بيان شوې دې فرق صرف دومره دې چه كومه خبره د علامه نووى رحمه الله په عبارت كنبې په اختصارسره راغلې ده هغه د علامه طيبى رحمه الله په عبارت كنبې هغه په وضاحت سره بيان كړې ده.

ترجمة الباب سره د حديث مناسبت:- په روايت كنبې دى قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم يوم فتح مكة لاهجرة ترجمة الباب سره د دې مناسبت واضحه دې.

[حديث ٢٩١٣] (٢) حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ عَنْ خَالِدٍ عَنْ أَبِي عُثْمَانَ النَّهْدِيِّ عَنْ مُجَاشِعِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ جَاءَ مُجَاشِعٌ بِأَخِيهِ مُجَالِدِ بْنِ مَسْعُودٍ إِلَى النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- فَقَالَ هَذَا مُجَالِدٌ يُبَايِعُكَ عَلَى الْهِجْرَةِ. فَقَالَ «لاَ هِجْرَةَ بَعْدَ فَتْحِ مَكَّةَ، وَلَكِنْ أُبَايِعُهُ عَلَى الإِسْلاَمِ». [ر: ٢٨٠٢]

رجال الحديث

① **ابراهيم بن موسى:-** دا ابواسحاق ابراهيم بن موسى بن يزيد تميمى رازى رحمه الله دې. د دوى تذكره كتاب الحيض باب غسل الحائض رأس زوجها وترجيله لاندې تيره شوې ده.

② **يزيدبن زريع:-** دا ابومعاويه يزيد بن زريع العيشى البصرى رحمه الله دې. د دوى تذكره كتاب الوضوء باب غسل المنى وفركه لاندې تيره شوې ده.

③ **خالد:-** داحافظ حديث ابوالمنازل خالد بن مهران الخداء بصرى رحمه الله دې. د دوى تذكره كتاب الوضوء باب التيمن فى الوضوء والغسل لاندې تيره شوې ده.

④ **ابوعثمان النهدى:-** دا عبدالرحمن بن مل ابن عمر والنهدى رحمه الله دې. د دوى حالات كتاب مواقيت الصلوة باب الصلوة كفارة لاندې تيرشوى دى.

---

(١) شرح الطيبى على المشكوة:٧/٢٨٧.

(٢) مرتخريجه فى كتاب الجهاد باب البيعة فى الحرب على أن لايفروا رقم:٢٩٦٢.

⑤ **مجاشع بن مسعود** - دا صحابی رسول ﷺ مجاشع بن مسعود بن ثعلبه السلمی رضی الله عنه دې
کتاب الجهاد باب البيعة فى الحرب على أن لايفروا لاندې دَدوی حالات تیرشوی دی
په روایت کښې دی چه مجاشع بن مسعود رضی الله عنه دَخپل رور مجالدبن مسعود رضی الله عنه سره دَ حضورپاك په خدمت کښې حاضر شو عرض نی اوکړو مجالد تاسو نه په هجرت باندې بیعت کول غواړی حضورپاك اوفرمائیل دَ فتح مکه نه پس هجرت باقی پاتې نه شو البته په اسلام باندې دې بیعت کوم

امام بخاری رحمه الله دا روایت شاته کتاب الجهاد باب البيعة فى الحرب لاندې عن عاصم عن أبى عثمان په طریق باندې نقل کړې دې هلته دَ روایت الفاظ دَ حدیث باب نه مختلف دی أتيت النبى صلى الله تعالى عليه وسلم أنا وأخى فقلت: بايعنا على الهجرة فقال: مضت الهجرة لاهلها فقلت: علام تبايعنا؟ قال: على الاسلام والجهاد.(١) په دې روایت کښې اسلام سره بیعت کښې دَ جهاد تصریح هم موجود ده. دَترجمة الباب په روایت دَ لفظ جهاد تصریح نشته. په دې وجه به ونیلې شی چه حضورپاك دَهغوی نه په اسلام او جهاد دواړو باندې بیعت واخستلو

ترجمة الباب سره مناسبت: - په روایت باب کښې لاهجرة بعد الفتح امام بخاری رحمه الله هم دَدې ترجمة الباب مدعی ثابته کړې ده.

[حديث ٢٩١٤](٢) حَدَّثَنَا عَلِىُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ عَمْرٌو وَابْنُ جُرَيْجٍ سَمِعْتُ عَطَاءً يَقُولُ ذَهَبْتُ مَعَ عُبَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ إِلَى عَائِشَةَ - رضى الله عنها - وَهْىَ مُجَاوِرَةٌ بِثَبِيرٍ فَقَالَتْ لَنَا انْقَطَعَتِ الْهِجْرَةُ مُنْذُ فَتَحَ اللَّهُ عَلَى نَبِيِّهِ - صلى الله عليه وسلم - مَكَّةَ. [٣٦٨٧، ٤٠٥٨]

رجال الحديث

① **على بن عبدالله:** - داعلى بن عبدالله بن جعفر بن نجيح سعدى بصرى رحمه الله دې دَ ابن المدينى په نوم باندې مشهوردې. دَدوی حالات کتاب العلم باب الفهم فى العلم لاندې مخکښې تیرشوی دی.(٣)

② **سفيان:** - دامشهور محدث سفيان بن عيينه بن ابى عمران هلالى الكوفى دې. دَدوی حالات کتاب العلم باب قول المحدث حدثنا أو أخبرنا وأنبانا لاندې تیرشوی دی (٤)

---

(١) صحيح بخارى:١/٤١٥ - ٤١٦ رقم:٢٩٦٢-٢٩٦٣.

(٢) وعندالبخارى أيضًا فى صحيحه:٢/٦١٥ فى المغازى. باب مقام النبى صلى الله تعالى عليه وسلم بمكة ومن الفتح و:١/٥٥١ فى فضائل أصحاب النبى صلى الله تعالى عليه وسلم باب هجرة النبى صلى الله تعالى عليه وسلم وأصحابه إلى المدينة رقم:٢٩٠٠ وعندمسلم فى صحيحه:٢/١٣١فى كتاب الامارة باب المبايعة بعدفتح مكة لى الاسلام ولجهاد والخير. وبيان معنى لاهجرة بعدالفتح رقم:١٨٦٤.

(٣) كشف البارى:٣/٢٥٦.

(٤) كشف البارى:٣/٨٦ - ٩٠.

③عمرو: - دامشهرو محدث عمرو بن دینار الجرحی رحمه الله دې. دَدوی تذکره هم کتاب العلم باب العلم والعظة باللیل کښې تیره شوې ده
④ابن جریج: - دا عبدالمالك بن عبدالعزیز بن جریج اموی رحمه الله دې. دَ دوی تذکره کتاب الحیض باب غسل الحائض رأس زوجها وترجله لاندې تیره شوې ده.
⑤ عطاء: - دا ابومحمد عطاء بن ابی رباح قرشی رحمه الله دې. دَدوی تذکره هم کتاب العلم باب عظة الامام النساء وتعلیمهن لاندې تیره شوې ده.[1]

سمعت عطاء یقول ذهبت مع عبید بن عمیر إلی عائشة رضی الله عنها وهی مجاورة بثبیر فقالت لنا انقطعت الهجرة منذ فتح الله علی نبیه مکة

دا روایت عمرو بن دینار او ابن جریج دواړو دَعطاء بن ابی رباح نه اوریدلې دې. دواړو عطاء رحمه الله داسې وینا کولو سره اوریدلې چه زه عبید بن عمیر سره حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها ته لاړم هغه (مزدلفه کښې) ثبیرنومی غرباندې ولاړه وه حضرت عائشه رضی الله عنها په دې موقع باندې اوفرمائیل دکله نه چه الله تعالی دخپل رسول ﷺ دَ پاره مکه فتح کړې ده نودَهغه وخت نه هجرت ختم شوې دې.

دلته په روایت کښې اختصار دې امام بخاری رحمه الله دغه روایت کتاب مناقب الانصار، باب هجرة النبی صلی الله تعالی علیه وسلم وأصحابه إلی المدینة لاندې عن اوزاعی عن عطاء بن أبی رباح په طریق سره نقل کړې دې. دَدې تفصیل دادې:

قالت: لاهجرة الیوم کان المؤمنون یفر أحدهم بدینه إلی الله تعالی وإلی رسوله مخافة أن یفتن علیه، وأما الیوم فقد أظهر الله الاسلام، والیوم یعبد الله حیث یشاء، ولکن جهاد ونیة. [2]

قوله: کان المؤمنون یفر أحدهم بدینه: - حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه په دې جمله کښې حضرت عائشه رضی الله عنها دَ هجرت دَ مشروعیت طرف ته اشاره کړې ده چه دَ هجرت اصل سبب ویره او فتنه ده. لکه چه دَهجرت حکم علت سره مشروط دې اګرچه هغه ځائی دارالکفر ولې نه وی.[3] چنانچه امام ماوردی رحمه الله فرمائی که یومسلمان ته په دارالکفر کښې دَاسلام په احکامو باندې دَ عمل کولو آزادی حاصله وی نودغه ځائی په دَ ده دَپاره دَ دارالاسلام په حکم کښې وی چرته چه دَهجرت په مقابله کښې دَهغه دپاره حصاریدل زیات بهتردی. ممکن ده چه په دارالکفر کښې دَده دَ قیام په نتیجه کښې بل څوك هم دَاسلام په دائره کښې داخل شی.[4]

---

[1]) کشف الباری: ٤/٣٧.
[2]) صحیح بخاری: ١/٥٥١ رقم: ٣٩٠٠.
[3]) فتح الباری فی کتاب مناقب الانصار.
[4]) فتح الباری ایضاً.

قوله: وأما اليوم فقد أظهر الله الاسلام:- مطلب دادې چه دَ فتح مکه په ذریعه الله تعالی اسلام ته غلبه ورکړه مکه دارالاسلام جوړشو اوټول قبائل په دارالاسلام کښې داخل شو. په دې وجه د واجب هجرت دروازه بنده شوه او مستحب هجرت باقی پاتې شو.[١]

باب-١٩١ إذا اضطر الرجل إلى النظر فی شعور أهل الذمة والمؤمنات إذا عصين الله، وتجريدهن

دَترجمة الباب په عبارت کښې مقدرات دی اول دَ دغه مقدراتو وضاحت کوو روستوبه دَ ترجمة الباب مقصد بيانوو.

إذا اضطر:- دَ طاء په ضمه إذا جواب محذوف دې، عبارت مقدردې: يجوز للضرورة.[٢]

والمؤمنات:- په ماقبل باندې عطف کيدو دَ وجې مجرور دې اوعبارت مقدردې: وإذا اضطر الرجل إلى النظر في المؤمنات إذا عصين الله.[٣]

وتجريدهن:- داهم په ماقبل باندې عطف کيدو دَ وجې مجرور دې اوعبارت مقدردې: وإذا اضطر الرجل إلى تجريدهن من الثياب.[٤]

دَ ترجمة الباب مقصد:- دَدې ترجمة الباب لاندې امام بخاری رحمه الله داخودل غواړی چه دَ ضرورت اومصلحت په وخت دَ ذمی يا مسلمانې ښځې دَ ويښتو تلاشی اخستل اوهغه بې لباس کول جائز دی. په استدلال کښې امام بخاری رحمه الله دَ حاطب بن ابی بلتعه رضی الله عنه دَ خفيه خط اوړونکې ښځې واقعه نقل کړې ده.

دَ ضرورت په وخت ښځه بې لباس کولووجه:- علامه عينی رحمه الله فرمائی چه ښځه دَ ضرورت په وخت بې لباس کول ځکه جائزدی چه دَ معصيت په ارتکاب سره دَهغې حرمت پامال کيږی په دې وجه حضرت علی رضی الله عنه او حضرت زبير رضی الله عنه هم دَحاطب بن ابی بلتعه رضی الله عنه خفيه خط اوړونکې ښځه بې لباس کولو اراده کړې وه. په دې باندې اجماع ده چه زنا مسلمانې اوکافرې دواړو سره حرام ده ترڅو چه هغې ته کتل هم منع دی. ليکن الضرورات تبيح المحظورات د اصول لاندې کله چه په دوی کښې کومه يوه هم دمعصيت ارتکاب کوی نودهغوی حرمت به باقی پاتې نه شی نو د ضرورت اوحاجت لاندې به هغې ته کتل جائز شی.

علامه عينی رحمه الله دَدې نه پس ليکی چه زما دمعلوماتو مطابق دَمذکوره ترجمة الباب تشريح چاهم نه ده کړې. په عمدة القاري کښې دی: **قوله: تجريدهن أی: وإذا اضطر أيضا إلى تجريدهن من الثياب، لان المعصية تبيح حرمتها، ألا ترى أن عليًا والزبير — رضی الله تعالى عنهما — أراد كشف المرأة فی**

---

[١] عمدة القاری: ١٧/ ٥٠ کتاب مناقب الانصار، باب هجرة النبی صلى الله تعالى عليه وسلم وأصحابه إلى المدينة

[٢] إرشاد الساری: ٥/١٨٥ وعمدة القاری: ١٥/١٥

[٣] إرشاد الساری: ٥/١٨٥ وعمدة القاری: ١٥/١٥

[٤] إرشاد الساری: ٥/١٨٥ وعمدة القاری: ١٥/١٥

قضية كتاب حاطب، وقد أجمعوا أن المؤمنات والكافرات في تحريم الزنا بهن سواء، وكذلك تحريم النظر إليهن، ولكن الضرورات تبيح المحظورات، ولم أحدا تعرض اشرح هذه الترجمة. (١)

[حديث ٢٩١٥] (٢) حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَوْشَبٍ الطَّائِفِيُّ حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ أَخْبَرَنَا حُصَيْنٌ عَنْ سَعْدِ بْنِ عُبَيْدَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ وَكَانَ عُثْمَانِيًّا فَقَالَ لاِبْنِ عَطِيَّةَ وَكَانَ عَلَوِيًّا إِنِّي لأَعْلَمُ مَا الَّذِي جَرَّأَ صَاحِبَكَ عَلَى الدِّمَاءِ سَمِعْتُهُ يَقُولُ بَعَثَنِي النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- وَالزُّبَيْرَ، فَقَالَ «ائْتُوا رَوْضَةَ كَذَا، وَتَجِدُونَ بِهَا امْرَأَةً أَعْطَاهَا حَاطِبٌ كِتَابًا». فَأَتَيْنَا الرَّوْضَةَ فَقُلْنَا الْكِتَابَ. قَالَتْ لَمْ يُعْطِنِي. فَقُلْنَا لَتُخْرِجِنَّ أَوْ لأُجَرِّدَنَّكِ. فَأَخْرَجَتْ مِنْ حُجْزَتِهَا، فَأَرْسَلَ إِلَى حَاطِبٍ فَقَالَ لاَ تَعْجَلْ، وَاللَّهِ مَا كَفَرْتُ وَلاَ ازْدَدْتُ لِلإِسْلاَمِ إِلاَّ حُبًّا، وَلَمْ يَكُنْ أَحَدٌ مِنْ أَصْحَابِكَ إِلاَّ وَلَهُ بِمَكَّةَ مَنْ يَدْفَعُ اللَّهُ بِهِ عَنْ أَهْلِهِ وَمَالِهِ، وَلَمْ يَكُنْ لِي أَحَدٌ، فَأَحْبَبْتُ أَنْ أَتَّخِذَ عِنْدَهُمْ يَدًا. فَصَدَّقَهُ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم-. قَالَ عُمَرُ دَعْنِي أَضْرِبْ عُنُقَهُ، فَإِنَّهُ قَدْ نَافَقَ. فَقَالَ «مَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ اللَّهَ اطَّلَعَ عَلَى أَهْلِ بَدْرٍ، فَقَالَ اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ». فَهَذَا الَّذِي جَرَّأَهُ. [ر: ٢٨٤٥]

رجال الحديث

① **محمدبن عبدالله**:- دَدوی تذکره کتاب الاذان، باب احتساب الآثار لاندې تیره شوې ده.

② **هشیم**:- دا ابومعاویه هشیم بن بشرالواسطی رحمه الله دې. دَ دوی تذکره کتاب التیمم باب بلاترجمة لاندې تیره شوې ده.

③ **حصین**:- دا ابوهذیل حصین بن عبدالرحمن السلمی الکوفی رحمه الله دې. دَ دوی تذکره کتاب مواقیت الصلوة باب الاذان بعد ذهاب الوقت لاندې تیره شوې ده.

④ **سعدبن عبیده**:- دا ابوحمزه سعدبن عبیده السلمی الکوفی رحمه الله دې. کتاب الوضوء باب فضل من بات علی الوضوء لاندې دَ دوی تذکره تیره شوې ده.

⑤ **ابوعبدالرحمن**:- داعبدالله بن حبیب بن ربیعه (بالتصغیر) ابوعبدالرحمن السلمی الکوفی رحمه الله دې. دَ دوی تذکره کتاب الغسل باب غسل المذی والوضوء لاندې تیره شوې ده.

وکان عثمانیا: مطلب دادې لکه څنګه چه دَاهل سنت والجماعة مسلك دې ابوعبدالرحمن، په حضرت علی رضی الله عنه باندې دَ حضرت عثمان رضی الله عنه دَ فضیلت قائل وو. (٣) په شروع کښې دَ

---

(١) عمدة القاری:١٥/١٥ — ١٥.

(٢) مر تخریجه فی کتاب الجهاد:٤٢٢/١ باب الجاسوس والتجسس رقم:٣٠٠٧.

(٣) إرشاد الساری:١٨٥/٥ وعمدة القاری:١٥/١٦

حضرت علی رضی الله عنه حامی وو او په جنګ صفین کښې دهغوی د حامیانو په جماعت کښې شامل وو اود حضرت علی رضی الله عنه په حمایت کښې د صفین په جنګ کښې شرکت هم کړې وو خو روستو عثمانی جوړ شو اودحضرت عثمان بن عفان رضی الله عنه د فضیلت قائل شو (١) په زهد اوتقوی کښې بې مثال وو او ثقه راوی وو. دوفات نه پس دهغوی جنازه ابو جحیفه سره نیزدې تیره شوه نو وئې فرمائیل مستریح ومستراح منه. (٢)

قوله فقال لابن عطية وكان علوياً- وکان علویا د قول مقوله په مینځ کښې جمله معترضه ده. مطلب دادې چه ابوعبدالرحمن حبان بن عطیه السلمی ته اوونیل (وړاندې راروان دی چه څه ئې ورته اوونیل) د حضرت عثمان بن عفان رضی الله عنه په مقابله کښې دحضرت علی رضی الله عنه د فضیلت قائل وو. دکوفې داهل سنت هم دغه مسلک وو. (٣)

په حافظ یوسف مزی رحمه الله باندې د حافظ ابن حجر رحمه الله رد:- تهذیب الکمال کښې حافظ یوسف مزی رحمه الله دحدیث په سند کښې د راویانو حالات اودهغوی متعلق د جرح وتعدیل اقوال نقل کوی. د سندنه قطع نظر، په نفس حدیث کښې واردشوی رجال دحالات نه، خپل وضع کړې اصولو په رڼاکښې ئې قطعاً تعارض نه دې کړې. د شروع نه تر آخره پورې حافظ مزی هم په دې اصولو باندې قایم دې. دلته په روایت باب کښې لکه چه ظاهره ده دابن عطیه رحمه الله ذکرنفس روایت کښې خوشته لیکن دحدیث راوی نه دې یعنی دحدیث په سند کښې دهغه نوم نشته. حافظ مزی رحمه الله د خپل اصول خلاف تهذیب الکمال کښې دهغه نوم هم په اسماء رجال کښې شامل کړې دې.

حافظ ابن حجر رحمه الله په حافظ مزی رحمه الله باندې ردکولوسره لیکی: إن ذكر هذا الرجل في رجال البخاري عجيب ليست له رواية، فلوكان المزي يذكر كل من له ذكر ولا رواية له ويلتزم ذلك لاستدركنا عليه طائفة كبيرة منهم لم يذكرهم، ولكن موضع الكتاب للرواة فقط. ثم أن حبان بن عطية هذا لم يعرف من حاله بشيئ، ولا عرفت فيه إلى الآن جرحا ولا تعديلا، والله اعلم. (٤)

د حافظ صاحب د وینا مقصددادې چه د صحیح بخاری په رجال کښې د ابن عطیه تذکره عجیبه غوندې خبره معلومیږی ځکه چه دهغه نه هیڅ روایت نقل نه دې. په حدیث کښې صرف چه د یوسړی ذکر وی اودهغه نه څه روایت نقل نه وی. که چرې حافظ مزی رحمه الله دهر داسې سړی د ذکر التزام کوی نو مونږ هغه ته د دا قسم خلقو باندې مشتمل د یو لوئی جماعت فهرست پیش کولې شو د کومو ذکر چه هغه نه دې کړې. حالانکه دهغوی تهذیب الکمال صرف د راویانود پاره خاص دې. بیا دا چه ابن عطیه یو مجهول الحال سړې دې تراوسه پورې پخپله ماته دهغه د جرح او تعدیل (قول) معلوم نه شو.

---

(١) تهذیب التهذیب لابن حجر رحمه الله: ١٨٤/٥.

(٢) الطبقات الکبری لابن سعد: ١٧٥/٦.

(٣) عمدة القاری: ١٦/١٥.

(٤) تهذیب الکمال للحافظ ابن حجر رحمه الله ١٧٢/٢ _ ١٧٣ رقم الترجمة: ٣١٣.

خلاصه دا چه تهذیب الکمال د سند د راویانو دپاره خاص دې دخپلو اصولو خلاف ورزی کولوسره حافظ مزی رحمه الله له د ابن عطیه ذکرنه وو کول پکار ځکه چه دهغه نوم د سند په راویانوکښې نشته نفس روایت کښې وارد دې. بیا دې مستورالحال هم دې. دائمه جرح او تعدیل نه دهغوی باره کښې هیڅ قول نقل نه دې. په حافظ مزی رحمه الله باندې هم دغه اعتراض علامه علاء الدین مغلطائی حنفی هم کړې دې. (١)

قوله: إني لاعلم ما الذي جرأصاحبك على الدماء:- داد قال مقوله ده په مینځ کښې وکان علویا جمله معترضه وه. ابوعبدالرحمن ابن عطیه ته اووئیل چه ماته معلومه ده چه په څه وجه ستا صاحب یعنی حضرت علی رضی الله عنه د وینې تویولو حوصله او جرات اوشو.

جرأ:- د راء تشدیدسره ددې معنی ده جرات ورکړو بهادر ئې جوړکړو. (٢)

یواشکال اودهغې جواب:- علامه کرمانی رحمه الله اشکال کړې دې چه د حضرت علی رضی الله عنه د جلالت شان په رڼرا کښې دهغه طرف ته د قتل او وینو تویولو نسبت څنګه صحیح کیدې شی؟ (٣)

علامه کرمانی رحمه الله ددې جواب ورکړې دې چه د دې جملې نه د ابوعبدالرحمن مطلب داوو چه حضرت علی رضی الله عنه ته د جنتی کیدو یقین وو (حضرت علی د عشره مبشره نه دې) ځکه هغه ته معلومه وه که چرته په (جنګ صفین کښې د وینو تویولو) په نتیجه کښې زما نه اجتهادی خطا اوشوه نو د قیامت په ورځ به ضرور اوبخښلې شم. (٤)

لیکن علامه ابن بطال رحمه الله او علامه عینی رحمه الله فرمائی چه دا د عبدالرحمن خپل خیال دې حضرت علی رضی الله عنه دعلم اوفضل په ډیر اوچت مقام او مرتبه باندې فائز وو اود هغوی نه قطعاً داسې توقع نه شي کیدې چه هغه بغیرد شرعی وجوب څوك قتل کړی سره ددې چه هغه ته په جنګ بدر کښې د شرکت په وجه د جنت زیرې هم ورکړې شوې وو. (٥)

مطلب دادې چه حضرت علی رضی الله عنه د حق دفاع کولوسره مخالفینوسره جنګ کړې وو. په دې وجه سره نه چه هغه ته د جنت زیرې ورکړې شوې وو بلکه هغه د خپل اجتهاد په وجه دا جنګ ضروری ګنړلې وو نودا وینا کول صحیح نه ده چه هغه صرف د جنت د زیرې د ملاویدلود وجې نه قتل وقتال کړې وو.

هم په دې خبره باندې علامه داؤدی رحمه الله فرمائی: **بئس ماقال أبوعبدالرحمن**. (٦) ابوعبدالرحمن ناخوښه او خرابه خبره کړې ده. دغه شان علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی: **وهذه العبارة فیها سؤ أدب**. (٧) یعنی د ابوعبدالرحمن مذکوره جمله سوء ادب او ګستاخئی باندې مشتمل ده.

---

(١) إکمال تهذیب الکمال للعلامة علاء الدین المغلطائی: ٣/٣٤٥.
(٢) عمدة القاری: ١٥/١٧.
(٣) شرح الکرمانی: ١٣/٦٩ وعمدة القاری: ١٥/١٧.
(٤) شرح الکرمانی: ١٣/٦٩ وعمدة القاری: ١٥/١٧.
(٥) شرح الکرمانی: ١٣/٦٩ وعمدة القاری: ١٥/١٧.
(٦) عمدة القاری: ١٥/١٧.
(٧) إرشاد الساری: ١٥/١٨٥.

وسمعته يقول بعثنى النبى صلى الله تعالى عليه وسلم والزبير، فقال: ائتوا روضة كذا، وتجدون بها امرءة أعطاها حاطب كتابا

ابوعبدالرحمن وائی حضرت علی رضی الله عنه ماداسې وینا کولوسره واؤریدو چه رسول الله ﷺ ماا و زبیر رضی الله عنه ته حکم راکړو تاسو دواړه روضه خاخ ته روان شئ په روضه خاخ کښې به تاسو ته یوه ښځه ملاؤشی کومې ته چه حاطب (بن ابی بلتعه) خط ورکړې دې په سمعته کښې "ه" ضمیر حضرت علی رضی الله عنه طرف ته راګرځی. (۱)

روضه کذا: - کتاب الجهاد باب الجاسوس لاندې هم دا روایت نقل دې په هغې کښې تصریح ده روضة خاخ. (۲) په روایت باب کښې د روضه دنوم تصریح نشته.

امرأة: - د دغه ښځې نوم ساره وو. (۳)

فقلنا الکتاب: - مونږ (هغه ښځې ته اووئیل) خط راکړه. الکتاب لفظ د مقدرد وجې نه منصوب دې. عبارت تقدیر دې: **فقلناهات الکتاب**. (۴)

قالت لم يعطنی: - هغې اووئیل حاطب ماته هیڅ خط نه دې راکړې.

قوله: فقلنا لتخرجن أولا جردنك: - مونږ اووئیل چه ته به په هرحال کښې هغه خط راؤباسې ګنی مونږ به تا بربنده کړو. دلته د لتخرجن مفعول الکتاب محذوف دې او أو حرف عطف دې کوم چه **مانعة الخلو** دپاره دې. مطلب دادې چه خط راؤباسه راکړه که خط نه راکوې نو مونږ به تا بربنده کړو.

دلته علامه عینی رحمه الله او دهغه په اتباع کښې علامه قسطلانی رحمه الله چه څه وئیلی دی دهغې حاصل دادې چه دلته أوحرف استثناء د إلا په معنی کښې دې او لاجرذلك دهغې مقدره په وجه منصوب دې او عبارت تقدیر دې: **لتخرجنك الکتاب إلا أن تجردی** لکه څنګه چه **لاقتلنك أو تسلم، إلاأن تسلم** په معنی کښې دې. (۵)

که چرې أو د إلى په معنی کښې واخستې شی نوبیابه هم دا دې نیزدې معنی وی لکه چه **لالزمنك أو تعطينی حقی** د **إلى أن تعطينی حقی** په معنی کښې دې. په دې پوره کلام کښې تامل دې او د تکلف نه خالی نه دې. هم دغه وجه ده چه د إرشاد الساری مصحح په دې باندې دخپل تامل اظهار کړې دې بالکل نیغ مفهوم هم هغه دې کوم چه مونږ په شروع کښې لیکلې دې. والله اعلم.

---

۱) عمدة القاری:۱۷/۱۵.

۲) صحیح بخاری:۱/٤۲۱رقم:۳۰۰۷وشرح الکرمانی:۱۳/٦۸وعمدة القاری:۱۷/۱۵ وإرشاد الساری:۱۸۵/۵

۳) شرح الکرمانی: ۱۳/٦۸ وعمدة القاری:۱۷/۱۵ وإرشاد الساری:۱۸۵/۵.

٤) شرح الکرمانی: ۱۳/٦۸ وعمدة القاری:۱۷/۱۵ وإرشاد الساری:۱۸۵/۵.

۵) عمدة القاری:۱۷/۱۵ وإرشاد الساری:۱۸۵/۵.

قوله: فأخرجت من حجزتها - نوهغې دَ خپلې نیفه نه خط راؤویستلو
په روایاتوکښې تعارض او دهغې حل: - کتاب الجهاد باب الجاسوس لاندې روایت کښې دی فاخرجته من عقاصها هغه خط هغې دَخپلو ویښتو دَ کومځنی نه راؤویستلو او په حدیث باب کښې دی نیفه نه ئی رااویستلو. په دواړو روایاتوکښې تعارض دې. دَحدیث شارحینو حضراتو په دې دواړو روایاتوکښې مختلف تطبیقونه کړی دی
① یوتطبیق ئی دا ورکړې دې چه اول دَ ویښتو په چوټیه کښې پټ کړې وو بیائی دَهغه ځائی نه اوویستلو نیفه کښې ئی پټ کړو. یا داسې چه اول ئی په نیفه کښې پټ کړې وو اودَهغه ځائی نه ئی راؤویستلو دَ ویښتو په چوټیه کښې ئی پټ کړو.(١)
② دَحدیث بعض شارحینوتطبیق ورکړې دې چه ممکن ده هغې سره دَ دوو مختلف جماعتونو په نوم خطونه وی یوه خط ئی عقاص (چوټیه) کښې پټ کړې وی او بل ئی حجز (نیفه) کښې.(٢)
③ بعض حضراتو دا احتمال بیان کړې دې ممکن دی چه په روایت کښې حجزه نه مطلقًا (غوټه) مراد وی معقد ازار مردانه وی یا هغه معقد دَ ویښتو وی یا دَ ازار وی.(٣)
④ ممکن دی دَ حجزه نه مراد رسئی وی دَدې دلیل دادې چه اوښ په یوه خاص طریقه باندې په کومه رسئی باندې تړلې شی هغې ته هم حجز وائی.(٤)
⑤ بعض شراحِ حدیث په دواړو کښې تطبیق ورکولوسره فرمائی چه خط دَ ویښتو په چوټیه کښې وو خود دغه ښځې ویښته دَ ډیر اوږدوالی دَ وجې نه نیفه پورې رسیدلې وو په دې وجه هغې دَ ویښتو غوټه خط سره په نیفه کښې دننه کړه. دغه شان دَ دواړو ځایونو نه راوتل ثابت شوی دَ ویښتود چوټئې نه هم اودَ نیفه نه هم. دَټولونه ښکلې او بهترین تطبیق هم دغه دې.(٥)

فأرسل إلى حاطب فقال لا تعجل والله ما كفرت ولا ازددت للاسلام إلا حبا ولم يكن أحد بين أصحابك إلا وله بمكة من يدفع الله به عن أهله وماله........

دَ حدیث باب دَ مذکوره حصې متعلق بحث کتاب الجهاد باب الجاسوس لاندې تیرشوې دې
ترجمة الباب سره مناسبت: - دَ ترجمة الباب دوه اجزاء دی او دواړو اجزاؤ سره دَ حدیث باب مناسبت دې. په حدیث باب کښې دی **فاخرجت من حجزها** دَدې مناسبت دَ ترجمة الباب ړومبی جز **إذا اضطر الرجل إلى النظر في شعور أهل الذمة والمؤمنات** سره دې. ښکاره خبره ده چه په تلاشئی کښې دَخط دَ راویستلودپاره ویښته کتل هم ضروری وو. دَ صحابه کرامو ویرولو او دهمکی ورکولو په نتیجه کښې ښځې دَ ویښتود چوټئې نه هغه خط راؤویستلو کوم ته چه په روایت

---

(١) شرح الکرمانی:٦٩/١٣ وعمدة القاری:١٧/١٥ وفتح الباری: ٢٣٥/٦وإرشاد الساری:١٨٥/٥.
(٢) شرح الکرمانی:٦٩/١٣ وعمدة القاری:٧١/١٥ وفتح الباری: ٢٣٥/٦.
(٣) شرح الکرمانی:٦٩/١٣ وعمدة القاری:٧١/١٥ وفتح الباری: ٢٣٥/٦.
(٤) شرح الکرمانی:٦٩/١٣ وعمدة القاری:٧١/١٥ وفتح الباری: ٢٣٥/٦.
(٥) شرح الکرمانی:٦٩/١٣ وعمدة القاری:٧١/١٥ وفتح الباری: ٢٣٥/٦.

باب کښې **فاخرجت من حجزها** په الفاظو سره تعبیرکړې شوی دې (۱) هم دغه شان په روایت کښې دی لاجردنك دذې مناسبت د ترجمة الباب آخری جز **وتجریدهن** سره دې مناسبت بالکل ښکاره دې

په مناسبت باندې اشکال اودهغې جوابات: - دلته اشکال کیدې شی چه دترجمة الباب ږومبې جز في شعور اهل الذمة والمؤمنات کښې د ذمی اومسلمانې ښځې تصریح ده حالانکه د ترجمة الباب لاندې نقل شوی روایت کښې تصریح نشته چه د حاطب بن ابی بلتعه خط رسونکې ښځه ذمیه وه که مسلمانه؟ په دې وجه ترجمة الباب سره په ظاهره د حدیث باب مناسبت نه شی جوړیدې

علامه ابن منیر رحمه الله دذې اشکال دا جواب ورکړې دې د روایت باب نه سره دذې چه داخبره معلومه نه ده چه دغه ښځه ذمیه وه که مسلمانه لیکن بې ضرورته نامحرم ښځې ته کتل حرام دی په دې حکم کښې مسلمانه او ذمیه دواړه برابرې دی په دې وجه د حدیث باب نه ترجمة الباب ثابتیږی (۲)

د علامه ابن التین رحمه الله اشکال اود هغې جواب: - ابن التین رحمه الله اشکال کړې دې که چرې هغه ښځه مشرکه وه نوبیاخو به ترجمة الباب سره د حدیث باب مناسبت نه کیږی.

دذې اشکال داجواب ورکړې شوې دې چه معاهد داهل ذمه په حکم کښې وی اوهغه ښځه هم معاهده وه اود اهل ذمه په حکم کښې وه. (۳)

باب- ۱۹۲ استقبال الغزاة

د ترجمة الباب مقصد: - دذې باب لاندې امام بخاری رحمه الله داخودل غواړی چه کله مجاهدین د جهاد نه واپس راشی نودهغوی استقبال کول مستحب دی په حدیث کښې دذې اصل موجود دې لیکن ښکاره خبره ده چه دا څه قاعده او ضابطه نه ده په دې وجه که استقبال اونه کړې شی نو بیاهم څه بده خبره نه ده.

[حدیث ۲۹۱۶] (۴) **حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي الْأَسْوَدِ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ وَحُمَيْدُ بْنُ الْأَسْوَدِ عَنْ حَبِيبِ بْنِ الشَّهِيدِ عَنِ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ قَالَ ابْنُ الزُّبَيْرِ لِابْنِ جَعْفَرٍ رضي الله عنهم أَتَذْكُرُ إِذْ تَلَقَّيْنَا رَسُولَ اللَّهِ-صلى الله عليه وسلم- أَنَا وَأَنْتَ وَابْنُ عَبَّاسٍ قَالَ نَعَمْ، فَحَمَلَنَا وَتَرَكَكَ.**

رجال الحدیث

① **عبدالله بن ابی الاسود:** د کشمیهنی روایت کښې ابن ابي الاسود ضبط شوې دې اود عبدالله

---

(۱) إرشاد الساري: ۱۸۵/۵.

(۲) عمدة القاري: ۱۶/۱۵ وفتح الباري: ۲۳۵/۶.

(۳) عمدة القاري: ۱۶/۱۵ وفتح الباري: ۲۳۵/۶.

(۴) **والحدیث عندمسلم فی صحیحه: ۲۸۳/۲ فی الفضائل باب من فضائل عبدالله بن جعفر وعند أبی داؤد فی سننه: ۳۵۴/۱ فی الجهاد فی رکوب ثلاثة علی دابة.**

تصریح نشته (۱) دا ابوبکر عبدالله بن محمد بن حمید بن ابی الاسود دی. دَدوی حالات کتاب الاذان باب بلاترجمة لاندې تیرشوی دی. دَوړاندې روایت په سند کښې حمید بن الاسود الفاظ دی. دا دَهغه نیکه دی. (۲)

② **یزیدبن زریع:-** دا ابومعاویه یزید بن زریع التمیمی العیشی البصری رحمه الله دی. دَ دوی تذکره کتاب الغسل باب ال جنب یخرج ویمشی في الاسواق وغیره لاندې تیره شوې ده

③ **حمید بن الاسود:-** دا ابوالاسود حمید بن الاشقر البصری الکرابیسی رحمه الله دی. مونږ په شروع کښې خودلی دی چه دا دَ عبدالله بن ابی الاسود نیکه دی. هغوی دَ مختلف شیوخ حدیث نه روایات کړی دی په هغوی کښې ښکاره او ممتاز شیوخو نامې دادی. اسماعیل بن امیه، حبیب بن الشهید، عبدالله بن عون، عبدالعزیز بن صهیب، مالك بن انس، محمدبن عمرو بن علقمه، مصعب بن ثابت بن عبدالله بن زبیر، هشام بن عروه بن زبیر (۳)

اودَ هغه نه روایت اخستونکوکښې اسماعیل بن مسلمه قعنبی، ابوبشربن خلف، سعید بن عامر صنعبی، عبدالله بن مبارك، ابوبکرعبدالله بن محمد بن ابی الاسود، عبدالرحمن بن مهدی، عبیدالله بن عمرالقواریری، علی ابن المدینی، مسددبن مسرهد شامل دی. ثقه او معتمد راوی دی.

علامه عقیلی رحمه الله الضعفاء الکبیرکښې دَهغه تذکره په ضعیف راویانوکښې کړې ده اودَدې تضعیف بنیاد هغه په دې جرح باندې اودرولې دې: کان عفان یحمل علیه، لانه روی حدیثا منکرا. (۴) لیکن حقیقت دادې چه دعلامه عقیلی رحمه الله دا جرح معتبرنه ده. نور ائمه جرح اوتعدیل دَ حمیدبن الاسود توثیق کړې دې. مثلاً ابن حبان رحمه الله د هغه تذکره ثقات کښې کړې ده. (۵) قواریری فرمائیل کان صدوقا. (۶) ابوحاتم رحمه الله دَهغوی باره کښې وئیلی ثقه. (۷) دَامام دارقطنی رحمه الله قول دَهغوی باره کښې حاکم رحمه الله نقل کړې دې لیس به باس. (۸)

خلاصه دا چه حمید بن الاسود رحمه الله ثقه او معتبرراوی دې که چرته ټول ائمه جرح اوتعدیل دَ یو راوی په ثقاهت باندې متفق وی نودَهغه په مخالفت کښې نقل شوې صرف دَ یوقول اعتبار نه شی کیدې. په وجه دَحمیدبن الاسود باره کښې دَعلامه عقیلی رحمه الله جرح معتبرنه ده.

---

(۱) عمدة القاری: ۱۸/۱۵.

(۲) تهذیب الکمال فی أسماء الرجال: ۳۵۰/۷.

(۳) تهذیب الکمال: ۳۵۰/۷ وتهذیب التهذیب: ۳۵/۳.

(۴) الضعفاء الکبیر للعقیلی: ۲۶۸/۱ وتهذیب التهذیب: ۳۶/۳.

(۵) تهذیب التهذیب: ۳۵/۳.

(۶) الجرح والتعدیل لابن أبی خاتم: ۲۲۶/۳ رقم الترجمة: ۹۶۰، تهذیب الکمال للمزی: ۳۵۱/۶ وتهذیب التهذیب: ۳۶/۳.

(۷) ایضاً.

(۸) تهذیب التهذیب: ۳۷/۳.

نوټ - د روایت په سند کښې ړومبې راوی عبدالله بن ابی الاسود رحمه الله د امام بخاری رحمه الله شیخ دې حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه عینی رحمه الله فرمائی امام بخاری رحمه الله په خپل صحیح کښې دوه خو یه دهغه روایات نقل کړی دی (١)
عبدالله بن ابی الاسود رحمه الله مذکوره روایت د یزید بن زریع اوحمید بن ابی اسود دواړو نه اوریدلې دې په دې وجه د روایت په سند کښې هغه حمید بن اسود سره یزیدبن زریع هم متصلاً ذکرکړې دې وړاندې د سورة بقره په تفسیر کښې هم د روایت په سند کښې دواړه راویان مقرون دی (٢) البته امام مسلم رحمه الله په خپل صحیح کښې دهغه نه چه کوم روایت نقل کړې دې هغه غیرمقرون دې مطلب دادې چه هلته حمید بن اسود سره د یزید نوم ساقط دې

④ **حبیب بن الشهید** - دا ابومحمد حبیب بن الشهیدازدی رحمه الله دې تابعی دې ابوطفیل رضي الله عنه سره د دوی ملاقات ثابت دې هغه د حسن بن ثابت، ابن ابی ملیکه، عمرو بن دینار، ابن المنکدر، میمون بن مهران او ابواسحاق السبیعی نه د حدیث روایت کړې دې البته زبیر بن عوام، سعید بن مسیب اوعبیدبن عمیر نه مرسلاً حدیث روایت کړې دې (٣)
دَهغوی نه روایت کونکوکښې شعبه، سفیان ثوری، حمادبن سلمی، یزیدبن زریع، ابن علیه، بشربن مفضل دهغه خوئی ابراهیم بن حبیب، ابواسامه، روح بن عباده، ابن ابی عدی، قریش بن انس او محمدبن عبدالله انصاری رحمهم الله شامل دی (٤)
ائمه جرح اوتعدیل په روایت حدیث کښې دَهغه په ثقاهت باندې متفق دی امام احمد بن حنبل رحمه الله دَهغوی باره کښې فرمائیلی دی **کان ثبتا ثقة** (٥) یحیی بن معین ابوحاتم او امام نسائی رحمهم الله فرمائی **ثقه** (٦) دهغوی باره کښې د امام احمدبن حنبل رحمه الله نه دهغه خوئی عبدالله داقول هم نقل کړې دې **ثقة مامون، وهو أثبت من حمید الطویل** (٧) ابواسامه دهغوی باره کښې وائی **کان من رفعاء الناس، وإنما روی ماة حدیث** (٨) یعنی ډیر د اوچتې پائې د خلقونه وو صرف سل احادیث ئې روایت کړی دی

⑤ **ابن ابی ملیکه** - دا ابوبکر عبدالله بن عبیدالله بن ابی ملیکه رحمه الله دې دَدوی حالات کتاب الایمان لاندې تیرشوی دی (٩)

---

١) فتح الباری:٦/٢٣٥وعمدة القاری:١٥/١٨.
٢) تهذیب الکمال: ٧/٣٥٢.
٣) تهذیب الکمال:٥/٣٧٩ وتهذیب التهذیب:٢/١٥٨.
٤) تهذیب الکمال:٥/٣٧٩ وتهذیب التهذیب:٢/١٥٨.
٥) تهذیب الکمال:٥/٣٨٠ وتهذیب التهذیب:٢/١٨٦.
٦) تهذیب الکمال:٥/٣٨٠ وتهذیب التهذیب:٢/١٨٦.
٧) تهذیب الکمال:٥/٣٨٠ وتهذیب التهذیب:٢/١٨٦.
٨) تهذیب الکمال:٥/٣٨٠ وتهذیب التهذیب:٢/١٨٦.
٩) کشف الباری: ٢/٥٤٨.

قال ابن الزبير لابن جعفر رضي الله عنهم: أتذكر إذا تلقينا رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم أنا وأنت وابن عباس
ابن زبير رضي الله عنه ابن جعفر رضي الله عنه ته اووئيل آيا تاته ياد دي؟ چه زه ته او ابن عباس دريواړه د رسول الله ﷺ د استقبال دپاره لاړو. هغه وخت رسول الله ﷺ د جهاد نه واپس كيدلو د ابن زبير رضي الله عنه نه عبدالله بن زبير رضي الله عنه او د ابن جعفر نه عبدالله بن جعفر رضي الله عنه مراد دي.

قوله قال: نعم، فحملنا وتركك- عبدالله بن جعفر رضي الله عنه اووئيل او ياد دي رسول الله ﷺ زه او ابن عباس رضي الله عنهما په سورلئی كينولو او ته ئی پريخودې.

د صحيح بخاري او صحيح مسلم د رواياتو د تعارض حل- په مذكوره روايت كښې فحملنا وتركك قائل څوك دي؟ د ترجمة الباب په روايت كښې تصريح شته چه قائل عبدالله بن جعفر رضي الله عنه دې. ليكن دا روايت هم په دې سندسره امام مسلم رحمه الله په صحيح مسلم كښې نقل كړې دې د صحيح بخاري د روايت برعكس دې قال عبدالله بن جعفر لابن الزبير. (۱) ښكاره خبره ده چه د دې روايت په رنړا كښې به د فحملنا وتركك قائل عبدالله بن زبير رضي الله عنه وى او د دې مفهوم د صحيح بخاري د روايت باب نه به بالكل برعكس وى چه حضورپاك عبدالله بن زبير او ابن عباس رضي الله عنهما خپل ځان سره سواره كړى وى او عبدالله بن جعفر رضي الله عنه ئى پريخودې وى. دلته د صحيح بخاري او صحيح مسلم په روايت كښې تعارض دې ليكن حقيقت دادې چه د بخاري مذكوره روايت باب راجح دې د نورو رواياتو نه د دې تائيد كيږى.

حافظ ابن حجر رحمه الله د صحيح بخاري روايت ته ترجيح وركولوسره فرمائيلى دى چه د دې تائيد د صحيح بخاري د كتاب الحج والا د روايت نه هم كيږى په كوم كښې چه دى: **لما قدم رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم مكة استقبلته أغيلمة من بني عبدالمطلب فحمل واحدًا من بين يديه وآخر خلفه.** (۲) ښكاره خبره ده چه هم عبدالله بن جعفر د عبدالمطلب د اولاد نه وو. هم د دې نه د صحيح بخاري د روايت باب تائيد كيږى چه هم عبدالله بن جعفر رضي الله عنه ئى په سورلئى باندې سور كړې وو او فحملنا وتركك هم د هغه قول دې. (۳)

دغه شان مسند احمد بن حنبل او سنن نسائى كښې **خالد بن سارة عن عبدالله بن جعفر** په طريق سره چه كوم روايت نقل دې په هغې كښې تصريح ده: **أن النبي صلى الله تعالى عليه وسلم حمله خلفه وحمل قثم بن عباس بين يديه.** (۴) يعنى رسول الله ﷺ عبدالله بن جعفر رضي الله عنه خپل ځان پسې شاته كينولو او قثم بن عباس ئى مخې ته كينولو. د علامه ابن التين رحمه الله رائې د دې خلاف ده هغه فرمائى:

---

(۱) صحيح مسلم: ۲۸۳/۲ فضائل الصحابة، باب من فضائل عبدالله بن جعفر رضي الله عنهما.
(۲) صحيح البخاري: ۲۴۲/۱ كتاب العمرة باب استقبال الحاج القادمين والثلاثة على الدابة رقم: ۱۷۹۸.
(۳) فتح الباري: ۲۳۶/۶.
(۴) سنن النسائي: ۳۲/۲ كتاب المناسك باب استقبال الحاج، ومسند أحمد بن حنبل ص: ۲۱۵ رقم: ۲۲۵۹ مسند عبدالله بن عباس رضي الله عنهما وفتح الباري: ۲۳۶/۶.

ان في الحديث نصا بانه صلى الله تعالى عليه وسلم حمل ابن عباس وابن الزبير، ولم يحمل ابن جعفر [1] يعنی نص حدیث نه ثابت دی چه رسول الله ﷺ ابن عباس او ابن زبیر رضی الله عنهما په سورلنی کینول او ابن جعفر رضی الله عنه ئی پرې خودو
حافظ ابن حجر رحمه الله دا قول ردکولوسره وائی ماته نه ده معلومه چه ابن التین دَ کوم دلیل په بنیادباندې دا رائې اختیارکړې ده؟ علامه داودی رحمه الله فحملنا وترکك دَعبدالله بن جعفر رضی الله عنه کلام گرخولې دې هم دغه رائې دَ قاضی عیاض رحمه الله هم ده. دَصحیح بخاری روایت باب هغه راجح گرخولوسره فرمائیلی دی والذی وقع فی البخاری هوالصواب [2] قاضی عیاض رحمه الله فرمائی چه ابن ابی شیبه او ابن ابی خیثمه روایت هم دَ صحیح بخاری دَ روایت تائیدکوی [3] الابواب والتراجم کښې حضرت شیخ الهند رحمه الله دَ صنیع نه معلومیږی چه دَهغوی په نیز هم دَ صحیح بخاری روایت باب راجح دې. [4]
دَ صحیح مسلم په روایت کښې دَ راوی وهم:- دَ صحیح بخاری او صحیح مسلم په مذکوره روایت کښې دَ تضاد سبب په اصل کښې دَ صحیح مسلم په روایت کښې دَ راوی وهم دې. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائیلی دی چه دا روایت هم دَ صحیح مسلم په الفاظوکښې مسنداحمدبن حنبل کښې نقل دې په هغې کښې **قال نعم** نه پس **فحملناوترکك** نه وړاندې یو بل **قال** اضافه هم ذکرده او عبارت هم داسې دې: **قال نعم، قال فحملنا وترکك** [5]
په دې صورت کښې ظاهره ده چه که دَ**قال فحملنا وترکك** قائل عبدالله بن جعفر رضی الله عنه وی کوم سره چه د صحیحین دواړه روایاتوکښې هیڅ تضاد باقی پاتې نه شو. مطلب دادې که دَمسنداحمدمذکوره روایت په رڼرا کښې دَ صحیح مسلم په روایت کښې **قال نعم** نه پس لفظ **قال** ساقط کیدلوته که دَ راوی وهم اوونیلې شی نوبیادَ صحیح مسلم او صحیح بخاری په روایت کښې هیڅ تضاد نشته. خووړاندې امام احمدبن حنبل رحمه الله فرمائی: **وحدثنابه مرة أخرى، فقال فيه: قال نعم فحملنا** [6] یعنی راوی هم دغه روایت په دویم خل روایت کړې دې نو په دې کښې ئې دَ **قال** لفظ ذکرنه کړو. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی که چرې دَ لفظ **قال** اعتباراوکړې شی نود صحیح مسلم روایت دَ صحیح بخاری موافق کیږی گنی دَ ساقط کیدوپه صورت کښې به په دواړو روایتونو کښې تضاد وی. [7]

---

[1]) فتح الباری:۶/۲۳۶.
[2]) فتح الباری:۶/۲۳۶.
[3]) فتح الباری:۶/۲۳۶.
[4]) الابواب والتراجم: ص: ۲۰۴.
[5]) فتح الباری: ۶/۲۳۶.
[6]) فتح الباری: ۶/۲۳۶.
[7]) فتح الباری:۶/۲۳۶.

د قاضی عیاض ﷫ رائې - قاضی عیاض ﷫ فرمائی که چرې د صحیح مسلم په روایت کښې تاویل کولوسره فحملنا کښې د ضمیرمفعول مصداق عبدالله بن جعفر جوړکړې شي نوعبدالله بن زبیر به متروك شی دغه شان د صحیح مسلم روایت به د صحیح بخاری د روایت موافق شی والله اعلم

فتح الباری کښې دی وتاویل روایة مسلم أن یجعل الضمیرفی "حملنا" لابن جعفر فیکون المتروك ابن الزبیر (١)

د حدیث باب نه مستنبط فوائد - شارحینوحضراتو د مذکوره روایت باب نه یوڅو آداب او فوائد مستنبط کړی دی ① حافظ ابن حجر﷫ فرمائی د حدیث باب نه معلومه شوه چه یتیمانوسره په شفقت سره مخ کیدل پکاردی د جعفربن ابی طالب ﷜ د وفات نه پس دهغه ځوئی عبدالله بن جعفر یتیم پاتې شوې وو رسول الله ﷺ شفقت اوکړو اوهغه ئی ځان سره په سورلئی کینولو

② حافظ صاحب فرمائی د حدیث نه دویمه خبره دامعلومه شوه چه عبدالله بن جعفر او عبدالله بن زبیر ﷢ دواړه هم عمر وو (٢)

③ روایت کښې دی عبدالله بن جعفر، عبدالله بن زبیر او ابن عباس ﷢ د جهادنه د واپسئی په موقع د رسول الله ﷺ د استقبال دپاره تلې وو علامه ابن بطال ﷫ فرمائی د دې نه معلومه شوه چه د جهاد یا حج په واپس راتلو باندې د مسافرو د استقبال د پاره وتل او په دغه موقع باندې د خوشحالئی اظهارکول هم نیکی ده (٣)

د مختلفوروایاتونه ثابت دی چه د سفرنه د واپسئی په موقع د حضورپاك ډیر دروند استقبال اوکړې شو زمونږ د تهذیبی قدرونونه یې داهم دی چه د سفرنه څوك خپلوان راځی نومونږ دهغه داستقبال دپاره خو دخوشحالئی اظهار کوو که په دې موقع باندې اتباع سنت او د ثواب نیت اوکړې شی نو شرعاً د دې عمل په خوښیدو او جائزکیدوکښې څه شك کیدې شی؟ خود نن صبا وخت کښې یوخپلوان خاص کر د حاجیانود استقبال په موقع باندې بې ځایه اسراف او تبذیر رسوماتو اوبدعاتو چه کومه مظاهره په کتلوکښې راځی نوښکاره خبره ده چه دا هرڅه د شهرت ریا اوځان خودلودپاره کیږی په دې وجه د استقبال دا نوعیت د ګناه کبیره په ضمن کښې راځی اوشرعاً دا جائزګرځولو کښې هیڅ ګنجائش نشته

ترجمة الباب سره دحدیث باب مناسبت حدیث باب کښې حضرت عبدالله بن زبیر ﷢ فرمائی إذ تلقینا رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم یعنی کله چه مونږ د رسول الله ﷺ استقبال اوکړو ترجمة الباب سره ددې مناسبت ښکاره دې

---

(١) فتح الباری:٦/٢٣٦.

(٢) فتح الباری:٦/٢٣٦.

(٣) شرح ابن بطال :٥/٢٤٠ وعمدة القاری:١٨/١٥ — ١٩.

احدیث ۲۹۱۷ ' حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ قَالَ السَّائِبُ بْنُ يَزِيدَ - رضى الله عنه ذَهَبْنَا نَتَلَقَّى رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - مَعَ الصِّبْيَانِ إِلَى ثَنِيَّةِ الْوَدَاعِ. [۴۱۶۴]

رجال الحديث

① **مالك بن اسماعيل** - دا ابوغسان مالك بن اسماعيل النهدى الكوفى رحمه الله دي. دَ دوى حالات كتاب الوضوء باب الماء يغسل به شعر الانسان لاندې تيرشوى دى

② **ابن عيينه** - دا مشهور امام حديث سفيان بن عيينه رحمه الله دې دَ دوى حالات كتاب العلم باب قول امحدث حدثنا او اخبرنا... لاندې تيرشوى دى (٢)

③ **الزهرى** - دامشهور محدث ابن شهاب الزهرى رحمه الله دې دَ دوى تذكره بدء الوحى دريم حديث لاندې تيره شوې ده (٣)

④ **السائب بن يزيد** رضي الله عنه - داصحابى رسول صلى الله عليه وسلم سائب بن يزيد بن سعيد الكندى رحمه الله دې دَدوى حالات كتاب العلم لاندې تيرشوى دى

قوله ذهبنا نتلقى رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم مع الصبيان إلى ثنية الوداع - سائب بن يزيد رضي الله عنه وائي مونږ كم عمر هلكانوسره ثنيه الوداع پورې دَ رسول الله صلى الله عليه وسلم استقبال اوكړو هغه وخت رسول الله صلى الله عليه وسلم دَ غزوه تبوك نه واپس راتلو. دَ سنن ترمذى په يوروايت كښې تصريح ده **لما قدم رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم من تبوك.....** (٤) په استقبال كښې چه كوم كم عمره هلكان راغلي وو سائب بن يزيد رضي الله عنه هم په هغوى كښې شامل وو (٥)

ترجمة الباب سره مناسبت - په حديث باب كښې دى **ذهبنا نتلقى رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم.** ترجمة الباب سره دَدې مناسبت ښكاره دې

باب-١٩٣ مايقول إذارجع من الغزو

دَ ترجمة الباب مقصد او باب سابق سره مناسبت:- په تيرشوى باب كښې خودلې شوى دى چه دَ جهادنه وطن طرف ته واپس كيدو په موقع باندې دَ مجاهدينو استقبال كول جائز دى پاتې

---

(١) وعندالبخارى أيضافى صحيحه فى كتاب المغازى باب كتاب النبى صلى الله تعالى عليه إلى كسرى وقيصر رقم:٤٤٢٦ ٤٤٢٧ وعند أبى داؤد فى سننه فى كتاب الجهاد باب فى التلقى رقم: ٢٧٧٩ وعند الترمذى فى جامعه فى الجهاد باب ماجاء فى تلقى الغائب إذا قدم.

(٢) كشف البارى:٣/٨٦ - ٩٠.

(٣) كشف البارى:١/٣٢٦.

(٤) سنن الترمذى:١/٣٠٢ كتاب الجهاد باب فى تلقى الغائب إذا قدم.

(٥) عمدة القارى:١٥/١٩ وإرشاد السارى:٦/٥٥٦.

شوه داخبره چه پخپله به دمجاهدینو وظیفه عمل څه وی؟
په دې مناسبت سره امام بخاری رحمه الله مذکوره باب قایمولوسره دا باور کوی چه کله د اسلام مجاهدین د جهاد د سفرنه په صحت اوعافیت سره وطن ته واپس شی نوهغوی له دالله تعالی شکر اداکول اودتوبې او استغفار اهتمام کول پکاردی ځکه چه په احادیثوکښې ددې اصل موجود دې

[حدیث ۲۹۱۸] (١) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَةُ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ -رضی الله عنه أَنَّ النَّبِيَّ -صلى الله عليه وسلم- كَانَ إِذَا قَفَلَ كَبَّرَ ثَلاَثًا قَالَ «آيِبُونَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَائِبُونَ عَابِدُونَ حَامِدُونَ لِرَبِّنَا سَاجِدُونَ، صَدَقَ اللَّهُ وَعْدَهُ، وَنَصَرَ عَبْدَهُ، وَهَزَمَ الأَحْزَابَ وَحْدَهُ». [ر: ۱۷۰۳]

رجال الحدیث

① **موسیٰ بن اسماعیل**:- دا ابوسلمه موسیٰ بن اسماعیل التبوذکی البصری رحمه الله دې. ددوی حالات بدء الوحی لاندې تیرشوی دی. (٢)

② **جویریه**:- دا جویریه بن اسماء بن عبید الضبعی البصری رحمه الله دې. د دوی تذکره کتاب الوضوء باب الجنب یتوضا ثم ینام لاندې تیره شوې ده.

③ **نافع**:- دا نافع مولی عبدالله بن عمر القرشی العدوی رحمه الله دې. کتاب العلم باب ذکر العلم والفتیافی المسجد لاندې ددوی تذکره تیره شوې ده. (٣)

④ **عبدالله**:-دا مشهور صحابی عبدالله بن عمر رضی الله عنهما دې. ددوی تذکره کتاب الایمان لاندې تیره شوې ده. (٤)

أن النبی صلی الله تعالی علیه وسلم کان إذاقفل کبرثلاثا، قال: آیبون إن شاء الله تائبون، عابدون حامدون، لربنا ساجدون، صدق الله وعده، ونصر عبده، وهزم الاحزاب وحده.

په روایت کښې دی چه کله رسول الله ﷺ د جهاد نه واپس شو نودرې ځل الله اکبر وئیلوسره ئی اوفرمائیل: مونږ واپس کیدونکی یو ان شاء الله توبه کونکی یو، حمد کونکی یو، خپل رب ته سجده کونکې یو. الله تعالی د (فتح اونصرت) خپله وعده رښتونې کړه اودخپل بنده امدادئی اوفرمائیلو اوهم هغه ذات (دکافرانو) لښکرته ماتې ورکړه.

هم دغه روایت امام بخاری رحمه الله عن عبدالله عن عبدالعزیزبن أبی سلمة عن صالح بن کیسان عن سالم بن

---

(١) مرتخریجه فی کتاب العمرة باب مایقول إذا رجع من الحج أو العمرة أو الغزو رقم:۱۷۹۷.
(٢) کشف الباری:۱/۴۳۳.
(٣) کشف الباری:٤/٦٥١.
(٤) کشف الباری: ۱/٦٧٩.

عبدالله عن عبدالله بن يوسف عن مالك عن نافع عن عبدالله بن عمر رضي الله عنهما په طريق باندې كتاب الجهاد باب التكبير إذا علا شرفا لاندې هم نقل كړې دې

قفل:- (دَ باب نصر او ضرب نه)قفل قفولا په معنى كښې دې دَ سفر نه واپس كيدل. واپس كيدل، هم دَدې نه قافله ده. په معنى دَ كاروان دَ سفرنه واپس كيدونكوخلقو جماعت. [1] البته په روايت كښې قفل رجوع عن الغزوة په معنى كښې دې. [2]

قوله: آيبون إن شاء الله تائبون.......:-حديث باب كښې تائبون حامدون او ساجدون مختلف صفات دى سوال دادې چه الفاظ مشيت (ان شاء الله) كوم يوصفت سره متعلق دې.

دا يوه معلومه خبره ده چه ان شاء الله دَ راتلونكى وخت دَ كاروونودَپاره ونيلې شى. په دې وجه علامه ابن بطال رحمه الله فرمائى چه رسول الله ﷺ دَ جهاد دَ سفرنه واپس شوې وو په دې وجه صفت إياب دَ الله تعالى رضا سره متعلق كول صحيح نه دى. توبه حمد او عبادت په مستقبل كښې راتلونكى امور وو. لهذا په روايت كښې الفاظ مشيت آيبون به روستوراتلونكو صفاتو سره متعلق وى. علامه ابن بطال رحمه الله اوفرمائيل چه انبياء عليهم السلام هروخت دَالله تعالى په عبادت حمد او ثناكښې مشغول اوسيدل خودَهغوى په نيز آدب او احترام دومره خيال ساتلې شو چه هروخت په عبادت حمد اوثناكښې مشغول كيدونه باوجود دَ خپلو اعمالو نسبت دَ الله تعالى دَ قدرت كامله طرف ته كولو اودَ هغه په انعاماتو باندې شكر اداكولوسره دَ خپلې فقيرئى او محتاجئى اظهاركولو. مختصردا چه علامه ابن بطال په نيز ان شاء الله تعلق آيبون سره نه دې بلكه دَ روستوصفات تائبون حامدون او ساجدون سره دې.

په علامه ابن ابطال رحمه الله باندې دَعلامه ابن منير رحمه الله رد:- ليكن دَعلامه ابن بطال رحمه الله رائې علامه ابن منير رحمه الله رد كړې ده. علامه قسطلانى رحمه الله تحرير فرمائيلې دې: تعقبه ابن المنير فقال: الظاهر أن المشيئة إنما علق عليها الإياب خاصه، وقوله: قد وقع فلا تعلق وهم، لان الإياب المقصود إنما هو الرجوع الموصل إلى نفس الوطن، وهو مستقبل بعد، فلا يصح أن يعلق النبى صلى الله تعالى عليه وسلم بقية الافعال على المشيئة، لانه قد حمدالله تعالى ناجزا، وعبده دائما، والعمل الناجز لاينبغى تعليقه على المشيئة، ولو صلى إنسا الظهر فقال: صليت إن شاء الله لكان غلطاً منه، لان الله قد أمره أن يصلى فصلى فلاتشكيك فى معلوم. [3]

مطلب دادې چه په ظاهره هم إياب مشيت سره متعلق كړې شوې دې. دَابن بطال رحمه الله داخبره بې

---

[1]) النهاية فى غريب الحديث لابن الاثير: ٩٢/٤ — ٩٣ وعمدة القارى:١٥/ ٢٠.

[2]) عمدة القارى:١٥/ ٢٠.

[3]) إرشاد السارى: ١٨٦/٥ — ١٨٧.

اصل دا چه اياب وقوع شوې ده نو مشيت سره به ددې تعلق نه وی خکه چه د اياب مقصد وطن طرف ته مراجعت دې او هغه لااوس پوره شوې نه دې نو مشيت به هم ددې متعلق کولې شی د اياب روستوباقی افعال مشيت سره متعلق نه دی په دې وجه حضورپاك هروخت او هميشه دالله تعالى حمداوثناء او عبادت کړې ،لکه چه دا مقررشوی اعمال دی، او مقرر شوی اعمال مشيت سره متعلق کول مناسب نه دی که يوسړی د ماسپښين مونځ کوی او وائی چه ما ان شاء الله مونځ اوکړو نودا به صحيح نه وی خکه چه ده ته الله تعالى د مونځ کولو حکم کړې دې نوهغه مونځ اداکړو (دا يومعلوم اومقررشوې حکم دې، لهذا په يوه معلومه معامله کښې د شك کولوضرورت نشته

خلاصه دا چه علامه ابن بطال رحمه الله په نيز اياب مشيت سره متعلق نه دې بلکه بقيه اعمال سره متعلق دې ددې دپاره چه دهغوی په نيز اياب واقع شوې وو لهذا اياب مشيت سره متعلق کول دهغه په نيز صحيح نه دې. خود ابن منير رحمه الله رائې د ده خلاف ده دهغه په نيز اياب متعلق بالمشيئة دې خکه چه ددې وقوع مستقبل سره تړلې وه اوباقی افعال مقرر شوی او ثابت وو نوهغه مشيت سره متعلق کيدې نه شی. والله اعلم.

روايت سره متعلق نور تفصيل شاته کتاب الجهاد باب التكبير إذا علا وشرفا لاندې تيرشوې دې.

[حديث ٢٩١٩/٢٩٢٠] (١) حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ قَالَ حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ -رضى الله عنه- قَالَ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- مَقْفَلَهُ مِنْ عُسْفَانَ ، وَرَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - عَلَى رَاحِلَتِهِ، وَقَدْ أَرْدَفَ صَفِيَّةَ بِنْتَ حُيَيٍّ ، فَعَثَرَتْ نَاقَتُهُ فَصُرِعَا جَمِيعًا ، فَاقْتَحَمَ أَبُو طَلْحَةَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ ، جَعَلَنِي اللَّهُ فِدَاءَكَ. قَالَ « عَلَيْكَ الْمَرْأَةَ » . فَقَلَبَ ثَوْبًا عَلَى وَجْهِهِ وَأَتَاهَا ، فَأَلْقَاهَا عَلَيْهَا وَأَصْلَحَ لَهُمَا مَرْكَبَهُمَا فَرَكِبَا ، وَاكْتَنَفْنَا رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - ، فَلَمَّا أَشْرَفْنَا عَلَى الْمَدِينَةِ قَالَ « آيِبُونَ تَائِبُونَ عَابِدُونَ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ » . فَلَمْ يَزَلْ يَقُولُ ذَلِكَ حَتَّى دَخَلَ الْمَدِينَةَ.

رجال الحديث

① **ابومعمر**: دا ابومعمر عبدالله بن ابى الحجاج المنقرى المعقد رحمه الله دې ددوی تذکره کتاب العلم باب قول النبي صلى الله تعالى عليه وسلم لاندې تيره شوې ده (٢)

② **عبدالوارث**: دا عبدالوارث بن سعيد الذكوان التميمى رحمه الله دې ددوی تذکره هم په مذکوره باب او کتاب کښې تيره شوې ده. (٣)

---

(١) قدمر تخريجه فی کتاب الصلوة باب مايذكرفى الفخذ رقم: ٣٧١.

(٢) كشف البارى: ٣٠٨/٣.

(٣) كشف البارى: ٣٠٩/٣.

③ **يحيى بن ابى اسحاق** - دايحيى بن ابى اسحاق الحضرمى البصرى النحوى رحمه الله دي. د دوى تذكره كتاب تقصير الصلوة باب ماجاء فى التقصير لاندې تيره شوې ده.

④ **انس بن مالك** رضي الله عنه - دَ انس بن مالك رضي الله عنه تذكره كتاب الايمان باب من الايمان أن يحب لاخيه مايحب لنفسه لاندې تيره شوې ده.[1]

كنا مع النبى صلى الله تعالى عليه وسلم مقفله من عسفان، و رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم على راحلته
حضرت انس بن مالك رضي الله عنه وائى چه مونږ رسول الله ﷺ سره وو. كله چه هغوى دَعسفان نه واپس كيدلو او حضورپاك په خپله اوښه باندې سور وو

قوله وقد أردف صفية بنت حيي - رسول الله ﷺ حضرت صفيه بنت حيي هم ځان پسې شاته په اوښه كينولې وه.

په روايت كښې دَ راوى وهم - په روايت باب كښې دى رسول الله ﷺ دَ عسفان نه واپس راتللو. حافظ دمياطى رحمه الله فرمائى چه دا دَ راوى وهم دې. صحيح دادې چه حضورپاك دَغزوه خيبرنه واپس راتللو. ځكه چه حضرت صفيه رضي الله عنها حضورپاك ته په جنګ خيبركښې ملاؤشوې وه. دَخيبر واقعه په كال ٧ هجرى كښې پيښه شوې وه. واپس راتللووخت كښې حضرت صفيه رضي الله عنها حضورپاك سره شاته په سورلئې ناسته وه. اوغزوه بنى عسفان په كال ۶ هجرى كښې واقع شوې وه هغه وخت حضرت صفيه رضي الله عنها دَكوم ځائى نه راغله؟[2] په ظاهره داسې معلوميږى چه غزوه عسفان او غزوه خيبر يوبل پسې راغلى په دې وجه راوى ته شك پيداشوې اودَحضورپاك دَ دې مراجعت نسبت ئې غزوه عسفان طرف ته كړې.[3]

قوله فعثرت ناقته فصرعا جميعًا - خوداوښې خپه اوخوئيدله حضورپاك او ام المؤمنين حضرت صفيه رضي الله عنها دواړه راپريوتل

قوله فاقتحم أبوطلحة فقال: يارسول الله جعلنى الله فداءك - دې كتلوسره ابوطلحه رضي الله عنه زر دَ اوښ نه ورټوپ كړو او وئې وئيل زما ځان دې په تاسو قربان وى

اقتحم - قحم فى الامر إذا رمى نفسه فيه من غير رؤية.[4] دَدې معنى ده خپل ځان په يوكار كښې ورننويستل. بې سوچ او بې پوهې اچول أقحم الفرس راكهه اس سور پرمخې راګذاركړو

قوله قال: ((عليك المرءة)) فقلب ثوبا على وجهه وأتاها فألقاه عليها، وأصلح لهما مركبهما فركبا -رسول اكرم ﷺ اوفرمائيل دَ ښځې خبر واخلئى ابوطلحه په خپل مخ

---

[1]) كشف البارى: ٢/٤. ٥.

[2]) فتح البارى: ٦/٢٣٧ عمدة القارى: ١٥/٢٠ إرشاد السارى: ٥/٥٥٨.

[3]) فتح البارى: ٦/٢٣٧ فيض البارى: ٦/٣٥٩ الابواب والتراجم ص: ٢٠٥.

[4]) شرح الكرمانى: ٣/٧٠ وعمدة القارى: ١٥/٢٠.

باندې کپړا واچوله ‹دې دپاره چه په حضرت صفیه رضی الله عنها باندې نظر پرینوځي› اوحضرت صفیه رضی الله عنها له راغلو نوهم هغه کپړا ئې په هغې ور واچوله بیائې دَ دواړو دَ پاره سورلی صحیح کړه حضورپاك او حضرت صفیه رضی الله عنها دواړه سواره شو

قوله فاكتنفنا رسول الله صلى الله عليه وسلم- مونږ ټول دَحضورپاك نه چاپیره راجمع شو

فاكتنفنا- أی أحطنا (۱) مونږ راګیرکړل مونږ ترې راتاؤشو كنف ‹دَنصر نه› احاطه کول او دَ ګیرولو په معنی کښې دې (۲)

قوله:فلما أشرفنا على المدينة، قال: ((آيبون تائبون، عابدون، لربنا حامدون))، فلم يزل يقول ذلك، حتى دخل المدينة:- کله چه مدینې ته بالکل نیزدې شو نو حضورپاك اوفرمائیل آیبون تائبون عابدون لربنا حامدون حضورپا یو شان دغه کلمات فرمائیلوسره په مدینه کښې داخل شو. علامه انور شاه کشمیری رحمه الله فرمائی چه دَ باب په رومبی روایت کښې تصریح نشته چه حضورپاك به دغه مذکوره دعا دَ سفرنه په واپس راتلو کښې فرمائیله یا دَ مدینې دَ داخلیدو په وخت په دې دویم روایت کښې تصریح ده چه دعا به ئې مدینه کښې داخلیدو وخت کښې فرمائیله. (۳)

ترجمة الباب سره مناسبت:- قال آيبون......... الخ مناسبت ترجمة الباب سره ښکاره دې.

دَ حدیث فوائد:- علامه عینی رحمه الله دَدې روایت نه مختلف آداب او فوائد مستنبط کړی دی:

① په سورلئی دې ښځه سړی پسې شاته کینی او پرده کښې دې وی.

② دَ نامحرم ښځې اوسړی دواړو دَ یوبل نه پرده کول او مخ په کپړا باندې پټول پکاردی.

③ ابوطلحه رضی الله عنه دَ رسول الله صلی الله علیه وسلم خدمت کړې دَدې نه معلومه شوه چه دَ وخت دَ امام او اهل علم خدمت مستحب دې.

④ دَ سفرنه دَ مراجعت په وخت کله چه امام وخت خپل ملك یا ښارکښې داخل شی نودَهغه استقبال دې کوی اوخلق دې دَهغه نه چاپیره جمع شی.

⑤ کله چه مسافرخپل بال بچ ته په خیراوعافیت سره راورسی نودَ الله تعالی شکر توبه او استغفاردې کوی.

⑥ دَ روایت نه یوه دافائده معلومه شوه ازواج مطهرات سره دَدې چه امهات المؤمنین وې لیکن دَنامحرم سړو نه پرده او حجاب حکم دَهغوی دَپاره هم وو. (۴)

---

(۱) عمدة القاري: ۲۰/۱۵.

(۲) مختار الصحاح ص: ۵۸۰ دارالمعارف بمصر.

(۳) فیض الباري:۳/۳۵۹.

(۴) عمدة القاري:۱۵/۲۰.

احديث ٢٩٢٠ (١) حَدَّثَنَا عَلِي حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رضى الله عنه أَنَّهُ أَقْبَلَ هُوَ وَأَبُو طَلْحَةَ مَعَ النَّبِي صلى الله عليه وسلم وَمَعَ النَّبِي صلى الله عليه وسلم صَفِيَّةُ مُرْدِفُهَا عَلَى رَاحِلَتِهِ، فَلَمَّا كَانُوا بِبَعْضِ الطَّرِيقِ عَثَرَتِ النَّاقَةُ، فَصُرِعَ النَّبِي - صلى الله عليه وسلم - وَالْمَرْأَةُ، وَإِنَّ أَبَا طَلْحَةَ - قَالَ أَحْسِبُ قَالَ - اقْتَحَمَ عَنْ بَعِيرِهِ فَأَتَى رَسُولَ اللهِ - صلى الله عليه وسلم فَقَالَ يَا نَبِيَّ اللهِ جَعَلَنِي اللَّهُ فِدَاءَكَ، هَلْ أَصَابَكَ مِنْ شَيْءٍ قَالَ «لَا، وَلَكِنْ عَلَيْكَ بِالْمَرْأَةِ». فَأَلْقَى أَبُو طَلْحَةَ ثَوْبَهُ عَلَى وَجْهِهِ، فَقَصَدَ قَصْدَهَا فَأَلْقَى ثَوْبَهُ عَلَيْهَا، فَقَامَتِ الْمَرْأَةُ، فَشَدَّ لَهُمَا عَلَى رَاحِلَتِهِمَا فَرَكِبَا، فَسَارُوا حَتَّى إِذَا كَانُوا بِظَهْرِ الْمَدِينَةِ أَوْ قَالَ أَشْرَفُوا عَلَى الْمَدِينَةِ قَالَ النَّبِي صلى الله عليه وسلم - «آيِبُونَ تَائِبُونَ عَابِدُونَ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ». فَلَمْ يَزَلْ يَقُولُهَا حَتَّى دَخَلَ الْمَدِينَةَ. [٥٦٢٣، ٥٨٣١]

رجال الحديث

① **علي:**- دا جليل القدر محدث علی بن عبدالله بن جعفر المديني رحمه الله دي. دَدوی تفصيلی حالات كتاب العلم لاندې وړاندې تيرشوی دی. (٢)

② **بشربن المفضل:**- دا بشر بن المفضل ابن الاحق الرقاشي البصری رحمه الله دي. دَدوی حالات كتاب العلم باب قول النبي صلى الله تعالى عليه وسلم: رب مبلغ أوعى من سامع لاندې تيرشوی دی. (٣)

③ **يحيى بن ابی اسحاق:** دَدوی تذکره كتاب تقصير الصلوة باب ماجاء فی التقصير لاندې تيره شوې ده.

④ **انس بن مالک:**- دَ انس بن مالک رضی الله عنه تذکره كتاب الايمان باب من الايمان أن يحب لاخيه مايحب لنفسه لاندې تيره شوې ده. (٤)

قوله: أنه أقبل هو وأبوطلحة مع النبي صلى الله تعالى عليه وسلم:- دا هم هغه دَ ترجمة الباب دويم روايت دې خو سند ئی بدل شوې دې.

فلما كانوا:- دَ ابوذر رضی الله عنه په روايت كښې كان دَمفرد صيغه نقل كړې شوې ده. (٥)

عثرت الناقة:- دَ ابوذر او اصيلی رحمهما الله په روايت كښې ناقة په ځائې الدابة نقل دي. (٦) دابة دَ اسم فاعل صيغه ده په دې كښې تاء دَ وحدت ده دَ مؤنث اومذكردواړو دَپاره

---

(١) مر تخريجه فی كتاب الصلوة باب مايذكر فی الفخذ رقم: ٣٧١.

(٢) كشف الباری: ٣/٢٩٧.

(٣) كشف الباری: ٣/٢٢٢.

(٤) كشف الباری: ٢/٤، ٥.

(٥) إرشاد الساری: ٦/٥٥٩.

(٦) إرشاد الساری: ٦/٥٥٩.

مستعمل ده ددې معنی ده په زمکه تګ کونکی خناور .څاروی او چوپایه اکثرد دې استعمال په چوپایه باندې کیږی کوم چه د سورلئی یا بوج اوچتولوپه کارراخی

قوله حتی إذاکانوابظهر المدینة،أوقال: أشرفوا علی المدینة - دلته دراوی شك دې چه حضرت انس رضی الله عنه په دې دواړو کنبې کومه جمله وئیلې وه **کانوا بظهر المدینة** وئیل یا أشرفواعلی المدینة وئیلی وو

بظهرالمدینة ظهرد ظاهر په معنی کنبې دې یعنی چه کله مدینه مخامخ شوه .[1]

ترجمة الباب سره مناسبت:- مناسبت بالکل واضح دې

باب-۱۹۴ الصلاة إذاقدم من سفر

د ترجمة الباب مقصد او باب سابق سره مناسبت:- ددې نه وړاندې باب کنبې خودلې شوی چه کله مجاهد او مسافر د سفرنه واپس شی وطن ته راورسی نود الله تعالی شکردې اداکړی اوتوبه استغفار دې اوکړی. اوس خبره دا ده چه کله منزل مقصودته اورسی نو څه به کوی؟ په دې مناسبت سره امام بخاری رحمه الله باب الصلوة. إذا قدم من سفر ترجمه قایمولوسره داخودل غواړی چه کله مجاهد یا مسافر واپس شی خپل منزل مقصودته اورسی نوهغه له د شکرانې یو دوه رکعته مونځ اداکول پکاردی. د رسول الله صلی الله علیه وسلم عادت مبارك وو چه د سفر نه په واپسئی باندې به نی جمات ته تعریف اوړلو او دوه رکعته به ئی اداکول.

احدیث ۲۹۲۱ [2] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ مُحَارِبِ بْنِ دِثَارٍ قَالَ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رضی الله عنهما قَالَ كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - فِي سَفَرٍ فَلَمَّا قَدِمْنَا الْمَدِينَةَ قَالَ لِي «ادْخُلِ الْمَسْجِدَ فَصَلِّ رَكْعَتَيْنِ». [ر: ۴۳۲]

رجال الحدیث

① **سلیمان بن حرب**:- داابوایوب سلیمان بن حرب بن بجیل واشحی رحمه الله دې. کتاب الایمان لاندې ددوی تذکره تیره شوې ده [3]

② **شعبه**:- دامشهورمحدث شعبه بن الحجاج بن الورد البصری رحمه الله دې د دوی حالات کتاب الایمان لاندې وړاندې تیرشوی دی [4]

③ **محارب بن دثار**:- دا قاضی ابو مطرف. محارب بن دثار السدوسی الکوفی رحمه الله دې. د وی تذکره کتاب الصلوة، باب الصلوة إذاقدم من سفر لاندې تیره شوې ده.

---

[1] إرشادالساری:۵۵۹/۶.

[2] مرتخریجه فی کتاب الصلوة باب الصلوة إذا قدم من سفر رقم: ۴۴۳.

[3] کشف الباری:۱۰۵/۲.

[4] کشف الباری:۶۷۸/۱.

③ **جابر بن عبدالله** رضی الله عنهما - دامشهور صحابی رسول حضرت جابربن عبدالله بن عمرو بن حرام الانصاری رضی الله عنهما دي د دوی حالات کتاب الوضوء باب صب النبی صلی الله علیه وسلم المغمٰی علیه لاندې تیرشوی دی

کنت مع النبی صلی الله تعالی علیه وسلم فی سفر فلما قدمنا من المدینة قال لی ((ادخل المسجد فصل رکعتین)) حضرت جابر بن عبدالله رضی الله عنهما وائی چه زه په سفرکښې رسول الله ﷺ سره ووم کله چه مونږ مدینې ته اورسیدو نو حضورپاك ماته اوفرمائیل جابر! جمات ته لاړشه او دوه رکعته اوکړه دې نه تحیة المسجد مراد نه دې دا د سفر نه د واپسئ نفل مونځ وو (۱)

کتاب الصلوة باب الصلوة إذا قدم من سفر لاندې امام بخاری رحمه الله دا روایت **عن خلاف بن یحیی عن مسعر عن محارب بن دثار** په طریق سره روایت کړې دې. (۲) هم هلته د دې متعلق تفصیل هم تیرشوې دې. علامه قسطلانی فرمائي چه امام بخاری رحمه الله دا روایت مختصر او تفصیلاً شلو مقاماتوکښې نقل کړې دې (۳)

ترجمة الباب سره د حدیث باب مناسبت:- د **فلما قدمنا من السفر قال لی: ادخل المسجد فصل رکعتین** مناسبت ترجمة الباب سره ښکاره دې.

[حدیث ۲۹۲۲] (۴) حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ كَعْبٍ عَنْ أَبِيهِ وَعَمِّهِ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ كَعْبٍ عَنْ كَعْبٍ - رضي الله عنه - أَنَّ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - كَانَ إِذَا قَدِمَ مِنْ سَفَرٍ ضُحًى دَخَلَ الْمَسْجِدَ، فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يَجْلِسَ. [ر: ۲۶۰۶]

رجال الحدیث

① **ابوعاصم:-** دا ابوعاصم ضحاك بن مخلدبن ضحاك بن بصری رحمه الله دې. د دوی تذکره کتاب العلم باب القراءة والعرض علی المحدث لاندې تیره شوې ده. (۵)

② **ابن جریج:-** دا عبدالملك بن عبدالعزیز بن جریج اموی رحمه الله دې. د دوی تذکره کتاب الحیض باب غسل الحائض رأس زوجها وترجیله لاندې تیره شوې ده.

---

(۱) إرشادالساری:۶/۵۵۹.

(۲) عمدة القاری:۱۵/۲۱.

(۳) إرشاد الساری:۶/۵۵۹.

(۴) مرتخریجه فی کتاب الجهاد باب إذا تصدق أو وقف بعض ماله أو بعض رقیقه أو دوابه فهوجائز رقم:۲۷۵۷.

(۵) کشف الباری:۳/۱۲۹ – ۱۳۲.

③ **ابن شهاب**:- مشهورمحدث محمد بن مسلم بن عبیدالله بن شهاب زهری دې. دَدوی حالات هم بدء الوحی لاندې تیرشوی دی (۱)

④ **عبدالرحمن بن عبدالله بن کعب**:- دا عبدالرحمن بن عبدالله بن کعب بن مالک رحمه الله دې. کتاب الوصایا باب إذا تصدق أو وقف بعض ماله لاندې ئې تذکره تیره شوې ده.

⑤ **عبیدالله بن کعب**:- دادَ مشهورصحابی کعب بن مالک رضی الله عنه خوئې دې ثقه اومعتبرراوی دې دَخپل پلار کعب بن مالک رضی الله عنه نه ئې روایات اخستی دی. (۲) دَ دوی نه روایت کونکو کښې دَ ده وراره. عبدالرحمن بن عبدالله بن کعب، محمدبن مسلم بن شهاب زهری. او دَهغه رور معبدبن مالک رحمهم الله شامل دی. (۳)

کله چه دَ کعب بن مالک رضی الله عنه نظر لاړو نوعبیدالله بن کعب دَ هغه سهارا جوړشو اودَهغه ئې ښه خدمت اوکړو. (۴) امام بخاری امام مسلم امام ابوداؤد اوامام نسائی رحمهم الله ټولو دَدوی روایات نقل کړی دی.

قوله: أن النبي صلى الله تعالى عليه وسلم كان إذا قدم من سفر ضحى دخل المسجد، فصلى ركعتين قبل أن يجلس:- حضرت کعب بن مالک رضی الله عنه فرمائی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم به کله دَ ساختی وخت دَ سفرنه واپس راتلو نو اول به جمات ته تللو اودَ کیناستونه وړاندې به ئې دوه رکعته کول.

دَ امام بخاری رحمه الله عادت دې که چرې یوروایت په مختلفو احکامو آدابو او فوائدباندې مشتمل وی نوهغه په مختلف أبواب کښې نقل کوی. مذکوره روایت دَ حضرت کعب بن مالک رضی الله عنه دَ یوطویل او مفصل روایت جزء دې په کوم کښې چه هغه دَ غزوه تبوک نه پاتې کیدو قصه بیان کړې ده. شاته کتاب الصلوة باب الصلوة إذا قدم من سفر لاندې مذکوره روایت باندې بحث کړې دې. او وړاندې کتاب المغازی لاندې هم په تفصیل سره راروان دې. (۵)

ترجمة الباب سره مناسبت:- مناسبت بالکل ښکاره دې.

دَ حدیث نه حاصل شوې فوائد:- علامه عینی رحمه الله اوفرمائیل چه دَ ترجمة الباب دَ روایت نه یوه فائده دا معلومه شوه چه دَ سفر نه په واپس کیدو نفل مونځ کول سنت دی اودَدې ډیر فضیلت دې. دا سلامت اوپه عافیت سره واپس کیدو باندې دَ الله تعالی په حضوردَ شکریه ادا کولو مظهر دې. دَ رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په دې طرز عمل کښې زمونږ دَپاره اوسوه او نمونه ده چه دَ سفر نه حضر حالت ته راتلل او دَهر کارنه وړاندې نفلی مونځ سره تبرک حاصل کړې شی. دادَ خیر

---

(۱) کشف الباری: ۱/۳۲۶.

(۲) تهذیب الکمال للحافظ المزی: ۱۹/۱۴۵.

(۳) تهذیب الکمال: ۱۹/۱۴۵ وتهذیب التهذیب: ۷/۴۴.

(۴) تهذیب الکمال: ۱۹/۱۴۵ وتهذیب التهذیب: ۷/۴۴.

(۵) کشف الباری کتاب المغازی ص: ۶۳۵ — ۶۵۱.

یوه بهترینه کنجي ده (١)

دویمه خبره دا معلومه شوه چه د سفرنه واپس راشي نوخپل کور نه اول دالله تعالی کور جمات، کښې حاضر شي او هم دغه ځائی نه دحضرت شروع اوکړي. خلقو سره لږ ساعت ناسته اوکړي نو سلام دعا به کوي. (٢) ښکاره خبره ده چه دا هم یوه لویه فائده ده.

باب-١٩٥ الطعام عند القدوم

د ترجمة الباب مقصد او باب سابق سره مناسبت:- ددې نه وړاندې باب کښې خودلې شوی چه اول دې جمات ته لاړشي مونځ دې اوکړي دهغې نه پس دې بیا کورته ځي کله چه مسافر خپل کورته لاړو آرام ئې اوکړو نودهغې نه پس به څه کوي؟ ددې مناسبت سره امام بخاری رحمه الله دا ترجمة قایم کړه. د امام بخاری رحمه الله غرض دادې چه د خوشحالئې په موقع باندې که چرې د دعوت طعام انتظام اوکړې شي نو دیره ښه خبره ده. په دې موقع باندې دخپلوانو دوستانو دپاره دعوت طعام بندوبست کول د سنت او صحابه کرامو رضي الله عنهم د آثرنه ثابت دې

قوله: وکان ابن عمر یفطر لمن یغشاه:- عبدالله بن عمر رضي الله عنهما به د میلمانو او راتلوملاقاتیانو وجې نه روژه نه ساتله.

یغشاه:- غَشِيَ یَغْشَا غِشْیَانا په معنی کښې دې. د چاراتلل، راښکاره کیدل، په عربی ژبه کښې ملاقاتیان یا خدمت کونکې جماعت ته غاشیة وئیلې شي. (٣)

ممکن دی چه په روایت باب کښې هم غاشیه نه هغه خلق مرادوی چه دحضرت ابن عمر رضي الله عنهما د خدمت او زیارت کولو دپاره راتلل.

یفطر:- دکشمیهنی په روایت کښې یفطر په ځائی یصنع لفظ راغلې دې. (٤) حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه عسقلانی رحمه الله فرمائی چه د معنی په لحاظ دالفظ هم صحیح دې او ددواړو په مینځ کښې څه تعارض هم نشته. خو بیاهم د ترجمة الباب په روایت کښې یفطر مروی دې هم دغه اصح دې. (٥)

حضرت ابن عمر رضي الله عنهما د سفر او حضر معمول:- دحضرت ابن عمر رضي الله عنهما معمول وو چه په سفرکښې به ئې کله هم روژه نه ساتله نه فرضی اونه نفلی. او په حضرکښې اکثرد روژې ساتلو اهتمام وو. د رمضان په میاشت کښې به ئې په رخصت باندې عمل کولو اودهغې قضاء به ئې راوړله. خوچه کله به ئې د سفرنه تشریف راوړلونو یوڅو ورځې به ئې روژه نه ساتله ځکه چه خلق به د ملاقات او مبارکئې دپاره راتلل حضرت ابن عمر رضي الله عنهما به دهغوی دعوت او خاطرتواضع انتظام فرمائیلو اوپخپله به هغوی سره په خوراک څښاک کښې شریک کیدلو

---

١) عمدة القاری: ١٥/٢٢.

٢) عمدة القاری:١٥/٢٢.

٣) النهایة لابن الاثیر: ٣/٣٧٠ (ماده غین شین).

٤) إرشاد الساری: ٦/٥٦٠.

٥) إرشادالساری: ٦/٥٦٠ وفتح الباری:٦/٢٣١.

اويوځو ورځې به ئې دخپل معمول خلاف روژه نه ساتله کله چه به د ميلمنو راتګ بندشو نو بيا به ئې د خپل معمول اهتمام کولو سره روژه ساتله (١)

مذکوره اثر قاضي اسماعيل بن اسحاق په الاحکام کښې عن حماد عن نافع عن ابن عمر په طريق سره موصولاً روايت کړې دې په دې کښې دی. إذا کان مقيما لم يفطر، وإذا کان مسافرا لم يصم، وإذا قدم أفطر إيامًا لغاشيته، ثم يصوم. (٢) حضرت ابن عمر رضي الله عنهما چه به کله مقيم شو نوروژه به ئې ساتله او چه په سفرکښې به وونو د روژې نه ساتلو معمول ئې وو کله چه به د سفرنه واپس کېدو نو څو ورځې به ئې دخپلو ميلمنو د خاطره افطار کولو بيابه ئې روژه ساتله

د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما داثر نقل کولومقصد - دحضرت ابن عمر رضي الله عنهما دا معلق اثر نقل کولوسره امام بخاري رحمه الله د ترجمة الباب مدعی ثابتوی چه ګورئی د ابن عمر رضي الله عنهما په حضرکښې دنفل روژې ساتلو معمول وو ليکن چه کله به د سفرنه واپس کېدو نود ملاقاتيانو د ميلمستيادپاره دخپل معمول خلاف پخپله هم هغوی سره خوراك کښې شريك کېدلو او څو ورځې به ئې روژه نه ساتله.

د ابن عمر رضي الله عنهما داثر نه مستنبط فوائد: - علامه ابن بطال رحمه الله ددې اثر لاندې دا فائده خودلې ده چه رؤسا او ائمه له پکاردی چه د سفر نه واپس کېدو نه پس خپل احباب اودوستانو ضيافت کوئی دا مستحب دی اود اکابرو او اسلافو دا معمول پاتې دې (٣) دې دعوت ته په عربی کښې **نقيعه** وئيلې شي (٤) علامه ابن اثر رحمه الله تحرير فرمائی چه **نقيعه** هغه خوراك ته وائی کوم چه مسافر د سفر نه د واپس راتلو سره تياره وی (٥) يوقول دادې چه **نقيعه** د **نقع** نه دې **نقع** دوړې ته وائی مسافر هم په دوړو کښې سفرکوی. (٦)

احديث ٢٩٢٣/٢٩٢٤] (٧) حَدَّثَنِي مُحَمَّدٌ أَخْبَرَنَا وَكِيعٌ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ مُحَارِبِ بْنِ دِثَارٍ عَنْ جَابِرِبْنِ عَبْدِاللَّهِ - رضی الله عنهما أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صلی الله عليه وسلم - لَمَّا قَدِمَ الْمَدِينَةَ نَحَرَجَزُورًا أَوْبَقَرَةً.

رجال الحديث

① **محمد** دا ابو عبدالله محمدبن سلام بن الفرج السلمی بيکندی دې ددوی تذکره **کتاب الايمان**

---

(١) فتح الباري: ٢٣٨/٦ وإرشادالساري: ٥٦٠/٦.
(٢) تغليق التعليق لابن حجر: ٤٦٧/٣.
(٣) شرح ابن بطال: ٢٤٣/٥.
(٤) فتح الباري: ٢٣٩/٦.
(٥) النهاية في غريب الحديث لابن الاثير: ١٠٩/٥.
(٦) إرشاد الساري: ٥٦١/٦.
(٧) مر تخريجه في كتاب الصلوة باب الصلوة إذا قدم من سفر.

باب قول النبی صلی الله تعالی علیه وسلم: أنا أعلمکم بالله وأن المعرفة فعل القلب لاندې اوګورئی. (١)

حدثنا محمد ..... د محمد په نوم سره دامام بخاری ﷫ ډیر شیوخ حدیث ذکر صحیح بخاری کښې راغلي دي. مثلاً محمدبن علاء، محمدبن مثنی وغیره هما خو په خپل صحیح کښې امام بخاری ﷫ دا صنیع اختیارکړې دې چه کوم خانی د لقب یا کنیت وغیره د تصریح نه بغیر په سند کښې مطلقاً محمد ذکرکوی نو ددې نه دهغوی په نیز محمدبن یحیی یا محمد ذهلی نه یوکس مراد وی. (٢) بیا دا شبه پیداکیږی چه په سندحدیث کښې مطلق لفظ محمد نه به څنګه معلومیږی چه دې نه محمدبن یحیی مراد دې یا محمدذهلی؟ ددې جواب دادې چه د دواړو شیوخ حدیث جدا جدا دی لهذا د مروی عنه تعیین سره ددې خبرې هم تعیین کیږی چه د محمد نه محمد بن یحیی مراد دې که محمدذهلی (٣) دلته د روایت په سندکښې د محمد شیخ یعنی مروی عنه وکیع دې او وکیع بن جراح دمحمد ذهلی په شیوخ کښې شامل نه دې په دې وجه دا شک باقی نه پاتې کیږی چه د محمد نه به دلته محمد ذهلی مراد وی.

② **وکیع**:- دامشهورامام محدث ابوسفیان وکیع بن الجراح بن ملیح الرواسی الکوفی ﷫ دې. دَ دوی حالات کتاب العلم باب کتابة العلم لاندې تیرشوی دی. (٤)

③ **شعبه**:- دا شعبه بن الحجاج واسطی بصری ﷫ دې. دَ دوی حالات کتاب الایمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویده لاندې وړاندې تیرشوی دی. (٥)

④ **محارب بن دثار**:- دا قاضی ابومطرف محارب بن دثار السدوسی الکوفی ﷫ دې. دَدوی حالات کتاب الصلوة باب الصلوة إذا قدم من سفر لاندې تیرشوی دی.

⑤ **جابربن عبدالله** ﷠:- دا مشهور صحابی دې. دَدوی حالات کتاب الوضوء باب صب النبی الوضوء علی المغمی علیه لاندې تیرشوی دی.

قوله: أن رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم لما قدم المدینة نحر جزوراً أو بقرةً:- حضرت جابربن عبدالله ﷠ فرمائی چه رسول الله ﷺ (به کله د ذات الرقاع نه واپس شو)(٦) مدینې ته راورسیدو نو حضورپاك یوه اوښه یا غوا ذبح کړه.

جزوراً أوبقرة:- دَ جیم فتحه او زاء ضمه سره دَ قربانئی اوښ ته وائی په مذکر او مؤنث دواړو باندې د جزور اطلاق کیږی. (٧)

---

(١) کشف الباری: ٩٣/٢.

(٢) فتح الباری: ١٣٩/٦.

(٣) فتح الباری: ١٣٩/٦.

(٤) کشف الباری: ٢١٩/٤ — ٢٢٦.

(٥) کشف الباری: ٦٧٨/١.

(٦) إرشاد الساری: ٥٦١/٦.

(٧) عمدة القاری: ٢٢/٥ النهایة لابن الاثیر: ٢٢٦/١.

ددي جمع جزر، د جيم او زاء ضمه سره.(١)
راوى ته ياد نه دى چه اوښه ئې ذبح كړې وه كه غوا په دې بنياد بانديې او دلته مفيد شك دې
ليكن راجح دادى چه حضورپاك غوا ذبح كړې وه ځكه چه د حضرت جابر رضي الله عنه هم دغه روايت
امام مسلم رحمه الله په دوو مختلف طرق سره خپل صحيح كښې روايت كړې دې او په دواړو كښې
دبقرة لفظ تصريح ده د جزور هډو ذكر نشته.(٢)
خلاصه دا شوه چه د صحيح بخارى په روايت باب كښې جزور د راوى شك دې صحيح دادې
چه حضورپاك غوا ذبح كړې وه.
ترجمة الباب سره مناسبت: ترجمة الباب سره د روايت باب مناسبت بالكل ظاهردې ترجمة
الباب لاندې امام بخارى رحمه الله د سفر نه واپس كيدلو باندې د دعوت طعام سنيت او استحباب
ثابت كړې دې.

احديث ص ٦٩٦ (٣) مُعَاذٌ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ مُحَارِبٍ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ اشْتَرَى مِنِّي النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - بَعِيرًا بِوَقِيَّتَيْنِ وَدِرْهَمٍ أَوْ دِرْهَمَيْنِ، فَلَمَّا قَدِمَ صِرَارًا أَمَرَ بِبَقَرَةٍ فَذُبِحَتْ فَأَكَلُوا مِنْهَا، فَلَمَّا قَدِمَ الْمَدِينَةَ أَمَرَنِي أَنْ آتِيَ الْمَسْجِدَ فَأُصَلِّيَ رَكْعَتَيْنِ، وَوَزَنَ لِي ثَمَنَ الْبَعِيرِ.

رجال الحديث

(١) **معاذ:** دا معاذ بن معاذ العنبرى البصرى رحمه الله دې. د دوى تذكره كتاب الاذان باب إذا أقيمت الصلوة فلا صلاة إلا المكتوبة لاندې تيره شوې ده. د سند د باقى روايانو حواله دې نه وړاندې روايت په سند كښې تيره شوې ده.

قوله: اشتري مني النبي صلى الله تعالى عليه وسلم بعيرًا بوقيتين، ودرهم أو درهمين: جابربن عبدالله رضي الله عنهما وائى رسول الله صلى الله عليه وسلم مانه يو اوښ په دوه اوقيه او يو درهم يا دوه اوقيه او دوه درهم واخستلو. راوى ته يادنه دى چه په دوه اوقيه اويودرهم باندې اخستې وو كه په دوه اوقيه او دوه درهم باندې په دې وجه د أو درهمين سره د راوى شك ښكاره كيږى. خو د ابوذر په روايت كښې أوقيتين د همزه فتحه او واؤ سكون سره ضبط شوې دې. په

(١) النهاية لابن الاثير: ٢٢٦/١.
(٢) أخرجه مسلم فى صحيحه: ٢٩/٢ فى كتاب المساقاة والمزارعة. باب بيع البعير واستثناء ركوبه. عن عبيدالله بن معاذ العنبرى عن أبيه عن شعبة عن محارب أنه سمع جابر بن عبدالله يقول: اشترى منى رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم بعيرا بوقيتين ودرهم. أو درهمين. قال: فلما قدم صرارًا أمرببقرة فذبحت. فاكلوا منها. فلما قدم المدينة أمرنى ان آتى المسجد فاصلى ركعتين. ووزن لى ثمن البعير. فارجح لى رقم: ٤٠٧٣ وقد أخرجه أيضًا بطريق آخر: ٣٠/٢ عن يحيى بن الحبيب الحارثى. عن خالدبن الحارث. عن شعبة عن محارب. عن جابر. عن النبى صلى الله تعالى عليه وسلم بهذه القصة. غير أنه قال: فاشتراه منى بثمن قد سماه. ولم يذكرالوقيتين. والدرهم و الدرهمين. وقال: أمر ببقرة. فنحرت. ثم قسم لحمهما. رقم: ٤٠٧٥.
(٣) قوله (زاد معاذ. عن شعبة) مرتخريجه فى كتاب الصلوة باب الصلوة إذا قدم من سفر رقم: ٤٤٣.

یوروایت کښې وقیتین په واؤباندې فتحه سره ضبط شوې دې او په دې کښې همزه ساقط ده [١] او په دې مخې ته نسخه کښې هم دا ضبط کړې شوې دې

قوله فلما قدم صرارا، أمر ببقرة فذبحت فأكلوا منها - کله چه حضور پاك مقام صرار ته اورسیدونو دیوې غوا ذبح کولو حکم ئې ورکړونو غوا ذبح کړې شوه او ټولو دغې غوښه اوخوړله

صرار - دَ صاد کسره سره دَ یوځائې نوم دې. مشرق طرف ته مدینې نه درې میله فاصله باندې دې [٢] حموی، مستملی او ابن الخداء رحمهم الله په روایت کښې ضرار (په صاد باندې نقطه سره) ضبط شوې دې. علامه ابن قرقول او حافظ ابن حجر رحمهما الله فرمائی داد راوی وهم دې. صحیح صرار (بغیر نقطه) دې. [٣] باوقیتین ودرهم أو درهمین

الفاظ روایات کښې تعارض اودَهغې حل:- علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی دا جمله دَ امام بخاری رحمه الله په نیز په روایت کښې په مختلف لفظونوسره نقل ده. په یوروایت کښې دی باوقیتین دَ تثنیه په ځائې وقیة مفرد نقل کړې شوې دې. په یوروایت کښې الفاظ دی أحسبه باربع أواق او په یوبل روایت کښې دی بعشرین دینار الفاظ نقل دی. [٤] خو امام بخاری رحمه الله اوفرمائیل ان روایة وقیة اکثر. [٥]

قاضی عیاض رحمه الله دَ روایت په دې جمله کښې نقل شوی اختلاف په مینځ کښې تطبیق ورکولو سره فرمائیلی چه په حقیقت کښې دا لفظی اختلاف دې دَمعنی په لحاظ په دغه مختلفو الفاظو کښې هیڅ تعارض نشته دَ اختلاف اصل منشاء خو روایت بالمعنی دې مطلب دادې چه راوی په روایت بالمعنی باندې عمل اوکړو او هم یومفهوم ئې په مختلفو لفظونو کښې تعبیر کړو. په أوقیة سره په روایت کښې أوقیة الذهب مراددې. او دَدویم روایت مطابق اربع أواق په اصل کښې څلور اوقیه چاندی دَ أوقیة الذهب دَ قیمت مساوی دې. لهذا معنًا دې مختلفو الفاظ کښې څه تعارض نشته. دغه شان به شل دینار دَ دغه اواقی قیمت شی

علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی: وجمع القاضی عیاض بین هذه الروایات بأن سبب الاختلاف: الروایة بالمعنی وأن المراد أوقیة الذهب والاربع أواق بقدر ثمن أوقیة الذهب. [٦]

دَدې تعلیق تخریج:- امام مسلم رحمه الله دا تعلیق کتاب المساقات، باب بیع البعیر واستثناء رکوبه

---

[١]) إرشادالساری:٥٦١/٦.

[٢]) عمدة القاری:١٥/٢٢ – ٢٣.

[٣]) عمدة القاری:٥/ ٢٢ – ٢٣ وفتح الباری:٢٣٩/٤.

[٤]) إرشادالساری:٥٦١/٦.

[٥]) إرشادالساری:٥٦١/٦.

[٦]) إرشادالساری:٥٦١/٦.

لاندې موصولاً نقل کړې دي. بل اسماعيل رحمه الله هم دا تعليق په مستخرج کښې موصولاً روايت کړې دي.[1]

ددې تعليق مقصد:- ددې تعليق نه دامام بخاری رحمه الله مقصد د ترجمة الباب دعوی ثابت کول دی چه رسول الله ﷺ د سفر نه مراجعت کولوسره مقام صرار ته اورسيدو نو حضوپاك دغوا د ذبح کولو حکم ورکړو کومه چه ټولو په يو خائی اوخوړله. چنانچه فلما قدم صرارًا أمر ببقرة نه هم ترجمة الباب اوخی.

[حديث نمبر ۲۹۲۴][2] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ مُحَارِبِ بْنِ دِثَارٍ عَنْ جَابِرٍ قَالَ قَدِمْتُ مِنْ سَفَرٍ فَقَالَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- «صَلِّ رَكْعَتَيْنِ». صِرَارٌ مَوْضِعٌ نَاحِيَةً بِالْمَدِينَةِ. [ر: ۴۳۲]

رجال الحديث

① **ابوالوليد:-** دا ابوالوليد هشام بن عبدالملك طيالسی بصری رحمه الله دي ددوی حالات کتاب الايمان باب علامة حب الايمان کښې تيرشوی دی.[3]

② **شعبه:-** دا شعبه بن الحجاج بن الورد بصری رحمه الله دي. د دوی حالات کتاب الايمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده لاندې وړاندې تيرشوی دی.[4]

③ **محارب بن دثار:-** دا قاضی ابومطرف محارب بن دثار السدوسی الکوفی رحمه الله دي. ددوی حالات کتاب الصلوة باب الصلوة إذا قدم من سفر لاندې تيرشوی دی.

④ **جابربن عبدالله رضي الله عنهما:** دا مشهورصحابی جابر بن عبدالله بن حرام انصاری دي. ددوی تذکره کتاب الوضوء باب صب النبی الوضوء علی المغمی عليه لاندې تيره شوی ده.

قوله: قال: قدمت من سفر، فقال النبی صلی الله تعالی عليه وسلم: صل رکعتين:- دحضرت جابربن عبدالله رضي الله عنهما په روايت کښې دی چه زه د سفر نه واپس راغلم نو رسول الله ﷺ حکم اوکړو چه دوه رکعته (نفل) اوکړه.

ترجمة الباب سره د حديث په مناسبت د يواشکال جواب:- حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دلته

---

[1]) صحيح مسلم: ۲۸/۲ رقم:۱۱۵.

[2]) مرتخريجه فی کتاب الصلوة باب الصلوة إذا قدم من سفر رقم: ٤٤٣.

[3]) کشف الباری:۳۸/۲.

[4]) کشف الباری:۶۷۸/۱.

اشكال كيدې شي چه دَدې روايت ترجمة الباب سره مناسبت نشته. دَدې مناسبت خودماقبل باب باب الصلوة إذا قدم من سفر سره دې؟

حافظ ابن حجر رحمه الله دَدې جواب وركړې دې چه ابوالوليد په طريق سره مذكوره روايت نقل كولوسره امام بخارى رحمه الله دَدې خبرې طرف ته اشاره كړې ده چه دا روايت دَ پوره حديث يو جزء دې. دَدې تفصيل دادې چه دَ شعبه بن حجاج نه دَهغه دريو شاګردانودا حديث روايت كړې دې او هريو دَ شعبه بن حجاج نه دَ حديث صرف هم يوجزء نقل كولو باندې اكتفاء كړې ده. وكيع دَ شعبه نه دَ حديث هغه جزء نقل كړې دې په كوم كښې چه دَ غوا دَ ذبح ذكردې. ابوالوليد او سليمان بن حرب دَ شعبه نه دَ حديث هغه جزء نقل كړې دې په كوم كښې چه رسول الله ﷺ مبارك حضرت جابر بن عبدالله رضي الله عنه ته دَ دوو ركعتو مونځ كولوحكم وركړې دې. او معاذعنبرى دَ شعبه نه پوره حديث نقل كړې دې (۱)

خلاصه دا ده چه دَ باب دريواړه روايتونه هم دَ يوحديث مختلف اجزاء دى. ابواليد په طريق باندې امام بخارى رحمه الله دا روايت ذكركولوسره اشاره فرمائيلې چه دا دې نه دَ وړاندې روايت جزء دې (۲)

قوله: صرار: موضع ناحية بالمدينة:- دَ ترجمة الباب په معلق روايت كښې صرار لفظ وارد شوې دې. امام بخارى رحمه الله وضاحت فرمائيلې دې چه صرار دَ مدينې په مضافات كښې واقع دې. دَ صحيح بخارى په يوه نسخه كښې دا عبارت نشته. (۳)

براعت اختتام:- دَامام بخارى رحمه الله دا عادت دې چه دَهركتاب په آخره كښې يوداسې لفظ ذكر كوى په كوم كښې چه دَاختتام طرف ته اشاره وى.

شيخ الحديث مولانا محمدزكريا رحمه الله فرمائيلى دى چه په حقيقت كښې امام بخارى رحمه الله دَ كتاب اختتام سره انسان دَ دې په خاتمه باندې خبرداركوى چه څنګه دَ كتاب بحث اختتام ته اورسيدو ستا ژوند به هم دغه شان خپل انجام ته په رسيدو سره ختم شى. لهذا دَمرګ نه غفلت مه كوه اوپه نيكواعمالوسره دَ راتلونكى منزل تيارى كوه.

دَ حافظ ابن حجر رحمه الله په نيز كتاب الجهاد هم په دې باب باندې ختميږى. كتاب الخمس په دې كښې شامل نه دې. په دې وجه دَ حافظ صاحب په نيز په اختتام باندې دلالت كونكې جمله **قدمت من سفر، فقال النبى صلى الله تعالى عليه وسلم: صل ركعتين** ده. (۴)

---

۱) فتح البارى: ۲۳۹/۶ وتبعه القسطلانى أيضاً أنظر إرشادالسارى: ۵۶۱/۶.

۲) فتح البارى: ۲۳۹/۶.

۳) تحفة البارى لشيخ الاسلام زكريا بن محمد الانصارى: ۵۲۹/۳.

۴) الابواب والتراجم للمحدث زكريا الكاندهلوى ص: ۲۰۵ ومقدمة لامع الدرارى للكاندهلوى: ۱۷۱/۱.

لیکن حضرت شیخ الحدیث رحمه الله فرمائیلی چه زما په نیز کتاب الجهاد په بدء الخلق باندې ختمیږی کتاب الخمس هم په کتاب الجهاد کښې شامل دې په دې وجه دلته په دې مقام باندې دَ براعت الختام دَتصریح کولو هیڅ ضرورت نشته. خو که دَحافظ صاحب دَ رائې اعتبار اوکړې شی نو بیاهم براعت الختام باندې دلالت کونکی هغه الفاظ دانه دی دکوم تصریح چه حافظ صاحب کړې ده. بلکه دَ حدیث باب په سند کښې وارد محارب او دثار هغه الفاظ دی چه براعت الختام باندې دلالت کوی دَ محارب معنی ده جنګ کونکې جنګیدونکې په جنګ سره دَ مرګ واقع کیدل ممکن دی. لکه چه لفظ محارب سره دَ مرګ واقع کیدو او ژوندون ختمیدو طرف ته اشاره ده. دثار نه اسم فاعل الداثرالهالك طرف ته اشاره ده هلاك کیدونکې په دې سره هم دَ مرګ او ژوند هلاکت یعنی ختمیدو طرف ته اشاره ده.(۱)

دغه شان دثار هغه کپړې ته وائی چه په بدن باندې لګیدلې کپړې دَپاسه وی دَدې ضد شعاردې شعار دَ بدن وینبتو سره لیګدلې کپړې ته وائی. دا دَ دثار نه لاندې وی دې ته تاسو تحتانی لباس هم وئیلې شئی. حضرت شیخ الحدیث رحمه الله فرمائی چه دثاردَ شعارِ ضد دې او شعار سره ذهن رسول اکرم صلی الله علیه وسلم دَدې ارشاد طرف ته راګرځول دی دَکو الفاظ چه دادی: شعرنها إياه (۲)

دَ رسول الله صلی الله علیه وسلم لور بی بی حضرت زینب رضی الله عنها وفات شوه. دَهغې دکفن دفن انتظام اوکړې شو نو حضوریاك اوفرمائیل أشعرنها إياه یعنی دا ازار دَ زینب دَپاره شعار جوړ کړئی. (۳)

مختصر دا چه دثار دَ شعار سره مناسبت دې په کوم سره چه مذکوره روایت یادولوسره انسان خبردارکولې شی چه ته به هم مړکیږې او کفن دفن انتظام به دې کیږی. لهذا غافل کیږه مه اودَمرګ تیاری کوه. والله اعلم

ختم شده

---

(۱) الابواب والتراجم للمحدث زکریا الکاندهلوی: ص ۲۰۰ ومقدمة لامع الدراری للکاندهلوی: ۱۷۱/۱.

(۲) والحدیث عندالبخاری: ۱۶۸/۱ فی کتاب الجنائز باب غسل المیت ووضوء بالماء والسدر. وباب ما يستحب أن يغسل وترا. وعندمسلم فی صحیحه: ۳۰۴/۱ — ۳۰۵ فی کتاب الجنائز باب غسل المیت ثلاثا أو خمسا. وعند النسائی فی سننه: ۲۶۶/۱ فی باب کیف یغسل المیت وعندالترمذی فی جامعه: ۱۹۳/۱ فی أبواب الجنائزباب ماجاء فی غسل المیت. وعند ابن ماجة فی سننه: ص: ۱۰۵ فی أبواب ماجاء فی غسل المیت.

(۳) مقدمة لامع الدراری للمحدث زکریاکاندهلوی: ۱۷۱/۱.

المصادر والمراجع

الابواب والتراجم لصحیح البخاری / محمد زکریا صاحب الکاندھلوی رحمه الله تعالیٰ، متوفیٰ ۱۴۰۲ھ / ۱۹۸۲م
، ایچ ایم سعید کمپنی کراچی۔

الاحسان بترتیب صحیح ابن حبان / ابو حاتم محمد بن حبان بستی رحمه الله تعالیٰ، متوفیٰ ۳۵۴ھ،
مؤسسة الرسالة بیروت۔

احکام القرآن / ابو بکر احمد بن علی الرازی الجصاص رحمه الله، متوفیٰ ۳۷۰ھ، دار الکتب العلمیة بیروت

احکام القرآن / ابو بکر محمد بن عبد الله المعروف بابن العربی المتوفی ۵۴۳ھ / دار المعرفة بیروت۔

ارشاد الساری شرح صحیح البخاری / ابو العباس شهاب الدین احمد القسطلانی۔ رحمه الله تعالیٰ۔ متوفیٰ
۹۲۳ھ، المطبعة الکبریٰ الامیریة مصر / دار الکتب العلمیة بیروت۔

الاستذکار / ابن عبد البر۔ رحمه الله۔، المتوفی ۴۶۳ھ، دار احیاء التراث العربی بیروت، الطبعة الاولی ۱۴۲۱ھ

الاستیعاب فی اسماء الاصحاب بهامش الاصابة / ابو عمر یوسف بن عبد الله بن محمد بن عبد البر۔ رحمه
الله۔ متوفیٰ ۴۶۳ھ۔ دار الفکر بیروت۔

اسد الغابة فی معرفة الصحابة / عز الدین ابو الحسین علی بن محمد الجزری المعروف بابن الاثیر، رحمه
الله، المتوفیٰ ۶۳۰ھ، دار الکتب العلمیة بیروت۔

الاصابة فی تمییز الصحابة / شهاب الدین ابو الفضل احمد بن علی العسقلانی المعروف بابن حجر، رحمه الله
، المتوفی ۸۵۲ھ۔ دالفکر بیروت۔

اعلام الحدیث / ابو سلیمان حمد بن محمد الخطابی، رحمه الله تعالی، متوفی ۳۸۸ھ۔ مرکز احیاء التراث
الاسلامی جامعة ام القری مکة المکرمة۔

اعلاء السنن / ظفر احمد العثمانی۔ رحمه الله، متوفیٰ ۱۳۹۴ھ، ادارة القرآن کراچی۔

اکمال اکمال المعلم شرح صحیح المسلم / ابو عبد الله محمد بن خلفة الوشتانی المالکی، رحمه الله،
متوفی ۸۲۷ھ، دار الکتب العلمیة، بیروت۔

الانساب / ابو سعد عبد الکریم بن محمد بن منصور السمعانی رحمه الله، متوفیٰ ۵۶۲ھ۔ دار الجنان بیروت

اوجز المسالک الیٰ مؤطا مالک / محمد زکریا الکاندھلوی۔ رحمه الله۔ متوفی ۱۴۰۲ھ، ادارہ تالیفات
اشرفیه، ملتان / دار القلم، دمشق۔

بدائع الصنائع فی ترتیب الشرائع / ملک العلماء علاء الدین ابو بکر بن مسعود الکاسانی۔ رحمه الله۔،
متوفیٰ ۵۸۷ھ۔ ایچ ایم سعید کمپنی کراچی۔

بدایة المجتهد / علامه قاضی ابو الولید محمد بن احمد بن رشد قرطبی، متوفیٰ ۵۹۵ھ، مصر طبع خاص۔

البدایة والنهایة / حافظ عماد الدین ابو الفداء اسماعیل بن عمر المعروف بابن کثیر۔ رحمه الله۔، متوفیٰ
۷۷۴ھ۔ مکتبة المعارف بیروت، طبع ثانی ۱۹۷۷م۔

بذل المجهود فی حل ابو داؤد / علامه خلیل احمد سهارنپوری۔ رحمه الله۔، متوفیٰ ۱۳۴۶ھ۔ مطبعة ندوة
العلماء لکهنؤ ۱۳۹۳ھ / ۱۹۷۳م۔

تاج العروس من جواهر القاموس /ابو الفیض سید محمد بن محمد المعروف بالمرتضیٰ الزبیدی ۔ رحمہ اللہ تعالیٰ ۔، متوفیٰ ۱۲۰۵ھ، دار مکتبة الحیاة، بیروت۔
تاریخ بغداد او مدینة السلام /حافظ احمد بن علی المعروف بالخطیب البغدادی ۔ رحمہ اللہ تعالیٰ ۔، متوفیٰ ۴۶۳ھ۔ دار الکتاب العربی بیروت۔
التاریخ الکبیر /امیر المؤمنین فی الحدیث محمد بن اسماعیل البخاری ۔ رحمہ اللہ۔ متوفیٰ ۲۵۶ھ ۔ دار الکتب العلمیة بیروت۔
تالیفات رشیدیہ / رشید احمد گنگوهی قدس سرہ، المتوفی ۱۳۲۳ھ، ادارہ اسلامیات۔
تبیین الحقائق شرح کنز الدقائق / فخر الدین عثمان بن علی الزیلعی، متوفی ۷۴۳ھ، دار الکتب العلمیة بیروت
تحریر تقریب التهذیب / بشار عواد معروف، شعیب الارنؤوط، مؤسسة الرسالة، بیروت۔
تحفة الاشراف بمعرفة الاطراف /ابو الحجاج جمال الدین یوسف بن عبد الرحمن المزی ۔ رحمہ اللہ تعالیٰ ۔، متوفی ۷۴۲ھ، المکتب الاسلامی بیروت۔
تحفة الباری بشرح صحیح البخاری / ابو یحیی زکریا بن محمد الانصاری، المتوفی ۹۲۶ھ، دار الکتب العلمیة بیروت، الطبعة الاولی ۱۴۲۵ھ۔
تدریب الراوی بشرح تقریب النواوی / جلال الدین عبد الرحمن سیوطی ۔ رحمہ اللہ ۔، متوفی ۹۱۱ھ، المکتبة العلمیة المدینة المنورة۔
تعلیقات علی بذل المجهود / محمد زکریا الکاندهلوی ۔رحمہ اللہ تعالیٰ۔، متوفی ۱۴۰۲ھ، المکتبة التجاریة ،ندوة العلماء لکهنؤ، الطبعة الثالثة ۱۳۹۳ھ / ۱۹۷۳م ۔
تعلیقات علی تهذیب الکمال / بشار عواد معروف، حفظہ اللہ تعالیٰ، مؤسسة الرسالة ۔
تعلیقات علی الکاشف للذهبی / محمد عوامة، احمد محمد نمر الخطیب حفظهما اللہ، مؤسسة دار القبلة / مؤسسة علوم القرآن، الطبعة الاولیٰ ۱۴۱۳ھ۔
تعلیقات علی الکوکب الدری / محمد زکریا الکاندهلوی۔ رحمہ اللہ تعالیٰ ۔، متوفیٰ ۱۴۰۲ھ۔
تعلیقات علی لامع الدراری / محمد زکریا الکاندهلوی۔ رحمہ اللہ ۔، متوفیٰ ۱۴۰۲ھ / ۱۹۸۲م ۔
جامع البیان / محمد بن جریر الطبری۔ رحمہ اللہ۔، متوفی ۳۱۰ھ، دار المعرفة، بیروت۔
تفسیر البغوی / ابو محمد الحسین ابن مسعود الفراء البغوی الشافعی، المتوفی ۵۱۶ھ، ادارہ تالیفات اشرفیہ ملتان۔
تفسیر عثمانی / شبیر احمد العثمانی ۔ رحمہ اللہ ۔، تاج کمپنی۔
تفسیر القرآن العظیم / ابو الفداء عماد الدین اسماعیل بن عمر ابن کثیر دمشقی ۔ رحمہ اللہ۔، متوفیٰ ۷۷۴ھ، دار احیاء الکتب العربیة۔
التفسیر الکبیر /فخر الرازی۔ رحمہ اللہ ۔، مرکز النشر، مرکز العلمیة الاسلامی۔
التفسیر المظهری / ثناء اللہ پانی پتی ۔ رحمہ اللہ ۔، دار الکتب العلمیة بیروت۔
الجامع لاحکام القرآن / ابو عبد اللہ محمد بن احمد الانصاری القرطبی ۔رحمہ اللہ ۔، متوفی ۶۷۱ھ، دار الفکر بیروت۔
تقریب التهذیب / ابن حجر عسقلانی ۔ رحمہ اللہ ۔، متوفیٰ ۸۵۲ھ، دار الرشید حلب ۔

تكملة فتح الملهم / محمد تقى العثمانى حفظه الله ، مكتبه دار العلوم كراتشى۔
التمهيد لما فى الموطا من المعانى و الاسانيد / ابو عمر يوسف بن عبد الله بن محمد عبد البر مالكى ۔ رحمه الله۔ متوفى ۴۶۳ھ ، المكتبة التجارية ، مكة المكرمة۔
تهذيب الاسماء و اللغات / محيى الدين ابو زكريا يحيى بن شرف النووى ۔ رحمه الله۔ متوفیٰ ۶۷۶ھ ، ادارة الطباعة المنيرية۔
تهذيب التهذيب / ابن حجر عسقلانى رحمه الله ۔ متوفیٰ ۸۵۲ھ ، دائرة المعارف النظامية ، حيدر آباد دكن
تهذيب الكمال / جمال الدين ابو الحجاج يوسف بن عبد الرحمن مزى رحمه الله متوفیٰ ۷۴۲ھ مؤسسة الرسالة
الثقات لابن حبان / ابو حاتم محمد بن حبان بستى ۔ رحمه الله ۔ متوفى ۳۵۴ھ ، دائرة المعارف العثمانية ، حيدر آباد ، ۱۳۹۳ھ۔
جامع الترمذى / ابو عيسیٰ محمد بن عيسیٰ بن سورة الترمذى ۔ رحمه الله ۔ متوفیٰ ۲۷۹ھ ، ايچ ايم سعيد كمپنى / دار احياء التراث العربى بيروت۔
الجرح والتعديل / عبد الرحمن بن ابى حاتم الرازى رحمه الله ، المتوفیٰ ۳۲۷ھ ، دار الكتب العلمية بيروت
جمع الجوامع / جلال الدين عبد الرحمن بن ابى بكر السيوطى ۔ رحمه الله۔
حاشية السندى على البخارى / ابو الحسن نور الدين محمد بن عبد الهادى السندى ۔ رحمه الله ۔ متوفیٰ ۱۱۳۸ھ ، دار المعرفة ، بيروت۔
خلاصة الخزرجى ۔ خلاصة تذهيب تهذيب الكمال ۔ / صفى الدين خزرجى ۔ رحمه الله ۔ متوفیٰ ۹۲۳ھ ، مكتب المطبوعات الاسلامية بحلب۔
الدر المختار / علاء الدين محمد بن على بن محمد الحصكفى رحمه الله متوفیٰ ۱۰۸۸ھ ، مكتبه علوفين ، كراتشى
دلائل النبوة / ابو بكر احمد بن الحسين البيهقى ۔ رحمه الله ۔ المتوفى ۴۵۸ھ دار الكتب العلمية بيروت الطبعة الاولى۔
ذخائر المواريث فى الدلالة على مواضع الحديث / عبد الغنى بن اسماعيل بن عبد الغنى النابلسى ۔ رحمه الله ، متوفى ۱۳۴۳ھ ۔ دار المعرفة بيروت۔
رد المحتار / محمد امين بن عمر بن عبد العزيز عابدين الشامى ۔ رحمه الله ۔ متوفى ۱۲۵۲ھ ، مكتبه رشيديه ، كوئٹه / دار الثقافة والتراث ، دمشق ، سوية / دار المعرفة بيروت۔
روح المعانى فى تفسير القرآن العظيم و السبع المثانى / ابو الفضل شهاب الدين سيد محمود آلوسى بغدادى ۔ رحمه الله ۔ متوفیٰ ۱۲۷۰ھ ، مكتبه امداديه ، ملتان۔
سنن ابن ماجه / ابو عبد الله محمد بن يزيد بن ماجه ۔ رحمه الله ۔ متوفیٰ ۲۷۳ھ ، قديمى كتب خانه كراچى / دار الكتاب المصرى قاهرة ، دار الكتب العلمية بيروت ، بتحقيق لحمود محمد محمود حسن نصار۔
سنن ابى داؤد / ابو داؤد سليمان بن الاشعث السجستانى ۔ رحمه الله ۔ متوفیٰ ۲۷۵ھ ، سعيد كمپنى / دار احياء السنة النبوية۔
سنن الدار قطنى / ابو الحسن على بن عمر الدار قطنى رحمه الله ، متوفیٰ ۳۸۵ھ ، دار نشر الكتب العلمية ، بيروت
سنن الدارمى / ابو محمد عبد الله بن عبد الرحمن الدارمى رحمه الله ، متوفیٰ ۲۵۵ھ ۔ قديمى كتب خانه كراچى

سنن سعید بن منصور / الحافظ سعید بن منصور الخراسانی رحمه الله ، متوفی ، دار الکتب العلمیة بیروت
السنن الصغری للنسائی / ابو عبدالرحمن احمد بن شعیب النسائی ـ رحمه الله ـ . متوفی ۳۰۳ ھ ، نشر السنة ملتان /قدیمی کراتشی ـ
السنن الکبری للبیهقی / ابو بکر احمد بن الحسین بن علی البیهقی رحمه الله متوفی ۴۵۸ ھ . نشر السنة ملتان
سیر اعلام النبلاء / ابو عبد الله شمس الدین محمد بن احمد بن عثمان الذهبی ـ رحمه الله ـ . متوفی ۷۴۸ ھ ، مؤسسة الرسالة
السیرة الحلبیة / علی بن برهان الدین الحلبی ـ رحمه الله ـ . متوفی ۱۰۴۴ ھ ، المکتبة الاسلامیة ، بیروت ـ
السیرة النبویة / ابو محمد عبد الملک بن هشام المعافری ـ رحمه الله ـ . المتوفی ۲۱۳ ھ ، مطبعة مصطفی البابی ، الحلبی ـ
الاشباه والنظائر / ابن نجیم الحنفی ـ رحمه الله ـ ، ادارة القرآن کراتشی ـ
شرح ابن بطال / ابو الحسن علی بن خلف بن عبد الملک ، المعروف بابن بطال ـ رحمه الله ـ . متوفی ۴۴۹ ھ ، مکتبه الرشد ، الریاض ـ
شرح الکرمانی / شمس الدین محمد بن یوسف بن علی الکرمانی ـ رحمه الله ـ . متوفی ۷۸۶ ھ ، دار احیاء التراث العربی بیروت ـ
شرح مشکل الآثار / ابو جعفر احمد بن محمد سلامة الطحاوی ، المتوفی ۳۲۱ ھ ، مؤسسة الرسالة بیروت ، الطبعة الثانیة ۱۴۲۷ ھ ـ
شرح النووی علی صحیح مسلم / ابو زکریا یحییٰ بن شرف النووی رحمه الله ، المتوفیٰ ۶۷۶ ھ ، قدیمی کراتشی
صحیح للبخاری / ابو عبدالله محمد بن اسمعیل البخاری ـ رحمه الله ـ ، المتوفیٰ ۲۵۶ ھ ، قدیمی / دار السلام ، ریاض ـ
الصحیح لمسلم / مسلم بن الحجاج القشیری النیسابوری رحمه الله ، متوفیٰ ۲۶۱ ھ ، قدیمی / دار السلام
الطبقات الکبریٰ / ابو محمد بن سعد ـ رحمه الله ـ . متوفیٰ ۲۳۰ ھ ـ دار صادر بیروت ـ
عمدة القاری / بدر الدین ابو محمد بن محمود احمد العینی ـ رحمه الله ـ . متوفی ۸۵۵ ھ ، ادارة الطباعة المنیریة / دار الکتب العلمیة بیروت ، الطبعة الاولی ۱۴۲۱ ھ ـ
عون المعبود شرح سنن ابی داود / شمس الحق عظیم آبادی ، دار الفکر بیروت ـ
الفتاوی التتارخانیة / عالم بن علاء الانصاری الاندرپتی الدهلوی رحمه الله المتوفی ۷۸۶ ھ قدیمی کتب خانه
فتح الباری / احمد بن علی المعروف بابن حجر العسقلانی ـ رحمه الله ـ ، متوفیٰ ۸۵۲ ھ ـ دار الفکر / قدیمی کراتشی / دار السلام ـ
فتح القدیر / کمال الدین محمد بن عبدالواحد المعروف بابن الهمام ـ رحمه الله ـ ، متوفیٰ ۸۶۱ ھ ، مکتبه رشیدیه / شرکة و مطبعة مصطفی البابی الحلبی مصر ـ
فیض الباری / انور شاه کشمیری ـ رحمه الله ـ ، متوفیٰ ۱۳۵۲ ھ ربانی بکڈپو دهلی ـ
العدة شرح العمدة فی مذهب الامام احمد بن حنبل ـ رحمه الله ـ / بهاء الدین عبد الرحمن بن ابراهیم المقدسی رحمة الله علیه / مکتبة الریاض الحدیثة بالریاض ـ

الفتاوی التاتارخانیة
القاموس الوحید / وحید الزمان بن مسیح الزمان قاسمی کیرانوی ـ رحمه الله ـ، متوفی ۱۴۱۵ھ، /۱۹۹۵م، ادارہ اسلامیات لاہور۔
الکاشف / شمس الدین ابو عبد الله محمد بن احمد بن عثمان ذهبی ـ رحمه الله ـ، متوفی ۷۴۸ھ۔ شرکة دار القبلة / مؤسسة علوم القرآن۔
الکاشف عن حقائق السنن / شرف الدین حسین بن محمد بن عبد الله الطیبی ـ رحمه الله ـ، متوفی ۷۴۳ھ، ادارة القرآن کراچی۔
کتاب الام / امام محمد بن ادریس الشافعی رحمه الله، متوفی ۲۰۴ھ، دار المعرفة، بیروت، طبع ۱۳۹۳ھ / ۱۹۷۳م
کتاب الخراج / الامام ابو یوسف، یعقوب القاضی ـ رحمه الله ـ، المتوفی ۱۸۲ھ۔
کتاب الضعفاء الکبیر / ابو جعفر محمد بن عمر بن موسی بن حماد العقیلی المکی رحمه الله متوفی ۳۲۲ھ، دار الکتب
کتاب المبسوط / الامام شمس الائمة ابو بکر محمد بن ابی سهل السرخسی ـ رحمه الله ـ المتوفی ۴۸۳ھ، دار المعرفة / مکتبة رشیدیه کوئٹه / مکتبة حبیبیة کوئٹه۔
کشف المغطا عن وجه الموطا علی هامش الموطا / اشفاق الکاندهلوی ـ رحمه الله ـ
الکوکب الدری / حضرت مولانا رشید احمد گنگوهی ـ رحمه الله ـ، متوفی ۱۳۲۳ھ، ادارة القرآن کراچی۔
لامع الدراری / رشید احمد گنگوهی ـ رحمه الله ـ، متوفی ۱۳۲۳ھ، مکتبه امدادیه مکة المکرمة۔
لسان العرب / ابو الفضل جمال الدین محمد بن مکرم ابن منظور الافریقی المصری ـ رحمه الله ـ، متوفی ۷۱۱ھ، نشر ادب الجوزة، قم، ایران۔
الموطا / مالک بن انس ـ رحمه الله ـ، متوفی ۱۷۹ھ۔ دار احیاء التراث العربی بیروت۔
المتواری علی تراجم ابواب البخاری / ناصر الدین احمد بن محمد المعروف بابن المنیر الاسکندرانی ـ رحمه الله ـ، متوفی ۶۸۳ھ۔ مظهری کتب خانه کراچی۔
مجمع بحار الانوار / علامه محمد طاهر پٹنی رحمه الله، متوفی ۹۸۲ھ، دائرة المعارف العثمانیه حیدرآباد
مجمع الزوائد / نور الدین علی بن ابی بکری الهیثمی ـ رحمه الله ـ، متوفی ۸۰۷ھ، دار الفکر۔
المجموع ـ شرح المهذب ـ / محیی الدین ابو زکریا یحییٰ بن شرف النووی رحمة الله علیه، متوفی ۶۷۶ھ، شرکة من علماء الازهر / دار الفکر بیروت۔
مجموعة الفتاوی / ابو الحسنات عبد الحیی الکهنوی، متوفی ۱۳۰۴ھ، ایچ ایم سعید کراچی۔
المحلی / ابو محمد علی احمد بن سعید بن حزم رحمة الله علیه، متوفی ۴۵۶ھ۔ المکتب التجاری بیروت / دار الکتب العلمیة بیروت۔
مختار الصحاح / محمد بن ابی بکر بن عبد القادر الرازی رحمة الله علیه، متوفی ۶۶۶ھ، دار المعارف۔
المدونة الکبری / مالک بن انس رحمة الله علیه، متوفی ۱۷۹ھ، دار صادر، بیروت / مکتبة نزار مصطفی الباز مکة المکرمة الریاض۔
مرقاة المفاتیح شرح مشکوة المصابیح / نور الدین علی بن سلطان القاری رحمة الله علیه، متوفی ۱۰۱۴ھ، امدادیه ملتان / مکتبه رشیدیه کوئٹه۔

المستدرک علی الصحیحین / ابو عبد اللہ محمد بن عبد اللہ الحاکم النیسابوری رحمۃ اللہ علیہ، متوفی ۴۰۵ھ، دار الفکر۔
مسند احمد / احمد بن حنبل رحمۃ اللہ علیہ، متوفی ۲۴۱ھ، المکتب الاسلامی، دار صادر بیروت۔
مصباح اللغات / ابو الفضل عبد الحفیظ البلیاوی رحمۃ اللہ علیہ، متوفی ۱۳۹۱ھ، مکتبہ برہان، دہلی۔
المصنف لابن ابی شیبۃ / عبد اللہ بن محمد بن ابی شیبۃ المعروف بأبی بکر بن ابی شیبۃ رحمۃ اللہ علیہ، متوفی ۲۳۵ھ، دار الکتب العلمیۃ بیروت / دار قرطبۃ، بیروت۔
المصنف لعبد الرزاق / عبد الرزاق بن ہمام صنعانی رحمۃ اللہ علیہ، متوفی ۲۱۱ھ، مجلس علمی، کراتشی۔
معالم السنن / الامام ابو سلیمان حمد بن محمد الخطابی رحمۃ اللہ علیہ، متوفی ۳۸۸ھ، مطبعۃ انصار السنۃ المحمدیۃ۔
معجم البلدان / ابو عبد اللہ یاقوت الحموی الرومی رحمۃ اللہ علیہ متوفی ۶۲۶ھ، دار احیاء التراث العربی، بیروت
المعجم الکبیر / سلیمان بن احمد بن ایوب الطبرانی رحمۃ اللہ علیہ، متوفی ۳۶۰ھ، دار الفکر۔
المغنی / موفق الدین ابو محمد عبد اللہ بن احمد بن قدامۃ رحمۃ اللہ علیہ، متوفی ۶۲۰ھ، دار الفکر۔
المغرب / ابو الفتح ناصر الدین المطرزی۔ رحمہ اللہ۔، ادارۃ دعوۃ الاسلام کراتشی۔
مقدمۃ لامع الدراری / محمد زکریا کاندھلوی رحمۃ اللہ علیہ، متوفی ۱۴۰۲ھ، المکتبہ امدادیہ مکۃ المکرمۃ
مختصر المعانی / سعد الدین التفتازانی، المتوفی ۷۹۱ھ، قدیمی کراتشی۔
مکمل اکمال الاکمال / ابو عبد اللہ محمد بن محمد بن یوسف السنوسی رحمۃ اللہ علیہ، متوفی ۸۹۵ھ، دار الکتب العلمیۃ، بیروت۔
موسوعۃ النحو والصرف والاعراب / الدکتور امیل بدیع یعقوب، انتشارات استقلال للملایین، الطبعۃ الاولی ۱۹۸۸م، بیروت / دار العلم، ایران۔
میزان الاعتدال فی نقد الرجال / شمس الدین محمد احمد بن عثمان الذہبی رحمۃ اللہ علیہ، متوفی ۷۴۸ھ، دار احیاء التراث العربیۃ، مصر۔
نصب الرایہ فی تخریج احادیث الہدایۃ / جمال الدین ابو محمد عبد اللہ بن یوسف الزیلعی، المتوفی ۷۶۲ھ، مؤسسۃ الریان، بیروت، الطبعۃ الاولی ۱۴۱۸ھ۔
النہایۃ فی غریب الحدیث والاثر / علامہ مجد الدین ابو السعادات المبارک بن محمد ابن الاثیر رحمۃ اللہ علیہ، متوفی ۶۰۶ھ، دار احیاء التراث العربی بیروت / دار المعرفۃ بیروت الطبعۃ الاولی ۱۴۲۲ھ۔
الوجیز فی اصول الفقہ / الدکتور عبد الکریم زیدان، نشر احسان للنشر والتوزیع طہران، ایران۔
وفیات الاعیان / شمس الدین احمد بن محمد المعروف بابن خلکان رحمۃ اللہ علیہ، متوفی ۶۸۱ھ، دار صادر بیروت۔
الہدایۃ / برہان الدین ابو الحسن علی بن ابی بکر المرغینانی رحمۃ اللہ علیہ، متوفی ۵۹۳ھ، مکتبہ شرکت علمیہ، ملتان / ادارۃ القرآن کراتشی۔
ہدی الساری (مقدمۃ فتح الباری) / ابن حجر عسقلانی رحمۃ اللہ علیہ، متوفی ۸۵۲ھ، دار الفکر، بیروت۔
ہزار سال پہلے / مناظر احسن گیلانی رحمۃ اللہ علیہ، بیت العلم کراچی۔